

51258

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Eitimi Anabilim Dalı

NUHUN TUPANI

Türkmen Türkçesi Romanı
(Dil İncelemesi-Metin-Çeviri-Sözlük)

51258

Nesrin KAHTALI (SİS)

DOKTORA TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DANIŞMAN

Yrd.Doç.Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN

MALATYA-1995

“Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne”

İş bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Üye:.....

Üye:.....

.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

...../...../1995

	I
İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	XI
İŞARETLER	XII
GİRİŞ	1
Türkmen	1
Türkmenler	2
Türkmenistan	8
Dil ve Edebiyat	10
Türkmenistan Haritası	15
Annaguli Nurmemmedov ve Nuh Tufanı	16
Transkripsiyon	20-230
Türkiye Türkçesine Çeviri	231-430
DİL ÖZELLİKLERİ	431
Türkmen Kiril Alfabeti	432
SES BİLGİSİ (FONOLOJİ).	433
Ünlüler	433
Asli Ünlü Uzunluğu..	434
İkinci Dereceden Ünlü Uzunluğu.	436
Ünlü Uyumları.	440
Damak Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu)..	440
Dudak Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)	441
Ünlü Değişmeleri..	442

Kalın Ünlülerin İncelmesi.	442
İnce Ünlülerin Kalınlaşması	443
Geniş Ünlülerin Daralması.	444
Dar Ünlülerin Genişlemesi.	445
Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması.	445
Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.. . . .	446
Ünlü Türemesi...	446
Ünlü Düşmesi.. . . .	447
Ünsüzler.	448
Ünsüz Uyumu...	451
Ünsüz Benzeşmesi.. . . .	451
Ünsüz Değişmeleri	454
Tonlulaşma.. . . .	454
Tonsuzlaşma.	457
Süreksizleşme.	458
Sızıcılaşma.	459
Akıcılaşma.	460
Ünsüz Türemesi	460
Başkalaşma...	461
#b.. . . .	461
DİĞER FONETİK DEĞİŞMELER.. . . .	462
Göçüşme.	462
Ek Yığılması	462

Hece Tekleşmesi.	462
ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)..	463
Ekler.. . . .	463
Çekim Ekleri.	463
İsim Çekim Ekleri.. . . .	463
Çokluk Ekleri.. . . .	463
İyelik Ekleri	466
Hal Ekleri.	468
Yalın Hal (Nominatif).	468
İlgi Hali (Genetif).	469
Yükleme Hali (Accusatif).	470
Yönelme Hali (Datif).	470
Bulunma Hali (Locatif).	472
Ayrılma Hali (Ablatif).	473
Vasıta Hali (İnstrumental).	474
Eşitlik Hali (Equatif).	474
Fiil Çekimi Ekleri.. . . .	475
Kipler	475
Şahıs Ekleri.	476
Bildirme Kipleri.	477
Zaman Ekleri.. . . .	477
Görülen Geçmiş Zaman	477
Duyulan Geçmiş Zaman.	480

Şimdiki Zaman.	482
Gelecek Zaman	485
Geniş Zaman..	487
Tasarlama Kipleri.	490
Emir.	490
Şart	493
Gereklilik	495
Yapım Ekleri.	496
İsimden İsim Yapan Ekler.	496
İsimden Fiil Yapan Ekler.	501
Fiilden İsim Yapan Ekler	503
Fiilimsiler.	503
İsim-fiiller.	503
Sıfat-fiiller.	505
Zarf-fiiller.	510
Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler	514
Fiilden Fiil Yapan Ekler.	516
Çatı Ekleri.	516
Geçişli-Ettirgenlik (Factatif-Cavsatif)	516
Edilgenlik (Passif).	519
Dönüşlülük (Reflectif).	520
İşteşlik (Reciproque-Cooparatif).	520
Fiilden Fiil Yapan Diğer Ekler.	522

CÜMLE BİLGİSİ (SENTAKS).	523
Kelime Grupları	523
İsim Tamlaması.	524
Sıfat Tamlaması	525
Tekrar Grubu.	525
Edat Grubu.	527
Ünvan Grubu.	528
Ünlem Grubu..	528
Yükleme Hali Grubu..	529
Yönelme Hali Grubu	529
Bulunma Hali Grubu	529
Ayrılma Hali Grubu	530
Cümlelerin Unsurları.	530
Yüklem.	530
Özne.	531
Nesne.	532
Yer Tamlayıcısı.	533
Zarf.	535
Cümle Dışı Unsurlar.	536
Cümle Çeşitleri.	537
Yapılarına Göre Cümleler..	537
Basit Cümle.	537
Birleşik Cümle.	538

Şartlı Birleşik Cümle..	539
İçiçe Birleşik Cümle.	541
Bağlı Cümleler.	543
Sıralı Cümleler.	546
Yüklem Türevine Göre Cümleler	548
Fiil Cümlesi.	548
İsim Cümlesi.	549
Yüklem Yerine Göre Cümleler.	551
Kurallı Cümle.	551
Devrik Cümle.	552
Anlamına Göre Cümleler.	553
Olumlu Cümle.	553
Olumsuz Cümle.	554
Soru Cümlesi	555
SONUÇ.	556
SÖZLÜK-DEYİM VE ATASÖZLERİ.	564
Sözlük.	565
Deyim ve Atasözleri.	775
BİBLİYOGRAFYA.	783
ORJİNAL METNİN FOTOKOPİSİ.	792

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, yaşayan lehçelerimizden biri olan Türkmen Türkçesine ait **Nuh Tufanı** (Annaguli, Nurmemmed, Nuhun Tupanı, Sovet Edebiyatı, Aşkabat 1990, c.9.sf.10-109), adlı romanın dil incelemesi, (Transkripsiyonlu Metin-Tercüme-Dil Özellikleri-Sözlük) üzerinde durulmuştur.

Bir Oğuz lehçesi olan Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Azeri, Güney Kırım, Gagauz, Horasani ve Halaçça ile aynı grupta yer alır.

Türkmen Türkçesi ile ilgili çalışmaların büyük bir kısmı Eski Sovyetler Birliğinde yapılmıştır. Her ne kadar Türkiyede de yapılmış bazı gramer çalışmaları ve sözlükler varsa da bunlar yetersiz olup, araştırmacıların ihtiyacına cevap verecek seviyede değildir.

Sovyetler Birliği döneminde Türk Cumhuriyetleri'nin edebiyatlarına ait bilgilerimiz sınırlıydı. Güney Kırmırlı Cengiz Dağcı ile, Kırgızistanlı Cengiz Aytmatov'un haricinde, eserlerini okuyabileceimiz, kendi milletlerinin sesi, elçisi olan şahsiyetleri, eserlerinden takip etme, tanıma imkanımız pek azdı. Çağdaş Türkmen Edebiyatına ait bir romanı, Türkiye Türkçesine aktarıp, dil özelliklerini ortaya koyarak, Türk dünyasının yakınlaştığı şu günlerde, ortak kültürün ana unsurları olan dil ve edebiyatın tanıtılıp geliştirilmesi hedefine bir katkıda bulunmak düşüncesi bizi bu çalışmaya yöneltti.

Transkripsiyonuyla birlikte, tercüme, gramer ve sözlüğünü de yaparak bir el kitabı halinde Türkologların hizmetine sunmaya çalıştığımız bu eser, sembolik ve psikolojik nitelik taşıyan bir romandır. Vak'a Kızılayak adlı bir köyde yaşayan beş

VIII

karakter üzerine kurulmuştur. İnsanların düzene karşı gelerek göçmeyip, "göbek bağının kanının damladığı toprağa" sıkı sıkıya yapışmalarını, Türkmen insanının fikri yapısını, hayata bakış açısını işleyen roman, kısaca Kızılayak köyünün trajedisini yansıtan bir eserdir.

Tez için yaklaşık iki yıl bir ön çalışma yapma imkanım oldu. Bu dönemde, Türkmenistanın Ankara Büyükelçiliğinde bir müddet kalarak, alanla ilgili bilgilerimi pekiştirdim. Nuh Tufanı'nın yazarı ve büyükelçilik müsteşarı olan, Annaguli Nurmehmet ve TÖMER'de Türkmen Türkçesi öğretmeni olan karısı Gülälele Esenova ile Türkmen Dili garmesine ait müzakereler yapmak imkanı buldum. Yine elçilikte Doç.Dr. Cabbar Göklenov'la karşılaşmak ve fikirlerinden istifade etmek fırsatına eriştim. İlgi ve yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür ederim.

Tezde, söz konusu eserden hareketle, bir Oğuz grubu lehçesi olan Türkmen Türkçesini, Türkiye Türkü gözüyle inceleyip, diğer oğuz grubu şiveleriyle ortak fonetik ve morfolojik hususiyetleri ile, Oğuz grubunun ortak karakteristiği olan özellikler dışında, Türkmen Türkçesinde müstakil olarak bulunan dil özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Tez, Giriş, Transkripsiyonlu metin, Türkiye Türkçesine çeviri, Dil Özellikleri. (Sesbilgisi-Şekilbilgisi-cümle Bilgisi) Sonuç, Sözlük ve Bibliyografya bölümlerinden meydana gelmiştir. Bu bölümler, özetle şöyle sunulmuştur:

Giriş bölümünde, Türkmenler ve dilleri hakkında ön bilgiler verilerek, incelenen eser ve yazarı tanıtılmaya çalışılmıştır.

Orijinali Kiril alfabesi ile neşredilen metnin, transkripsiyonu verilirken, eserin sayfa sayısı ve satır düzeni gözetilmiştir. Çeviride, Türkmen dil yapısına has cümle

düzenini tahrif etmeyen bir üslub seçilmiş, yazarın, kahramanların karakterlerini sunan, iç dünyalarını konuşturan orijinal üslubu aynen yansıtılmaya çalışılmıştır. Ancak zaman zaman, özünden ayrılmamak kaydıyla, serbest tercüme yapmak mecburiyetinde kalınmıştır.

Dil Özellikleri, daha önce de belirtildiği gibi, Oğuz grubu çerçevesinde ve bir Türkiye Türkü gözüyle verilmeye çalışıldı. Fakat bunu yaparken, Türkmen Manuel'deki (H.Oskar, **Türkmen Manuel**, Descriptive grammar of Contemporary Literary Türkmen, Texs, Glossary, Wien 1977) bilgi ve kaideler göz ardı edilmedi.

Lehçenin, Sesbilgisi ve Şekilbilgisi ile ilgili değerlendirmeleri, metinden seçilen örnekler üzerinden ve E. Gemalamaz tarafından çevrilen, Louis Bazin'in "Le Turkmene" (PhTF, c.I, sf. 308-317, Wiesbaden 1959) adlı makalasine bağlı alınarak verildi.

Cümle bilgisi konusunda ise, metinden hareketle, cümle tipleri, yapıları ve kuruluşları üzerinde durduk. Bu bölümü hazırlarken, Leyla Karahan'ın **Türkçede Sözdizimi-Cümle Tahlilleri**, Ankara 1991, adlı eserni göz önünde bulundurduk.

Sonuç bölümünde, Türkmen Türkçesinin temel özellikleri, her bölüm için ayrı ayrı maddeleştirilerek verilmiştir. Türkmen Türkçesinin fonetik, morfolojik ve sentaks yönlerinden ortaya çıkan dil özellikleri ile Oğuz grubu içerisindeki konumu ve dil yapısı ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sözlük kısmında, metinde geçen bütün kelimeler referanslarıyla birlikte verildi. Bunu yaparken asli ünlü uzunlukları da gösterildi. Ayrıca Türkiye Türkçesinde rahatlıkla anlaşılabilmesine rağmen, belirli ses değişikliklerine uğramış kelimeler de (**gapı**: kapı, vb.) sözlüğe dahil edildi. Kelimelerin anlamlandırılmasında,

sadece Türkmen Türkçesi sözlükleriyle sınırlı kalınmayıp, ulaşılabilen diğer Türk Lehçelerinin sözlüklerine de baş vuruldu. Metinde geçen belli başlı deyim ve atasözleri ayrı bir başlık altında verildi. Deyimler, Türkiye Türkçesindeki deyim karşılıklarıyla, (**bir çukura tükür-**: ağız birliği yap-...vb) anlamlandırıldı, ancak zaman zaman, gerekli görülen yerlere paratez içinde açıklamalar yazıldı. Bu bölüm herhangi bir tasnife tabi tutulmadı.

Bibliyografya kısmında, alan ile ilgili kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak verildi.

Çalışmanın sonuna, metnin transkripsiyon ve çevirisinde kontrol imkanı sağlaması amacıyla, eserin kirilce orijinal baskı fotokopisi eklendi.

Tez konumun belirlenmesinde, çalışma yönteminin ortaya konulmasında, engin hoşgörü ve yardımlarını esirgemeyen, büyük bir titizlikle çalışmalarımı takip ederek, beni her zaman destekleyen danışman hocam Yrd.Doç.Dr.Şerif Ali Bozkaplan'a müteşekkirim.

Çalışmalarım esnasında bana zaman ayıran ve fikirlerinden istifade etmek imkanı bulduğum hocam Yrd.Doç.Dr. Zeki Kaymaz'a da çok teşekkür ederim.

Ayrıca, kaldığım süre içinde, bana yardımcı olan ve bütün sorularımı cevaplandırmak nezaketinde bulunan, Türkmenistan Büyükelçiliği personeline de teşekkür ederim.

Tez çalışmamam süresince hep yanımda olan, daimi bir sabır ve hoşgörüyle beni destekleyen eşim Hikmet Sis'e de minnettarım.

Eylül 1995

Malatya

KISALTMALAR

a.	:Arapça
a.g.e.	: adı geçen eser
bkz.	: bakınız.
C	: cilt
Çev.	: Çeviren
doğ.	: doğumu.
E.Tk.	: Eski Türkçe
f.	: Farsça
k.a	: kişi adı.
M.Ö	: Milattan önce
Ö.a.	: Özel ad.
r.	: Rusça
s.	: sayı
sf.	: sahife
şh.	: şahıs
tc	: temel cümle
TD	: Türk Dili Dergisi
TDDED	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
TDK	: Türk Dil Kurumu
Tk	: Türkçe
ya	: yer adı
yc	: yan cümle
yy	: yüzyıl

İŞARETLER

- () : Parentez içindeki sesin ihtiyari olduğunu gösterir
- # : Bulunduğu yere göre kelime başındaki ve sonundaki sesi gösterir.
- > — < : Ok yönünde gelişmeyi gösterir
- / : Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü gösterir.
- : Alternans işareti.
- + : İsim tabanlarına gelir
- : Fiil tabanlarına gelir.
- 0 : Eksiz durumu gösterir.
- A : a,e, ä
- C : c,ç
- D : d,t
- I : ı,i
- K : Konsonant (Ünsüz)
- M : m,n
- O : o,ö
- U : U,Ü
- V : Vokal (ünlü)
- V : Uzun vokal
- V̥V̥ : Diftong

GİRİŞ

Türkmen

Oğuz Türklerinden bir boy veya bu boydan olan kimse ⁽¹⁾ şeklinde tanımlanan, Türkmen kelimesi ilk olarak XI. asrın Türk asıllı müellifi Kaşgarlı Mahmud'un büyük lûgatinde izah edilir. Bu münasebetle bir efsane nakleden Kaşgarlıya göre: Büyük İskender Türk ülkelerine yöneldiği sırada Balasagun'da oturan Türk hükümdarı doğuya çekilmiş, orada yalnız 22 kişi kalmış (bunlar Oğuz boylarını teşkil etmişler), az sonra bunlara iki kişi daha katılmış. İskender, üzerlerinde Türk belgeleri bulnan bu 24 kişiye Farsça "türkmanend" (Türke benzer) demiş ve Türkmen adı böylece doğmuştur. Reşideddin'in Camü't-tevarih'inde de benzer rivayet tekrarlanmaktadır. Akka piskoposu J.V. Ariac'a göre kelime Türk ile kuman sözlerinin birleşmesinden doğmuştur ki, bunun da tamamen bir yakıştırma mahsulü olduğu aşikardır. Kelimenin bir de **Türk + iman** olarak manalandırması vardır. Türklerden İslamiyeti kabul eden kütlelere böyle ad verildiği esasına dayanan **türkiman** rivayeti, halk etimolojisi mahsulü olup, müslüman Şarkta lugat kitaplarına

¹ TDK, Türkçe sözlük c.II, Ankara 1988, s.1504

girecek kadar yayılmıştır.²

Türk tarihi ve dili ile uğraşan Avrupalı bilginler de öteden beri Türkmen kelimesinin manası üzerinde durmuşlardır. Yabancı Türkologlar arasında ilk ilmi izahı yapmaya çalışan Vambéry'ye göre, kelime **Türk** ile **+men**, den tereküp etmiş olup "Türklük, Türkler" manasına gelmektedir. J. Deny, Türk Dili grameri adlı meşhur eserinde, Türkçedeki **+men**, **+man** ekinin, birleştiği kelimeye **augmentatif** (mübalâğa, fazlalık, büyüklük, üstünlük) manası verdiğini tesbit ile, Türk ve +men'den mürekkep **Türkmen** tabirinin de "koyu Türk, halis kan Türk" manasına geldiği neticesine varmıştır. J. Deny'nin yaptığı izah G. Nemeth- V. Minorsky, G. Moravasik tarafından isabetli görülmüş, nihayet son yıllarda O. Pritsak tarafından tekrarlanmıştır.⁽³⁾

Türkmenler

Orta Asyanın siyasi tarihinde mühim roller oynamış olan Türkmenler eskiden Hazar Denizinin doğu ve kuzey bölgesindeki steplerde yaşamışlardır. Sonra bir kısmı bazan Oğuz bazan Kuman adı altında batıya

² bkz. İ. Kafesoğlu, **Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti**, J. Deny Armağanı, Türk Tarih Kurumu Basım Evi Ankara 1958 sf. 121-122

bkz. İ. Kafesoğlu, age sf 133

gelmiş, Peçeneklerle savaşmıştır. XII. asır tarihçilerinden Reşidüddin'e göre bir ara Oğuzlar Türkmen adı altında anılmışlardır. Bizzat Türkmenler arasında yaşayan bazı efsanelere göre, Türkmenler Oğuzlardan kopup gelmişlerdir. Eğer mevcut olmuşsa eski adlarının ne olduğu ve ne zamandan itibaren Türkmen diye anıldıklarını bilmiyoruz. Muhakkak olan, Moğol istilasını müteakip İslam dünyasındaki eserlerde Türkmen adı ile geçmeleridir. Zeki Velidi'ye göre Ahamenidiler devrinde (M.Ö. VII. asırda) bir münasebetle geçen **Dargamon** adı Türkmenle alakalı olup bugünkü Türkmenlerin bulunduğu sahalar için vakti ile kullanılmıştı⁴.

Kesin ilk kayıt çinlilerin Tu-yan ansiklopedisindedir. Burada Türkmenlerden, soğd memleketinin batı-kuzey komşuları olarak bahsedilmektedir. Ansiklopedi VIII. asra ait olup VI. asır hadiselerini de anlatır. Kelime bu külliyatta **Tökömön** şeklinde geçer. XI. asır Rus vak'anüvisi Nyestor bunları Çerniklobuki, yani Karakalpakların komşusu olarak gösterir. Türkmenler Moğol istilas sırasında Hazar denizinin doğusunda münbit olmayan topraklarda sıkışıp kalmışlardır. Timürlüler devrinde ve sonraları Mangışlak yarımadasında yaşadıklarını öğreniyoruz⁵.

⁴ bkz. O.N. Tuna **Modern Türk Halkları**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları 1, Malatya 1985 sf.38

⁵ bkz. O.N.Tuna age sf.38

1723'te kalmuklar Türkistan'ın bir kısmını zaptedince, Türkmenler Üst Yurt'un güneyine sürülmüştü.⁽⁶⁾

Göçebelik hayat tarzını, severek benimsedikleri halde, Türkmen mükemmel ekincidir. Teke Türkmen tarlasının verimi ifade edilemez derecede zengindir. Pamuk, buğday, pirinç gibi mahsülleri oldukça boldur. Hele bostancılıkları dünyaca meşhurdur. Çarcau kavunu dillere destandır, tıpkı Türkmenin emeği, cesareti ve kahramanlığı gibi. Eski "Dedem Korkud" un unutulmaz evlatlarıdır. Dokudukları halılar dünya evlerinin süsüdür. Rus yazarlarına göre Türkmen kadını münakaşa kaldırmayacak kadar güzeldir. Fakat bu güzellik aynı zamanda Türkmen tabiatının şerefli bir gururudur.⁽⁷⁾ Türkmenler bir takım boylara ayrılmıştır. Bu boyları şöyle bir tabloda gösterebiliriz.⁽⁸⁾

⁶ bkz. O.N.Tuna, age sf.38

⁷ bkz. A. Caferoğlu, **Türkmenler** Türk Kültürü, s.20, Haziran 1964, s.28.

⁸ bkz. N. Devlet, **Doğustan Günümüze Büyük İslam Tarihi** Ek cilt, Çağ Yayınları İstanbul 1993, s.354

TÜRKMEN BOYLARI

TEKE | SARIK | SALAR | YOMUT | ERSARI | ÇAVDUR | GÖKLEN |

ÖTEMİŞ TOHTAMIŞ

KARAMAN
KİPÇAK
YALVAÇ
V.B

OK
ALAÇ
KARA
BÜKEYİ

KOY
BAYAT
KINIK
V.B

Çaudur yahut **çavuldur** kabilesi, ile **imr ili** veya **İmer Eli** yahut **Emerli** diye anılan kol, muhtemel olarak **Adaklı** veya **Adakı** denilen Türkmenlerin bakiyesidir. İşgal ettikleri bölge Hazar Denizinin Kindirli Körfezinden Büyük Balkan Dağlarına kadar uzanır. Kudret ve nüfusları gittikçe azalan bu Türkmenlerin XIX. asırdan beri konup göçtükleri saha Üst Yurt'un kuzey batısı ve güneyde Kara Boğaz'a kadar uzar. Bu kolun bazı soyları da İran'ın kuzeyinde yaşar.

Yomut kolunun esas kütlesine Hazar'ın güney doğusunda rastlanır. Yomutlarla birlikte Ersarı ve Göklenlerin halıları bütün dünyada meşhurdur.

Göklenler, yomut kolunun doğusunda konup göçerler. Bir takım kabile ve soylara ayrılmışlardır.

Tekeler, eskiden büyük Balkan dağlarının doğusunda otururlardı. Bugün ikiye ayrılmışlardır:

a. Ahal Tekeleri

b. Merv Tekeleri

Ahal, coğrafi bir addır. Bu adla anılan bölge Kızıl Avrat Dağı boyunca Deregöz havalisine kadar uzanır.

Tekelerin **Merv** kolu da, XIX. asrın birinci yarısında Merv'in güneyinden akan Tecent ırmağı boyunda yaşamışlardır. Bugün ise, Murgab'ın aşağı mecrasında konup göçerler. Bir kısım Teke Türkmenlerine ise Merv stebinin kuzeyinde, Amu

Derya'nın sol kıyısında rastlanır.

Sarı Türkmenleri, Pençdeh havalisinden başlayarak Murgab'ın orta mecrasına kadar uzanan bölgede yaşamışlardır.

Salur Türkmenleri (Salgur Atabekleri), Türkmenlerin en eski ve en asil olanlarıdır. Bu Türkmen kolunun daha VII. asırda Amu Derya havalisine kadar sokulan Araplar dolayısıyla adlarına rastlanır. Eski Harezmde Salur adı, bütün Türkmenleri ifade etmiştir. Salurlara daha çok Merv'in kuzeydoğu ve güneyinde küçük gruplar halinde tesadüf edilir. Bir kısmı Tekelerle karışmış olup, Mervde, bir kısmı Zorabad havalisinde, Murgab boylarında, bir kısmı da Herat civarında yaşar

Ersarı Türkmenleri, XVI. asrın ortalarında Hazar'ın doğusundaki Balkan dağları civarında yaşamakta idiler. XVII. asırda Türkmenlerin bu koluna, Mangışlakta rastlıyoruz. Fakat Özbekler tarafından buradan atılan Ersarılar, Üst Yurt'un güneyindeki stebe çekilmişlerdir. Buradan, kısmen Amu Deryaya kısmen de Merv taraflarına göçmüşlerdir. XVIII. asırda, Lebab "Kıyı Türkleri" Türkleri adı ile Buhara'ya tabi olmuşlardır. Bunlara bu adın verilmesinin sebebi Amu Deryanın sol sahilinde yaşamış olmalarıdır. Bugün de Çarcuy'dan başlayarak, Amu Deryanın sol kıyısında konup göçerler: Ersarıların küçük bir kısmına da Amu Deryanın sağ sahilinde rastlanır. En kalabalık olarak bulundukları yer Kerki havalisidir. Türkmenlerin bu yedi asli kolundan başka, bir kısmına Sir Derya ve Volga

havalisinde, Özbekistanda, Kuzey Kafkasya ve İranda da rastlanır.

Kuzey Kafkasya ve İstavrapol Türkmenleri müstakildir. İran'da yerleşen Türkmenler ise, vakti ile Türkistanda yaşarlarken Rusların bu havaliyi istilasına üzerine İrana sığınmış ve orada yerleşmişlerdir. Özbekistanda yaşayan bir kısım Türkmen kabileleri Özbekler tarafından asimile edilmiştir.⁽⁹⁾

Türkmenistan

Orta Asyada, Batı Türkistanı oluşturan beş Türk Cumhuriyetinden biri olan Türkmenistanın yüzölçümü 488.100 km² dir. Başkenti Aşkabad'dır. Nüfusu yaklaşık olarak 3.000.000'dur. Batı Türkistan'ın güney batısında yer alır. Batısı Hazar Denizi, güneyi İran (Horasan Eyaleti), güney doğusu Afganistan (Güney Türkistan) olup, kuzeyinde boydan boya Özbekistanın Karakalpakistan Otonom cumhuriyeti ile asıl Özbekistan uzanır Kuzey batıda Kazakistan ile de sınırı vardır. 40° paralel ülkeyi ortadan ikiye böler. Yalnız İran sınırı dağlıktır. (Kopet Dağları ve bu arada Türkmen Dağı)

Kuzey ve doğu **Karakum Çölü**'dür **Amu Derya**, kuzeybatıda ülkeye girerek güneydoğuya doğru akar. İran ve Afganistan yakınlarına kadar uzanan çölden gelen

⁹ bkz. O.N.Tuna, a.g.e, s.39-40

Murgab ve Herirud gibi iç akarsular, bu komşu ülkelere girer.

Hazarın **Kara Boğaz** denen, dar bir boğazla denizle bağlanmış ayrı bir büyük göl gibi görünen gölü, ülkenin kuzeybatı toprakları içinde kalır, bu göl deniz seviyesinden 31 metredir ve güneyinde 1.880 metrelik bir tepe yükselir. Türkmenistan Maveräünnehr'in dışında kalır. Güney şeridi, tarihi Horasan eyaletinin kuzeyidir ki Merv bölgesi bu Kuzey Horasan'a dahildir. Aşkabad, güneyde ve ortada İran sınırı üzeridedir. **Çarcuy**, Amu Derya'nın güney kıyısında, Özbekistan sınırına yakın ve Buhara tarihi kültür merkezinin bir az güney batısındadır. **Merv** yukarda anılan diğer iki şehir gibi gölün güney eteğinde, güney doğuda, İran'ın en kuzeydoğusuna yakındır, vaktiyle yüzbinlerce nüfusun yaşadığı son büyük Selçukluların taht şehri idi, **Sultan Sancarın** muhteşem türbesi buradadır ki onun 1157'de ölümünden sonra şehir gerilemeye başlamıştır. **Nebit Dağ** kara Boğaz güneyindeki Büyük Balkan Tepesinin güney yamacında, Hazarın doğusundadır. **Krasnovodsk**, Hazar üzerinde ülkenin başlıca limanıdır, Türkiye'nin üçte ikisine yakın büyüklükteki ülkede Türkiye nüfusunun ancak 16'da 1'i yaşar.⁽¹⁰⁾

İç idare yapısı yönünden Türkmenistan beş esas bölgeye ayrılmaktadır. Bu taksimat, ülkenin hudutları içerisine aldığı muazzam Kara-kum, Kızıl-kum gibi verimsiz kumluk sahalar yüzünden meskun yerler üzerine tertiplenmiştir. Toplu

¹⁰ bkz. Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul 1985. C.11, s.4386-4387

olarak şöyle bir bölüme tabi tutulabilirler:

1. **Aşkabad Eyaleti:** Aşkabad, Kızıl Avrat ve Tecen şehirlerinden ibarettir
2. **Krasnovodsk=Kızılsu Eyaleti:** Krasnovodsk (Liman şehiri) Nebit Dağ, Kazancık şehirlerini içine alır.
3. **Merv=Marı Eyaleti:** Merv, Bayram-Ali; Loltan, meskun bölgeleridir.
4. **Çarcou Eyaleti:** Çarcou: Kerki Havalisini ihtiva eder.
5. **Taşauz Eyaleti:** Taşauz mıntikasını teşkil eder.⁽¹¹⁾

Dil ve Edebiyat

Türkmen Türkçesi, Horasan Türkçesiyle birlikte Doğu Oğuz Türkçesini oluşturur. Türkmenistan Cumhuriyetinde, bu cumhuriyete komşu ülkelerde (İran, Afganistan) ve Türkistandaki diğer cumhuriyetlerde (Özbekistan, Kazakistan) üç milyon kişi tarafından konuşulur. Bugünkü Türkmen yazı dili Hazar Denizi kıyıları ve Hive bölgesindeki Yomut Türkmenlerinin ağzına dayanır.⁽¹²⁾

Türkmenlerin oldukça zengin folklor ve halk edebiyatı ile beraber bir de klasik edebiyatları vardır. Halk edebiyatına ait konu ve motifler, diğer şark

¹¹ A-Caferoğlu, a.g.e, s.23

¹² bkz. Büyük Larousse, sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul 1986, Baskı, Milliyet Gazetecilik A.Ş. c.23, s.11884

milletlerinininkiyle aşağı yukarı aynıdır. Daha fazla epos'a düşkünlükler. Destan mahiyetinde olanlardan bir kısmı kitabi olduğu halde, bir kısmı da sırf Türkmen halk ruhunun mahsülü sayılır. Kitabi olan destanlar arasında "Leyli bile Mecnun" "Yusup bile Zuleyha" "Şasenem bile Garip" "Zohre bile Tahir" "Aşlı bile Kerem" gibileri bulunmaktadır. Bunlardan bilhassa XVIII. yüzyıl şairlerinden Andalib'in "Leyli bile Mecnun'u meşhurdur. Yazarı olan Nurmhammet Garip Andalib 1711'de doğmuş ve 1770'te vefat etmiştir. Köhne-Ürgenç'te yaşamıştır. Hakkında başka bilgimiz yoktur. Folklor menşeli destanlar arasında "Şasem bile Garip" dikkati çekmektedir. Türkmenler arasında geniş bir sevgi toplamıştır¹³.

Halk mahsulü destanlar arasında, en çok sevileni "Köroğlu" destanıdır. Yakın ve Uzak Doğu illeri arasında geniş şöhret kazanmış olan bu destan Türkmen ruhunu yakından ilgilendiren bir konu olmuştur. Kahramanı, Türkmen halkının büyük değer verdiği, halk müdafî rolündedir. Diğer kahramanları umumiyetle Türkmen muhayyilesi mahsulü olup, yerli adlarla adlandırılmışlardır¹⁴.

Klasik Türkmen Edebiyatındag, doğuşu itibariyle Türkmenistanlı sayılması gereken Ahmed Yesevi (Ölümü 1166) ve muakkibi bulunan "Kıssa-ı Yusup" yazarı Ali ile XV. yüzyıl Türkmen şairlerinden Benaî istisna edilecek olunursa, Çağatay Türkçesi ile yazmasına rağmen, ilk Türkmen klasik şairi olarak "Mahtum Kulı'nın

¹³ bkz. A.Caferoğlu age sf.25

¹⁴ bkz. A.Caferoğlu age sf.26

babası olan "Azadi" yi (1700-1760) görmekteyiz. Didaktik cereyana mensup, İslam-tasavvuf görüşünü belirtmekte idi. Asıl klasik edebiyatı temsil edenler ise: Mahtum Kulı, Kemine, Molla Nepes, Seidî, Zelilî ve diğerleri idi. Herbiri Klasik edebiyatın birer şahsiyeti olan bu şairlerin Türkmen tefekkürü ve istiklâl mücadelesi üzerinde, geniş tepkileri olmuştur. Bilhassa Mahtum Kulı ile Kemine'nin eserlerinde Türkmen birliği ile düşmana karşı kahramanca göğüs germesi birer konu olarak ele alınmış, millî ruhun okşanmasına çalışılmıştır¹⁵.

Bunlardan "Mahtum Kulı" XVIII. yüzyılın 30-80 yılları arasında yaşamıştır. Hakkında tam bilgiye sahip değiliz. Rivayet kabilinden hakkında söylenene bakılırsa; Karı-kale eyaletinin Gurgen şehri yöresindeki Hacı-Kovşan'da dünyaya gelmiştir. Babası, meşhur şairlerden Devlet Mehmet Azadi idi. İlk tahsilinden sonra Hive'de Şir-bazi ve İdris-Baba medreselerine devam etmiştir. Ayrıca Buhara'nın "Kükeltaş" medresesinde de tahsil yapmıştır.

Şiirlerinden anlaşıldığı üzere Astrahan, Azerbaycan, Afganistan ve İran'ı ziyaret etmiştir. Çocuklarını kaybetmiştir. Şiirlerinde ayrılık, gurbet gibi acıklı hislere geniş yer vermiştir. Bununla beraber halkının ruhuna tercüman olarak onlara milli Türkmen gururunu aşlamaktan da geri kalmamıştır. Yerli ve gerici hayat şartlarının ağırlığını eserinde sezdirmeye çalışmıştır. Bundan dolayı da şiirlerinde

¹⁵ bkz. A.Caferoğlu, age sf.26

gerçek Türkmen hayatını ve tipini bulmak kolaydır. Dili tamamiyle halk dilidir. Üstatlarının fikri ve milli görüşlerini paylaşanlar arasında başta XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarında yaşamış olan "Seidî" ile "Zelilî" bulunmaktadır. Her ikisinin yaradılış muhayyilesi ve tasvir konusu müşterektir. Beraberce gurbet hayatının acısını çekmiş, Mahtum Kulı'nın terbiyesini almışlardır. Vatan hasreti, düşman istilası, müdafaa yetersizliği şiirlerinin ana motifleridir. Yardımlaşma aczi ierisinde bulunuşlarından mütevellit milletten ve halktan af dileme acısı, şiirlerine derin bir elem hissi katmıştır. Bu suretle Mahtum Kulı ile Seidî ve Zelilî, Türkmen vatanperverliğini terennümde bir birlik kurmuş, onu bugünkü vatandaşlarına miras bırakmışlardır¹⁶.

İlhamını Mahtum-Kulı'dan alan Kemine, aynı vatan aşkının ve hasretinin meclubu idi. Mizah yolu ile çağının kusurlarını ele almış, halkın millet oluşu yolundaki kalkınmasını, yükselmesini anlatmaya koyulmuştur. Hatta ruhani sınıfının gericiliğini çekinmeden parmağına dolamıştır. Bu yüzden "avam" halk şairi ünvanını almıştır. Mehmet Veli Kemine yazılı eser olarak birşey bırakmış değildir. Fakat şiirleri halk arasında unutulmaz bir yayılım sevgisi bulmuş, halk hayatının gündelik motifleri içerisinde kökleşmiş kalmıştır. O kadar ki, bazı temleri ve görüşleri halk edebiyatına mal edilmiş, bazı deyimleri de atasözü karakterini

¹⁶ bkz. A.Caferoğlu sf.27

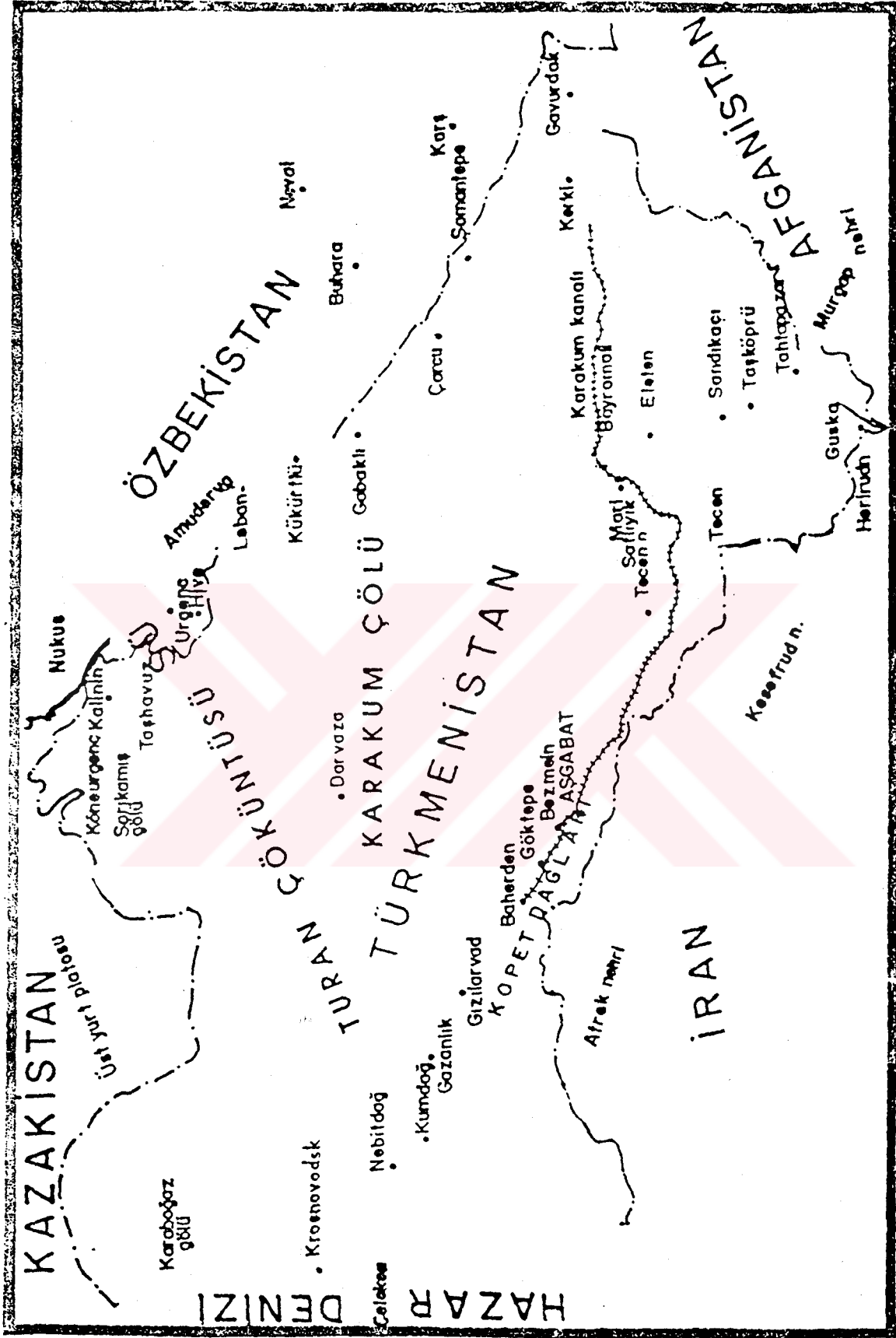
almıştır. Aşağı yukarı Türkmenistanın bir nevi "Hoca Nasreddin"liğine erişmiştir.

Müstevliye karşı milli mücadele yıllarında yaşamış olan Türkmen şairlerinin lirikleri arasında "Molla Nepes" de bulunmaktadır. 1810 yılında Merv şehri yöresinde doğan şair, milli Türkmen birliğini terennüm etmiş, istiklâlcı gururunu severek milleti ile paylaşmıştır. Kemine'nin arkadaşı ve dostu idi. Şiir ve musiki üstadı idi. Şarkın klasik şairlerinin çığırında yürümeye çalışmıştır. "Gelmişem" adlı poeminde "aşkın gücünü" terennüm etmiştir.⁽¹⁷⁾

Halk şairi Kemin'in şiir anlayışını sürdüren Molla Murat (1879-1930), Durdı Kılıç (1886-1950), Kermolla (1872-1934); folklor kaynağından beslenen Ata Salih, Ç. Aşirov XX. yy şairleri arasındadır. En etkili temsilcileri arasında B. Kerbabayev'in (1894-1974) bulunduğu roman ve hikâye dallarında A. Durdıyev (1904-1947), B. Seytakov (doğ. 1914), N. Sarıhanov (1906-1944), H. Deryayev (doğ. 1905) toplumsal gerçekçi eserler vermişlerdir. Aynı anlayışı tiyatrodaki A. Kavuşutov (1903-1953), T. Esanova (doğm-1915) G. Muhtarov (doğ. 1914) sürdürmüştür.⁽¹⁸⁾

¹⁷ bkz. A. Caferoğlu, a.g.e, s.25-27

¹⁸ bkz. Büyük Larousse, sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul 1986, Baskı, Milliyet gazetecilik A.Ş. C.23, s.11886.

Annaguli Nurmemetov ve Nuh Tufanı

Yaşayan Türkmen Edebiyatı yazarlarından biri olan Annaguli Nurmemetov, 1959 yılının 25 Mayıs'ında Levab ili Kerki ilçesinin Kızılayak köyünde doğdu. On yıllık ilk ve orta eğitimini Kızılayak'ta aldı. Ailesi, Türkmen adet ve törelerinin en temiz ve bozulmadan kaldığı bir bölge olan Yerbent'ten Kızılayak'a zorla göç ettirilmişti. 1976 yılında Aşkabad'ın "Mahdum Kulu" adlı Türkmen Devlet üniversitesinde Türkmen Filolojisi bölümüne girmiş, burada üç yıllık eğitimini tamamladıktan sonra Leningrad Gazetecilik Fakültesine devam etmiş, burada da üç yıl okuduktan sonra 1982 senesinde mezun olmuştur. Türkmenistan Yazarlar Birliği'nin **Edebiyat ve Sanat** gazetesinde, başta şiir olmak üzere her alanda yazıları yayınlanmıştır. Türkmen Yazarlar Birliğinin ve Gazeteciler Derneğinin de üyesi olan yazar, 1991 yılında Türkmenistan Dışişleri Bakanlığında, bakan yardımcılığı yapmıştır. 1992 yılının Ağustos ayında Türkmenistan'ın dünyada açılan ilk büyük-elçiliğinde müsteşar olarak görev yapmak üzere Türkiye'ye gelmiştir.

A. Nurmemetov, edebi çalışmalarına şiirle başladı. İlk şiirlerini 6. sınıfta iken yazdı. Üniversitede öğrenciyken, Türkmenistandaki gazete ve dergilerde şiirleri yayınlanıyordu.

Çağdaş Türkmen Edebiyatı hakkında makale ve tenkidleri bulunan yazarın, Mahdum Kulu'nun Türkmen Edebiyatındaki yeri ve gerçek yüzünün ne olduğu hakkındaki tenkidî yazısı Türkmen basınında bir sene boyunca akislerini sürdürmüş ve uzun süren tartışmalara sebep olmuştur. Yazarın diğer eserlerini şöylece sıralayabiliriz:

Romanları: Tabut (1988), Alem Cihan (1989)

Hikayeler: Sakinlik Melodisi, (1985), Çarkı Felek (1990)

Şiirler: Kırk Kız (1984), Üç Burç Hat (1985), Gönül Divanı (1987), Deniz Türküsü (1988)

Edebi Yazılar: Bizim Yaşıtdaşlarımız Nasıl Yazıyorlar. (1984), Şiir Sahneye Çıktığında (1985), Kerim Ağa ile Sohbet (1986)- Mahtumkulu'nun Edebi Kişiliği üzerine düşünceler (1986), Tozlanmış Kitaplar (1987), Kırmızı Çiçekli Tarla (1987), At bir İnsandır (1988), Türkmen Olmak Kolay mı (1990), Dügümlenen Göbekbağları (1992)

Sanatçının gençlik dönemime ait diye nitelendirdiği **Nuh Tufanı** Psikolojik ve sembolik bir romandır. Bir köyde yaşayan beş karakter üzerine kurulmuştur. Söz konusu köy ve beş karakter dağılan Sovyetler Birliği'ni temsil eder. İnsanların beyinlerinden milli benliklerini almak, onları dinlerinden uzaklaştırmak, ruhlarını karmakarışık bir hale getirmeye uğraşmak, Nuh tufanından daha dehşetli bir tufana yol açaktı ki bu da "**ruh tufanıydı**"

İşte bu Sovyetlerin sistemini parçalayan tufandı. Bu tufanın kopmasını ne din ne kanun ne de komünizm engelleyebildi. Çünkü bunları kendilerine siper edinenler de esasta, dayandıkları bu mefhumlara yürekten inanmamışlardı, güvenmemişlerdi. Komünizm yaptırım gücünü kaybetmiş, kanunların fonksiyonu kalmamış ve inanç sisteminin zarureti anlaşılmıştı.

"Sovyetler Birliği kansız parçalandı" maskesinin altında, gerçekte insanlara verilebilecek en ağır ve en büyük ceza verilmişti beyinler boşaltılmıştı zaten kana gerek yoktu. **Nuh Tufanı** beyinlere vurulan bu darbeyi, karmaşıklığı, patlamayı ve

sonu olmayan arayışları vurgulayan bu darbenin nelere mal olduğunu çarpıcı bir şekilde ve değişik bir teknikle ele alan bir romandır.

"Kızılacak" köyünün trajedisini, insanların düzene karşı gelerek göçmeyip, "göbek bağının kanının damladığı toprağa" sıkı sıkıya yapışmalarını, Türkmen insanın fikri yapısını, hayata bakış açısını işleyen roman önce sansür engeline takılarak yasaklanmış; daha sonra yayınlanmasına izin verilmiş ve Türkmen basınında geniş sansasyonlara yol açmıştır. Yazarın 1985 senesinde kaleme aldığı bu eser ne yazık ki tek ve ayrı bir kitap halinde değil, Aşkabat'ta basılan **Sovet Edebiyatı** adlı derginin dokuz ve onuncu ciltlerinde 1990 senesinde sırayla tefrika edilmiştir¹⁹.

Nuh Tufanı'nın ilk çevirisi Türkiye Türkçesine olmuştur. Türkmen Türkünün sosyal ve kültürel hayatı, yaşama şekli, inancı, adet ve töreleriyle ilgili geniş malzemeyi de ihtiva eden eserin çevisi bu sahadaki mahdut bilgileri bir nebze de olsa aşmak, Türkmen edebiyat ve sanat dünyası hakkında bir fikir verebilmek gayesini taşımaktadır.⁽²⁰⁾

¹⁹ Bu çalışmada eserin sadece birinci bölümü (Sovet Edebiyatı c.9 sf.10-109, Aşkabad 1990) ele alınıp işlenmiştir.

²⁰ bkz. N. Káhtalı Sis, Çağdaş Türkmen Yazarı Annaguli Nurmmetov ve Romanı "Nuh Tufanı" üzerine, TD, s.510, Haziran 1994, s.437-439

TRANSKRİPSİYON

NUHUN TUPANI

ROMAN*

(sf.10)

(1) "Demirgazık Amerikanıñ kenarlarında, Baf-(2)fin Yeri adasında, geologik gözlegler geçirilin-(3) yörkâ Bürünçden guylan ptita tapılıpdır. On-(4) da iki şekil bar, biri İsus Hristos (İsa pi-(5) gamber), onıñ kellesiniñ daşından keramatlı-(6) lık nişanı, hökmünde şuglayı halka aylanıp-(7) dır. beyleki şekli hem sakgallı, başı selleli adam.

(9) Alımlar ikinci kâşbiñ ıslam dininiñ esas-(10)landırıcı Muhammet pıgamberdiginiñ ańıkla-(11)dılar. Tapındı biziñ eramızıñ VII asırına (12) değışli bolup çıkdı. İki pıgamberiñ keşbi- (13) ni bir daşıñ yüzüne çekmege haysı ussat hât (14) edip bildikâ, ine şol düşnüksiz."

(Gazetden)

KISSABAŞI

YA-DA NÖKER MİLİSGENİN DEPDERİNDEN

(15) Adına döneyin, ey, Adam, Adam... (16) kalbı täsin sırlardan dolu dünyä sen,

* Sovet Edebiyatı, c.9, sf.10-109

hiç haçan tolkunlarında (17) gullaçlanıp yüzölmedik umman derya sen... Kim senin gözüne seredip (18) yalan sözleyär, kim saña: "Yok, bu bolup yörşün yaşadığın däl, adam (19) bolçak bol, öz ruhuña yakın durçak bol" diyip, yüreginden sızdırıp (20) aydyar. Saña velin düşüner yalı däl.

(21) Sen bu aydığadım dünyäden ruhunu gözleyen, ol ömürlerin kalbının sarsığına övrülen nama-(24)mı... Sen oña sataşayanın bilenem, bu dünyäde yaşanına, yaşacagına (25) kepil geçip bilcekmi ya sen oña ataların sınımaz ınam sığdırıp, (26) elyetmez şaha övrenine parh goyman, eçizlik etcek bolyanımı... sen öz (27) ruhuñı gözle, onı tap, bu ruhdan dolı dünyäniñ ruhuna sapıp gör...

(28) Sen, barıbir dargucak adam däl ahır, ilki ene garnını dar (29) görüp, sonra cegildiñ bilen sallançaga can berdiñ. Sen enelerin hüv-(30) düşiniñ döremegine sebep bolan beyiklik dälmi! Sen sonra sallançak (31) gemiñ bilen mähir-muhabbetiñ kölünde yüzdüñ, ol seni agırtman-ın (32) catman, yelden-günden, yağşı-yaman gözden goran bolsa-da, ondan yere bö-(33) küp düşmeniñi kem görmediñ. Zıbanıña açar bolup, ömürsandığınıñ (34) müñ bir gulpunı açan, ikinci gezek "ece" diyliñ dilinden uçan (35) söz-misli dünyäñiziñ emeli däl-de, hakıki hemrası kimin öyüniziñ (36) içinden bir övran aylanıp çıkdı. Onı da dar gören bolarlı, soñ-(37) ra sen tamdırınıñ tövereginde yörcen-yörcen bolduñ. Eceñ saña (38) indi gadımdan gelyän ata-baba ruhunu bugday çöregimdenem dadıp (39) gör diyyän kimin niyet eden kökeciğini bişirip berdi. Sen onı he-(40) "p" ziller edinip iydiñ-dä, iki ayaklı iki de diydirip köçelerde sel-

(sf.11)

(1)pep gördüñ... Tüveleme, boyun ösdügiçe, dünyä gözüne dar göründi. İndi (2)

yeke özün bir oba sığıp bilenokdın. Kalbın kalbını gısıp-ovradıp (3) baryan yalı, söygi dünyasına özün urdun, ondan da bir ok yalı (4) suvlap çıkıp gitdin. Kakabaş köñül nâmedir bir zada arka direme (5) se, âlem-cahanın goynundan sığıp giderli göründi. "Başına şeyle (6) düşen gocalar nâdyärkä?" diyip, örkünden üzülmelik için, çı-(7) nın bilen aylandı. "Hökman bir zada inanmak, uymak gerek" diydi- (8) ler, öñüne küti-küti kitap okladılar. Sen oların içinden-de alan (9) galañı özünki bilip geçdin gidiberdin. Şeydip özünkini dürs saya-(40) sın geldi, şonun miradı bilen yaşasın geldi. "Çızgından çıkıber- (11)me, alla bardır, oğlan!" diydiler. "Onun gudratlı kitabı bendesi (12)niñ ömür mihıdır" diydiler, hakın yoluna çağıranlar tapıldı. (13) Emma sen ne allanın eçilen dünyasına, ne-de kitapların kitabı diy- (14) lip öñünde goylan guruhana sıgdın. Teblen eliñdedir öydüp, kâte (15) gaydın, kâte uçdun. sen uçup, bu barlığı taşlap-da gidip bilenok-(16)dın. Seni Yeriñ dartış güyci bolup özüne çekyen bir mukaddeslik bar- (17) dı, sen "Adam her yola baş ursa-da ahırı bir hökman uçan hövürt-(18) gesine dolanıp geläymeli" diyip, belli-küllü pikire ten berdin.

(9) Sebebi yerde seni saklap duran tebläniñ barlığı çın bolup çık- (20) dı, sen oña bağlıdığını unudıp, hamala, yüpsüz yalı yaynanıñı-la (21) bilmesin. Ahırı üypün dartılarda, sen kimdir biri özünge pesgel (22) bermek için onu çekyendir öytdün. Dogrudan-da, toprakında seni özüne (23) çekyän gudrat bardı. Sen oña: "Ol meniñ ruhum, geçmişimiñ-gelce- (24) gimiñ barlığı" diyip yalñışmandın, akıl iş edipdin.

(25) Ey, Adam, ol seniñ haçandır bir zaman toprakından örkün üzü- (26) mesin diyilip, gömlen göbegin di... Sen her nâme etsenem, şonu yitir- (27) mecek bol, ol bu toprağın astında ataların ruhu bilen çatlışıp, (28) seni öz üstünde yaşadıp yörendir. Ähli mukaddesliğin başı şondan (29) gaydyandır, şoña hıyanat etdiğin,

ene süydüne-dä, öz-özüne-de, bütün (30) barlığa-da hıyanat etdigiñdir. Bu durmuşda şoña kast etmekden ulı (31) cenayat yokdur...

I

(32) Goy, Nöker Milisgä'niñ depderi şu yerde galsın. Yogsa onun her (33) sahipasında gen-tañ oy-hıyallara berlen, adamı adam etmek üçin sün-(34) nälöp yazılan vagızlardıru-düznamalar näçe diyseñ bar. Her näme(35)dä bolsa, edep saklansa yağşı, onun depderindäki ähli yazgını biryan (36) ucundan okap çıksa da bolardı. Emma özünden birugsat Nöker milisgä(37) niñ mülküne ayak sekici bolma, yok, ol asla gısıq adam däl. (38) Gep düybünden başga zatda, biz onun yazgılar yığındısını depder (39) diyip cuda kiçeldip aydarış, özi oña "Kitaplar başı" diyip at (40) beryär. Ol "Kitaplar başısını" Sehetniyat Molla'nıñ mañlayından (41) öpdüryen gurhanından artık görmese, bircigem kem saymazdı. Gayta, (42) gudratlı kitabına gıya söz bilen bakanı üçin Sähetniyaz Molla Nö-(43)keriñ çekgesine çalmalı yalı. Köplenç ol: "Sen aydyanlañ ugrunda (44) bar inim" diyip, aylavlı geplep, milisgeniñkini mamla sayar otır. (45) Oyunmı-çınmı, biler-eder yalı däl, yöne Nöker çızgından çıkıp, (46) kellesiniñ gızgınına gürlep sürnüberse öz aydınını gödertcek-gö-(47) rertcek bolanda: "Ay, inim, yüz berilse, yüzün gaytma, herki zadıñ (48) çeniçakı yağşıdır" diyip, garaz gövnüne-de degmen, özünüñkini bit- (49) ginli eder. Nökerin esası gep-gürrüñem şondan soñ başlanyan yalı-(50)dır, ol çınlakay keşbe geçip, yenbermezligine tutar. Şeyle halat. (51) larda Sähetniyaz mollarıñ cedäle gızışıp gidibermesi bardı, edil (52) oğlan yalı bolup, sañaşı bermesi-de bardı. Sähetniyaz aga onun "Kitap-(53)lar başısındaki" göbekli cümleñiñ yakasından ebşitlep tutdı, (54) milisgeniñ aldım-berdimine bakman, diyceğini diydi: "Kelte kak-

(55) yan yerin kân inibadır! Göbeğin bir ucu yerde gömlendir diyenin rast,

(sf.12)

(1) hanı, onun beyleki ucu nirede?! İgtıbarlısam şoldur, asmandadır (2) beylekisi, Allatagalanın elindedir. Adam, ikaralıkda hiçillik (3) uçan yalı âsini döke-döke yaşamalıdır..."

(4) Bu cedel bir günün, iki günün däl, ızı kân onun. vah, (5) bar gep şonda bolsa, düşünişse-de bolar, oñuşsa-da! Oba çolardı, (6) oba! Ber şondan habarını barı-yogı bir elin barmagını büküp sa(7) naymalı öyli galdı onda. Diñe beş öyli, bolanı! Oların yer bilen (8) bile biten yalı ıgrarlı oturması nâmedenkâ?! Yogsa obanın adamları (9)rı sül cüyceleri yalı dır-pıtrak boldı, onun özi-de, enğere edi- (10) len mellekde gugarıp galan garantga kimin, boynunu gışardıp, yâñini (11) sallap, gam layına batıp oturana menzeyer. Goy giden gidiber-(12) sin, başı dik bolsun, aman-esen gezsın. Çöp başı sebâpsiz gımıl-da- (13) mazmış, göçhe-göçligin ısgına düşülen bolsa, belki bir sebâbi bar-(14)dır. Bu yerde yok adamların gürrüğünü edip, gulaklarını şağlatmalı, (15) ol karam bolar.

(16) Her öyün arası sesyeter aralıktan cuda uzak. Säherbilen işigin (17) agzında gerincirep: "Sag-aman ördüğizmi?" diyip, güycünde ba-(18) rını edip gıgıranın bilen gonşuların eşitcek gümanı yok. Şonun (19) için beş öyli her irden yañkı sözi gıgırıp däl-de, çalaca pı-(20) şırdap aydar. Hemmeden ir öryän Sähetmiyaz Molla Arhip balçılara, (21) Arhip balçı Nöker Milisgelere, Nöker Milisge Cahasoltan ecelere, (22) Cahansoltan ece, Annam magazinçilere bakıp, dodagını münkülde-(23)der. Bu sessiz salamlaşık yañkı aylavın ters ızını çalibam bir (24) övrüm eder. Boldugıdır onson. Olar şol bardı- geldi biri-bi- (25) rine duymasa-da,

"tañrı salamını" yerine düşdügi sayarlar. Sehet- (26) nıyaz Mollanın, Arhip balçının, Çahansoltan eceniñ öyi depesin (27) deñ sın etsen, yiti üçgırañlığı yada salgan şekil döredyär, (28) şol gırañlığını kütek taraplarına, aydalı, Sähetniyaz mol- (29)la bilen Cahansoltan eceniñ öylerine ho-ol uzaktan Nöker milis- (30) geniñ hem Annam magazinçiniñ öyi garşıdaş bolup, olara asman be-(31) lentliginiñ guş aylavından nazar salsañ, dördüsi bilelikde dört-(32) gırañlığı yada salyar. Cahansoltan eceler bilen Sähetniyaz Molla- (33)lar tarapda, olardanam at gaytarım uzaklıkda gögerçinlere başıbi (34)tin galdırılan köne mekdep näçe yıldır cañ sesine zar bolup, ir- (35) kilip otur. Çar töverekde yıkan yumran bolan ockalar, köne yurt yer- (36) leri ayıl-sayıl bildiriyär. Dörtgırañlığı yada salyan dört cayıñ (37) ortarasında, gör indi näçe vagttan beri teze don edinip bilmen otu- (38)ran, suvagi gopuşıp giden, yäne bir ulı ak cay bar. Ol Annam (39) magazinçiniñ magazinini...

(40) Öñünden çürt-kesik pılan zat diymegem kın, her näme-de bolsa, (41) ala-böle beş öyliniñ obadaşlarından galıp näme üçin göçmen otu(42)randığı hakda kebir zatları aytmak mümkün. Göçüp gidenleriñ bol- (43) sa hersi bir zat diyyär: "özini oñarman, süyrenişip yörenlerdir- (44)de..." "Yok-hov, şolara bäräkälla diymeli, edil gala garayan yalı..." (45) "Biz-ä hayran, näme üçin oturanlarına düşünyen däldiris...."

(46) Aydılan-diylen gep gıtmı, yöne "Eşiden deñ bolmaz gören göz (47) bile diyen gepem bar, belki oları öz gözlerimiz bilen sınlap, gepini (48) gürrüñini diñlep, bu bolyan ahvalatlara baha kessek, hemme zat (49) elin ayasında yalı bolar. Onda, näme seher salamınıñ yol eden ayla-(50)vını çalıbermek galyar.

(51) "Essalavmaleykim, Sähetniyaz molla..." ol: "Valeykimessalam!" (52) diyär-de: "Bir salavmaleykimin yetmiş sogabı bardır "Valeykimsä(53)lam!." diyen

onun diñe birine şariklidir" diyip, galan altmış (54)okuz sogabı senin payın sayıp, gövñüñi göterer. Sen tanış bol, năta-(55) nış bol, ol esli vagtlap hal-ahval soraşar, gepin-den-sözün-den ömrün (56) manısını okar oturur. Onun pisindi oturmayan adamı az-azdır, zan- (57)nı depmehalal bolsa-ha, basım sulhı alşar gider. Sen onson Săhet-

(sf.13)

(1)nıyaz molların nătüysli adamlığı barada odur-budur bilmäge-de (2) yetişersin.

(3) ol obanın in abraylı uçursız sılanan adamlarının biri (4) Heşdek Molların oğlu! Săhetnıyaz molların üç oğlu bir gızı bar. (5) iki ulu oglunın şehere oku-pokuv diyip, şol gidişi, şo taydan (6) hersi bir "saçlı molla" tapdı-da, goş-köteli bilen galıberdi. Kör- (7) pe ogul yetişän son, yol urdurdı, gözi türmeden açılmadı. Gızı Ayce- (8) ren ecesinin yerine gelen perzent, molların ayalı yaş üstünden gitdi. (9) indi onun çağalarının ählisi yetişdi, öy-işik bolanlarının hărsinin (10) öz yetişip ugran çağaları-da bar. Săhetnıyaz molların iki ulı (11) oğlu kâte bir diyen yalı dınç alşa çıkanlarında bolarmı, garaz, iş (12) arasında vagt tapıpmı, kakalarının işigini kakar. Şonda edil- (13) yän gürrünlerin tommaylısı hem: "Kaka, bu çola obada beydip yörme, (14) gidiber bizim bilen" diyen totuzıban gep bolar

(15) Oglanlar yekece kız cigilerine gum-guk obada kın bolyanlığını (16) orta atıp görerler. Dogrudan-da, Aycerenin i aňsat dăldi, bir (17) obanın yeke gızı bolmagın năhili hupbatlıdığını göz öñüne ge- (18) tirin-de göräyin. İcini döker yalı ne ecesi, ne corası bar. Gep-(19) gürrün etcek bolsañ ya Cahansoltan ecelere, ya Annam magazinçinin (20) ayalı Sadabın yanına barmalı. Olaram, năme ençe çarşenbeni başdan (21) geçiren ya geçirenkirlen dili duzlı zalım ayallar. Gızın erkekmin (22) diyenok yüzün-yănsen sayanok, dilinin hözirini görüp, gövñüne

gelenini (23) vazladıp oturlar. Sadap yeŋŋeniŋ Ayceren'in yaŋagınıŋ gızaryanına (24) gözi düşdigihä, barha dili gicer:

(25)- Năme, gız, äre çıkmān oŋarın diyyenmi! Utanan bolman năme...

(26) Günlerde bir Ayceren meydanda işläp yörkä, ot-çöpünŋ gımıl- (27) dayanını göräymezi, ah, şu bilesigelicilik gursun.

(28) Ayceren elindeki oragı bilen gamışlarıŋ başını kakıp, it- (29) guşdur-da diyip, şo tarapa gidip baryar. Görgüliniŋ gövnünde hiç (30) zat yok. İki yana çaykanyan gamışlıga golay baranda, gızınŋ badı (31) govşadı. Boynunu süyndürüp-süyndürüp seretdi, birdenem zehresi (32) yarılan yalı, ulu ili bilen gıgırıp, etek altı, yeŋ yedi bolup ızına (33) tarap tutdurdı. Gamışlıgıŋ içinde, çıрмаşık yalı çolaşıp yatan iki (34) gövre hasır-husur yerinden galdı, olarıŋ başagaylıgı Aycereniŋ-(35) kiden artık bolmasa, kem dăldi.

(36) Gızınŋ çirkin sesi Sadabınŋ gulagına yetdi, oŋa kömekleşip yö- (37)ren iki ogulcığı:

(38)- Ece, oŋa seretde-oŋa seret-bolşup, gamışlıgıŋ içinde gu-(39) şaklıgından yokarısı görünyän iki yalaŋnaç gövre oraklarını uza- (40) dıp, donup galdı.

(41) Vay, masgara, toba, toba...

(42) Sadap yakasını tutdı, iki gövrä ot-çöpünŋ içinde gizlendi. Ayce-(43) ren yüzünü tutup, aldıranı bar yalı, Sadabınŋ yanına ılgap geldi. (44) Oturıp aglamcıramaga başladı.

(45)- Goysana, yerçeken, o ikisini zăhresini yaranıŋ-a yaranıŋ, möŋ- (46) ŋüren bolman năme!- diyip, Sadap, gaharını nămeden çıkarcagını (47) bilmen hūŋürdedi. Sonra ol eşiklerini geyip, bukdaklaşıp baryan (48) gızıl -çızıl bilen erkek

adama gözi kaklışıandan, gepiniñ ugrunı üyt-(49) getdi:- Hey, meydi kesilenler, başga yer tapan dâlsiniz-ov!

(50) Erkek adam ızına gañrılıp, ähli gaharını Sadaptan çıkarmak(51)isleyen yalı, oña yumrugını çenedi. Sadap otlı köynek geyene döndi, (52) ızlarından diliniñ keypini görüp, gıgırıplar galdı:

(53)- Meydiñde yandak gögeren, yäne erkek diyceksin, yumrugını çenäp, (54) guyrugını yamzına gısman näme! Gel, erkek bolsañ, şü-şü orak bilen (55) gömeyinden orup taşlayın...

(56) Namıs atına atlanan Sadap indi özge perdeden gopdı, öz yanın- (57)dan adamsına gargındı:

(sf. 14)

(1)-Şu celegaylarda durarlık galmadı diyip, näçe aytdım men (2) saña. Vah, nalacedeyin, "ocagım, göbek ganımın daman yeri" diyip, (3) hondanbersirenem bolyar. Göçüp gidenlerde-de señkiçerek göbek bar- (4)dır ahırı. Vah, ocak bolayşıñdan señ celephana döndürdiler mu- (5)nı. Arman, yañkılara biderecik gargınıpdırın, gayta hakımızdan (6) çıkya olar. Dağı näme, şundan amatlı, şundan çola yeri başga nire- (7) den tapsınlar... Hemmesini aytcak, Sähetniyaz molla aytcak. Gudratı bar bolsa, gözümize görkezsın-de göçürsın adamları...

(9)- Can dogan, şu masgaraçılığ kakam bir eşitmesin, aytma (10) oña yalbaryan...-diyip, Ayçeren zövve yerinden galdı. Emma indi (11) barı giçdi. Sadabın diline düşdüñ bütün oba car boldugıñ.

(12)- Näme aytman, beterem aydarın. Eger kakañ mollalığı çın (13) bolsa, yeke gızını zir-zibiliñ içinde yaşatmaz...

(14) Bu habar Sâhetniyaz mollanı kebzesinden basılan yalı etdi, yöne (15) göç hakkında oyundan-çından dil yarmadı, içini hümetdi gezdi yördi. (16) Edil şol mahallar yaşulunı keypine sogan dogralan vagtı, iki og- (17) lı bilelikde mihmançılığa geldi.

(18) Sadap Sâhetniyaz mollanı ogullarından dâlat isleyen yalı, Aycereni (19) gören masgaraçılığını olara-da aytdı. İki dogan şol vagt (20) sesini çıkarmadık bolsa-da ağşamlık yäne, öñküleri yalı, köne saman (21) sovrup, kakalarını daşına geçdi.

(22) Kaka cigimize bir haypıñ gelsin...

(23) Sâhetniyaz aganıñ sabır kâsesi doldı, yeri bulara seretsene indi, (24) öz bagrından öñdürenleriñ saña nâhili yaşamalılığını övredyâr, (25) cigileriniñ halına gınanyarmış, atası öz kızını zındanda sakla- (26) yarmış, ey huday, neneñ-niçik zaman boldı... yaşılı saklanıp bilme-(27)di, oğullarınıñ öñünde yarıldı:

(28)- Bes ediñ indi, gelseñiz gapım açık, yogsa-da kız bilenem işiñiz (29) bolmasın, meñ bilenem. Bir dövüm çörek gazanmaga gurbatım bar en- (30) tek. Aycereniñ aladasını etmek size galmandır...

(31) Şonuñ bilen gep gutardı, Sâhetniyaz aga köne külbesinde gızı (32) bilen galıberdi.

(33) Ayceren gününi kın sayyan bolsa, içgışgıñlıkdan özünü gınayan (34) bolsa, elbetde, doganlarına yetirmen, yagdayını bolşı- bolşı yalı ka- (35) kasına aydıp bererdi. Emma gız sesini çıkarman, her deminde özü (36) ne dâl-de, garrı atasına nebsi ağırıp yaşadı. Dogrı, birküç yıl- (37) lıkda Ayceren oba bilen birhili övrenişmecek yalı, hiç hili i (38) geçmecek yalı duygunu başdan geçiripdi. Onuñ hem sebebi bardı, (39) Sâhetniyaz mollanı dövlete garşı adam hökmünde vıl kesip

yığna- (40)dılar, onda onun körpe oğlunu hem Ayçereni agaları şehere alıp (41) gitdi. Ayçeren şehirde üç yıl okap, oğlan doğanı bir yıl okap, orta (42) mekdebi gutardı. Ol şehirde birgiden taze coralı boldı, mek (43) debi gutaran badına şeherin halı fabrigine işe yerleşdi. Ayçeren (44) birküç yılının içinde meşhur halıcı bolup yetişdi. İki agasının (45) öyünde biri-birinden ovadan halılar gız cigilerinin ıhlası-zäh- (46) meti bilen görk saçdı. Yâğğeleri baldızının daşında kebelek (47) yalı pır-pır aylandılar. Sâhetniyaz molla tussaglıktan boşap ge- (48) lenson Ayçeren yâne bir vagtkı köne külbelerinden girip-çıkıp ug-(49)radı.

(50) Şol dövür mollarınka iki oğlu-da gelinleri hem at tezegini (51) gurutman gatnayardılar. Şehir durmuşına kemsiz övrenişen Ayçeren (52) ilki-ilkiler şumcarıp, yâğğeleri bilen gidesinin gelyânini ka- (53)kasına dili bilen duydurmasada oturıp-turşu bilen sızdırardı. (54) Sâhetniyaz aga gızının ahvalını görmezlige salardı, onun şehir (55) gohunu kem-kemden yadından çıkarcasına ınanyardı. Ol şeyle-de bol- (56)dı. Gız sonabaka yekelik bilen şeyle bir öğrenişdi velin, ol bir (57) çaklar şagalar şovhunlu durmuş bolandır diyip, huşuna-da geti

(sf.15)

(1)rip bilmedi. Onun bar güymencesi sınırı-keseri, dokma-daragı bol- (2)dı. Yogsada, ol az vagtlık sadaba yoldaş bolup, meydan işine gi- (3) dipdi, buyan kökünü yığnapdı. Şol vecera ahvalatdan son, kakası (4) onı gaydıp meydanda işlemege goybermedi.

(5) Sâhetniyaz molların oturıp geleninden son, öñki gucur-gayratı (6) egşilen yalı boldı. Ol bir nâme yegşâriken uzakda albay bulayan go- (7)calığına vagtından

öñ baran yalıdı. Hemişe diyen yalı susdı, il ara- (8) sına da cuda gereklâp, atalap durmasalar, barmasını azaltdı. Yöne (9) ol özünüñ nâme üçin yıgnalandığına hâli hâzire çenli hiç akıl yeti- (10) rip bilenokdı.

(11) Ol ilin behdidiñden üytgeşik iş etmendi. Şol dövür töverekde (12) ogrulık- cümrlük, kişiniñ malına göz gızdırmak, ayagıñı egri bas- (13) mak yalı azgıncılıklar örç alıp ugradı. Ona gaytavul bermeli oba, (14) rayon yolbaşçılarınñ özleri hada bolgusız gürrüñler ağızdan-agza (15) geçdi. Kolhozıñ emläğine el urmak, oları görmezlige salmak yolbaş-(16) çılar üçin adatı zada övrülip gitdi.

(17) Adamlar depe saçıñı düyrükdiyän, namıs atına atlandırıyan ah- (18) valatlarıñ gazanında gaynap, uvnup, çıdap bilmän, Sähetniyaz molla- (19)nıñ pehimpayhasından haray gözlediler. Onuñ yanına goñşısı obalar-(20)dan gelyänlerem köpeldi, hovlusı dürli arz şikayat bilen derdinyän (21) adamlardan hırın-dıkın boldı. Yaşulı birbada nâme ederin bil-(22) men, bu işlerin ählisiniñ oba Sovetine dahılıdığını, diñe şola-(23)rıñ çözmelidigini canıyangınlık bilen aydıp oñdı. Sähetniyaz mol- (24)la onı oba Sovetinden çekinip ya-da özünü şol işlere dahılsız sayıp (25) diyenokdı. Onuñ azgıncılıktan ili gorara sovadı-da yeterlikdi. Ol (26) Buharada diñ ugrundan yörite okuvlı bolup gelipdi. Şondan soñra (27) mollarıñ ızına düşen adamlar, onuñ her bir hereketini ızarlayan- (28)lar köpeldi. Ol Mekgä baranda musulman gazetleriniñ biriniñ işgä- (29)ri bilen söhbetdeş bolanda, öz yurdunda diñe inanyarlarıñ köplüğine (30) seretmezden, olarıñ başını birikdiryen dini ocagıñ yoklugını, di-(31) ne inanyarlarıñ gısacıñ içinde saklanyandığını gürrüñ berdi. Bu (32) gürrüñçilik daşarı yurt gazetlerini teliminde neşir edildi.

(33) Sähetniyaz molla medreseni gutarıp, obalarına gelende, öz ugrun- (34)dan akıllı-başlı iş edip bolmacığına bada-bat göz yetirdi. Onuñ (35) ilki hıyalı

töveregini ceŋŋel basıp giden köne metcidi arassalap, (36) oŋa serencam berip, şol yerde mollaçılık etmekdi. Oba Sovetiniŋ (37) yolbaşçıları mollanıŋ niyetini eşidenden, ör-gökden geldi. Oŋa: (38) "Beyle-beyle iş etcek diymäveri, bizi tohum-ticimiz bilen yıgna-(39) darsın" diyip, yuvaşlık bilen yalbarıp gördüler. Mollanıŋ velin (40) çıındı. Ol etsem-petsemini çınırgadı, oba Sovetine hat bilen yüz (41) tutdı. Ol hatında öz etcek işleriniŋ kanuna garşı dälidigini, dini (42) işinä bolsa oba sovetiniŋ gatişmazlığını hayış edip yazdı. Yerli (43) guramalar onuŋ hatındaki teklpleri çözmekden geçen, gayta yäne hö-(44)re-köşe bilen yalbarıp, arzasını ızına almagı özelenipler hayış (45) etdiler. Yolbaşçılardan biri-hä, molla hatını alıp yırtsa, eslice (46) pul bayragınıŋ bardığını hem yaŋzıdıdır.

(47) Sähetniyaz molla etsem-petsemi bilen telim yıl gidişdi. Dürli (48) guramalara hat yazdı, yöne barısı guya gaçan yalı. "Eger siz dövri bu- (49) laşdırıp oŋarmacak bolsaŋız, beriŋ biziŋ elimize" diyip, ol kä-(50) te-käte zeyrenmegi hem çıkardı. Ahırı sabır-takadı yetmedi, hovlu-(51) sına üyşen adamlara obada döreyän bela-beterlerden diŋe hudayıŋ (52) aman saklacakdığını, şonuŋ üçin özüniŋ nâme diyse, olarıŋ hökman (53) etmelidigini boynuna goydı. Molla bir topar adamı ızına düşü-(54)rip, köne metcide alıp bardı, birki gicede onuŋ töveregini gül pür- (55) külen yalı etdirip, yıkan yumran bolan yerlerini düzetdirdi. Bu habar (56) yıldırım çaltlığında rayon merkezine yetip, yolbaşçı gabarası bar(57)ların ählisiniŋ goncuna gor guydurdı. " Sähetniyaz molla dövlete

(sf.16)

(1) garşı dini merkez döredipdir" diyen gürrüŋ köne metcidi gözleri (2) bilen görüp giden yolbaşçılarıŋ aŋında oŋa inanmazlığa yer goyma- (3)dı. Mollanıŋ

hereketlerinden öñem telim gezek agzı bişen yerli (4) guramalar onı alıp göterdiler, ondan dıñmasalar, bu işiñ soñınıñ (5) ula yazmagından hovatır etdiler.

(6) Mollanıñ oba Sovetiniñ garamagındaki köne metcidiñ yadıgâr- (7) ligini birugsat eyelâp, adamlara dini vagız edenligi üçin üstünden (8) cenayat işini gozgadılar. Beş yıl iş kesdiler. Molla sudda özü- (9) niñ işiniñ asla telek dâldigini telim gezek yancadı. Gayta, yolbaş- (10) çılarıñ il arasında mövceyen bet işler üçin hudaydan gorkmalı-(11) dıgını, yogsa onun günlerde bir hökman göz görkezcegini hem ayt-(12) dı. Ona soñkı sözünü aytмага ıgtıyar berenlerindede: : Men bu işim- (13) de yazık bardır diyemok. Hemmesini alla görüp dur, men hudayın mer- (14) tebesi üçin, nirâ gitmeli bolsa tayyar. Onuñ bendesini öz penasında (15) saklacakdığına, salımını bermân, siziñ demir gözenegiñizden (16) meni halas etcekdiginâ inanyan..." diyip, şol bir âleñde gepledi. (17) Mollasını aldırın ile hem nâgile bolmakdan başka çäre galmadı. (18) olarıñ köpüsi mollanıñ sudda aydan soñkı sözüne ten berip, yağşı (19) umıtda boldı. Emma bir yıl geçdi. iki yıl geçdi, huday kömege yeti-(20) şip, mollanı türmeden çıkarıp bilmedi. Adamlar şonda türme di-(21)yân pedernelediñ güycüniñ allanıñ hökminden hem rüstemdigine kem- (22) kemden düşünmeli boldular. Sâhetniyaz mollanıñ blini büken dert (23) başgadı, ol dildarına zar bolup giden çağalarınıñ birini-körpe (24) oglunu türmede görüp, iki gözünden boyur-boyur yaş dökti. Ulı ogulla-(25) rından gövni geçip, buz yalı boldı, şolar idili adam bolanlığında (26) cigileri kakasınıñ ızından gelermidi! " Aycereniñ ıkbalı bir çat (27) açmadık bolsun-da hudayım!" diyip molla bir demde lağşadı. Oglı (28) kakasını tanamadı, asla hiç kimem Sâhetniyaz mollanı çuv ak sakgalsız (29) göz öñüne getirip bilcek dâldi. Molla sakgalını sıranla-(30) rında, türme basılanındanam beter namıs edipdi. Körpe ogul ka-(31) kasınıñ yüzüne çıñerilip-çıñerilip seretdi,

sonra ona şeyle halda (32) seretmege gorkyan yalı, ıza testi. Dıñzap gelen agısını saklap bil-(33) men, kakasını garsa gucakladı, möññüripler agladı:

(34)-Kaka, bar, men cehennem diyeyin, el egrilik edipdirin, ayagı-(35)mı gışık basıpdırın... Seni nâme üçin basyarlar, señ etmişñ nâme, (36) seni nâme üçin şu ä salyarlar... Munda agam bolsañ, gara da bolsañ (37) selceryen yog-ov- kaka...

(38) Sähetniyaz molla, oğlını köşeşdirmek üçin başını sıpadı.

(39)- Huday bardır, oglum!

(40) Huda Sähetniyaz aganıñ öz nalasını-da eşitmedik bolarlı, molla (41)beş yılını gılını gırman yatıp geçirdi, obasına dolandı, bir-(42) vagtkı sözi yalana çıkan adam yalı müynürgep, kân bir il arasında-da (43) görünmen, öyi-övzarı bilen baldı.

(44) Belki, oba nâçe çola bolsa, mollanıñ yüregi sonça-da aram tap-(45) yandır...

(46) Yalñızlık derdiniñ nâmedigini Arhip balçıdan sorap görsediñiz, (47) yöne onun zeyrenenini dilinden eşitcek gümanıñ yokdur, diñe yü-(48) reginiñ gürsüldisine diñ salmak gerek şonda siz çolalık içinde (49) yaşap yören adamıñ yalñızlık hakkı belent aydımını diñlep bi-(50) lersiniñiz, ol adamıñ kimligi ayıl-sayıl göz öñüñize gelir. Arhip (51) balçınıñ "balçı" lakamı, yılıñ-yılıña bal tutup, şonıñ bilen (52) mıdar edyenligi üçin galıpdı. Yogsa onun asıl kâri tokayçı, ol (53) derya boyunıñ tokayını, ceññelini gorayar. Balçınıñ öyi-de derya yakın (54) Aydışlarına göre, onun balınıñ tagamı-da, edil diliniñ süycülügi (55) yalı. Balçınıñ dört obadaşınıñ bal üçin yol söküp, rayon merkezin-(56) deki bazara gitmek aladası yok. Arhip her yıl may balını alanda, (57) olarıñ herbirine arlı yıldan çıkar yalı elin bal getirip, dulunda

(sf.17)

(1) gepsiz-gürrüşsiz goyar gider. Bardı-geldi, Balçının zähmetine ga-(2)dır goyup, muzdunu bermekçi bolsalar, ol öykelek çağa yalı, kemiş-(3) kemiş eder. "Ay, nâtdiñiz-ay munı" diyip, elini salgap-da özbaşına (4) hüñürder gider.

(5) Arhipiñ göbek ganı şu obanıñ topragına damdı. Uruş yılları-(6) nıñ öñüsiraları Ors'yetden türkmen obalarına dürli hünärli adam-(7)lar kömege geldiler. Onuñ kakası Mihail mal dogtorıdı, ol yaş gel-(8) ni Mariya bilen çetki obaların birinde işe durdı. Olar iki bolup, (9) degirmeniniñ suvı sovlan köne güzeriñ başında öy tutunıp, kolhozıñ (10) doñızlarını idedip başladılar. Şol dövür Ceyhun deryanıñ kena-(11) rındaki taşlanan yerlere Aşgabat eteginiñ gumundan adamlar göçü(12)rilip getirildi. Ceñnel içinde gugarıp oturan doñuzhovlınıñ çar (13) tarapı ulı obacılığa övrildi Mihail dağı gumlularıñ yurt tutu- (14) nan obasında, hut özi yalı dogduk mekanından ayra düşen adamlarıñ (51) arasına goşulıñıp, olar bilen tiz övrenişdi. Gumlular onuñ gelni- (16)ne edil gudrata bakan yalı seredyärdiler. Öz aralarında: "Onuñ ka- (17)kası ondan ağırları hem yanıp duran ahunmış, orsun ahunımış" (18) diyşip, gürrüş edyärdiler. Dogrudan-da Mariya Aleksiy ruhanınıñ (19) gızıdı, ol Mihail bilen goş birikdirensen, onuñ ızına düşüp, yeriñ (20) ağırı ucuna gitmege-de tayyar boldı.

(21) Yanı dil çıkarıp ugran Arhipciğe-de gumlı oğlancıklar ulı (22) hövür boldı, basım ol göz açan topragınıñ dilinde cedirdep başla-(23)dı. Yöne Arhipcik kakası Mihail bilen uzak gülşüp-oynaşmaga (24) yetişmedi, kakası uruş turanda yat obada oglunu-gelnini galdırıp (25) gitdi. Şondan son Mariya gelne oglunıñ yanında tä gözünü yumyança: (26) "kakañ geler, hökman geler, diyen bakı aydımını geçmek yar (27) boldı.

(28) Öz deŋ-duş oğlanları sünnete yatırılarda, Arhipcik ecesine: (29) "Menem cüllüğimi kesdircek" diyip, azar yamanını berdi. Ecesi og-(30) lunı "erte erte" bilen köşeşdirip, telim badını sakladı. Gün-(31)lerde bir çagalar bilen Arhipcik Heşdek agaların öyüne ba-(32) randa: "Ecem meŋgem basım cüllüğimi kesdirecek bolya" diyip, di- (33)linden sıpdıraymazmı! Heşdek aganın yüzi yagıtılıp gitdi: "Hay, (34) berekälla, ine indi iner oğul bolduŋ" diyip, ol gövnüyeticilik bi-(35)len oglancığı arkasına kakdı...

(36) Arhip cahıl çıkıp, tokayçılık ugrundan okuvlı boldı. Okayan (37) yerinde Larisa atlı gız bilen halaşıp, onı oba alıp geldi. ulı toy (38) tutdular. Ecesiniŋ begenciniŋ çegi yokdı, ol artık küysep, gelnini (39) eliniŋ ayasında sakladı. Ogul agtıga yüzi düşse, dünyäde münge bir (40) armanınıŋ biriniŋ-de galmacagını Arhip'in yanında telim gezek (41) yaŋzıtdı. Larisanıŋ ızlı-ızına oğlı bolup, ikisi-de olarıŋ yüre- (42) ginde dag goydı. Olarıŋ çagaları durman,, yürek yagını sıırıp gitdi. (43) Dura-bara oba larisanıŋ yüregine düşdi, ol adamsına şehere gö-(44)çüp gitmeŋi birnäçe gezek teklip etdi. "Bu yeriniŋ suvı maŋa yaranok" (45) diyip bir çıkdı. "Çagalaŋ ganına galanam şu oba" diyip, şumca-(46)rıplar ağladı. Arhip hümmüldisini içine salıp, sesini çıkarman, (47) dünyäŋ aladası gerdenine düşen yalı gezdi gördi. Günlerde bir äm (48) Mariya dayzanıŋ gız agtıga gözi düşdi, onuŋ başı gök diredi, gel-(49)niniŋem birnäme yüregi düşüşen yalı boldı. Çagası bilen başagay (50) bolan yaş gelin birbada şehirde yaynamak, seyil bağlarında gezim et-(51)mek yalı erkana durmuşı yadından çıkardı. Emme gızcagzı Tanya (52) mekdep yaşına yetdi velin, yäne-de köne yarası gazganıp ugradı. "yok, (53) men gızımı oba mekdebine bercek däl, bu yerde öz kösenenim azmı!" (54) diyip Larisa tutdı ulı davanı. Arhip bu meseläni hem öz yanından (55) çözdü oturıberdi,, Larisa gaydıp

dava edere yer goymadı. Ol gızca(56) gazını günün gününe otuz kilometrikdeki rayon merkezine "Ural" (57) motortsikleti bilen okuva gatnatdı. Diñe hovanın sovuq çağları onı

sf.18)

(1) şahärdeki tanışlarının öyünde yaşatmalı boldı. Yäne ulı gopgun (2)turdı. "Vay" men gızcagazımdan yeke ayrı yaşap bilcek däl" di-(3) yip, ecesi gözüne yaş ayladı...

(4) Yene bir hesret Arhipin başına indi, ol ecesini öz eli bilen (5) acalın öñüne iterdi. Bu urgı onı telim yıllap aynaltmadı Arhip (6) ecesi bilen motorlı rayon merkezinden gelyärkä yolda üsti tora- (7) nılı maşına gabat geldi. Maşın deñinden geçip gidensor, Arhip (8) sen-men yok motorını ıza övürdi. Telim gum depesini ızda galdırıp, (9) onun öñüne düşdi. Motorının çırasını öçürmen, yolun ortasında (10) onı keserdip goydı. Özi iki elini galgadıp, maşına tarap yöredi. (11) Şonda akıla sıgmacak hereket edenine son ökünenin den ne peyda, (12) ogurlık odunlı gelyen maşının durcak gümanı barmı! Arhip can- (13) hovluna özünü gıra zıñdı, batlı gelyän maşın yol üstündeki motorı (14) kakıp, tümlüğün içinde yitip gitdi. Balcı ecesinin: "Vay, gaç, og-(15) lum..." diyen çirkin sesini in sonkı gezek eşidip galdı...

(16) Balçının ayalı oturan-turan yerinde şol hesretli vakanı-da di-(17) line çoladı: öñ iki oglunu aldırın bu oba, son eceñ başına şu (18) ceñğellik yetdi, nâme körün bar indi munda. İndi gızcagazına-da (19) maña-da şeyle ıkbalı peşgeş beresin gelyärmi... " Arhip ayalının (20) inirdisine çıdaman, şahere şeylanmak bilen boldı. Dolanıp ge-(21) lende velin, onun elinde cayın açarı bardı. "İne, açar, dañ goşu-(22)ñı" diyip ol ayalının patı-putısını saylaşdırdı. Öyde özünün (23) geyim gecim,

ecesinden yadıgär goş-golam galdı. Şeytdi-dä, Arhip (24) hem şäherli, hem obalı bolup yaşaberdi. Ol gızını görmek içün yı-(25) gı-yığıdan şäherdeki öyüne gitdi. Yöne her gezek baranda, ayalını (26) yürege düşdi. İñirdisi bar gövnüçaglığını puca çıkarardı, onsu- (27) zam ol ecesi aradan çikalı beri içgä yaplanmagı çıkardı, derdi (28) şerap bilen egsermen boldı. Ayalı oña "bu yeri mıhmanhana däl, gel- (29) cek bolsa, ımıklı gel" diyip, sonkı sözünü aytdı. Ol dövre çenli (30) balçını gızı-da yetişipdi, şäherden bagtını-da tapıdı. Şondan (31) son Arhip ayalını öyüne barmasını ımıklı kesdi otırıberdi.

(32) Balçını gızı Tanya-da, edil Sähetniyaz molları ogullarını (33) kakalarına yalbarışı yalı, her gezek yanına gelen mahalı: "Kaka, (34) indi bu obada näme bar, yüregi gısyandır" diyip, bizar-peteni çı-(35) karardı. Balçı gızını çakılığına gövni bir yalı yığırar otu- (36) rar. Cuda alcıradıberse: "Balarılarım nädeyin?!" diyip, sıp-(37) çıklık eder. Gızı oña şäherde yaşap, bal tutup bolyandığını şü-(38) bela düşündircek bolar, emma kakası yäne yer depip durandır. Ol gı-(39) zını gövne degmecek bolup, has ulurak delil agtarar, birçaklar (40) ecesini okan incilini görkezip, özüni yeke yalnız dældigini ay-(41) dar. Arhip balçı ecesi ayatda dirikä, onun gudratlı kitabına kân (42) bir üns bermändi. Ecesi ayrılardan son, ene mährini küysäp, yalnız-(43) lık derdi çeken mahalları incilin sahipalarını agtarmagı çı- (44) kardı. Göye ol gudratlı yazgılarını arasından ecesini gözleyen yalı, (45) käteler uzak gicesini onun bilen gürleşip geçirirdi. "Kaka, bar (46) saklayan zat incil bolsa, onı da yanın bilen alıp gidiber" diyip (47) gızı-da sıpara yer goymaz. Şonda balçı: "Azar bermesene gızım!" (48) diyyen terzde gatırgancak yalı eder, gepledigiçe velin, sözi hem buy- (49) sançlı, hem gamgın çıkar: "gızım, sen indi yetişdi, adam boldu, (50) abray bilen maşgala bolanı

gördüm. İndi sen bir şu toprakdan (51) meni ayıracak bolma. Munda meni dünyä beren ecem yatır..." Şonuñ (52) bilen söz gutarar, gızı gaydıp sesini çıkarmaz, öykeli halda ızı-(53)na dolanar, esli vagtlap oba kövlenmez...

(54)Seredip otursañ, obada galan adamlarñ ählisiniñ ıkbalında (55) nâhilidir bir menzeşlik bar yalı. Yekelikden-Yalañızlıktan söz açsan (56) Cahansoltan ece-de hovranar oturur. Ol bütün ömrünü diyen yalı yeke (57) yaşap geçiren ayal. Ol birden garradı, bir zarbada lagar düşdi. Onuñ

(sf. 19)

(1) her diyen aydan sözi dogduk obasına zar bolan adamñ öz toprakını (2) küysep, zarın hiñlenişi yalı gussalı. Ol durmuşda yağşı-yaman acı-(3) süyci ähli hupbatı gören, frontçñ ızında galan ayal. Gövnüne (4) bolmasa, Gurtmıradı ugradan acasına heniz-henizem şu ya ertir (5) hökman dolanıp geleycek yalı. Ol kâterler öz gövñünü aldayanına ına-(6) nıbam ecir yamanını çekyârdı. Obada Cahansoltan eceniñ mertebe (7)si uludı, adamlar kâte obanıñ hakıkı adını tutman, oña "Cahan-(8) soltanıñ obası" hem diyyârdiler. Ol obanı, oba eden uruş dövrün- (9) de gelinlere baş bolup, nirede ağır iş bolsa, şonça okdurılan, tüys (10) basan yerinden ot çıkaryan zenandı. Ol kolhozıñ ähli yolbaşçı vezipe- (11) sinde diyen yalı işläp gördi. Oba Sovet boldı, partiya guramasına (12) baştutanlık etdi, kolhoz başlığı bolup gördi... Yöne ol ömürde bol- (13) malı iñ süyci lezzetñ özünde yoklugını, bütün ömrünü iş diyip ıl- (14) gap geçirenini son bildi. Yaşı bir näçe baranda yüregi perzent küy-(15) sedi, ömrüñ ähli manisınıñ diñe şondalığına göz yetirip, ahmır (16) çekdi. Emma Gurtmırat velin, Frontdan dolanıp geläyenokdı. Cahan-(17) soltan ece oğlan cigisiniñ oğlı bolanda, onı özüne oğullık berme-(18) gini özelenipler soradı. "Gövni garıp

garrıdır, gövni galmasın" (19) diyip oña Mekancıgı ogullık berdiler.

(20) Cahansoltan ece perzende yüzi düşende, şu çaka çenli özünü (21) diñe bir gudrata inanıp gelendigini açık bildi. Onuñ partiya ına-(22) nışı yalı külli cahanda hiç bir gudrat bolan däl bolsa gerek. Ca-(23) han soltan ece üçin gursagında göterip gezen partiya bileti-batır (24) yigitleriñ vatan üçin döken gırmızı ganıdı, şol dövürler, gelin-(25) kızlarıñ gice diz yatman gazan gazılarıdı, topragıñ bereketli (26) ısını kükedyen manılı ömürdi. Cahansoltan ece oña kırk (27) yıllap ikilik etmendi, soña inanış yalı hudaya da inanmandı, köne (28) sandıklarının düybünde atasından galan düvünçege düvlüp yatan gur-(29) hanıñ yüzüne hem şol zararlı yekece gezegem mehir bilen bakmandı. (30) Gayta, kommunistlik biletiniñ adından ilgünüñ gudratlı sayıp ge-(31)len kitabınıñ garşısına batırgay sözlerem aydıpdı. Ol şeyle söz-(32) leri öz vezipesini goracak bolyan adamlar yalı, agızugruna diyip (33) goybermen, yüreginiñ çuñundan, hakıkata inanıp, düymegi bilen (34) berlenligi üçin aydıpdı. Sähetnıyaz mollanı sud edenlerinde, gör (35) nähili sözler bilen onuñ yüzüne durmalı bolupdı. Mollanıñ yalğış (36) hareketleri üçin oña yıl kesenlerinde de ökünmändi. Sebebi ol döv-(37)ri din bilen gorap, adamları işledip bolmacagını aynada gören (38) yalı bilyardı. "A-hov, cikçiki, sen partiyam diyyeñ velin, (39) manısına bir düşünyenmi, elipden şermende halına nokguldan bol (40) man nâme?" diyip Sähetnıyaz Molla gaharına bes gelip bilmen, günä(41)-kärin oturgıcındaka oña cabcınpdı.

(42) Doğrı, ol mollanıñ aydışı yalı, sovatlı dälde, partiya-da so-(43) vadınıñ ağırsına çıkanlığı üçin girmändi. Onda üytge, şik bir bi-(44) lim hem yokdı, ol partiya hatarına kabul edilende, doğrusı, onuñ nâ (45) medigini hem bilenokdı. Diñe bir arassalıga, durkı bilen hakıka-(46) ta yugrulan belentlige özünü oklayandığını

anıp, gati tolgunıpdı. (47) Cahansoltanı yağı yedinci klası gutaranda, mekdepe mugallım (48) edip, işe aldılar, arassa ınancı üçin partiya hatarına kabul etdi (49)ler.

(50) Cahansoltan eceniñ düşnüksiz, ugur-utga alıp bolmayan häsiye-(51) tınıñ barlığını ağı-garanı saygarıp ugran ogullığı Mekan hem yañ (52) zıdardı: "Ece, özün-ä mahal-mahal, ah, yerbendim, yurdum diyip zarın-(53) layağ. "Göçeli" diysemem, yer depip dursun! Men-e saña düşünyen däl- (54) dirin..."

(55) Bar günäni düşünişmezligiñ üstüne atmagam mümkün däl. Ca-(56) hansoltan eceniñ yüregi, dogrudan da, hähilidir mukaddes, hiç üne (57) goymayan gudratlı uçgun bilen tutaşyardı. Ol ıkbalıñ eçilen ähli

(sf.20)

(1) günlerini razılık hem ruhubelentlik bilen ömür yumagına saradı. (2) indi ol şol yumakdan uç tapmak üçin onı çözüp otır, bir seretse-(3) nem, onı hıyalında togarlap, ömrün geçen lerie ser (4) salıp, gövñüne teselli beryen yalı. Yöne, nâme üçindir, geçilen gün-(5) leriñ hiç biri-de yüreginde hem bolan süyci pursatlar da, kınçı-(6) lıklardan püre-pür bolan ahvalatlar-da barından üstün çıkılan (7)yeñişler-de onı kanagatlandırıp bilenok. Gayta olarıñ barı diyen (8) yalı birin-birin ömürden sıpırılıp, asıl onı bu dünyäde hiç haçan (9) yaşamadık, oña hiç haçan gelmedik yalı geñ-tan duygular bilen yüre-(10)gine dovul salıp: Vay, can ogul, vay can pılanı" diyen şo-ol za-(11)rın ovazı çar tarapa yayradıp otır. Şeyle mert geçen ıkbalıñ soñkı (12) perdesiniñ zarı-giryan ovazdan yugrulanlıgıda pikirini ticemezçe (13) ahvalat däl ahır. Adam ıkbalınıñ haysı üni bicebaşı etcegi-(14) ni biler yalı däl. Ömür yumagıñ esli lükgeleñde, soñra-da sil gayt-(15)gını yalı, haysıdır bir tarapa şaglap, yapıdan aşak inip ugranda. (16) ähli ölüp yeten günleriñ sıpırılıp, sıpırılıp inç oñatları onıñ

(17) düybünde galyan bolarlı. ol ömrünün yumagını bir çöşlep, bir kül-(18) terlep, hiç baş çıkarıp bilmen, yöreginin nâmeden nadıl bolyanına (19) ber-başa gay bolup, kâta-kâte öz bolşundan hopugıp vas-vas bolup (20) oturanından bihabardı. Ol yumagın uç tutup, yumaklık katdına yetmek (21) üçin tokgalanıp başlanan yerinde-garrının gövnüne in yakın, onça (22) teselli berip bilcek güyc yatırdı. Ol ömrünün gözbaş alıp gaydan (23) topragıdır. Göz öğünden şol topragın barha daşlaşyanını ağıp, gar-(24) rı demi-demine yetmeyen yalı hopugyardı. Ol onun gelin dövrünün il-(25) kinci üne çenli bolup, sonra hiç haçan gözi düşmedik topragıdı, (26) Merkezi Garagumun ağıat-ağınnat gum depeleridir gül-güläleğe büre-(27) nen oydur gollarıdı... Onı şol mukaddeslikden ayırmaga kimin bog-(28) nunın ısandığına indindi hayran galyardı. Adamları ata-baba be-(29) rekedi egsilmecek ocagından ayırmagı hem hiç zatça görmendirler...

(30) Olar Gızılایaga gelibem dövlet tapmadıktan dâldi. Cahansoltan (31) ecenin yaşı binçe yetdi-de gadımkı Yerbent onun gussalı aydımına (32) övrüldi galıberdi. Onun ömür sürüp, yuynamalı hem şatlanmalı, hiç (33) hili kınçılık görmedik leri bar bolsa, barısı gum depelerinin (34) arasında, kâteni köyneginin hem şay-sepinin şovurdısıdır şağıır.-(35) dısına guvanyan yıllarında galıpdı. Yöne iki gepinin biri-de (36) Gızılایakdı: "Otunı-suvunu diycekmi... Rısgın üstündedir. Rahatsın (37) arkayınsın. Yurt dağı dâldir... Yogsa ol ırıma ınanyan adamam dâl-(38) di, yöne il-günün bir yagşızada hakdakı gürrüğine her gezek baş (39) atıp goşulardı. Yagşızada hasasını başından aylap zııpdır-da: (40) "şun düşen yeri hakıkı cennet bolar, yurduñ güli bolar" diyipdir. (41) Onun hasasının düşen yeri her dövür acı doyrup, sogap gazanıp bil-(42) yen ocak bolmalı eken. Cahansoltan ece-de şol hasanın Gızılایaga (43) düşenine yüregi bilen ınanyardı..... Onı erkine

goymayan duygi-(44) iki obanın biri-birinden eziz bolup, gözünün öñünde canlanyanlığı (45) dı. Eger ömür tezeden berilyen bolsa, onda ol, bu dünyânın hiç yerin-(46) den özge cennet saylaman, göni yerbendin epgekli alanlarının goynu-(47) na özünü oklardı. Onun kalbında hut şeyle inçe duygi bardı, hama-(48) la, ol yerbende edil hâzir dolanıp barsa, gız dövrüne dolanıp ba-(49) raycak yalıdı, ömrünü şol lerden devam etdireyecek yalıdı. Ol (50) yäne öz gövnünü aldayandığını bilyardı. Diñe şonda bar zada canı (51) yanıp, göçsem-pöçsem gürrüğini kâte-de bütün ömrünü cehennâme urar-(52) dı...

(53) Nöker Milisge velin, öy-işik bolmanka, ata enesinden rısgını (54) ayırmalı boldı. bir özi atasından galan yurt yerde külbe galdırı-(55) nıp yaşaberdi. Adamlar onı hemişekilleri yalı "Nöker milisge" di-(56) yip yüzlenyerdiler. Yöne ol militsiyoner bolup, yıldızlı dereceli (57) işgâr dâldi. Goşun gullugından dolanıp gelenonı, bir dövür oba

(sf.21)

(1) militsiyoneri bolup işledi. Adamlar göçüp-göçüp azaldılar velin, ha-(2) mala sanlıca öylinin içinde onun kârının geregi yok yalı, onı mi-(3) litsionerliginden ayırdılar. Onı iş meselesinin pul bilen baglı-(4) dıgını, sâhel öylinin asudalığını gorayanlığı üçin aylık tölep (5) bilmecekdiklerini aytdılar. Ol tertip düz diyen zadın sen az-(6)lık bol, köplük bol, barına deñ derman bolmalıldığını canı-teni (7)bilen düşündürdi. Ol özünün pul üçin işlemeyendiginı yancan, öz (8) yanından oba asudalığına esevan boldı. Onı obadaşları govı gör (9)yârdiler, sebebi ol militsionerligine dayanıp, hiç haçan adam satman-(10) dı. İslendik dava-şeri özi aralap, olara akıllıca bolmagı, yogsa (11) demir gūzenegit ağırsına düşmeginiñ

mümkündigini haybat bilen (12) aydıp görerdi. Adamlar onun sözüne inanman duranokdılar, dogrı, (13) il içinde her hilisi bar. Nöker milisge kâkelep-kâkelep özünükini (14) düşündirip bilmese, sözi yer almadık halatı, rayon militsiya işger- (15) lerine yüz tutmalı bolyardı.

(16) Ol obada geçiren her üni bagtını çüvdügi sayyar. Ol entek (17) goşun gullugına çağırılmanka, obanın poçtalonı bolup işlän ma-(18) halları dagı nâhili hezil dövürdi. Yigitler: "Nöker, bir gayrat et, (19) hatı sen govı yazyan, şo gıza-da yazıp bersene" diyip hâli-şindi onun (20) yanına gelerdiler. Nökerin yok diyeri, yadarı-yaltanarı bolmaz, "Hat (21) yazıp ber" diyip gelen islendik cahılıñ yüregini ak kagızın yüzü(22)ne geçirer-de hamala, obanın kızlarını âhli yigidin dereğine bir (23) özi söyyen yalı bolup, ondan lezzet alar yörerdı. Emma ol işin gu-(24) tardıgı dâldı, in kın, in cogapkerli yeri öñdedi. Yazan hatın özün (25) elin govşurmalısın. "Toyunda ayratın hızzmat etsen onunam (26) müşgülligi yok" diyip, Nöker hat-petek horcununu egnine atıp, öyme-öy (27) aylanıberer.

(28) "Nökerin yazan hatı durman, göni Moskova baryarmış" diyip, kö-(29) mek pulunu alıp bilmen yören garrılar da, uruşda yiten hossarla-(30) rını şindi-şindi gözleşip yören adamlarda yanına gelerdiler. (31) Ol şol dövürler özge bir zadın ıışgına düşdi. Kâbir adamların (32) öyünde gatı açılman yatan köne kitaplara kân gabat geldi. Olara sır-(33)lı-sırlı serederdi, turmakçı bolanda: "Dayza, şu kitap size hökman (34) gerekmi?" diyip, özelenyen yalı bolup sorardı. Onun kitaphonlugını (35) bilyän yüregi yukarak adamlar: "Nöker can, geregin şol kitap bolsun" (36) diyip, onu berip goybererdiler. Kâbirleri bolsa, sıpap-sermep yö-(37) ren kitaplarının yeke harpına düşünümese-de, Ata-babasının mirası (38) elinden gidip baryan yalı, ayak direşer durar.

(39) Nökeriñ yıgnan kitapları tiz vagtın içinde ummadan çıkdı. (40) Yöne ol kitaplarıñ birini-de okap bilmedi. Sähetniyaz mollarıñ (41) yanına irginsiz gatnasa-da oña nâme üçindir, arap hatında okama-(42) gı yazmagı övretmedi. Molla onı oglantagrak saydı, onun maksadı (43) nıñ gurhan okap, oña uymak dâldigini, yöne oğlanlık hıçuvınıñ gü-(44) nüne goymayanıñı ndı. Nöker-Sähetniyaz mollarıñ ruhugısıklığı-(45)nı halamadı, öz yanından namıs edip, arapça yazıp-pozmagı özbaşdak (46) övrenmege girişti

(47) Nöker milisge hakkında cuda köp zat aydıp bolardı. ol şu çak (48) rayon militsiyasına çağırıldı, belki oña taze iş bercekdirler. Şey-(49)le bolup, keypi kök dolanıp gelse, bay, onun gürrüñini dinlemegin (50) hâzili bardır-a! Gepine-gürrüñine "hä" bersen, ol bolan yerlerinde (51) ne gözel gızlardan saylap, köne külbesinde Ay dogan yalı etcegini (52) hem gizläp durmaz. Emma ol öz obalarından öylenesi gelyändigini (53) henize-bu ä çenli hiç kime aydanok. Maksadıñı diline çolaydı (54)gıñ, yüregiñ töründe yatan gizli sırıñ eleme peçan bolcak.Sebebi (55) obada yekece gız yekece perizat bar diydik ahır. Ol Nöker milisge-(56) den-ä beş-altı yaş kiçi, Cahansoltan eceniñ oğulluğı Mekandanam (57) dört-beş yaş ulı. Mekanam gice ogrusı yalı, Sähetniyaz aganıñ külbe-

(sf.22)

(1)siniñ tövereginde sümsünyermiş, dagı nätsin, başka alacı barmı ca-(2) hılın! Gepi uzaltsak, yeñseden gürrüñ eden yalı bolcak, ine basım hor- (3) cunını dünyä tezeliginden doldurıp, Nökeriñ özem gelir, çuval-çuval (4)gürrüñ getirer, ine görersiñiz, galan gürrüñem, nâme özi gelende (5) edibermeli bolar.

(6) Añsam magazıñcem geñ-tağ adamlarıñ hilinden. "İl bilen gelen (7) toyda

bayram" diyip, ol öñrek patı-putısını dañıp, obadan garası-(8)nı sayladı. Tāze yurtda yerleşmedik bolarlı. Bir vatıkları yalı tar-(9) handökerligini edip, içdi, serden geçdi.... Gatı başım abraydan gaç-(10)dı. Tāze yurtda onun mertebeli lakamını tutan tapılmadı. İl- (11) oña Annam alkaş diydi. Ol birhili arkayınlığını yitiren yalı (12) boldı. Mahal-mahal gızılakdakı leri yadına düşüp, yüregini (13) mınçgap ugradı.

(14) Onuñ nāhili abrayı bardı, yekece adam oña köp içyenligi için (15) "serhoş" diyip, kemsidici söz aytmazdı. Diñe Sāhetnıyaz molla oña (16) içgilike duş gelse gözünü alardıp oñar.. Kāteler dağı, onuñ magazı-(17)ninde içip-içip, oklap galyan vagtı hem seyrek bolmazdı. Emma oña: (18) "Magaziniñ açık galıpdır, beydip yörmezler" diyip, igesini sürtüp (19) yörenem yokdı. Sebebi obada ogurlık edilcek bolsa, yekece öyün gapı-(20) sında-da gulp yok ahır. Adamlar magazinden dağı puluñı tölemān (21) zat almalıdır diyip, pikirem edenokdı. Kāte Nöker milisge: "Agerek (22) bolaveri, Annam!" diyip çalaca duydurış berer. Şonda Annam maga-(23) zinçiniñ düynki içe-içligi yada düşüp, yüzi burç yalı gızarar.

(24) Onı tāze yurtda köne yurdı üne goymadı, ol yüregini bire bag-(25) lap, ızına göçüp geldi. Onuñ magazini hem harıdını tabşırıp, şol (26) gulplap gidişi yalıdı. Ol rayon merkezindeki tanışlarınıñ yanına (27) gatnap, könece magazinini açdırdı. Ol yine birvagtkısı yalı mertebe-(28) li Annam magazinçi boldı. Oba gadımkı şagalañına gaydıp gelen (29) yalı boldı. Adamlar sövda-satıg etsinler-etmesinler, köplenç maga-(30) ziniñ agzına üyşerdiler, uzakdan-yakından gürrünğ ederdiler...

(31) Buki gürrünğçilik öñkülerden düyp göter üytgeşikdi. Sāhet-(32) nıyaz molla öñrekden beri içine salıp yören pikirini orta atdı;

(33)-Adamlar, biz şu obada ımıklı oturmalı bolarsmı?

(34) Annam magaziçi sakavıñ soñuğa seretmege hovlukdı, oda-köze-(35) düşüp, onun özüne soval berdi:

(36)-Edyen gürrüñiñ nähili, Sähetniyaz aga? Göçelin diycek bolya-(37) mı?

(38)-A-hov, Annam batır, Sähetniyaz göçeli diyenok ahbetin, yüregi-(39) ni eliñe alıberme-diyip, Arhip balçı arkayın gürledi.

(40)-İndi näçe dür nenem soñ pikirini edip yörün-diyip, (41) molla sözünü dovam etdirdi. - Bu bolşumuzdan mıdar bolmaz. Özüm-ä (42) ulı söze toba diyen velin, soñkı yoluma şundan giderin... Bi tayı (43) her öñyeten üçin dıñç alınyan yer däl ahırı. Şäherlidirin-şähersizdirin (44) diydrip, obanıñ namısını depeledip bilmeris... Sähetniyaz (45) aga canagırılı gepledi. -Biz obamızı gorap saklamalı...

(46) Oları tüpeñläbem-ä bolmaz-diyip, Annam magaziçi yäne (47) onun sözünü böldi. Molla oña alarılıp seretdi.

(48)-Han ogul, enteg-ä saña tüpeñle diyemok. Obañ namısını gora (49) diyen... -Yaşılı yuvduñdı.-Cahansoltan!- diyip, ol gepiniñ (50) ähenini öytgetdi. - Bilyensiñ sen biz nähili agzıbirdik, obamızda (51) beyle bir sene-mene yokdı ahırım. Yöne biz şeyle bir çım-pıtrak (52) bolduk. Hanı biziñ sada gumlularımız, dava-şeri bilmeyen, biri- (53) birinden üzñe yaşamağı hiç haçan göz öñüne-de getirmedik obadaşla-(54) rımız...Dagap gitdiler, kim günäkär oña...

(55)-Hemmemiz günäkär. Sebäbi biziñ barımız hamışe bile yaşama- (56) lıdırıs diyip, diñe pikir edip gezipdiris.

(57)-Yok Cahansoltan, hemme adamlar günä iş edip bilyen däldir,

(sf.23)

(1) Bizin aladamızı edip göçürenler, soñ ugrumıza seretmediler. Bärde (2) kolhoz

bolup, elimizden sürü sürü goynumızı aldırđık. Hiciniz se-(3) sınızi çıkarıp bilmediñiz. Ekindikin bilen göreris diydiñiz. (4) Yitiren zadmız gatı köpdür. Gapdalımızdan kanal çekdiler, tañ (5) etdiler, yöne soñı nähili boldı? Öylerimizin içi zeyden doldı. (6) Adamlara yäne kömek eden tapılmadı. Millet nalaç göçmeli boldı. (7) Gumlın elinden çopan tayagını alarsın-da onı saklap bilermiñ. (8) Edeniñiz olarıñ isleginiñ tersine boldı. Birvagt uruş dövründe şu (9)adamlar sizin partiyañıza gerekdi-de, indi apıla-sapıla sovlansın, (10) olar bigerek boldumı! Olarıñ başına tupan inensın, hey, kömege (11) yetişmelidir diydiñizmi! Giden bir gumlı halkını dağıttınız. (12) Sen gövnüñe alma, Cahansoltan! Men bu zatlardı görüp-bilensın, (13) etimden ötüp, süñküme yetensın diyyen. Aladasını etmediñiz adam- (14) lan etcege-de yol bermediñiz...

(15)-Sähetniyaz molla, yäne köne heñine tutduñ-da eygilik bolsun- (16) da!- diyip, Cahansoltan ece uludan dem aldı. -Onsınam, molla (17) partiyañız diyip yalñış gepleme, ol hemişe arassadır. Erbet adam (18)lar sizin arañızda azmı! Horol Sapar keytigem molla bolan bolup (19) yörmeyemidi...

(20)-Ol biziñ adamımız däldir,, ol sizde işlendir. Özünüzini (21) inandırıp bilmediñiz, kolhozı gemirdi-gemirdi, garrañsınam il gö-(22) züne çöp atmak üçin namaz okan boldı. Şeyle mollasumaklar sizin (23) arañızdan döreyär, siz mollasumak bilen mollarıñ tapavudına ga (24)dır goymadıñız, soñ üçinem bulaşdıñız... Ay, yokla, Cahansoltan, (25)men bi zatlardı diycek bolamok. Hiçden giç, yağşa uyalın...

(26)-Menä indi şu oturan yerimden hiç yere bıtınaman-diyip, An-(27) nam magazinçi yäne oturıp bilmedi.-Yöne edil herimiz bir obada (28) yaşayan yalı-hov, goñşokara gatnaşcak gümanıñ yok, ara uzak. Hemmemiz (29) magazinini

tövereginde oturup, bir yere cem bolaysak nähili bolar...

(30) Annam cigim, yerinden gozgan diyyen gürrüñi goy-diyip, (31) Cahansoltan ece oña garşı çıkdı.

(32)-Cahansoltan bacı hak aydar. Eger irdegiçde gozganmalı bol-(33)sak, ilkiñ yurt tutan yerine giden yagşı-diyip, Arhip balcı hem piki-(34) rini aytdı.

(35)-Göç diyen gürrüñi goyup-hov...

(36)-Kim saña göçeli diyyär, Annam! Sabır-takat edip diñlemegi (37) bir başar... -Arhip balcı bu gezek gaharlancak yalı etdi, emma ma-(38) gaziñi oña ünsem bermedi.

(39)-Men-ä şu milisgemize-de kân bir pisindim oturıp baranok. (40) Şon yok vagtı yürek döküşyänimizem govı-hov! yogsam ol bar gepi hal-(41) tasına salıp, eltibem satarmı geçen bahasına...

(42)-Annam, heyle gürrüñ etmek bolmaz... Biz Nökerem govı tanayas, (43) on tohum-ticinem. Geler velin, oña-da berk durmagı tapşırarıs. -(44) Sähetniyaz molla sonra Cahansoltan eceden ulı bir dövletli iş (45) hantama yalı, onun yüzüne seretdi.-Cahansoltan, senem biziñ bilen (46) il dälmi!

(47)-Nähilek gürrüñ edyän, molla! şu yerde biri galmalı bolsa, (48) biri oturmalı bolsa, men oturmalı, men galmah.

(49)- O diyeniñ-e govı velin, bir ulı işimizi sen bitirmeli bor- (50) suñ...

(51)- Dövletli işden gaçan yerimiz yokdur. Ayt, Sähetniyaz!

(52)- Seni tayda diñlerler, yolbaşçılañ yanına git-de; şu gaçılı (53) gürrüñi bir yañalık edip gayt, bizi rahat oturdıñ diy...

(54) Adamlar göçüp, obanıñ her yerinde birki öyli galanson deryanıñ (55) gaçısı kem-kemden unudıldı oña yöritelep, serişde harç edip, ala-(56) da etcegem

tapılmadı. Diŋe derya gazabına tutan mahalı, ęaçınıŋ (57) uzaboyunda traktorlar arlaşardı. Her gezek dāli silinŋ öŋüni ölüminŋ

(sf.24)

(1) öyünde saklapdılar. Oba oyda yerleşeni üçin, suv belası inŋ ulı (2) hovpdı. oŋ kolhoz köp önüm beryenligi üçin, ekin meydanlarına ęa-(3) la hovp abansa, ęaęı beygeldilip tapbatlanardı, ondan hem sızılmaz (4) yalı edilerdi. İndi rayon yolbaşçıları nāmeninŋ hatırasına ęoŋřı (5) kolхозlardan traktor yıgnasın, uzınlığı altı-yedi kilometre yetyen (6) ęaçını recelep, ęörcek peydaŋ nāme?! Ondan beş öylini ęöçüreninŋ (7) amatlı dālmı?! Bir ęięe obanı ęapılıkda suv alaysa, oŋa kim co-(8) ęap berer...

(9)-Ey, o ęürrünŋ biz dogalıımız beri bardı-lay-diyip, Annam (10) magazinçi yāne ęep ęořdı.-A-Hov, şu ęaęı hem yāne telim yıllap suv (11) saklap...

(12)- Ay Annam can, oŋa bil ęaplap bolmaz-diyip, Cahansoltan (13) ece oladalı ęepledi. -Nāme, ęit diyseniz ęitmeli bor! indi bizi (14) gozgaman diyip ęöreyin. ęaçını oŋarın diyeyin...

(15)- Sen ęitmeli borsunŋ, Cahansoltan bacı!- diyip, Arhip bal-(16) ęı söze ęořıldı. -Seni diŋlerler, sen nehilem bolsa, höküvmedinŋ (17) yakın adamsı... şu Nökerem Cahansoltan bacınŋ yanına ęořup goyber- (18) sek, nāhili bolar Sāhetnıyaz, olam bir kanunęı adam

(19)- Nöker bir diymesen-ey... Nökerdir... de, ınam barmı oŋa! şu vagt (20) onunŋ řāhere nāme üçin ęidenini bilyenizmi? Asıl telim beri (21) oba kövlenyen dāldir, oŋ sebāpcagazı bar, siz onı bilyeniz, emma (22) men bilyen. Şeyle bir ęep eşitdim. Bizinŋ obamızı ęola ęörüp, ęet- (23) rāk ęörüp, şo köne mekdebimiz bar-a

şonu yeñil-yelpay becd rişdi-(24) rip, şo yerde keselhana açcacklarmış...

(25)- O nâhili keselhana?-diyip, balcı Annama sorag berdi.

(26) Sâhetniyaz molla da, Cahansoltan ece-de birhili şum habar (27) eşitmekden gorkyan yalı agızlarını öveldip, Annama seretdi. Anna- (28) mıñ gövni bir yalı:

(29)- Keselhana-da!-diyip, şol bir arkayınlığı bilen geplep (30) otur. Nâhili keselhana bor-ay, Arhip dayıñ ayagını becermek (31) üçin açmacaklar-a belli... Nâme bar-a teni hapalañ keselhanası, (32) ana, şonu biziñ obamıza getirmek bolyarlar.

(33) Adamlar depesinden gaynag suv guylan yalı yıgrılıp, gözleri (34) bilen magazinçini iyeycek boldular.

(35)-Essapıralla, essapıralla! Toba diy, toba diy... -Diyip, Sâ-(36) hetniyaz molla onun gürrüñini diñlep oturmaga güyç tapmanmı ya-da (37) duydansız zarbanıñ içine urlan yalı edenligi üçinmi, yüzünü (38) sovdı.

(39) Annam magazinçi bolsa, şol vazladıp gidip otur:

(40)-Siz yönekeyce zatlañ gürrüñini edyârsıñız! Şherden dıñç (41) almaga gelyânleri obañ töveregine getirmeli dâl diyyesıñız, onıñız (42) dağı nâmecik keselhana gelse görersıñız, asıl biriñizem obada galman (43) çım-pıtrak bolsañız nedersıñız..

(44)-Bu gepin-ä "hâ" diyip bilcek dâl. Obañı göçürmeli diyip dur- (45) kalar, keselhananı bârik getirmezler ahır-diyip, balcı onı (46) gepinde tutcak boldı.

(47)-Nâme üçin getirmezler?! Bizi göçürmek üçin şeytcekmişler, (48) vagtlayınam bolsa, getirmekmişler. Keselhanada telefon bolar, dâr- (49) ya coşsa, şâhler coş edip, derrev oba göçürdesler. Bizi gorkuz- (50) mak üçin şo gepi

tapmadıklaram çın...

(51) Biz -ä beyle habar eşidemzok, sen nireden eşidip yörsün!- (52)diyip, Cahansoltan ece gobsuncırap, Annama seretdi.

(53) Nireden eşidemde nâme, eşitdim-de, şähre baramda eşitdim. (54) şäherlilerem hapa keselhanasından dışsa, toy bercekmiş. Havva, (55) şutak göçürilecekmiş şo, bu zatlarıñ barına-da Nöker agünäkär... (56) Sebäbi on elinden işini aldılar, Nökere bolsa milisgelikden baş-

(sf. 25)

(1) ga zat gerek däl. On özi: "Şo keselhananı biziñ obamıza göçürin" (2) diyip, yalbarıp militsiya barıdır. "Şeytseñiz Sähetniyaz aga ilkin-(3) ci bolup obadan çıkar" diyipdir. "Köne mekdäbimize getireyin" (4) diyipdir. Onuñ agzınam milisgeler saklamalımış. Oları caydan (5) çıkarmak bolmaya...

(6)-Sen Nökere töhmet atıp oturan bolma!

(7)-Arhip dayı, sen mañja yöne "beyle däl bolaymasın, yalan söz-(8) leyän bolayma" diyip dursun-ay, men haçan töhmet atıdırın, yalan-(9)mı nâme, Nökeriñ şähre gideni... ine görersiñiz...

(10)Ara düşen ümsümlük, misli olarıñ yüreklerini mınçgalayan yalı, (11) gısıp-govrup canını alıp baryan yalı, hiç hili baş çıkarıp bolma (12) cak yol yalı enter-pelegini ayladı. Yeri bu ne boluş, düyänki güne (13) çenli "obadan göçmeli bolarsıñız" diyilyardı. İndi arassa oturan (14) obanıñ üstüne teni hapaları, onda-da şähre sıgdırılmadı teni (15) hapaları getirip, oba dökcek bolmaları nâme?! Ya-da in arassa yeri -(16) mız oba, o-da zayalansın diycek bolyarlarmıka?!

(17) Sähetniyaz molla başını galdırdı:

(18)-Cahansoltan, sen hökman şehre gitmeli borsuñ. Bi gepiñ çın- (19)mı- yalandığını entek bilemezok, yöne sen "bizi indi şu yerden gozga- (20) mañ" diyip, gepini düşündirmeli borsuñ...-Sonra ol beyleki otu(21)ranlara yüzlendi. -Gepimiz gepdir adamlar, her hili bela- beter (22) gelse-de, obanı terk etmeli dâldiris-Şu taydan cesedimiz çıkyança (23) gozganmarıs.

(24) Olar edil gazaplı söveşde in soñkı okuna çenli atışıp diri (25) galan sanlıcak esger yalı baş" birikdirip, bir çukura tükürdiler: (26) biz şeyle bir arassa obalı bolmalıdırıs, onun hiç haçan yitip (27) gitmecegini hemmelere görkezmelidirıs. Şeyle arassa oba dünyäniñ (28) hiçbir künçünde bolmalı dâldir. Munda diñe päkizelik öz hökümi- (29)ni yöretmelidir. Eger kimde-kim şu günden şeylek obanı terk etse, (30) başga bir yere göçüp gitse ya şu kasama ikilik etse, onun günäesini geç- (31) mek bolmaz. Biz onı şobada öz hatarımızdan çıkarıp, namart hem (32) dönük hökmünde yazgarmalıdırıs...

(33) "Vah, adamlar, adamlar! Siz gatı govı niyet edyârıñız! ine (34) bir yerden Nöker milisge peyda bolar-da, hut yañkı sözleri gaytalar. (35) Ol size göre köp çorba sovatmadık bolsa-da, kitabı köp okandır. (36) Onuñ bilmeyen zadı barmı: bir vagtlar, heniz Nuhuñ tupanı turman- (37) ka adamlar şeyle arassa dünyäni döretcek bolupdırlar. Emma hu- (38) day onı göribilmezçilik edip, dünyäni suva gark edipdir... Siz şo- (39)lardan üytgeşik bolarıñ diyyeñizmi! yok, mensiz maslahat edip, gatı (40) yalañışyarsınız! Onsonam bu gürrüñçiliginiziñ sıyası yalañışlıga (41) yazyan yerleri hem bar. Cahansoltan eceniñ dımıp oturişına hayran. (42) Bar, Sähetniyaz Mollanıñ niyeti-peli govı hem eken, diyeniñ boluber (43) yârmi nâme! sizden öñem "men-men" diyen erler päkizeligiñ aşığı bo- (44) lup, ötüp gidendir. Mundan... Adamlar Nökeriñ edil şu bolmasa-da (45) şeyle ähende söz oklacakdığını

bilmen duranokdılar. Ol "kitap- (46)lar başı " diyip, bir zat yazıp ugran i Sâhetnıyaz aganın agzında (47) uçuk gaynadıpdı, bir tagta kagızını doldurıp-doldurmanam yaşulı- (48)nı özüne okap beripdi.

(49) "Ey, adam...

(50) Sâhetnıyaz molların kitabı Alla diyip açılar ol adamları al- (51)ların adından arassalığa çağırır. Men yasulının gaharını getir (52) cek bolup ya-da tersinden tutup özbaşına hokga çıkarmakçı däl. (53) Yöne meni kitabım Adamın adı bilen başlanıp, adamların yüregi (54) bolubam gürsüllemelidir. Adam biri birine inananda, nâme üçin onun (55) öyi kalbı arassa bolmalı däl..."

(56) Yaşulı birbada hezil edip gülen bolsa-da son onun mazası bol- (57) madı. Ol oglancık guruhana dil yetiryärdi, molların inancına pal-

(sf.26)

(1)ta urayardı, onı adamların yanında biabray edyärdi. Sâhetnıyaz molla (2) başga perdeden gopdı:

(3)-Can oğul, sen Magtımğulı mollar nâme diyenini bilyenmi, diñ, (4)le onda:

(5) Dolduran bu cahanı,

(6) Sözlen iki dünyäni,

(7) Külli işin beyanı

(8) Kur'andadır kur'anda.

(9) Hovva, külli işin beyanı gurhandadır, şonı bilip goy!

(10) Sonra molla guruhanın birinci süresini dogra okan yalı gaytala- (11)dı. Onun manısı şeylerekdi. "Diycegimi dilimden şeytan almasın, (12) Allanın Rahman hem

Rahım adı bilen gep başlayan! Kıyamət günü (13) dünyânın in merhemetli, rehim-sepagatlı hâkimi Tanrı şan-şöhrat (14) bolsun! Togap edip, biz senden merhemet işleyâris! bahar-gazabına (15) duçar bolanların hem-de ugrını yitirenlerin yolu bilen dâl-de, kim- (16) lere rehimdarlık eden bolsan, bizi şol hak yol bilen alıp git!"

(17) Molla Nökerden soradı:

(18)-Ayt, hanı sen yazdım diyyen sözlen, hey, şundan tapavudı bar- (19)mı, gayta, sen oña el garıpsın, talaş salıpsın... Beytmezler, ol kül- (20)li ä bolar...

(21)- Tapavudı kändir, Sâhetnıyaz aga! Ol meş öz sözlerimdir, öz (22) yüregimden çıkandır. Yne magtımğulı şahırın başga-da aydan (23) zadı köp:

(24) Köpleri geçirmiş bu köne cahan,

(25) Ahırınınsandır, öñi Benican.

(26) Magtımğulı aydar galmadı yegsan,

(27) Yüz yigirmi dörtmüş pıgamber geçdi.

(28) Yüz yigirmi dört müş pıgamberin haysısına inansın adazmat! (29) Dünyân ahırının adamınkı bolmalılığını aydıpdır-a ol. İndi (30) bir adama inanmak gerek, biz yalı adama...

(31)-Ay, hovva-da, sizin ki öñde biriniñkini hasaba almacak bolup, (32) öz bilenceñize apışıp yatmak-da!

(33) "Ay, nâme... -diyip, Sâhetnıyaz aga adamlar öyli-öyüne dagaşan-(34) dan soñ uludan demini aldı. -Nöker gelyeñçe garaşaysagam bordı. (35) velin behbit bolsun! Başa gelenini görübermeli bor-da!"

II.

(36) Döñetli döñet bar munda, patışaşı paşa kimin, hızmatkâri- (37)de

hızmatı bilen... Lek-lek goşunlı döwlet ol, eňredip ya gan ag- (38) ladip yaylanıň gözünde yaş goycak gümanı yok. Niredesiň gülap ıslı (39) yaylalar, ayak sekilmedik gül-gülälekleli alalar diyip, cıglım tutup, (40) uçar gider. Yıgın dökülen sähranıň torç edilmedik halatı yokdur ve- (41)lin ıgtıbarlı köşkden çıkıp gaydan goşunıň baran yeri ala yazdır, (42) cen surnayınıň şemal içre tenyen sesi-de aydım-sazdır... sen hak- (43) dan içen esger bolçak bolsan, ayak seken yerin gövneüne degmen, köňlüne (44) ganat berip onı özüne bendivan etmlisiň. Saňa ozal-erbetinden edep (45) ekram berlişi şeyledir. Köş içinde galanlarıň hem iş- (46)derdi özüne yeterlidir, kim olca alnan hazınanıň üstünü örtüp, (47) gara üçin ayayandır, kim üsti yetirilmedik binyadınıň daşında (48) garabaşına gay bolup, hısırdap yörendir. Bu köşkte aňsat-aňsat eli (49) boş oturana duşmarsıň. Onuň patıçası-da gol govşurıp ulumsılık (50) bilen mugt iyip yatmagı halamaz, onuň iş-derdi ilinkiden iküç es- (51)se ziyadadır. Ol ulı gövresini süyrep, ayagaldığına nesil örneleyen-

(sf.27)

(1)dir, kimiň näme bilen gümra bolyanına esewan edyendir. Yöne onuň (2) köşgün içindekilerden bir ulı artıkmaçlığı bar, hiç haçan köşkden (3) çıkıp, ava-şikara gitmek aladası yok. Ol oturan yerinden ulı döwle-(4) ti dolandırıp bilyär, köşgün ähli goşunı-da hizmetkäri-de oňa (5) tabındır. Misli olar patışalarını yitirse derbi-dagin bolcak (6) kimin, onuň tövereginde mıglım berer. Patışanıň hem hak iş için (7) olarıň gövneüne degcek gümanı yok... Munda her kim öz etmeli işini (8) açıkbiyär. Köşgün dervezesini ıgtıbarlı sakçılar gorayarlar. (9) Oňa özüň däl bolup girmek pikirini-ä beyre-de goy, şol köşgün nöke(10)ri bolsaňam, üst başıň gatı päkize bolmasa, honda togalap goyberer- (11) ler. Seniň zannı päkligiňi ya hapalığıňı yele

yanından geçsen, ısın- (12)dan anarlar. Köşge hapısanı goybermek in ayıp görülen zat, çünkü, (13) ol, dünyäyi-älemin in ıgtıbarlı hem arassa dövleti...

(14) Arhip balçı: "Gursañ, şeyle dövlet guraysañ..." diyip, arı öy- (15) lerinin tövereginde oylanıp otırdı. Onuñ arıları, nâme üçindir, (16) öñküleri yalı toplum toplum bolup, vazlaşıp geliberenok, yogsa ho(17)vañ bu çağı golay-goltumda nâçe diysen, gülünü güceñleyen ekin-dikin (18) yok däl. Başbozarlar köpelyär, arasından birdir-ikidir kellesine (19) tayak degen yalı bolup, nirelerdenir bir yerlerden ıs alıp, allovarra (20) uçup gidyänler bar. Uzakdan bir yerden gül-gülälekle meydan tapsa, (21) ızlarına dolanıp, edil özlerinin köp bilyendigini, delce tagam- (22)lar tapmaga ökdedigini güceñleyen yalı pır-pır aylanıp, köşgün (23) tövereginde peyvagtına güller bilen äbede-cüyce bolşup yören akıl- (24)lıca arıları azdıryanlar bar. Olaram kem galmacak bolup, başbo- (25) zar arılarını ızına düşyärler. Uçup gidyen yerleri cuda uzakda bol-(26) sa habar onsoñ, yol yitirip, azaşıp, ber-başagay bolşup yörmegi (27) ahmal. İçinde ekabırırğı bolup, diyeniñi etdirip, bilse, topbagını (28) bozman, yene ızına dolap getirer. Ekabır bolanda nâme, tebigatıñ (29) akıl-huşunu veyran edip, onı özüne imrindiryen, melul edyen, şey- (30) dibem ızını tapmaz yalı yolunu yitiryen vagtı azmı?!

(31) Arılar bir yerlerden vazlaşıp köşge indiler. İrkilip oturan (32) garavul arılar yoldaşları ulı av getiren yalı gultunıp, ganatları- (33)nı genişdirdiler, ayacıklarını hareketlendirip, onların okasını (34) barlamaga gayım boldular.

(35) Görse bolar yalı däl, gül diyip giden arılarını telimsi sınası- (36)nı hapalap gelipdir. Garavul arılar işine cürlük bilen esevan et- (37) mese, yagdayıñ oñluluk bilen gutarmacagına bada-bat göz yetirän bo- (38)larlı. Garma gürmelikde birdir-yarımı bildirmän öye giräyse, bar (39) azabın reygan bolcok. Soñra sen edil

adıl suduñ öñünde kelle yala-(40)ñaçlap, cogap berişleri yalı, cogap bermeli bolasıñ. Olar gatı (41)ıhlıslı işlediler, alcıraberseler, köşgün içinden bukuda yatan (42) uruşmaga türgen dogumlu arıları çağırdılar. Emma ayagını doda-(43)nı hapalap gelen yeke arını hem öye goybermen, dünyäde in arassa (44) sayılan mertebeli köşklerini mertlerçe goradılar. Hapa arılarıñ (45) yuvnup, arassalanıp gelmegi için, oları dervezeden salman, pızıp (46) goyberdiler. Arılar yuvnup, päkize bolup geleninden sonra oları öye (47) salıp, yene daşına geçdiler. Özlerini oñarmayandıkları, hapısalık-(48)ları için tas tüyt-müyt edip, in yokarı cezanı başlarından inde-(49) ripdiler...

(50) Balçı arılarınıñ hapalanıp gelenine bir erbet gınanan bol- (51) sa-da, mert hem dogumlu, heran haçan yoldaşlarını arassa hem abray- (52)lı saklap bilcek arılarınıñ barlığına öz yanından monça boldı. (53) "Ey mähriban arıcıklarım, indem, nâme kim babozarlık eden bol- (54) sa, adıl suduñızda ara alıp maslahatlaşın, temmisini berin, bu (55) işi biziñ oñarcak gümanımız yok. Ol sizin öz işiniz. Ertirem uçuşa (56) gitmelisiniz, yadansınız, şu gün-ä mennem ugrum yok, ırgözinden yatıp (57) dincımı alsammıkam diyyen. Gayrat edin, arıcagazlarım!"

(sf.28)

(1) Arhip balçı yerine geçip süyneniñde, ağır yadanını bildi, emma (2) gözüne çış kakılan yalı, vagtı bilen ukı gelmedi. Gicäniñ bir vag-(3) tı boldı. İçiñi yakayın diyen yalı, şol mahal iki iti iki yerden se (4)sinde barını edip üymäge durdı. "it gara görmese üyryän-ä däl- (5) dir" diyip, ol incalman yerinden turdı. Golay-goltuma seretdi, ga- (16)rankınıñ içinde gözüne ilen zat bolmadı. İtlerini çağırıp, ikin (7)diden beri açık galan çıranı öçürdi, sonra düşegine girdi.

(8) İtler hırıranıp, guyrugını bulap, yene tümlüğe tarap tutdurdı.

(9)-Vay, itiñi yok etsene- diyen zenan sesi garañkınıñ içinde tü-(10) peñ atılardan eymenç çıkdı.

(11) Ümsüm giceleri yeke yatıp geçirmäge endik bolan balçı onun cüm- (12) müşinden yüregiñi tüydüm-tüydüm edyen, beyniñi gıcındıryan sesiñ (13) telimsini kalbı bilen duymaga verdiş bolupdı. Käte-käte, gövnüne (14) bolmasa, tümlügiñ bir yerlerinden "Oglum, balam, can balam..." diyip (15) zarı-gıryan bolyan ecesiniñ sesi-de eşidilyän yalıdı. Emma olarıñ (16) hiç biri balçınıñ pikir kerveniniñ arasını yolup, yüregine dovul (17) salmandı. Hemmesi, edil ömrüniñ manılı bölegi yalı bolup, oña şı- (18) rin arzuvlrıñ köşgi-ımaratını salgı beryärdi. Balçı velin, vı (19)salların hem oy-hıyallarıñ dervezesini emay bilen açıp, süññüni gu- (20) şa dönderyän ala-yaz dünyäniñ ummanına özüni oklayardı. Kä çaga bo-(21) lup, kä yigit bolup, çınıñ bilen arzuw edeniñde-de yetip bolmacak (22) hıyalı dünyäsiniñ içinde yaynap, heziller edinerdi. Kakası bilen-de, (23) ecesi bilen duşuşardı, olarıñ sesini-de ayıl-sayıl esiderdi. (24) Sähetniyaz bilen aşık oynap urşanlarındakı galmagallarınıda, (25) sonra dostunıñ torba yalı çuv ak sakgallı kakasınıñ "Uruşman, sö-(26) güşmen oynarlar, ogullarım!" diyyen sözlerini-de diñlep bilirdi.

(27) Bu seslerin barını Arhip balça ümsümlük eçilerdi, onı diñlep bil-(28) mek lezzetinden melul bolmak nâhili oñat!

(29) Emma balçı depe saçını düyrükdiyen şeyle gorkunç sesi, onda- (30) da ayal sesini yeke geçiren ümsüm giceleriniñ hiç birinden eşitmän- (31) di. Ol sesin nireden, nâhili çıkanlığı hakkında-da kimiñkiligi ba (32) rada-da pikir etmege yetişmedi. Ahil zat onun serinden uçdı, diñe:

(33)-Avçar, dolan ızıñal!-diyip, balçı ızgıtsız gıgırdı. Yerin- (34)den turup, demini dürsänden son, itleriniñ özlerini uran tümlügi-(35)ne nazar aylap:- Kimsin, habarını ber!-diyip, dözümli soradı.

(36) Balçının "kimsin?" diyen sovalı, edil guya gaçan daş yalı, her (37) sapar tümlügin içine sinip gidyardı. Hiç hili çoğabın bolmazlığı (38) onun incigini govşatdı, ätiyaç üçin goşasını eline aldı.

(39) Çıbşıldı barha golaydan eşidilip başladı.

(40)-Men saña diyyen, içinde canın bar bolsa, dillen! son arman- (41) lı boldum diyme...

(42) Yene cogap beren bolmadı. Balçı goşan gözünü asmana tutdurıp, (43) birini boşatdı.

(44) -Vay...-diyen ısgınsız ses demi-demine yetmeyen hışşıldı bi-(45) len tüpeñ gümpüldisiniñ arasında yitip gitdi. -Bu men, men...

(46) Gara sudur balçının edil birki edimliginde düybi çapılan (47) ağaç yalı gürpüldäp gaytdı. "Gorkan öñürder etdim-ov..." Balçı müyn- (48)li yalı yıkılan gövrä el uzatdı, eli seçelenip egne dökülen saça (49) degdi, sonra sıpalaşdırıp, mañlayını tapdı, elini basım ızına (50) çekdi, mañlayından gan akyar... Ol süynüp yatan gövrenin iki goltugin- (51) dan golını geçirip, öye tarap alıp gaytdı. Göni

gelşine, ayagı bilen (52) depip açanı ecesiniñ otagı boldı. Çıranı yakanda, ecesiniñ divar- (53) dakı suratı gözüne kaklışdı. Gövnüne bolmasa, ecesi oglunıñ gana (54) bulaşan yaş zenanı süyräp getirişini görüp, bir erbet tisginip git- (55) di. "Näme boldı oglum, sen nämeler edip yörsün?" diyip, oña soraglı nazarını hem (56) dikdi. Ogul sesini çıkarmadı, onun özi-de, bolubil

(sf.29)

(1)se yigirmiden yigirmi beş yaş aralığındaki cuvan maşgalanı gö-(2)rüp, cuda alcıradı.

(3) Balçı gızı arkan yatırdı, onun köynegi yakasından tä göbegine (4) çenli dik aşaklığına yırtılıpdr. Gövüşleri çeynelen sakgıç yalı, (5)salparıp yatır mañlayından akan gan gövsüniñ aralığından yol yasap, (6) gatap galıpdır. Balçı gıza artık seredip bilmedi, çıranı öçürip, (7) daş çıkdı. Birsalım näme ederini bilmän, yaydancırıp durdı. Eli-(8)ne bir bedre suv legen alıp, yene otaga girdi. Çıranı yakman, gızın (9) köynegini çıkardı, kellesini dızınñ üstünde goyup, ganını yuvdı. (10) Sonra sermenip, tövrekden eşik gözledi. Ecesiniñ atam dövründen (11) galan köne sandığına elini yetirdi. Onuñ agzını açanda başı ayla- (12) nıp gitdi lampa aşak çökenini-de bilmän galdı. Sandığın barıp ha- (13) çandan beri agzı açılman yatırdı. Ene süydüne eylenen mähir burnu- (14) na urdı, elinden velin, cuvan gızın ganının ısı gelyardı. "Ey, hu (15) day..." Ol ömründe hiç haçan "huday" sözünü şeyle ıhlas bilen yü- (16) reginden sızdırıp gaytalamandı. Ol yüreginiñ cümmüşinden öz-özi (17) atılıp çıkan yalı boldı. "Ey, huday, bu nähili boldı, edil (18) yıldıza yören yalı boldum-la..." Ol ecesiniñ köynekleleriniñ birini (19) gısımlandan, kimdir biri onun goşarından tutup duran yalı, elini (20) hiç ızına çekip bilmedi. "Ece, bu bir naçar,

betbagtliga uçran (21) bolmalı. Bağışla meni, seniñ köynekleriniñ birini..." Onuñ bokurda- (22) gı doldı, sonra ol ecesi bilen sessiz düşünişdi. Köynekleriñ bi-(23)rini sogrup aldı, usullık bilen gıza geydirip çıranı yakdı.

(24) Balçınıñ gözleri gamaşıp gitdi, yüregi tas agzından çıkıpdı. (25) Göyâ onuñ öñünde yatan ısgınsız gövre, yañkı gız däl-de, hut ecesi- (26) niñ uruş yıllarındaki yaşacık keşbidi... Özem ol edil oglunu gu- (27) caklap, yanın yatışı yalı gışarıpdır. Köynekden bolsa, onuñ haçan- (28) dan beri zar bolan mähirli ısı kükeyärdi. Balçı sansara döndi...

(29) Ol gızı ecesiniñ yatyan divanına geçirip, özi gapdalında çökdi, (30) indi-
indi gızını kim bolup bilcekligi hakkında oya batdı. Her hili (31) pikip edip gördi,
emma hiçisi gövñüne cay bolmadı. Ol gız gözünü (32) açarına mähetdäl: "Kimliğini
bir ayt" diyip, yene helki sovalını (33) bermäge tayarlanıp otırdı. Garma-gürme
pikirleriniñ arasından şu (34) ki başbozar arılar, oları köşge goybermân, dervezeni
ercel (35) saklan garavul arılar vaz yasap uçdı. "Adam pahır indi tertibinde-(36)
beylekisinde, berkliginde-ercelliginde arıçada yokmuka?" diyip, (37) misli öz eden
işini saldarlap göryän yalı gızlı vakanıñ çepinden- (38) sağından çümmüklep gördi.
Yene baş çıkarap zadı bolmadı.

(39) Gız iki yana gozgancırıp, çalacadan inlep başladı. Kim bolup (40) bilsin
ol, gicenin bu mahalı gız halına entäp yörmesi nämekä? Yol (41) yitiren sergezdan
däldigi belli. Geynüvliginden, keşbinden-zına-(42) tından çen tutsañ, eli iş gören oba
gızına çalım edenok-Şäherden- (43) beylekiden dınç almaga gelip, ceññelde azaşan
bolsa, bildiñmi?! (44) Mañlayından okyan gan näme?! İt-guşuñ etcek işi-hä däl,
eger azaşıp-tezip (45) yören yırtıca gabat gelen bolsa, oña ilki bilen endamı (46)
persala bolcak yalı... Ya haysıdır bir yırtıcıdan gatı gorkup ga-(47) çan bolmalı,

meger, yolda yıkılıp-sürşüp, mañlayını yardırandır, (48) megerem kimdir biri daş bilen uran-yencen bolmalı... Onda salpa-(49)rıp yatan gövüsler nâme?!.. Arhip balçının yadına Sâhetniyaz mollañ (50) "Azgıncılık diyip bir zat tapılıpdır..." diyip, gaharına bes gelip (51) bilmän aydan sözleri, magaziniñ agzındaki eden gürrüñleri düşdi. (52) "Ey, balçı, balçı sen kimleri öyüñe salıp, eceñ divanında yatır-(53) yañ..."

(54) Gız iññildep, gözlerini açdı. Yagta övrenişmeniñdenmi- Nämemi, (55) yüzünü bürüşdirip, yene gözünü yumdı. Balçı gızın gözlerinden-de hiç (56) hili manı okap bilmedi. Bir seretseñ, ol sütem gören naçara, bir (57) seretseñem, çaklayşından cuda çılsırımlı dünyäni görecine sig-

(sf.30)

(1) dırıp bilmän, sadalıñ girdabına batan, şeydibem akıl-payhasını (2) ves-veyran etdiren nâzikliğe çalım edyardı. Balçı, her nâme diyse- (3) de, gözleriñ şuglasından, gövnüne bolmasa, vagtından ir kemilli- (4)ge dalaş edip, ugrunı yitiren yeñlesligi arñlan yalı boldı. Gözler (5) onuñ gözüne birhili bulançak göründi. "Göñüñedir balçı, gözleriñ (6) gorksa, agıp-dönmecek gümanı barmı-! "diyip, ol yene özünü köşeş- (7) dirdi.

(8) Gız yene gözlerini açıp, usullık bilen başını galdırıp, tövere-(9) gine garancakladı. Misli ol apı-tupan sovlup, oña döz gelip bilen (10) adam mısalı çalaca yıldırdı.. Dodakları seher süydüne açılıp ug-(11) ran begül yalı çizildi. Başucunda sesini çıkarman, her hareketini (12) sınılap oturan sarıyagız adamıñ görecine gözlerini dikip, esli ma-(13)hal şol bir bakış bilen seredip yatdı. Balçı yüzünü sovdı. Gız (14) diñe şondan soñra öykenine toplanan öñki-soñkı yeli, edil bir demde (15) çıkarmak isleyen yalı, balçının eline gısmılcırap ağılamaga dur- (16) dı. "Goy içini boşatsın"

diyip ol gıza oyundan-çından söz gatma- (17) dı.

(18)-Köşeşdiñmi?-diyip, Arhip Balçı gızınñ agısı kesilenden (19) son oña tarap övrüldi.

-Kim sen? Nädip düşdün bu yerlerik?..

(20) Gız yine balçınınñ yüzüne köpmanılı seredip yıldırdı. arhip (21) balçı bolsa şol bir sovalın, zol-zol gaytaladı:

(22) Kim seni beydip taşladı? Ya geplemege gorkyanımı, men külbäme (23) nädip düşdün?

(24) Gız onunñ gözlerinden gözünü ayırman, tirseğine dayandı. elini (24) balçınınñ mañlayına uzadıp, selçen saçlarından barmaklarını ge-(26)çirdi, megerem, halasgärine hormat üçin şeyle edendir. Arhip balçı (27) gızınñ goşarından tutup, elini ayırdı. Gız yüzünü sallap, onunñ özüne (28) soval berdi:

(29)-sen bärda yeke yaşayarmın?

(30)-Hava...

(31) Ara ağır dımışlık düşdi. "Bu nähili gep boldı?" diyip, balçı (32) oya batdı. Gız diñe birsalımdan son dillendi:

(33)-Govı yerler eken

(34)-Hä-ä, gov yerler...

(35) Yene olarınñ ikisi hem lal açan yalı bolup otırdı. Balçı gızınñ (36) haysı tarapından baranda, onı adam şekilli gepledip bilerkäm di- (37)yip oylanayardı. Gız eñniñdeki köynege genğalıcılık bilen seredip, (38) yine balçıdan öñürdip, gep okladı:

(39)-Şu maña gelişyermi?

(40)-Hava...

(41) "Akılı-huşı bir yerindemikâ? Şu vagt gelşik-şepbet nireden (42) yadıña düşyär..." Balçı bu gezek gıza may bermän gepledi:

(43)-kellege gatı agram düşdümi, başıñ aynaok dälmi?

(44) Gız iki egniñin üstünde kellesiniñ barlığını diñe şol sözler- (45) den soñ bilip galan yalı, uludan dem alıp, elleri bilen mañlayını (46) tutdı. Meger, şu ki çeken horlukları, gören görgüleri gaytadan (47) gerdenine labırını atan bolarlı. Ol yene ulı sesi bilen agladı. (48) Soñra esli vagtlapp yüzüni yassıga berip yatdı.

(49) Arhip balçı gızın öz eheniñde gepläp, ugrundan gopmasa, ondan (50) idili zat eşidip bilmeceğine göz yetirdi.

(51)-Köynek saña gatı govı gelşipdir.

(52)-Yok gelşenok-diyip, gez yene tirseğine dayandı. -Sered-ä (53) muna, modası gatı köne...

(54)-Ol-a şyledir-ov!

(55)-Sen yeke yaşayan diyip meni aldayan. Meniñ yek yigrendigim al- (56) davçılar. Sen yeke bolsañ, bu köynek kimiñki

(57) Köynekmi?.

(sf.31)

(1)- Hava köynek!

(2) Balçı dımdı, birbada näme cogap gaytarcagını bilmen, hovadan (3) söz gapıp, suñşırıp goyberdi:

(4)-Näme, sen yalı azaşıp düşenler, artık köynegini taşlap gidi- (5) beryär...

(6) " Oglum, sen nämeler diyyeñini bilyeñmi? " diyip, divardakı su-(7) rat canagırlı geplän yalı boldı. Balçı küpür geplenini soñ bilip (8) galdı. İndi etcek

alacın nâme! Gızın gözleri yiteldi, bilesingeli (9)ciligi artdı:

(10)- Bu yere ayal öñem kân gelyärmidi? senin ölümünden halas edenin (11) diñe men dälmi?.

(12) Balçının mañlayı çıgarıp, alcıranı halda gepledi:

(13)- Yok, diñe sen, öñ kimdir birini halas etdim diysem, yalançı (14) boldugım...

(15)- Sen yalan sözleyen, gep urşundan bildirip dur...

(16)- Sen bu yere nädip düşeniñi aytmadıñ-la-diyip, balçı gür- (17) rüñi başga yana sovsa kayıl bolup, ozalam telim gezek gaytalan sova- (18) lını orta atdı.

(19)-Eger sen başda çınıñı aydan bolsañ, menem hiç zat yaşırmaz- (20)dım.

(21)-Men seni edil heziriñ özünde caydan çıkarıp, kovubam bile- (22)rin-diyip, balçı abay-sıyasat bilen gızın hovunı basmak isledi.

(23)-Kovup bilmersiñ!

(24)-O nâme üçin?

(25)-Onı senin gözleriñ aydıp dur.

(26)- Hanı, şeyle bolsa, yat. Galanını ertir gürleşeris-diyip, (27) balçı turmakçı boldı.

(28)-Sen öykelek adama meñzenok, yöne menden hiç zadı gatı gör- (29) me. Sen halasğarım bolanıñ üçin arkayın gürleşyen...

(32) Gız yine aglamcıramaga başladı.

(33)-Men adamım bilen meydana gezelence çıkdım...

(34)-Senin adamıñam barmı, men seni gızıkıñ öydüpdirin. Gatı (35) yaş görünyen.

(36)-Durmuşa ir çıkdım-diyip, ol yıldırdı. -Meydanda he- (37)rimiz bir ugra

gidip, kömelek gözledik. Mazalı gerankı düşende (38) velin ızımı tapman, yol yitirdim. Seretsem, uzakdan bir çıra görün- (39) yer. Şo tayda hökman adam bardır, diyip, size tarap gaydıberdim. (40) Bir menzil yöränimden sonra, çıra öçdi. edil şol vagtam bir gap- (41) dalımdan uvlap, sagalmı- möcekmi, bilmedim, şol vagşılan biri-hä (42) çıkdı. Yıkılıp sürşüp, canhovluma ılgaberdim. Bilyenmi, men yag- (43) tılıgı nähili söyyen, sen çıranı birnäme irrek öçürdiñ. Gelemde (44) veliñ elin tüpeñli garşıladıñ. Şol-a kemem bolmadı, ızımdakı (45) kovgı halasgärimiñ barlıgını bilip ökce ogurladı...

(46)- Hä, şeylemi... -diyip, balçı käte bir gövünli-gövünsiz baş (47) atıp diñledi. -Tüpeñ sesinden gorkup yıkıldıñmıkañ diyip, gara (48) canım galmadı. Gayta, onun nepi degen yalı, şeyle bolsa, zıyanı yok (49) da. Yat indi, dıncıñı al, yadansıñ. Bärık yeke şagal ayagını sekip bil- (50) mez-diyip, balçı çıranı öçürip, öz yerine tarap gitdi.

(51) "Bä, yagtılıgı söyyen diydimi? Çıra gelen pervanacık diysene! (52) Yaş başından özüni oda uran pervanacık diysene! Ey balçı, balçı, (53) ne lere düşüp yörsüñ. Ay pılan diyibem bolmaz, eşiklerine se- (54) retseñ-ä, demi-demine yetmän, ot çöpüñ içinden gaçıp gelene meñze- (55) yär. Tapavudı näme, şeyle yörände-de çöp-çalama bulaşarsıñ-da..."

(56) Balçı ir bilen turup, arılarınıñ yanına yönelende-de, ağşam- (57) hı çözüp bilmedik tapmaçasınıñ ımıklı daşına geçdi. Onuñ yuma

(sf.32)

(1) gını her taraptan çekelebem, yene hiç hili uç tapıp bilmedi. Diñe (2) "Yalan sözleyer" diyip, pısırdap oñdı. "Ey mähriban arıcıklarım, (3) sag-aman ördüñizmi!

Düyn sizin öyüñize-de sınaşı hapalananlar ge- (4) lendir. Siz şey-(5)le hala düşenizde nâme edyârşınız? Aytsanız-ıan, arıcagazlarım, (6) men nâme etmeli-?"

(7) Gız oyanıp, pencireden seredeninde, Arhip balcı arılarını yanın- (8) da köv-söv edip yördi. "Bu adam gicesini yatman geçiryärmikâ?.." Gız (9) gerincirep, yerinden turdı. Köynegine gözi düşenden, yine hezil edi- (10)nip güldi. Orta geçip, iki yanından tutup pırlanıp gördi. "Şunu (11) geyip, şähre çıkaysa nâme diyärler kâ?" Ol sonra bolça kakdırıp, (12) daşından gepledi: "Vay muña seret-le... Öyüñe getiryen ayalıñ eşi (13) gi şu bolar-da, özi nâhilikâ? Mâdesi iri bolarlı, meniñ halasğäri- (14) min!" Sonra gızını gözi divardaki surata düşdi. Bir-ä onun egninde- (15) ki köynege, birem özünüñkâ seretdi. "Asıl şu ayalıñkı eken-ov, öz-e (16) o vadansız däl velin, köynegi birhiliräk-dä...."

(17) Ol yine özüni divanın üstüne oklap, otagını içini birlay gözden (18) geçirdi. gözünüñ eglenen idili zadı bolmadı, edil gapdalındakısto- (19)luñ üstünde yatan köne kitaplara elini uzatdı. "İn-cil" diyip het- (20) cikledi. İsa pıgamberini kitabı gızını gövününden turmadık bolarlı. (21) Eline alan beyleki kitabı Musa pıgamberinkidi, gız "tövrat" di- (22)yip onı-da gövünli-gövünsiz okap başladı: "Huday ilkibaşda asma- (23)nı hem yeri yaradıdır. Yer gözyetmez hem boşluk bolupdır, bar yeri (24) tümlük örtüpdür: Hudayın ruhu suv üstünde gezipdir. Huday aydı- (25) dır: goy yağtı bolsun. Onson yağtı bolupdır. Huday yağtılığı görüp- (26) dir velin, ol govı eken: Huday yağtılığı tümlükden bölüp ayırdır. (27)Huday yağtılığı diz, tümlügi gice diyip atlandırıdır. Hem ag- (28) şam bolupdır, hem diz bolupdır..."

(29) Okap oturan kitabı gızını yüregine düşen bolarlı. "Sendenem (30) bir kitap bolar mı, ondan-a "Müñ bir giceni" okanın müñ pay govı" (31) diyip ol onı

eliniñ tersi bilen stolunğ üstüne oklap goyberdi.

(32) Şol vagt gapıdan balçı girdi, onunğ yüzüne urlan yalı boldı. (33) Gayta gız aşığı alçı gopan yalı dillendi:

(34)- Bu suratdakı seniñ ayalıñmı?-diyip, ol divara elini uzat- (35)dı. Balçı stolunğ üstünde düñderilip yatan kitaplardan gözünü ayır- (36) man, gıza gaharlı seretdi. Gız onğa üns bermedikden bolup yene öñki (37) sovalını gaytaladı:

(38)-Ayalıñmı?

(39)-Ecem!-diyip, Arhip balçı, megerem ömründe ilkinçi gezek (40) şol sözi azm bilen aytdı. Kitapları tertiplep durşuna bolsa:

(41)- Şu ağşamlık magazin açılarda, men saña eşik getirärin. (42) Sen şonı geyip, şu yerden garañı saylarsıñ-diyip, ol yüzünü ke-(43)se-kese sovdı.

(44)-Nire?

(45)-Bilemok

(46) Arhip balçı Musa pıgamberiñ kitabını-da İsa pıgamberin ki- (47) tabını-da alıp, çıkıp gitdi.

III

(48) Arhip ol vagtlar ecesiniñ incil okap beryenini näbilsin, ol onı (49) şindi-şindiler hem eline alanda, Sähetniyaz bilen çugutdırap diñ (50)löp oturişları göz öñüne gelyär. "O günler nähili yovuzdı" diyip, (51) Arhipden sehel ulurak adamlar hem gahatlık yılları yatlasa, ulu-(52)dan demini almak bilen bolyardı. Emma Arhip üçin ol cuda beyle-de (53) dälde, onunğ üçin ähli mukaddeslik, ömrünğ manısı hut şol yıllardan (54) başlanyan yalıdı. Gövnüne bolmasa, ecesiniñ kä giceler gözünüñ yaşı

(sf.33)

(1)nı sıkıp okayan gudratlı kitabı hem şol dövürde yazılıp, ömür (2) yolunu şondan alıp gaydyan yalıdı. Adam ata bilen Hov ene-de onun (3) gözünü alnında dünyä inipdi. Ol hiç haçan oların bir çaklar nâme (4) bilen gümra bolanını bilcegem bolmandı. Yöne ol ecesi bolmadık (5) bolsa, Adam ata bilen Hov eneniñ hem, İsa Pıgamberdir onun merhe-(6) metli hudayınıñ hem dünyä inmecekdigini açık bilyardı. Onun in- (7)cile bolan inancı-da şeyledi, eger ecesi oglunu şeyle ey görmedik (8) bolsa, onun bilen şeyle hövrükmeşe-de hövrükmezdi Balçınıñ gözi (9) bilen seretseñ İncil dalda islenip, gam layına batıp, gözyaşıñı (10) saklap oturmalı kitap dâldi. Gayta ol çagalık kalbını mähirde (11) gandırıyan ene yüregidi, ene ruhunuñ sahavatıdı. Goy islendik ruha- (12) nı gelip: "İncili yazan Hudayın özüdür" diyip, Arhipi inandır- (13) cak bolup bir görsün. "Yok yalan sözleyärsiñiz. İncili ecem yazıp- (14) dır." diyip, ol şu yaşında-da çekinmen aydıp bilcekdi. "Hanı, sen (15) onı eceñ yazandığını inandır-da" diyip, onı gıssaberseler, onun-da (16) çoggabını çöp dövlen yalı eder: "Okan-da göreyin, onun her sözünüñ (17) ağırsından ecemiñ sesi gelyendir" Elbetde, balçınıñ bu sözi üçin (18) ruhanı ör-gökden gelir: "Oglan, mundan diñe merhemetli Hudayın se- (19) si eşidilyär" Arhip balçı nâme diysin, "İncilden üşügin yok (20) eken" diyse-hä, o görgili deliremek hetdiñe yetcek. "Gulagın kârdir" (21) diyse, onısı-da cam yalı. Onsoñ gatı görse, gatı yerde otursın diyip (22) diñe çınıñı aydaymak galyar: "Halıpa, seniñ onıñdan incil bol-(23)maz..." Emma balçı bilen obada-ha şeyle manıda gürrüñ edişen yeke- (24)ce adam azalda-ahırda tapılmadı. Diñe Nöker milisge, gayta, yok (25) zatları tapıp: "incili gice-diz okanıñ bilen İsa pıgamber gay (26)dıp gelir öydyeñmi?" diyip, tersinden tutar. Ol cuda köpbilmişi-(27) rese-de, balçınıñ incil okap, kimi gaytarıp getircek bolyanına

hiç akıl yetirip bilenok.

(29) Ecesiniñ dini kitapları oña ulı bir dünyäni eçilyär ahır. (30) Ol ogluna diñe bir incili däl, cöhitleriñ gadımı dini kitabı (31) "Tövradı-da" okap bererdi. Olardan çağalığını göz öñünde cañlan- (32)dıryan ene ovazı eşidilyär. İne, şol ovaz

(33) "Hudayın yaradan hayvanlarınıñ içinde in mekiri yılan bolup-(34)dır. Yılan ayala şeyle diyipdir: Hudayın cennetiñ hiç bağından (35) zat iyme diyeni çınmı?

(36) Ayalam yılana aydıpdır: "biz bağlarıñ mivesinden iyip bilyäris. (37) Yöne Huday şey diydi: diñe cennetiñ ortarasındaki bağıñ mivesin (38) den iymeñ, ölmecek bolsañız olara yanaşmañ.

(39) Yılanam ayala aydıpdır. Yok ölmersinüz. Yöne Huday bir si- (40) zin oları iyeniñizi biler, ol miveler sizin gözünizi açar, sizem edil (41) huday yalı bolarsınız, hayrı-şeri selcerersinüz..."

(42)-Ece, huday hemme zadı bilyärmi?

(43)-Hava oglum!

(44)-Onda sorap bilip berey-dä, ece! Kakam haçan uruşdan gaydıp (45) gelyär?

(46) Ecesi Arhipcigın saçını sıpar, bokurdagı dolup yuvdunar. Ki-(47)tabın ızını okap bilmen, gözünü çıgcıdar oturur.

(48)-Mariya dayza, ol Arhipin kakasınıñ haçan gelcegini ertir (49) aytcak diyyä gerek. Şu kitabın köp yerini okap bolanıñdan son ayt(50)cak diyyä gerek. - diyip, Arhipcikden esli ulı Sähetniyaz dımışlığı (51) bozar.

(52)-ine Sähetniyaz can bildi, göryenmi onun akıllıdığını...

(53)"Ayul daragın iymek için goy mivesiniñ barlığını görüledir. (54) o'

görer göze-de yakımlı eken... Ayal onun mivesini alıp iyipdir, öz (55) adamsına hem beripdir, ol hem iyipdir. Ol ikisinin gözleri aç- (56) lıdır, olar özlerini hapalanını bilip galıdır...

(sf.34)

(1) Cennetde hovanın salkın günlerinin biri olar merhemetli Hu- (2) dayın sesini eşidipdir: Adam ata bilen onun ayalı cennetin bağla-(3)rının arasında merhemetli Hodayın nazarından gizlenipdir..."

(4)-Olar gatı gorkupdırmı ece!

(5)-Hava, oglum.

(6) Sapar dayı bir gezek sağa görkezmen süyci berende, men onı (7) gorkman iydim...

(8) Mariyanın endamı tikeneklep gitdi. Ecesinin şol ahvalına sağ- (9) saqlar Arhipam yanıp örtenipdi.

(10) Günlerde bir obanın toyunu-yasını sovup yören Heşdek aga-(11)nın gulagina yakımsız habar ildi. Adamsını urşa aldırıp yalnız (12)galan Mariya gelin de-aşa yarımyaş bolup, öz hundaylarına ço-(13) kunıp, ondan delalat isleyärmış. Onun ikbalının ağırlığı molla. (14) üçin-de beyleki adamlar üçinde öz özünden düşünükli.

(15) Mariya yüregini bire bağlap, sapar keytigin gününe goymananın (16) nalap, obanın aksakgalının işigini açdı. Heşdek aga onı rehim-şe (17) pagat bilen garşıladı. Gelin aglamcırap, ahvalından söz açdı. Ak- (18)sakal sesini çıkarman dinlese-de sapar keytigin binamışlığına (19) bagrını tütetdi, gahardan yağa yüzünü enşitdi. Mariyanı köşeşdirip (20) goyberdi-de, ogluna sapar köytigi çağırmağı

tabşırdı. Ol yaşulı-(21)nıñ gepine ör-gökden gelenden bolup, şeyle işe eliniñ barmacagı-(22)nı aydıp, ant içip, avı yaladı.

(23) Barıbir, Heşdek aga onunñ sözüni müynli duydı. Yaşulı ıncal-(24)man, Mariya gelniñ hal ahvalından, oñşuk-güzeranından habar bilmek (25) üçin, özi, onunñ öyüne gitdi. Ol Mariyanıñ nāhilidir bir kitaba yal-(26) barıp: "Ey, İsa pıgamber, sen meni öz penarıda sakla, eger şu pursat (27) gaydıp geleysen, nāhili oñat bolardı. Yetim çagalara, enelere naza-(28) rıñı aylap, olara goltğı bererdiñ. Kalbı pākizelerinñ öyüne uzayan (29) hapa golları ısmaza döndererdiñ. Meniñ nalışıma gulak goy-da, bu (30) yagıtı dünyā nazarıñı sal merhemetli İsa pıgamber! İndi meni Mişa (31) canıñ yoluna göz dikmege bir goysunlar, ol meniñ üçin hemişe diri. (32) Men Mişa üçin yerinñ aırucuna gitmege-de tayındım. Yerinñ aırucı (33) diyilyen hem şu obadan uzak dāldir... Gora meni, gora, İsa..." diyip, (34) iki egnine mañlayına elini uzadıp, ağlayanını gördi.

(35) Heşdek aga işikden girende, gelin kitabı yıgnap, sesini çı- (36) karman aşak bakdı. Sonra oña geçip oturmağı mürehet etdi. Molla (37) ornaşıklı oturıp, söze başladı: "Gızım, Mişa-da edil öz ogul-(38) larımız yalıdır, seni-de öz gelnimiz yalı görüyāndiris. Çet yerlerde (39) yeke galandırın diyip gövñüne gam getirmegin... Hanı yañkı okan (40) kitabını berik eber...."

(41) Gelin kitabı molla uzatdı. "Nāme bi?" diyip, Heşdek aga kitabı (42) eline alandan sonı onunñ sahipalarını agtarıp oturişına soradı. (43) "İncil" diyip, gelin pışırdap aytdı. "Bu-da Tövrat"ol Musa pıgamberinñ (44) kitabı, biz "İncile"-İsa Pıgamberinñ kitabına uyyas" (45) diyip, ol tövradı-da yaşula tarap söyşürdi. "Bā, tüveleme, asıl sen (46) tövratdanam okuvlı diysene" diyip, ol gelne geñgalıcılık bilen (47) saratdı. Sonra ol doğa okayan yalı çalaca hıplandı.

(48)-Tövradi-Musa

(49) Zeburı-Davud

(50) İncili-İsa

(51) Gurhanı- Muhammet...

(52) Bu molların pıgamberlerin kitaplarından habarının barlı-(53) gını anlatdıgıdı. "Heşdek aga, bu kitaplar maña kakamdan galan (54) yadıgârlık. Onda dini kitap gatı kândi. Ol ömrünü ıbadathana gatnap (55) ötürdi. Ol hemişe incilden haray gözlerdi, yanında şu kitap bolsa, (56) kalbın arassa bolar diyerdi. Menem onı elime alıp durşum..." diyip, (57) gelin düşündürmege durdı.

(sf.35)

(1)"Gatı govı, gatı govı, gızım" diyip, Heşdek aga kitabın sahi-(2) palarına mübtela boldı. "Sen gızım, yañı nalış edyen yalıdın. Çe-(3) kinme-de aydber, kim saña azar beryâr. Yeke dâlsin sen..."diyip, Heş-(4) dek aga esası gürrüne geçdi.

(5) Şol vagt gapın ağırsından gödenşi ses eşidildi: "Mariya can, (6) Mariya! Gül gelniñ gül yalı adı bolar, aç gapını, ballı dodaklarını (7) açışın yalı edegetdin, aç ahırı. Öñem biri şey diymemi: Nesip (8) bolsa ärindirin! Aç Mariyam, bu men, Sapar canıñdırın..."

(9) Sapar keytigin "men, men" diyip, döşüne kakyan vagtı. Duluñda (10) ay yalı gelin bar, emma nâme, durumsuz bolsañ, diñe biri bilen kana- (11)gat edip bolyarmı! Vagtına, onı doñuz çopanı etdiler. İlki özi-de (12) gövnâp barmandı. Yalbardılar-yakardılar, ol yere hökman bir erkek (13) adamın zeburlığını aytdılar. Sonra ol Mariyanın yanına işe geçe (14)niñe bircigem ökünmedi. Cennetin hüyr-perisi ol. Ah, onun ir ba-(15) harda çıkan çomuç yalı incigi Garrıgalanın narları yalı

al-gızıl (16) övüsyen yaŋağı... Onsoŋam, nâme, başı baş gelin, ter gelin... Bir çola (17) ceŋŋeliŋ adam-gara görmedik boz cereni... "Bu bolmasa, ertir (18) girime saların" diyip, Sapar keytigiŋ hem bar arzuı şol. "Ot ge-(19) rekmi iym gerekmi, aydıbergin! Sen doŋuzlaŋŋı hor edip bolmaz, sı-(20) gırlaŋ agzından keseris velin, bereris, Doŋuz eti bi mahal esgerleŋ (21) güycüne-de güyç goşyar. Doŋuzları semretmek gerek, Mariya can! Ara-(22) sında özümüzem unutmaveri..."diyip, ol ciŋlencirep yör iti bilen (23) kovalaşıp, iki yana ılgayan Arhipciği saklabam eline kemptut tutdur-(24)yar. Oglı her nâçe özelense-de: Mariya onuŋ elindeki kemptucığı alıp, (25) ho-ol beylek zıŋıp goyberer. "Oglum, aç ölseŋem şonuŋ beren süy-(26) cüni iyme" diyip, oŋa yalbarar.Emma Arhip ecesiniŋ yakasından, (27) saçından çekeleşdirer, yumrukları bilen çem gelen yerine urar.

(28) Bir gezek Sapar keytik erkini saklap bilmän, cızıgından çık-(29)dı. Mariya onuŋ pişik basışını edip, yeŋsesinden gelenini aŋmadı. (30) Ol gödeŋsiz gollarını iym dörüp duran gelniŋ bilinden aylap, onu (31) özüne çekdi. Mariya nâme bolanını-da bilmän galdı, Sapar key-(32) tigiŋ doŋuz tezeginiŋ içinde çin arkan düşüp, bulaşıp yatanını gö-(33) rüp pıŋkırdı. "İndi golayıma gelseŋ, beyleki ayagıŋam mayıp ede-(34) rin..."

(35)Sapar keytik namıs etdi, eliniŋ tirseginden aşagını tezege (36) çümdürüp, yerinden turdı. Tezekli ellerini uzadıp, yene gelne tarap (37) yöredi. "Gelme golayıma, iti çağırıp, endamıŋı tike-tike etdire-(38) rin..." Onuŋ hıŋranıp yatan ite gözi düşüp, ayakları diyen etmedi. "Ay, (39) bolya-da, öz gövnen mahalıŋ bolar..."Ol özüne basalık beryen eheŋde, (40) eşidiler-eşidilmez hüŋürdep, üstünü kakışdıran boldı. Mariya (41) üstünü çır-çırşak edip duran Sapar keytigiŋ bolşuna saklanıp (42) bilmen güldi. "Gülen bolyaŋmı, dur bakalı, entecik bile gülüşmeli (43)

bolarsıŋ..."

(44) Gapını Heşdek molla açdı. Sapar keytigiŋ birbada yüzi gıza-(45) ran hem bolsa, kalbında barha betpellik duygusı mövcedi. "Bu mun(46)dan çıkd-ov" diyip ol ogurlığıŋ üstünden baran yalı birnäme mer-(47) demsiredi, sıpayıcılık için:

(48)-Salavmaleykim, Heşdek aga!-diyip, hal-ahval sorasman (49)boldı.

(50)-Utanaŋokmı, sapar!

(51)-Nämeden utanmalı, Heşdek aga! Gız gelinler süyci sözi govı (52) görensoŋ, ay, näme kete degşileyye...

(53) Şehit ölenleŋ maşgalasıŋ yanında batırlık etcek bolyaŋ-(54) mı! binamıs diyärler saŋa...

(55)-Näme edilipdir, Heşdek aga! Hanı, düşünişmeli-le, üstüne (56) gelen utanar etcek bolmaŋ...

(57)-sayla garaŋı şu yerden, it oğlu!

(sf.36)

(1) Molla saŋğıldap, eline iler yalı gabıl zat gözledi. Mariya ge-(2)lin yüzünü tutup, aglamaga başladı.

(3) Bu vakanıŋ bir ucı oba yetdi. "Heşdek Molla kapır gelin bilen (4) yatıp turyarmış" Adamlar atlı-abraylı molladan ozalda-ahırda (5) şeyle işiŋ çıkcağına inanıp bilmedi. Onsoŋam, molla nire, doŋuz (6) saklanyan yer nire! Asıl ol şol yerin yedi menzil yelesinden hem geçen (7) dälidir. Adamlar başda diŋe şeyle pikire gol yapıpdılar. Emma (8) Heşdek aga Mariyanıŋ hovlusında kân göründi. Onuŋ körpe oğlu Sâ-(9) hetniyazıŋ-da gicesini-düzini şol yerde oynap geçiryen vagtı az (10) dälidi. "Yanıŋda al-da galay, Arhipcige hüvür bolar" diyip, Heşdek (11) aga

oglını telim gice Mariyanıñkıda yatımlayın galdırardı.

(12) "Doğuzlı yere molla bararmı! diyen gep adamların gözünüñ al-(13) nında yalana çıkıp gidip otırdı. Oba: "Heşdek molla kapır bolup-(14) dır" diyen gepem yañradı, onı yeriñ astı bilen ile yayradan obanın (15) beyleki bir mollası İşan agadı. Adamlar kem-kemden İşan Molla-(16)nın diyenine "Hä" birep ugradılar, yogsa onun il ugruna molla bolup (17) yöreniñden hem habarsız dældiler Elinden şermendedigini hem bil-(18) yerdiler. Onda-da, Mariyalı vaka ara düşdi-de, onun abrayı arttı. (19) gitdi otırdı. Heşdek aganın gözünüñ alında gopyan haracatlar çe-(20) kıp-çıdar yalı bolmadı. İşan Molla uruşdan öldi habarı gelen (21) adamların ayatını okap, oların öñden lagar düşen maşgalaların (22) yagırnişligini otladı. "Musulman immatında aklığı artık beren (23) yeriñ ölüsi cennete düşyendir " diyip, ol beterinden -beterini çıkar- (24)dı. Acından ağı giden adamlar onı soñabaka molla diyip sılap (25) durmadılar. "Her nāme diyseler-de, yine Heşdek molladan yagsısı yok" (26) diyşip, olar edil bir vagtkıları yalı, yine onun öyüne mañlay dire-(27) diler

(28) Heşdek aga bilen Mariyalı gürrün kem-kemden yatdan çıkışdı. (29) Adamlar bu gepiñ aslıyetinde, Sapar keytikden çıkandığını diñe (30) uruşdan soñ-bilip galdılar. "Sapar keytigiñ inçe bilen guçcak (31) bolup, doğuz tezegine çümşi yalı..." diyip, gürrünçilikde-beylekide (32) kim namartlaberse, şeyle gepem çıkardılar. "Mariya-ha tüys oñaran (33) eken" diyip, gızıl-gıran bolup gülüşdiler.

(34) Mariya dayza dün'yeden ötensoñ, birden yine-de şol köne saman sov-(35) ruldı. Bir ayagını göre sokup oturan Sapar keytik abrayını döken (36) yıllardan arını alyan yalı, in soñkı okunı-da atıp galdı.

(37) Yas mähellesinde övlüye davasını salanlar boldı. Adamların (38) köpüsi

sesini çıkarman, kelebiñ ucunıñ beter çigşerinden hovatur (39) edyen yalı, tizrāk yaşulularıñ dillenerine garaşyardı. Olar özara-(40) larında Mariya dayzanı nirede caylamalıdığınıñ maslahatını (41) edyardılar. Kimdir biri: "Ol musulman ımmatından däl, onı Kümüş (42) övlüyäde caylap bolmaz" diyip, çürtkesik pikiri orta atdı. Yaşulu-(43)lar sakgallarını dırmaşıp, birsalımlap hiçisi sesini çıkarmadı. (44) Sapar keytik ardıncırap,, yañkı gepiñ üstüni yetirdi: "Dogrı, Kümüş (45) övlüyäde-hä caylap bolmaz. Cuda bolmasa, onuñ gapdalından teze öv-(46) lüyä açaycak nädyä?..." Onuñ aydayını hem makul bilmediler. "Beydi-(47) lenden şäher övlüyäsine eکیدleni yağşı bolar" diyip, yine her (48) kim bir pikiri orta atdı. Näme üçindir, maslahata goşulmak isle-(49) meyen yalı, ya-da bolmasa, adamlarıñ aydan-diyenini saldarlap görmek (50) üçin mi, Sähetnıyaz molla sesini çıkarman diñläp otırdı. Yogsa kır-(51) kına ser uran mollanıñ şunuñ yalı yerde diyeni diyen, aydanı aydan (52) bolguçdı. İl-gün onı kakasınıñ abraı üçin-de sılanan duranokdı, (53) şerigat yolundan okuvlığı üçin-de sarpası yetikdi. Yene başga tek-(54)lip dımışlığı bozdı: "Belki, oglunıñ aytcağı bardır, şonı diñ-(55)lep göreysek..."

(56) Ecesi bir gısımlı bolup süynüp yaturka oğlu nāme diysiñ! Birden (57) Arhip ağır mähelleniñ içinde özini yalnız duydu, yat duydu. Ol kal-

(sf.37)

(1)bını gaplan yalnızlık derdiniñ nireden yolğanını-da haysı cele-(2) gayları söküp gelenini-de bilerden eciz görünyardı. Dogrısı, ol dur-(3) muşda bakı zadıñ yoklugını kemsiz bilyardı. Yöne ol bir toprağıñ (4) üstünde bile ömür süren adamlarından beyle-beyle sovala garaşman-(5)dı.Bu ne ahvalat, mähir-muhabbet çeşmesiniñ gözbaşını dıkın al-(6)dımı, ol indi nem sızmaz yalı boldımı ya onuñ barını ecesi acalı

(7) bilen alıp gitdimi?! Mehir gaytgınınan zerre damca yetmezmi-! (8) Göbekganın daman toprakdan kâbâni bagrıña basıp, zım-zıyat uçma-(9)lımı?! Bu naçar enenin günâsi nâme, aydın ahır, adamlar... Ya hayır (10) sahavatın hatırasına, yağlı günlerin merhemetine İsadın haray göz-(11)lâp, Bibi Meryeme nalış edenliği için obanın cennetinden oña cay (12) bolmalı dâlmı indi?! Onun âhli yağşı umıtları diñe şu toprağın (13) üstünde galdı ahır, adamlar!

(14) Emma hiç kimden ses-seda çıkmadı. Arhipin yüregini nehilidir(15) bir duygu sançıp-sançıp iyip ugradı. Ol adamların gözlerinden (16) gorkdı, göreçler birhili düşünksiz yılıpıladı. Ah, nâme üçindir, (17) hiç kim sesini çıkaranok... Bu adamlar öñ beyle dâldi ahbetin, olara (18) ne döv çaldı?! Adam sizden haray isleyâr, siz nâme için dımyarsı-(19) ırız?! Bu ölümden ağır dımışlığı haysı gudrat bozup bilyân bol-(20) sa yetişsin! "Ey İsa pıgamber, özün yetiş!" Arhipin dodakları ça-(21)laca münküldedi, ol ecesinin ıhlas bilen gay talan dogasını ısı-(22) gınsız diline getirdi. "Ey, İsa pıgamber, özün yetiş özün yetiş..." (23) Misli umman dünyâ delalat isleyen nalışdan dolup, yanlanıp dura-(24)na döndi. Arhipin kalbının çuğundan yine bir ovaz eşidildi. "Sada (25)gası gitdigim Muhammet pıgamber, indi bu naçar gara yerden gariş (26) yer tapman, şeydip yatmalı bolarmı, rehiminiz insin..." şo pursat (27) Heşdek mollanın dünyânın diregi sayan Muhammet pıgamberi-de, ece-(28) sinin âhli inançların sütünü hasaplan Bibi Mer'yemi bilen İsa pı-(29) gamberi-de çâresiz adamlar kimin kömege gelip bilenokdı. Balçı (30) edil çagalığındaki yalı ol pıgamberlerin haysının gudratının (31) güçlûdiginede akıl yetirip bilenokdı. İndi ol bir vagtkısı yalı, (32) gurhanın hem incilin ovazlı setirleri çıkıyan iki öyün arasında ok (33) kessirme geçip, şirin nagmaları diñleyen çağa kimin yoynaç-da bile-(34) okıdı. İndi ol bir ovaz yüreginin çuğundan deri çıkıp.

beynisini (35) çaykayrardı. Ol edil şo pursat bir beyikk hakıkata yüregi bilen inan-
(36)dı, eger onun kalbindan iki ovazın birden-biri sumat bolsa ömürlük (37) sem
edilse, ol ecesini caylamagın asla kın bolmacagına akıl (38) yetirdi. Emma oların
birden-birinin sesine suv sepilse ömrünün rey-(39) gan bolup, köküne palta
uruldıgıdı.... Yöne oların ikisi birleşen-(40) de nâme üçin onı gam layından çıkarıp
bilenok.

(41) "Ah, saña derek men giden bolsam bolmayarmıdı..." Arhip adamlar-
(42)rın düşnüksiz gözlerine baktı, yüregi yalbarıplar gepleyen yalı gür-(43)
süldeyardı. Yok, munıñız gatı gazaplı bolyar, adamlar! Kın günde bi-(44) ribiriñize
teselli bolduñız yüzüñiz yagıtında bile güldüñiz. Öm-(45) rün salını bir kölde
küreklediñiz... İndikiñiz nâme ahırı! Ya bu (46) ömrün bar oynı sanalgımdı,
sanalgın dolyançamıdı... Ya biz düy-(47) şürgän dünyäniñ düyşünde gayıp yören
adamlarmı... Neçüyn indi yol-(48)lar ayra düşmeli?! Bu naçar şu toprağın otunı-
çöpünü gorap can (49) berdi, ol şu toprak üçin öldi... İndi oña ondan bir garış yer
tap-(50) dıranokmı?!

(51) Arman, Mariya dayza dirikä, özünü nirede caylamalıdğı hakın-(52)da
oyundan-çından oğlının yanında dil yarmandır. Yogsa ol: "oglum, şu (53) vagt
magazine biyz barka, aldıcık goy, son bir tapman kösenme (54) gın ahmal" diyip,
nämeler ves'yet etmändi. Özünün şu topraktan özge (55) yerde caylanmalı
bolcaktıgı Mariya dayzanın-da oyuna-küyüne gel-(56) medik bolarlı. Yogsa ol
hökman aydıp giderdi.

(57) Ogul kın güne düşdi. Gözlerini yumdı, onun dumanlan beynisin-

(1)de âlem giŋiŋligi peyda boldı, mün yıldız içre birini mähirli say-(2)dı. Ol Arhipi niredir bir yere çağıryan yalı onun dik depesinden in-(3) tizar bolup bakdı. "Oğlum yör gideli, düş meniñ ızıma" diyip, yıl-(4) dız birden dil açdı. Arhip onun ecesinden başka hiç kim bolup bil-(5) mecekdigine, cesediniñ yıldıza övrölüp, asamana çıkandığına bada-(6) bat göz yetirdi. Ol şonda ecesiniñ nâme üçin özüni yıldız bolup ça-(7) gıryandığını hem yüregi bilen duydu. Ol töveregine müynli yalı (8) garançaklap: "Adamlar, meni bağışlaŋ! Men gitmeli boldum, meniñ (9) obam başka yerde eken, yöne men Obam şu tayıdır diyip, şu çaka çen-(10) li inanıp geldim. Geçin günämi, adamlar! Ecem meni hakıkı obmı-(11) za ekitmäge gelipdir" diyip, ol ganat bağlanına mähedäl nurana ça-(12) gacık yalı, zol-zol: "Ece nira yetdik, heniz daşmı?" diyip, tükenik-(13) siz soraglarına, tutyardı. Yıldıza övrülen ene: "Oglum, seret, honha, (14) şo-ol egrem-bugram yolları görýeŋmi, sen heniz yagtı cahanı görmen- (15) kân, gövremdeken, seni şol yollar bilen oba alıp gaydıpdım. Yok, men (16) kakaŋ ızına düşüp gaydıpdım. Bize şol yolları pıyada söküp, ıza (17) dolanmak milesser etmedi. Ahırı uçmalı bolduk, oglum" diyip, oŋa (18) gadım ertekini gür beryen yalı düşündiryärdi.

(19) Olar az süynüp, köp süynüp, ahırı uzak gözyetimin yaşıl tokay-(20) lıga bürenen güzerine indiler. "Geldik oglum, ine biziŋ mekanımız, (21) ine biziŋ ocagımız" diyip, yıldız gaytadan ene övrölüp, oglunı (22) huzuruda süyndi. "Aleksiy ruhanıŋın gızı gelipdir" diyip, onı (23) keşbinden tanan adamlar obanı örizip, merhumıŋ yanına hovlukdı-(24)lar. Arhipi ecesiniñ yanına netanış adamlar gelyärdiler. Arhip (25) olarıŋ soragina çalgırt gepläp, cogap gaytaryardı. Ol cuda kân (26) vagtdan beri asla tutuş ömrünü diyen yalı öz ecesiniñ dilinde gep-(27) lemen geçirenine, şindiki bolşunıŋ örân gözgınıdığını örtendi. (28) Adamlar onı bir naçarı

uzak yerden öz vatanına getirip, hayır iş (29) gazanan sahavatlı yigit hökmünde sılادılar. Bir garrı ene-hä, mis(30)li doga okayan yalı: "Sogap iş edipsiñ, oglum! Aleksi ruhanıñ (31) gızını ahırı öz yurduna getiripsiñ, ömrüñ uzak bolsun!" diyip, zol-(32) zol alkış barını okadı. Arhipiñ gözlerine yaş aylandı, töveregi-(33) ne-de seredip bilmän, ecesiniñ arkayın yatan topragına gussalı bak-(34)dı. Gövnüne bolmasa, onuñ çar tarapında gözlerini dañdan çıgına (35) ezip, şor yaşa dolduryan yılğınlar, şaylı gelin yalı şannırdap otu (36)ran torañğıılar bar yalıdı. Ecesini sılap gelyenleriñ arasında dos-(37)tı Sähetniyaz, Cahansoltan ece hem başını aşak egip duran yalıdı. (38) Ol argas başını galdırıp, töverege bir lay göz gezdirdi, özge bir (39) dünya düşen yalı boldı. "Yat iller, yaman iller" diyip, uzakda galan (40) oba daşlarıñıñ halı-perişan bolanda zarınlayan aydımına tutdu-(41)rıp, bozlaberesi geldi. "Ece, tur, yene yıldıza övrül, biziñ obamız (42) bu yerde däl eken uçalı, ıza uçalı" diymegiñ ebeteyini tapman, alcı-(43)rap töveregine garancakladı...

(44) Arhip birbada özüñiñ haysı obada, haysı adamlarıñ arasında (45) duranını selcerip bilmedi. Yuvaş yuvaşdan onuñ ümezlän gözlerinde (46) başı gaba telpäkli sudurlar peyda bolup ugradı. Ol diñe şondan (47) soñ adamları mundan artık eglemegiñ ecizlik bolcagına akıl yeti-(48)ren yalı merdemsilenmäge çalıştı. Yas mähellesine hökman bir zat (49) diymelidi. Ol ähli diycek sözünü ecesiniñ nurı oğen yüzünden tap-(50) dı. Eneniñ mañlayındakı gasınlar onuñ göz öñünde barha ulalıp, (51) dolup-daşıp, çırpınıp akyan derya döndi. Göm-gök suvly derya Arhipiñ (52) şeyle ihlas bilen berlip dinläp görmedik aydımlarını akıdyardı. (53) Namalar onuñ gulagına hüvdi bolup eşidildi. İndi onı yene hüvdüle-(54) yärmı, derya hüvdüleyärmı, biler yalı dälđi. Yöne Arhipiñ özi-de ga-(55) rım-gatım ovazlarıñ için de belli külli yol-yoda tapmaga yetişmedik (56) şahır kimin köñle gelenini şol akıma

saldı.

(57)-Käbäm enem Volga eken...

(sf.39)

(1) Onuñ kalbindan dömen, heniz hiç bir zıbandan çıkmadık, hatda (2) taraşlanmaga hem yetişilmedik aydım yas mähellesini gozgalana sal-(3) dı. Obadaşları onuñ söyüp hiñlenyen aydımınıñ "bidert yarımdı-(4) gını" eline dutar bersen dagı, mehelle güymep bilerçe sesiniñ bar-(5) dığını bilyardı. Ol hezir ilkinçi gezek diyen yalı ecesiniñ heniñ-(6) de, onuñ öz diliniñ sözleri bilen hiñlenyardı. Onuñ aydımınıñ bo-(7) kurdagını dolduryan yeri-de, eneniñ ak süydi hem hüvdüsi bilen kalbı (8)nıñ töründe ornap, uzak vagtlap süyci uka batan sözleriñ diline baş (9) bermen, yarılıp-yarılıp gidyenligidi, ol misli özüne düybünden yat (10) aydımı, ilkinçi gezek aytmaga sınanyan yalı, sözleri kınık bilen (11) heticikleyardı.

(12)-Käbäm enem mavı asman,

(3) Käbäm enem ak beryoza...

(14) Ol ecesiniñ gözünüñ alnında barha mukaddes hem beyik zatlara (15) övrülip, elyetmez şaha bolup baryanını ańdı. Eneniñ göreci yaşıl (16) tokaylara bagrını geren mavı asmana menžedi, yumruk yalı gövresi (17) ümmülmez rus sähralıkları kimin yazılıp-yayrap gitdi. Ol ecesiniñ (16) yumruk yalı gövresine bütün Ors'yetin yerleşenini gördi, özi velin, (19) geñ-tağ dünyä seyran edyän cahankesde yalı ter öleñli, sovuk suvı (20) deryalarıñ asal suvuna eñek basıp, gara toprağın tagamını aldı. (21) Kalbı kemsiz düzülen dutara menžep, zarın hiñlendi.

(22)-Yaylanmadık meydanlarda,

(23) Orulmadık sünbüllerim,

- (24) Çıkılmadık seyranlarda
- (25) Sayramadık bilbillerim
- (26) Diñe seniñ kalbıñ, kábäm,
- (27) Gelsin dursun dürs gepiñ!
- (28) Neñen ağır ölmüñ, kábäm,
- (29) Sen ahır Osr'yetim!

- (30) Al eliñe inciliñi,
- (31) Çağır dindar şepeleriñ
- (32) Saylap sözleñ hüncüsini
- (33) Yap guburlañ gapıların
- (34) Bu dünyäde senden özge
- (35) Derdim añlap, aglan barmı?!
- (36) Aydın ahır dagda-düzde,
- (37) Hey Volganı caylap bormı,
- (38) Ors'yetim caylap bormı...

(39) Arhipiñ yüregi sancıp gitdi, atıgsap duran yürek megerem, ene (40) cesediniñ huzurında ilkinçi gezek vatan hakkında şeyle oda-keze dü-(41) şen bolsa gerek. Ol aydımını gutarandan soñam, esli vagtlap sesini (42) çıkarman oturdı. Dımşıp duran adamlarıñ kalbında -da alcırañ-(43) ıñlık döredi.

(44)-Adamlar, sılap geleniñize sag boluñ!-diyip, balçı yuvdu-(45)nıp-yuvdınıp gepledi. -Bilmedim men-ä yüregim kapırmı, musul-(46) manmı, eceminkiñem şeyledigine güve geçip bilcek. Yöne yüregi-(47) miz şu obañ adamlarınıñkıdan-a

ayrı dāldi...

(48)-Hanı, göteriñ tabıdı, adamlar!-diyip, Sāhetnıyaz mollarıñ (49) özi-de, bokurdagı dolup gepledi.

- Mariya dayzamız ömrüni vepalı (50) geçiren gelinlerimiz yalı pākdir. Bir obada dogan yalı yaşıñ, gonam-(51) çılıgımızda-da doganımız yalı bolup yatmalıdır...

(sf. 40)

(1) Ömrüni incil bilen geçiren Mariya dayzanı gurhanıñ ovazı bi-(2)len soñkı yoluna ugratdılar. "Heşdek molla bilen Mariyanıñ hılvat (3) iş edenine indi inanansıñız... Haşdek mollarıñ oğlu onı yöne yere (4) Kümüş övlüyäde yerleyendir öydeñizmi? Kakasınıñ hatırasına (5) şeydyär" diyip, Sapar keytigiñ yer astı bilen nışanarı nazarlap (6) atan okı bu gezegem ondan sova geçdi...

(7) Arhip oğlan-oglancık vaktı-ha, Sapar keytigiñ hödürleyen kem-(8) putlarınıñ ıkbāl pākligine şıltak atyan zāherdigini nādip bil-(9) sin-?! Şol vagt ecesine yeñ bermen: "İydim, içiñ yansa-da, kemputdan (10) iydim" diyip, kecine gaydışına indi bir ölüp bilenok.

(11) -Bir gezek iydim, ece! Onı sen görmediñ bukulıp iydim...

(12)-Hiç gezegem iyen dālsıñ, oglum! Men görmedik bolsam, iydiğiñ (13)hasap dāldir...

(14) Yene ecesiniñ labızlı ovazı yañlanar.

(15) "Merhemetli Huday Adam atanıñ yanına yönelipdir, oña şey di-(16) diyipdir: Sen nirede?

(17) Ol aydıpdır: Seniñ sesini cennetiñ içindekām eşitdim, gork-(18) dum-da,

gizlendim, sebebi men hapalandım.

(19) olam aydıdır: Kim aytdı saña hapa diyip? Meniñ iymegi ga-(20) dagan eden deragtımdan sen iyen-ä dälsin?

(21) Adam ata aydıdır: Şol ayal. Seniñ maña beren ayalıñ daragtdan mive (22) berdi, menem iydim.

(23) Merhemetli Huday ayala aydıdır: sen näme edip yörsün? Ayal ay-(24) dıdır: Yılan meni aldadı, menem iydim..."

(25)-Yılan bolmalı däl, şeytan!-diyip, Sähetniyazcık dillen-(26)di.-Özem on iyenı bağın mivesi bolmalı däl, bugday bolmalı...

(27)-Şeylemi ece! Sähetniyaz bilenok gerek!

(28) Mariya iki odun arasında galdı;

(29)-İkiniziñki hem dogrı.

(30)-Ece, nämüçin ikimiziñki dogrı, onda Adam ata hiç zat iyen (31) däl dir.

(32)-Yok oglum! Adam ata iyipdir...

(33)-Näme iyipdir? Bağın mivesinimi ya bugday?

(34)-İkisini hem iyipdir, oglum! Sähetniyazlarıñ hudayı onıñ bug-(35) day iyenini bilipdir, biziñki bolsa daragtıñ mivesini iyenini duyup- (36)dır...

(37)-Biziñ herimiziñ bir hudayımız barmı?

(38)-Hava oglum.

(39)-Ece, olarıñ haysı köp bilyär?

(40)-İkisem dence bilyär oglum.

(41)-Ay onda Sähetniyazlarıñ hudayamı kakamıñ haçan gelceğini aydıp (42) bilmez.

(43) Biziñ hudayımız Arhipiñ kakasınıñ haçan gelceğini ayda-(44) nok gerek,

Mariya dayza. Onı ayda Arhipiñ öz hudayı aytmalı gerek-dir (45) diyip, Săhetniyaz söze goşuldı. Arhipcik yene ecesine yüzlen di:

(46)-Ece, ho-ol Săhetniyazıñ kakası öye gelende, sen İsa Pıgam-(47) ber diyip agladıñ.. Oña gel diydiñ. Nemüçin sen ilki kakama gel diy-(48) medıñ?

(49)-İsa pıgamber kakañ nirededigini bilyän bolmalı, oglum!

(50)-Ol govı adam mı?

(51)-Hava govı adam...

(52) "Merhemetli Huday yılana şey diyipdir şu işi edeniñ üçin (53) saña ähli candarıñ öñünde nălet okayan, sen hemişe gövreniñ bilen süy-(54) renmeli bolarsıñ, ömrüñ ötinçe, iycegiñ gum bolar

(55) Seni hövrüñ bilen duşman edip goyarın, seniñ neslin bilen höv-(56) rüñ neslini-de duşman edip goyarın, ol seniñ kelleni iyer... sen onun (57) azarından nalap geçersiñ.

(sf.41)

(1)Ayala aydıpdır: Seniñ hamılalıkdan gözüñ açılmaz, ağırına (2) çıdaman çağa ıza çağa dograrsıñ, adamına bakna bolarsıñ, ol seniñ (3) üstünden höküm sürer.

(4) Adam ata aydıpdır: ayalıñ gepine gidip, meniñ "ondan iyme" di-(5) yip, gadagan eden bağımdan iyenligiñ üçin, nălet siñen yer seniñki (6) bolsun, onda sen gam layına batıp, ömrüñ lerini iyip, otut et-(7) meli bolarsıñ...

(8) Mañlay deriñden çöregini iyersiñ, öz alnan topragına, yere dola-(9) nıp bararsın: özüñ toprakdansıñ, topraga hem dolanarsıñ..."

(10)-Ece!-diyip, Arhipcik yene müynli yalı dillendi.

(11)-Năme oglum!

- (12)-Huday şo mive üçin Adam ata-da, ayala-da, yılana-da ceza be-(13) ripmi? Ol Sapar keytigiñ kempütünü iyenim üçin maña nâme diyärkä?
- (14)-Sen onı iyenok ahırı.
- (15) Arhihcik boynunu salladı...
- (16) "Adam ata öz ayalına Hov ene diyip at dakıdır, diñe şol ähli (17) mahluklarıñ enesi bolupdır.."
- (18)-Mariya dayza, öñ nâme üçin Adam atañ ayalınıñ adı bolman-(19) dır?
- (20)-Ol öñ geregem bolmandır, Sâhetniyaz can! Yerde durmuş baş-(21) lananı üçin ayalına şol adı dakayıdır. Hov ene diymek-Durmuş (22) diymek....
- (23) Arhip balçınıñ gövnüne bolmasa, Musa pıgamberiñ kitabıda (24) ecesi bolup, şo-ol geplep baryan yaladı:
- (25)-Huday cenneti hapalanlığı üçin Adam ata bilen Hov eneni (26) Erem bgından kovupdır...

IV

- (27) İnsan söygisinden güyçli gudrat cahanda yok bolsa gerek. Köñlü-(28) ni dünyä aldırın adamıñ övezinde ondan nâme alyanı-da belli däl. (29) Ahır yetdik payıñ görgüdir güzapmı... Hasratından yaña demligiñi da-(30) raldıp baryan ecir halkasını... Cahansoltan ece indi-indi ızına (31) ser salsa, diñe öz görgülerinden rüstem gelen eken. Ecizligi yenmegiñ (32) ahır bir bütün ömrüñi sarsdıracak govgasınıñ bardığı hakda (33) ol hiç haçan pikirem edip görmendir. Bu dünyäde hiç haçan garra-(34) macak, diñe merdemsı gelin yalı yaşap geçmek duygusı, gör onu hay-(35) sı ummandan çıkarıpdır.
- (36) Cahansoltan ece raykomda özüne gulak asarlar, diyeni-diyen bolar (37)

öydüp, aş ınanına indi gıyıldı. Ol nedip partiya biletini sek-(38) retarın stolının üstünde patladıp goyanın-da bilmen galıpdı.Eger (39) ol bu hareketini öñünden biçip-ölçeren bolsa, partiya bileti bilen (40) yüreginin sogrulagina-da şübhelenmäge yer tapmazdı. Bir bolan zat, (41) sekretarı nămenin nămeligine akıl yetirip bilmen, gözlerini petret-(42) di. Cahansoltan ece bolup oturışına namıs edyen yalı, yüzünü aşak (43) salıp, çişip oturdı.

(44)-Bu nă boluş, Cahansoltan ece!

(45)-Eyelik ediñ şuğa, mağa gerek däl indi, men arkayın yaşasım (46) gelyä...

(47) Kim size yaşamañ diyyär, Cahansoltan ece! Men size hiç dü-(48) şünip bilmedim-le, öñ işimi alıñ diyip goymadıñ. İndikiñiz năme! (49)-Sekretar gelin gaharlancak yalı etdi. -Oyun edyen-ä dălsıñız? (50) Bu size gelişcek zat däl ahırı. İl eşitse-de, geñ görer. Yıgnañ (51) bileđiñizi.

(52) Cahansoltan ece gımıldayınam diymedi, sekretar gelin oğa yene camıgıp düşündirdi:

(sf.42)

(1) Siz hamala partiya işinde işläp görmedik yalı-da, düşüñ (2) ahırı, Keselhananı vagtlayınam bolsa, şol yere göçürmesek, başga (3) yagdayımız yok. Partiya bu işde kömek edersiniz diyip, ulu ınam bil-(4) diryär.Siz bolsa, ya-ha garrap yörsüñiz, ya-da men hiç zada düşüne-(5) mok...

(6) Raykomın sekretarı Cahansoltan eceni "Garrılık basmarla-(7) yandır, ecizlecek bolyandır" diyip, öz yanından ol hakda belli-kül-(8)li pikire gelmege-de gövnecay delil tapıp bilmedi. Garrı bolsa bir (9) depen yerini depdi durdı, sekretar

onun hâsiyetine beletdi, özünü (10) partiya hatarına hödürülenlerin biri-de Cahansoltan ecedi. Bir (11) "yok" diydimi, gaydıp sözünü ızına almaz. Selimberdiyeva işin çı-(12) nırgarından çekindi, bu vaka birince yetse onun özüne-de abray (13) bolcak dâldi. Onun yadına Sâhetniyaz Molla düşdi. "Ya mollanın ter-(4)ki dünya geline gulak gabardıp yörmükâ" Selimberdiyevanın endamı (15) cümşüldep gitdi. "Masgaraçılık... Bar hizmetini bir köpüğe çı-(16) karmak..." Ol Cahansoltan ecenin Sâhetniyaz mollanı vaka hâzir (17) nâ hili garayandığını bilmek için, asmakladıp soradı:

(18)-Cahansoltan ece, indi bizden totam çıkası yok-la! Sâhetniyaz (19) molla, barıbir, ikimizden kinelidir ahırı...

(20)-Nâme diyseñem, bey diymeli dâldiñ, Akmaral! Cahansol-(21)tan ece canıgıp gepledi.-Molla şo mahal yıl kesdirenimize bir-(22) cigem ökünemok. Men partiyanın işinin adıllığına inanıp şey-(23) dipdim. Ona durkum bilen berlip, il bilen obanı oba edipdim. Yal-(24) nış hareket edenem bolsam, diñe inanıp şeydipdim. Gözümiñ al-(25) nında, obanı hapısalardan doldurıp, sonra-da bir suva basdı-(26) rar yalı, heniz men ölemok ahırı, Meni mundan artık gınamañ, ına-(27) mıma palta urmañ. Molla bolar diyibem gorkmañ. Yöne raykom meni (28) yaşımıñ sonunda beş öyliñ içinde beyle abraydan kaçırar diyip, (29) yatsam-tursam pikir etmendim. Şon üçin yanına gelipdim...

(30)-Vah, Cahansoltan ece, obada adam galmadı, beş öyliñ gaçı-(31) sını recelemek için nâçe traktorıñ, nâçe mehanizatorıñ gerekdigi-(32)ni siz bilmeñ dursuñızımı?! On sonam çola obanın nâmesine guvanıp (33) oturuşınıza hayran! Gayta, obanın yerleşyen yerini gelcekte tayyar (34) hovdan etmege-de mümkünçilik ulı. Ullakan haracatam gerek dâl, ga-(35) çı bövsülse, o tayda, gör nâçe suv

yıgnancak. Son gerek vaktı suv (36) diyip, kösenip oturmalı däl... Biz bolsa biderek yere beş öyliñ ga-(37) çısı üçin, dünyāñ çıkdacısını edip otırı. Bize kömek ediñ, adam-(38) lara baş bolup, täze obadañ birine göçüñ. Siz bolsa, tersimizden tut (39) yarsınız...

(40)Cahansoltan ece, raykomdan paltası daşa degip gaytdı, yüregi (41) üzülen yalı bolup gaytdı, bu ömür diñe şonda hı-nala, gussa bilen (42) geñen yalı gutarañkırladı. Ol yeñlip gaydan goşunıñ serkerdesi yalı (43) yüzünü sallap, obanıñ bir çetinden girdi. Edil Sähetniyaz mollarıñ (44) öyleriniñ deñinden geñip baryarka, onuñ gulagına bu eyyamda eşitme-(45) dik zarın ovazı geldi. Gopuzıñ ovazı! Ol sakga duranıñam bilmedi, (46) yüreginiñ erkini alan ovaz iki ayagını da duşakladı. Perişan hal-(47) da gelyān garrınıñ garıp gövnüne rehimdarlık indi. Ol öz ıkba-(48)lını ömrüniñ sonunda görüp yören vakalarını-da yadından çıkarıp, (49) Ayçereniñ ıkbalına agladı. Öz yalıñızlıgınıñ Ayçeriniñ başına (50) düşyānine yüregi gıylıp, çını bilen pikir etdi. Gopuzıñ ovazı oña (51) āhli sırlı zatlarıñ açarını eline tutduran yalı boldı. Yöne ol (52) cadılı ovazıñ nāme üçindir, gel-gel, şu yaşında kalbını lerzana (53) getiryānine düşünip bilenokdı. Misli bu dünyāniñ lezzetinden, ha-(54) mola güñ bolup, bimar bolup, āhli duygusını, söygüsini kertdiren (55) adam hökmünde, yalıñız bir ceren hökmünde girdaba batan, kerābe ço-(56) laşan gız hökmünde göz öñüne getirip yören Ayçereni gopuz çalıp, (57) onuñ yüregini ersdirip, bir vakt dünyāsinden sumat bolan ovazını

(sf.43)

(1) söyginiñ donuğa bürväp, köñlüne saldı. Ol şonça çenlide, hemişe-de (2) Ayçereniñ ıkbalı barada düybünden başga pikirdedi, gövnüne bol-(3) masa, ol diñe

hasratlı hem yürege düşgünç ovazlar içre gam layına (4) batıp, ömri soñlamalı ıkbaldı. Nedip Ayçeren mollarıñ öyünde (5) özünüñ ter duygusı bilen, gızlık buysancı bilen gurhanıñ dünyâ-(6) sine sığıp, onuñ ayat-süreleri eşidilyân külbede yaşap bilyär! "Ah, (7) gız boguldı-la, gutardı-la, ömri kül boldı-la!" diyip, onı kapasa-(8) dan çıkarmak, çolaşan kerebinden ayırmak için: "Çahansoltan, sen (9) garıña gal!" diyip, onuñ öz-özüne igenen gezekleri az bolmandı. Emma (10) gopuzıñ ovazı oña düybünden başga ıkbalıñ yürek tirsildisini ge (11) tiryär. Cahansoltan ece diñe şol ovazıñ üsti bilen özünüñ gız (12) dældigine, hiç haçan gelinem bolmandığına, barça güzaba, ähli kın-(13) çılığa döz gelmek için, diñe bir yovuz hakikat bilen, adamıñ ahır-(14) kı çeginde aydaycak: "Güçli bolmalı, ähli zadı yeñip geçmeli" di-(15) yen duyğı bilen yaşandığına, hatda özünüñ zenan nâzikliğidir gelin-(16)lik ıkbalını-da yeñip geçenine göz yetirdi.

(17) Cahansoltan ece Sähetniyaz mollarıñ gızını ogullarından go-(18) vı göryendigini bilmen duranokdı. Her nâme-de bolsa, Cahansoltan (19) ece için molla gızını öz eli bilen bogup baryan yalıdı. Emma kişi (20) gızına bir zat diyip bolyarmı?! "Sen gızıñı eyle saklayan, beyle sak-(21) lama" diyip gör, molla nâme diyer: "Özüñkini oñar ilki bilen" di-(22)yer. Galıberse-de: "Goşulma, öz işiñ bilen bol" diycegi hak. Gopuz (23) ovazı Cahansoltan ece, gör, nâmeleri yatlatmadı.

(24) Ol bir vagt, urşuñ öñüsıraları gum ilinden göçürilenlerinde (25) ulugızdı, şol göçhä-göçlük bilenem durmuşa çıkdı. Ol durmuşa çık-(26)mak diyilyân zadıñ bir yerden göçüp gaytmak däl-de, guzaplı, ağır (27) ıkbalı yüzüne basyan otduğına düşünip galdı. Ol şonda otlı bilen (28) gelenlerini bilyärdi, otlı şarkıldap-şarkıldap däl-de, eneleriñ, (29) gız-gelinleriñ agısı bilen herekete gelyän yalıdı. Olar ocagından (30) ayrılıyadı, emma "Siz ata-baba vatanıñızdan ayrılıyarsıñız" diyip,

(31) oları köşeşdiren bolmandı, yurdundan ayrılanlara şeyle sözlerin (32) güycünün bolmacaklığı-da düşünükliidi. Misli adamların yüregine (33) derek onların el zähmeti ähli zatdan beyik yalıdı. Emma gumda oturan (34) yerine hem işläp bolyanını, nâme üçindir, gözden salıpdırlar. On-(35)da şeyle hasratam bolmazdı, barıbir, ikbalıdan gaçıp gitcek yerin (36) yok bolarlı.

(37) Tâze yurda göçüp gelen gumlular ilki bilen onun övlüyâsi hakda-(38)kı gamlı gürrüni eşitdiler. Oların göçüp gelen yerleri öñ obaçı-(39)lık bolupdır. Hamala, ol yerde tezdikde uruş bolup, adamlar gır-(40)lup gutarıp, diñe yurt yeri galan yalıdı. İne, bir boş meydan, kâ yer (41) harabalık, kâ yer ceñgelik gamış, hışça... Nâme üçin adamlar bu (42) toprakdan göterilip gidipdirler, nâme üçin olar ata-baba oturan (43) ocagını taşlapdırlar! Birini mecburı getiryärler, birleri öz (44) keypinemi ya yene bir mecburlık bilenmi, garaz, yurdundan ayrılıyar-(45)lar. Obanın yerli adamları teze zamananın yañından ätiyaç eden bo-(46)larlı. Agzalalıkmi, onuşmazlıkmi, heniz teze häkimiyetin manısını (47) halka düşündirip bilmezlikmi, sanasañ derdi egşik sebepler, adam-(48) ların gursagina soñ-soñlar yurtu inñildisini salıpdır. Yöne, ine, (49) bir oba bir gicen içinde serhetden aşıp gidibermezmi, o dövür ara-(50) çekde simli germev yok eken, Boş meydanın ağırsı ovgan, berisi Gı-(51) zılayak... Özünü onarmayanlar bärde galıpdır, eşek tapmadıklar ga-(52) lıpdır, gurbı yetenlerin ählisi serhetden geçipdir... diyip gürrüñ ed-(53) yärler...

(54)Kümüş atlı bir gız serhetden aşılan gicenin iküç öñü-(55) sırası dayılarınınıka mihmançılığa giden eken. Onun kakası bi-(56)len ecesi ilden ayrılmacak bolup, kızlarını gözleri gorkan zama-(57) nasının cümmüşinde galdırıp, serhetden aşıpdır. Bu gaçha-gaç-

(sf.44)

(1)lıktan, tozha-tozluqdan soñ, dövlet ovgan bilen gızılayağı arasına (2) sim çekipdir. Dövlet serheti ata bilen gızı biri birinden ayırıp-(3)dır. Gız zarı-giryan bolup, serhetsiminiñ gızılayak tarapında, ata (4) bolsa, ovgan tarapında biri-biri bilen görüşmek üçin kân gelen (5) eken. Şonuñ yalı arasına sim düşen ata-ogul, aga-ini köp bolupdır. (6) Serhedi gorayan esgerler iki tarapdaki adamlara-da gepleşmegiñ bol-(7) mayandığını dil bilen-de gatı gidiberseler, üstaşır atılan yarag (8) sesi bilen-de ap-añsat düşündürirdirler. Kümüş serhet yakasında ot (9) orup yören halına aydımına hiñlenyer:

(10) Ey, adamlar-ey hey, hey, hey,

(11) Habar bilmediñizmi-lây, kakamdan,

(12) Kakamdan-ey, kakamdan...

(13) Añırdan saç-sakgala bürenen adam, yüregi elenip:

(14)-Vah, gızım, men señ kakan-ley,

(15) Can gızım-ey, can gızım...

(16) diyip, aydımına gıgıryar. "Aydım diñe şeyle pursatda döröp bilyän (17) eken" diyip, soñ-soñlar Gızılayak obasında nesil örñedip, yurt tu-(18)tunan adamlar gürrüñ edyärler. Öz kakasınıñ sesini eşiden, "Sen (19) meniñ gızım" diyyen aydımını diñlän Kümüş ähli zadı-vatanı-(20) nı-da, onuñ şerhedini-de unudıp, yüreginiñ mayıl bolan sesine tarap (21) Özünü oklapdır. Barıp gövsünü sime persala etdirenini-de, çabala-(22)nıp urunyanını-da, añırdan kakasınıñ: "Beytme, gızım, dur, ayrıl, (23) atarlar seni" diyyänini-de bilmän, ata yüreginiñ aydımı üçin can (24) beripdir.

Şondan son Kümüş serhedin Gızılacak tarafında caylap-(25)dırlar, şolam teze bir övlüyänin, Cahansoltan ece dagının göçüp (26) baran ovasının övlüyesinin adı bolup, "Kümüş övlüyä" diyen at bi-(27)len heli-hezire çenli tutulup gelinyär. Ata öz gözünün alnında gı-(28) zının "Kaka!" diyip, can berenini görse-de, onun, arman, perzent ma-(29) zarına bir gısım gum atmaga eli yetmendir. Şeydip zarı-giryanlıkda (30) Kümüş övlügä döräpdır.

(31) Cahansoltan ece Aycereninem şol Kümüş diyen gız yalı kaka-(32) sını gatı govı göryendigini bilyärdi, onun üçin kakasından başga (33) mukaddesligin yoklugını hem anıyardı. Yöne indi onun gopuzunun ova(34)zı Aycerenin öz yüreginin däl-de. Kümüş gızın ahı-nahasını getir-(35) yen yalıdı. Bir seretsen, gopuz Cahansoltanın Yerbentdeki gızlık (36) dövrünü ceren kimin alağdan-alana ılgap yören, gülälecli meyda-(37)nının içinde yaynap yören dövrünü getiryen yalıdı. Cahansoltan (38) eceni söygi ömründe hiç haçan şeyle beygeltmendi Ol çın söygini (40) kek teni yalı gatałmak dälđigine göz yetirdi. Söygi senin yüregine (41) tesir edip, gızlık buysancın kalbına dolduryan bolsa, ine, şol (42) hakıkı söygi eken. Ol söygini tagamını gelin bolan ikinci gi-(43) cesinde-de, sehel vagtlık gelinlik dövründe-de alıpdı. İndi oyla-(44) nıp otursa, diğе şonun şirin tagamı ömrüne barabar vepanı eçi-(45) lipdir. YÖne Aycerenin yüreginden akıp gaydan gız söygisini ge-(46) linlik duygusuna ot berip, özünde şeyle belent derecede ışkı-ata (47)şı tutaşdırcakdığını ol hiç haçan pikirem etmendi. Ayceren onun (48) gözünün alnında ecizce naçar, ecizce guş däl-de, yañkı beyik ova-(49) zı bilen gurhanın hem Sähetnıyaz Mollanın dünyäsine sıgman, şol (50) dünyäden ayratın bir gudrat mukaddeslik hökmünde mollanın oca-(51)gına mähir odunu eçilyän belent söygini güzeri bolup canlandı, (52) ol gızı söydi. Ol gızı elinden sıpdırası gelmedi, ol gızı

gelin-(53)lik duygusu bilen, gızlık buysancı bilen söydi. "Ah, Ayçeren can,

(sf.45)

(1)diñe bize nesip etsin" diyip, Mekanını yada saldı. "Ayçeren canı (2) elden sıpdırmak bolmaz" diyip, ol başını aşak salıp, gopuzıñ (3) ovazını meymirep-meymirep diñledi. Gopuz ovazı onı yene alanlar-(4)dan-alanlara, sonra yıkılan harabalardan, Gızılakda galan, gö-(5)zi ganan, söygisi-Mehri galan tutlarıñ içi bilen aylap, ömründe gör-(6) medik. İn süyci lezzetini gaytarıp berdi. İne, durmuş diyilyeniñ (7) ağırsı, düyp-teykarı şol eken. Emma indi sen onı gorap bilcekmi, (8) sen indi garrapsıñ, sen indi garramazlık üçin gopuza diñ sal, sen (9) gızıñ yüregine diñ sal, sen yaşlıga diñ sal, sen diñe ölmezlik üçin (10) şeyt, Cahansoltan!

(11) Gopuz onun bütün geçen ömrüniñ, ähli ikbalınıñ depesinde mis-(12)li niredir bir yerlere gıkuvlap geçip baryan durna yalı sayrayardı. (13) Onuñ gözünüñ öñünde bolsa zol-zol yurdunu taşlap gaydan yılları, (14) Gurtmıradıñ fronta gidişi, Mariya gelin bilen ärden galan gelinler (15) hökmünde derdinişip aglayışı, yalnız hem acı günleriñ ählisi can-(16) lanyardı. Mariya gelin, bu bolyan ahvalatları bir gören bolsadıñ, se-(17)niñ barça beyikligiñ, nerme-nezikligiñ, ähli zada yüregi yuka na-(18) zaryetiñ, hemme zadı Bibi Meryemiñ gözi bilen görüp, İsa Pıgambe(19)riñ dälalatı bilenem barça barlıkdan rısgal tapanıñ-hemmesi, (20) hemmesi bu durmuşıñ gurhanı-da, ähli ovazı-da tek bir Ayçereniñ (21) yüreginde hem bolsa nâtcek! ikimiz dağı onuñ yanında gız bolman (22) ömri ötüripdiris. Onuñ yüreginden çıkıyan ovazı "Şeyle bolupdı öm-(23)rüñ, gör, nähili bolupdı" diyip, ikbalımızı okap otır. Sen ömründe (24) ulı beyikligi gördüñ, cahansoltan! Sen indi ölsem razı bolmalı, (25) sen öñ şeyle ovaza gulak asmanmıdıñ özünem birçaklar gopuç çal-(26) yardıñ,

şonda onun ovazının nâmedigini bilen okdığını, gamlı yüre-(27) gine cuvanlık gatıldı, Cahansoltan!

(28) Ol uçsam-uçsam diyyardı, baragada, Aycereni bagrına basıp, göz-(29) yaş sinen gasıngasın yüzi bilen gızın ter yañağını ogşası geldi. (30) Eger şeytse, gopuzın sesinin kesilceğini yüregi duyan yalı butnap (31) bilmen, ol ömründen razılık bilen hatda raykomdan gaydan pursa-(32) dından hem razılık bilen başını belent tutdı, söygi ovazını ga-(33) nınça dinledi. Ol sehel gımıldasa, şol ovaz tapba yataycak yalı, (34) gozganmaga güyç tapman otırdı, yöne şol ovazın hiç haçan kesilmez-(35) ligi için, nedip-de bolsa, gopuz çalın durka, öyüne tarap gitmegi (36) yüregine dürdi.

(37) Gör, sen Cahansoltan, ömri indi başlayan ekenin, garradıkça (38) adam söygünün gadırını bilgiç bor eken. Cahansoltan, saña bu gepi (39) agzamagam küpürdir, senin söygin ot bilen gitdi, gan bilen yuvlup, (40) gör, haysı toprağın ılgırıp açılan begülinin dodagına çayıldı, (41) senin söygin in halal işlerin gursagında galdı, senin söygin ray-(42) komda taşlap gaydan gızıl bileğin gatında yatır... yok, senin söy-(43) gin indi arşa göterilen belentlik bolup, gör, haysı gızda devam ed-(44) yer, ol seni yine bir ömür yaşatcaga çalım edyâr, sen şonça beğen, (45) Aycerenin barlığı için Gızılakda söygim ölipdir diyip, hiç (46) haçan arman çekmeli bolmarsın! Yöne Ayceren senden daşlaşsa, (47) şonça ahmır etmegin mümkün, ol Ay yalı gelin bolup, dundu otursa, (48) sen hiç kaçan ölmersin, Cahansoltan! Ölmersin Cahansoltan!..

(49) Ey, betbagt garrı, sen göreş için, öz adalatın için Sâhetniyaz (50) Mollanın yüzüne gara çekipdin ahır. Sen indi gapından gız diyip (51) barsam, ızıma it salıp kovarsın Sâhetniyaz! Şol edenim hiç haçan (52) yadından çıkıyan bolmalı däl,

ay, adamdır, olam geçirer, belki düşü-(53) ner. Men öz ınancımın hak sözi için şeydipdim ahırı, şo dövür şo (54) metcit nâme gerekdi, Sâhetniyaz! İndi nâçe metcidiñ bolsa salıber. (55) Şo vagt dövür saña garşı çıkyardı, bizem saña garşı çıkmalıdık. (56) Şu maña: "Sen Sâhetniyaz mollañ gepine gidip, biletiñi taşla-(57)yan" diyip, yüzüme basyarlar. İndi-hâ, şo gep dogrı çıkaysa-da ahmal,

(sf.46)

(1)"Gızını alıp, garındaş bolmak için edyen eken" diyärler.Ah, o zat-(2)lar bilen özüm düşünişip bilcek yöne seniñ gızıña gudaçılığa (3) barsam, bu nâhili gep bolar, Sâhetniyaz! Sen bir meñ bilen deñ bolma (4) meni dalama, Ayceren hökman meñki bolmalıdır, ol meniñ yü-(5) regime teselli berdi, onun yüreginden çıkyan ovaz meniñ âhli mukad-(6) desligimi, bütün ömrümi, çölümi hem düzüme söhramı, dagımı(7) ot-yalnımı, cebir-cepamı... çigit çakyan yolu edip gaytarıp berdi.

(8) Cahansoltan ece birden gatı ecizledi, yöne ol her edip-hesip (9) edip, öz-özüne basalık beryärdi, yañkı saz velin onun kalbında yañ-(10) lanıp, söygi ummanı kimin akyardı. Ol diñe şonun ocagına dövlet (11) getirmek için akçakdığını, şol sazın öyüne yalı yalbırap bak-(12) cakdığını bolan güyçli ınamı bilen köne külbeniñ gapısını açdı: (13) "Sâhetniyaz, sen bir zada düşün, sen şonça düşünersiñem diyyen, sen (14) gızın ovazı şu ocagımın töründen çıksa, men hudayın huzurında (15) baş egmege-de tayın. Şo gız maña hiç kimiñ elinden gelmecek söy-(16)gini eçildi..."

V

(17) Balçının mülkünde gızın yeke özi galdı

(18) Ol biryan ucundan âhli otaglara aylanıp çıkdı, "âhlisi" diyip,, (19) dile

çolap yalı üyşüp yatan otagam yokdı. Balçının öz bolyan otagı, (20) ecesiniñki, sonra-da aşhana.. . Bolanı. Gız cınlan yalı bolup, aş-(21) hanadaki haçandan beri ulanıman yören, çañ-tozan basıp giden gap-(22) gaçların bir gırasından girdi. Oları üyşirip-üyşirip, yerde goyuş-(23) dırdı. Nirede nämenin barlığını bilmek için daşarık çıkıp gör-(24) di. "Yaşamazça yer däl" diyip, gız pışırdap,, yine aşhana girdi. Gap-(25) gaçları goltuklap, hovlunu gapdallap geçyän yaba tarap yöneldi. (26) Ol asıl düyn agşam hiç zat bolmadık yalı, bu celegıylarda-da atam (27) dövründen bäre yaşap yören adam kimin, hiñlencirep, getiren gap-(28) gaçların ählisini yuvdı. Caya dolanı, gelibem içerini süpürdi, (29) eline düynki kellesi yuvlan legeni alıp, bir yerlerden esgi tapıp, (30) suva basdı-da, bilini mäkäm dañıp, aşhananın, beyleki iki otagın (31) polunu yuvup, ayna yalı lovurdatdı. Pencireleri giñden açışdırdı, (32) cayın içini canını alıp baryan meydan otlarının ısı tutdı. "İn-(33) di garbanaysamam bolar" diyip, holodil'nigi açdı. Yumurtga çakı-(34) pıp, heygenek edindi. Çay içdi.

(35)İndi näme işlemeli? Ol gerinciräp, balçının otagına geçdi. (36) Boyı bilen boydaş bolup duran aynanın öñüne barıp, özünü sınla-(37) dı. "Bolsa-da, gatı çapılmandır, basım iyter gider" diyip, ol mañ-(38) layındaki yararı sıpaşdırdı. Sonra eginlerine dökölüp duran (39) saçını daradı, aynanın gapdalında duran atırların birine elini (40) uzatdı. "Ey-vay, "Gızıl Moskva"! Calayca bolarlı, meniñ halas-(41) gerim..." Ol atırdan gövün solpusından çıkyañça, sepinip bileniñi (42) sepindi. İne bir duranca begüliñ bar, üstünden gül ısı burk urdı.... (43) Birsalım öz sıratına özi melul bolup, duyup bilmen ayna seretdi. (44) Edil tans oynayan yalı usullık bilen köynegini galdırıp, pırlandı-(45) pırlandı-da, daş çıkdı.

(46) Gız öz gözelligine melul bolupdı, gül-gül açılandırın öydyär-(47) di. Emma yaz ayının bu mahalları meydanda gül gıtmı! Edil hovlıñ (48) içindede

erikmiñ, almamıñ aklı-gızılı güllerini güceñlep otur. (49) Her gülüñ öz ısınıñ barlığını balarılardan sorap bilip bolyan (50) bolsadı, edil şu mahal arı köşgüñiñ agzında garavulçılık çekyen (51) arılardan habar tutup bilyen bolsadı; olar gülden-güle uçup, bal (52) toplayan arılara gözünüñ gidyendigini, hökman sakçı durmalı bolan-(53) soñ nalaç oturandıklarını giñden yaymagı arzu edyen ganatcıkla-

(sf.47)

(1) rı bilen çalaca hereketlendirip düşündirerdiler. Yöne uzak uçuşa (2) gidyän arıların hem karam edyen vagtı seyrek bolanok, olar edil (3) köşgüñ gapdalındaki güllere degmeli däl yalı veli, gelende-gidende, (4) cuda nebsevürlik bilen şolara-da gonup çıkyar. Barıñ bir gülden (5) sorsañ, onda uzagından ıs galyarmı nâme! Garavul arılar köşgüñ gap-(6) dalında dürli-dümen güller gülap ısını kükedip dursa, şonuñ ısı-(7) na melul bolubam, vagtıñ nähili geçeniñi bilcek däl. Vah, onı diy-(8) sen yaltarak arılar köşgüñ tövereginden ayrılanogam, uzak örüsü (9) balçınıñ hovlusındaki alma, erik gülleri... Käte biri-birinden ga-(10) banıp, oymak yalıcak kiçicik güle üç-dört bolup labırını atyarlar.

(11) Bu säher köşgüñ golay-goltumındaki arılar üçin üytgeşik (12) boldı, ilki bilen onı dervezeñ agzında gerinciräp, uçup bilmän, (13) diñe ıs almaga endik bolan garavul arı duydu. Ol murtcagazlarını (14) dikeldip, kellecigini çal-çaltdan töveregine ayladı. Uçuşa tayyar-(15) lanyan yalı yerinden gozgancırıp, iki ayagina galıp, boynunı uzadıp, (6) töveregine, soñra has alıslara seretdi. Ol üytgeşik gül ısınıñ (17) uzakdan däl-de, nirede-de bolsa, golay-goltumından gälyendigini ba-(18)da-bat sızdı. Emma ol tövereginden henize çenli şeyle üytgeşik ıs (19) saçyan gülüñ ısını alıp görmendi. Ekabırak bolmasañ aldanmagıñ (20) gatı ahmal.

(21) Is barha golaydan gelyardı. Özüñ arı bolup, şeyle ısı alyarkan, (22) onuñ gözlegine çıkmak oturmak barıpyatan binamışlıkdı. Emma et-(23)cek zadıñ barmı, sen köşk gorayarsıñ ahır, birden huşuñ göçüp,(24) beş-on ädim daşlaşaysañ, dervezeni terk edeysen, hapalanan arı-(25) lar köşge girse, soñ näme işlecek! Eger gül birki ädimlikde bol-(26) sa, bir övrüm berip, ısını alıp, balını sorup gaydanıñ zıyanı hem (27) yok. Bu-da bir garavul üçin oñlanıp yören hareket däl, emma yetişil-(28)ceğine göz yetirilip durka, edilmeyen zat hem däl.

(29) Garavul arı ısıñ nereden gälyeniñi anık bildi, onı gözleri (30) bilen saygarmaga-da yetişdi. Ol öz ayagı bilen garavulıñ sak go-(31) rayan köşe tarap gelyardı, ara gatı yıgcamlaşdı, barı-yoğı iküç (32) ädim galdı... Eygilik bolaversin hernä! Emma başga-da bir yagday (33) bar, garavul arı yörep yören gülleriniñ gatı seyrek duşyandığıñı, (34) şonuñ üçin arılarınıñ oña känbir baş galdırmayandığını bilmän du-(35) ranokdı. Sebebi elmıdama balını sorup yören gülün bolaymasa, oña (36)nähili çemeleşmekligi bileymek arşadam dälidir.

(37) Gül ısı ozaldan iki gövünli bolup duran arınıñ canını aldı. (38) ol birki ädim golayına gelende arı nädip dervezeni terk edenini-de (39) duymadı, güle gonup, balını sormakçı bolanda velin, yalşışandı-(40) gını açık bildi. Ähli arzuvi kül bolan yalı, gonan yerinde terslin-(41) oñlın aylandı, hiç bir arınıñ şu pasılda duşmadık güli diyip, (42) yalaşdırıp göreniniñ yasama gül bolup çıkanına bir ölüp bilmedi. (43) Arı özüni yitirdi, ozaldan gaharı gelip duran halına, birden gülün (44) yapragımı, tikenimi kellecigine degdi. İndi ızırğa uçup barmak (45)arı nesliñe ınsat getirmekdi... Näme etmeli! Ol kän yaidanıp dur-(46) man ömrünüñ ähli manisını zäherini yasama güle goyberdi, şey-(47) dibem ondan arını aldı. Goy, ol gül kimi aldasa-da, balarını al-(48) damalı dældigini bilsin.

(49) -Vay...-diyen çirkin ses, edil düynki ağşamkı yalı, yene bal-(50) çınıñ hovlusında yañlandı. Bu ses göye ähli arıları söveşe çağı-(51) ran yalı boldı. Arılar toplum-toplum bolup, üstünden atır ısı (52) kükeyen gızın çar tarapından hücüm etdiler. Dar garavul arınıñ (53) ölenini görensoñ şeyle güle gonmak bolmayanına göz yetirip, toba

(sf.48)

(1) gelemeli yalıdı. Emma indi bu söveşden ıza çekilmek yokdı, bir ze-(2) herli gül merdana garavulı aldava saldı, onuñ canını cehennäme (3) yolladı, Onuñ birine-ikine aldirmacağı hem görüp dur, duşman (4) kemi yok. Ölmeli velin, yeke ädim hem ıza çekilmeli däl. Arman, (5) arılarını yovuz ıkbalı bar, duşmanını çakıp, bir gezek avundırdıñ-(6) mı, gaydıp sen bu yagıtı cahanda yaşamalı däl, canıñ zeheriñ bilen (7) bile çıkyar. Golay-goltumdaki arılar hem, köşkde galanlar hem bir (8) gopgunıñ turanını duyup, acala gitmege-de tayın bolşup, vazlaşıp (9) geldiler. Bırbada birnäçesi alcırap, nähili hücüm etmelidiginiñ (10) ebeteyini tapmañ, ilkinçi şarpıgıñ pidası boldı. Arılarınıñ için-(11) de-de edil adamlar yalı salı govşakları, uruş turanda namartlap, (12) öyüne kürsöp uryan binamısları bar bolarlı. Olarıñ birentegi, (13) esasan hem, sınasınıñ hapalığı zearlı köşge girip bilmen yörenle-(14)ri, dervezeniñ agzındaki gopgunı öz behbidiñe yorup, köşge kürsedi-(15)ler, Şeydip, in meşhur balçınıñ hiç haçan töri hapalanmadık arı (16) köşklerine-de ilkinçi sapar diyen yalı sınasını hapalanlar girdi-(17)ler.

(18) Daşarda velin ağır söveş gidyardı. Duşman govı hayallapdı, ol (19) ecizläp, iki elini galdırıp kaçmak bilen boldı. Zordan canını gu-(20) tarıp, sürenine özüni atdı, dağı-duvara söveşere gurbatı galmadık (21) yalı, başını basırıp yatdı.

VI

(22) Nāme üçin Nöker milisge obada yok mahalı şeyle dövletli gürrüñ (23) etdilerkâ?! Ya onı saña goşmak islemedilermikâ?! Aslıyetde, bu (24) pikir ilki kimiñ kellesine geldikâ?! Mundan ozal-a her gürrüñçilige, (25) garaz, ovnuklı-irili maslahatada Sāhetniyaz aga yaşulılık ederdı (26) ya indi onun mecalı gaçıp, garrılık basmarlap, aňkası aşıp yörmü-(27) kâ?! Şeyle oda-köze düşer yalı, gıssanıp alar yalı zat barmı nāme?! (28) Eger āhli adamıñ pikirini bilmek isleyen bolsalar, Nökeri öz (29) obadaşları sayyan bolsalar, birnāme sabır edilenliginde, onun özi-de (30) gelecek eken. Adamlar, hernāme diyseler-de, Nökeriñ her bir kiçi-(31) cik maslahatda-da aydanına birbada ör-gökden gelseler-de, iñ soñun-(32) da barı bir çukura tükürmeli bolanlarında: "A-hov, şun aydyanı (33) nıñ canı yok dāl" diyip, onun gepindenem çıkıp bilmezdieler.

(34) Annam magazinçi Nöker milisge magazinıñ agzında bolan gür-(35) rüñçiligiñ āhlisini gılını gımıldatman aydıp berdi. Ol her bir (36) sözünü-de, misli Nökeri gıcalatda goyyan yalı edip suñşuryardı. "Ay, (37) señ yalıñ beyle-beyle gürrüñçilikde nāme köri bar" diyyen āheñde oña (38) ot beryardı. Nöker milisge iki baka zovzanaklap: "Bolanok, bolanok...." (39) diyip, şol bir sözünü canından sızdırıp gaytalayardı. "Aythov, (40) nāmesi bolanok, senem bir zadıñı diyip goyberyeñ" diyip, Annam ma-(41) gaziñçi misli onı delilik hetdiñe yetirmekçi yalı giccelese-de, di-(42)ñe "Bolanokdan" başga çoğap eşidip bilmedi

(43) Nöker milisge çay-payını hem içmen göni Sāhetniyaz aganıñka (44) eñdi, öyde onı Ayceren garşıladı:

(45)-Kakamıñ goyunlainı alıp ir bilen çıkıp gidişi...

(46) Nöker milisge yaşulını dört-beş toklusını nirede bakıp, güy-(47) meŋ-samaŋ edyänini bilmen duranokdı. Yöne gızıŋ huzurında, nä-(48) çe gıssanyan hem bolsa, egleneniŋi kem görmedi.

(49)-Näme, bi kakaŋ dovarlarını nirä alıp gidyändir-ä?

(50)-Şol öŋki ekidyen yerine, balçılaŋ töveregine...

(51) İndi öz yoluŋ bilen gidibermeli yalıdı, gep gutarıpdı. Nöker (52) milisge has pessay äheŋe geçdi:

(53)-Ayceren, sen näme üçin maŋa "Geldiŋmem?" diyenok?.

(54)-Viy, bu oğlanı, meŋ-ŋä sen bir yere gideniŋden habarımam yok.

(sf.49)

(1)-Men şähre gidip geldim. O yerden saŋa sovgadam getirdim...

(2)-Näme üçin maŋa?

(3)-Vah, men başga kime getiräyin...

(4)Nöker milisge cübüsini sermäp ugradı, gız artık gepleşmegi us-(5) lıp bilmän, öy işleri bilen gümra boldı. Şol vagt niredendir bir (6) yerden gözagrısı yalı bolup, Mekanıŋ sıŋegin vızzıldısına meŋ-(7) ceş sesli motorı göründi. "Häh, içigar, seŋki nämedi, yaŋı bir aynı (8) vagtı gelipdi..." diyip, oŋa içinden gargındı. Kellesini öyüŋ (9) içine uzadıp:

(10)-Ayceren, men kakaŋ yanına gitdim, soŋ bir ...-diyip, eli-(11) ni hovul-hara cübüsinden çıkarıp, ıza dolandı. Gız oŋa yagşıdan-yamandan söz gaytarmadı.

(13)Nöker milisge Aycerenleriŋ öyüniŋ gabat garşısında motorını (14) öçürip, eylesini-beylesini barlaşdıran bolup duran cahıla gıygı-(15)nı pürkdi:

(16)-Ey, erni suvlı, külüŋi dökmäge başga yer tapmadıŋmı?

(17) Cahansoltan eceniñ uzak giceki takalından soñ gızı yörite (18) sınılamaga gelen Mekanam ondan gep alıp galmadı:

(19)-Ey okumış, gepleyän gepiñi bil. Bu yer saña garavulçılık (20) eder yalı militsiyanıñ cayı dälidir Onsoñam gelip, bärde goçusıran (21) bolma.

(22)-Ay, sen goç bolyan bolsañ, menem bir goç. Yöne iki goçuñ kelle-(23) si bir gazanda gaynamazmış..

(24)-sendenem bir goç bormı, dönük diyärler saña.

(25) Nöker milisge yüreginden hancar urlan yalı erbet tisgindi.

(26) Dönüklik...

(27) Ol Nökeri ocagından, göbek ganı daman topragından ayırıp, gur-(28) sagından yüregini sogrup, kalbını köbek eylöp, bu barlıkda acal (29) bilen ömrüñ manısını deñlep, telim yıl namısına ot berip yaka (30) tutuşan yaşamalı mı-yaşamalı däl diyen soragı öñünde keserden ahı-(31)rında-da köñlüne girip bilmen yağırnısını yerde yazdıran dövi asgın (32) ecizlik dälmi... Ol hiç haçan Nöker milisgeniñ yele yanından geçmege (33) hem yürek edip bilmecek, salı govşak namartlarıñ agzından hem (34) özüne kakdırılıp aydılmacak ruhi öli söz dälmi... Onı kimdir bi-(35)ri oyundan çından dilinden sıırısa, şol adam Nöker üçin yel ug-(36) runa gayıp yören peşmek kimin manısız ömürli, hiç kime, hatda özü-(37) nede nep getirip bilmecek yoknasız bolup görünyärdi. Onda ähli suv-(38) cuklığı bağışlamaga güyç-gayrat tapılayanlığında-da, gezek yañkı (39) söze gelende, geçilmeli günä bardı, geçilmesiz günä...

(40) Bu söz hudayıñ keramatına eylenip, pıgamberiñ donuğa bürenip, (41) köñlüne hücum edyen mahalı hem ol gala yalı sarsmandı. İndi, gel(42), Mekan oña "dönük" diyip, onıñ Aycerene bolan söygisiniñ yü-(43) züne gara çekmelimi?! Oña

hayın diyärler, şeyle yürekbulancınıñ (44) dilini yeñsesinden çekseñem azdır... Nöker milisge zemzen yalı çı-(45) şıp, yarılara geldi. Motorını tırladıp, oba arasında ala-tozan (46) turzup yören agzısıarı oglancık öz duygusınıñ artık maçlığını gı-(47) za göz etmek için özgeniñ yüregini ayak astına alıp, depelep gitmegi (48) hiç zatça görenok. Onuñ oganlık edyen bolmağı-da gatı ahmal, ah, (49) onda gız ısına burnunu parladıp yörmesi näme?!

(50) İne, basım Mekanıñ özi-de yigit çıkar, uçılışçeni gutarıp, hü-(51) nerli bolar, günleriñ bir i hem goşun gullugına çağırılar. Ol (52) Nöker yalı daşarı yurtda gulluk etmeli bolsa, başıra düşmesin ve-(53) lin, say-sebep bilen zındanda oturmalı bolsa, döñüklik diyilyen (54) musalladıñ neneñ-niçik cezadığını dılçgazı bilen däl-de, yüregi (55) bilen duymalı bolar. Şeyle yigitleriñ gız ızında enten bolup, kö-(56) nül aldamaga asla hakı yokdur.

(57) Nöker milisge Mekan eline düşse, mazalı suvuna degip, eymeci-

(sf.50)

(1)ni yetirerli göründi. Mekan bolsa, misli bu dünyäni oyun sayıp: (2) "Yetip bilsen yet-de" diyyen yalı, Sähetniyaz mollarıñ öyüniñ daşın-(3) dan birki gezek aylanıp, motorını bökdirip, soñra-da ok yalı atılıp (4) gitdi.

(5) Ganı depesine uran Nöker yerde yatan saldamlı tayaklarıñ birini (6) eline aldı. Ayceren durup bilmän:

(7) Nöker, edyeniñ näme?- diyip, yüregi yarılan yalı gıgırdı.

(8) Ol gañrılıp gıza bakdı, Nökeriñ kâşbinde gabañcanlık odunuñ (9) tutaşdıran hıyrsızlığını, namısıa deglen adamıñ garadan gayt-(10) mazlığını, garaz yüzüne seredip bolmacak alamat uçganakladı. Yö-(11)ne onuñ badını gaytarmak için

Aycereniñ dilinden çıkan gepden nä-(12) gile bolanlıgı mese-melim bildirdi. Ol gızını alcırap:

(18)-Nöker, deñ bolup durmasana, ol heniz çağa ahır-diyen söz-(14) lerine, de üns bermen, Mekanıñ ızını çalıp, Cahansoltan ecelere (15) tarap tutdurdı.

(16) Ol "Sen dönük ekeniñ" diyen gepi, barıp-ha Ovganistana gulluk (17) etmege gitmenkä, unıversitetiñ hukuk fakultetinde okap yören maha-(18)lı, harbi telimden sapak beryän mugallımından eşidipdi. Şonda-da (19) ol eden işini ganıgızmalık hasaplaman, onuñ yakasından yapışanını (20) hak sayıpdi, şol işine ökünen gezegi hem bolmandı. Bir bolan zat, (21) okuvını gap bilinden bölüp, taşlap gaytdı. "Nöker, sen gatı yal-(22)nışiñ okuvını taşlamalı däldin, birnäme sabırlırac bolma(23)lıdıñ" diyip, oña maslahat berenler tapılsa-da ol hiç birini tut-(24) mandı. Özünüñ dönük däldigini, gayta harbi tälimden sapak ber-(25) yän mugallımıñ barıp yatan dönükdigini heran-haça cubut edip bil-(26) cekligi hakdakı tükezzi banına tutdı. Bolan zat şudı: Nöker harbi (27) kafedranıñ naçal'niginiñ yanına barıp, mayor Atakovıñ universi-(28) tetde ruhunıñ bar yerinde özünüñ okap bilmecegini aytdı. Kafedra-(29)nıñ naçal'nigi ya onı sapaklarına yetişip bilmän yören student say-(30) dı, ya-da onı diñlemek hem islemedi, yöne ol bu babatda mayorıñ pi-(31) kirini velin bildi. Şondan şon mayor, Nökeriñ gövnüne bolmasa, gö-(32) zünüñ alnında ırsarap başladı, ahır bir hem çemini tapıp, (33) özünü naçal niginiñ yanında yamanlahlıgı üçin öñki-sonkıısını pürkdi: (34) "Saña dönük diyärler. Eger sen Ovganistanda gulluk etsen, vatanıñı (35) satardıñ..." Mayor onı sapaga goyberip bilmecekdigini hem çürt-(36) kesik aytdı. Nöker boş avditoriyalarıñ birine geçip, içi içine sıg-(37) man, harbi kafedranıñ naçal'nigi polkovnik İvanov'a hat yazdı, ol (38) şeyle başlanyardı: "Şu hatı mayor Atakov bilen aramızda bolan (39) yaramaz yagday

sebepli yazıyarsın. Ol meniñ halıs degnama degdi. "Seni (30) sapaga goybercek däl" diyip meni yoldaşlarımın arasında kemsit-(41) di. Onuñ men bilen şeyle gödek gatnaşığı bir gezek, iki gezek däl. (42) Meniñ sabır kâsem doldı, saklanıp bilmedim, oña erkeklerçe gay-(43) targı bermeli boldum. Meni şo derece onuñ özi yetirdi...

(44) Oğlanlar harbi telimden sapak almak üçin ruhi belent gelyär-(45)ler. Mayor bolsa, olarıñ gövünü dövmeni, ruhunu çım-pıtrak etme-(46) ni hiç zatça bilenok. Ruhi dövlen oğlanlar nädip harbi telimden (47) sapak alıp bilsin?! Elbetde şeyle yagdaylarda oña gaytargı beren (48) gezegim az bolmadı. Ol hemmesini hasaba alıp yören eken. Ahırın (49) hem siziñ yanınızda meni hiç zat bilmezlikde, buyruğa gulak asmaz-(50) lıkda, oğlanlara ters görelde bolmaklıkda ayıplapdır. Emma men (51) onuñ diñe kanuna sıgyan buyruklarına, sözlerine gulak asıp bilerin. (52) Ol bolsa: "Seniñ maña gerengiñ yok, garañı sayla" diyip agzına gele-(53)niñi sögyär. Doğrı, meniñ oña gerek bolmazlığım ahmal, yöne ol me-(54) niñ Vatana artıkaç adamdığını görkemeyär. Menem adam, meniñem (55) buysancım bar. "Siziñem maña geregiñiz yok" diyip, menem oña co-(56) gap gaytarmalı boldum. Ol diñe özünü alıp barşına görerek cogap (57) eşitdi. Sebebi ol harbi telimden sapak bermege minasıp däl. Bu

(sf.51)

(1) meniñ öz pikirim, ilki bilen, onuñ metodik taydan tayarlığı yok, (2) pedagojikanıñ nämedigini bilenok, ol oğlanlarıñ milli buysancı-(3) nı yok edyär. Men ondan Magtumgulinıñ yubileyin geçirilyerkä rugsat (4) soranımda, "Kim ol?" diyip, şahırıñ adını -da doğru gaytalap bil-(5)medi. Öz milli mirasından, milli

ruhundan bihabar adam hiç haçan vatançılık terbiyesini berip bilmez. Ol diñe hemişe öz döşüne kak-(7) mağı, men-menlik etmegi govı görer. Men öte geçyändirin öydemok, (8) şeyle adamlar vatani däl-de, diñe ofitserlik derecesini gorayar. Men (9) şeyle adama asla inanamok, ol diñe hemmeden özüni güyçli sayıp, (10) inamını sındırmakdan başga hiç zadı bilenok.

(11)Men onun sapagından Magtımğulınıñ yubileyine rugsatız git-(12) dim. Yalñışandırım öydemok, eger şol mayor Atakovıñ sapa-(13)gında oturıp, telim alan bolsam, vatançılık terbiyesine dahıllı (14) kân zat yitircek ekenim. Ol bolsa: "sen dövlet ekzameniñi tabşır-(15) mancık geçersin, seni pomidor yıgmaga ibererin, biz şahırsızam (16) günümüzü" göreris" diyip yine yañsıladı. Dogrusı, onun ruñı boşluğı-(17)na meniñ gülkim tutdı. Meniñ bolşum oña yaramadık bolarlı. "Sen (18) nâme, edil general yalı arkayın, meni barlamaga geldiñmi, çık avdı-(19) toriyandan" diyip, mayor Atakov meni südenekledip, kovmakçı boldı. (20) Men oña: "Halis yüregime düşdüniz, gorkuzan bolmañam çeni bar, (21) adamları gorkuzıp, olara vatani goradıp bolmaz" diyip, sapagı (22) taşlap gaytdım.

(23) Meniñ indi harbı telimden sapak almaga barasım gelenok, onun (24) başga-da bir sebebini düşündircek bolayın. Dogrımı aytsam, me-(25) niñ baha depderçemde yeke "İkilik bar, ol hem harbı telimden go-(26) yuldı. Nâme üçin şu sapakdan mañga "ikilik" goyyarlar, "ikilik" olan (27) adam vatani gorap bilmez diyyenizmi?! Yok, ol meniñ okuvdan çıka-(28) rılcagımdan habar beryen alamat. Sebebi okuvdan kovup goybermek (29) harbı telimde moda övrüldi. Gör, nâçe zehinli oğlan harbı telim (30) sapagı üçin okuvını taşlamalı boldı, gör nâçesi diñe şol zerar-(31) lı stipendiyasız gezip yör. Hava, bizem diñe kör " üçlücek" üçin (32) gatnan bolup görüs, şonun üçinem yañkı yalı mayorıñ masgaralayıcı (33) sözlerine

çıdap gezmeli bolarıs.

(34) Hanı biziñ vatana bolan belent söygimiz?! Biz universitete (35) okap adam bolmak üçin gidyäris, adam üçin bolsa iñ esası zat ınam! (36) siz meni gödek hakikatım üçin okuvdan çıkarıp bilersiñiz, yöne (37) men mayor Atakova buysancımı depeletmen, onı basgıladıp, öz-(38) özümnden dönük yasap bilmän. Vatan vepalı ogullarını diplomasızam (39) öz goragina kabul edip bilyär..."

(40) Turdı bir başagaylık, polkovnik İvanov mayor Atakov başlık-(41) layın ähli ofitseri yıgnap, studentin nämeler diyip hat yazanını (42) olara gücenlep, ganını gaçırıp gıgırdı. Mayor yüzünü gızaran (43) çapadı yalı edip, çışıp yarılacak boldı. Ahırında-da yüp toynuk-(44) dan sırgıdırılıp, bar günä Nökerin tertipsizliginiñ, gödek hesi (45) yetiniñ üstüne atıldı, ol şeyle studentı harbi telim sapagina goy-(46) berip bolmacaklığı hakkıdaki pikirinde berk durdı. Mayor Atakov (47) student bilen den bolsa, özünüñ adamkerçilik mertebesiniñ kemsidi-(48)lendiği üçin onı suda bereymelidigini yatlatdı, ol öz halkınıñ ede-(49) bi mirasını bilip-bilmezligini kesekiniñ diline çolamaga hakınıñ (50)yoklığını yancadı.

(51) Nöker velin, ters saplanan palta yalı, eden işi üçin bircigem (52) ökünmen, şeyle yagdayda okup bilmecekdigini dilinden düşürmän, (53) okuvdan çıkdı.

(54) Nöker özüne "dönük" diyen ofitsyer bilen şeydip haklaşıpdı, ol (55) hāzir Mekana nāhili temmi bermelidigi barada hem oylanmaga yetiş-(56) medi. Bar arzuı bir eline salıp bilse yüregi ıncalcak yalı ıñ-(57) darılıp baryardı. Göz öñünden bolsa, misli kino lentası yalı, Ov

(1) ganıstanda gulluk edişi, Mekandan sāhel ulurak, yöne oğlanlıktan (2) saylanmandığı yüz-gözünden bildirip duran deñ-duşları, onların (3) köpüsiniñ armanlı acalıñ pencesine düşüp, gül ömrünü kül edi-(4) şi... birin-birin geçyardı. Ol kemerli dagların içinde üç-dört es-(5) ger bolup yol saklayşını, onı duşmanlardan gorayşını, üsti yüklü (6) gelyān maşınlara ok atdırmacak bolup, garşıdaşlarını nışana (7) alıp tüvdürişini, maşınlar aman-esen geçip gidenden son velin yol-(8) daşlarınıñ canını halas etmek için oları iberip, özünüñ daşdan-(9) daşa bukulup, ok atışını, birdenem pilçesiniñ yanınıñ gızıp gi-(10) dişini essinden gider-gider bolup yerde çabalanişını şol vagt (11) canına acal okunuñ miyesser etmen, duşman eline diri düşüşini (12) yatlap, diñe ahmır çekmeli boldı. Her gezek sorag edilende: "Men hu-(13) daysızlardan gaçıp, sizniñ tarapıñıza geçdim" diyen cümleñi diline (14) alman, lal açyanlığı için, ol it yalı yencilip, acal ısını burugsad-(15) yan çıglı çukura taşlanyardı. Her sapar gözünü açdıñı acaldan baş-(16)ga zadı arzuvedip bilenokdı. Eger huday külli āleminñ bir yerinde (17) bardıñını bildirip, Ezrayıl perişdesini iberse, Nöker onun köv-(18) şünü yalamaga-da tayyardı. Emma ol özüni yaşadıñ bilcegiñ hem, öl-(19) dürip bilcegiñ hem yalñız özi bolmalıdıñına akıl etdi. Nāhili (20) yaşamalı, nādiñ yaşamalı-bu sovalı velin, gabır bolup, özüni di(21)ri saklayan zından hem, pıçaklarını lovurdadı, göze sokcak bolyan (22) hıyrsız duşmanlar hem onun gövün islegine göre çözüp bilenokdı. (23) Olar inñ govi durmuşınñ ocagına dönüklük eden pursadı, kalbını hu-(24)daya yakın tutan mahalı başlancakdıñını aydyardılar. Huday bilen (25) vatan onunñ ömür terezisinde goylupdı. Nökerinñ ruhunu lerzana ge-526 tirip, yüreginiñ cümmüşinden atılıp çıkıyan ses: (26) "Sen hökman yaşa-(27) malı!" diyip, onı asman perişdeleriniñ yanına dāl-de, ecesiniñ (28) birvagtkı çörek bişirip beryen tamdırınıñ alnan topragına ça (29) gıryardı. Emma onça

kelemenî çövrmen, hudaya inanman etmek velin (30) kındı. Ahırî onun öğüne huday demi düşen keramatlı sözlerin ki-(31) tabını-gurhanı atdılar.

(32) Nökerin oba mekdebini gutarip yören vagtı, Sâhetniyaz Molla-(33) nın ürç edip okayan ovadan hatlı kitabının harplarına aşık bolup, (34) onı övretmegi için yanına baran gezegi az bolmandı. Molla oña her (35) sapar: "Oglum, bi kitaba ıkbâl bağlasın, gaydıp onı terk etmeli (36) däl. Sen heniz oña gözün yetenok, aldavçı hövesin bilen gelyen" diyip, (37) övretmekden-ä geçen barmagını degirdibem görkezmändi. "övmesin (38) övretme geç, geregem däl şol maña" diyip, Nökerin torsarılışı, (39) molların bolsa: "küpür gepleme, gahar kâpirdir" diyip, övüt berşi (40) hem yadında... Birden sürelerden çıkyan şeylekin bir ovaz Nökerin (41) gövnüne ganat, ıkbâlîma umit berdi, ol onı övran-övrân içinden gay-(42) taladı: "Allada deñsiz-taysız mekirlik bar..."

(43) Gurhanda yazılan şu cümle onı yatsa-tursa üne goymadı. "Hile-(44) gâr bolmalı, hökman al salmagı övrenmeli..." Ol guruhana bil bağla-(45) maklıgı bir yola eltip bilcekdigini, onun özünü zındandan çıka-(46) rıp, acalına sebep bolcak yarağı eline tutdurcağıdığını akıl edip, (47) gövnüne teselli berdi.

(48) Nöker guruhani yüzüne sılıp, üç gezek mañlayına degirdi. Şol (49) pursatdan başlap, oña bolan garayış üytgedi, onı yuvundırıp-ardın-(50) dırdılar, birlay taze eşik berdiler, yarasını becerdiler. Sonra (51) bolsa ruhunu tazelemek, hudaya has yakın etmek için, oña yörîte mol-(52) la berkitdiler. Nöker molladan arapça yazmagı, okamagı övrendi. (53) Onun kalbında bolsa: "Hudayın özi yalı mekir bolmalı" diyen pikir (54) at çapıp, hile-al oña ata Vatana tarap uzayan yolları selcermegin (55) terini agtarışdı. Ol indi ata-enesinin ocagına diñe diri dolan (56) magı arzuvinı edyerdi.

(57) Bir ol ses yayradyan encamda başagay bolup işlep oturan mol-

(sf.53)

(1) lasının üstünden bardı. Molla şonda arkayınçılığa salıp: "Alem-(2) cahan dürli ruhların ovazından dolı. Men şu encam bilen şol (3) ovazların içinden geçip, huhaya habar yetiryän. Ona bendelerin sar-(4) gıtlarını aydyan" diyip bir gep tapdı. Nöker onun nähili "hudaya" (5) habar yetiryän molladığını bilmän duranokdı, özünden içalı yasamak (6) için yörite berkidilen adamdığını hem sızyardı. Yöne mollnın (7) ses yayradyan encamı onun gözüne ıssı göründi, ol şonca menzeş encam (8) tapıp, vatanına aşip bilcek kimin, bolmanda il-üne habar yeti-(9) rip bilcek kimin arkayınlaşdı.

(10) Ol ahırı ses yayradıp, öz iline yürek ahvalatını yetircek en-(11) camı gursagının astında gizlilik bilen işläp durandığına göz (12) yetirdi. Ol nökerin öz yüregidi. Misli onun gursagi iki tarapına (13) öz-özi açılan gapırcagadönüp, herekete girdi, ol ses yayradyan hem (14) kabul edyen beyleki ähli encamlardan tapavutlanıp, "duguldap" iş-(15) lemän, "gürsüldäp" ses çıkaryardı. Ol ses älem giñişligine yayrap, (16) gerek ovazını ızına alıp gaydıp, yene Nökerin özüne habar-beryardı.

(17) "İşle, gürsülde, meniñ hiç kime garaşlı bolmadık yüregim! As-(18) man ovazdan dolı, zemin ovazdan dolı, seniñ sesin hiç bir ovazın (19) süññüne sinmesin, yarpı yolda yitip gitmesin, barmalı menziline yet-(20)sin" diyip, Nöker açış eden yalı, gursagının astından tapan ıgta-(21) barlı encamı bilen gicelerine, yatar vagtı arzu kölüne gark bolup (22) işleyardı. "Ey, meniñ arzılı encamcığım, belki sen " Deliniñ mün (23) gepi telek bolsa-da, bir gepi gerek" diyen pehimi

bilyänsiň. İkimiziň (24) kastımızda ısırganıp yören mollarıň şol gepi velin gövnüme cay (25) boldı. Ol onı üstümden gülüp, diline gelen al hökmünde aydıp goyberdi. (26) "Dünyä adamı bir ulı betbagtçılıdan mahrum edipdir, älem (27) cahan ruhlarıň ovazından dolı, eger adam gulagı şolarıň barını (28) eşidip bilyän bolsa, gulagı gapılardı. Men bolsa ruhlarıň arasın-(29)dan hudayıň sesini diňleyen" diymenmidi, goy, ol hudayıň sesini (30) diňlese diňlebersin. Sen pınhan tolkunlarını uzak aralıklardan (31)ötürüp, ilki bilen meniň diridigimi, ene süydüne, ikilik etmeyen-(32) digimi vatana yetir. Seni diňlep, yolda tutup bilcek yeke içalı heniz (33) enesinden dogan dälidir. Sen gatı arkayın gitgin, bilyän, saňa päs-(34) gel bercek zatlar bolar, sebebi seni uçurıp duran encamın özi (35) etden! sen älem-cahan aralığındaki münj bir ovazıň arasında erep-(36) akıp, para-para bolup, özünj yitirmecek bol! Gayrat et, hezir sen (37) ovazlarıň iň bir zarınına-da gulak gabartma! Seniň bir ulı borcuň (38) arşa çikanıňdan soň, zeminiňe bakıp, öz ocagından, öz eceň yüre-(39) ginden gaydan ovazı diňlep bilmekdir. Eger sen münj ovazıň içinden (40) öz eneň nalasını, topragıň "Balam!" diyyen intizar mukamını eşit-(41) meyän bolsaň, saňa bu dünyäde yaşarlık yokdur.

(42) Sen ilki bilen bar-da, kakama: "Men ogluň yüreginiň sesi, telim (43) serhet aşıp geldim. Ol aman-esen, ol seniň yüzünj yere salmaz, başı (44)nı belent tut! ogluň hiç haçan dönüklik etmez" diyip, aydıp gayt. (45) Goy, kakam näletkärde oglı dünyä peşgeş berdik diyip, bilini bük-(46) meli bolmasın. ilkinji habar şol, yetir şonı..."

(47)... Gürs...

(48)-Men yolumı yitirdim, gatı belende çıkipdırın. Eşidyeňmi, (49) bu yerde ruhlarıň ovazı yok. Haysı tarapa diň salsaň, "dük-dük..." (50) bolup dur. Alem

durmuşuna içalıların düşnüksiz "duguldılarından" (51) doldı. Olarıñ beyle köp bolmagı nâme gerekkâ, yeriñ gulagını kama-(52) ta getirip, gapcak bolyarlarmıka?!..

(53) "Sen hezir hiç zada kelleñi agrıtma, olarıñ edip bilen zadı (54) bolmaz. Olardan hemişe bir gez yokarda bol. Has yokkarrakdan uçup git" (55)

(56)... Gürs, gürs, gürs...

(57)-Yol açılan yalı boldı, emma men düybünden başga yere düşüp-

(sf.54)

dirin. Elemin şı künceginde geçen asıllarıñ ahı-nalası toplanıp-(2)dır. Olar meni sıpdıranok. Olar adamlardan gatı nârazı. Olar bir (3) çak ölüp giden adamlarıñ ruhı... Aralarından geçere yer yok, meni ze-(4) mine tarap goyberenoklar, öz yanlarında alıp galcak bolyarlar...

(5) "Gayt ızırğa..." Nöker arşa çıkaran yürek tolkunlarını ıza (6) gaytarmak üçin can etdi. "Başga yollar bilen gidip görüñ!" '(7)-Yol yo, bu yerde eneleriñ ahır pıganı, olar elinden aldırın ça-(8) gacıklarnı gözleyär. Bar dadı-peryat meniñ daşıma geçdi, olar (9) meniñ sesimi öz çağalarınıñka meñzedyär...

(10) Nökeriñ goyberen tolkunı yene ızına gaydıp geldi. "Oñarmansıñ (11) sen" diyip, ol yene yüregine geñeşdi. "Olar enedir, yüregi yukadır, (12) men öz ecemi gözleyän diyseñ hökman goyberer..."

(13) Nöker yatan yerinden tolkunlara pesgel beryeniñ yoklugını, ola-(14)rıñ yolunıñ açılıp ugranını añdı.

(15)-Yene bir ak saçlı eneniñ ruhı sakladı, ol meni öz ogluna ça-(16) lımdaş sayyar. Men öz ecemiñ yüregine yetmege baryanıñı aytsam, "ma-(17) ña oğul bol" diyip yalbaryar. Nedeyin... yagdayımı yene düşündireyin-(18) mi? Düşündirdim. Ol

aglayar. "Meniñ balamam Ovganistana gidip-(19) di "diyip aglayar. Ogluñı gördüm diyeyinmi, ol diri diyeyinmi?.. Oglu-(20) nıñ diriligine özi-de ınanyar. "Tapıp ber, can oglum" diyip yal-(21) baryar. "Ogluñ hökman geler" diydim, uzak ömür dilep, aglap galdı. (22) pahır... Men eyyem arşdan aşak inip baryan, yer görenok, nire barsam (23) göm-gök deniz.

(24) "Azaşayma. Sen Yuvaş okyeañı üstünden inipsiñ, berik gayt, (25) añrık gidici bolma. Yere habar ber, seniñ sesiñi özünkiler tanar..." (26)diyip, Nöker incalman pikirini ticeyãrdi.

(27)-Öz vatanımızñ asmanına geldim, buşluk! göni paytagta ba-(28) rayınmı? İlki öyümize diyeyinmi? Oba gum-gukluk, garañkılık... (29) Adamlar süyci ukuda yatırlar...

(30)" Obamıza bardıñmı, berekella, iş bitirdiñ. Usullık bilen öyü-(31) mize gir, birden oları gorkuzayma, hiçisini oyarma, bolyamı, ecemiñ (32) düşünce gir..."

(33)... Gürs, gürs, gürs, gürs...

(34)-Girdim, eceñ gatı horlanıpdr. Ana, seni görüp yıldıñ (35) başladı. Kakaña tarap övrülip, onı ıralayar. "oglumız diridir (36) diyip aytmayadım!" diyip, ol begencinden aglayar... Kakanı rayona (37) çağırıp, seniñ dönükligiñi aydıpdırlar, emma ol ınanmandır...

(38) "Sen eceme ak süydüñe hiç haçan ikilik etmecegimi ayt. Onuñ (39) özi kakamı ınandırar..."

(40)-Aytđım. "Balam hiç haçan ecesini yüzügara etmez diyyãr..."

(41) "Sen olara meniñ basım dolancagımı ınandır-da yuvaşlık bi-(42) len düşünenden çık. İndi göbegimiñ gömlen yerini tapcak bol..."

(43)... Gürs...

(44)-Tapamok, belki göbegiň çüyrep yitip gidendir...

(45)"Haky yok, govuva gözle, ocagymyzyň töveregini, tamdymyzyň(46) yanyny agtar..."

(47)-Yok, öyüňiziň golay-goltumunda yok...

(48) "Alcırama, toprakdan sorap gör ol, nirededigini hökman aydar..."

(49)-Bilenok. şu obaň toprakına Nöker atly oglaňyň göbegi gö-(50) mülde diyyär...

(51) "Düşünüşmeyen bolayma, beyle bolmaga haky yok! onda haysy top-(52) rakda gömländigini sora..."

(53)-Ol türkmen toprakında göbegiň gömülmendigini aydyar.

(54) "Onda nirede gömlüpdür, çynyň bilen sora..."

(55) -Hiç toprakda-da gömülmändir. Zeminiň hiç bir yerinde seniň (56) göbegiň gömülmändir...

(57) Bu söz Nökere ölümden ağır degdi, onuň şeyle bolmaga hiç hili

(sf.55)

(1) haky yokdý, ecesine diňe bir özüni dünýä inderendigi üçin däl, (2) çaga dogrulyan öýde cägildep, sonrada şol yerden öz göbegini vraçlardan (3) sorap alýp gaydanı üçinem minnetdardı. Yogsa onuň özi-de uni-(4) versitetde okap yören wagty çaga dogrulyan öýde işleyän gyzlaryň (5) biri bilen tanış bolanda, cuda betbagt ahvalatyň gürrüňini eşi-(6) dipdi. Ol gyz onça dünýä inen çagalaryň göbekleriniň kesilenden sonj, (7) zibilhana taşlanýp goyberilyendigini, olaryň hapa-hupanyň (8) içinde biri-birine çolaşyp, siňeklep galyandygyny aydýpdi. Şon(9)da Nöker: "Hey onson çagalar akıllı bolarmy, olarda edep-terbiye (10)bolarmy, asıl olaryň örküni topraga baglayan

ruh yok eken-ä! Hey, (11) onsoñ nesil çüpremezmi!" diyip, şol dövür oña çını bilen gınanıp, (12) kanunlar depderçesini göbek meselesinden başlapdı.

(13) Ol ecesinden öz göbeginiñ zibilhana taşlananlığı-taşlanman-(14) lığı barada yörite soradı. Ecesi oña: "Oglum, arkayın bol, göbegiñ (15) öz ocagımızdadır, sen dünya inip, menem özüme gelen badıma, seniñ (16) ogulmı-gızlığını hem vraçlardan soraman, ilki göbegiñi zıñmaz-(17) lığı hayış edendirin" diyip, kân ayallarınıñ çagalırınıñ göbegini (18) almalıdıram öytmeyändigini gürrüñ beripdi.

(19) Yat yurtda yatan Nökeriñ yürek sancısınıñ habarına velin ına-(20) nar yalı daldı. Ol yene ıncalman: "Ecemiñ düşüne gaytadan gir, be-(21) bekhanadan gaydanda göbegimi alıp gaydyanını-gaytmanını sora. Onı (22) bilmek hökman diy. Düşmanlar öz vatanında göbegiñ bolmasa goybe-(23) renok diy..." diyip, yüregine yüzlendi.

(24)....Gürs....

(25)-Toprakdan bir ovaz çıkdı...

(26)"O nähili ovaz?"

(27)-"iñ govı aydımlar şu obada aydıldı diyyär, iñ govı toylar (28) şu obada tutuldı diyyär, iñ govı gızlar şu obada bar diyyär..."

(29)"Meniñ basım iñ govı gızları görmege, iñ govı aydımları diñ-(30) lemege barcagımı, ayt. Adamlar göçmesin, eceme, kakama-da ayt, ola-(31)ram göçmesin. Meni diri alıp galcak diñe şol oba bolar, men şo-(32) nuñ üçin yaşıyan. Ecemden göbegimiñ barlığını-yoklugını hökman (33) anıkla..."

(34)-Ol süyci ukuda yığırıp yatır. Düşünde seniñ sesiñi eşit-(35) mek üçin yene garaşyar. Men ondan soradım. Ol: "Nökercan, göbegim (36) yokdur diyip

gıyılmasın, ol ocagındadır, arkayın bolsun" diyyâr...

(37)"Boldı, boldı, indi ıncaldım, men hökman oba gaydıp bararın, (38) iş bitirip bildiň..."

(39)Men ıza gaytdım...

(40)"İza gaydan bolsaň, kın görme-de, yol ugruna mayor Atakovıň düşüne gir.Ol gepim dogrı çıkdı, görüň Nöker dönük bolar diy-(42) meýärmidi diyip, ofitsyerleriň arasında özini veli sayıp, döşüne (43) kakıp yören bolmasın. Oňa ayt, Nöker bigayrat dälidir diy..."

(44)...Gürs, gürs...

(45)-Aytđım.Şol öňkülige, inananok...

(46)"Gaydıber, düzelmän geçceg-ov! Sen Pakistanıň üstünden gaytmagı (47) unutma, biziň ilçihanamızıň nirededigini, oňa haysı yollarıň dog-(48)rı eltyändigini bil..."

(49)Ay geçdi,yıl geçdi, bir yagsı Nöker dolandı geläydi. Onı (50) yurt yeri tozup yatan köne külbeniň, çagşan ocagıň kesegi garşıladı. (51) Ol ähli güyci diňe şo pursat gözüne inen yalı ecizledi: "Diňe se-(52)niň ruhıň meni halas etdi, şu dünyäde sen diyibem yaşarın..." Yöne (53) ol bu yerden indi, näme üçindir, özüniň zındanda yatırka eşiden ova-(54) zını diňläp bilenokdı. Nähilidir bir sovuklık onuň yüregini (55) mınçgayardı. "Şu toprakda dogrudanam, göbegim gömülmedik bolayma-(56) sın" diyen yürek elendirici hovsalalı pikir bilen övran övran pı-(57) şırdadı. Yüregi takat etmen, kakasınıň täze yurt yerine gitdi. Ol

sf.56)

(1) öz öylerini ilden-den sorap tapdı... Ecesi, kkası doganları onı (2) gucak açıp

garşılan bolsa-da, Nökeriñ üç köne yurt yerinde eg-(3) lenenden nâgile boldı. "Vah, can balam, gelen vagtıñ sen bilyänem (4) dâlsıñ-le biziñ teze göçen yerimizi... Onda-da sorap, şo cük gay-(5) daymalı ekeniñ" diyip, ecesi elevredi.

(6) Nöker velin, hatırasına tutulan toy sovlup, adamlar dagaşan-(7) soñ, akılı yerinde däl yalı äheñde gepledi Bärde birhili yüreginiñ (8) gısyandığını aytdı, köne yurt yerine gidip yaşasınıñ gelyändigini (9) sızdırdı. Kakası ilkitabada onuñ gepine pitiva etmedi, ecesi velin (10) gözyaşını saklap bilmän agladı. Nöker iki odun arasında galdı. (11) "Meni gaygı etmeñ, men vagtal-vagtal geler durarın" diyip ol ece-(12) sini köşeşdirdi. Kakası ardıncırap, nâme diyip, nâme goycagını (13) bilmeyän äheñde pessay gepledi:

(14)-Sen o tayda nâme işlecek?

(15)-Yaşacak

(16)-Nâme, bi tayı darlık edyâmi?

(17)-Hava. Men dünyäde şondan başga hiç yere sığamok.

(18) Nökeriñ ecesi gürrüñe goşuldu:

(19)-Kakası, bolmasa, balamıñ diyenini edeli. Bizem gidibereli...

(20)-Ay, goysan-ay... Batır aganıñ ganı gızıp ugradı. - A- Hov(21) seni şo tayda nâme saklaya, bolmasa, şonam goparıp alıp gaydalı.

(22)-Ay, yok, kaka, meni saklayan zadı goparıp gaytmaga güycümüz (23) yetmez. Meni gaytadan dünyä beren ruhum yatır o tayda...

(24)-Ay samsık, ruhum diyyäñmi, ruhum, ruhum... diyip, kakası (25) nârazı äheñde pışırdap, misli öy gısıp-govrup baryan yalı daş (26) çıkdı.

(27)-Ece!-diyip, Nöker uzak dımışlıkdan soñ gözyaşını süpü-(28) rip oturan ecesine yüzlendi. -Sen mañga dogrucañı ayt, meñ göbegi-(29) mi bebekhanadan alıp

gaydanı çınmı?

(30)-Hava, oglum, hava! sen göbeğin gitcek yeri yok...-Nökeri (31) ecesinin yüzi yagıtılıp gitdi.-Sen göbeğinem, cigilen göbegem, (32) agala göbegem, hemmesi bardır, oglum!

(33) Ol yerinden turup, sarı gaçan köne düvünçeği eline aldı, onı (34) çözüp oglunı öğüne atdı:

(35)-Näme etcekdi, oglum, sen buları?

(36)-Ece, sen näme için buları yere gömmedin?-diyip, Nöker kü-(37) lembikenin ucu yalı gatap, çürşüp giden ham bolup, biri-birine yel-(38) meşip, tokga tutup yatan göbeklere seredip năgile boldı. Olara se-(39) retmek năhilidir birhili yakımlı bolsa-da, olar Nökeri ahli ta-(40) masını puca çıkaryana meşzeyardı.

(41)-Oglum, şeydip saklasaŋam bolya. Çağalam öydeçli bolsun, öyün (42) tövereginden uzaga gitmesin diyip, ahlisinin göbegini bir düvün-(43) çege düvüp hem goyyarlar. İne, gör, bi ulı ağaŋkı, bi ondan kiçin-(44) ki, bi bolsa seŋki, bucagaşlar cigilenki-diyip, ecesi göbekleri (45) birin-birin ogluna görkezdi.

(46)-Ece, sen indi buları näme etmekçi?

(47)-Näme ederin oglum, ocagımızın başında hemmesini gömüp-(48) cik goysak, hemişe biri-biriŋizi küyser durarsıŋız, hemmeŋizem (49) bir yerdencik örsersin, şeydip agzıbir bolarsıŋız...

(50)-Sen maŋa buları berip bilmezmiŋ?

(51)-Viy, sen näme etcek, balam buları?

(52)-Maŋa gerekdi-de ece!

(53)-Al, oglum, yitirmăncik saklaveri, yanımızdan gitcek diyme-(54) seŋ bolya...

(55)-Yitiresim yok, ece! Men buları özümü zındandan alıp gaydan (56) topraga bağış etcek. Bular ganı daman yerinde gömülmelidir. Şeyt-(57) sek govı bolmazmı...

(sf.57)

(1)-Ah, oğlum, yine bizi ayraçlığa duçar etme-de...

(2)-Meni şo toprağın gudratı size govuşdırdı ahırı ece!

(3)-Nädeyin, balam, başın dik geleniñe şükür! öyli-işikli et-(4) mänkäk, özünü ayırmalı bolcak-da...-diyip, ecesi agladı.

(3)-Ece, sen hiç zadı gaygı etme, ine, Ay yalı gelinli bolarsın...

(6) Nöker göbekleri mata dañıp, düvünçeği eline aldı. Soñra ol (7) dünya inen toprağında misli gaytadan bu yağı cahana gelyän kimin (8) özi eli bilen göbekleri könä ocagının başında gömüp goydı. Şon-(9) dan soñ ol yüregi aram tapan yalı, indi şol toprakdan hiç haçan (10) örki üzölmecek yalı arkayınlaşıp, ecesinden-kakasından ayraçı-(11) lıkda yaşaberdi. Adamlar onun bolup yörşüne akıl yetirip bilmän, (12) yürek hasratına düşünmen: "Ay, Nökerdir-de, zındanda yatıp gelsen, (13) akılın düzüvli bolarmı?!" diyşip, gürrün etdiler.

(14) Nöker milisge Cahansoltan ecelere baranda, Mekan içki cay-(15) ların birine geçip, çin arkan düşüp yatırdı. Nöker garra baş atıp, (16) caya girmek bilen boluberdi. Yüzünde gan-pet galmadık yigidiñ bol-(17) şundan gorkan garrı:

(18)- Oğlum, nāme boldı, eygilikmi?-Diyip, ondan sorasa-da, hiç (19) hili cogap alıp bilmedi.

(20) Nöker, sen-men yok, caya girdi, barıp Mekanın yakasından tutup, (21) yerinden galdırdı:

(22)-Kim dönük? Kim içali?-diyip, ol sağıldap duran oğlanı (23) yanasına çaldı.

(24) Mekan ellerini aylap, oña agzına gelenini sögdi, ulı sesi bi-(25) len gıgırdı, Cahansoltan ece-de gapıl galan kimin caya bağırıp (26) girip, nămenin- nămedigine düşünmăn, Nöker milisgenin yagırnısın-(27) dan yapışdı.

(28)-Çık öyden bidövlet, sen oña şarpık çalarça kim bolupsın? (29)-diyip, ol Nökerden aslışıp yatırdı.

(30) Nöker milisge diñe şondan son, ganının gızıp, yetcek derecesi-(31) ne yetendigini bildi. Divara yaplanıp duran Mekan bolsa, yaralı yol-(32) bars yalı dişini sırtardı, pencesini açıp may bolsa, Nökerin üs-(33) tüne topulcak bolyardı. Nöker indiki hareketlerinin ählisinin ar-(34) tıkmaç bolcagını anan yalı:

(35)- Cahansoltan ece, oğlundan năme diyenini sorap gör!-diyip, (36) demi-demine yetmăn socadı.

(37)-Năme diyipdir ol, boyunu sırik yalı edip, barı özünğendir. (38) Yumruk yalı çagan üstüne çövcıp durmaga utanmadıñmı?

(39)-Çaga bolayşını, năme diyenini özünden sora!

(40)-Ağaç yuvdan yalı bolup durma-da, gepleseñem-diyip, Cahan-(41) soltan ece oğluna baka övrülip, oña azgırıldı. -Ayt, yuvdunıp dur-(42) mada, năme diydiñ?

(43) Mekan hırçını dişlep, sesini çıkarman durdı.

(44)-Ayday, guzım, năme diyen bolsañ...

(45) Mekan ellerini salgap, sesini çıkarman, gapıdan atılıp çık-(46) dı. Cahansoltan ece müynli yalı başını aşak saldı, birsalımdan (47) demi düşüşip:

(48)- Năme bolan bolsa, özüñcik ayday. Men oña keyerin-diyip, (49) yumşap gepledi.

(50) Nöker milisge duran yerinden aşak çöküp keçeniñ gülüni dırma-(51) lamaga başladı, geplende ahmırlı yalı, başını yaykap-yaykap, Meka-(52) nıñ özüne nâme diyendigini aytdı. Yöne ol bu vakanıñ Aycerenleriñ (53) işiginde bolandığı hakda kelim ağız geplemedi.

(54) Cahansoltan ece aydara-diyere söz tapmayan yalı, uzak vagtlap (55) dımdı, frontçı ızında galan ayalıñ adamsına-da şeyle şiltak-(56) larıñ atılan gezegi az bolmandı. Ol ocak, oña dönüklük etmegiñ (57) eciriniñ nâmedigini şu bilmeli ayal dâldi, âhli gep-gürrüñe

(sf.58)

(1) yalan-yaşırık, yürek bulancı sözleriñ barına kalbında gayrat tapıp (2) bilipdi, kâte öz-özünden tutaşp, ecizlâp oğlan gezegi-de, nederini (3) bilmân Gurtmıradıñ suratına seredip, bar derdini, oña döküp, içi-(4) ni sovadıp, öz-özünü köşeşdiryen pursadı-da az bolmandı. Gurtmıra-(5) dıñ bolsa fronta şol gidişi bolupdı, onuñ ne öldi habarı, (6) ne diri habarı gelipdi. İn yamanı-da şodı, nâbellilikdi, ol ca-(7) hansoltanı uzak yıllarıñ devamında nâmâlim dünyâ taşlap, kalbı-(8) na bolsa, umıt uçgunları bilen ot berip, diñe "ertir geler, biri (9) gelere" yüregini bağladıp goyupdı. Dogrusı, iş tarafından adamsı-(10) nıñ frontda yitenligine betgüman bolan yokdı, onı sılayardılar, (11) işeññirligine sarpa goyyardılar. Yöne dili gicep, bövri yoknasız-(12) lıkdan bükgüldeyen adamlar seyrekmi? Agzını salacın goyberip: (13) "Adamıñ şeyle bolan bolaymasın ol çet yurtlarıñ birinde mele (14) saçlı gelniñ gucagında vatandan-beylekiden bizar bolup, şerap sü-(15) züp yatan bolsa nâbildiñ!" diyip, içi gücüklü gürrüñi uçurıp goybe- (16) renlerem tapılıpdi. Şonda Cahansoltanıñ bolışı,

Nöker milisge-(17) niñ ganını gaçırıp dübleyşinden beş esse beterdi. Ol bir gezek (18) meydan düşelgesinde dayhanlar bilen çaylaşıp otırka, şeyle gı-(19) şık gepi diline çolan adamıñ tas kellesinde içi gaynag suvlı gara (20) kündügi dövüpdi, arman, onıñ eline yapışıp saklanlar boldı...

(21)-Nöker can, sen bizi bağışla...

(22) Häliden beri sesini çıkarman oturan garrı yuvdınıp tas aglapdı. (23) Megerem onıñ Nökere cuda kân zat diyesi gelendir, yöne onıñ bo-(24) kurdagınıñ dolup, geplep bilmeyänini Nöker açık duydı, ol elini (25) yere diräp, turmak bilen boldı.

(26)-Otur, hiç yere gitme, çay oturdayın..

(27) Cahansoltan ece Nökeri tä oğlu bilen bolan gelşiksiz yagdayı (28) yadından çıkaryança hiç yere goybermedi. Ol Nökeriñ kakasınıñ, ece-(29) siniñ yaşlığından, olarıñ il sılayan govı adamlardığından, garaz, (30) birgiden gepden-gürrüñden söz açdı. Nöker milisge, dogrusı, Cahan-(31) sultan ece başda müynli yalı başını aşak salan badına, onıñ og-(32)lunıñ özüne diyen sözlerini oña aydıp, derdiñi gozgap, yüregini çi-(33) şirmeli dälđigine düşünipdi.

(34) Cahansoltan eceniñ gürrüñi velin, sırıgıp-sırıgıp ahırında (35) özünüñ raykoma barışına yetdi. Ol partiya билетini raykomıñ sekreta-(36) rınıñ öñüne taşlap gaydıışını Nömerden gizlecegem bolmadı, gür-(37) rüñ şu yere yetende velin milisgeniñ yüzi boz-yaz boldı. Cahansoltan (38) eceniñ yüzüne gen galmakdan yaña çıñerilip-çıñerilip seretdi, bir (39) yerde oturıp bilmän gorsancıradı.

(40) -Näme, oglum, men telek iş edipdirinmi?- diyip, Cahansoltan (41) ece ondan soradı.

(42)-Ay, yok-la, näme... Govı iş-ä däl-diyip, Nöker milisge yerin-(43) den

turmak bilen boldı. Ol gapınıñ agzına yetibem ıza bakdı, gu-(44) tarmadık gepiniñ üstünü yetirdi:- Govı däl-de, Cahansoltan ece! (45) Men-ä öz inanıp yören zadına ikilik eden adamı hiç halamok. Yöne (46) sen menden gatı görme, beydeymeli däl ekeniñ...

(47)Nöker milisge köne güzeriñ boyuna gelende, Sähetniyaz molla bi-(48) len Arhip balçınıñ gürrüñi Adam ata bilen Hov eneni Erem bağın-(49) dan çıkarıp, yere gaytarıp getiripdi. Balçı köne güzeriñ öz hovlusı-(50) na yakın tarafında Nuh eyyamından söz açyardı. Sähetniyaz molla güze-(51) riñ beyleki gapdalında "hä, hovvasını" berip, dünyäni unudıp gür-(52) rüñ diñleyärdi. Olar tövrat bilen gurhanıñ şol bir zat hakkında (53) biri-birine çapraz gelyän yerinde cedele yatardı. "Aslıyetinde, onıñ (54) şeyle aydıılışı dogrı bolmalı" diyip, molla özüniñkini gögertmek

(sf.59)

51) islerdi. Balçı onıñ bilen uzak cedelleşcegем bolup durmaz, onı (2) öz ugruna goyberer, keypiniñ kök agtı hem: "Sähetniyaz seniñ ayd-(3) yanlañ dogrı" diyip, diñe öz yüregini döker oturar. Sähetniyaz aga-da (4) oña monça bolar. Nöker milisge balçınıñ düybünden keypiniñ yok (5)lugını bada-bat añdı, mollanıñ hem öñküligi galmandır, yüzi bir-(6) hili solgun görünyär. Ol iki sakgaldasıñ gürrüñini bozman, çalaca (7) baş atıp, Sähetniyaz aganıñ gapdalında çökdı.

(8) Nuh eyyamınıñ gürrüñiniñ arasına:

(9)-Sağlıkımı, amanlıkımı?-diyen söz düşdi-de, yine oña yol açıl-(10)dı. Milisge edep sakladı, o zal mün övran eşidip, halıs bolan gür-(11) rüniligine garamazdan, olara gulak saldı. Ol pikirlerinin cıla-(12) vını boynuna atdı. "Balça gelişcek zat dâldir, gatu sus görünyär. (13) Ya ayagının agrısı gozgap yörmükä? Ay, yok, agrıña-pagırına beydip (14) oturcak adam däl ol..."

(15) Nöker milisge onun Sähetniyaz molla köne gürrüñleri şeyle ih-(16) las edip, gür berşini-de, ine şu mahal görüp dur. "Muña ne döv çal-(17) dıka?" Balçı edil Nuh eyyamını özi döreden yalı, hezirem şonun (18) içinden kaçıp gelyän yalı gürrüñ beryär. Apıtupandan halas eden (19) zadı-da elindeki incildir tövradı..." Bu ne boluş, onun hiç ha-(20) çan kitaplarını yanına alması yokdı..." Nöker hiç zada akıl yetirip (21) bilmedi, diñe köne güzeriñ o tarapından gopyan gürrüñi ağından ge-(22) çirip, saldarlap oturmasa, başga alacı-da galmadı:

(23)-... Adamlar yerde köpelip başlanda, olardan kızlar hem dünyä (24) inipdir. Şonda hudayın ogullarının insan kızlarına gözi düşmez-(25) mi, olar gatu ovadan bolupdır. Her kim öz saylanını özüne ayal edi-(26) nip alıpdır..

(27) "Şo mahal-a hezilem eken" diyip, Nöker milisge pikir övürdi.(28) "Yanķı yalı agzısı yok bolarlı " diyip, ol Mekanı yansılardı. Sonra (29) bolsa balçının hekayatını pikirleri bilen kovalap ugradı: "onar-(30) mandır, hudayın ilki yalñışan yeri şol. Nâme üçin ol adama layık (31) yüz yigirmi yaş beripdir. Yüz yigirmi yaş berdiñmi, söz beren bolsañ, (32) lebziñde berk durmalı. Adamları elle-altmışa da yetirmen, seni (33) äsgermezçilik edip, sözüñi gara şaya-da alman, Ezrayıl perişden ola-(34) rıñ canını cehennâme yollayar. Ol ınsabını başından aylap uran-(35) hov, gül yalıcak çagalarda nâme günä bar, köplenç şolara-da azar yama-(36) nını beryär. "Meniñ bu zatlardan habarım yok" diyecek bolyanmı...(37) yeri,

bolyar-da, yene adam pahır geçirimli..."

(38)-... Şol dövürlerde Hudayın ogulları insan gızları bilen (39) goş birikdiripdirler, olar çaga dogurmaga başlapdırlar. Olar gadı-(40) miyetin güyçli hem şöhratlı adamları bolupdırlar...

(41) "Emma sen nädipsin? Olar senin gözüne dünyanı bulam-delem ed-(42) yän bolup görünüpdür, sen oların yüreginde hem beynisinde şer işler (43) küde bolup yatır diyipsin... Eger özün mert bolyan bolsa, cenneti ha-(44) palandığı için, Adam ata bilen Hov eneni Erem bağından kovmaz-(45) dır şeyle iş edenini gözlerini bilen görübem, yene yere goyberipsin. (46) Eger şol vagt in yokarı cezanı saylan bolsa, onda hemme zat gülala-(47) güllük bilen gutarardı. Emma sen onı etmensin hapa iş için adam-(48) ların günäsini geçipsin. Şeydibem oların özlerini hapısalığa ça-(49) gırıpsin. Barın indi bolsa yeri hapalan diyen yalı, oları ko-(50) vup goyberipsin. Emma oların yerde nähili hapa işler edendigini (51) ne sen aydyan ne senin gilagini gandıran adam aydyar. Sen hapa iş-(52)ler diyip, adamların pikiri hem duygusu bilen bina edilyen işlere (53) düşünyen bolayma! Adamlar senin elinden gelmecek zatları yerde (54) bina edip ugransın, sen ör-gökden gelipsin: "Adam yerde nâme işler (55) edip yör" diyip, gaharına bes gelip bilmänsin..."

(56)-...Merhemetli aydıpdır: yerin yüzünden adamları yok ederin. (57) Men o tayda adamdan başlap malları, yırtıcılara hem asman guş-

(sf.60)

(1)larına çenli nâme döreden bolsam, barısını yok ederin. oları döre-(2) denligim için, men indi ökünyän...

(3) "Ökünyenin çın bolsa, indiki gırğınçılığın nâme! Adamlar (4) günäsini

boynuna goysaŋ, bet iş eden bolsalar, mertlerçe ölüme git-(5) mege-de tayyar bolardı. Sen velin, günü üstüŋe dogran yalı, uludan pal-(6) lap: "Adam yerde nâme işler edip yör" diyip, şol sürüp otırsıŋ. Ol (7) seniŋ adamlarıŋ işine baha berip bilmeyenligiŋ üçin şeyle. (8) Gayta sen suv getireni suva gark edip, küyze döveni arşa götermek (9) isleyeŋ. O nâme üçin Nuh diyen bir adam yanıŋa baranda, ondan yerde (10) nâmeleriŋ gopyandığını cikme-cik soraman, gayta, onı vepalı nōke-(11)riŋ hökmünde gapdalıŋda oturdyaŋ. Ol seniŋ gazaba müneniŋi görüp, (12) öz canından gorkupdır-da, saŋa yallaklap başlapdır, seniŋ gatı govı (13) iş edyenligiŋi aydan bolup, seniŋ bilen pikirdeş çıkandan bolup-(14) dır. Hey-de ondan hiç zat soraman, güp inanaymak bolarmı! Söveş (15) tälimini cuda govşak bilyän hanlaram şeytmendir ahırı, soraş-(16) dırıp görüpdır, gören-eşidenleri bilen öz pikirini isaldarlapdır. (17) A sen velin, gayta, Nuha canını ölümden gutarmagıŋ yollarını sal-(18) gı beripsiŋ. "Sen özüŋe gemi yasan..." diyipsiŋ.İndi yüzünde saŋa (19) Nuhdan başga vepalı adam yokmuka? Başga adam seŋ gözüŋe-de görün-(20) mändir. Bu seniŋ sıyasatın cuda govşaklığı görkezyär ahırı, bey-(21) leki adamlarıŋ sende akıl-payhasıŋ yoklugını duyup, seniŋ vesyetle-(22) riŋe inanmandığını aŋladyar ahırı..."

(23)-... İne, men dünyäni suv aldırcaŋ, asmanıŋ astında özünde (24) durmuşıŋ ruhi bar bolan ähli tohumı yok etcek, hemmesi yerde bir (25) zat bar bolsa, ömür sürmesini bes eder.

(26) Yöne sen meniŋ diycek vesiyetlerimi tut: sen gemiŋe gir, yanıŋa-(27) da ogullarıŋı ayalıŋı, ogullarıŋ ayallarını al.

(28) Onsoŋam gemiŋe ähli hayvanlardan, dürli tohumlardan seniŋ (29) bilen diri galar yalı cübüt-cübütten getir: goy, olar erkek hem (30) urkaçı tohumlar

bolsun...

(31) Sen năme diyyen bolsaŋ, ŝonuŋ dűrli dűmeniŋden yıgna-da, yanı-(32) na al, ol hem saŋa hem olara iymege bolar...

(33) "Nuh görgűli dađı nătsin, huday năme diyse, "lepbeŷ" diyip, (34) öz canınıŋ aladasını edip gaydan adam. Hudayıŋ iŋ yokarı sılagı (35)na-da mınasıp bolan adam, onuŋ diyen zatlarınıŋ kemini goyman (36) edipdir. Her yerde iŝeŋŋir adamlar bar-ov!" diyip, Nűker milisge (37) iŝini hűmletdi: "Ay, năme, zor adamlar bolandır. Gemi gurluŝık (38) zavodı bolmasa-da, ŝeyle âpet gemini yasayanlar, elbetde, bolandır. (39) Pyotr Birinci hem bir vagt gemi gurluŝıgını űvrencek bolup, Gol-(40)landiya gidip yűrmeli dăl eken-de, hudaydan hayıŝ edăymeli eken. (41) Ol hudayıŋ beyle iŝlerden baŝı ııkıyan dăldir diyip pikir eden bol-(42) mađı ahmal. Belki-de, yadına dűŝen dăldir. Nuh velin hudayıŋ ves, (43) yetini diŋlăp, görlűp-eŝidilmedik gemi yasapdır..."

(44)-... Merhemetli Huday Nuha aydıpdır: ... Men yene yedi den yere (45) kırk gice gűndizlăp yağıŝ yagdırcak, men năme dűreden bolsam,bar (46) canlı-candarı yerin yűzűnden sűpűrip taŝlacak...

(47)"Nuham, năme zaŋŋar, bu zatların ŝeyle bolcakdıgını eyyem (48) űŋűnden bilyăr. Yagdırıber năŝe yağıŝıŋ bolsa..." Nűker milisge Să-(49) hetnıyaz aganın bolŝuna seredip yılgırdı. Ol görgűli yağıŝ yagyan yalı (50) kibtni gısıp, ıuguttırıp oturdı. Dűnyăni suv-sil aldı, asman bol-(51)sa, dűybi deŝilen yalı, -ŝol vagladıp dur. Adamlar gıran-cıran (52) boldular, yűzmeni bilmeyănleri ŝol mahal kırk-kırkı sanap, umma-(53)nıŋ dűybűne gitdiler. Yűzmege tűrgenleri hem canını uzak saklap (54) bilmedi, asıl hiŝ yerde durar yalı dăldi, tolkunlar barha művcăp, (55) gulaılap,gulaŝlap holtumına dıkyardı. Asman bolsa ŝol eŋterip dur. (56) "Ey,

huday! "diyip, Sähetniyaz molla pışırdadı.

(sf.61)

(1) Nöker milisge pikirli nazarını onğa gönük dirdi: "Entek näme (2) göryen, molla! Huday kırk gice-dizläp yağış yagdırcak diyse-de, (3) yer yüzünde yüz elli günläp suv mövcäpdir. Edyän işin den lezzett al-(4) sañ şeyle bolyar, hudayın kellesi gatı gızan bolarlı. Ay molla (5) aga, ol henizem akdırcak eken velin, birden Nuh yadına düşäyipdir. (6) Nuham, näme gemisini hayvanat bagına dönderip, edil Yuvaş okyeanın-(7) da yolunu yitiren yalı bolup, iki eli bilen mañlayını tutup otır. (8) Geminiñ üstündeki hayvanlar biri-birini gemreycek bolyarlar. Onuñ (9) yuvaş-yuvaşdan hudaya-da gövni garalıp baryar. "yer yüzünde diri zat (10) galmadı, indikisi näme..."

(11) Edil şu mahal balçınıñ yagdayı hem överlik dälidi. Suv onuñ (12) mülküne-de gelipdi, arılarınıñ köşkden çıkıp yetişmeni-hä, asmağa (13) uçupdı. Emma ol yerde-de can saklar yalı dälidi, yağış depen den bed-(14)relep guyup dur. "Nuh yanına balarılardan aldımıka?" diyip, balçı (15) pikire batan yalı boldı. "Alandır, inç arassa candarı hökman alan-(16)dır..." ol yene köşeşip bilmedi, onuñ hovlusı suva gark bolupdı, (17) ecesiniñ divardan asılgı suratı suva gaçıp, gayıp yördi. Ol elin-(18) deki kitaplardı görüp az-kem incaldı, Nuhlı gürrüñin dovamı ece-(19) siniñ sesine eylenip eşidilen yalı boldı.

(20)-.... Hudayın yadına gemide galan Nuh, onuñ yanındaki ähli hay-(21) vanlar, ähli mallar düşüpdür. Huday yerin üstünden şemal övüsdü-(22) ripdir, suv akmasını goyupdır.

(23) Umman çeşmesi hem asman penciresi yapılpdır, asmandan yağış (24)

yagması kesilipdir...

(25) "Yagış yagdırmagın-dırdirmegin aṣatlığını..." diyip, Nöker (26) milisge pikir övrüp oturşına yaṣılı yıldırdı: "Gerek bolsa, as-(27) man penciresini açmalı, gerek bolmasa-da, yapıp goybermeli, özünün (28)mirabı, gatlası bardır-da! Günün geldi, Nuh! özüne, çağalarına, (29) molaşıp-meleşip duran canaverlerine, diṣe ganlıca et küyseyen (30) yırtıcılarına yine birazrak gayrat et diyseñ cuda bolmanda, aç-(31)lık glan etsen, basım suv siṣer, yer gurar. Azıgınızın gutarandı-(32) gı-ha belli, azacık sabır et, ana, suv çekilişip ugrayar. Ho-ol bir (33) yerlerden beyik daḡın başı hem garalıp görnüp ugradı. Megerem, Ara-(34) rat daḡları bolsa gerek. Yaḡışmansın, hut şol... Hanı, guşların (35) birini uçurıp gör, aç gemin penciresini, garganı goyberip gör, yine (36) şondan ekabırraḡı yok. Dolanıp gelmeyende-de gargadır-da... Bolsa-(37) da, dolanıp geldi. Ah, henizem yer guramadık bolarlı... Aṣat däl-ov (38) seṣki...."

(39)-Soṣra ol yer yüzünden suvun göterilenini göterilmänini bil-(40) mek üçin kepdelerini goyberdi. (41) Yöne kepdere hem ayaklarını goyar yalı gurı yer tapman, geme do-(42) lanıp geldi; suv henizem yerden gatı yokarda bolmalı; ol elini uzadıp (43) kepdelerini aldı, soṣra game saldı...

(44) "Kepdericik, görgülicik... Nuhuḡ gövnünden turcak bolup, onı (45) begendircek bolup, gatı uzaklara uçannı-da bilmändir. Ölümün (46) öyünde dolanıp geldi. Nuhuḡam adamkerçiligi yok bolarlı, onı aç (47) halına goybermeli däl eken. Eger dolanıp geleyen badına öḡüne üç-(48) dört denecik oklan bolsa, kepdere gövün-garın barımı nâme, begen-(49) cine yine gurı yer gözlemege giderdi. Emma Nuhuḡ harmanında galla (50) galdımı, birmahal soṣuna sogan ekdiler. Kepdere pahır dınc alsa, (51) kayıl bolan bolarlı, yedi günlöp özüne gelmän yatdı. Birdenem, çın

(52) urdumı nāmemi, yene yola düşdi. Bu gezek ol bir yapracık alıp gelây-(53)di. Gözün aydın, Nuh! Ölümünden halas bolduñız, yer gurap başlapdır... (54) Nuh, sen gatı gısık bolarlı, aman-esen galanına toy bermeli yalı. (55) Edil şu mahal bir goynı soyaysañ, geminiñ üstündekiler begencinden (56) öleyärmidi?! Birazacık urayanıñ da-da toy üdir-de, huday dergazap

(sf.62)

(1) bolup durası yok... Ondan gorkanıñ gatı çınıñ bolarlı, ay- geçip (2) baryar, sen velin bütün gemini açlıkda saklap, şol busup otırsıñ..."

(3)-... Huday Nuha aydıpdır: çık sen gemiden, ayalıñı, ogullarını, (4) ogulların ayallarını yanıñ bilen al.

(5) Ähli hayvanları özün bilen çıkar...

(6) "Nuh, sen gatı mekir adaam, öseriñi bilyän. Ölüm hovplı sıya (7) hatıñız gutardam velin, üyşüp bir tans etmediñiz. Gayta, göni hu-(8) dayıñ yanına enmeñ nāme, huday öz iyceğini tapman duranlardan däl-(9)ahırı. "Sag-aman gaydıp geldik" diydiñ-de, sen oña canlı soyup ber-(10) diñ. Aç duran ayalıñ, ogullarını, gelinleriñ yüzüne-de seretmediñ. (11) Öz gününü görsün, tapanıñı diybersin diyeniñ bilen, yer yüzünde mal (12) galdımı! Diñe tohumlık üçin diyip, gemi bilen ekidip-getirenlerin (13) bar. Sen bolsa olarıñ içindenem iñ arassasını saylap, hudayıñ yanı-(14) na şagalaña gidyeñ. Huday telim agzına tagam degmedik yalı, bay, (15) sümürp iydi, heziller ediñdi. Garnını gerek gebe edeniñden soñ, nā-(16) me diyen bolyar..."

(17)-... Huday öz yüregine aydıpdır: gaydıp adam üçin yeri nālet-(18) lecek däl, sebebi adamıñ yüregine bet niyetiñ aralaşmagı onuñ (19) yaşlığından; öñki edişim yalı, ähli canlı-candarı gırgına-da ber-(20)mek däl...

(21) "Ah, adamlar, adamlar..." diyip, Nöker milisge öz yanından Nuhun (22) tupanında ölüp yitip gidenlere yüzlendi: "Siz biderecik ölen eke-(23) niñiz, ol sizi diñge Nuhun canlısını iymek üçin gırgına beripdir. (24) Şo vagt artık-süüşük naharınız yokmudı, beren bolsaңыз, sesini çı-(25) karmazdı. Ya para verip, yaman övrenişdirmeliñ diydiñizmi..." Nö-(26) ker iki-baka gozgancıradı, mundan artık diñläp oturmaga mecalı (27) bolmansoñ dillenenini-de duymadı:

(28) İndi ikinci gezek Nuhun tupanını gopdurıp, özümüzde-de suv(29) gark etmecek bolsaңыз, şu lükçe bes edeyiñ!-diyip, ol bu gepi (30) birhili yalbaryan ähen de aytdı. Arhip balçı-da, Sähetniyaz aga-da (31) onun yüzüne nebsagırcılık bilen seretdi. Nöker milisge oların (32) gözüne gürrüñ bilen cadılanıp, ondan ayñalmak üçin dalda isleyen (33) mısapır adam yalı bolup göründi. Bu gep oların gulagina Nöker mi-(34) lisgeniñ aytacak sözleri däl bolup eşidildi. Sebebi ikisi-de oña (35) yetik beletdi, onun häliden beri cedele girişmen, sabır-takat edip, (36) diñläp oturişına öz yanlarından hayran galıpdılar. Bu yagdayı Nö-(37) ker milisgeniñ özi-de açık duydu, ol oların yanında diyenlerine "hä" (38) berip oturan bolup görünmecek boldumı-nämemi, bada-bat heliden be-(39)ri daşına çıkarman oturan belliklerini biryan ucundan orta silk-(40) di:

(41)-Nuhun tupanınıñ indi gayytalanmacasını yaradanıñızın özem (42) aydıpdır-da, yöne men sizin ikiniziñ hem hudayıñızın işleyşin-(43) den gövnüm suv içenok...

(44)-Küpür gepleme, Nöker!

(45)-Men küpür geplemok, Sähetniyaz aga! Her diyyen sözümi subut (46) etmegi başaryandırın. Eger siz hudayıñızı cuda govı görülen bolsa-(47)nız, aydıñ hanı, olar haçan doglupdır?

(48) Sähetniyaz aga Arhip balçını, Arhip balçı Sähetniyaz aganı (49) yüzüne seredip oñdı.

(50)-Asıl bilmersiñiz, Nuh eyyamından öñ bir zaman diyip çöpe-(51) çalama urarsıñız. Bar, ol hiç eken, onda siz hudayıñızın ölen (52) yıllarını aydıp bereyiñ!

(53)-Huday hiç haçan ölyän däl dir-diyip, Sähetniyaz aga onun (54) gürrüğine gaşulanını da bilmän galdı.

(55)-Ölmenmi, hek edyär. Eer ol ölmedik bolsa-ha, barıp yatan yalta,

(sf.63)

(1) ölen bolsa-da, oña bardır öydüp aldanıp yörmän. Yaltalığını subut (2) edip bereyin mi?

(3)-Hanı, ayt bakalı-diyip, balçı hem onun gürrüğine gızık-(4) dı.

(5)Bir asman,bir zemin bar dälmi?

(6)-Göze görnüp duran zat ol.

(7)-Emma ol siziñ gözüñize görenok. Eger asman bilen zemin bir (8) bolsa, onı siziñ haysınıñız hudayıñız döredipdir?. He, sıl co-(9) gap berip bilmersiñiz. İncil aydar, meniñ hudayım, a gurhanam (10) meniñki diyär... Bar ol şeyle ekenemde, incil inciliñ bar yerin-(11) deki asman-zemini, gurhanam gurhanıñ bar yerindekini yaradanmış. (12) A son nâme son hudayıñ hiç hili iş başarmayanlığı, vezipesini oñar-(13) mayanlığı... Asman zemini, adamları hem beyleki bir topar zatla-(14)rı yaradıpdır-da yatıberipdir ya son ömürlükdiñç alşa çıkaydımı-(15) ka? Adam birmahal ondan ozdurdı, a ol bolsa işsiz yatır.

(16)-Onı-a birhiliräk bolya, Nöker can!-diyip, Sähetniyaz aga (17) gorkulı gepledi.

(18)-Hiç hili däl, Sähetniyaz aga! Hut şeyle siziň ikiniziň hem (19) hudayınızı vezipesinden ayırmak gerek...

(20)- Vezipesinden ayırmalı diydiňmi?-diyip balçı loh-loh (21) güldi.

(22)-Hava, vezipesinden ayırmalı. Eger bitiren govı işi bolmasa (23) hökman ayırmalı. Bir yagşy iş edip bilen bolsa-da, işine göre sı-(24) laglamalı. Yıkan-yumranlıkları köp bolsa-da, çäresini görmeli...

(25)-Vezipesinden ayranıň bilen boldugımı onsoň, ine, biryan (26) ucundan ulı-ulı işgerleri vezipesindenem ayıryrlar-da, işler dü-(27) zedilip gidiberenok ahırı. Onıň-a "hä" diyecek däl diyip, balçı (28) hem yen bermedi.

(29)-Men diňe ayırmalı diyemok ahırı. Çäresini hem görme-(30)li...

(31)-Sen bir gepiňde huday yogam-a diyip otursıň, yok adama (32) nädip çäre görcek, seniňçe şeyle bolyar-da-diyip, balçı onuň (33) özüni çünke gabamak isledi.

(34)-Vah, hudayıň özi yok, bu yerde düybünden başga zat bar. Şu (35) çaka çenli adamlarıň inamı inamsız. Ol diňe inanyanlarıň kelle-(36)sinde bar... Ona-da näme çäre görüp bolyarmı?- diyip, Nöker milis-(37) ge bir näme hayalladı.-Döwletiň adamkerçiligi govı, geçirimlilik (38) edyär, inansaňız inanberini, öz işiňiz diyyär...

(39)-Hanı, bi gepi goyalıň-diyip, Sähetniyaz molla söhbeti baş-(40) ga yara sovmak isledi. -Yogsa-da, Nöker arada bir , sen obada yok-(41) kaň magaziniň agzında üyşenimizde döwletli gürrüň etdik...

(42)-Habarım bar.

(43)-Nireden bilyäň onı?

(44)-Annam aytdı. Şoň üçinem bärık gelişimdi, geliş ugruma şo (45) diyyen zatlaňgızıň bolmacagını aytcakdım...

(46)-Näme, indi öz obaňda arkayın yaşamagam bolanokmı, azgıncı-(47) lıga

garşı çıkmagam bolanokmı?-diyip, molla azmlı gepledi.

(48)-Bolanok. Şeydip çıkmak bolanok

(49)-Hanı, türkülesene

(50)-Hâzir hiç zat aytcak dâl-haçan magaziniñ agzında gaytadan (51) başıñız hem bolar, şonda menem öz pikirimi aydarın.

(52)-Serğ gövnüñ yıkılandan, şeytanıñ boynı sogrulsın, inim!-(53) diyip, Sâhetnıyaz aga yerinden turdı, üstünü kakışdırdı.-İkin-(54) dinara magaziniñ agzına yıgnanışmaylı bor...

(sf.64)

VII.

(1) Ene arı acal sırtmagınıñ bu bolmasa, ertir boynundan il-(2) cegini öñrekden bări duyyardı. Ol garrılarıñ labırı bilen bar-(3) ha golaya gelyär. "Ey, arı, arı! şarğıldap duran köşk saldırıp, in (4) bir rahat yerinde de tagt gurnadıp, bu dünyä bakı gelen yalıdıñ. Han(5) patışa bolduñ, nökerleriñ daşında pır-pır aylandılar. Bir diye-(6) niñi iki gaytalatmadılar. "Lepbey" diyip, hızmata gayım boldular. (7) Emma sen nâme gördüñ, diş-dırnak bolup döreden agzıbir dövletiñ (8) hözirini hem görüp bilcek dâl. indi saña nâme garaşyanını bil-(9) yeñmi? Men garaşyan, men..."diyip, acal sırtmagı oña gıcalat ber-(10) yen yalı, çalacadan hallan atyardı.

(11) Bu dünyäde garrılığını boyun almakdan yokuş zat yok bolarlı. Em-(12) ma ene arı üçin evizlemek, bir giden yıgnıñ öñünde özünü yitirmek (13) ölümden ağırdı. Ol, her nâme-de bolsa, sır saklayardı. Egbarlanını (14) bildirmecek bolup, çır-çıtır işleyardı. Yöne hiç haçan "Men pa-(15) tışa boldum" diyip eselmändi,

patışalık onun ömrünün manisıdı. (16) Kim ona "Elini sovk suva batırmandır" diyyen bolsa, yalan szlp-(17) dir. Ene arının eden işi azmı! Köşgün içindeki perzentler kimin-(18) ki! Ol hkimlik edip, kime ceza berip, kime abır-zabır eden bolsa, (19) barını diğe öz perzentlerinin başının bir bolmagı in şeydip-(20)di. agam diyip sılap durmadı, başbozarlık edenlere, sınasını (21) hapalanlara hökman temmi bermelidigini her bir perzendine yaş ba-(22) çından vretti.

(23) Balçının giceki mışmanı bilen bolan söveşden son, köşgün (24) içine alcırağılılık aralaşıpdı. Ene arının gyci-kuvvatı yerinde (25) bolanlığında, hey tagtın tövereginde beyle-beyle zatlar goparmı?! (26) Sınapasını hapalap kşge girenler bir dl, iki dl,  dl... Ol pa-(27)tışalık eden dövründe şeyle masgaraılığı hiç haçan grmndi. (28) Hemmesi salın govşap baryanlığından...

(29) Yogsa köşgün içindekilerin hlicesi öz perzendidir, olar hem (30) gycn gaıp ugradığı, bir zamanlar adamların garran atalarını (31) dagdan taşlap gelmek in tayyarlanışı yalı, sağa sovk sala garar-(32) lar. Olar senin garrap uğranığı-da özün den n duyarlar. Tohum taş-(33)lan yckleriği yeke-yekeden barlap çıkarlar. Taşlanan tohum yc-(34) giç ortarasına dşmn, em gelen yerine gasa, ene arıdan gvnleri (35) geçip başlarlar. "Ol biziğ enemiz" diyilip, sılanılıp durulmaz. (36) Patışa arı-da kşgi dolandırmaga artık gycinin yoklugını bi-(37) len son öz perzentlerine tze patışa saylamak in yol açar. Eger (38) şona phim etmesen, köşgün başına yumrulcaklığı, gaydıp yer yüzün-(39)de neslin galmacaklığı öz-özünden dşnklidir. Tze ene arı dny (40) inip, kşge eye bolyağa, garaz, nkerleriği pıtratman saklamalı. Bel-(41)ki, bu duyęı ene arının kalbını ganatlandırıyandır-da, ol acal bi-(42)len darkaş gurup yren bolsa-da, buyağlı grnyrdi. Edil onun (43) gznin alnında nkerleri "şundan patışa çıkar-

ov!"diyyen beş-(44) altı arısına şa tagtını salyardılar. Onsuzam köşgün içinde aya-(45) galdığına gurluşık işleri gidyardı, kim boyı yetmedik öycagazla-(46)rın üstünü yetiryardı, kim getiren şiresini gara de çağacıkla-(47) rının, özlerini iymegi için boş öycagazlarda yığşırp goyyardı.

(48) Ene arı bu zatların hemmesini sınılap otır, yöne ol arıların (49) bir vagtkıları yalı gövüncenlik bilen bal toplamaga gitmeyendigi-(50) ni-de köşgün içine nâhilidir bir sovuk salalığın aralaşandığı-(51) nı-da, iş eden bolyanların hem menden sağa baryança" boluşyanları-(52) nı-da sınılap otır Arıların öz daşından aylanışan bolsa-da, göz-(53) lerini taze gurlup yörlen tagtlara dikendigini-de görmän duranok-(54) dı. Ol şonda birhili gam layına batcak hem bolyardı, başardığın-(55) dan tohum taşlayşını govulaşdırcak bolup, elinden gelenini eder

(sf.65)

(1)di. İşini bitirensön, öycüklerin düybüne ser salıp, yine özünden (2) gövni geçip gırmıldardı. "Garrapsın, gatı garrapsın" diyyen yalı, (3) tagtın töveregine gelip, ağır gövreni gövünli-gövünsiz gozgardı.

(4) Bu sussupeslik köşgün içindeki âhli arıların kalbında gozgalar (5) turzar, şonun için onların bal toplamaga gidibem,, gurluşık işle-(6)rini alıp barıbam känbir mazası bolmaz. Olar nâmedir bir zada (7) garaşyan yalı, gövünli-gövünsiz gırmıldar yörlerler. Şonda ene arı: (8) "Hey, ulalıp oñalman geçenler, şunça terbiye berdimikâm diysem, (9) barını biderek etcek bolup dursunız, sesin peseleniği anşa öz (10) perzentlerin hem senden el çekip, dagap gitcek" diyyen yalı, güy-(11)cünde barını edip, merdemsilencek bolar. Arılar bolsa, bir bölü-(12) nişigin bolcagını öñünden duyanlığı için, misli kimiñ arapına (13) geçmeli diyip, pursat arap yatana

meñzeyen yalıdı.

(14) Emma olar köşkte övrülüşik bolcak bolup yören mahalı hem (15) sınıasını hapalap, onun törüne ayak seken arıları gözden salmadılar. (16) işeññir arılar bilen oların arasında özara söveş başlandı, ha-(17) palanan arılarını indi gaydıp hiç bir güle gonmazlığı için, ola-(18)rın ganatını çıkan yerinden dişlediler. Ağır yaralananları şol (19) mahal dünyā azabından dındılar, beylekilere-de ağırına çıdasā (20) mün yaşa diylen yalı boldı, emma oların ölümü bada-bat can beren-(21) lerin kiçe-de bolmadı...

(22) "Şun-a oñardınız" diyyen yalı, ene arı incalıp ganatlarını (23) gerişdirdi. Ol öz perzentlerinin hiç haçan yüzügara etmecekdigi-(24) ne, arılar neslinin ata-baba gelyen dep-dessurlarının çağalarına-(25) da geçenligine göz getirip. "Hä, siz indi öz-özüniz hem arassa döwlet (26) gurup, agzıbir maşgala bolup bilcek" diyyen kimin, kellesini baş(27) atyan yalı hereketlendirdi. Onun bu dünyāde indi hiç hili armanının (28) yoklugını arassa gözlerinden hem añmak bolyardı.

(29) Ene arı gövñühoş bolup, töveregine esevan etdi. Onun şu çaka (30) çenli bal barını muğt iyip yatan erkek arılara gözi düşdi. Özünün (31) yaşlıgı, birnäçe erkek arı bilen güllerin arasına gezelence çı-(32) kişi yadına düşen bolarlı. Ah, o günler nāhili hezildi, sen yañı (33) patışalık kesbiñe başlacak- başlacak bolup duransın. Erkek arı-(34)lar daşın da pırpır aylanarlar, senem yaş maşgala, dünyānıñ gör-(35) küne melul bolup, başın-gözün aylanıp gidyār. Erkek arılarını ısı-(36)nışıp, tirkeşip bilse, armanı yok. Seni gülden-güle aylarlar, bu (37) dünyā güllere yağtı asmana gaydıp gözün düşmecek yalı, heziller (38) edinip, seyin bilen boların. Erkek arılar seni biri-birinden (39) gabanarlar, gonan gülünge goncak bolup, bilece ısı alıščak bolup, (40) ber-başağay bolarlar. Isgaşarsın, öpüersin, bil guçuşarsın,

ah,(41) o leri yatlamandır dan govusu yokdur, bu dünyäden gidesiñ gelmez. Ol (42) ömrüñ hiç haçan gaytalanıp bilmecek pursadı... Erkek arılar bilen (43) işiñi bitirip, ızına gaydarsıñ, sen indi hakıkı ene arısıñ, saña (44) köşgi tagtıñda patıшалık garaşyandır. Süyci-süyci iymeniñ acı(45) acı gegirmesiniñ barlıgına serediñ ahırı.. Seniñ cuvanlıgıñ er-(46) kek arılar bilen guçuşan, gör, haysı gülleriniñde galdı. Sen indi (47) çaga dogurmalı, nesil köpeltmeli, öz perzentlerine hem enelik, hem (48) patıшалık etmeli. Gör, bir govı gezelenç boynuña näçe alada yüklep-(49) dir...

(50) Köşge yeke dolanıñ gellersiñ. Hiç kim senden: "Hanı, yanıñdaki-(51) lar?" diyip, sorap durmaz. Sebebi köşgüñ içindekiler şeyle iş eden (52) erkek arılarıñ cezasınıñ ölümdigini oñat bilyändir...

(53) Balçınıñ mihmanı arılarıñ yavuz häsiyetiniñ barlıgını öñ ha-(54) çan görüpdür. Yöne arılar hiç zatdan habarsız, töveregi keypihonluk (55) bilen sınılamaga çıkan gızı cuda beydeymeli dälidi. Mihmanına şey-(56) le daraşı bermek bihepbelikden nışan, üstesine-de, ozaldan köyüp (57) yatan arları bar yalı bolan bolmaları näme... Yogsa gız özüne gahar

(sf.66)

(1) gazap bilen topulan arılarıñ hiçisini ozal hiç yerde görmändi ahı-(2) rı. Gızıñ balarılar barada daş gulakdan eşidip yören övgüli gür-(3) rüñleriniñ barı biderek boldı, ol indi arı yalı namart candar baş-(4)ga bir yerde bardır diyip, pikirem edip bilcek dälidi. Gız diñe özü-(5) ni goramak üçin elini galgatdı, yogsa onunıñ gatı-gayrım diyen sözi-de (6) yok...

(7) Özüñi goramak ayıp zatmı, gız özüni arılarıñ gonyan gülüçe gö-(8) renokmı! Her näme-de bolsa, gızıñ gövüne güman gitdi. Bu gödek can-(9) darlara güller nedip çıdap bilyärkä?! Gızıñ hem her bir öñyeteni (10) gülüne gondurıp yöresi

gelenok, onun için, cuda bolmanda, yalbarma-(11) lı-yakarmalı, gövünü tapcak bolmalı. Arılar gül bilen öpüşmege (12) ökde bolyan bolsa, gelip sen-men yok, oña da yapışibermeli däl eken (13) Arıların gızın gargıncına galanı boldı, ol-a nâme, eyder-beyder, (14) avunan yerini sıpar-sermer, basım ızası ayrılar gider. Emma arı-(15) lar adam bilen oyun etmeli dældigine göz yetireymeli yalı, gör, nâçe-(16) sinin cesedi sarıgarıncalara şam boldı. Adamın gülüne gonup, (17) balını sorsa, basım gözlerini bakı yumcagın indi düşnükli bo-(18) lan bolsa gerek...

(19) Gız oña mazalı göz yetirensen, şey diymeli bolyar. Arılar mey-(20) dan güllerinin-de başına düşen tovkı bolmalı, o görgüliler şa-(21)tı görmedik nâzicek neresseler, dünya gelip, nâme görüpdür entek, her (22) sāheri yığırıp garşı alcak. Öz leri bilen bolup, dünyânın he-(23) zilini görcek. Olar öz ellerinde bolsa, hey şol tüşümek sarı bet-(24) nışanların birini bir üstüne münderrermi, netsin pahırlar, oların (25) zāherinden gözleri gorkup, tabın bolupdırlar. Daşından seretse, (26) akli-sarılı güller aşık mağşuk yalı öpüşip oturandır. Ol diñe (27) daşından şeyledir, boyun bolmasa, baş egcek gümanın barmı...

(28) Gız indi seredip otursa, düynäki duşan yigidin hem namart arı-(29) lardan hiç hili tapavudı yok yalı. Yöne ol diye-diye yüzünü saraltma-(30) dık bolsa, gızın gövnecak gümanı barmı, ol diñe şondan son, bir (31)nâme ırılacak yalı etdi, sonam gitcek yerlerini uzak görüp yaydandı. (32) Yigit onı gep-söz bilen bal kölüne batırdı, ayagının aşagındakı (33) suv yalı maşını gücelep, yolun gürrüğünü etmeli dældigini, mey (34)danda oturmağın şāherde bolandan mün pay govudığını, bay, düşün-(35) dirmek düşündirdi. Ol, hamala, gız bu zatlari bilmeyen yalı geple-(36) yārdı...

(37) Emma, nâme, adamkerçilik etmeli bolyar. Arılarda velin adam-(38)

kerçilik diyen zatdan üşük yok eken. "Agzıbirliği arılardan övreni" (39) diyip, sizi elliki övübersinler, barıbir. adamları yarısıça-da bo-(40)lup bilmersini. Balçı velin başga gep, ol gızı gice yarımından agan-(41) son öyüne saldı, oña hossar kimin arka durdı. Arılar velin, garrap (42) sandan galsa, enesini yüzüne-de seretcek däl, garaz, ugrunı tapsa (43) onı terk etmek bilen bolcak. Sizin canınızı iş alıpdır, dünyäde (44) şondan başga lezzetli pişe bardır öydenzok. Näme, gızın işi yok-(45) mudı, bir ancayın bolup, sövda-satıg edip yördi...

(46) Ecesi onı ene arınıkı yalı yumrugının içinde däl-de, ayasının (47) üstünde sakladı. Ol kakasını kimliğini, onun nähili adamdığını (48) pete-pet gelse-de, tanap bilcek dälde. Heniz çagacıkka ecesinden (49) "Hanı kakam?" diyip sorayan mahalları "Kakaam, eceem men, gı-(50) zım" diyen şol bir cogabı eşiderdi. Belki ecesi gızcagazın ka-(51) kasını-da, edil Ene arı yalı birvagt ayşı-eşretin dünyäsine eki-(52) dip, sonra gaydıp ızına kövleden dälde. Her näme diyilse-de, bir (53) yovuz hakikat bardı; arılar hiç haçan adamlar yalı bolup bilenokdı. (54) Belki gızcagazın kakasını erkek arılar yalı däl-de, tersine, acal (55) yüzünü görmän, diriligine yitip giden bolmagı-da ahmal. Onun ata (56) mährini küysäp, öylerine gelip-giden telim adama delmurıp bakanı (57) velin çındı.

(sf.67)

(1) Arılar öylerinden girip-çıkayanın cuda köplüğü için gomparan (2) bolsalar, şonça gahar edip gızın üstüne hücum eden bolsalar, gatı (3) yalışyarlar? Onda ene arının çagalarına terbiye berip bilmedigi, (4) birvagt gızcagazam öylerine gelip-gidenlerin hiçisine gaharlanman-(5) dı. Ecesi oña dayıları gelende yuvaş bolmagı, öz otagına geçip (6) yatmagı övrederdi. Käte gızcagaz ecesi bilen täze dayısının näme (7)

gürrün edyânini diñecek bolup, onların gapısından cıklandı. Ol (8) ilki ilkiler ecesi urulyandır öydüp aglamcırardı, ecesi bolsa, (9) onun eline süyci-köke berip, diñdircek bolar Gızcagaz diñe şondan (10) son ecesiniñ urulmayandığına düşüñcek bolup, oña-da göz yetirip bil-(11) măn, uklap galardı. Ertesi: "Ece, agşam dayı seni urcak boldumı?" (12) diyip sorasa, ecesi keypiköklük bilen: "Ol dayı däl, gızım, kakañ" (13) diyip, şübela onı ımandıracak bolardı. "O meniñ kakam bolsa, nâ (14) me üçin yanında yatanok?" diyip, gızcagaz yine şumcarıp başlardı. (15) "O meniñ kakam däl gerek, o dayı gerek" diyip, onun kakası däl-di-(16) gini, garaz ecesiniñ boynuna goyardı. Sonra ecesi: "Dayı govı adam" (17) diyip, onı yetiñbildiğinden över. Gızcagazıñ övülyen dayısı köp-(18)di, onların ovadan-ovadan maşınları-da bardı, kâte ol ecesi, teze (19) tapınan dayılarınıñ biri bilen meydana gezelence giderdi. Şonda (20) gatı hezillik bolardı, gızcagazıñ yekece özi-de uzakdakı güllerin (21) arasına gidip, kebelek kovalap bilyardı...

(22) Gız ecesinden razı bolmazça däl-di, ecesi onı göze görnenden (23) öz işleyen magazinine işe aldı. Ol ilin yetip bilmeyânini tapıp, (24) iydi, geydi, bal de yaşadı. Bir velin acı-acı gegirmeli bol-(25) dı, ummasız pul kem çıkdı, yine ecesiniñ "Şu kakañ!" diyyen "dayı-(26) sı" dadına yetiñdi. Diliniñ geplenini lükgelep öñünde goydı, öz (27) yanında puluñ gürrüñiniñ yokluğunu aydıp, üzlüşcek bolup durmalı (28) dældiğini sızdırdı. Gız velin hasapsız dostuñ uzaga gitmeceğine (29) akıl yetirmezçe çağa-çağacık däl-di, bergisini-borcunu bedeniniñ (30) gül ısı bilen üzlüşip başladı... Ol uzaklı magazinde danlıp, (31) köpük-köpükden süycürek bolup yörmeni manısız saydı, ahırında-(32) da berge-borca batcak bolsa, bu pişeniñ oña gereği yok bolup gö-(33) ründi...

(34) Elbetde, durmuş diyeniñ arıñ öycügi däl, yöne durmuşda seni (35)

ganatına göterip, muğt balını iydirip, meydan gülleriniñ arasına (36) alıp gidip bilcek arılarıñ barlığına kemsiz göz yetirip ugradı. (37) Düyn ağşam arı onun gülüne gondı, emma onun müşki-anbar ısı diñe (38) bir arı için dâldi. gayta, her goñan onun ısınıñ burk urmagı için (39) öz agramını bilmelidi. Balçınıñ arıları yalı bolup, onun-da gir-(40)re gaharı geldi:

(41)- Sen gülüñe baha kesyeñmi--diyip, ol gızıñ üstüne herrel-(42) di.

(43)- Bahasız gül barmı?

(44)- Asıl şeylemidi...

(45)- Erkek yalı gepiñde dur.

(46)- Binamıs, geplecek gepiñi bil!

(47)- Gül namızsız bolsa, oña gonanam şol bolar.

(48)- Kes sesiñi, hey, seniñ bir...

(49)- O sözün bar-da öyüñdekâ diy!

(50)- Köp gepleme, gancık, duran yerinde bogup öldirin...

(51)- Şo-da eliñden gelmez...

(52) Ol böküp turdı-da, gızıñ yakasından tutup, köynegini iki yanlı-(53) gına serpdı, onun bilenem içi sovaman, yumruğı bilen çem gelen yeri-(54) ne urdı. Gız canhovlına gıgırıp, ceññelin içi bilen hem gelen ta-(55) rapa gaçdı...

(sf.68)

(1) Gız diñe balçınıñka özünü atıp, demini dürsenden soñ: "öte (2) rek geñen dâldirin-de" diyip aydan sözlerini saldarlap görüp, ökün-(3) cek yalı etdi. Balçınıñ arıları bilen yaka tutuşandan soñra, ol (4) asıl arı ugruna rehim-şepagat etmeli dâldigine düşündi. Onuñ için (5) indi ağşamkı arı nâme, dizki arılar nâme... Gamşı

sâhel govşak (6) tutsaŋ, eliŋi gıymak bilen. Gızıŋ bolsa, endam canınıŋ gıyılma (7) kemi galmadı. Yüzi-gözi, asıl bar yeri çışıp, el-ayakdan gidip baryar.

(8) Arhip balçı gapını açanda, gız yene inlep yatırdı. Onuŋ gözi (9) gızıŋ repide dönüp baryan yüzüne düşdi, balçı göye düynki ahvalat (10) ikinci gezek gaytalanyan yalı tisginip gitdi.. "Ah, mähriban arı-(11) cagazlarım, ceza bereniŋizde de, cuda beydeymeli däl ekeniŋiz, (12) birden ganına galaysaŋız nâtcek..."

(13)-Haçan çakdı, köp arı çakdımı?-diyip, balçı hovsalalı (14) gepledi.

(15) Gızıŋ sesi canagırlı çakdı:

(16)-Ähli arıŋ çakdı, yaŋı çakdı, bar yerimden çakdı...

(17)-Hanı, çıkar eşikleriŋi?

(8)-Näme etcek!-diyip, gız geŋ galıp onuŋ yüzüne seretdi..-(19) ya indi arılaŋ çakanını az görüp, özüŋem çakcak bolyaŋmı?...

(20)-Ölesiŋ gelmeyen bolsa, goy bolgusız gürrüŋiŋi.

(21)- Uatanyan....

(22)-Agrıŋa çıdasan, utan-da yatıber-diyip balçı gaharına (23) hırta ızına övrüldi. Gızıŋ velin eyyem köynegi göbeginden yokarda (24) galgayardı.

(25)-Çıkardım.

(26)- Bay-bov, arıçagazlarım ömür yadıŋdan çıkmaz yalı edipdir-ov! (27) ölmen adam bolanıŋ bilenem, arıŋ her çakan yerinden iteşen örer...

(28)-Gıran degenler, meni hä günä saldılar...

(29)- Onuŋ üçin gargınıp oturma, barıbir, seni çakan arılara gı-(30) ran degendir-diyip, balçı gızı arkan yatırdı.-Hanı nireŋ er-(31) bet agrıya, avusı yayramadık yerlerini görkez...

(32)- Şu yerim, şu yerim... -diyip, gız döşüniŋ tövreklerini bar-(33) maŋı

bilen görkezdi. Balçı gözünü yumup, onun barmagını degren yer-(34) lerine dodagını basdı... Telim vagt beri zenan ısını almadık bal-(35) cının başı aylanıp gitdi.

(36)- Senin dodakların nâhili yakımlı diyip, gız melul bolup, (37) "Şu yerim-şu yerimini" köpelti. Ol her gezek balcının agzı enda-(38) mına degende, tenine dirilik demi uran yalı, dünyanı unudıp tovlan-(39) cırayardı. Balçı onun bolşuna artık çıdap bilmedi, eline goraba-(40) lı camını alıp, endamını suvlap çıkdı.

(41) Başını basır-da, yat indi...

VIII.

(42) Ey, adamlar, adamlar:

(43) Hey, siz ömrünüzde bir gezek özünüz hakkında edilyen gürrünlere (44) ugurdaş gopup, şondaki keşbiñizi sınlap gördünüzmi?! Siz arzuv-(45)larda, oy-hıyallarda, namalarda-aydımlarda, şirin-şeker sözlerin (46) arasında nâhili ovadan hem mähriban... Ya adamlar entek-enteklerem (47) sizin hakıkı keşbiñizi çekcek bolup, yüreginizin urşunu aydım-(48) saza geçircek bolup, çıır-çıtır elevreşip yörmükä?! Nöker milisge (49) velin haçandan beri in govı adamların niyetini-pelini "Kitaplar (50) başısına" gabamak üçin cuda täsin dünyäniñ girdabında gark bolup (51) yör. Olar akıl-paylasdan yüküni tutan adamlar, olar bilen yürekden

(sf.69)

(1) düşünse-de, älem-cahanın geçmiş-i-gelcegi hakda cuda çılış-(2) rımlı hem çüñgür pikirler bilen cedelleşse-de bolyar. Olar senin (3) ömür gözlöp, hiç haçan tapıp bilmedik adamların yalı yürege yakın, (4) olar saña hemme zadı, in bärkisi gıza bolan söygiñi nedip sızdır-(5) malıdıgından tä aksakgallar bilen nädip gürleşmeligiñe

çenli (6) salgı beryär. Barından beteri-de, gözyetimin gınelip akıl kesen do-(7)luşıp
 baryan yalı bolyan, olarıñ seniñ bilen sögüşip, gövnüñe degcek (8) gümanı yok.
 Birdir-yarım gezek gövne değışleyende-de olar seniñ gö-(9) rüp duşuşıp yören
 adamlarıñ yalı däl, "Kitaplar başa" yine bir ge-(10) zek ser salsan, garaz, her näme-
 de bolsa, dil tapışsa, bir çukura tüy-(11) kürip bilmedik halatında-da, umuman,
 düşünişse bolman duranok (12) Emma durmuş diyeniñ, her näçe isleyen bolsañ-da,
 gözün köküni gır-(13) dırıp okayan kitabın däl. Durmuşda göryän adamlarıñ kitap
 sahıpa-(14) larında cedelleşyän, iç döküşyän adamlarıñ yalımı näme?! Olar (15)
 yılmanıp-yülmenmedik, eylesi-beylesi taraşlanıp yetişmelidik, ga-(16)raz, kâbir
 yerlerine isgene degrip, yonup-tirmarlap seredişdirmäge mä-(17) teç mısalıdır. Olar
 bilen Nöker milisgeniñ, "Kitaplar başısın-(18)dakı" adamlar yalı, geçen-u-gelcekden
 akıllı-başlı gürrün etcek (19) gümanıñ bolmaz, gayta, geçmişiñ bir danasından ya-da
 dövrün dünyä-(20) si geñ-tańlıklardan dolı alımından gep açaydıñ: "Bul-a yine
 baş-(21) landır-av!" diyip, şol sözi näme üçin diyip goyberyändiklerine göz (22)
 yetirmese-de, sunşurıp galarlar. canıñ-teniñ bilen elleriñi kele-(23) menledip, yine
 kitabı dünyäñe özüñ bilmezden girip gitsen, seni diñ-(24)läp oturanlar hem cadılanan
 yalı bolşarlar. Gövnün üçin şeyle ed-(25) yen bolmakları hem mümkün, diñlerler-
 diñlerler-de: "Ey, bi gürrün-(26) leñden çörek bolmaz" diyşip, hamala, sen oları
 diñe çörek boldur-(27) mak üçin aydyan yalı edip goyarlar. Canıñdan sızdırıp, yine
 düşün-(28) dircek bolarsıñ: "Ey, adamlar, adamlar! Göle bakyan diyip, özüñem (29)
 göle övrülmeli däl..." Bar zatdan adamları eziz göryän Nöker milisge (30) şeydip
 ömründe diline çolap bilmecek sözünü diymege mecbur bolar. (31) Adamlarıñ ondan
 gep alıp galmacagı gara çındı: "Samsık ekeniñ-(32) ey!" diyip, ol yokuş görer
 diymen, özüne göre cogap gaytararlar. Em-(33)ma Nöker milisgeniñ onuñ üçin

mün̈de bir gılı gımıldamaz, ol piki-(34) riniñ ilin̈ki bilen den̈ gelmeyänini bilip durka, özüniñ hem nädürs (35) geplemeyenini on̈yan mahalı: "Ey, adamlar, adamlar! Sizin̈ bir giden (36) zatlara düşünmeyänligin̈iz için̈ men günäkär däl ahırı" diyip, öz-(37) özüni köşeşdirer. Adamlara bolsa kellen̈i garcaşdıryan tükeniksiz (38) gürrünlerin̈ derkarı yok, olar ekin-tikiniñ tabı hakda, mal-garañ yag-(39) dayı barada söz açanını dövletli görüyär. Elbetde, Nökerin̈ki yalı (40) gün-güne bolmasa-da, setanda-seyranda, onda-da gabadı gelende Nu-(41)huñ tupanından başlap, arşa, Aya-e çenli giden aralıgı gep (42) bilen tozdursa-da bolar. Yöne şol bir gürrün̈i depeşek edip, on̈a (43) gayta-gayta dolanıñ barmak nâme gerek, diyildimi-gutardı, onı gor-(44) cap, adamların̈ anıñı bulaşdırmak hökmanmı?!

(45) Nöker milisge, barıñbir, öz diyenini göğertdi, adamlar gövletli (46) gürrün̈i bişirmek için̈ yine magazin̈in̈ agzına yıgnanışmalı boldu-(47) lar. Cahansoltan ece on̈a gatnaşmak meylin̈in̈ yoklugını duydursa-(48) da Nöker üne goyman, onun̈ bu gürrün̈çilikde esası adam bolmalı-(49) dıgını, gayta geçen gezek hem diylene kayıl bolup, sesini çıkar-(50)manlığı için̈ igenip, yanıñ bilen alıp gaytdı

(51) Nöker milisge Cahansoltan eceni alıp gelende, magazin̈in̈ ag-(52) zında obadaşların̈in̈ özlerinden öññesi oturan eken. Adamların̈ (53) keşbinde nâmedir bir zatdan nâgilelik alamatı bar yalıdı. Onı (54) Nöker açık duydı, özüniñ ikinci gezek yıgnanışık diyip ber-başa-(55) gay bolup yörenligi için̈ oların̈ yüzün̈in̈ çañcaryanlığını hem anıdı. (56) Eger Nöker öñki gürrün̈i cikme-cik eşiden bolsa, şonun̈ bilen çek-(57) lenip on̈ubermeli yalıdı. Bu yerde düşünmez yalı nâme bar, obanı ähli

(1) bela-beterden goramalı mı? Goramalı? Adamları yene biincalık edip (2) yörmesi, has beteri-de, olara inanmazçılık edyen yalı, özi olardan (3) has akıllı kimin gabarılması, Annam magazinçiniñ yensedamarını (4) gataltdı. "Ay, senki nâme! "diyip, oña pisindi oturman, eşidiler-(5) eşidilmez hüñürdedi. Eger nâgile bolmalı bolsa, Nöker milisge nâ-(6)gile bolmalıdı, obadaşları maslahat etcek bolsa, onun yok vagtı-(7) nı saylamalı mı, ot alıp baryan gıssag yokdur ahırı. Bu öñki oba mi-(8) litsiyonerini kemsitmek, oña inamsız garmak bolmaz mı?! Hey Nöker (9) obadaşlarınıñ şeyle bipervaylığı bilen ılalaşıp biler mi! Yöne (10) adamlaram onı ayrı tutup, gürrüñ geçirmändi, barı Sâhetniyaz molla-(11) dan, gabadı gelende matlabını aydıp, yarıldı. Oturıberdi. Şol em (12) gayın enesi söymedik yalı, Nökeriñ obada bolmayşını diysene, ah, öy-(13) lenmedik yigitde gayın ene nâme işlesin! Sâhetniyaz molla indi oy-(14) lanıp otursa, bu sanlıca öyliniñ agzıbirliğiniñ hatırasına däl, (15) bir adam, bir adam! Nökeri-hä, asıl unudıp bolmaz. Nöker geplesin, (16) içini döksün, soñ ähli gürrüñi gaytadan çugdamlaymalı bolar. Sâ-(17)hetniyaz molla tolgunıp duran Nökeriñ yüzüne seretdi, ol edep sak-(18) lap:

(19)-Sizdendir, Sâhetniyaz aga!-diyip, onun yol arçarına garaş-(20) dı.

(21)- Adamlar, şo öñki gürrüñi edişcek biz, soñ üçin yıgnanış-(22) dık, Nöker yokdı şonda. Yanı Arhip bilen otırcak, yanımıza gelip, (23) aytcak-goycak zatlam bar diydi. Aydıber, Nöker inim...

(24) İndi Nöker milisge vazladıbermeli yalıdı, ol nâmeden başla-(25) cagını bilmän yaydandı.

(26)-A-Hov, märeke saña garaşyar-diyip, dili gicep duran Annam (27) onı gıssadı.

(28)-Bolanok!-diyip, Nöker milisge uludan demini aldı.

(29)-Näme bolanok, geplep bolanokmı?-diyip, Annam magazinçi (30) yene diline buyrup bilmedi.

(31)-Şu etcek bolşuñız bolanok, düybünden bolanok...

(32)-Biz geçen gezek kim yövsellese, oñ aramızda işi yok diyışdik. (33) Ey, şu milisgelen gorkaklığı ayrılman geçcek!

(34)-Hanı, Annam, gorsanıp oturma-da dinlemenı başar!- diyip, (35) Arhip balçı onuñ bövrüne dürttdi. Sähetniyaz mola-da oña alarılıp (36) seretdi.

(37)-Govı niyetinız bar, emma ol yeterlik däl-diyip, Nöker mi-(38) lisge Annamın gegini artıkmaç bilip, onuñ bilen sanaşmagı özüne (39) kiçilik sayyan yalı, öz gürrüñi bilen boldı. -Alagada, obanı gora-(40) malı diyyeñiz şäherliler dıñ almaga gelmeli däl diyyeñiz. Emma (41) kanun diyibem bir zat bar, sizin etcek bolşuñız hiç heñe gelenok. (42) Arzuv edenin bilen iş bitenok...

(43)- Sen ilki näme üçin militsiya çağırılınñı bir ayt-diyip, (44)Annam yene oturıp bilmedi.-Goy, hemme kişi öz dilin den eşitsin, (45) yogsa maña inananolklar...

(46)-Inanmaz yalı bir zadın atansın-da! -diyip, Nöker milisge (47) yene onuñ geline kân bir ehmiyet bermedi. -Meni militsiya çağırdı-(48)lar. Yalan däl. Teze iş hödürlänlerem yalan däl. Şu tayda gatı basım (49) hapa keselhana açılacak, şon gapısını saklap ber diydiler, yöne (50) men etmedim...

(51)-Onı şu celegaya getirmez yalı edip bolanokmı, şonı diyip gör-(52) dün mi-diyip Sähetniyaz aga söze goşuldı.

(53)-Diyip gördüm, barıbir, peyda yok. Gaçın ugruna çıkılmacağı (54) hak, köne mektebin cayını keselhana övüreceklerem hak. Hemmesi bi-(55) zi obadan göçürmek için edilyär...

(sf.71)

(1) - Ey, sizin iş bitirişiniz şeyle-de!-diyip, Sāhetnıyaz mol-(2)la nāgile pışırdadı.-Nāme, indi diylene kayıl bolup oturmalı-(3) mı?

(4) Raykomdan paltası daşa degip gaydan Cahansoltan eceni-de, (5) Nöker milisgeni-de yüzi gızardı. Bir salımlap olarıñ hiçisi se-(6)sini çıkarmadı. Sonra yene Nöker milisge gozgancırap ugradı:

(7)-Gol govşurıp oturmarıs, Sāhetnıyaz aga! Agzıbirlik ulı (8) güyçdir, agzımız bir bolsa, bizi gozgap bilen bolmaz. Obamız inı aras-(9)sa oba bolmalı diyip, doğru gürrüñ edipsiniz. Yöne onı üçin yörite (10) düzgünnama hökman, kimin nāme iş etmelidigini bilmeli. Yogsa ulı (11) galmağal turar, geleni kovcak borsuñız, olar gitmecekden bolar. (12) Akıllı-başlı çemeleşmek gerek. Bu meselenı birce tarapı. İkinci (13) tarapı bolsa, sizin düzgünnamanız nāmenı esasında yatır. Geliñ, adam-(14) lar, boyun alalıñ? Bizinı herimiz bir zada ınanyas, ınanyan zadımıza(15) ınanıñımız hem gatı yabıgorlı. Barımız bir zada ınanmasak, bu (16) iş başa barmaz

(17)-Nāme ınanmalı, ayt sen şonı! Senı kitap başım diyyeniñe (18) ınanmalımı?

(19)-Ay, halıs yürege düşdüñ-ey, Annam! Hovva, şonı ınanmalı, (20) şonı ızına düşmeli!-diyip Nöker milisge gaharlı gepledi.

(21) Sāhetnıyaz molla ardıncıradı, emma yağsıdan-yamandıñ söz diy-(22) medi, megerem, Nökerinı öñki-sonıkusını dökerine purıca berendir.

(23)-Yogsa bizimı başımıza kıyamət iner, Sāhetnıyaz aga! Menı sözü-(24)mi gönüñe alma, men āhli zadı aytcak...

(25)-Ayt, Nöker, ayt!

(26)-Aytsam, sizinı kitabıñız öñ obanı saklap bilmedi, gayta özü-(27)ñizi

yıgnadılar. Eger biz yine Sähetniyaz aganı diñlese, barımız (28) bile türme gitmeli bolarıs. Sizin bu gürrüñlerinizin sıyası tarapı (29) govşak...

(30)-İnim, sen allañ gudratlı kitabını ara goşman geple!-di-(31)yip, Sähetniyaz molla çıdap bilmedi.

(32)- Sähetniyaz aga, gatı görmeñ,biz şu gün hakikatı boyun alıp, (33) biri-birimize çınımızı aytmasak, derbi-dagın bolyas. Menem öz (34) obam, onun mertebesinin beyikligi için yaşıyan. İndi biziñ duş-(35) manlarımız diñe keyip-sapç için entep yörenler däl. Basım hapı-(36) salar lükgesi bilen getiriler, soñra-da bu yerde yaşasak, iküç yıl bi-(37)le yaşarıs. Birdenem düybi kövlen gaçı bövsüler velin, dat gününge! (38) Keselhanañ cayını suv-sil alar, ähli hapısalık obamızıñ üstüne (39) akar. Ataların ruñı teni hapaların sülekesi bilen garım-gatım bo-(40) lar...

(41)-Çın şo, Nökeriñ diyeni-diyip, Chansoltan ece onun ge-(42) pini tassıkladı.

(43)-Ahırzaman bolcak diysene, Nuhıñ tupanıñı başımızdan in-(44) dercekler diysene diyip, molla uludan dem aldı.-Gep öñküdir, (45) adamlar! Şu yerden diñe maslıgımız çıkar...

(46)-Sähetniyaz aga, maslıklar iş çözenok, biz diri galmalı, yatan-(47) larımızıñ ruhuna-da zeper yetirmeli däl-diyip, Nöker ayıgını (48) aytdı. -Onsoñam bir gezek bolan tupan ikinci gezek gaytalan maz. (49) Bu turcak tupan Nuhıñ tupanı däl, ol biziñ bitevileşmedik ruhu-(50)mızıñ tupanı... Ruhıñ tupanı tursa, Nuhıñ tupanıñ çeni çakı (51) bolmaz. Gol govşurıp oturman, iş bitirmek gerek. Herimiz öz yeri-(52) mizde dursak, iñ govı pikirimizi birikdirsek, biz şo tupanıñ öñüni (53) alıp bileris. Eger şeytmesek, ruhumız garpışıp, özözümüz çım-(54) pıtrak bolarıs. Cahansoltan ece meni bağışlasın, ol tupanıñ öñü-(55) ne partibiletini bövet edip

gaydıdır, men onı yalışıpsın diydim...

(56)- Yalışam däl yalı, kommunisti sılayan adam onun biletini (57) üstünden sil goybermez-diyip, hovsala düşen balçı söze goşuldı,

(sf.72)

(1)-Näbileyin...-diyip, Sähetniyaz molla sakgalını sıpadı..-(2) o tupanı saklacak yene allanı kitabıdır.

(3) Yöne, barıbir, Nöker milisgeni gepi molları çuğur oya batı-(4) rıpdı. Hey, gurhan bilen çem gelen zadı garım-gatım edip, olardan (5) üytgeşik kitap yasap bolarmı?! Obanı başına gaçı bövsilip, tu-(6) pan indi näme, gurhanı ene dereginden zat goyman, kıyamat godurıl-(7) dı näme! Nöker milisgeni hem ugruna düşer-eder yalı däl. Bir se-(8) retsen, ol özüni kiden özge hiç zadı adamlara yol görkezip bilmece-(9) gini, gayta beyleki kitapları şu çaka çenli yol barını agdar-dı (10) der edip gelenini yüzüne basıp dur, bir seretsem: "Gelyen bela-be-(11) ter gatı ulı, bileleşip yağı gaytarmalı, herimizi kiden yol görkezip (12) bilcek naybaş pırları bir yere cemlemeli" diyip dur. Umuman, (13) seredip otursan, ol at oynadyan yalı. Sähetniyaz molla yene dimanı-(14) dan govusını bolmacasına göz yetirdi. Nöker milisge velin, barha (15) bat alıp, ruhu tapanı nähili veyrançılığını üstünde eltcekti-(16) gini gürrü beryardı. Misli adamlar şol tapan gelecekde bir (17) bolmalı däl-de, edil hâzir başından inen yalı halı-perişan bolup (18) oturdılar. Nökeri gürrüni oları beynisine dama-dama, hıyalla-(19) rını suv-sil etdi.. Ol barha mövcep, misli oy-hıyalı bövsüp geçdi-de, (20) oba süründi. Rayondan adamları göçürmek için yolbaşçı barı geldi. (21) Yene adamlar Sähetniyaz molları diyeni den çıkmadılar, onun kasam (22) hökmünde aydan bir vagtkı sözünü

gaytaladılar: "Diñe maslığımız (23) çıkar şu obadan!"

(24) Yolbaşçılar adamları göçürüp bolmacagını anık bildiler, edil (25) hemişeklileri yalı nâhilidir bir al bilenmi, hile bilenmi çikalga (26) tapmağın gamını iydiler. Ahırnı gaçının bir yerini bövüsmeli diyen (27) pikire geldiler, şeytseler adamların öz-özi patı-putısını, alıp, (28) gaçmak bilen bolar öytdüler. Şu yerde özge bir hakikat hem ayan bol-(29) dı. Bövedin bövsülmegi bilen obanın başına, dogrudan-da, tupan in-(30) di. Eger şol tupan inse, dünyâ-de şol öñki akabası bilen mıdar ed-(31) yân bolsa, munda Nuh pıgamberin ki yalı yekece maşgala aman galma-(32) lıdı. Beş öylinin arasına başagaylık düşdi, elbetde, oların hersi (33) öz yanından özünün diri galcagına umit bağlayardı. Her kim öz ba-(34) şını çaramalı boldı.

(35) Eymenç tolkunlar ilki bilen obanın namısına deglip binyat edi-(36) len yapık keselhananı gördabına gark etdi. Ondaki hassalar birki (37) ozal başga yere göçürilipdi. Her yerde-her gerde gan-kok bilen gatap (38) galan mata-marlak, ak hasalardır tokga tutan hapapagtalar bulanıp (39) gelyen suv bilen garım-gatım bolup, balçının külbäsine şaglap (40) gaytdı. Nâme etmeli, nâdip diri galmalı! ya-da dünyâ inmedik yalı (41) gark bolup gitmelimi! Balçı keytikläp, iki baka kân ılgadı, onun (42) itleri hem erbet harasadın gopcagını öñünden duyan yalı çıñsayardı: (43) "Ey penakâr ey, İsa, özün yetiş!" diyip balçı yetişibildiginden ço-(44) kundı. "Gıssaga düşende huday gerek sağa onun karam bolyar" diyyen (45) yalı, tolkunlar balçının dogasını piniñe-de alman, sargılı ayagına (46) urundı. Balçı kürsâp öye girdi-de, incile yapışdı, onı yalbarıp ug-(47) radı, emma ondan-da ses çıkanokdı. "Gudratın bar bolsa görkez, mer-(48) hemetli kitap!" diyip, balçı in sonkı umdını diline çolap, in-(49) cili deli silin gelyân ugrunda dikeldip goydı. İncil onun gözü(50)nin alnında yazılıp-yayrap, beyik divara övrüldi.

(51) Suv beyik divarın iki tarapından aylanıp, çepinden Sähetnıyaz (52) mollalara sagından Nöker milisgelere tarap tutdurdı. Molla balçı(53)nın nähili gudrat bilen tupanın öğünden sovlanını görüp (54) durdı, onun incili dag yalı bolup, ho-ol uzakdan görünyardı. "Arhi-(55) pın Nuh pıgamber bolup galdığı bolarmıka?! Huday dıne şonıa diri (56) galmagı buyurdımıka?! "diyip, molla dovla düşcek yalı hem edyär-(57)di. Emma çıkmadık canda umıt bar, molla allanı çağırıp, gurhanı (58) suvun gelyen ugrunda goydı. Gurhan onun gözünün alnından ulalıp,

(sf.73)

(1) edil balçının öylerini töveregindeki yalı äpet divara övrüldi, (2) kem-kemden iki divar iniğe yayrap sep tutdı.

(3) indi Nökerde iş bardı, ol entek "kitaplar başısını" yazıp (4) gutarmanadı, yöne "Ruh hem cenayat cogapkerçiligi" diyen ulı bölüm-(5) lerinin birinin garalaması tayyardı. Ol kitabını tutuşlığına (6) yazıp gutarsa, obanı yeke özünün hem tupandan aman saklap bilceğine (7) inandı, hezir öz gara başını gutarsa bolanı. Ol kitaplar başı-(8) sınırı bir bölümünün garalamasını keserdip goydı, yene bir beyik (9) divar asmana göterildi.

(10) Cahansoltan ece bilen Annam magazinçinin dat gününe! Eyyem (11) suvun gelşi öğ ki-soñkı çeni däl, Sähetnıyaz molların divarının (12) gutaran yerinden girdap yasap, Cahansoltan ecenin öyini demine so-(13) rup baryar. Nökerler tarapdan gelyen sil bolsa Annam magazinçinin (14) hovunu basyar. Cahansoltan ece näderini bilmän alcıradı, ol suvun (15) öğünde goyar yalı gabıl zat tapmadı. Birden onun yadına selimberdiye (16) vanın öğüne taşlap gaydan partibileti düşdi. "Can sekretar, men (17) biletim yanında bolsa, gayrat etde, gayratıp ber şonı,

men yalşıa-(18) nımı indi bildim, öyümi suv aldı-da, ocagım yıkıldı-la!" diyip, (19) ol yolbaşçıları arasında dergazap bolup, göçmek islemeyen adamlar-(20)rı sınılap duran Selimberdiyeva yalbardı. "He, yalşışanı ızı bildi-(21) ı izmi, mukaddesdir bu bilet" diyip, raykomın sekretarı oña dözmen, (22) partibiletini berdi. Cahansoltan ecelerin öyünün gapdalında hem (23) beyik divar ör-boyuna galdı.

(24) Annam magazinçini yagdayı barınıkıdan kın boldı, indi oña (25) Cahansoltan eceler tarapdaam, Nöker milisgeler gapdaldanam horvp (26) abanyardı. "Ay heley, diri galan yeke pıgamber bolup galyandır diyyardı (27)mollamız tersine ölmeli bir biz bolcak zamanalar başgaça munda (28)ölen pıgamber bolup galyandır. İş gaytı, hele garamayak bolsa (29) aşıat dälür" diyip, Annam magazinçi yetişilbildiginden hüürdeyär-(30)di. "Sered-e olara, yine obadaş diyceksin, bar belanı bizi üstümize (31)sovup, hersi öz divarının ığışagında busup otır. Şola kı yalı ki-(32) tap-derecelem bolmandırıs. Ey cehennäme gitsin-ley, yine garamayak-(33) dır dünyanı saklap duran, hamala yaşalmadıgı bolsun-da diyip, (34) gol govşurıp otırıbersem, barınız gark bolup ölersiniz. Ey, heley, (35) yine den bolmalı bular bilen. Al eline pili, ılga Nöker milisge-(36) ler tarapına! Men Cahansoltan eceler tarapa gitdim, o taydan ga-(37) tı güyçli gelyär" diyip, Annam magazinçi eline pilini alıp ılgadı. (38) Emma ol pil bilen gum sovrup silin öünü alıp bilmeceğine tiz göz (39) yetirdi. "İçigar galmış, nätsemkän" diyip, ol oda-köze düşdi, son-(40) ra pilini taşlap, magazine tarap ılgadı, in sonkı yaşşık aragı gol-(41) tuklap gaytdı. Silin öüne dözer yalı dälür, rayondan yalbarıp-yaka-(42)rıp, az-ovlak üstüne berip alıpdı. "Nätcek-de, çagacıkların gara (43) günü için gerek bolsa, geçäymeli bor senden" diyip, ol yolboyı pı-(44) şırdap geldi. Annam magazinçi çüyşeleri yaşşıkden çıkarıp, silin (45) öünde hatar-hatar dikip goydı. "Gözüne sövdüğim rus vodkaları, (46)

hey, sizem bela-beter geçirersinizmi, kân yov gaytararsınız" diyip (47) ol öz işinden cuda gövnuhoş bolup, ayalına-da degdi. "sen maŋa yene (48)şundan içenyen diyip, avıŋı pürküŋp yörsün. Göryeŋmi bulaŋ iş bitiri-(49) şini! Biziŋ divarımızıŋ ovadandığına bir seret, olaŋkıŋ yüzün-(50) de düşünüksiz yazgılar bar. Aŋırsam görnenok, birhili garalıŋp dur, (51) gatı yürek gısgıŋç. Biziŋkiden velin hovdanda yüzüp yören balı,-(52) caklaram görünyär. Mundan seretseŋ, dünyäŋ giŋen yalı bolar.(53) diyip, ol yene magazine tarap eŋdi "İndi ol bir yaşçık kovserva, birgiden (54) mata-marlak getirdi. "İne, heley, seret, şu konservalar divarıŋ (55) düybünü berkitmek üçin gerek. Bu matalar bolsa, tutulık üçin. Biziŋ (56) divarımızdan uzak gözyetim görnensoŋ, ol indi obamızığı dervezesi (57) bolar. Dünyäni sınılamak üçin hökman şu yere gelerler. Al, heley, der

(sf.74)

(1)revin özünde şu matalardan tutı yasap as, has ovadanrak bolsun!" di-(2) yip, Annam iş bitiren ärlerçe ayalına buyurdi.

(3) Yolbaşçılar biri-biriniŋ yüzüne seredişip, indi asla adamları (4) göçürüp bolmacığına düşündiler. Rayispolkomıŋ başlığı: "Yoldaş (5) Selimberdiyeva, suv içinde gurı galan şucagaz aymançanı oba (6) adamlarına bermesek, başka alaç yok" diyip, raykomıŋ sekretarına (7) geŋeşdi. "Bu yerde bulara yaşamak kın bolar.Birden divarın biri (8) gürpüldep gaytsa, kim olarıŋ canına. Cogap berer" diyip, ol birki (9) traktorça divarlarıŋ berkligini barlap görmegi tabşırdı. Traktor (10) beş divarı yeke-yekeden süşnep gördi asıl olarıŋ hiç biri mizeyinem (11) diyenok. Divarlar biri-birine sep tutup, şeyle bir birleşipdir-(12) velin, ussalara kebşirledeniŋ bilenem şonça bolçak däl. Raykomıŋ (13) sekratarınıŋ yüzi gızarıp gitdi, dogrusı, ol bu

bitevilik için, özü-(14)niñ iş başarmalığı için keyelceğinden ätiyaç eden bolarlı. Ol (15) traktorça-da inanman, divarlarınñ düybünü edimme-edim barlap çık-(16)dı. Geñ görmeli, diñe Annam magazinçiniñ divarınıñ aşagından hem (17) sızanok. Onuñ üstünliginden başı aylanar bolmagı-da ahmal, "Gör-(18) düñmi, heley, gördüñmi, yene bular maña gövni yetmedik bolyar" diyip, (19) gerincirep, döşüne patladıp-patladıp kakyar. Gurhan bilen incilñ (20) sepleşen yerindenem, incil bilen Nöker milisgeniñ, "Kitaplar (21) başısınıñ" birleşen yerindenem Cahansoltan eceniñ divarı bilen (22) Sähetniyaz mollarıñ divarı aralıkdanam nem sızıp yatır.

(23)-mundan yağday bolmaz-diyip, Selim berdiyeva azmlı geple-(24) yär. - Siziñ biribiriñiz bilen birleşip bilmecegiñizi hem sı-(25)zıp yatan divarlarıñız görkezyär. Bir barıñızı suv göterip gi-(26) der...

(27)-Arkayın boluñ, yoldeş sekretar'ı biz indi näme etmelidigi-(28) ni bildik-diyip, adamlar öz işleri bilen boldular.

(29) Selimberdiyeva näderini bilmän, Cahansoltan eceniñ divarınıñ (30) tövereginde pelasañ urdı.Onuñ divarınıñ orta gürpreginiñ dik (31) aşagınıñ çıgcaranıñı görüp, zähresi yarılan yalı boldı.

(32)-Cahansoltan ece, siz divarıñızdan näme için nem sızyanını (33) bilyeñizmi?-diyip, ol cogaba-da garaşman, ot alan yalı gepledi.

(34)- Biletiñ mende yatırka, özüm size derek vzos töledim. Size ınamı (35)nızı berkitmek gerek...

(36)Bağışla, Akmaral can, men şonda gatı yalğışıpdırın...

(37) Nöker milisge bolsa, gara başına gay bolup "Kitaplar başı-(38) sınıñ" devamını yazyardı, ol obadaşlarıñıñ ählisiniñ divarınıñ (39) düybünden ızgar geçip, kem-kemden opurılcağını bilyärdi, "Kitap-(40) lar başısını" yazıp gutarmasa oba

hökman suva gark bolcakdı.

(41)-Yoldaş selimberdiyeva, meň bir hayışım bar! -diyip, Annam (42) magazinçiniň käypi köklük bilen gıgıryan sesi eşildi.

(43)-Aydıň!

(44)-Bilip bolmaz, adamçılıkdır, kelle gızsa, derveze bolup du-(45)ran çüüşelen biri-yarımı içiler.Biziň başlıklarımıza aragı köp-(46) rek bermegi tabşıraveri...

(47)-Başga hayışınız yokmı?

(48)- Bize bir vertolyotam gerek bolar.

(49)- Vertolyot meselesi kın. Size birki sanı gayık bereris. Gayık-(50) larıñızı dervezeniň daşında berkidip goyarsınız, divarlarıň iç (51) yüzünden bolsa uzın merdivanlar sallan. Hezirlikçe şeydip onşuk (52) ediň. Galanını hem görübereris.

(53) -Ay, keygim, tañrıyalkasın! Biz sizden münde bir razıdırıs.-(54) diyip, Sähetniyaz molla gürrüňe goşuldi. -Gaçını becermenıñiz (55) kem bolmadı. Siz-ä çıkdaca galmadıñız, bize-de nepi degdi, indi (56) şäherliler bet iş üçin oba ayak sekip bilmez. Bizi alada etmeň. Öz (57) ümizi özümüz göreris...

(sf.75)

(1) Magazinıñ agzında oturanlarıñ hıyalı hersini özüçe çaykadı, (2) olarıñ her biri özüne ınanmalı yalı, sesini çıkarmadı.Diňe uzak dı-(3) mışlıkdan soň:

(4)-Sähetniyaz aga, şu işi şeyle etmek gerek, biz şonda arassa (5) obalı bolarıs. On üçin biragza bakdıryan düznama gerek, cebis-(6) lik gerek diyip, Nöker milisge yene öňki sözünü gaytaladı.

(7)-İnim Nöker!-diyip, Sähetniyaz molla kınlık bilen gepledi. (8)-Garım-gatım

diyen zadıñı goy! Sen Magtımğulı mollañ: "Beyik (9) dağıñ başındaki üç ağaç, düybi bir bolmasa, çatıp bolmayar" diyen (10) pehimini bilenokmı! Cebislik diyyeniñ hem ine, şu: obadan bıtna-(11) namarıs diydikmi, bıtnamarıs. Höküvmede-de şu adamlar gerek bolmasa, (12) gark aldıraysıñ. Eger kimde-kim şu oba üçin ikilik etcek bolsa, (13) onıñ yünü görmeliñ. Her kim öz ınancında galsın, şu gürrüñ hem (14) şu yerde galsın. Siziñ başlıklarıñız eşitse, yene kese çekerler-(15) diyip molla cahansoltan ece kakdırdı.-Şu dövletli gürrüñ baş-(16)ga yerden çıkaysa ya-da oña garalık getiren tapılsa, ol biziñ obada-(17) şımız däldir, hiç kim oñ gapısından barmalı dälir...

(18) Yene adamlar bir çukura tükürüp dagadılar. Balçı magazini (19) yapcak bolup duran Annamıñ yanına barıp, az-ovlak sövda etmekçidi-(20)gini duyduırdı.

(21) Häliden şeyt-de, ine, munıñ boldı. Özbaşına arassa oba diy-(22) diñiz, goramalı diydiñiz, men-ä şu edilyen gürrüñlerden hiç gövñüm (23) suv içenok. Yok zadıñ gürrüñini edyärler-hov, goramalı zadı velin (24) bilenoklar. İne şu magazini goramalı. Bu bokurdagıñ ahır, içiñ-(25) daşıñ ahır. Munı velin pılanıñı dolanok diyişip, ertebiri (26) yancak bolşup durlar. Şonda biz näme işleris, Arhip? Men dogrı (27) aydyan gerek! -diyip, Annam elinden çekilen yalı dil açdı.

(28)-Dogrı aydyan, gatı dogrı...

(29)-Başdan sovmalık etmesene, siz diñe magazini yapansoñlar dar-(30) garsıñız, dır-pıtrak borsuñız. Olarıñ bolsa,, biri gurhanı orta goy-(31) yar, yene biri partibiletini taşılayar, beyleki biri kitapbaşım diyip (32) çekip yatır... Kim bilyä, haysınıñkıñ dogrudıgını. Yene gepletsen (33) hondanberisireşen bolşarlar. Şu obada şolañ hiçisi zat çözenok, (34) diñe şu magazin iş bitiryär. Eger şu bolmasa, olañ agzı birigip, (35) bir yere üyşübem bilcek däller-hov! çörek diñe şunda bar. Annamı

(36) samsık saymasınlar, obanı öten-geçenden gorap, dövlet tapıp bolmaz. (37) Doğrı dälmi?

(38)-Doğrı...

(39)-Doğrı-da valla, gelse gelsinler, olañ bize azarı yetyärmi! İs-(40) lemesen barma, görme,goşulma! sen bir şu zatlara düşüneymeli yalı (41) velin, baş atıp otırsın.

(42)-Ay, Annam, magazini yapıdırıb-a bolmaz, bar gazananımızı (43) getirip dökeris velin...

(44)-Hak aydaya, görýenmi oları, gatı gısık. Akıl barını satıp (45) gitdiler, emma gövnüm üçinem söda etmediler...

(46)-Gam çekme, sövdan lomaycasını ederis.

(47)-Munça bolanına göre, yüz-yüzden urarısını? Ay, sen haçandan (48)beri içyenem dälsin. İçmesen içme, şu urmasam-a, kelleler at (49) depeniki yalı boldı.

(50)-Guy, gövnüñ galmasın, seni yeke içirip bolmaz-diyip, balçı (51) argın halda dem aldı.

(52)Annam begencinden çüyşe yapışdı, olar iki bolup, birini pay-(53) laşdılar, kelleler semep başladı.

(54)-Arhip dost, men dogrımı aydayın, şu obada-bar-a, senden baş-(55) ga govı görýenim yok. Yüzüñe övye diyme, sen bilen otursa, gövnüñ gö-(56)terilye, özüñ bir yüregi sahi adam-da...

(57)-Ay, bolya-da, Annam!

(sf.76)

(1)-Men çınımy aydayan, Arhip! Arak başınıñ gürrüñi däl.Şü-(2) hov, men

taglımat döretcek, şu dünyā bolşuna ondan son seret di-(3) yip, paŋlayanlardanam bizar bolupdırıs. Kime gerek sen taglımatıŋ (4) kime gerek sen kitapbaşıŋ. Dogatumar dāldir öydenok. Şü Nökere (5) diyyen-ley!

(6)-Oŋ diyyen zatları ugrunda bar, onsonam her kim bir zatdan (7) lezzet almalı-da!

(8)-Men şeyle lezzetiŋ yüzüne tüküren. Yanında-da diyip bilcek (9)onı, öykeleşip yörseŋ govı dāl-de! Şonkı yalı taglımatı menem (10) dörederin. Nāme, gören-eşidenimi, yadıma düşen patarrakmı elek-(11)den geçirsem annamizm bolar duruberer. Boldı etsek, öz taglımatım-(12) dan birini kaçırıp bereyin. Diŋle on da:

(13) Al-arakı es-salat

(14) Al-konyakı şokolat,

(15) Pivo es-salamıl böreküllä,

(16) Nepesilla-arakılla,

(17) Omin!

(18)-Nāme eliŋi galdıranok?

(19)- Nāmesine galdırayın oŋ...

(20)-Muŋa arak töviri diyyärler. İçeniŋ edil yerinecik düşer...

(21)-Annamıŋ bar bol-al-diyip, balçı yıldırdı. Nāme diydi-(22) diŋ boldı.Ol?

(23)-Bu yerde kelleni garcaşdırar yalı zat yok. Arak salat bilen, (24) kon'yak şokolat bilen, pivo börek bilen govı gidyar diyyä. Nepesiŋi (25) purlayanam yene arak diyyä. Vessalam!

(26)-Kimiŋ yanında oksaŋam, Sähetniyaz bir eşitmesin, ömrılla (27) yüzüŋi görmez.

(28)-Men yalan sözlemog-a onsonam öz dogam. Ay, gatı göreni bi-(29)

lenem maŋa-ha bu golay-goltumda mollaŋ geregi bolup durası yok. (30) Kıyamata yetinçem, mollamızıŋ Nöker bolmagam ahmal, gayta, şoŋ göv-(31) nüne degmeli däl diysene. Ay, ondanam molla çıkası yok...-diyip, (32) Annam bu dünyä bilen hoşlaşmalı gününü yadına salıp, biraz hapa (33) boldı.

(34)-Hanı, goysana, Annam, bu saŋa gelişcek zat däl-dir-lä...

(35)-Dogrı aydyaŋ, Arhip dost! Yüzüŋe diyip diydigim diyme, şu (36) obada diŋe sen maŋa düşünyen... Ah, giden obaçılıkkak nähili hezil-(37) likdi. Edil şu magaziniŋ gapdalcığında Hıdır agalar oturardı, (38) aŋır yüzünde Hocam Goturlar, aŋırragında Totam dayzalar, beyle-(39) reginde gurban kitirler...

(40)-Yalŋışma, yalŋışma, Gurban kitirler Hommat gazaklaŋ tövere-(41) gindedi, gapılarında-da obaŋ bar kitiri ala-böle şolaŋ öyünde yalı (42) çagşaşar yatardı...

(43)-Arhip, sen şu vagt içenşoŋ, kellen bulaşcak bolya Totam (44) dayzalaŋ yanında diydimmi, şo yerde. Inanmasaŋ, caylarınıŋ yere (45) sinen keseginden tanap bereyin...

(46)-Be, dogrudanam, şo yerdedi-mey...

(47)-Göryenmi, sen köp vagtlaŋ içmeyenin için bolya bu zatlar. Sen (48) Omatlaŋ, Numatlaŋ, Atdovlaŋ Dötdelen, Çamatlaŋ nirede oturanını (49) taparmıŋ?

(50)-Taparın, Annam can, yöne sen kakalarınıŋ adını ayt. Sen bu (51) sanayanlaŋ çagaka göçüp gitdi ahırı...

(52)-Omadıŋ kakasına kim diyyediler-ey, tey, yadıma düşcek däl-(53) de! Dur-la, Çamadıŋ kakası çopan bolmalı, yadıma düşyärmi, çöle (54) gidip düye bakyardı...

(55)-Mütdä diy!

(56)-Bur içinden, nirededi şolar?

(sf.77)

(1)-Cahansoltan bacılanı beri tarapındadı, aralıkda iki öy(2) bardı...

(3)- İki däl, üç öy bardı. Han agaları görmän geçme...

(4)Bu gezek gepiğe inanıp bilcek däl!

(5)-Inanmasan, yör görkezeyin gözümü daşsalaram taparın-di-(6) yip, Annam gapa tarap okdurıldı.

(7)-Dur-hov, nire baryan? Men bilen sövdalaşcak dälmi? Ay, bu (8) çak gicen içinde harabaçılık da aylanıp yörmeli, onu son bir e (9) goyalı diyip, balçı gepi başga yana sovdı.

(10)-Oh, tas yatdan çıkan eken. Ayt, Arhip, dilin geplese bor.

(11)-Maňa köynek gerekdi, ayal köynegi...

(12)-Ayal köynegi? Gelnecem gaydıp gelen-e dälür? Yuvmalı bor-ov!

(13)-Gelnecen bir çak gelip bolan bolsa gerek...

(14)Arhip yalan-yaşırığa urmalı boldı:

(15)-Şu Tanya gızım geçen gezek gelip-gidende, sen magaziniñdeki (16) şo gımmat köynegin hırıdarı bolupdır. Şonda alaycak eken veli, (17) pulı yetmendir. Menden soramaga-da utanıpdır. İndi bolsa: "Kaka (18) can, Annamın magaziniñdeki köynegi alıp goyaveri, menem iküç aydan (19) dağı gezelence bararın, şäherde tapdıranok şon yalı köynek gatı (20) gıt" diyip, hat barını yazıp yatır...

(21)-Tanya hak aydyar, beyle köynek şäherde yokdur. Menem yekece bi-(22) rini aldım, molla gızına alıp berermikä diyipdim. Olara-da tiki-(23)ni yaranokmış, ağıbaş modamış. Gısık adamlar gürrüñi-de! Ay, şu (24) Tanya uzun köynek

gelşegen-del! Beh, ol menı magazinimi hem yatlayıp-(25) may?!

(26)-He-e...

IX

(27) Tanış bolsun, nätmiş bolsun, parhı yok-bir işiginı den etlen-(28) sonı, ol seniı ataıdan-da ulı mihmanı... Arhip, cuda bolmanda, mih-(29) manııkı üç gün, üç günden sonı göç edip, arkayınlığa salaymalı (30) yalıdı. Sabır-takatı yetmedi, serinde diıe yüregine düven pikiri at (31) saldı: "Veceralıgıı üstünden elter ol, diıe şeyder, o senı incili-(32) ıem bilenok beylekiıem... Basımrak başııı gutarmasaıı obaıı öıünde (3) yüzügara etmekdenem gaydası yok..."

(34) Arhip serine diıe bet pikirleriı gelyeniıden hopukdı. "Bir (35) naıardır-da, onı bilen denı bolup durma!" diyip, öz-özünü köşesdir-(36) cegem bolup gördi. "Besdir-de, dulııı aldırıı yatırıbam-a bolmaz..."

(37) Ol gızııı bolyan otagına boynunu uzatdı, elindeki köynegi onunı (38) üstüne oklap goyderdi:

(39)-Al... Ertir irden öyden garaıı saylarsıı...

(40) Gız, hamala, onunı gelerine garaşıı oturur yalı, ulı sesi bilen (41) agladı, onunı agısı betbagtıı agısına ıalım edyardı, yüregi dilip-(42) dilip gidyardı.

(43)-Men nire gidäyin, kimim bar meniı? Sen meni ölüm-den halas (44) etdiıı indi yovuz ıkbalımdanam halas et... Yogsa-da öldür meni-di(45) yip, ol balcııııı getiren köynegi bilen gözyaşını süpürdi.

(46) Arhip nädip otaga gireniıem, oturgıca çökeniıem bilmedi, gı-(47)zı köşesdirmegiıı ugrunu tapman, öıki soragını orta atdı:

(48)-Dogrucaıı bir ayt, kim sen, nädip düşdüıı bu yere?

(49)-Nädip düşenimi aytsam, sen meni kovarsıñ. Näme üçin adam-(50)larıñ yüregi daşdan? Näme üçin olara rehim-şepagat yok? Men indi (51) erbet adamlarıñ içinde-de, govı adamlarıñ arasında-da yaşap bile-(52)mok, hiç kim meni sıgdıranok. Şu güne keypine düşmedim ahırı. (53) Meniñem arzuım bardı, yaşasım gelyardı. Diriligime oda atdılar, (54) yanıp-bişişimden lezzet aldılar... Kül bolansoñ kime geregiñ bar, (55) senem meni kovcak bolyañ, ondan-a gelen badıma tüpeñlen bolsañ go-(56) vı bolardı. Dıñardım, senem dıñardıñ...

(sf.78)

(1)-Näme bolanını bir ayt ahırı!

(2)-Nädip aydayın, nämesini aydayın onuñ. Yüzüme seretmege uta-(3) narsıñ. Özüm özümden irdim, men hiç kime gerek däl ekenim...

(4)-Hanı, goy, aglama!-diyip balçı çağa yalı elevredi. -Hiç (5) kimim yok diydiñmi?! Düyn adamım bilen gezelence çıkdım diyyediñ-(6)ä...

(7)-Yalan sözlemesem, maña yaşayış yok. Men aldanıp dünyä gelip-(8) dirin, ecemi hem aldapdırlar...

(9)-Eneñ-atañ barmı?

(10)-Yok, hiçisi yok. Ecemi men sebepli basdılar, kaka diyilyen (11) mende yok.Eceli-kalalı bolsam, şu e düşermidim...

(12)- Düşnüklierek geplesene, eceñi näme üçin basdılar, kakañ nä-(13) me üçin yok?

(14)-Dogrumı aytsam, kovarsıñ. Kovmak üçin maña gımmat köynek (15) getirip berensıñ. Gımmat bahalı geyim-gecim berip, meni gucakdan-(16) gucaga kân kovdular. Amma sen beydlersıñ öytmendim öyüñden yala-(17) ñaçlap çıkaran

bolsaŋ, senden razı bolardım. Barıbam özümi derya (18) oklardım...

(19)-Men-ä düşünyen däldirin.

(20)-Düşüncegem bolma, hasratıma ulaşaŋ senem yanarsıŋ. Seniŋ (21) yüregiŋ päkligi yüzünden bildirip dur. Yöne näme üçin govı adamla-522) ram betbagtıŋ üne düşünmek islenok? Men indi näme işlemdi?

(23)-Sen anıgını aytcak del-däl-diyp, balçı gaharlı ardın-(24) cıradı.

(25)-Aydayın, yöe rehimin insin!

(26) Gız başına düşen günleriŋ gılını gırman, Arhip balça gür (27) berip başladı:

(28)-Ecem ovadanlığına buysanıplar gitdi, indem demir gözenegiŋ (19) aŋırsında yatır...

(30) Ol guvdundı, çışi yayrap, repide yalı bolan yüzünden gözyaş düv-(31) meleri ızlı ızına togalanıp yaŋagında nebsagırıcı, yol yasadı.

(32)-Ecem gızka-da şäher magaziniŋde işläpdir, soŋ-soŋam şonda (33) işledi. Bezenmeni-beslenmesi dürli-dümen iymeni govı görer eken. (34) Sövda ugrundan ulurak bir başlıgı onuŋ başını-gözünü aylap toru-(35)na salıpdir. Soŋdanam gövrelı bolupdır diyyärler, onçasını bilcek (36) däl, yöne ol adam men özümi bilelim beri, yaŋı-yaŋı hem öye gelyärdi. (37) Ecem maŋa "Şu seniŋ kakaŋ gızım!" diyip,bir gezek keypi kökke ay(38) dıpdı. Men oŋa, näme üçindir, "Kaka" diyip, yüzlenesim gelenokdı. (39) Ol bir sapar şey diyem de,ecem yanımda yok vagtı dulugıma şarpık (40) çalıpdı.Men: "Oŋa kaka diycek däl, ol meniŋ kakam bolsa, meni ur-(41) mazdı" diyip, ecemiŋ yanında aglapdım. Şonda ol, näme üçindir, bi-(42)le aglaşmaga derek, gayta gülüp: "Gızım ol kaka diyeniŋi halamasa, (43) oŋa dayı diyey" diyip, onuŋ tarapını tutupdı. Ol velin diŋe key (44)piniŋ çag vagtı:

"Mercencigim, Keyicegim, Tovşancığım" diyip, (45)maña her dürli oবাদanca sovgatlar bererdi. Soñabaka öye gelyän "da-(46) yılarım" köpeliş başladı. Oların hersi maña bir hili at bilen (47) yüzlenirdi, kimsi "Meryemcik", kimsi "Marinacık", kimsi "Mer(48)cencik" diyerdi. Men näme diyselerem, düş-düş bolup giden yalı, hiç (49) gatı görmezdim. Alçacıkdim, olar bilen cedireşerdim. Ulalyan-(50)çam, belli bir at göterip bilmän geçdim. Ecemem şolañ demi bilen (51) yöreyen yalı, käte "Marina" käte "Marcan", käte "Mar'yam" diyerdi. (52) Coralı-dereceli bolup, ecemini tapıp geydiryen eşikleri bilen (53) bezenip-beslenip, seyle çıkıp ugramda, olar "Saña Marcina adı (54) ovadan gelişyär" diyip, onı alıp göterdiler. İndi şondan başga (55) adımıñ barlığını bilyenem yok Ecem meni mektebi gutaran badıma, (56) öz işleyen magazinine işe aldı.

(sf.79)

(1) Ecemini gülünü çirten aybıgadam başlık öyümize yığı-yığıdan (2) geldi. Ol indi orta yaşlarındaki yognas adamdı, otursam-tursam, gö-(3) züni menden ayırman, tamakinçilik bilen seredyardı. Maña göz gız-(4) dıryandır diyip, yatsam-tursam kelleme-de gelenokdı,

(5) Bir ecem ikimizin işleyen magazinimizi barladılar. Gatı (6) kân kem çıkıdı. Ol adam bize hossar bolup, köp ılgadı. Emma işiñ (7) düzedilerden geçendigini, ecemi alıp galıp bolmacakdığını, yılı-(8)nı azaltmagıñ mümkündigini aytdı. Meniñ gız halıma türme düş-(9) cekligime hırçını dişlep gınandı. Ecem pahır özünden geçip: (10) "Marcinanı alıp gal, men başa gelenini görerin, sen şoña hossar-(11)lık et" diyip eñredi. Şondan soñ onun baraladası men boldum. (12) Doğrı, ol meni alıp galdı, ecemi velin yıgnadılar...

(13)Ol adamıñ gamgın keşbe geçip, öye gelyenini bilyän. Men dünyäm (14) boşap galan yalı aglayardım. "Marcina, gınanma! İne, basım eceñi (15) hem alıp çıkarın. Birki aya yetmen, dolanıp geler. Özün sag-aman gal-(16) dıñ, çıkarılan pullar hiç-lä! Eceñ boşap gelceğini-de öñünden (17) yuvmalı bor" diyip, ol konyak çıkardı. Ol näçe vagtdan beri biz (18) üçin ılgap yöreson, men onı inanıp dım, has beteri-de, onun yagşı (19) lıklarının önünde bergidar kimin tabındım. Ol meniñ yoguma bak-(20) man, agzıma tutdurıp diyen yalı içirdi, kelleler semenson, gucagina (21) çekdi. "Aglama!" diyip, meniñ gözyaşımı dili bilen yaladı. Yüregim (22) ot alıp baryan yalı, men onı gısmılcırap aglayardım. Başım ayla-(23)nıp, bu dünyäde barlığını-yokluğunu bilemokdım. Ol meni göterip, (24) ecemiñ gülünü çirten divanına getirdi, adamhor yalı delminip, ga-(25) bır-gubur basdı...

(26) Bağtımı yatan-a yatanı, ol meniñ ecemdenem nezikdigimi ay-(27) dıp övyerdi, dili sıpınsa-da, onı ayagaldığına yamanlayardı. Meniñ (28) üçin bu dünyä gutardı. Maña göz gızdırıp, ecemi türme iberenem, hiç (29) kimligimi öz dünyäme yetirenem şol adam boldı...

(30) Men, turup, ,onun saçını penceleğim. Nädeyin, alaçsız bıçäre men (31) Kellemi divara urup-uruplar agladım. Ol meni köşeşdircek bolup, (32) ondan beter hakikatıñ üstünü açdı. Bu dünyäde meniñ ecemem yok (33) eken, kakamam...

(34) "Ecem" diyip yöreniñ seni köçeden tapdı, bir gice magazinini (35) yapıp durka, daşarda, kolyaskanıñ içinden bebegiñ aglayan sesi eşi-(36) dilyär. Onı kimdir biri taşlap gidipdir... Ol seni çağalar öyüne-de (37) bermen ulaltdı, seniñ kimligiñi-de, kimiñ çağasılığıñı-da, haysı (38) milletin gızılığını-da bilmän sakladı. Ol öñden çağa küysep yör-(39) di, adamsı onı çağası bolmayanlığı üçin taşlapdı. Ol seni öz gızı (40) yalı sakladı..."

(41) Bu hakikatı eşidip, men gatı erbet boldum. Ecem özümi bile-(42)lim beri, meniñ yanımda hemişe kakam ölen yalı gürrüñ edyardı... (43) Ecemiñ barlığına şükür edip yören halıma, olam öz ecem däl bolup (44) çıkdı Emma ol nähilem bolsa mañ a mährini sindiripdir, meni adam (45) edipdir. Yöne ahırı bir iriñ yarañ yüzüne çıkyar eken-ä! Özkim-(46) ligiñi bilende añrıñ yoklugına gözyetireniñde kalbıñ boşap galyan (47) eken. Men gutardım, men şondan soñ özümiñ hiç kime gerek dældigimi, (48) adamlarıñ arasında hiç kimdigimi bilip, özümi olara paylap başla-(49)dım. Men oña mecbur boldum, şeydip özümi düyt-müyt etcekdım. (50) Şondan birazacık gövñüme teselli tapcaktım, sebebi mende yürek (51) diyen zat, ruh diyen zat galmandı. Bu seniñ özüñe gelip, mähir di-(52) yen şepagatıñ azda-kände mänedigini bildim. Eger kakam bolan bolsa, (53) ol meni señki yalı mehirli dodagı bilen ogşardı diyip kemsindim...

(54) Gız elindeki köyneke bilen yene göz yaşını süpürdi, balçı bolsa (55) gözünüñ çıgcaranını bildirmecek bolup, agraslık bilen yere bakyar-(57) dı.

(sf.80)

(1)- O leri näme üçin mañ a yatlatdıñ!- Gız uludan dem aldı. (2) -Bu sovuq ıkbalım menia calıma duçar etmelidi, ondan acalam (3) bizar bor-a çemeli. Men onsoñ nedip şeyle işe baş goşmayın, meni (4) dünyä beren adamlar şeyle veceralıgıñ içine taşlap gidipdir ahı-(5)rı. Meniñem söygim bardı, menem coralarım bilen tirkeşip, dünyä (6) buysanıpdım. Guşlarıñ uçuşına, durnalarıñ geçişine el çarpıp-(7) dım, menem çağa yalı ılgapdım, oynapdım, böküpdım, gülüpdım... Em-(8) ma barısını-bütün ömrüñi hiç zatça görmän satın alyan ekenler. İn-(9) di men yok, meniñ kimligim belli däl,men näbelli dünyäde yaşap yö-(10)ren bir näbelli

adam... Yöne men hiç haçan adamların başına musal-(11) lat bolup inmedim, olara diñe tenimin şipasını eçilip geldim. (12) Emma meniñ öñden añırsı yok ömrüme dava saldılar, sen adamların (13) nähili ecizdigini, nähili gutarandığını bilyenmi! Olar hile bi-(14) len, al bilen meni başga yola iterdiler, sonra daşımnda heşelle kak-(15) dılar, hamala, bu hapısalığın hemmesine diñe men günäkär yalı, ma-(16) ña erbet göz bilen bakdılar. Olar menden ätiyaç etdiler, senem şonuñ (17) üçin menden daşrak duranını kem görýen dälşin...

(18) Balçı esli salım sesini çakarman oturdı, sonra gızın yüzüne (19) seretmän, ondan soradı:

(20)-Häzirem magazinde işleyäñmi?

(21)-Yok, men onı dünyäm gutaran i taşladım. Rısgımı öz gülü-(22) min ısından agtardım, gurap gutaryançam, şo sövda baş goşarın (23) diydım. Başga mende alaç galmadı, adam bolup yaşarlık galmadı. (24) Şu yere-de keyp çekmege geldim, işini bitirensen, sen kime gerek?! (25) Diymezimi diyip, ölümün öyünde seniñke özümi atdım. Seniñ zäheri-(26)mi soran dodaklarıñdan ömrümde alıp görmedik mährimi sızdım. Ol (27) meni pağış-para etdi. Diñe şol meni zir-zibillerden saklap biler. (28) Şol yigrenci şähre velin dolanıp barasım gelenok indi öyüñden (29) kovsañam özüñ bil, gızım diyseñem ayal edinip alsañam...

(30) Arhip balçı öz-özünü örtedi, onuñ bar gahar-gazabı betbagtlı-(31) gın öñünde pağış para bolup, misli alabaharın demi bilen çüflenlen (32) buz yalı erep gitdi. Ol adam diyilyen mahlugın betbagt bolanda, ol-(33) da adamların özünden yetende hiç kim bolup galyanını gördi, onuñam (34) edil öz öyünde bagrı-para bolup oturışını sınılap, nebsi ağırdı. (35) Balçı kın de galdı.

(36)-Yat indi, ertire bir çikalı-diyip, ol çeresiz adam kimin (37) öz otagına

yöneldi...

(38) Nâme etmeli?.. Öyden kovsa-da namartlıkdı. kovmasa-da. Ol, (39) "Megerem, gız ömründe bir gezek çıni bilen derdinendir" diyip, oña (40) yüregi bilen ınandı. Gövnüne bolmasa, onuñ sözlerinde galat yokdı, (41) ol ganını sarkdırıp gelen ündeki gızam dâldı. Yürekdeki hakı-(42) kat orta atılанда, adam betbagt bolanı bilenem, ol ovadan görün-(43) yârdı. Ol balçınıñ gözlerine betbagt gözyaşını astında ovadanca na-(44) çara övrüldi.

(45) Ey, sen adam, eger bir adama yağsılık edeyin diysen, eger sen (46) kimdir birini hapısalığını girdabından alıp çıkayın diysen onda (47) sen hayal etmen garıña gal, sen ilki bilen diñe şu gızını elinden çek, (48) sen oña ömründe görmedik mähirini eçil, şonda diñe sogap iş gaza-(49) narsını, sen diñe şonuñ bilen yalkanarsını. Sen öz yaşayan öyüne seret (50) ahırı, senin öyün pıgamberlerin ruhundan bina bolan öy, onda pe-(51) kizeligin berk binyadı-ecen ruhi bar ahırı. Cuda bolman da, (52) şondan onuñ ruhuna yekece çümmücek sep... Yogsa nâme gerekdi senin (53) mukaddes sayıp yören barça zatların... eger bir yol urduranı yola sa-(54)lıp bilmecek bolsa, onı pelinden gaytarıp bilmecek bolsa, onda se-(55) niñ ıkbalı, onda senin sığındığın incil, pākize ıkbalı bilen gö-(56) zünde donup galan ene mehri senin barlığına güve geçyen rehimdar (57) yüregin... nâme gerek. Gel-gel, indi şu yaşında sen oların barını

(sf. 81)

(1) yele sovurcakmı, geldi-geçer bolcakmı, sen adam ahbetin ... Köşeş, (2) köşeş... Çıkalga gözle, ahli tarapı yapıp bolan pursat hiç ömürde (3) bolan dâldir...

(4) Nâme etmeli?.. "Peh-ey, düşüp yören gününü..." Arhip balçı 55) Öz-

özünün üstünden gülcek boldı, ol öz-özünün üstündenem gülüp bil-(6) medi. Oña öyünde ruhunu tazelep, yüregini galkındıranı diñe hayır (7) işe hem sahavatlı köñle ugrukdıran ruh, megerem İsa pıgamberin (8) ruhi kömege yetidi...

(9) Ey, insan oğlu, sen öz pıgamberine nâme üçin uyyanını hem yadın-(10) dan çıkarıp yörsün öydyen. Sen öz pıgamberin ne işler gayrıp, bar-(11)ça adamı günäsinden saplamak üçin dagda-düzde, çöl-beyevanda ser-se-(12)pil bolup, obalarda-şäherlerde oların dadına yetişip yörenini hem (13) unudıpsın... Bilyenmi sen, şol meni cellat pilat haça çüylede-(14)niñde, sonra cesedimi garavulladıp sakladanıñda, "gutardıgıdır" (15) diyşip üstümden gülyärdiler. Emma arasa ruhın öñünde durcak (16) güyç bolmaz. Şonda tabıdımın yanını alıp oturanlar zenanlardı, (17) sonra gayıp bolup, yene barlıga nazar salanımda, meni ilki görenle-(18)rem şolardı. zenamlara erbet göz bilen seretsen olar erbetlik eder, (19) olara nurana göz bilen seretmek gerek, nurana göz bilen... Sen zenan (20) halkına beyle doñyürek bolma! söygüsini bütün ömründe bir adama (21) bağış edyenler pıgamberlerdir ya hudaydır... Gözüni aç, senin gözüñ (22) garañkırıp, sen diñe nurana gözlerin bilen öyüne ser sal, belki, (23) sen onun ähli hapısalığından dıñarsın. Ol özüne yekece bir zat (24) yetişmeyenini öz dili bilen aytdı ahırı.

(25) Oña adam ruhi, adam mehri yetenok. Eger sen onı adam edip bil-(26) mesen sovuk ıkbalından çıkarıp, ruhuna gaytarıp getirmesen, onda (27) bu öyde menin ruhumın, menin gudratlı kitabımın yaşadıgı dälidir. (28) Sen şonça düşün, ol saña çenli yaşanında ecen päk bolupdı, diñe şo-(29) nun üçin päk bolupdı, menin hudavı demimin yılısını bilen, ruhum-(30) dan ruh alan, ruhum düşen öye giren islendik hapa adam, islendik (31) günäli adam, günäsinden, derdinden saplanır. Sen oña ecen gözleri (32) bilen seret! sen oña menin gözlerim bilen seret...

(33) Arhip balçının gulagina her hili ovaz eşidildi. ol ovazlar iç-(34)re öz-özüne-de sala salıp gördi... Sen il-günün öñünde masgara bola-(35) rından gorkyan, balçı! Şeylemi?! Senin gözün alnında bir adam ve-(36) ceralığını çür başına çıkıp, haray islep yatırka, onun çekyen eci(37)ri yüregine tagma basanokmı?! Sen öz masgaraçılığını perdelenme, (38) özgelerin masgaraçılığından gork... Sen Sâhetniyaz molladan elhe-(39) der edyensin, oña-da İsa pıgamberin gudratının nâmedigini orta (40) atsañ, düşünmen durmaz Onun yanında yaş başından aldava düşenler (41) nâme Bir gezek İsa Pıgamberin yolu bir obanın üstünden düşende (42) on sanı adam ılgaşıp yanına gelipdir. Olar: "Rehim et, İsa halıpa!" (43) diyip yalbaryarmışlar. Oların onusu hem pis açanlar eken. Pıgam-(44) ber gudrata inanmağı maslahat beripdir. On adamın biri yüregi bi-(45)len arassalığa uyup, derdinden saplanıdır. Pıgamber oña: "Seni (46) inamın halas etdi" diyip, öz yolu bilen gidiberipdir. Şu naçarı-da (47) ruhun siñen öy bilen saplacığıma inan! Eger gudratın delalatı (48) degip, işim oñuna bolsa, ilki bilen Sâhetniyaz molla "hak edipsin" (49) diyip, alkış aydar...

(50) Gız haram keypinden saplanıp, pāk adam bolanda, men onı ile (51) görkezeyin. Ömrümi yağşı işe ulaşırdım, hayır iş bilenem ötü-(52) reyin. Goy, ol meniñ yanımda bolsun, goy, ol meniñ kömekçim bolsun. (53) Tokaylara gitsin, aylansın, şu yerlerin saplığandan, öyün ruhundan (54) ruh alsın. Ol āhli zadı yadından çıkarar. Diñe şondan sorı maña (55) obadaşlarım: "Balçı, sen in erbet adamları hem perişde edip bil-(56) yen ekenin" diyärler, meni yalkarlar...

(57) Ol süyci arzuv-hıyal bilen uka gitdi.

(1) Adam bu dünyanı "Bakıdır" diyip, islendik yapışan işine yü-(2) regi bilen berlip, özi onun ıgtıbarlı binyatlarının biri bolup yör. (3) Marcina, balçının gövnüne bolmasa, bütün geçmişini unudıp, ondan (4) saplanıp baryan yalıdı. Ol sāhel vagtın içinde görkanalığın kölüne (5) çümdürilip çıkarılana döndi, onun yüzüne adam ruhi çayıldı. Ol (6) balçının dilinden hiç haçan "onı et, munı et" diyen sözi çıkartman, (7) āhli gap-gaçları yuvup, goş-golamları düzüdişdirip, dogrudan-da, (8) öyi ayal şemalı bilen çalıkdırdı. Hovlının içi ömründe görmedi-(9) gini görüp, gül pürkülene döndi.

(10) Balçı bu zatları-da "Bakıdır" diyip, öz-özi gövün yüvürd-(11) yārdi. Ol dogup-dörep diñe şonun aşığıdı, elbetde, ol ıkbaldan al-(12) danan gezeklerinin bolanını bilmān duranokdı, göyā oña aldanyança, (13) yūregi bilen berlen zadına inanıp yaşamak buyrulan yalıdı.

(14) Gız velin ovadanlanıp baryanını özünden başga oñat bilyen yok (15) yalı, buysanıplar ayna bakardı. Misli ol aynanın yüzünden nāmedir (16) bir zatlar gözleyān yalı, şo-ol sereder oturur, öz görecine bakyan (17) gamsız gözleri yūreginin isleyen zadını tapıp bermen, onı gısıp-(18) govuryana menzeşdi...

(19) Kāte bolsa, misli haysı tarapa gitsemkām diyyen yalı, gür ceñ-(20)ñelligin çar tarapına intizar gözler bilen seredip, nāmedir bir za-(21) da garaşyana menzeyārdi. Belki, nāme garaşyanını ol bilyānem dāl-(22) dir, onun bütün ikbalı garaşılmadık ahvalatların sarsgınında (23) geçmedimi?! Yōne ol bir zadı velin gatı govı bilyārdi. Onun köñül (24) kölünde mesgen tutan zatlarının āhlisi ahırında ölüp yeteni bolup (25) çıkyardı. Onun kalbında hiç haçan bakılık, müdimilik diyen

zat (26) bolmandı, yadına düşyän ähli zatları-da vagtlayın yalıdı. Oňa da (27) hıllı ähli mukaddeslikler-çagalığı-da, gızılı-da eceligidir (28) kakalığı-da vagtlayındı, öylerini depeşek eden "dayıları" hakda-(29) ha söz yok... Eger şol vagtlayın zatlar bolmadık bolsa, asla bu dün-(30) yäde onun ıkbalı hem bolcak däl eken. Eger onun durmuşından şo-(31)ların birini sogrup ayraysaň. Megerem, onki süňgi çım-pıtrak bo-(32) lar...

(33) İň berkisi, ol soňkı gezek keypi-sapa üçin meydana çıkıp, na-(34) mart yigit bilen bolanıň da-da, oňa nähili berlipdi, misli yüregi-(35) ne hudavı söygi giren yalı, onı iyse-de doymacak kimin bagrına ba-(36) sıp, ısgını paylapdı... Bu vagtlayın söyginiň ıhlasını, yöne, sen (37) goyay, arman, şeyle söygi ömürlük bolsa diydiler...

(38) Gızın gövününe bolmasa, özüniň balçınıň öyünde bolşı-da, gap-(39)gaç yuvşı-da... sähel salımlık yalıdı, şonun üçin onun intizar göz-(40)leri-de töveregine vagtlayın seredyärdi, misli vagtlayın ıkbal oňa (41) yene-de bir vagtlayın ayşı-eşret vada beryen kimin...

(42) Ol şeyle gen duyguların içinde gayıp yördi, ol özüniň vagtla-(43) yınlığını bildirmecek bolubam,, beyik ıhlas bilen bolça vagtlayın (44) hızmat edyärdi....

(45) Balçı velin bu zatların hemmesini çındır öydüp, şeyle begen-(46) mek begenyärdi, ol öz yanından obadaşlarına, Sähetniyaz molla: "İne, (47) siz basım görersiniz, ecemiň ruhi siňen öyüň hem onun gudratlı (48) inciliniň yol urdurandan nähili adam yaradışını..." diyip, lap (49) edip gürrüň beryärdi. Sebebi gız indi balçının arılarını hısır-(50) dışındanam dırdırıp baryar, asıl ol balarılar bilen bir maşga-(51)lada dünyä inen yalı, oların öycagazlarının tövereginde gıdırda-(52)nıp yördi...

(53) "İndi onı dilden-gözden goramagam gerekdir" diyip, balçı, ha-(54) mala, bir ovadan ulugızın hossarı bolan yalı, öz-özünden monça bo-(55)lup, az vagtın içinde yigdelene döndi. "Bu bolmasa ertir, ertir

(sf.83)

(1) bolmasa biri hökman Sähetniyaz mollaŋka bararın oŋa şeyle-(2) şeyle iş etdim, bir betbagt naçara yağsılık edip sogap gazandım. (3) Şeytmegi maŋa İsa pıgamberiŋ ruhi tabşırdı, men onun vesyetini 54) bercay etdim diyip aydarın..." Emma, nâme üçindir, balçı erte-erte bilen niyetini ıza tesdirdi. "Yene birazacık sabır edeyin..." diyip, (6) ol nâmedir bir zada garaşyan yalı gezdi.

(7) Gız hem garaşyardı...

(8) Marcinanıŋ gözüne öz hovlularına tarap göni gelyen gara görün-(9) di. "Bu obada balçıdan başga-da ins-cins bar bolara çemeli..." Ol elini (10) bıkınına urup, te gara sudur ayıl-sayıl bolyança, bir durku-(11)nı üytgetmen, oŋa tarap seretdi. Yaş yigit, gucurı gayratı, görki-(12) görmegi yerinde... Uzından gelen berdaşlı... Marcinanıŋ köne yara-(13)sı gozganın yalı, yüregi ciglep gitdi. Nâçe dür yüreginde dıkın (14) alan tez duygu ilgap baragada, boynundan aslışsam diydirdi... Ecap (15) etdimi ya-da arzını gaçırasa gelmedimi, garaz, badihovalık bilen (16) kâŋlüne basalık berdi. Gelen yigit ilki bir geŋ galıp, onun yüzüne (17) çıŋerildi. sonra barmısıŋam diymeyän yalı:

(18)-Arhip nirede?-diyip, öŋünden köyüp yatan arı bar kimi azm-(19)lı gepledi.

(20) Bu yigidiŋ bolan bolşuna Marcinanıŋ yeŋsedamarı gatadı.

(21) -Salamıŋı yuvatdıŋmı, ilki salam bererler...

(22)-Salam!

(23) Gız telim lep garaşan näbelliginiñ doñğara daş kimin (24) yigit bolup çıkanına bir ölüp bilmedi.

(25)-Arhipi näme etcek. Onsoñam ilki öyün eyesi soralyandır...

(26)-Näme diydiñ, öyün eyesi diydiñmi? Gelip bärde hocayınsıran (27) bolma, indi şäherde hocayınçılığın gutardı-da, şu hovlı galdımı?

(28) Tanalmayasın diyme...

(29)-Nireden tanayañ meni, aslında özüñ kim?

(30)-Menmi?! Oba militsyoneri...-Onuñ soñkı sözi ısgınsız çıq. (31) dı. - Öñki...

(32) Marcina oña üns bermedi.

(33) Bolañda näme?!-diyip, ol bir gapdala tüykürüp goyberdi.

(34) Nämedigimi gözüñe görkezerin, gatı basım garañı saylarsın!

(35)-Eliñden geleniñi ayama...

(36) Nöker milisge sañğıldap, yumrugını düvdi.

(37)-Arman, ayal adın bar...

(38) -Men ayal däl, geplecek gepiñi bilip geple!

(39)-Bar, sürsen-ey...

(40) Marcina balarıların yanından özlerine tarap gelyen Arhipi gö-(41)rüp, iki eli bilen yüzünü tutdı. Nöker milisge söğücirep, onuñ yanı-(42) na gitdi. Hal-ahval sorasñmak ne Arhipiñ, ne Nöker milisgeniñ yadı-(43)na düşdi.

(44)-Sen oña yoknasızın, atdıñmı?- diyip balçı müynli yalı (45) gepledi.

(46)-Yoknasızın atman, gorap saklap yalı, kimmişin ol?

(47)-Bir naçar bilen deñ bolup durmazlar...

(48)-Şähere yakasını tanadan naçar diy!

(49)- Nöker samsık bolma! ol indi dözülip yör...

(50)-Nöker milisge acı yıldırdı:

(51)-Düzelip yör... Sen öz aklıñdamı bir?

(52)-Hanı cızıgıñdan çıkıberme!

(53)-Arhip, men çınım bilen aydyan, kov onı, obanı azdırar, yi-(54)
gitlerimizi azdırar...

(55)-Sen nähili gürrüñ edyen, Nöker! Sen peliñi bozasıñ yok, Meka-(56)nam
akıllı oğlan, Annamam çağalı çugalı...

(57)-Kovmasañ, üstüñe militsiya getirdip, özüm kovdurarın!

(sf.84)

(1)-Şu öz diyeniñi tutup otursıñ yaşasa men öyümde yaşayar,saña (2) nâme
agramı bar?

(3)-Maña düşye şoñ agramı! İndi biz bir yakası gayışlıdan pes (4) bolduk-
da!

(5)-Ey, bir gepe düşünmez ekeniñ-ey! şeyle düşünsen-ä, şeyle (6) düşün,
beyle düşünsenem, beyle düşün! şo gız-a öyden çıkarılmaz...

(7)-Göreriş!-diyip, Nöker milisge gaharından çışıp, yarılara (8) gelip gaytdı.

(9) Arhip balçınıñ hem düşen halı onuñkidan överlik dälde. Ol (10) Nöker
milisgeniñ militsiya aydarından bircigem çekinenokdı, barıp (11) Sähetniyaz molla
çakaysa ber şondan habarıñı! Soñra onı ömrilla (12) inandıracak gümanıñ bolmaz,
ol şu günün özünde onuñka gitmegi yü-(13) regine düvdi.

(14) Marcina balçınıñ yüzüniñ tutuklığını görüp, öñküdenem beter (15)

yumşadı, has asıllısıradı, oña oyundan cından yeke söz diymedi. gay-(16) ta, bu işlerin barına özi günäkär yalı hala geçip, yözünü sallap, (17) iç-daşın hısırdısı bilen boldı.

(18) Balçı mollarınka şaylanayın diyip durka, onun hovlusına nä-(19) tanış maşınlı biri geldi. Maşından böküp düşen yigit atasının (20) mülküne gelen yalı:

(21)- Yaşulı, keypler nähili? Näme biziñ cerencigimizi kapasada (22) saklap yörsün. Biz velin onı yer yıkıp gözleyes-diyip, Marcina (23) ümledi:- Mün maşına tovşancık. Saña gara iş gelşenok...

(24)-Yok bol, gaydıp gelme şu yere...

(25)-Bä-hä, dillice bolup gidipdir-ey, keserin ocagazın.

(26)-Kescegem bolup gör...

(27) Balçı gürrüñe goşuldı.

(28)-Yagşı yigit, saña näme gerek?

(29)-Ay yaşulı, sende-de insap yok eken Boldı-da, eslice saklap (30) bildiñ, ömürlük zat barmı? -diyip, ol ılgap barıp, Marcinanıñ (31) elinden tutdı, onı südenekledip, maşına tarap çekdi.

(32)- Goyber gızı, yeñsene yaparın-diyip, balçı oña haybat atıp (33) gördi.

(34)-Yaşulı, hetdiñi tana...

(35) Balçı bar gaharını nätanış yigitden çıkardı:

(36)-Mä, saña hetdiñ:

(37) Yeñsesi gızıp giden yigit Marcinanı goyberip, balçının üstüne (38) topıldı. Olar esli salım yerde basalaşdılar, togalanıp-togalanıp (39) hem suvlı yaba agdarıldılar. Arhip balçıda ısgın-mıdar galmadı, (40) ol sargılı ayagını zordan yere direp, kellesini suva basdırmacak (41) bolup dızayardı. Marcina gıkılıplap öye girdi,

balçının goşasını (42) alıp çıkdı.

(43)-Yok bol diyyen şu yerden, atarın!

(44) Yigit gözüne inanmadı, düyn-öğnin hem mährini berip, gucın-(45) da meymirep, süyci uka gidyen gız özüne tüpeñ çenep dur. Ol sañğıl-546) dap yapdan çıkdı.

(47)-Samsık!-diyip, gız oña azgırıldı. -Balçını çıkar yap-(48)dan...

(49) Ol halıs ısgın-mecalı gaçan balçını süyrep, yapdan çıkardı.

(50)-Güm bol şu yerden indi!

(51)-Bolya-da, bolya-da...-diyip, gözi gorkan yigit maşınına nã-(52) dip müneniñi bilmedi.

(53) Maşın garasını saylandan soñ, Marcina Arhip balçının yatan (54) yerine bardı. Ol yarasının ızasına çıdaman, inñildemecek bolup, (55) hırçını dişleyardı. Gız dessine yaranıñ dañısını çözdı, telim (56) vagt beri görmen, ak äsge dönen ayakda can bara meñzenokdı, daba-(57) nınıñ gapdalı bolsa suvcarıp, oyulıp yatırdı. Balçı yarasına hemi-

(sf.85)

(1) şe özi melhem edyardı, keselhana barsa vraçlar: "Kesmeli bolar, (2) süycülik keseli bir yarıp çıkanson, gatı hovplı" diyip, onun daşı-(3) na geçeri. Ol keselhanadan ayagını kesdirmän, ölümün öyünde sıpın (4) gaydardı soñra gerek-yarak dermanını tapıp, öyünde şolar bilen (5) mıdar ederdi.

(6) Marcina oña nãme em etcegini bilmedi, ol balça söyget bolup, (7) onu otagına getirdi, ol eyyem essinden gidipdi. Nirä gitmeli, kime, (8) yüz tutmalı?! Marcina oba gitmegi yüregine düvüp, hovla çıkdı, (9) şol vagtam yañkı kovan

maşınısının dolanıp gelyenini görüp, yüzi (10) yagtılp gitdi. Yene vagtlayın yigitler kın gü-(11) nünde oña kömege yetişdi, gız demi-demine yetmen, onun öğünden çıkıp (12) ılgadı.

(13)-Can dogan, kömek et!

(14)-Hä, nâme boldı, öldümi?-diyip, yüzünde gan-pet galmadık (15) yigit boynunu uzatdı.

(16) Ölmese-de ölcek, keselhana ekidiş, gayrat et!

(17)-Kim oña uruş diydi, çenini bilse yagşı.

(18)-Hötcetlik etmesene, ekidişey...

(19)-Soñ yañkı yalı oyun etmezmin?-diyip, yigit yansılı güldi.

(20)-Nâme diysen edeyin, öler ol. Ölensoñ senden görerler...

(21) Marcinanıñ soñkı sözi yigidiñ goncuna gor guydı, onun gepi (22) yöysel çıkdı.

(23)-Barı senden, kesir hocayın tapıpsın, uruşmalı däl-de. Bol (24) fizräk...

(25) Olar özünü bilmän yatan balçını şäher keselhanasına alıp git-(26) diler.

(27) Marcina şol ün özünde yene köne endiginiñ ıkbalında mese-(28) mälüm yol yasan akabasına gaşuldı, onun dünle erkiniñ yene bövedi (29) bövsüldi. Ol aydım-saza melul bolup, gışını gaygı etmeyen teneçir (30) yalı, zäherli arıların arasında yene keyp edip uçdı. Yöne ol balçı-(31)nıñ halından habar almagı-da unudanokdı, de aşa onun yanına (32) barıp, obadan gatnamagın kınlığından zeyrenen bolyardı, emma ol (33) balçını keselhana getiren yigit bilen tirkeşip gideli beri, şäher-(34) den garasını saylamandı. Balçı ondan oba-garan yagdayını sorayardı, (35) özünüñ keselhana düşeniñi obadaşlarına aytmagı, balarılarına (36) esevan bolmagı tabşıryardı.

(27) Marcina diŋe dört-beş den soŋ, gam gussanı bilmeyen tene-(38) çircige dönüp, yalnız galan hovla dolanıp geldi. Balçının külbesi (39) şol deŋ bşlap, ümsümlük hem tukatlık ecirinden dındı, ol (40) dürli-dümen vagtlayın maşınların duralgasına, şagalan-şovhunıŋ (41) keypi-sapalı mesgenine övrüldi.

(42) Annam magazinçi "İndi-hä balçının gızı geliberendir" diyip, (43) Arhipin gızını görmege, hal-ahval soraşmaga gitdi. Ol Tanya bilen (44) yaşıtdaşrakdı, oğlan oğlancıkka köne güzerde bile suva düşerdi. (45) Bir gezek Annam oyun edip, Tanyanıŋ endamından çümmüklep kaçanıŋ-(46)da, ol tas onı suva gark edipdi. Bu gaytalanmacak ahvalatların äh-(47)lisi çagalıkda galdı. Annam setanda-seyranda şähre yük almaga (48) gidende, Tanya duşaymasa, onı köp vagt beri görenokdı.

(49) Tanya gelen bolsa, ol hökman kakasınıŋ yanında esli bolup gi-(50) der. Annam Tanyadan öz magazinindeki köyneginiŋ gelişyenini-geliş-(51) meyenini sorar. Bahana gıtmı, şeyle barsaŋam, balçının gapısı (52) hemişe açık.

(53) Annam suva düşülyen köne güzere yetdi, ondan aŋırsı hem balçı

(sf.86)

(1)nıŋ hovlusı. Onuŋ göz öŋünde suv daŋşıldadı, iki yana ılgayan Tanya-(2) cık peyda boldı. Nähili hezil lerdi!

(3) Onuŋ gulagina, hakikatdan-da, suvuŋ daŋşıldayan sesi eşidildi (4) ol rdek atçak avçı yalı gamışlıgıŋ içinde çommalıp oturdı. Bir (5) gız köne güzerde keyp

edip, aga-yana yüzyär... Annam gözüne pesgel ber-(6) yän gamışları gıra sovup, cıklar yalı ış açdı. "Hut şol, Tanya! (7) Ol edil oglancıkdaki yalı özünü suva urası geldi. Oglancık galdı-(8) mı nâme indi! Ol yene bukulup, oturan yerinden sınlanını kem görme-(9)di. Gız atılıp suvdan yokarık galanda, kâ omurdanı, kâ gövsi agarıp (10) görünyär... Annam duygusınıñ galkınıp, köñlüni lertzna getiryäni-(11)ni, süyci arzuvarıñ bet niyetine gılav beryänini, özünüñ bolsa ha-(12)lıs erkiñ okundan sıpıp baryanını ağıdı. "Bi iş biramışlık bolar, (13) Annam!" diyip, ol Tanyanı görmecek bolup, gözlerini yumsa-da, onun (14) beynisi ağını gızlı suva aldırın köne güzer yalı çırpınıyardı. Ol (15) kâte çümüp, kete suvuñ, yüzüne çıkıp, barha ondan daşlaşyardı, gıra (16) yetmänkä-de suv yalpaklap, ayagı yere degen bolarlı. İlki gövüsleri, (17) kem-kemden göbegi... göründi. Ol suvdan saylandığıça, gamışlıgıñ (18) içindä, oturan Annamıñ boynı şonça-da yokarık galardı. Annam onun (19) çuv-yalañaçdığını gördi. Ol vagtı bilen ot-çöpüñ üstünde yatan ge-(20) yimine el uzatmadı. Saçlarını seçelendirip, bir turdı bir oturdı. (21) Annamda hem ısgın-deremat galmadı, yöne gız onun gözlerine Tanya (22) däl-de, başga bir tanış yüz bolup göründi.

(23) "Marcina... Bu yerde nâme işlep yörkä? Gökdeki dilegim yerde (24) govuşdı. Nirä görüm-cürüm bolanını bilmän yördüm. Ah, magaziniñi (25) taşladığıda, zım uçan yalı boldı. Kän selpetdiñ ızında, şunkar (26) guşum! Öz ayacıgıñ bilen üstüme geleydiñmi!" diyip, Annam magazin (27) çiniñ agzı suvarıp gitdi. Marcina şäherde işleyerkä, Annam onun (28) aşığı bolup, magaziniñe köp barıpdı. Perizat hemme kişe yetdirip (29) durmı, şäheriñ "men" diyen calay yigitleri agzıña yetirmän, kakıp (30) alıp gidıyär. Ol diñe iküç sapar Marcinanıñ mihmanı boldı, şol (31) giceleri hem ömrılla yadından çıkarıp bilenok. İne-de, şol ovidan

(32) sıratlı zenan...

(33) Annam magazinçi saklanıp bilmän, yerinden turdı.

(34)-Marcina, bu men, gorkma, Annam...

(35) Gız tisginip gitdi, alcırap döşüni yapan köynegi bilen bile (36) suva urdı.

(37)-Marcina, gorkmasana, bu men-ä, Annam ahırı...

(38)-Ay, oğlan, kim bolanda näme, zehremi yardı.

(39)-Sen bu yere nädip düşdün?

(40)- Düşdüm-de, seni göresim gelip gaydıberdim.

(41)-Vah, dılcagazıa döneyin velin, oyun etme. Balçıka mıhman-(42) çılıga geldiñmi? Balçı öydemi?

(43)-Yok, näme etcek? Balçı tokaya gitdi, bir hepdelep gelmen diy-(44)di.

(45) Annam magazinçiniñ yüzi yagtıldı:

(46)- Sen bärde näme işleyen?

(47)-Tokayçı kömekçisi bolup işe girdim. Magazinçilikden-ä go-(48) vı.

(49)-Çınıñmı?

(50)- Yalan bergim barmı?

(51)-Çıpbakay-çınıñmı?

(52)-Dagı näme! Sen henizem şol öñki kerdemi? -diyip, Marcina (53) Annamıñ özüne soval berdi.

(54)-Hava, şol bir pişedir-diyip, Annam gürrüñi uzaldıp, nä-(55) dibem bolsa, suva girmegin ebeteyini gözledi: -Marcina, hova-da (56) gatı ıssı...

(57)-Issı bolar-da, çöpün-çörün içinde demigip dursa...

(sf.87)

(1)-Menem suva düşeyinmi?

(2) Marcina hezil edinip güldi:

(3)-Kim saňa düşme diyyär.

(4) Annam hasır-husur çıkarınıp, özünü suva urdı.

(5)-Pagşıldatman yüz, suv sıçratma!-diyip, Marcina suva (6) çümdi. Annam "Ol şu çenrekden çıkar-ov!" diyip, çak eden yerine al-(7) nasadı. Gız edil onun niyetini bilen yalı, iki satanının arasından (8) kellesini sokup, yokarık göterildi. Annam pagşıldap, bir gapdala (9) gaytdı. Marcina elini çarpıp güldi.

(10)-Dur entek, sencagazı birtutayın-diyip, Annam gızı kova-(11) ladı. Olar suvun yüzünde "Tutdum-gaçdım" oynap, telim övran aylan-(12) dılar. Annam onı ısgından geçirip, ahırını girişine saldı.

(13)-Vay, bu oğlanı, ayrıl eydäyın năme?

(14)-Dursana, Marcina...

(15)-Ayrıl diyyen men saňa, ayrıl!-diyip, gız dep kakyan yalı, (16) elleri bilen gezekli-gezegine suvun yüzüne urdı.

(17)-Bolya, ayrılayın, bolya...

(18)-Ayrıl-da, ayrıl... -Gızın sesinde năzil mayıllık du-(19) yuldı.

(20)-Bolya, bolya, Marcinam... -Yigidin sesine gövnuhoş kayıllık (21) çayıldı.

(22) Olar birhayukdan güzerin gırasına çıkdılar, biri birini ısga-(23) şıp esli oturdılar, son Marcina yuvaşca dillendi.

(24)-Agşam gelermi?

(25)-Göreyin...

(26)- Maḡa magazinden ocuk-bucuk daşamagam aḡsat däl. Özün (27) yanḡ bilen getirsinḡ-de?!

(28)-Bolya.

(29)Şoldur-şol, Annam magazinçi gövün maksadını bitin, bagtını (30) çüven saydı. Mekan magnitofanını gucaklap, magazine gelende: "Ay, (31) Annam, nâçe calaydırın öydyen velin, durmuşdan kân ızda galyan. (32) Sende inḡ berkisi, vidio-magnitifon yok, bilyenmi şo diyip, gızlaḡ (33) ölüp-öçüp baryanını. Şehere yanıma barsaḡ, saḡa-da görkezerin" di-(34) yip, oḡa gıcalat beribermesi bardı. İndi ol öḡki yalı Mekanıḡ ge-(35) pine agzını suvardıp, gıllığını akdırıp oturmaz. "Arabaḡı aḡır-(36) da sür! "diyer. "Sen şäherde kaḡkap, ölüp-öçüp tapyan, akganlaḡ velin (37) üstüne gelip dur" diyer.

(38) Annam magazinçiniḡ çeni-çakı dogrı çıkdı, ol mekanı pakgar-(39) maga goymadı, onuḡ heniz agzısıarı oglancık bolyanını, özüniḡ bol-(40)sa, kemsiz yünḡi yetenini, nâçe gatı görse-de, yüzüne basdı. Mekan ilki (41) Annam oyun edyendir öydüp, oḡa inanmadı. "Sen üstüne gelyän bolsa, (42) meḡem Mekan bolmadıḡım" diyip, oḡa gövnü yetmezçilik etdi. "Ay Me-(43) kan can, akganlar bayguş rısgallıdır, inansan-a inan, inanmasa-(44) ḡam öz işiḡ..."

(45) Annam magazinçi biderek yere övneniḡe sonḡ düşündi, ol bayguş (46) rısgalı agzından gidip baryana döndi. Mekanıḡ magnitofonınıḡ sesi (47) häli-sindi balçılarıḡ tövereginde çıkıp başladı. "Ay, Mekan, sen (48) bir şäherli adam, obalıḡ payına göz gızdırıp yörme, garrı gurdıḡ (49) avunu almak şire yaraşmaz" diyip, Annam oḡa yalbaryan äheḡde duy-(50) durıp gördi. "Edyän gürrüḡiḡ nähili?" diyip, Mekan ör-gökden gelip, (51) bilmediksiren boldı, tilki sapalagını atdı...

(52) Bir gezek Nöker milisge Mekan bilen Marcinanı deryanın boyun-(53)da gördi. Olar gayıga münüp magnitofonu goyçli açıp, akımın ugru-(54) na yüzüp gitdiler. Nöker milisge onların ızlarından gıgırıp galdı:

(55)- Mekan, dolan ızına, seň baryan kenarın gatı hovplı!

(56)-Nirede bolsa, gözagrısı yalı tapıyan, işin bilen bol!

(57)-Oglanlık etme, seň ökünersin.

(sf.88)

(1)-...

(2)-Cahansoltan dayza aydarın, gayt ızına!

(3) Nöker milisge Mekanı ızına gaytarar yalı söz tapmadı, biderek (4) canını yakıp gıgıranı galdı. Gayık velin tolkuna adaca çaykanıp (5) gızarıp yaşıp baryan e tarap yüzyardı. Mekan tebigatın şeyle (6) ovadan keşbini şu çaka çenli onun goynunda yaşap, sınılamanına (7) ökünen yalı, garañkı gatlışıp gidensoñam, gayığı öz ıgtıyarına (8) goyberdi.

(9) Nöker milisge ne Mekanı, ne Annam magazinçini oba peçan etdi. (10) Arhip balçının öyünde yakası gayışlı saklayanlığı hakda-da hiç (11) yerde kelam agız geplemedi. Öz obasının yigitlerinin ayıbını yaşır-(12)dı, oları masgara etmekden saklandı. "Olar diñe yeñilkellek ed-(13) yâr, aklına aylandırmak gerek" diyip, ol bir alaç tapyança, sır sak-(14)lap gezdi. Sadap yeñe: "Eriñ şeyle-şeyle iş edyâr" diyip aydaysaň, (15) gürrüniñ ula yazıp, ahırzamanın gopmagı ahmal. Her zat etmeli, özün (16) çeresini tapmalı. Cahansoltan eceniñ yanında-ha bu hakda yağşı-(17)dan -yamandan dil yarıp bolmaz. Sâhetniyaz molla eşideyse, yigitler-(18) den gövni geçip, yanını yere bermegi mümkün. Govısı, oları aklına (19) aylandırıyançaň

dımmalı, halıs paltan daşa degse, Marcinanı (20) şıhmütürini tovlamalı, gözünü odunu almalı...

(21) Nöker milisge sonkı pikirini gövnecay bildi, ol Marcinanı (22) yanına gatnıp, onı azgıncılığını adama abray getirmeyändig, adam-(23) ları sandan çıkaryandığı hakda uzından-uzın takal okadı!

(24)-Viy, bu oğlanı diyip duran zadını!

(25)-Onsonam men bi oğlan däl, militsiyanı vekili...

(26)-Menem tokaycının kömekçisi!-diyip, Marcina hem çınla-(27) kay keşbe girdi.

(28)-Tokayçı bolsa, tokayın bilen bol, yigitlerimizi azdırıp (29) yörme!

(30)-Gepleyen gepini bil, oba militsiyası! Töhmetin için öz tür-(31) menizde özünü çüyrederin!

(32)-Näme, Mekanın gözünü-başını aylap gayıga basanın yalanmı? (33) köşge gözüm bilen görmedik bolsam...

(34)-Görseñ görüpsin-de! Ol meni deryanın ağırsına geçirdi. O tay-(35) da balçı tokaya seredip yör, şonı azık ekitdik...

(36) Nöker milisge Marcina gep düşündirip, gala alıp bilmeceğine (37) göz yetirdi. Annam bilen Mekan hem gepini yaşılap, onun için yak-(38) yardı. Ol ne alaç ederini bilmen, için hümledip, kân gezdi...

X

(39) Nöker milisgenin özi militsiya gideyin diyip yördi velin, onı (40) gelip-gitmeli diyip, hatcagaz habar getirdi. Ol şähre begencinden (41) uçup bardı, militsiya onun için adamlara sahavatlı hem edep-ekramlı (42) ıkbal eçilyän

mukaddeslikdi. "Ay, senem militsiya diyip, şol sürüp (43) otırsıñ, göryes-ä olañ nâhilidigini" diyip, onıñ al-petinden alan-(44)lar tapılsa-da, onı pikirinden dândercek gümanıñ bolmaz, kes-kel-(45) lem özüniñkini dogrı etcek bolar... "şolañ nökeri bolup, çöregini (46) iyensonı, señki düşnükli-le" diyip, gañrıısına gaydanlar gepi gutar-(47) dım ederler. Onı köplenç Annam magazinçi, gorcalap halıs üne (48) goymasañ, setanda-seyranda Sâhetnıyaz Molla hem aydar goyberer. Nö-(49)ker milisge canına deglen yalı cibriner: "A-hov, sizıñ bar gara (50) gaygıñız çörek gazanmak... Men indi çöregimi şo taydan iyemok ahı-(51) rı.İşimi elimden alanları üçinem gatı göremok, olar kanuna göre (52) şeydyärler. Özem hak edyärler. Men olañ arasında-da palak yumurt-(53) galañ köpdüğini bilyän, yöne yol düzüv... Men, "Kitaplar başımın" (54) yolu yalı..."

(55) Diyse-diyમેse-de, işinden ayrılanlığı üçin Nöker milisgeniñ

(sf.89)

(1) yüreginde berç galdı, ol beş öyli üçinem tertip düzgüniñ gerekdiği-(2) ni otursatursa dilinden düşürmedi. Diyenı yer almanı üçin militsiya (3) sögüp-zeyrenibem yörmedi. Gayta, ol "Kitaplar başısını" yazıp gu (4)taransonı, onı içeri işler bölüminiñ naçal'niginiñ öñünde patla-(5) dıp. goycakdandı, onı okap görensonlar velin, hökman öñki işiniñ (6) gaytarıp bererler... Ol başga-da bir hakıkata göz yetirdi: "düzna-(7) malar yazgısını ömrüñ ahırına çenli yazıp gutarmak mümkün däl (8) yöne ol esası sayyan bir bölümine belli-küllı at goydı: "Adam ru-(9) hı hem cenayat cogapkerçiligi" Onda kanunda yok, yöne oña hökman (10) giriziläymeli düznamalar anık böleklere bölünip, müñ bir dü-(11) şündirişi bilen yazılğıdı.

(12) Nöker milisge rayona năme üçin çağrıldığı hakda düypli pi-(13) kirem etmedi, ol diŋe "Kitaplar başısınıŋ" dünyasında gayıp, onı (14) mayora okap bermegin arzuvida boldı. Nökeri rayon içeri işler (15) bölümünde uludan-kiçe hemmesi diyen yalı tanayardı, onun sadallığı-(16) her bir sözünü yüregi bilen aydıp canıgıyanlığı, garaz, năme geple-(17) se-de ol diŋe adamlarınŋ gövünü göstermek üçin dünyâ inen yalı, ola-(18) ra hoş yakyardı. Ol năçe çınını edip geplese-de, töveregindekiler (19) onı oyun yalı diŋläp, ala-yaz bolardı. Mayor Kadırov hem onun bilen (20) kăte kabinetinde yörite otırıp, uzakdan-yakından söz açıp, çay başı-(21) nınŋ gürrüŋini ederdı. Mayor onun bilen deŋişmegi halayardı.

(22) Nöker gapıdan boynunu uzadanda, Kadırovınŋ yüzünü tutuk gördi(23) mayor şonda-da edehedine göre, ör turup, onı garşıladı:

(24)-O- hov, militsiyanınŋ vepalı esgeri, gel-geç! diyip, onı yer (25) görkezdi. Ol Nöker milisgeninŋ yüzünden hoş habarınŋ suglasını aŋ-(26)-dı. -Keypinŋ kök, başın dik gördüm...

(27)-Hut şeyledir, yoldaş mayor!

(28)-Obada năme tăzelik bar?

(29)-Tăzelik özümde bar-diyip, Nöker yantorbasına elini sokdı. (30)- Kanunımıza tăze düzler yazdım.

(31) -O-ho! -diyip, mayor Kadırov depderi Nökerinŋ garaşıŋın-(32) danam beter işdemenlik bilen eline aldı.

(33)-Yoldaş mayor, hăzir kăbir yerlerini okap göreyin. Galanını (34) vagtıŋız bolanda okarsıŋız. Menem canımı barlap göreyin diydim, (35) Pikiriŋizi bileyin diydim...

(36)- Şeylemi!

(37) Mayor depderiñ iç yüzüne sünnelep yazılan ovadan harpları yüz-(38) ugra okadı.

(39)-Bä, "Adam ruhi hem cenayat coogarkerçiligi" diyyäñmi? Düyp-(40) den tutyañ-ov! Munıñ hudaýlañ hem pıgamberlen cenayat kodeksi däl-(41) dirde?!

(42)- Ay, yok-la, yoldaş mayor! "Adam ruhunıñ..." diyip yazılğı ahırı

(43) Mayor depderiñ sahıplarını agtarışdırıp oturişına, ulı (44) harplar bilen aşagı çızılıp yazılan sözleri daşıñdan okadı.

(45)- "Ruh kanunı... " "Mertebe kanunı..." Bä, bä... "Ocak kanunı..." (46) "Namıs kanunı..." Yeser zatlar tapyañ-ov!- diyip, ol gözünıñ gıtağı (47) bilen Nökere seretdi. Onuñ bolşı depderden nähilidir bir gizlin (48) zat gözleyene meñzeşdi. -"Ene süydi kanunu...." "Agzıbirlik kanunı (49) -"Dini-ımmat kanunı..." "Goñşokara kanunı... " "Azgınlık ka-(50) nunı..." Bäh, iş-ä edinipsiñ, ählisini özüñ yazdıñmı?

(51)- Hava, yoldaş mayor, özüm yazdım. Vagtıñız bolsa, hâzir okap (52) göreyiñ. Hemmesi anık pikirler bilen delillendirilendir-diyip, (53) Nöker milisge tarıp yetirilen yalı gozgancıradı.

(54) Mayorıñ depderi dümtünip okaşıñdan çen tutsañ, ol uzak gününü (55) şoña bağışlamaga tayyar yalıdı. Ol manı alıp bilmedik yerini da-(56)şıñdan okadı:

(57)-" Cenayatıñ öycügi, onuñ kerep bağlan gorhanası adamların

(sf.90)

(1)ruhudır. Adamlar dürli-dürli ruhlı bolyanlığı üçin her hili ce-(2)nayatlar yüze çıkıyar. Ruhi eciz adam iñ hovplı cenayatçıdır. Şonuñ (3) üçin ilki bilen ruhi göydükleri agtarıp tapmak, olarıñ ağını bay-(4) laşdırmak gerek..."

(5) Nöker milisge mayor sähel başını galdırdığı, ähli düzini (6) biri-biri bilen bağlanışdırıp, düşündiriş beryardı:

(7)-Yoldaş mayor, bu kanınlarıñ ählisi gerek. Ruhı ecizler, has (8) dogrusı, añı göydükler yurduñ boynuna düşen tovkı. Olar ene süy-(9) dünden başlap, namısa çenli kast edyärler. Olara iñ ağır ceza ber-(10) meli... -Ol segindi: -Diñe bir yagdayda, düzediş işlerini geçi-(11)reniñ bilenem aklına aylanmasa... Bilyeñizmi siz, ine, biziñ oba-(12) mızda iki pıgamberiñ ruhi bilen yaşıp yörenem, partiyanıñ ruhi bi-(13)len yaşıp yörenem bar. Onsoñ ol yerde hiç haçan agzıbirlik bolmaz. (14) Olar agzıbir yalı bolsa-da, agzıbir dälidir. Onsoñ goñşokara-da, (15) mertebe-de sovuklık aralaşar...

(16)-Men-ä düşünyen dälidirin-diyip, mayor gözlerini petredip (17) Nöker milisge bakdı.

(18)-Siz häzir bölek-büçek okadıñız, elbetde, düşünmersiñiz!

(19)-Hanı, sen şu depderiñ üsti bilen näme diycek bolyanıñı ayt!

(20)-Şu yerde diyilcek bolunyan zat kân. Biziñ kanunımız adam dur-(21) muşındakı köp ayrıatnılıkları göz öñünde tutmandır. Onda iñ ulı (22) cenayatlara garşı düzler aydılmandır. İne, "Ruh..." bölümünde (23) şol zatlar barada yazdım. eger mekdepde mugallım okuvça hiç zat (24) övredip bilmese, şondan ulı cenayat bolarmı? Bolmaz! Adamlarıñ (25) ata-babasını, geçmişini unutmagı, ocagını taşlap gitmegi cenayat (26) dälmi? Şondan ağır cenayat hiç yerde yokdur. Kommunistler öz partiya-(27) sına dindarlarıñ hudaya inanışı yalı inanıp bilyärmi? Şol ina-(28)mı yok bolsa, ol cenayatçıdır. Biziñ obamızıñ adamları häzir näme (29) inancagını bilenok, kim onı gudrata çekyär, kim onı başga yana. (30) Tutuş obanı deri paylaman yalı etmek cenayat dälmi? Obanıñ namı-(31)sına degmek, üstüne süplükleri

dökmek cenayat dälmi? Emma kanunda (32) oların birine-de ceza bermeli diyip örkezilmändir. Men haysı (33) birini aydıp çıkayın. Ocaga kast edenleri vatan dönügi hökmünde (34) ayıplamalı. Biziñ Sähetniyaz agamızıñ bir dürs gepi bar: ol azgın- (35) çılık köpeliğerse, ine basım harteçcallar gelir diyip gorkyar. (36) Onuñ harteçcallar diyyeni azgın ayallarıñ dogrup taşlan çağaları (37) bolmalı. Şol çağalar ölmen adam çıksa, olarda ne düyp bolar, ne (38) ene-ata, ne-de rehim-şepagat... Amma biziñ azgınlara giñ yol berip, (39) oların keypi-sapañ hatırasına dogran çağalarına esevan bolmağı-(40)mız cenayat dälmi? Sähetniyaz aganın-ha taşlanan çağalara har teç-(41) callar diymegi, biziñ bolsa, oların enelerine harteçcallar diyip (42) bilmezligimiz cenayat dälmi? Biziñ govidan govı, sıpayıdan sıpayı (43) bolcak bolup, bar-zadı bulam-bucar edyänimiz yalanmı? Sähetniyaz (44) mollar "huday" diyip, "pıgamber" diyip yapışıp yatması, öz köñlüni (45) aldap yörmegi cenayat dälmi?..

(46)-Sen mollarızı yine basmalı diycek bolyanmı?- diyip, mayor (47) Nökerin gürrüñine artık çıdap bilmän, sözüni bölđi,

(48)-Basmalı diycek bolamok. Oña öz kanunımız, işimizi inan-(49) dırıp bilmeşimiz cenayat...

(50)-El, netdiñ-äy, inim, näme inansa öz işi.

(51)- Ana, biz şeydip adamları hiç zada inandırıp bilmedik. Bi-(52) düzçiligiñ gözbaşı hem şo yerde, adamların ruhunda...

(3)-Nöker!-diyip, mayor yine onuñ sözüni bölđi. -Näme diyse-(54)ne... Sen şunıñı öz yanında goy, gerek bolsa, habar eders. Kanuna (55) goşmalı ayırmalı zatlar hakda özümüz oylanıp göreris...

(56)-Yoldaş mayor, siz maña düşünmediñiz. Şu depderin güycüne (57)

inanmadıyız. Bolmasa, ilki öz öbamızda düzamalarımı iş yü-

(sf.91)

(1)zünde barlap göreyin. Men Sähetniyaz molla yalı Nuhun tupanının (2) bolcagına inanamok, yöne meñ diyenim edilmese, ruhun tupanının (3) bolcagına inanıñ! İlki bilen baragada, balçının işe alan gızı-(4)nın gümünü çekcek... Siz maña "Kitaplar başın" demi bilen yöre (5) mege ıgtıyar berin! Neticesinin govı bolandığını gözüniz bilen gö-(6) rersiniz, son teklplerimi yokarık iberersiniz...

(7)-Bolmaz, o diyenin düybünden bolmaz-diyip, mayor stolunı (8) yumruklanını-da duymadı. Yene özünü dürsep; sıpayıcılık etdi.. -(9) Nöker sen bir zada düşün, biziñ borcumız adamları cenayata çekmek däl terbiyelemek. Balçı hak iş edyär. Ol yoldan çikanı zehmet (11) bilen terbiyelep, iş övretse, adam etse, onı yetesi zat yok...

(12)-Ah, ol adamları sandan çıkarar!

(13)-Biderek yere dovla düşyen. Kanundan çıkmagın özünge ağır düş-(14) cegini bilenokmı? Sovet militsiyasının adından hereket edyeniñi (15) unutma!..

(16)-Ay, Sähetniyaz molla yalı göni yokarka dahıllı bol diysene. (17) Onı onı etsen eyle bolar, munı etsen beyle bolar diyip, buyruk ber-(18) yenem yok...

(19)-Hanı akıllıca bol!-diyip, mayor hırsızlandı. -Gör-(20)yän velin, ähli diyilyenler dogrı çıkıp baryar. Seni şu yere çağıra-(21) nımını sebebinı bilyänmi?

(22)-Yok! diyip, Nöker pert cogap gaytardı.

(23)-İñ ulı cenayatın nämedigini menem aydayın mı?! Näme, maga-(24) ziniñ agzında üyşüp, özbaşdak dövlet gurmagın gürrüñünü etmek in (25) hovplı cenayat dälmi? Onun kanunı esasını yañkı depderin düzyäni (26) yalanmı? Dini hem

partianı birleşdirmeye meyil edilyäni yalanmı?

(27) Nöker milisge bütün gövresi bilen titredi.

(28)-Kim aytdı onı? Yalan, barı yalan! Nöker daşarı yurduñ zın-(29) danında yatanında-da öz döwletine dönüklük eden däldir...

(30)- Bu habarı ilki gelip seniñ aytmazlığıñ govı däl. Saña govı (31) işger diyip, inanıp yördüm. Oylanar, aklına aylanar, obaңызda (32) açılacak keselhana yerleşersiñ diyip, inanıp yördüm. Göryen velin, (33)tamam çıkmacak bolyar...

(34)-İlki bilen-ä şo keselhana atsaңызam işe geçmen. -Nöker (35) milisge henizem özüni ele alıp bilmän titreyärdi. -Onsoñam... Si-(36) ze aytmadımmı tekliplerimiñ nähilidigini... Gayta, dar cenayatyñ (37) öñini saklacak zatlar...

(38)-Men size häzir cenayat edipsiñiz diyemok. iş salışyan adamla-(39)rıñ biri öñ türmede yatan, şondan egerek bol diyyen. Siziñ bolşu-(40) ңызda ulı cenayata yıkgın etmek meyli duyular diyyen. Onsoñam yene (41) gaytalayan, akıllıca bol, gaydıp şu meselenı gırasında görünme! (42) Düşnüklimi!

(43) Nöker milisgeniñ mayordan gatı nägile bolanlığı mese-melim yü-(44) züne çıkdı, emma gürrüñ gutarıpdı, ol bialaç, sovuk-sala hoşlaşıp (45) gaytmalı boldı.

(46) Abıay diyeniñ sähel yerde gaçyar...

(47) Magaziniñ agzındaki üyşmelenıden militsiyanıñ habardar bolan-(48)lığı hakdaki mış-mışlar obanı dovla saldı. Hemmeler Nöker mi-(49) liske münküür bolup, bu işi diñe şondan gördi. Annam magaziniçi: (50) "Aytmadımmı men, özi milisge

bolsa, gorkak bolar" diyip, yene öz ge-(51)pini dürs saydı. "Ah, bolar-bolar, yene magazinime bolar. Şonı yap-(52) dırsıñız siz" diyip, ol Sähetnoyaz aganıñ, Cahansoltan eceniñ (53) yanında-da canagırlı gepledi.

(54) Sähetnoyaz aga içinden urlan yalı bolup, ahmırlı gezdi. Ol Nö-

(sf.92)

(1)keriñ gövni üçin ikinci gezek yıgnanıñıp, mamını depelendi-(2)gine namıs etdi. Onda başgaça pikirlenmege hiç hili дәлil galma-(3) dı, sebebi birinci gezek yıgnalıñanda gep dört adamıñ öz ara-(4) sında galıpdı. Onuñ Nöker milisgeden gövni buz yalı boldı, özi (5) adam bolmadıga adamkerçilik etmeli дәldigi hakdakı pikiri beyni(6)sini iydi.

(7) Nöker milisge özüni bu dünyäde hiç kime gereksiz sayıp, yeldir-(8)gän kimin öyünden çıkmay yatdı. Ol kimiñ agzından şeyle gepin çık-(9) caklıgını, şol üyşmelenä ters manı berip bilcekligini öz yanın-(10)dan oylanıp añırsına çıkıp bilmedi. Annam magazinçiden görse, oña (11) şeyle ters manı ber diyeniñde-de, sıyası reñk çalar yalı sovadıñı (12) kem bildi. Bolşı-bolşı yalı gürrüñ berendir diyse-de, hakıkata ga-(13)bat gelip barmayan yalıdı. Ol magazinini yaparlarından ozalam gor-(14) kı edip yör. Ya gorkan öñürder edip, dovla düşdümikä?! Garaz, Nöker (15) milisge baş çıkarıp bilmedi. Sähetnoyaz mollanı, Cahansoltan (16) eceni ol hiç cehetden ayıplara esas tapmadı. Arhip balça velin (17) öyünde Marcinanıñ barlıgı üçin münküñ boldı. Emma onuñ damagı-(18) nı çalcak diyseñem, obadaşlarını yüzügara etmez... Onı diyse, Marcina-(19) nıñ onuñ yanına işe geçmegi garañkıdı. "Balçı akılsızlıkdan (20) ya namartlıkdan yalñışmaz, telek iş etmez. Ol bar belanı diñe yüre-(21) gi yukalıkdan tapar" diyip, Nöker milisge onı-da ayıplap bilmedi. (22)

Yene Annam magazinçi garalığa yakın yalı bolup göründi. "Belki, ol (23) Marcinanın yanında kellesinin gızgınına yañrandır. Ol gızın özi (24) galpıldıdaka, militsiya barıp bilmez ahbetin" Ol bu pikirinden (25) hem el çekdi.

(26) Oba Arhip balçının yat gız getirip, öyünde saklayandığı hakda-(27) kı habar yayradı velin, adamların Nöker milisge bolan garayşı (28) kem-kemden ünsden düşüp, bar bela-beter diñe tokaycının külbesin-(29) den çıkyan yalı şoña şübhelı garadılar. Ondan adamların gövni ga-(30)ralıp ugrapdı, ol yanına işger alalı beri, hiç kimin gapısından (31) gara berenokdı, bu bir ayal üçin tutuş obanı äsgermezlikden başga (32) hiç zat dälđi.

(33) Her kim yene kimin başına dönüklık bicesinin düşyenini iki-(34) çek söhbet edende, saldarlap görýardı. Eger Nöker milisge bilen Ca-(35) hansoltan ece pikir alıssa, Sähetniyaz molla şübhe astında galyar-(36) dı. Sebebi molladan beylekilerin ählisi rayoña hersi öz yolbaşçı-(37) sının yanına çağrılıpdır. Hatda Annam magazinçini hem: "Gaydıp (38) magazinın agzında adamları erbet niyet bilen üyşürme" diyip, yol (39) başcıları it alan sanaca dönderipdirler. Tokayça-da tokayın bi (40)len bol diyleni düşnükli. "Ay mollanı çağırar yalı, rayonda on (41) yolbaşcısı barmı!" diyşip, Nöker milisge bilen Cahansoltan ece (42) ol pikiride gömürtik bildi.

(43) Nöker milisge yüregini bire baglap, Sähetniyaz molların işi-(44) gini açdı. Molla onun salamını gövünli-gövünsizaldı. Ol gatı bir (45) yüz berilmeyeniñi añsa-da, molla yumşasýança sesini çıkarman otur-(46) malı boldı. Birki kâse acı çaydan son, yuvaş-yuvaşdan sözleri al-(47) şıp, gürrün aylanıp-dolanıp, Cahansoltan ecenin başından indi. (48) Sähetniyaz molla: "Şu öyşmelenñde ayal-ebtatın geregem yokdur velin..." (49) diyip, ökünyän yalı gep urdı. "Onun biletini taşlap gaytması nâme (50) onda?" diyip, Nöker milisge ikircinlen yendigini sızdırdı. "Ay, (51) yok!"

diyip, ol mollarıñ geplemen turanından peydalanıp, Cahan-(52)soltan eçali gepi bir yañalık etdi: "Oña Selimberdiyeva "Bu edip (53) yören işiñiz näme?" diyip, gatu keyyepdir. "Senden beyle zada gara-(54) şamokdım, hey, hökümetden yamanlık gören yeriñ barmı?" hem diyip-(55) dir. Cahansoltan ece oña: "Adamlara yamanlık etmek niyetimiz asla (56) yokdı, başarsak diñe yağsılık etcek bolyas" diyip, köne bolşevik-(57) lerçe özüne sak, sırina bek bolupdır..."

(sf.93)

(1) Sähetniyaz molla-da Nöker milisge bilen ılalaşman dunmadı, (2) Cahansoltan eceniñ başından inderilen duman sovuldı-da, Arhip (3) balçınıñ külbesine tarap süyšdi. "Balçınıñ peli azıpmış diyen gep (4) bar, sen habarını barmı şondan? "diyip, molla gep arasında Nöker-(5) den soradı. "Onçasını bilmedim, şöyle gep-ä bar, gözüm bilen gör-(6) düm diysem, yalançı boldugım" diyip, Nöker sıpcıklık etdi...

(7) Garaz, yine baş alıp çıkar yalı bolmadı. Obanın yaşkiçisi Me-(8) kandan başlap, tä aksakgalına çenli barısı birlay şöbheli göz-(10) ne yetip, agız-dan-agza rııp, tutuş rayona iş boldı. "Şol keselhana (11) eltilcek obada ulı maslahat bolup, agız birikdiripdirler. Olar (12) özbaşına yaşacakmışlar, kiçicik dövlät bolcakmışlar. Onuñ baş-(13) tutanı hem Sähetniyaz mollamış, ol şeyle iş için öñem bir gezek (14) türme garasını görüp gelenmiş" diyen mış-mışlar yayradı.

(15) Sonkı cümle Sähetniyaz mollarınıñ yüreginden ok bolup geçyardı, (16) ol aksakgalığından bircigem çekinenokdı, yöne "Möceğini agzı iy-(17) se-de gan, iymese-de gan..." yakasından yapışıp, onı yerden göterip, yine (18) yere sokyardı. "Her zat etmeli, oba dönüğini tapmalı, onı it masgara-(19) sı etmeli, yüzüne tükürmeli" diyip, molla öz yanından pikir edyär-(20)di. Ol obadaşlarının özüne betgüman bolanından habarsız dälde, (21) özünden özgelerden habar soralıp, yağsıdan-yamandan adınıñ (22) tutulmazlığı, "şundan ege boluñ!" diyen manını, isleseñ-islemeseñ, (23) berip durdı. Ona mollaçılığındanam beter, öñ oturıp çikanlığı (24) için rayon yolbaşçıları alagöz bakmalıldılar. Ol yok zatdan bar (25) yasap, obanın abrayı için edilen gürrüñe başgaça reñk beryen, pe-(26) şeden pil yasap,

beş öylini dövletin garşısına goyan agzı yellini (27) tapmasa, onı rayon yolbaşçılarının öňünde de, obadaşlarının öňün-(28) de-de it masgarası edip, kimiň adamları bulaşdırıp yörenligini (29) görene göz etmese, ıbalı yaşayşın bolmacagına, asıl özünüň bu dün-(30)yäde yaşap oturası işiniň yoklugına göz yetirdi. "Kim bolup biler?" (31) Ol yene hıyalında üyşmelen de oturan adamları birlay gözden geçir-(32) di, hiçisine-de günä yükler yalı adamlar däl, biribirinden namıs-(33) can görünyär. "Bi gep yöne yärden dilden sıpdırılmalı däl, ya-ha bäh-(34) bit arayan edip biler, ya-da gorkak! Cahansoltanıň indi vezipe ta-(35) makinçiligi yok. Bolanları öz üne kayıl. Arasında gorkagam yok, (36) gepletsen hemmesi garadan gaytmaz. Nöker... O-da däl, ol yesirlikde (37) ocagın satmadı. Başga nähili matlap bolup bilsin. Görübilmez. (38) çilik, içigaraçılık... heyle gılıkımızam yok Cahansoltanıň oğlu (39) yalı eşidip, şäherde gürrüň edyendimikä?! Onam habarı balmalı (40) däl..."

(41) Balçı hakedakı gulaga ilyen yakımsız gepler mollanıň pikirini (42) ticedi. "Arhip näme üçin gara beren ok? Dönüklik eden yuvaş-yuvaş (43) ilden özüni gizler, görünmäge yüzi bolmaz..." Aňırsına gözyetirmän, (44) biriniň boynuna garamat yüklemek, daş etsin, molla ölse şeyle işiň (45) gırasında görnermi?! Barıbir, balçınıň öyünden nätanış gızın (46) girip-çıkyanlığı hakedakı gep onı inçise goydı. Molla onı gözleri (47) bilen görmese, onı inancagını-inanmacagını bilmedi. "Her näme-(48)de bolsa, Arhipiň ayagını kesip yörmesi-hä birhili" diyip, molla (49) yene gümürtik yagdaya düşdi. Sähetniyaz aga incalman, bu gopup yören (50) zatları saldarlar-seçmek üçin balçınıňka ugradı.

(51) Sähetniyaz molla bilen Marcinanıň gürrüňi uzaga çekmedi, yaşu-(52)lı onı gözi kakılaşandan, göz çeni özüne gızın kimligini öňli-soň-(53)lı aydıp beren yalı, namıs odı bilen tutaşdı. "Şeytandan sapak (54) alana menzeyär bi" diyip, ol öz

yanından balça zeyrendi. Marcina (55) özüne dikilen göreçleri betgüman bildi, yaşulını garasöymez saydı, (56) onda-da edep saklamak için, diriligine iyip baryan gözlerini ögünde (57) sıpaycıradı:

(sf.94)

(1)-Salam yaşulı! Kim gerekdi size?

(2)-Amanlıkmı...

(3) Sähetniyaz aganın dodakları çalaca münküldedi, eşidiler-eşi-(4) dilmez alnan salam onun artık gelemek islemeyenini mälüm etdi.

(5)- Kim borsun seni? Arhip nirede?-diyip ol hovlukmaç adam (6) kimin ızlı-ızına sorag suşşırdı.

(7)- Yaşulı, obaıızın adamları nähili! Barııızın yüzünden (8) gar yagyar. Men şu oba işlemege geldim, tokayçın kömekçisi bolup (9) geldim. Balçınam yeke özi yaşayan eken, şu tayda bolubercek, öy işle-(10) rine-de kömekleşcek soıunam, nâme, görübereris...

(11)-Ey, huday, beterinden sakla!

(12)-Ayıp zat barmı bärde, yaşulı?

(13)-Arhip nirede?-diyip, Sähetniyaz aga onun yanında köp dur-(14) magı hem günä bilip gıssanmak bilen boldı.

(15)-Onun şähere gidişi, ikindinara gaydıp geler.

(16)- Gelen dessine menke barsın...

(17)-Kime diymeli?

(18)- Sähetniyazın ka!-diyende molların sesi gaharlı çıkdı.

(19)-Aydyarın-diyip, Marcina gözlerini güldürüp, mün nüz bi-(20) len gaşını

kakdı. Molla hırıra ızına övrölüp: "Beterinden sakla-(21)sın, beterinden saklasın..." diyip, doga okayan yalı pışırdap gitdi.

(22) Onuñ öylerine barıbam veci bolmadı. Arhip balçınıñ hiç kim (23) bilen geñeşmen edip yören işine mırırılı atlanıp, ol ähli gaharı-(24) nı şondan çıkarmak isledi. Onuñ magaziniñ agzındaki öyşmeleni (25) hem rayona yetireniñ balçıdan başka hiç kim dældigine, obanı it (26) masgarası edendigine inanmazlığa çeresi galmadı. "Ah, Arhip, Ar-(27) hip..." diyip, ol donuğa sıgman, ne çay bilen boldı, ne çörek bilen. (28) "Öye bir gel bakalı, eymecini yetirärin" diyip,, ol diycek-goycak (29) gepini öñünden biçdi.

(30) Sähetnıyaz aga ikindinara gara öyüñ bosagasında duran sudurı (31) ilki düşüdir diydi, ol düş bolanda-da, onuñ işiginde durmagı (32) külli günädi, ahırzamanıñ yakın geleniñden habar beryen almatdı.

(33)-aydıber, näme habarıñ bar bolsa,şo yerden-diyip, Sähet-(34) nıyaz molla oña öye girmege rugsat bermedi.

(35)-Arhipiñ aydanı dogrı eken-diyip, Marcina gapıñ agzında (36) duran yerinden yarım-yaş agladı.

(37)-Näme aytdı, nămesi dogrı oñ...

(38)-O badaşlarımıñ pelleri yamandır, niyetleri garadır diydi. (39) Saña bärde işlemek kın bolar, ızıña gaydıber diydi.Etmedim. öv-(40) renişerin diydim. Năme mana beyle erbet göz bilen seredyärsiñiz. (41) Men siziñ gapıñıza dilek bilen gelemok. Meni Arhip iberdi...

(42)-Oñ öz ayagı kesilipmi?

(43)- Özüm barcak däl diydi. Yaşulınıñ gepleşcegi çıñı bolsa (44) özi geleysin diydi. Müñ işim bar diydi. Menem gaytmacak boldum, (45) emma siziñ

yanığızda yalançı bolmayın diyip gaydıberdim. Onsoşam (46) Arhip: "Obadaşlam bilen özün gatnaş, özün övreniş. Göreňokmı (47) olaň yerinden gelmedigini, hiç biri sen zerarlı öyüme gelenok. Men (48) haçana çenli öyde yeke döv yalı yaşayın, bar git-de, özün obadaşları-(49)mıň gövnüni tap, tä gövnüni tapyançaň, olara yüzümi görkezmerin" di-(50)yip, yer depip dur. Kınam bolsa, özüm gaytdım, siz bir beydip yüzümi (51) alıp durmaň...

(52)-Bar, balça at!-diyip, Sähetniýaz molla arı köyen yalı geple-(53)di. - Hähiriň özünde gelsin, gaydıp senem garaňı görkezme şu yerde...

(54)-Aydanım bilenem gelmez, öyüňden kovyan bolsaň, menem gaydıp (55) gelmen. Arhip obadaşsyz yaşasa-da, ayalsyz yaşap bilmez, şonı bek (56) belleň...

(57) Marcina tasancırap çıkıp gaytdı.

(sf.95)

(1) Sähetniýaz molla uzak gicesi bilen, ertesi, birii hem Arhip (2) balçınıň gelerine garaşdı, emma ol hiç gara bermedi. Oba bolsa (3) Marcinalı gürrüň, onı mollanıň ızına it salıp kovşı, balçınıň (4) hem ondan gatı grenligi barada gep yayradı. Şuňa menzeş gepleri (5) ilki bilen Sadap tapyardı, onuň ähli zatdan habarınıň barlığına (6) hayran galaymalıdı. Dogrı käte, Annam içi-içine sığman: "Maga-(7) zinde şeyle-şeyle gürrüň edilyär..." diyip, Marcinanıň gepini-de (8) ilin diliniň üsti bilen ayalına yetiryärdi. Bu mış-mışlarıň, ay-(9) lanıp-dolanıp, yene bir ucu Sähetniýaz aganıň gulagına degyärdi. (10) Adamlarıň hiç biri balçınıň öyüne gız getirip, mollanıň gövnüne (11) degenini onlamadı, olara birhili sovuk-salalık aralaşdı. Şol şu-(12) gulçını hem Arhip balçıdan başka hiç kim bolmalı däl diyip bil (13) diler. Sähetniýaz molla, eger balçınıň özi eden işine puşman edip (14) ötünç

soramaga gelmese, onun günäsini geçmek bolmayandığını, gapı-(15) sından hiç kimiñ barmalı dældigini töveregine berk tabşırdı.

(16)Olar şeydip bir obadaşlarını hatardan öçürip yaşaberdiler.

XI

(17) Sähetniyaz molla sonkı vagtlar tapdan düşyändigini, nähilidir (18) bir beyniñi gıcındıryan, yüregine govuşgınsızlık salyan duygula-(19)rıñ hem pikirleriñ bolmalısından çökderdigini hiç kime, hatda (20) gızına-da aytmacak bolup, öz-özünı iymekmi, il namısını bir baş-(21)da çekip,ömrünı kertdirmekmi, garaz, yekeliğñ girdabında ecizle-(22)cek bolyan yalı geñ-tağ ahvalatları başdan geçiriyärdi. Onuñ dilin-(23)den her bir sözi sogrup almalı boldı. "Kaka can, sen tapdan düşüp (24) baryañ ahırı, az-ovlacık iyey" diyip, Ayceren oña oraza tutanda (25) hödür-kerem etmeli dældigini bilse-de nebsagırıcı halda yüzle-(26) nerdi. Kakası şonda yığırıp, onki süññünı sagatlığını gızına (27) nazarı bilen sızdırcak bolsa-da, onuñ yüreginde nähilidir yakıp-(28) yandırıp baryan dert alavı, köñlünı gemrip yatan pikirler örç alyar-(29)dı. Elbetde, Aycerenem oña düşünmän duranok, kakasınıñ günü kın (30) boldı. Oba atılan her bir kesek ilki bilen onuñ mañlayına degdi, (31)añırsına baksa, yeñsesine yelmendi, aksakgal bolmak aňsat däl... Her (32) näme-de bolsa Sähetniyaz aga hiç kime sır bildirmecek boldı. Ol (33) orazanını yarpısını diyen yalı belent ruh bilen, öz özüne inamı bilen, (34) beyik allasına hem onuñ sadık pıgamberine mähir-muhabbeti bilen (35) egniñe atdı.Yöne ısgın-deramatınıñ galmandığını, öñki tabınıñ (36) yokdugını, gocalık gürzüsünıñ mäkäm urandığını, labırını kemsiz (37) üstüne atandığını boyun almacak bolsa-da içinden urlan yalı epil-(38)di. Düşege yanını berdi. Ol bolmanda, şu çaka çenli gapısındaki (39) beş sanı kel toklusını meydana ekidip mıdar ederdi, özüni ulı (40) işli adam yalı sayardı. İndi onuñ şoña-da ragbatı

yetmedi, gızını (41) yanına çağırıp, dovarlara göz-gulak bolmağı, oları uzak yere ekit-(42) mezligi tabşırdı.

(43) Ayçeren goyunları öylerinin töveregine goyberip, hem olara, (44) hem kakasına esevan etdi. Sâhetniyaz aga, dogrudan-da, köñlüne tañ-(45) rıdan gam yeten kimin allasını çağırıp, eline gurhanı aldı, ol (46) gurhanı haçanda ecir çekende, yol yitirende, ya-da bolmasa, gam la-(47) yına batanda, diñe şonda ele almalı dâldigini açık bilyärdi. Se-(48) bebi bu işde onı köteklemegin geregi yok, ol gurhanı başından aya-(49) gına çenli edil yüregine yazılan yalı yatdan bilyär. Yöne ol bu ge-(50) zek onı yatdan bilyänligi ya-da allanın öñünde betlagam iş edip, gü-(51)näsini yuvmak için dâl-de, özünge edilmeli in ulı sogabın hatırası-(52) na eline aldı. Ol, gövnüne bolmasa, basım panı bilen hoşlaşıp, (53) cennete barmalı yalı oraşan pikirlerin kerebine çolaşdı. Bu diñe (54) ömrün sonkı günlerinde-de sahavatın allanın adına bağış etmek-

(sf.96)

(1)di, şonda senin yolların o dünyädä-de yagıtı bolcakdı, şondan sen (2) nurana gözlerin bilen gudratlı guruhana bakıp, onda bendesinin yolu-(3)na şugla salcak mähremligi sızıp bilcekdi. Ol öz-özüne gurhan (4) çıkmasa, ölenden son obada hiç kimin şu işi bitirip bilmeceğini (5) edil beş barmagı yalı bilyän kimin hovsala düşdi. Yöne ol hakdan (6) içen mollaların özi dirikä, özüne gurhan çıkyanını bilmän duranok-(7) dı, onun kakası-da yarım aya golay vagtda öz-özüne gurhan çıkipdı.

(8) Ol oraza sovlanson, pıgamber yaşını yaşayandığını ak goynunı (9) bercekdigini buycañç bilen gızına birki övran aytdı. Onı aytma-(10) nında-da, Ayçeren kakasının basım pıgamber yaşını yaşayandığını (11) bilmän duranokdı, ol

şoŋa năhilidir bir sovgat tayyarlayın diyip, (12) arzuw edip yördi. Ayceren eli sıpınsa, dokmadaragına yapışdı. (13) "Kaka can, pıgamber yaşını yaşaŋ gününŋ saŋa halıça sovgat ederin, (14) onda seniŋem yüregiŋ, meniŋem yüregim bolar" diyip, ol arzuw-hıyal (15) bilen halıçasını dokap başladı.

(16) Dük... dük...dük...

(17) Bu öyde dokma-daragıŋ sesi bilen bilelikde gurhanıŋ ovazı-da (18) yaŋlandı.

(19) "Egzubıllahı mineş şeyton ner-recim,

(20) Bismilla ır-rahman ır-rahım...."

(21) Gurhanıŋ ovazınıŋ aŋırsında yatan manını Aycerenem aŋşır-(22)man duranokdı, sebebi kakası oŋa gurhanda yazılan gudratlı yazgıla-(23)rıŋ ovazınıŋ diŋe bir gulaga hem yürege yakımlı däl-de, onuŋ manı-(24) sınıŋ adamlara yaŋtı yol salgı beryendigini kân gezek aydıp berip-(25)di, hatda onı gızına sözme-söz diyen yalı gürrüŋem beripdi.

(26) Sähetniyaz molla özüne gurhan çıkıp boşlanda, onı ovazlı sesi (27) bilen daşından okadı. Ayceren arap zıbanınıŋ aŋırsında kakası-(28) nıŋ misli özüne beryen övüdini diŋledi, ol dokma-daragın ovazı (29) bilen utgaşdı. Gurhan agtarılıp başlandı...

Birinci

(30)-Egzubıllahı mineş şeyton ner-recim,

(31) Bismıla ır-rahman ır-rahım...

(32) Gurhanıŋ "Alhamından" bulak bolup gaydan ovaz Sähetniyaz mol-(33)

lanıñ yüreginde ömrünüñ manısı kimin eylenip, soñra misli Aycere--(34)niñ ıkbalına hakıñ yolu bolup uzaldı. Göye kakası özüne gurhan (35) çıkman, gızına övüt-nesihat beryän yalıdı. Gurhan ikinci ayatla-(36) rından başlap, Aycereni cadıgöy yalı kökerdi. "Gızım! Diycegi-(37)mi dilimden şeytan almasın, Allanıñ Rahman hem Rahım adı bilen (38) gep başlayan... Kim haka ınansa, onuñ yolu hak bolar... Kim haka ınan-(39) masa, gözi görgüden açılmaz..."

(40) Ayatlarıñ manısını tirdigiçe, Aycereniñ kalbını gork gap-(41)ladı. İndi nâçe vagtdır kakasınıñ yanına salama gelmeyen Arhip (42) balçı-da hakıñ yolundan gışarıpmı?! Gız dek düynüñ özünde Cahan-(43)soltan eceniñ bolşunu-da gözleri bilen görmänmidi?! Garrı dünyä-(44)den namut galıpdır, bir gısım bolupdır. "Görenim görgi boldı" (45) diyip, zeyreneni yalanmı?! "Bu bolyan zatlara bir seret gızım!" di-(46) yıp, ol göye ömür yolunu Aycerene külterlep bermeli yalı acı ıkba-(47) lından söz açmanmıdı?!

(48) Inananı gara dag, gara daga gar yagdı...

(49) Cahansoltan eceni raykoma bir däl, iki däl, telim gezek çağır-(50)dılar. Tövella etdiler. Inamları sınan garrınıñ agzından ahı-(51) nala ecizce guş kimin ganat gerip, ovazlar ummanına özüni urdı: (52) "Inananım gara dag..."

(sf. 97)

(1) Inananı gara dag däl eken, dagarman eken, gözleriniñ garası si-(2) ñipdir, yüreginiñ yarası siñipdir...

(3) Cahansoltan eceniñ partiya hatarından çıkmak baradaki hayı-(6)şına goñşı obada hasapda duryan guramasında seretmegi teklipt et-(7) diler. Yıgnagıñ pikiri nagt boldı: "Onı nedip yüreginden ayır-(8) cak..." Raykom Cahansoltan ece yene

oylanmaga purica berdi. Garrı (9) yene ınancına arka diredi, yolunı hakdına uydı: Inananım gara (10) dag..."

(11) Ol ınamınır bakılığ hakda nama aytdı, garrını "işe çig-çarsı garalıdır, gaytadan (13) seretmek gerek" diyip, yene onun meselesi gırış obanın partiya gu- (14) ramasına iberildi. Yıgnagır pikiri yene örküsi yalı boldı, garrı-(15)nır yüregi yuv gaytardı...lanı aytmadılar. Düşnükliidi. İndi ol(16) suv gaytarıp bilmeli dälmi... Raykom Cahansoltan ecenır talabı (17)nır öğünde durup bilmeli şeytdi-de, gara daga gar yagdı...

(18) Garrını yüreginden ayırdılar. Bu dünyäde öğ yürekli yaşana (19) yaşınır sonunda yüreksiz gezmek ölüm bilen barabar dälmi... Garrı (20) beşdir-üçdür dovarını öğüne salıp, Hıdır gören düzlerden yürek (21) gözledi, sırnı Ayçerenden yaşırcagam bolmadı: "sen diyip bar-(22) cakdırın, Ayçeren can! "Yok" diyip durmagın..."

(23)Gız Cahansoltan ecenır sözüni yatlasa, göz öğünde Nökerır yıl-(24) gırıp duran keşbi, birdenem gahar-gazaba münüp, Mekanır ökcesine (25) münşı canlanyardı. "Ah, yene garrı öz gövnünü aldayar" diyip, gız (26) onı nebsi agıryan yalı, dokma daragını kakdı.

(27) Dük...dük...dük...

(28) "Gızım! yaradan haka ınanmayanların yüregine hem kalbına ecir (29) tagmasını basıpdır, gözyetimine garaqılık örtüpdır, ondan beter (30) ceza bolarmı? üstesine de, şeyle adamlar Allanın özünü aldacak (31) bolyarlar, yöne olar yekece zada düşünp bilenoklar. Olar diğ özü-özü-(32)ni aldayarlar. Olarır yüreginde dert bar, goy, Tanrı olar bilen değ (33) bolup durmasın, derdinden saplasın. Kim bu dünyäde yalan sözleyen (34) bolsa, barıbir şondan ecirli ceza yok..."

(35) Eger Ayçeren kakasından sorap, yüregini döküp bilyân bolsadı, (36) onda hökman oña şeyle soval bererdi: "Ah, kaka can, Cahansoltan (37) ece yalan sözleyärmî? Nökerem yalan sözleyärmî? Tümdе galan adam-(38) lar nâme etmeli?..."

(39) Misli gurhanıñ ovazlı setirleri oña cogap hökmünde yañlandı.

(40) "Ot yak, adam..."

(41) Ot yak, yöne ot yakana menzeş bolma. Kimdir biri ot yaksa, töve-(42)regiñdeki şöhleni yitirim etse, ine, sen yañkı haka uymayanlar (43) yalı tümüñ içinde galarsıñ. Tüm içinde-de galdıñ indi seniñ gör-(44) cek gümanıñ yok..."

(46) Dük...dük...dük...

(47)"...Kim yaradanıñ hökümi bilen gitse, kim meniñ hökümim bilen (48) gitse, oña gulak goysa, ol hiç haçan gorkunı bilmez, ol hiç haçan (49) gaygılı bolmaz. Eger kimde-kim Maña uymasa, sovadımızı yalan say-(50)sa, hemişe otda köymeli bolar... Kim öz eli bilen yazan bolsa, ana, (51) şoña hasrat diyärler..."

(52) Ayçeren öz yanından Cahansoltan eceniñ-de, Nöker milisgeniñ-(53) de gepini-sözüni yalan sayası geldi: "Siz yalan sözleyärsiñiz, sebebi (54) siz öz eliiñ bilen bir zatlar çırsap geldiñiz... Siz kakamıñ gud-(55) ratlı kitabınıñ nâme diyyeniñi eşidiñ...."

(sf.98)

(1)"... Biz Musa yazgılarını iberdik, ızısüre öz perişdelerimizi (2) iberdik. Meryemin oğlu İsanı size peşgeş etdik, ol mukaddes ruh (3) bilen yagıtı bilim bilen sınası bercay bolan isadı. Nâme üçin her (4) gezek Bizniñ iberenimizi siziñ yüregiñiz kabul edenok. Bir gezek (5) onı yalançılar diyip dalayarsıñız, bir gezek bolsa

öldürürsünüz..."

(6) Misli Aycereniñ hıyalında Nöker milisge yıldırdı-da, gurha-(7)nıñ öz sözleri bilen oña cogap gaytardı: "Adamlarıñ içinde hudaı (8) bilen deñ derecede duranı bar bolsa, ol Allanıñ özi yalı söyüp bil-(9)yär. Eger güyçli yazıp bilyän bolsalar, Allada nam artık söyylärler..." (10) Gızın gulagina Cahansoltan eceniñ sözleri-de eşidilen yalı bol-(11) dı: "Vah, Ayceren can, gözüm üstünde onun bar, men seni hudaıdanam (12) beter söylerin..." Ayceren olarıñ gepini dinlemecek bolyan yalı, dok-(13) ması bilen başagay boldı. Sonra yene kakasınıñ vesyetlerine berle-(14)niñi kem görmedi.

(15) "...Kim günä gazanıp, onı bigüneniñ üstüne atyan bolsa, ol öz gep- (16) deniñe yalan yük hem ulı günä yükleyär.

(17) Dogrudan-da, yalañçılar Allanı aldamaga sınanışyarlar. Gayta, (18) ol oları aldap bilyär. Haçan olar namaza duranda, telim-pelli dur-(19) yarlar, adamların öñünde namaz okandan bolup, Allanı sehel vagtlık (20) yatlayarlar, yöne Hudaı kimi yoldan çıkarsa, gaydıp sen onuñ üçin yol (21) tapıp bilmersin..."

(22) Dük... dük... dük...

(23)-... Heşdek oğlı Sähetniyaza bağış etdik!

(24)ikinci

(25)-Egzubillahı mineş şeyton ner-recim,

(26)Bismilla ır-rahman ır-rahım...

(27) Ey, siz haka uyanlar, Allanıñ debini-dessurını bozman...

(28)Eger size ıgıyar berilyen bolsa, av ediñ. Size haram et iymek (29) halallanmadık malıñ etini iymek, gan içmek, doñuz etini iymek, (30) Allanıñ ıgıyar

etmeyen zatlarını iymek, urlup-yencilenleri, ıı-(31) gından gaçıp ölenleri, dessurda
çıkılıp edilen ähli zatları iy-(32) mek gadagandır...

(33) Ayçeren ir bilen turup, çay gaynadındı, iyip-içip bolyança (34)
"Desterhan" süresi gutardı. Sonra iç-daşı tertibe saldı, ağıldan (35) goyunları
çıkarıp, meydana sürdi. Ol yene ıncalman, öye diñ saldı. (36) Kakasının ovazı durı
çıkyardı. "süri" süresi ortalanıp, Adam ata (37) bilen Hov eneniñ perzentlerine pent
edilyardı... Ayçeren kakasının (38) tabınıñ govulığını sesinden añıp gövnuhoş bolup,
goyunların ızın(39)dan gitdi.

(40)-me-e, me-e.....

(41) Öyden çıkıyan ovaz bolsa, esli yere yetyençe, gulagında yañlandı. (42)
"Ey, Adam atanıñ ogulları, Biz sizi harmzadalıktan halas etmek (43) üçin yere
iberdik. Hudaydan gorkmak oñatlıqdır, ol Allanıñ sovağı-(44) dır, belki, siz Onı
yatlap gezersiniz...

(45) Ey, müsmüdinler, şeytanıñ ata-eneñizi cennetde aldaşı yalı (46) oña
aldatmañ..."

(47)-Ayçeren!

(48)-Vay! Náme!

(49) Gız yılgınıñ içinde özüni garavullap duran Nökere gorkulı se-(50) retđi.

(51)-Ayak çeksene

(52)-Náme!

(53)-Ağşam düş görüpdirin. Aytmasam, içim ot alıp barya. İki-(54) miz
düşümde cennete düşyäs...

(1)-İkimiz!

(2)-Men onı dilim dilen aydıp bilcek däl. Kagıza geçirdim, go-(3) vusı, özün oka-da görey!

(4)-Ay, oğlan, biri görse, nâme diyer! Git bärden...

(5)-Sen şunu al!-diyip Nöker onunı yoguna-beylekisine bakman, (6) hatı eline tutdurdı. -Düşümi diñe sen yorup bilmeli, Ayçeren! (7) Okagın menyene iki den şu yere gerin...

(8) Nöker cogaba garaşman, yolu bilen gitdi.

(9) Ayçeren esli salım elindeki kagızı bilen edil täze açılan hey-(10) kel kimin doñup galdı. Hat köñlüne gam getircek kimin onı ätiyaç-(11)lı bakdı. Sabır-takadı yetmedi, yılgının kölegesinde oturıp, onı (12) okadı. İlki bir yıgrıldı, son töveregine gorkı bilen seretdi Yüre-(13) gi dovla düşdi, goyun bakıbam mazası bolman, öye dolandı. Ol kaka-(14) sınırı okayan süresine berlip, Nökeriñ cennetini-de, köñlüne salan (15) gozgalañını-da unudası geldi.

(16) "Dogrudan-da, Alla hiç zatda adamlara biadıllık edenok, adam-(17) ların özleri özlerine biadıllık edyärler..."

(18) Ayçeren: "Ey tañrım, Nökere-de hayır etdigin bolsun-da!" di-(19) yip, hovsala bilen pışırdap, yağşı dilegde boldı. Gız Nökerin ha (20) tını okandan sonı gövnüne bolmasa, indı gurhanıñ her ayatı onı akı-(21) lına aylandırmak üçin okalyan yalı boldı.

(22) "... Ey, adamlar, size öz Tañrıñızdan hakikat geldi. Kim hak (23) yol bilen baryan bolsa, onda ol zıyanıñ içinde azaşandır. Onda men sizi halas edip (25) bilmän..."

(26)-... Heşdek oğlı Sähetniyaza bağış etdik!

(27) Üçüncü .

(28)-Egzubillahı mineş şeyton ner-recim,

(29) Bismilla ır-rahman ır-rahım...

(30) Ayçeren "Yusup" süresi başlananda goyunlarını öğüne salıp (31) gitdi.

Gızın Yusuba nesbi ağırdı, öz doganlarının onı heläk etcek (32) bolup, başına salan günleri onun yat yurtda gören görgüleri, yalnız (33)lıkda örtenen pursatları... anıñdan geçdi. Misli Nökeriñ ıkbalıñ-(34) da-da Yusubın ıkbalına çalımdaşlık baryalı göründi. Yöne Nöker (35) ata-enesinde, cigilerinden öz akılı bilen ayrıldı... Bu Ayçerene (36) düşnüksizdi, orta nähili mukaddeslik düşse-de, özi kakasından (37) geçip bilcek daldı. Ol yine Nökerin hatını okadı, dovla düşmekden (38) özge bogan dessesi bolmadı... Öylerine dolanıp gelende, gulagına (39) gurhanıñ ovazına derek Cahansoltan ecäniñ gudaçılık gürrüñi il-(40)di. Ol yerde-gökde goyman Mekanı övyär, zol-zol Ayçerene taydığını (41) nıgtayar, kakası dünyäni pervayına alman, dımıp yatır. Gız daş (42) işikde ayak çekdi.

(43)-Sähetniyaz, köneni yatlama, geçeni geçdi bil, garındaş bolsak, (44) ählisini unudarıs...

(45) Yok, asla Sähetniyaz molla türme düşüşini hakıkı dovzahıñ di-(46) ne şo yerdedigini, bir gezek dağı namaza duranda yoknasızın biriniñ (47) keypine bes gelip bilmän "Huday yok diy! " diyip, azar-yamanını ber-(48) şini elinden namazlığını alıp: "Huday bar bolsa, maña göz görkez(49)sın-de!" diyip, onı depeleşini, son-da-da bu kelpenlige yüzi çıdama-(50) dık oğlanların onı suva salma yençişini ... yatlanokdı. Ol öz köpre-(51)siniñ hem türmede heläk bolup, diñe şondan son, şodovzahdan dı-(52)nışını nâme üçin yatlasın! Şeyle cebri gerdeniñde

çeken, diñe (53) "Beterinden saklaşın..." diyip biler. Ol onı Cahansoltan eceden (54) ya yene birindenem görenok. "Taktıdır, mañlayda bardır-da!" diyip, (55) öz-özi cebrini çekip gezdi.

(sf. 100)

(1)-Cahansoltan, siz yalı yer bilen garındaş bolmak mañ-a-da yak-(2)man duranok. Yeke gızım bar, nāme diyse diyeni bilen bolcak...

(3)-Ayceren can garşı bolup durası yok-diyip, Cahansoltan (4) ece arkayınlayan yalı gep urdı.

(5) Gız öye girip bilmān daşarda aylandı. Birhayukdan Cahansol-(6)tan ece daş çıkdı, oña gözi düşenden dili asal-nabat şiresine ba-(7) tırılana döndi:

(8)-Gürgün gezip yörmüñ, gızım! Tüvleme, boyuñ a sıratıñ a dōne-(9)yin... Mekan canam bu günler şāherdedir... Ol matlabını gızıñ yū-(10) züne diydi.-Sen diyip gelendirin, Ayceren can!

(11) Gız doşara sıgmayan yalı, alcırıp öye girdi. Kakasınıñ keşbi (12) onun dünyasını beter gısdı. Gız yüregini diñe dokma-daragına döküp (13) bilcek yalı öz otagına gıssanda.

(14)-Geldiñmi gızım!-diyip, kakası onun badını saklap, agras (15) dımdı. Birhayukdan bolsa:- Cahansoltanlar işigimizi açdı...-(16) diyip, gızıñ enesi ornuna-da durmagıñ hele-mücük iş dāldigini şu (17) çak añan yalı yüzünü sovup pışırdadı. Aycereniñ yūzi çapadı yalı (18) gızardı, ol hiç haçan kakası özüne şeyle sözler bilen yüz tutar (19) diyip garaşmayan kimin alaradı. Ayceren dem salımda nādip ba-(20) şını yaykanını-da canına cay tapman, cayına kürsep girenini-de (21) duymadı. Caydan misli gızıñ dili bilen aydıp bilmedik sözünü (22) dokma-darak düşündiryen

kimin, öñkülerden üytgeşik ses çıkdı.

(23) Dük... yok... dük...yok...

(24) Sâhetnıyaz aganıñ ovazlı sesi hem oña utgaşdı.

(25) "... Garıp gaların diyen gorkı bilen öz çağalarıñızı öldürmân. (26) Oları hem sizi. Biz ekleyäris, dogrudan-da, oları öldürmek iñ ulı (27) günä..."

(28)-... Heşdek oğlu Sâhetnıyaza bağış etdik!

(29) Dördüncü gün

(30)-Egzubillahı mineş şeyton ner-recim,

(31) Bismılla ır-rahman ır-rahım!

(32) Öz sadık guluna kitap iberen Alla şükür...

(33) Musa pıgamberiñ oğlu bilen iki denziñ guyyan yerine gidişi, (34) Zülkarnayndan yere biadılık yayradıp yören Ecit bilen Mecit-(35) den dıñıp bermeklerini sorışları hıkdaki rovayatlar Ayçereniñ (36) dünyäsine doldı. Gız onı irden çay başında dıñledi. Ol äyyem (37) "Meryem" süresi okalyarka, goyunları agıldan çıkarıp yördi. Ayce-(38) ren gurhandakı Bibi Meryemli ahvalatı öñem telim gezek eşitdi. (39) Yöne ol gız üçin gudratlarıñ gudratıdı, päkizeligiñ gepden-gürrüñ-(40) den rüstem gelyenliginiñ nışanıdı. "Saña nähili kın bolandır, (41) Bibi Meryem!" diyip, ol oy-hıyala köñlüni aldırdı. Hudayıñ ruhı (42) Meryem gızıñ gızlık köşgüniñ dervezesini kakyar. Yüregi bilen hu-(43) daydan rehimdarlık gözlen gız bu ahvalata ör-gökden gelyär. "Men (44) saña päkize ogul bermek üçin, Tañrıñ adından geldim..." Ölermiñ-(45) yitermiñ gız halına Meryemiñ nireden oğlu bolsun! o naçar: "Men (46) hiç adama yanaşmadım, men yol urduranam däl, nädip menden çağa bo-(47)lup bilsin" diyip gäñ galıpdır. Tañrıñ sahavatınıñ yanında bu (48)

gudratlı işiñ müşgil dâldigini nireden bilsin! Hudayıñ ruhundan (49) çağalı bolmagıñ adamzat rehimdarlık eçilceğini nädip bil-(50) sin...

(51) Meryem öz halkınıñ yanına gaydıp gelende, adamlarıñ onı da-(52) laşı çekip-çıdar yalımıdı. "Ey, Harunıñ ayal doganı, seniñ kakañam samsık adam (54) bolmandı, eceñem-ä yol urduran dâldı" şonda sallançakda yatan be-(55) bek dil açıpdır: "Men-Allanıñ gulu. Ol maña yazgı berdi, meni

(sf.101)

(1) pıgamber etdi. Meniñ dünyä gelen günümdeñ cahanda abatlık bolar, (2)men ölemde-de diriligime gayıp bolarıñ."

(3) Ol bebek İsadı, Meryeme huday tapapın berlen oguldı... Ayce-(4)reniñ kalbına ısk derdi yetdimi ya-da Nökeriñ düşüne, dogrudanam (5) hudayıñ ruhi giripmi, gız üçin iç haysıdı biler yalı bolmadı.(6) Gız yüreginden bir sarsgınıñ dömüp, hiç gününe goymayandığını, (7) onıñ mahal-mahal Nökeriñ hatına bigtıyar bakdıyandığını sızyar-(8)dı. Birki günüñ içinde onı mehir küysep göresiniñ gelenini hem (9) açık duydı, onıñ bilen nähilidir bir pınhanlık hakda gürleşesi (10) geldi. Ayçeren kalbını gozgalana salan duygunı, edil Bibi Merye-(11)me huday tarapın berlen ruh kimin göterip gezdi. Ol Nökeriñ yoluna (12) bakıp, kân garaşdı.Onıñ hökman köne mekdep tarapdan gelceğini öz (13) yanından çakladı, sebebi ol Nökeriñ cuda iş tapmasa, ,şo taydaki (14) gurluşıkçılar bilen davalaşyanını, olarıñ kim üçin mekdebi yana-(15) dan tirsege dayandıracak bolyanını yüzlerine basıp sanaşyanını bil-(16)men duranokdı. Köne mekdebe eyyem köne diyer yalı däl, ol indi has (17) uzaklardanam agarıp görünyär, asıl obada donuñı şeylekin tüzelen (18) başga cay yok... O tarapdanam Nöker görünmedi, gız lapıkeçlik bilen (19) yılğıñ kölegesinde

oturdu. Ol eyyem yat tutmaga çenli barıp yeten (20) hatına göz gezdirip, misli onu ilkinçi gezek yene eline alan yalı, (21) ihlas bilen okadı:

(22) "Ayceren, salam!

(23) Men saña dovzahda oturmıkañ diydim.

(24) Yüzün gızıl ot bolup övsüyen yalıdı. Gapını açanıñda, hovrun (25) maña-da yetdi. Yüregimin ataşı, gözümin alavı senkiden pesler yalı (26) däl. Yanagında tutaşan gızıl ot ilki köze, kem-kemden bağüle övrü-(27)lip, sāherin mışık şemalına yıldıran yalı boldı. Bu dovzahıñ (28) içinden basım çıkıp gitcegiñe begenyen yalı ökceñ yere degmedi. Bir (29) bada alcırap, ya-da mümkün, mıhmanparazlık edehediñ bilenmi, me-(30) ni-de yanına çağırdıñ. Yüregiñ töründe, gözüñ görecinde oturtcağı (31)ñı-da bilmediñ. Gapdalcıgıñda dız epdim. Ne sen gepleyärdiñ, ne (32) men... Köñüller ahvalına sessiz düşünyen mahalı ikarada gepiñ (33) artıkdıgını senem bilyärdiñ, menem. Uzak oturıp bilmedik.

(34) "Gideli" diydim

(35) "Nire?"

(36) "Erem bagına!"

(37) Sen yıldırdıñ, yanagındaki begül yene köze dönüp, bir alavladı, (38) bir köredi. Sen onı öçürcek bolupmı ya-da eliñi sovugrak görüp, ca-(39)nıña birnäme aram bermek üçünmi, yanagıñı tutdun.

(40) "Erem bagına baranlar hemişelik baryar diyyärler. Şo dogru-(41) mı?"

(43) "Dovzahtan bir gün ayrılсан, bakı yaşana dönersiñ..."

(44) "Şeyle bakılıktanam yadadım. Ondan bakı yanıp duran sakar (45) dovzaham yagşı bolsa gerek..."

(46) "Gideli, ezizim, o tayda bize ışk-muhabbetin ummanından dören, (47)

söygi gudratının yüreginden dömen bag garaşyar..."

(48) Sen gitcegimize ınyardıň, yöne Erem bagına gideris, şeyle (49)bagda bakı yaşarıs diyip, pikir edip bileňokdıň.

(50) Uçup geldikmi, yörep geldikmi, ya hıyalımızda ışk-muhabbett (51) gülberiniň çür başına çıkıp, ya-da mehrimiziň sumrug guşunıň ga-(52) natında oturıp geldikmi, garaz, dem salımda Erem bagınıň derve -(53)zesinden girdik.

(54) Reyhan güller, ışk mukamına hiňlenyen çeşmeler, degresi al-(55) yaşıl aylan, temizligiň penakäri kerkav-kerkav gayalar yürek ta-(56)rımızdan gol-pudak yayradan gözellige ogşayardı. Gövnüme bolmasa, (57) olarıň ählisine yeke ylgırışın can berene menžedi. Bilbiller

(sf.102)

(1) sayraşıp, bize yol görkezdi. "İne şundan gitseňiz, bagtınızıň üs-(2) tünden dogrı bararsıňız" diydiler.

(3) Biz ışk yolundan, iki yüregiň töründen gaydan goşa yodanıň bir (4) yola saan yolundan gitdik cennetde ışk yoluna bagtın güli düşel-(5) yän eken, bilbilleri sayradıp, cümle-cahana can beryen öz kalbı-(6)mız bolup çıkdı. Bagtın gülünden yörep, ısgıň yolunu yarpılabere-(7) nimizde, barmalı mezilimiziň daş dældigini sızdık.

(8) Bize köşk yalı cay görkezdiler. Ol durşı bilen utancaň gızıň (9) yüzüne çekilen nikabıň matasından edilen ak tutı bilen örtülgedi. (10) Ak öy yalı tegelek diyseň, tegelek däl, adatı caylar yalı dörtgıraň (11) diyseň bi däl, depesi Gün kuyaşına lovurdayan gümmez diyseň, o däl. (12) Garaz, ışk mülküniň hiç bir

soltanıda şeyle köşgüñ tagtında (13) hökümrovanlık etmedik bolsa gerek. Yürek onğa cuda ısınışdı, me-(14)gerem, ol onuñ özüne çalım edyendir.

(15) Bosagasıdan ätledik, biz şonda, dogrudan-da öz köñlümüziz (16) dervezesini duyduk. Bosagadan geçen yerimizde bitevi gövre övrülene (17) döndük. Soñ duygularıñ köli gözümüziz alnında, hamala, cennetiñ (18)in bir päkize süyt deryası kimin yazılıp-yayrap gitdi. Günäsiz çağa (19) kimin mehir küysep, derya içre çırpındık...

(20) Erem bağı bizi şeyle garşıladi.

(21) Gördüñmi, duygularımız bizi aldaman eken!

(22) Gördüñmi, biz bu yere bakı gelipdiris, bakı gelmedik bolsak, bi-(23)ze in päkize hem nepis köşgüñ işigi açılıp, bağış edilmezdi?!

(24) Seniñ vgtlayınlık hakda pikir edesiñ gelenokdı. "Hökman ba-(25)kı gelendiris" diyip yene şöbheñ bar yalı, özüñe teselli berip yıl-(26) gıryardıñ. Yöne indi seniñ yañagında sakar dovzahıñ yekece alamatı (27)da galmadık yalı, onı sen Erem bağıñ dervezesinden yedi menzil (28) anırda goyup gaydana meñzeş...

(29) Biz bu yere näme üçin geldik?

(30) Näme üçin adamları, yeri taşlap, olardan ala-böle ikimiz sogru-(31)lık gaytdık-da, Erem bağına mañlay diredik?

(32) Gelcekki ıkbalımız hakda oylanmaga mecbur bolduk. Dogrudan-(33) da, biz cennetde näme işlemeli ya-da biz in nepis duygulardan köñ-(34) li bina bolan Erem bağıñ sakçısı bolmalımı, bağbanı bolmalı-(35)mı?! Ya-da biz şu yerde ısk-muhabbetiñ nämedigini in arassa köñül-(36) den çıkarıp, onı hem yer yüzüne yayradıp oturmalımı?!

(37) Bu yerde çuññur pikir etmek, her bir zadıñ düybüne yetmek, onuñ (38)

emer-damarını pencelemek berilmese netcek! Töveregin nâçe nepis (39) bolsa, ol senin öz köñlündeki oy-hıyalından, eden arzuvingdan-da be- (40)lent bolsa, sen hiç haçan çuññur pikir edip bilmesen, asıl pikir (41) etmelidir öytmesen nâme! Acayıp zatlar köñlüni bada-bat eyelep, (42) olar bakı berlendir diydiryär. Diñe birbirimiziñ gözlerimize se-(43) redip, yüregimizdeki bar zadı, gelceki ikbalımızı şondan görcek (44) yalı, şol mayıl bolşup otırs. Gözlerin düypsizdigini, mehir um-(45) manınıñ añırsına yetme yokdugını diñe şonda bilip galan yalı bol-(46)duk. Göz göze bakıp, duyup bilenok. Cennetde bolsa ähli zada, hatda (47) iycek-içcek ovkadıñ-a-da agız urman, diñe seredip gerk-gebe doyma-(48)lı. Hâzir seni iysenem, mehir-söygiñden doycak dâldim, arman, ı-(49) gap oñmalı boldum. Bu yeriniñ kada-kanunı zabun...

(50) "Gel, cenneti belentden sınılalı" diyışdik. Sebebi ikimiz he-(51) mişe belentligi govı göryärdik. Beyik daglara yarmaşdik. Sadagası (52) gitdigim beyiklik, saña çıkmak kın-da, nâme üçindir, düşmek añsat. (53) "Şu vagt biz düşüp baryan bolsadık..." diyışdik. Arman, biz çıkıp (54) baryardık.

(55) Aşakda Erem öz ovazına melul bolup otır. İndi bizden yokarda (56) hiç kim yok. Hâzir hudayam, meger, in oñat köşklerin birinde, a-şakda, (57) cülgede bir yerde dınç alıp yatır. Ol biziñ daga çıkanımızı bilmän

(sf.103)

(1) durmı! Ol göryär, ol biri-biriñi güyçli söysen, özünden yokarda goyup (2) bilyär ahırı.

(3) Biz dagıñ üstünde, nâme üçindir, elimize-ayagımıza erkimiz yet-(4) meyän yalı, birden-birden entireklep yıkılacak bolyardık, birden-(5) birden yüregimize güyç gelip, gollarımız goşa ganata övrülen ki-(6) min uçcak-uçcak bolyardık.

(7) "Bu yerde bir gudrat-a bar" diyip, men seni yüzüne bakyan.

(8) Sen: "Närmekâ?" diyip sorayan.

(9) "Söygüdür" diyip, men seni yıldızdan-da yagıt gözlerine se-(10)redyen.

(11) Sen, nâme üçindir, gussa batyan. Uzaklara niredir bir yerlere se-(12)redyen. "Men gözlerime asman bilen dagların sepleşyen yerinde bir (13) beyik gaya görünüyar. Şondan anırda nämenin bardığını bilyenmi?" (14) diyip, gamgın halda sorayan

(15) "Bilemok..."

(16) "Şondan anırda dovzah bar. Sen meni şo taydan alıp gaytdır. (17) Nâme için men şo yere düşenimi soranok? Nâme için meni dovzaha at-(18) dılar?"

(19) "Bilemok..."

(20) "Sen bilen yaşamacak bolsam, maña dovzaham kem däl. Yürek, nâ-(21) me üçindir, atıgsap, yine şol yerini küyseyar..."

(22) "Yok, beyle däl. Yör, düşeli. Cennete, köñüllen telvas edyän yeri-(23)ne gidäli..."

(24) Dagnı yarpı biline yetenimizde, derelere düşüp yanlıyan it sesi (25) eşidilyar. Biz biri-birimizin yüzümize gen galıp bakyas. "İtem cen-(26) nete düşcek eken-ov!"

(27) Belki, ol bizim dagdan gatı çalt düşmegimiz için gudrat tara-(28) pın yanlanandır. "Havhavlap..."sesi eşidilse-de, özi görnenok, hök-(29) man şeyle bolmalı.

(30) Yene daş-töveregi yüpek-nikapdan tutı edilen ısk-muhabbetli (31) köşgümize gaydıp gelyaris. Bu yerde hemme zat yerin tersine. Gözümin (32) avusını alayın diyip, onı yumup oturmak gerek däl. Yatayın diyip, (33) tövereginde gopyan

zatlardan bihabar bolup, özüni bilmän yatmak ge-(34) rek däl. Gözüni açmalı, uklayın diysen, gışarsaŋam-gışarmasaŋam, (35) kemsiz dıncıŋı alıp bilyen... Sen çar tarapında nämen bolup geç-(36) yenini bilip yatırsıŋ, gözüŋ olarda bolsa-da, beyniŋ, iŋ şirin lez(37)zetleriŋ kölünde yüzyär. Gapdalımda senem şeyle yatırdın. Men en-(38) tek adamıŋ şeyle ovadan yatışını görmendim. Senem maŋa şey diy-(39) diŋ. Biz Erem bagına düşüp, biri-birimiziŋ gapdalımızda Sähelçe-(40) cik gışaranımızda-da, bir-birimiziŋ gözümize perişde bolup gör-(41) nüpdik. "Ah, elmıdama şeyle bolyan bolsadı..." diyip, orzuv çekdik.

(42) Men saŋa cennetdekeŋ, şeydip arzuw çekmeli däldigini, bu tayda (43) bolmagıŋ özüniŋ bakılıkdıgını şübela düşündircek bolyardım, (44) sen oŋa düşünyendigiŋi, yöne yeriŋ endiginden saplanıp bilmän, edil (45) şo taydakı yalı arzuwçıl bolup galandığıŋı aydıp, özüni aklacak (46) bolyardıŋ.

(47)Biz öz özümüzizi aklap bilyärdik, yöne bu yerde hiç haçan boş yat-(48) mak diyen zat yok eken. Biz tüm giceniŋ içinde yene bir yere seyrana (49) gitmegi yüregimize düvdük. Yürege düvlen pikir yüreklere seyrana (50) gitmegi vada berdi. Misli ikimiz yüregimizi gursagımızdan sogra (51)gada, onı ho-ol beyle-de birleşdirip goyduk. "İki yürek birleşende (52) mähili bolyarka?" diyip, onı bir gıradan sınıladık.

(53) Biz oŋa gapdaldan yapracık oklap gördük, gülcagaz oklap gördük, gülcagaz oklap gör-(54) dük... Bağışla velin, posalarımızı hem oklap gördük. Näme oklasaŋ (55) ol diŋe nuranalığa bürenip edil biziŋ bir-birimizi yitirip ta-

(sf.104)

(1) pışımız yalı, ebede-cüybe bolupdur. Üstüne ses eden bayhatınıŋ (2) sesi bilbiliŋ sesine övrülcek... Belki, huday cenneti ilkibaşda (3) aşık-maşugıŋ cüp

yüregini nusradından yaradandır, yogsa Erem (4) bağı şeyle ovadan bolmazdı. Sered ahırın sen oña, ol bizim bitevi (5) yüregimizin yalkımına menzeyâr. Erem bağının içinde Erem bağının (6) nusradı bolup, yene-de bir bağ döredi. İndi Erem bağından çıkıp (7) gitsegem, bizim yüregimizden cennet hiç haçan çıkıp bilmez.

(8) "Sen şonça inanyan mı?"

(9) "Inanyan, yöne maña dovzahdan ayrılma yok yalı..."

(10) "Vey diyme, ısgır cenneti bakıdır!"

(11) Bakılığını içinde süyci arzuv-hıyallar bilen melul bolup, erti-(12)re nädip çıkanımızı bilmedik. Säher çağı bu yerini hovası-da, per (13) ganat guşlarının sayrayşı-da, bağların ülpüldeşi-de, hemme zat (14) gözünge ıssı.

(15) Zol-zol: "Şo ıssılığını ählisi senden" diyyân.

(16) Sen çalaca yıldıryan-da: Özünden bolaymasın, senin sahavatlı (17) yüreginden bolaymasın! diyyân. "Barısı Alladandır..." diyip, sen (18) yene nâhilidir bir gudratın kölünde gulaçlanıyı kem görenok.

(19) "Yene şeyle gideli!" diydi.

(20) Selsebile tarap gitdik.

(21) Şaggıldılı sesinden, ovazlı aydımından derya kimin akıp yatan (22) çeşmeni Selsebildir öytdük. Şey diyip, yalıışman ekenik. Ol be-(23) hiştin in ovadan çeşmesi ahırı. Gırasında oturdık. Sen meni yü (24)züme suv sepyârdın, misli gülap suvunu sepyärmikân diyyârdım. Özü-(25) nem cak-caklap gülyârdın, saña bu ömründe gülküden, şadıyanlıktan (26) başga hiç zat berilmedik yalı...

(27) Sen genç galıp, maña soval beryen. "Dinlesene çeşmen akışı-(28)nı, üyn alşar yalı däl. Yerdede şeyle goh-galmagal köpdi, yöne sesi (29) beynini gıcırdadı iyip baryardı. Mün sesi velin canına hoş (30) yakyar... Nâme üçin şeylekâ?!"

(31) Doğrudan-da, cuda tasin! Ol bize aydım aydıp beryâr ıŝır (32) aydımını mehir-muhabettiñ aydımını...

(33) "Ah, şu sesiñ ählisini yazıp, onı ömürlik yanığa alıp gitsen (34) yere ekitsen... Soñam adamlara, ine şu aydımı, diñlen, ıŝır aydı-(35) mını diñlen, şonda uzak yaşarsınız diyip, cigerbendiñden sızdı-(36)rıp, arzu edyen. Men cübimden ses yazyan guralımı çıkardım, biz (37) sesimizi çıkarman selsebiliñ sesini yazdık. Soñ onı diñläp gördük, (38) selsebil mähriniñ diñe bir bölecigini eçilipdir. Sen gayta-gayta: (39) "Diñläp göreyin-le!" diyip, elimdeki guralı çekdiñ. Ol paŝıldap (40). Selsebiliñ ortasına gaçdı. "Vay, saña govusını etcek bolupdım, bi-(41)lece diñlecek bolupdım" diyip, sen selsebiliñ sesini alıp gidip (42) bilmeziñden gorkan bolar-a çemeliñ.

(437) Hasır-husur balagı çermep, çeşme girdim. Şonda gövñüñi göte-(44)rici, bakılığın ovuz süydüne yugrulan rehimdarlık tenimi ogşadı. (45) "Megerem, hudayın suva düşyen gözeri bolsun gerek" diyip, pikir et-(46) dim. Daşcagazların arasından elimi suva sokup, zordan diyen yalı (47) ses yazyan guralımı tapdım. Elime alanımda aydıp durdı. Biz muña geñ (48) yalı şol öñki sesi, şol öñki güyci bilen aydıp durdı. Biz muña geñ (49) galdık. "Yeriñ suvuna gaçan bolsa, on cıñkı cıkaŝı yokdı" diyeşdik.

(50) Selsebiliñ boyunu ızarlap, al-elvan güller açılan bağıñ deñin-(51) de saklandık. Şonda sen: "Vay, bu gülden oवादandığını" diydiñ. Men (52) yer garagollığını edip: "Saña gerek bolsa, hökman yolup bererin" di-(53) yip, бага okdurıldım.

(54) Göreymege, bağıñ çar tövereği açık, girenimde velin balagım-(55) köynegim persala boldı. Tenimi nâhilidir avulı tikenler ogşap, (56) zerzav etdi. Çar

tarapdan aslışıp yatan şahalar zordan güllere (57) yetirdi, nâhilidir bir gudrat gülleri
yolmagıma pesgel beryen yalı

(sf.105)

(1)dı, ayagım yere çümüp gitdi Ölümiñ öñünde bir gızıl, bir sarı gül (2) yoldum.
Yene töveregime seretdim, indi beyleki güller elimdeki bilen (3) deñeşdirsen
yolanına-da degenokdı.

(4) ızıma dolanıp gelemde: Nâme etcekdigiñ beydip, özüñi horlap, (5)
"yolmalam däl ekeniñ" diyip, nebsiñ agırdı. Eliñe iki gül tutdura-(6) nımda, yüzün
boz-yaz boldı.

(7) "İki gül yolmalı däl, tek bolmalı, üç bolmalı, beş bolmalı..."

(8) Men şol ikisini zordan yolupum ahırı, yene seniñ yanında özü-(9) mi
aklamak üçin däl, yüregim bilen: "Tek-de, herimize biri-de!" diy-(10)dim.

(11) İki güli suvly gapda goyduk. Seniñ yüzünden gam-gussa ayrı-(12) lanok,
sen barha derdiñ aglayan yalı yüzüni garaldıp, erep-akıp (13) baryañ. Men övran-
övran sebebini sorayan. Sen sesiñi çıkarman, gül-(14)lere seretde biley diyyen yalı,
olara ümleyañ. Güller gözümüzün al-(15)nında süllerip baryar.

(16) Men bu zatlarıñ sebebini giç ağşam bilip galdım. İki periş-(17) de der-
gazap bolup, işigimizi depdi. "Kim gül yolan bolsa, düşsün (18) öñümize! Huday
çağıryar..."

(19) Sen sessiz agladıñ, gözleriñden düvme düvme yaş akdı, başımı-(20) za
kıyammat inenine kemsiz ınandıñ.

(21) Perişdeler goltugımdan göterip, hudayıñ yanıña alıp gideniñ-(22) de,
men ozal onı cennetiñ bir yerlerindedir öydüp yalñışan ekenim. (23) Asıl biziñ yer

diyyenimiz asmanın-zemini yedinci gatı bolup, hem-(24) mesinden aşakda, in cebirli mekanda mıdar edip yörüpdiris. Seni (25) dovzahdan çıkarıp, alıp giden behiştim hem ya dördünci ya beşin-(26) ci gat bolsa gerek. Daga çıkanımızda-da: "Bizden yokarda hiç kim (27) yok" diyşip, öz gövnimizi aldapdırıs. Yokarımız yine gat-gat bolsa (28) nâtcek! Perişdeler bilen in sonkı gatların hem depesine çıkdık. (29) Asıl adam oğlu ikimizin Erem bağında bolan yerimizden yokarısını (30) hiç haçan görmändir, meni insan ayagı sekmedik arş bilen alıp git-(31) diler. Ähli gat gutaranson, gözümize Şeceretil şehri göründi. Onda (32) ikimizin cennetde bolan köşgümize menzeşlik bardı. Men öz köşgü-(33) mizin tutası hem gız nikabının matasından diyip, yalşışan ekenim. (34) Ol mata däl-de, nur bolup çıkdı. Şeceretil şäherinin daşı hem (35) bir müň bir sanı nur perdesi bilen örtülipdir, sonu içinde, ak (36) bulutların üstünde Allatagalanın oturandığını aytdılar. Doğrı-(37) mı aydayın, men ömrüme şu çaka çenli gorkını-ürküni bilmändim, (38) hudayın Şeceretil şehrine gözüm düşüp, incigim sañıldadı. (39) Onu maña taplayarını aňyardım, ondan çekinip duramok, ar-(40) man, seni görşüm in sonkı sapar bolup galar diyip dovla düşyardım.

(41) Meni hudayın huzurına eltdiler.

(42) Ol, gövnüme bolmasa, barça yagşı ruh ählini mährinden yaradı-(43) lan heykel yalı bolup otur. Yüz-gözünden adamkerçiligini barlı-(44)gını duyup, derim giñen yalı boldı, yöñe adamkerçilik bilen berilyen (45) cezanın in adil hem in yovuz ceza bolyandığını bilmän duramok-(46) dım.

(47) Huday meni dabanımdan depeme çenli sınıladı. "Aşığı-da, ma-(48) şugı-da razı edip, cezasını berin!" diyip, kân geplemen perişde-(49)lerine buyurdı.

(50) Meni yine Erem bağına, seni zarı-giryan aglap oturan köşgüne (51)

taşıladılar. Kelam agız söz diymen, gözden gayıp boldular. Sen me-(52)niñ başıbitin dolanıp gelenimi görüp, gözleriñe inanmacak bol-(53) duñ.

(54) Meniñ ruhum velin öz cezasınıñ nâmedigine kemsiz göz yetip-(55) di.

(56) Men saña bolan ısk-muhabbetim üçin hudayınñ söygi gülünü (57) yolupdırın, ol güllerinñ ömri indi ikimizinñ yüregimizde yaşamalı.

(sf. 106)

(1) Eger huday ikimizi bilelikde cennetden kovsa, onunñ yüregi sülle-(2)rip, urmasını goycak. İkimizi cennetde alıp galsa-da, biz onunñ (3) erki yetyen yedi ıklıma söygi hökümrevanlığı bilen eye çıkmalı. (4) Eger seni cennetde lıp galıp, meni yäre goyberse, külli zeminiñ (5) hudayı bolup, Şeceretil şehrine garşı baş göstermegim ahmal. Şo-(6)nuñ üçin ol seni cennetden çıkarıp, meni şu tayda göz astında sak-(7) lacak bolyar...

(8) "Dovzahdan ayrılma yokdur-la maña!" diyip, ulı sesinñ bilen ag-(9) ladın. Seniñ agın cennet içre gülke övrülip, öz üstümüzde yanlandı. (10) Hasratınñı gülke övüryen yerde saña yaşamak ağır düşdi. Gısıldın, (11) govruldın, basım dañ atarını diledin. Barıbir, sen seher bilen (12) dovzaha gitmelidin.

(13) Biz şeydip Erem bagında diñe ikice gün bolduk. Ondan iki bo-(14)lup çıkıp gitmegi yürege düvdük. Seniñ yolunı saklan bolmadı, saña (15) "Gelen yeriñe git!" diydiler, meniñ sıyımdan aslışdılar. Biz Adam (16) ata bilen Hov ene yalı bile kovulsak, gör nâhili bagtlı bolardık. (17) Şonda Hov ene günä edip, Adam atanı alıp gitdi bu yerde sen günä (18) etmediñ ahır. Güli yolan mendim, emma huday gazabını güle tay gül-(19) den çıkardı. Belki huday öñ Adam ata bilen Hov eneni

erem bağın-(20) dan bile kovup yalrıışandığına indi akıl edendir...

(21) İndi seni ugradıp bilsem, diğne şonja ıgtıyar berseler kayıl-(22) dım. Perişdelerden yalbarıplar hayış etdim. Yerden habar bilmek. (23) üçin gidip-gelip duran perişdeler bardı. Şol gün velin olar yeke (24) yekeden diyen yalı gitdi. Seni olardan gabandım, olarıñ yüreginiñ (25) pākligini bilsemem, seni yeke iberesim gelmedi. Sen birhili çıtıl-(26)dıñ. "Kakamdanam beter ekeniñ" diydiñ. "kakam meni uzak yola dü-(27)şemde, şunja-da göz-gulak bol diyip, kimdir birine yüregi bilen ına-(28) nıp tabşırdı. Sen meni perişdelere inanmacak bolyañ, seniñ (29) yüregiñde şeyle söygi bar bolsa, ondan nädip ayrılayın..."

(30) "Ah, öz-özünñden dovla düşyen, seni ayralık üçin Erem bağına (31) getirmändim. Erem bağında vagtlayın bolyan adamlar yok ahırı. Mu-(32) ŋa gelen bakı düşmeli. Mundan gaşıñı çıtıp gitmek bolmayar... Ana, (33) perişdeleriñ bir topbağı yere gitcek bolyar... sorap göreyin"

(34) Olar seni alıp gitmege razı boldı.

(35) "Hoş gülüm! Gitseñ, sag-aman bar, men seni hökman taparın..."

(36) "Onja çenli yanmasammı?"

(37) Sen şey diydiñ-de, perişdeler bilen uçup gitdiñ.

(38) Gaydıp seni tapmadım. Yandıñmı, dovzahda kül bolduñmı, onça-539)sını-da bilmedim, yöne sen gideniñden soñ. Erem bağı hem dovzaha (40) döndi. Men yüregimiñ tutaşdıran ışk odunıñ ortasında cezamı (41) çekip, yanmalı boldum. Ataşım yedi gat asmanı gaplap, Şeceretil (42) şehrini-de dovzaha dönderendir diyip pikir etdim, huday ısgımıñ (43) oduna çıdap bilmän, başımıza salan gününe düşman edyendir diy-(44) dim. Bir yerden perişdeler peyda boldı-da, daşıma aylandı, heşel-(45)lele kakışıp üstümñden güldi: "Hudaydan güyçli söyseñ, bolcagıñ (46) şüdür..."

(47) Ayçeren misli bimar bolan yalı, elindeki hatıñ üstüne mañla-(48)yını goydı. Ol Näkeriñ geleniñi hem duymadı, yigidiñ yüregi gop-(49) dı, aşık nazarı bilen esli salımlap gızı sınıladı.

(50)-Okadıñmı?- diyip, Nöker özüniñ gelenini duyduarmak üçin (51) ardıncıradı.

(52) Gız tisginip gitdi, bolup oturuşından utanıp, hatı nirede giz-(53) leceğini bilmän kösendi.

(54)-Okadım, yöne men gorkyan...

(55)-Näme üçin gorkyan, düşdeki huşda tersine bolmalı...

(56)-Yok sen düşüñ oraşan çıkar öydüp gorkyan.

(57)-Sen yorup ber, Ayçeren! Onı hökman sen yormalı.

(sf.107)

(1)-Nädip yorcagımı bilemok. Meni saklama, men gideyin..

(2) Ayçeren öylerine gelende, yine kakasınıñ ovazlı sesi eşidildi.

(3) "... Erbet ayallar erbet erkeklere, erbet erkekler erbet ayallara, (4) govı ayallar govı erkeklere, govı erkekler govı ayallara değışli-(5) dir...

(6)... Haka uyyan zenanlara ayt: Goy, olar göreçlerini bulandırma-(7)sınlar, öz tanını gorasınlar..."

(8) Dük... dük ... dük ...

(9)"Kaka can, şu halını saña bağış ederin!"

(10)-... Heşdek oğlu Sähetniyaza bağış etdik!

(11)Beşinci gün

(12)- Gızım, doganlarına bir hatcagaz yazay, basım kakam ak goynu-(13)nı berye diy!

(14)-Bor, kaka!

(15) Ayceren goyunları meydana alıp gitmedi, öyde-daşda boldı.

(16) Dovaları suva yakıp, tirt edip berdi. Son dokma-daragın başına (17) geçdi.

(18) Yene gurhanın ovazı yanlandı.

(19) "Kıyamat günü başa geler..."

(20) Gız uludan dem alıp, "Ah, Nökerem yol yitirenlerin ara-(21) sında bolarmıka? Şol gün Alla oların barını yanına yıgnar. Şon-(22) da Alla nâme diyärkä, ine, şu sözleri gaytalar, hökman şey diyär: (23) "Menin bu bendelerimi yoldan sovan sizmi ya-da oların özi yol yitir-(24) dimi?" (25) Nöker şonda da ılalaşası yok. "Men ısgın gülünü yoldum", sen (26) ar alcak bolyan" diyip, tersinden tutar. Ey, taqrım, sen onun bilen (27) deñ bolma, geç günäsini... Hudayın gaharı gelmese-de biri "Sen onı (28) saklap bilmediñmi, hiç hili kömek edip bilmediñmi?" diyip, menden (29) sorasa nâme diyärkäm?! Ol menin cogabımada garaşmaz. "Sizin ara-(30) ңызda kim hakdan yüz övren bolsa, tagamını datmak için onı beyik (31) ceza bereris" diyär. Ah, sen kıyamat gününün nâhili yovuz bolcagını (32) bilenokmı, sen dogrudan-da, ısgın tagtına erceşip, hudayı öz söy-(33) gın öñünde baş egdirmekçi bolyan. Ah, Nöker, sen ol gün yine üstünden (34) gülen perişdelere duşarsın, günäliler için olarda hiç hili şat-(35)lıklı habar yokdur... Sen "Günäm nâme, aydın ahırı" diyip, özelenip (36) sorarsın. Saña ol yerde geplemege ıgtıyar bermezler, sen diyceğini (37) bir çak diyensin. Ol gün nâhili bolcagını gurhan aydıp dur:

(38) "... Ol gün bulutlardan yan asman ineyin diyer..."

(39) Ol gün ähli hekimlik Rehimdarınlı bolar...

(40) Ol gün haka uymayanlar üçin gatı ağır bolar...

(41) Ol gün hakdan yüz övren öz barmagını dişlep aydar: "Ah, men (42) Resulıñ yolunu tutan bolsadım..." Sen şonda-da toba gelesıñ yok, Nö-(43)ker! Seni yencerler... Olar senden yüzüni sovmasın, bolmandan şun-(44) da bir guruhana yüregıñi ber. Pıgamber,barıbir, yoldan çıkanlara (45) beletdir. "Inanma!" diyip, Tañra yüzleñer. Resul aydar: "Ey, Tañ-(46)rım, meniñ halkım Gurhanı erbetlik üçin kabul edipdir, şeydip (47) biz islendik pıgamberi günälileriñ duşmanı etdik..."

(48) Misli kakası guruhana övrölüp, gızından hasap sorayan yalıdı:

(49) "Mümkin, sen olarıñ inanmayanlığı üçin öz-özüñi öldürmege (50) tayyar bolarsıñ..."

(51) Gız Nökeriñ öñünde günäli yalı, hıyalında pınhan sözleşdi.

(sf.108)

(1) "Sen: "Ayceren can!" diyyeñ yüzüme nähilidir pınhan yıldı-(2) rıñ bilen bakyañ "Işgımıñ hökümi yüregime gurhanı salmalımı? (3)ben onı seniñ gözleriñ üçin söyüp bilerin. Yöne saña söygim, yüre-(4)gimin aydımı onuñ ovazından güyçli bolsa, men nädeyin! oña men (5) günäkär däl ahırı..."

(6) "Küpür gepleme, Nöker!"

(7) "Men artık söz diymedim, Ayceren! İbrahim pıgamberiñ kaka-(8) sı-da, onuñ halkı-da gurhandan yüz dönderipdir. Şonda İbrahim (9) pıgamberiñ olara nâme diyenini bilyensiñ! "Siz nâme baş egyärsi-(10)ñiz?" diyipdir. Olar: "Biz ata-babamızın yoluna baş egyes. şoları (11) hormatlayas" diyipdirler. İbrahim pıgamberem yeñ bererli dälmiş. (12) "Olar siziñ çağıranıñızı eşidermi, size kömek

berermi ya zıyan eder-(13)mi?" diyip soranmış. Oların cogabı açık-aydın bolupdır. "Yok, (14) biz atalarımızın nâhili iş edenini bileris." Sen şondan son (15) İbrahim pıgamberin nâme diyenini bilyensin, ol şey diyenmiş: "Siz (16) nâme baş egyeninize yagşı seretdiñizmi?.." Göryenmi, ol öz kakası-(17) na-da, geçmişine-de Tanrısı için sübheli bolyar" "... Dünyänin he-(18) kimdarından hem meni yaradandan beylekiler, siz hem sizin gadımı (19) atalarınız meni duşmanım. Huday meni hak yol bilen alıp baryar. (20) Ol meni diydiryär, içiryär. Ol meni yaramadık vagtım becreyär. Me-(21) ni öldürip, sonra can berip bilyär. Teşne men onı ol kıyamat gü-(22) nünde ähli günämi bağışlar. Ey, meni tanrım, maña payhas ber, (23) meni hakın yoluna baryanlar bilen sataşdır. Meni sözlerim sonku(24)ların arasında haka eylenip çıksın. Meni cennetin gül gününün (25) mirasdarı et..." Eşidyenmi sen onun diyyen zatlarını, Ayceren! (26) Ol sonra günäli kakasını bağışlamayı hem hudaydan hayış edyär. (27) "... Meni kakamı hem bağışla, çünkü ol azaşanların hatarındandı. (28) Ol gün meni onun için masgara etme! Ol gün Allanın özünden başga (29) hiç kim, baylığını hem ogulların hem kömege yetişmez..." İne, Ayce-(30)ren, eger sen meñ söygim için hudaydan gorkyan bolsan, başga nâme (31) diyeyin. Ol, cuda bolmanda, seniñ ıhlasıñ için meni bağışlar. Yö-(32)ne sen menden: "Hey, seniñ inanyan zadın bir barmı?" diyip, sorap (33) gördünmi?!"

(34) "Dogrudan-da, Nöker, sen nâme inanyan?"

(35) "Saña inanyan Ayceren!"

(36) "Oyun etmesene, çınıñı ayt!"

(37) "Çınıñı aydyan, edil hak şahırın sığıryete yüregini berşi (38) yalı..."

(39) "... şahırlarmı!" diyip gurhandan ovaz çıkdı: "... Oların ızın-(40) dan

azaşanlar baryarlar, olar ähli cülgede ser-sepil bolup yörler, (41) eysem, sen onı göreñokmı! Olar näme etmeyen bolsa, şol hakda-da (42) sözleyärler..."

(43) "Senem şeydyen bolayma, Nöker!"

(44) "Aydyanıñ canı bolmagı ahmal, Ayceren! Yöne sen şahırlar (45) hakda gurhanda yene näme diylenini bileñokmı: "Olar haka uydular, (46) hayır iş etdiler, Alla govı düşündiler..." Hakdan içen şahırla-(47)rıñ hakı-da, Allası-da şıgıryeti bolmalı, Ayceren!"

(48) "Sebebi hemme zadıñ ağırsı Alla ahırı"

(49) "Meñ üçin-e ol senden bärdäki zat..."

(50) Göye Aycereniñ oy-hıyalınıñ arasına kakasınıñ ayat sayın (51) okayan pendı düşüp, ol diñe şondan soñ ıncalana döndi.

(52) "Gızım, bilmeli zatlar kändir gurhanda: kimin yüregi bilen (53) nebsi ağıryan bolsa, onun öz-özüne yüregi bilen nebsi ağıryandır. (54) Allanın mätäçlik çekyen zadı yok..."

(55) Haka uyanlar hayır işler döreden bolsa, Biz olarıñ samsık (56) zatlarını alarıs, dereğine govı zatlar bereris...

(sf.109)

(1) Biz adama hossarlarına hoşgılav bolmagı pent etdik. Bizin (2) haramı hovplı hasap edenimizi görendiler adamlar bolsa onun (3) töveregine ölçüp baryarlar. Näme üçin olara yalana ınanyarlar-da, (4) Allanın pehimine ınanmayarlar..."

(5)-... Heşdek oğlu Sähetniyaza bağış etdik!

(6) Altıncı gün

(7)-Egzubillahi mineş şeytan ner-recim,

(8) bismilla ır-rahman ır-rahım!...

(9) "Gızım!..." Kakasının ovazı Ayçereni aladasından-derdiğden (10) saplamak için oña gönükdirilen yalı boldı. "Bu payhasıñ hem bi-(11) limleriñ kitabıdır, ol kim namaza duryan bolsa, özüni arassalamaga (12) bağış edyen bolsa, hayır iş döredyen bolsa, gelcekkı durmuşa (13) ınanyan bolsa, şoña mährini eçilyär, baştutanlık edyär. Olar Tañ-(14) rınıñ hak yolundan baryandırlar, olar üstünlige yetyendirler..."

(15) Ayçeren goyunlarını alıp, öyden känbir daşa gitmedi. Köne (16) mekdebiñ töveregindeki gayda-gaymalaşikk ünsüni çekdi. Ol yerden (17) gözüne ak halatlılar göründi. Mekdebiñ mañlayına "Yapık keselhana" (18) diyen yazgılı tagta çüylediler. "Tiz kömek" maşınları köne mekde-(19) biñ hovlusına birnäçe gezek girip çıkdılar. Ayçeren olarıñ gele-(20) nini sınlayan yekece obadaşını görmedi, cuda bolmanda, çağa bile-(21) sigeliciligi bilen Annamıñ ogulları şo tayda görneymeli yalı. (22) Belki, eceleri goyberyen dälidir.

(23) Oba ağır goşuna üstünü aldırان kimin kın günde galana meñ-(24) zeyär. etcek alacıñ nâme, cibrin-de otur. Hırçıñı dişlersiñ, ah(25)mır edersiñ öz yanıñdan gazap donuñı geyärsiñ, yuvaş-yuvaşdan kesel-(26) hana bilen övrenişer gidersiñ. Olar seniñ bilen bir hovadan dem alarlar, (28) olarıñ yüzünü yalap geçen şemal sonra seniñ dodagıñı öper...

(29) Ayçeren basım öye dolanıp geldi. Gören eşidenini kakasına aydıp, onu (30) gınandırası gelmedi Şol vagt gızıñ gözlerine gurhamı (31) bilen başagay bolup oturan kakası nebsagırdıcı adam bolup görün-(32)di. Ol gurhanıñ her bir ayatını yüreginden geçirip, oña can-te-(33) ni bilen berlip okayardı...

(34) "Sen Allahın yolunu hiç haçan tezelep bilmersin..."

(35) Sen Allanın yolunu hiç haçan tazelep bilmersin...

(36) "Ah, kaka can, sen obada nâme gopup yörenini bilenok. Obar şe-(37) malını tersin den övsdirip yörler..."

(38) Ayçerenin içi-içine sığmadı, ol nederini bilmän, yine dokm-(39) daragına yapışdı.

(40) "Kaka can, yekece gezecik Alladan hayış et. Goy, ol köne (41) mekdebi yer bilen yegsan etsin..."

(42) Ayçeren kakasının okap oturan gurhanını şu günlükçe bes ede-(43) nini bilip, onun yanına yöneldi. Ol misli çağa yalı kemiş-kemiş (44) edip, içini boşadanını-da duymadı.

(45)-Geldiler, kaka!

(46)-Kim geldi, gızım, doğanlarını?

(47)-Yok, olar...

(48) Ayçeren köne mekdebe tarap elini salgadı. Sâhetniyaz molla içi-(49)ni hümetledi.

Sonı bar.

TÜRKİYE TÜRKCESİNE ÇEVİRİ

NUH TUFANI

ROMAN

Kuzey Amerika kıyısında bulunan Baffin yeri Adasında yapılan jeolojik araştırmalar esnasında pirinçten bir plaka bulunmuştu. Bu plakanın üzerinde iki şekil mevcuttu. Bir tarafında İsa Peygamber ve Peygamberin başında mukaddes ışık saçan bir halka bulunmaktaydı. Diğer tarafında ise sakallı, başı Araplara mahsus örtüyle, örtölmüş bir adamın resmi vardı.

İlim adamları resimdeki adamın islamiyetin kurucusu Hz. Muhammed olduğunu açıkladılar. Bu eserin 7. asra ait olduğu düşünölürse; iki peygamberin resmini daha 7. yüzyılda aynı taşa yapabilmeyi hangi usta başarmıştı. Bu imkansız bir olaydı. (Gazeteden)

* * *

Nöker Bekçinin defterinden,

Adını seveyim ey insan...insan...

Kalbin gizli sırlarla dolu, bir dünyasın; hiç bir zaman kolayca yüzölemeyen dalgalarla dolu bir deryasın... kim senin gözlerine bakarak yalan söylüyor, kim sana bu yaşadığın hayat değil, adam ol, kendi ruhunla barışık ol diye ta yürekten sesleniyor. Seni anlamak mümkün değil.

Bu yaşlı dünyada, ruhunu bulmak istiyorsun. Onun arşta mı ferşte mi yoksa, önce yedi kat yerin altında kalıp sonra bir ağıt olarak gökyüzüne çıkan sevap dolu hayatlarda mı saklandığının veya kalbini sarsıntılara gark eden bir deprem mi olduğunun farkına varamıyorsun.

...Onu bulduğun zaman bu yaşadıklarına, hissettiklerine ve daha önemlisi

bulduğuna kefil olabilecek misin. Ona atalarının güveni sığmıştı; elinin erişemediği dala sırtını dönerek acizlik mi yapmak istiyorsun... Sen kendi ruhunla barış, onu bul, bu ruh dünyadaki diğer ruhlara katılsın...

Sen zaten yüreği geniş bir insansın. Ana karnı küçük geldi, çıktın; salıncağa sesinle can verdin, sen annelerin ninnilerine can veren, ninnilerin keşfine sebep olan büyüklük değil misin... Salıncak gemin ile sevgi gölünde yüzdün. Bu gemi seni hiç incitmedi. Seni rüzgardan, güneşten iyi ve kötü gözlerden korudu. Fakat sen yine de bu gemiden yere inip yürümek istedin.

Anne kelimesini diline anahtar edinip, ömür sandığının binbir kilitli kapağını açtın. İlk defa anne dediğin zaman dudaklarından dökülen bu söz, alışılmış bir şekilde dünyanın etrafında dönüp duran ay gibi bendi halesi içinde bir defa döndü.

Bu da sana yetmedi. Tandırın önünden emekleyerek dışarı çıkmaya çalıştın. Annen atalarının ruhunu öğrenmen için, buğday ekmeğinden bir tat diye, küçük bir ekmek pişirip verdi. Sen onu coşkuyla yiyince, iki ayağının üzerinde dikelip, iki günde büyüdün, sokaklarda koşarak gezdin. Boyun büyüdükçe dünya gözüne küçük göründü. Şimdi tek kendin bir köye bile sığmaz oldun. Kalbin yerinden fırlayacakmış gibi çırpmaya başladı ve kendini sevgi denizine attın. Sevgiyi de bir ok gibi delip geçtin. Sırtını bir yere dayamasan, cihanın kucığına da sığamayıp, kaçıp gidecek oldun. Böyle zamanlarda yaşlılar ne yapıyorlar diye düşündün. "Mutlaka bir şeye inanmak lazım" dediler. Önüne kalın kalın kitaplar attılar. Sen onlardan aldıklarını kendinin sayarak geçip gittin. Bu da seni durduramadı. Kendi bildiğini en doğrusu saydın; bu inancının sıcaklığı ve gururuyla yaşamak istedin. "Çığırından çıkma, Allah vardır oğlan" dediler. Hak yoluna çağırdılar. Allahın kudretli kitabını önüne koyup bu senin hayat kaynağıdır dediler. Ama sen, ne Allahın verdiği bu cömert dünyaya, ne de kitapların en büyüğü olarak kabul edilip önüne konulan Kuran'a sığdın. Hayat kaynağı hep elinde kalacak sanıp bazen kaydın,

bazen uçtun. Uçarak bu dünyayı da terk edip gidemiyordun. Yer çekimi gibi seni kendine çeken bir mukaddeslik vardı.

"İnsan herşeyi tecrübe edip, sonunda yuvasına geri dönemli" diyip doğru yolu buldun.

Seni burada gözeten saklayan kaynağın varlığının gerçek olduğunu anladın. Ona olan bağlılığını unutup, kendi başına hareket ettin. İpin çekildiği zaman kötülük için çekildiğini sandın. Gerçekte seni çeken kuvvet topraktaydı. Ona, ruhum, geçmişimin ve geleceğimin varlığı diye bağlandın.

Ey insan, senin varlığını çeken o kuvvet, toprağa gömülmüş olan göbek bağındı...Ne yaparsan yap, fakat göbek bağıni yitirme, o gömülü olduğu toprakta atalarının ruhuyla karışıp senin yaşamana neden olmaktadır. O, mukaddeslik çeşmesinin kaynağıdır. Göbek bağına ihanet edersen, annenden emdiğin süte de kendi kendine de tüm varlığına da ihanet etmiş olursun. Dünyada bu mukaddesliğe kastetmekten büyük cinayet yoktur...

I

Nokör bekçinin defteri burada kalsın. Esasında bu defterin her sayfası harika hayallerle bezenmiş, insanlık öğreten vaazlar ve güzel namelerle dopdolu, Hernekadar onun yazdıklarını baştan sona okumak mümkünse de, bu izin almadan Nokör'ün mülküne ayak bozmak sayılır. Nöker cimri bir insan olmasa da bizim niyetimizin sınırı cimrilik sınırından da öteye geçer. Biz onun yazılarının tamamını defter diyerek küçülttük; kendisi ise "Kitapların Şahı" diye adlandırdı. Bu kitabı da Sehetniyaz Molla'nın öpüp başına koyduğu Kuran'dan hiç eksik saymazdı "Kudretli kitabıma kem göz ile bakanın ensesine vurmali" diye düşünürdü. Sehetniyaz Molla: "Seminki de fena değil" diye, içinden inanmasa da yuvarlak konuşarak, bekçinin

kitabını kabul eder görünürdü. Şaka mı, ciddi mi söylediği belli olmazdı. Fakat Nokör bir anda kendinden geçer, kan beynine sıçrar, heyecanla kitabının yüceliğinden bahsetmeye başlardı: "Kardeşim yüz verdim astar isteme, herkes kendi haddini bilmeli, ondan öteye geçmemeli" diyerek, Mollanın kalbini kırmamaya çalışıp kendi söylediklerine yürekten inanırdı. Bundan sonra uzun uzun konuşmaya başlar, artık onu susturmak mümkün olmazdı. Bazen sehetniyaz Molla onun bu laflarına dayanamazdı. Mızıkçı bir çocuk gibi dinler, sonra mecburen kendi de bu konuşmalara katılırdı. Sehetniyaz Ağa onun büyük kitabındaki "göbek bağı" kelimesine dudak bükerek baktı; bekçinin söylediklerine bakmadan, içindikileri boşalttı: "Aklının ermediği yerler var sevgili kardeşim, göbek bağının bir ucunun toprakta gömülü olduğunu söylüyorsun, bu doğruysa, öteki ucu nerede? işte asıl mesele burada, öbür ucu Allahın elindedir. İnsan ikisinin arasında salıncak gibi gidip gelerek günahını döke döke yaşamalıdır..." derdi. Bu tartışma bir günün, iki günün tartışması değildi. Mazisi çok eskiye dayanıyordu. Keşke bu tartışmalar neticesinde, birbirlerini anlayabilselerdi...

Köyde az kişi kaldı; herkes göçüyor, ancak bir elin parmakları kadar aile kaldı. Olanı sadece beş ev. Bunlar niçin toprağa kök salmış gibi oturuyorlar? Bütün köy halkı çil yavrusu gibi dağıldı. Köy, talan edilmiş bir boşlanlıkta, hiç bir işe yaramayan korkuluk gibi, boynunu büküp, kollarını sallayarak gam denizinde boğulmuşa benziyor. Bırakıp gidenler gitsin, yolları açık olsun, esenlikte olsunlar. "Ot başı sebepsiz kımıldamazmış", belki göçme sevdasına düşmelerin de bir sebebi vardır.

Köyde kalan beş evin arasındaki mesafe, seslensen duyulmayacak kadar. Seher vakti kalkıp dış kapının ağzında, gerinerek; "sağ esen kalktık" diye komşulara seslensen, duymazlar. Bu sebeple, kalan beş aile bu kelimeyi sadece dudaklarını kıpırdatarak içlerinden söylerlerdi. En erken kalkan Sehetniyaz Molla, Arhip

Balcılara, Arhip Balcı, Nöker Bekçilere, Nöker Bekçi, Cihansultan Teyzelere, Cihansultan Teyze, Annam Dükkancılara taraf bakarak sadece dudaklarını oynatırladı. Bu sessiz selamlaşma yarım ay gibi tekrar geri dönüp tamamlanırdı. Onlar o gün görüşmeseler de tanrı selamının yerine ulaştığını düşünerek rahat ederlerdi.

Sehetniyaz Molla'nın, Cihansultan Teyze'nin ve Arhip Balcı'nın evlerine tepeden bakılınca dik köşeli bir üçgeni andırır. Bu dik üçgenin düz kenarlarındaki Sehetniyaz Molla ile Cihansultan Teyzenin evleri ile, uzaktan Nöker Bekçi ve Annam dükkancının evleri karşılıklıdır.

Evlerin tamamına kuşbakışı bakılınca dörtgen şekli ortaya çıkar Cihansultan Teyze ile Sehetniyaz Mollaların tarafında, ancak at gezisi kadar uzaklıkta bulunan ve güvercinlere terkedilmiş, eski okul binası, kimbilir kaç senedir zil sesine hasret, uyuklayarak beklemektedir. Toprağa bulanmış ocaklar, eski ev yerlerini kesin olarak belli eder. Dörtgenin ortasında yeni bir elbise edinmeye zamanı olmamış gibi, duvar taşları dökülerek çıplak kalmış beyaz bir bina vardır ki burası Annam'ın mağazasıdır.

Bu beş evin, köylülerinden ayrı kalıp neden göçmedikleri hakkında, köyü bırakıp göçenlerin hepsinin dilinde çeşit çeşit yakıştırmalar, türlü türlü laflar var:

"-Kendilerinde bir işi başaracak güç yok"

"-Yılan gibi sürünüyorlar."

"-Hayır, onlara Maaşallah demeli, sanki kale koruyorlar."

"-Bize imrenip de neden göçmediklerini hiç anlamıyoruz"

Köyde kalanlar hakkında söylenen sözler bunlar. Fakat duyduğuna değil, gördüğüne inan derler. Belki onları görüp, sözlerini dinleyip, olan biteni tahlil edebilirsek, herşey bir elin ayası gibi açık seçik meydana çıkar. Öyleyse sabah selamının ardından neler olup bittiğine bakmak bize düşüyor...

"Esselamunaleykum Sehetniyaz Molla..."

Sehetniyaz; bu selamın, yetmiş tane sevabı olduğuna vel aleykümusselam diyenin bu sevaplardan birine nail olup, kalan altmış dokuz sevabın da selam verene yazıldığına inanırdı. Tanıdık olsun olmasın selam veren insanın, uzun uzun halini hatırlarını sorar, konuşurken ömrünün anlamını okurdu, sevmediği insan yok gibiydi. Kalbi bütününüyle pir ü pak olduğu için, herkesle anlaşır, insanlar ona çabuk ısınırdı.

Sehetniyaz Molla, köyün en itibarlı insanlarından biri olan Heşdek *Ahun'un oğluydu. Bir kızı, üç oğlu vardı. İki büyük oğlu şehire okumaya gidip, orda birer öğretmen hanım bularak evlenmiş ve şehire yerleşmişlerdi. Küçük oğlu ise büyüyünce yoldan çıkmış ve hapişhanelerden kurtulamamıştı. Mollanın karısı ise kızı Ayceren'i doğururken ölmüştü. Sehetniyaz Molla'nın şehirdeki iki büyük oğlu, tatillerde veya fırsat bulduklarında, babalarını ziyaret ederlerdi. O zaman her laflarının başında, "Baba bu çorak köyde oturup ne yapacaksın, bizimle beraber şehire gel" diye papagan gibi tekrarlayıp kızkardeşlerinin de bu çorak köyde boşu boşuna kaldığını söylerlerdi. Gerçekten de Ayceren'in hayatı kolay değildi. Bir köyde yaşayan tek genç kızın karşılabileceği bütün zorluklar onun önündeydi. Ne içini dönecek, derdini söyleyecek annesi, ne de yakın bir kız arkadaşı vardı. Bir derdi olsa, ya Cihansultan Teyze'ye ya da Annam'ın karısı Sadap'ın yanına gidebilirdi. Ancak bunlar, suyu baştan kesen, çok bilmiş, acı dilli kadınlardı. Kız, erkek demeden, yüzü arkası demeden akıllarına her geleni, gönüllerinden her geçeni söylerlerdi. Sadap, Ayceren'in yüzünün kızardığını görünce mutlu olur, daha çok konuşası gelirdi.

"Kız niye utanıyorsun? yoksa evde kalırım diye mi korkuyorsun.." derdi.

* Türkmenlerde, en yüksek kademedeki din adamı

Günlerden bir gün Ayçeren tarlada otların başının kıpırdadığını gördü. Merak etti. Keşke de merak etmemiş olsaydı. Elindeki orak ile kamışların başlarını keserek köpek midir kuş mudur acaba diyip, o tarafa yöneldi. Zavallının gönlünde hiç bir kötülük yoktu. Sallanan kamışlığa yaklaştığında ise donakaldı. Boynunu uzattığı zaman gördüğü manzara karşısında, içi ürpererek bağırıp, etekleri savrula savrula kaçmaya başladı. Kamışlıkta sarmaşık gibi sarılmış olan iki kişi, onu görünce hemen kalktılar. Onların telaşı da Ayçereninkinden ne eksik ne fazlaydı.

Kızın çılgınlığını Sadap duydu. Annelerine yardım eden Sadapın iki oğlu da kamışlıkta belden yukarıları çıplak olan iki kişiyi oraklarıyla birbirlerine göstererek donup kaldılar.

-Vay maskaralar, tövbe, tövbe...

Sadap yakasını tuttu. İki çıplak otların arasına saklandılar. Ayçeren yüzünü kapatıp koşarak Sadap'ın yanına geldi ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

-Bırak ağlamayı yerin dibine giresice! o ikisini yeteri kadar korkuttun: onlar ağlasın sen niye ağlıyorsun diyip, Sadap hırsını kimden çıkaracağını bilemeden homurdandı. Elbiselerini giyen iki kişinin dizlerinin üzerinde kaçmaya çalıştığını görünce de konuşmasının şeklini değiştirdi:

-Hey! canı çıkasicalar, başka yer bulamadınız mı?

Bunları duyan erkek bütün sinirini Sadaptan çıkarmak ister gibi yumruğunu ona doğru salladı. Sadap ateşten gömlek giymiş gibi oldu. Ağzına geleni söylemeye, bağırmaya başladı:

-Cesedinde deve dikenini bitesice, sen de erkek misin; yumruğunu göstererek, kuyruğunu kısıtıp kaçacağına erkeksen yanıma gel. Şu orakla seni ot gibi biçeyim. Namus atına binen Sadap, başka perdeden konuşmaya başladı. Kendi kendine söylenerek Annam'a verip veritirdi.

-Bu iğrenç yerlerde artık yaşanmaz diye ben sana kaç kere söylemiştim. Vah

akılsızım! "ocağım, göbek bağımın kanının damladığı toprağım" diye böbürleniyorsun. Göçüp gidenlerde de seninki kadar göbek bağı vardı. Vah ki vah! Ocak olacak, yurt olacak bu yeri kerhaneye döndürdüler. Fakat ben boşuna kızıyorum. Onlar yapacak yeri biliyorlar, buradan daha sakın, daha sessiz yeri nereden bulsunlar... Hepsini Sehetniyaz Molla'ya söyleyeceğim. Mollanın kudreti varsa, gösterebilir de adamlarımızı buradan göçürsün.

-Canım kardeşim, bu maskaralığı babam duymasın, söyleme ona, yalvarıyorum... deyip, Ayceren birden yerinden kalktı. Ama artık çok geçti. Sadece Sadap'ın duyması bütün köyün duyması için yeterliydi.

-Niye söylemiyeyim, söyleyeceğim. Eğer baban gerçekten mollaysa bir tanecik kızını zirzibilin arasında yaşatmaz...

Bu olay Sehetniyaz Molla'yı sırtından vurulmuşa dönderdi. Fakat göçmek fikri aklının ucundan bile geçmedi. Ne yapacağına da karar veremedi. Hiç keyfi kalmadı. Yaşlı adamın bütün huzurunun, neşesinin kaçmış olduğu bu zamanda iki oğlu ziyaretine geldi. Sadap, Sehetniyaz Mollanın iki oğlundan yardım umarak kardeşleri Ayceren'in tanık olduğu rezaleti onlara da anlattı. İki kardeş Sadap'a hiç bir şey söylemediler. Akşam ise eskiden olduğu gibi babalarıyla tartıştılar:

-Baba kendine açmıyorsan Ayceren'e acı..

Sehetniyaz Ağa'nın sabır kasesi doldu:- Şunlara bak, kendi ellerinle büyüttüklerin kalkmış sana nasıl yaşaman gerektiğini öğretiyorlar, kız kardeşlerinin haline acıyorlar. Babası kendi kızını sanki hapsetmiş. Aman Allahım, bu nasıl bir devirdir... diyerek, kendini tutamadı, oğullarının önünde patladı.

-Yeter artık! Geldiğinizde kapım açık, ancak kızıma da bana da karışmayın. Bir lokma ekmek kazanmaya kuvvetim var çok şükür! Aycerenle ilgilenmek size kalmamıştır.

Tartışma bu şekilde bitti. Sehetniyaz Ağa eski kulubesinde kızıyla yaşamaya

devam etti..

Ayceren hayatından memnun değilse, canı sıkılıyorsa, elbette durumunu büyük kardeşlerine söylemeden önce, babasına anlatabilirdi. Ama kız hiç sesini çıkarmıyor; yaşlı babasına acıyarak bakıyordu. Daha bir kaç yıl öncesine kadar Ayceren, köye hiç alışamayacakmış, burada hiç zaman geçmeyecekmiş gibi düşünüyordu. Sehetniyaz Molla'yı devlete karşı suç işlediğini düşünerek hapse atmışlardı. O zaman, mollanın küçük oğlunu ve Ayceren'i büyük kardeşleri alıp şehire gittiler. Orada Ayceren üç, kardeşi de bir yıl okuyarak orta okulu bitirdiler. Şehirde Ayceren'in bir çok kız arkadaşı oldu, okulu bitirdikten sonra da, halı fabrikasında işe başladı. İkiyıl içinde büyük bir halı ustası olmuştu. İki büyük kardeşinin evinde bir birinden güzel halılar dokuyarak, onların evini süsledi. Yengeleri görümcelerinin başında kelebek gibi döndüler. Sahetniyaz Molla hapisten çıkıp geldiğinde, Ayceren köye döndü ve eski kulubelerinde yaşamaya başladı. Mollanın iki oğlu da gelinleri de sık sık gidip geliyorlardı. Şehir hayatına alışan Ayceren, yengeleriyle gitmek istediğini diliyle söylemese de oturmasıyla, kalkmasıyla, hareketleriyle belli ediyordu. Sehetniyaz Molla kızının bu isteğini görüp, görmemezlikten geliyordu. Onun şehrin görüntüsünü yavaş yavaş unutacağına inanıyordu. Nitekim öyle oldu. Kız sonradan yalnızlığa öyle bir alıştı ki, bir zamanlar şehir kalabalığında yaşadığı hatırına bile gelmedi. Bütün düşüncesi halı dokuduğu taraklardı. Bazen de Sadapla tarlaya gidip meyan kökü topluyordu. O rezil olaydan sonra babası tarlada çalışmasına izin vermiyordu.

Sehetniyaz molla hapisten çıktıktan sonra, gücü kuvveti azalır gibi oldu. Beli bükülmüş, vaktinden önce yaşlanmış gibidi. Zaten az konuşan bir insandı. Mahalle içinde bile, gel diye çağırmasalar bir yere gitmezdi. Kendinin neden hapse atıldığını da hiç anlayamadı.

Halkın yararından başka iş yapmamıştı. O zamanlar çevrede hırsızlık,

haksızlık, başkasının malına göz dikmek, ayağını eğri basmak gibi pislikler çoğalmıştı. Köy ve ilçe başkanları hakkında da dedikodular artmıştı. *Kolhoz hazinesine el uzatmak, hırsızlık yapmak bunlar arasında bir adet haline gelmişti. Köylüler, tüyleri diken diken namus atına binerek, olayların kazanında kaynayıp, olan bitene dayanamaz, onun zekasından yararlanmak için gelirlerdi. Komşu köylerden de ona akıl danışmaya gelenler çoktu. Avlusu çeşitli şikayetlerle gelen dertli insanlarla dolup boşalıyordu. İhtiyar adam ne yapacağını bilemeden, bu işlere ancak **obaşurası bir çözüm bulur diyerek yüreği burkulurdu. Sehetniyaz Molla bunu oba şurasından korktuğu veya bu işler kendini ilgilendirmediği için söylememişti.

Onun, halkı bu pisliklerden korumaya yetecek bilgisi elbette vardı. Buhara'da dini ilimlerle ilgili yüksek okulu bitirip gelmişti. Ondandır her hareketini izleyen adamlar çoğaldı. Mekke'ye gittiğinde, oranın temsilcisiyle konuşurken, kendi memlekekinde dine inananların çoğunlukta olmasına rağmen, onları birleştiren camilerin yokluğundan, dine güvenenlerin kıskak içinde bulunduklarından bahsetmişti.

Bu söyledikleri de dış ülkelerde bir kaç gazetede yayınlanmıştı. Sehetniyaz Molla medreseyi bitirip köyüne döndükten sonra bu konuda hiç bir iş yapamayacağını anladı en büyük hedefi köydeki eski camiye temizletip, onararak orada imam olarak çalışmaktır. Oba şurası onun bu isteğini duyunca beyninden vurulmuş döndü. "Lütfen böyle bir işe kalkışmayınız, bizi sülalemizle birlikte hapse attıracaksınız" deyip alttan alarak yalvardılar. Fakat mollanın niyeti ciddiydi. Hayalini gerçekleştirmek için resmi bir mektup ile ilçe merkezine başvurdu. Mektubunda yapacağı işlerin kanuna aykırı olmadığını, din işi olduğunu ve oba

* Köyün komunizm zamanındaki adı.

** Yönetim kurulu

şurasının karışmaması gerektiğini söyledi. Orada da, isteğine bir çözüm bulunması şöyle dursun tam tersine yalvarıp, yine dilekçesini geri almasını rica ettiler. Başkanlardan birisi ona mektubunu geri alıp yırtarsa, para ödülü alacağını bile gizlice söylemişti.

Sehetniyaz Molla, bu hayalini gerçekleştirmek için bir kaç sene uğraştı. Çeşitli kurumlara mektup gönderdi. Fakat hepsi de kuyuya düşmüş gibi kayboldu. "Eğer siz bu işi başaramayacaksanız, yönetimi bizim elimize verin" diyip zaman zaman sinirlendi. Sonunda sabrı takatı kalmadı, avlusunda toplanan insanlara, köyde olan biten bela ve pisliklerden kendilerini sadece Allahın koruyacağını, bu sebeple kendinin her sözünün yapılmasının boyunlarının borcu olduğunu söyledi. Bir kaç kişiyi peşine takarak eski camiye götürdü. Bir iki gecede caminin çevresini çiçek gibi yaptırıp, yıkılan duvarlarını düzeltti. Bu haber yıldırım hızıyla bölge merkezine yetişip, kendini başkan sananların paçalarını tutuşturdu.

"Sehetniyaz Molla devlete karşı dini merkez açmış" diyen başkanlar bir de camiye görünce onun devlete karşı geldiğine iyice inandılar. Mollanın hareketleri yüzünden daha evvel bir kaç defa ağzı yanan kurumlar da bunu desteklediler. Eğer bir çözüm bulamazlarsa bu işin daha yüksek yerlere aksedeceğinden korktular. Mollayı oba şurasına ait eski camiye izinsiz sahip çıkıp dini vaaz verdiği için cinayet işlemiş saydılar. Beş yıl hapse atmaya karar verdiler. Sehetniyaz mahkemede, yaptığı işin yanlış bir tarafı olmadığını bir kaç kere tekrarladı. Zaten başkanların halka yaptıkları eziyetler için Allah'tan korkmaları gerektiğini, Allahın bir gün mutlaka onları cezalandıracağını söyledi. Ona son defa söz hakkı verdiklerinde ise: "Ben yaptığım bu işin yanlış olduğunu sanmıyorum. Hepsini Allah biliyor. Ben Allahın rızası için ne yapmak gerekiyorsa yapmaya hazırım. Allah kulunu korur. Sizin demir parmaklıklarınızdan da beni mutlaka kurtaracaktır." diye içini döktü.

Mollasını kaybeden halkın elinden, üzülmekten başka bir şey gelmedi. Çoğu

Mollanın mahkemede söylediği son sözlere güvenip umutlandılar. Aradan bir yıl geçti. Molla Allahın yardımıyla bile hapisten çıkamadı. O zaman, hapis denilen zulmün gücünün, Allah'ın gücünü de aştığına inanmaya başladılar.

Ancak Sehetniyaz Molla'nın belini büken gerçek başkaydı. Uzun süredir yüzünü göremediği küçük yavrusunu hapiste görünce, gözlerinden yaşlar boşaldı. Büyük oğullarından soğudu. "Onlar adam oldular ama küçük kardeşleriyle ilgilenmediler, kardeşleri hapse düştü, Ayeceren'i sen koru Tanrım" diye bir nefeste kendini bırakıverdi. Oğlu babasını tanıyamadı. Zaten kimse Sehetniyaz Molla'yı beyaz sakalı olmadan düşünemezdi. Mollaya sakalının kesilmesi hapse atılmaktan daha ağır geldi. Küçük oğul babasının sakalsız suratını dikkatle seyretti sonra onun yüzüne bakmaya korkuyormuş gibi geri çekildi. Ancak içinde kopan heyecana yenik düşüp, hasretle babasını kucakladı. "Babacığım, ben cehennem olayım, hırsızlık yaptım, kötü yola girdim... peki seni neden hapse attılar. Suçun ne? Niye bu duruma düştün. İyi de olsan kötü de olsan farketmez mi? iyiyi kötünden ayıran bir adalet yok mu!... "Sehetniyaz oğlunu sakinleştirmek için başını okşadı: -"Allah vardır." oğlum.

Sehetniyaz Ağanın bu kötü halini Allah farketmedi sanki. Mollanın beş yılını hapiste geçirmesine göz yumdu. Molla hapisten çıkıp köyüne gittiğinde sözleri yalan çıkmış biri olarak, başını yerden kaldıramadan evine gitti. Köyde ne kadar az adam kalırsa o kadar iyi, diye düşünüyordu.

Keşke, yalnızlık derdinin ne olduğu. Arhip Balcıdan sorulsaydı. Ancak o, kötü kaderini hiç bir zaman ağzına alıp kimseye anlatmamıştı. Sadece, onun yüreğinin sesine kulak verildiği zaman, bu terkedilmiş köyde yaşayan, ihtiyarın yalnızlık, hakkındaki büyük türküsü duyulabilirdi. Arhip Balcının, balcı lakabı yıllar boyu arıcılıkla uğraşıp, bal dağıttığı içindi. Onun esas mesleği ormancılıktı. Nehrin kenarındaki ormanı korurdu. Evi de nehre yakındı. Tanıyanlar, onun dilinin de balı kadar tatlı olduğunu söylerlerdi. Balcının, dört köylüsünün bal için uzun yol

katederek bölge merkezine gitmek gibi bir dertleri yoktu. Arhip her yıl mayıs balını aldığı anda, herbirinin bir sene yiyeceği balı evlerine sessizce bırakır giderdi. Onun bu zahmetine karşılık minnetlerini göstermek için, para vermeye kalkışsalar hemen bir çocuk gibi dudaklarını büker, "Ne yaptınız" diyerek elini sallar ve kendi kendine homurdanarak giderdi. Arhip'in göbek bağının kanı da bu toprağa damlamıştı. II. Dünya Savaşı öncesinde Rusya'dan, Türkmən köylerine yardım için çeşitli meslekten adamlar gelmişti. Babası Mihail de o zaman gelmiş olan bir veterinerdi. Mihail genç karısı Maria ile uzak köylerden birinde göreve başladı. Artık, su akmayan eski çeşmenin yanında bir ev tutarak kolhozun domuzlarına bakmaya başladılar. O zaman Ceyhun Nehri'nin kıyısındaki bu ıssız topraklara, Aşkabat'ın ilerisindeki çölde yaşayanlar getirilip yerleştirilmişti. Onlar için de yalnız kalan domuz çiftliğinin etrafında büyük köyler kuruldu. Mihail ve ailesi, kendileri gibi doğdukları yerlerden

kopup, gelen bu göçebelerle çabuk anlaştılar. Göçebeler onun karısına da sıcak bakıyorlardı. Kendi aralarında: "bu gelinin babası, atası kudretli bir rahipmiş, Rusların rahibiymiş" diye konuşuyorlardı. Gerçekten de Maria Rahip Aleksi'y'in kızıydı. Mihail'le evlendikten sonra, onunla beraber, dünyanın obür ucuna bile gitmeye hazırdı. Yeni yeni konuşmaya başlayan küçük Arhiple de göçebe çocukları yakın arkadaş oldular. O da hemen, doğduğu bu toprakla kaynaştı. Ancak küçük Arhip babasıyla uzun zaman gülüşüp oynaşmadı. Savaş başladığında, Mihail karısını ve oğlunu bu köyde bırakarak cepheye gitti. Ondan sonra Maria, son nefesine kadar: "Baban gelir, mutlaka gelir" diyerek umudunu hiç kaybetmedi. Arhip'in kendi yaşıtı oğlanlar sünnet edildiği zaman, annesini "beni de sünnet ettir" diye hiç rahat bırakmadı. Maria oğlunu yarın, yarın diye oyalayarak, bu işi daima erteledi. Günlerden birgün Arhip öteki çocuklarla birlikte Heşdek Ağaların evine gittiği zaman "annem beni de sünnet ettirecek" diyiverince, Heşdek Ağanın yüzü aydınlandı: "Hay Maaşallah, şimdi koç oğlu oldu" diyip memnuniyetle çocuğun

sırtını sıvazladı.

Arhip büyüyüp, ormancılık eğitimi aldı. Okulda iken, sınıf arkadaşı Larisa'ya aşık oldu ve onu alıp köye getirdi. Büyük bir düğün yaptılar. Annesinin mutluluğuna diyecek yoktu. Bir torun istiyordu. Bu sebeple gelinini baş tacı etti. Bir erkek torunu olsa, bu dünyada başka hiç bir isteğinin kalmayacağını bir kaç defa Arhip'in yanında söyledi. Larisa'nın iki oğlu oldu ancak ikisi de öldü. Bu acı onların yüreklerini yaktı. Laris yavaş yavaş köyden soğudu ve Arhip'le biriki defa göçüp gitmek istediğini söyledi. "Buranın suyu bana yaramıyor, çocuklarımın kanına giren de bu köy" diyip ağladı. Arhip öfkesini içine gömerek, dünyanın bütün yükü omuzlarına çökmüş gibi geziyordu. Bir gün Maria'nın bir kız torunu oldu. Başı göğşe erdi. Gelinin de yüreği biraz rahatlar gibi oldu. Çocuğu ile uğraşmaya başlayan gelin şehir hayatını hatırlardan çıkarıverdi. Ama küçük kızı Tanya okul çağına gelince, eski yara yeniden kanamaya başladı. "Hayır ben kızımı köy okulunda okutmak istemiyorum. Burada çektiklerimiz yetmedi mi?" diyerek büyük bir tartışmaya girdi. Arhip bunun da çözümünü buldu. Larissa'nın çenesini kapatmak için küçük kızını hergün, motorsikletle 30 km uzaklıktaki ilçe merkezine götürdü. Sadece hava çok soğuk olduğu zamanlarda onu şehirdeki tanıdıklarının yanına bırakıyordu. Yine de bu tartışmanın sonu gelmedi. "Ben küçük kızımdan bir gün bile ayrılmam" diyen, annesinin gözünden yaş eksilmiyordu.

Kötü kaderi, Arhip'in yakasını bırakmadı. Bir gün annesiyle birlikte motorsikletle ilçe merkezinden gelirken, yolda üzeri toranlı arabayı gördü. Arabayı geçip gittikten sonra geri döndü. Bir iki çöl tepeciğinden dolanıp arabanın önüne geçti. Motorsikletin farlarını kapatmadan yan çevirerek yolu kesti. Kendisi ise iki elini kaldırıp arabaya doğru yürüdü. Bu akle sığmayacak hareketleri yaptıktan sonra akla başına geldi ama artık çok geçti. Hırsızlık yapan bu araba duracak değildi. Arhip can havliyle kendini kenara attı. Hızla gelen araba yol üstündeki motorsiklete çarpıp,

karanlıkta kaybolup gitti. Balcı annesinin "kaç ağlum kaç" diyen çığlığını son kez duydu...Annesini kendi eliyle ölüme vermiş olan Arhip, derin üzüntüler içinde uzun bir süre kendine gelemedi...

Balcının karısı bu olayı diline doladı. Her yerde anlatmaya, şikayet etmeye başladı. Arhip karısının dilinden usanıp şehre gitti. Geri döndüğünde elinde bir anahtar vardı. Şehirde bir ev tutmuştu. "Hadi eşyalarını topla, bu anahtarı da al git" diyerek, ona ait olan eşyaları eline verdi. Evde kendi elbiseleri ve annesinin yadigarı olan eşyalar kaldı. Böylece Arhip hem şehirli hem köylü olarak yaşamaya başladı. Kızını görmek için sık sık şehre gitti. Ancak her defasında karısının dırdırı yüreğinin heyecanını söndürdü. Annesinin ölümünden sonra kendini içkiye vermişti. Dertlerini şarap ile unutmaya çalışıyordu. Şehirde oturan karısı "burası otel değil, ya devamlı burada kal, ya da hiç gelme diye son sözünü söylemişti. zaten kızı da büyüyüp şehirde evlenmişti. Arhip ondan sonra bir daha, şehirdeki eve, karısının yanına hiç gitmedi.

Kızı Tanya da tıpkı Sehetniyaz Mollanın oğulları gibi, her seferinde onu "baba bu köyde ne var, yüreğin daralmıyor mu" diye sıkıştırırdı. Balcı kızının bu sözlerine alacı bir gülümseyişle cevap verir, kızı ısrar edince "arılarımı ne yapayım" diyerek sudan bahaneler gösterirdi. Kızı, "şehirde yaşarken de arıcılık yapabilirsin" diye onu kandırmaya çalışır ancak babasının inadını kıramazdı. Arhip, bir zamanlar annesinin okuduğu İncilini göstererek, kendisinin yalnız olmadığını söylerdi. Annesi hayattayken onun kudretli kitabına hiç önem vermemişti. Ölümünden sonra yalnızlık duyduğu zamanlarda, İncilin sayfalarını anne sıcaklığını hissederek kendine arkadaş edindi. Sanki o kitabın arasında annesini görür, uzun ve yalnız gecelerini onunla sohbet ederek geçirirdi. Kızı "eğer seni burada tutan İncil ise onu da yanına al" diye bu bahanesine de inanmadı-Balcı "kızım sen artık büyüdün, kadın oldun, onurlu bir aile kurdun. Beni bu topraktan koparma, beni dünyaya getiren annem bu topraklarda

yattıyor bu son sözümdür, beni rahat bırak" diyerek bezgin bir halde konuştu. Ağzından çıkan bu sözlerde kıvanç ve keder içiçeydi. Durumu anlayan kızı sessizce gitti ve epey bir zaman da köye gelmedi.

Yalnızlık bakımından köyde oturan insanların hepsinin kaderi birbirine çok benziyordu. Cihansultan Teyze de bütün hayatını yalnız geçirmiş bir kadındı. Birden bire yaşlanmış, bir darbeye yere yıkılmış gibiydi. Ağzından çıkan her söz doğduğu köye özlem duyan bir insanın ince ince türkü söylemesi gibi gamlıydı. Hayatta iyi kötü, acı tatlı pek çok şey görmüş tecrübeli bir kadındı. Şehit olan erkeğinin izinden ayrılmamıştı. Kocasını Kurtmurat" bugün yarın mutlaka geri gelecekmiş gibi bekliyordu. Kendi kendini aldattığını biliyordu. Köyde Cihansultan Teyzenin yeri büyüktü insanlar zaman zaman köyün gerçek ismini söylemeyip Cihansultan Teyze'nin köyü derlerdi. O, köyü köy yapan, savaş zamanında gelinleri önüne katıp, nerede ağır bir iş varsa oraya giden, bastığı yerden ateş çıkaran bir kadındı. Kolhoz'un bütün "başkanlık" mevkilerinde tek tek görev yaptı. Köy şurası başkanı oldu; parti başkanlığı yaptı, Kolhoz başkanlığında da bulundu... Fakat, bir insanın hayatta tadabileceği en büyük lezzetten yoksun olduğunu, hayatını hep iş peşinde koşturarak boşu boşuna geçirdiğini geç anladı. Yaşlandığı zaman gönlü bir çocuk istedi. Hayatın bütün anlamının bir çocukta olduğunu ta yüreğinden hissederek ah etti. Ama Kurtmurat savaştan geri dönmedi. Cihansultan Teyze, küçük kardeşinin oğlu olduğu zaman, onu kendine evlatlık vermeleri için çok yalvardı. "Gönlü fakir yaşıdır, üzülsün" diye, küçük Mekancığı ona oğul verdiler.

Cihansultan Teyze, çocuğu kucağına aldığı zaman hayatta güvenilebilecek tek varlığın bir evlat olabileceğini hissetti. Dünyada bundan daha büyük bir kudretin olmadığına, partiye inandığı gibi inandı.

Kalbinin üzerinde taşıdığı parti kartı; kahraman delikanlıların vatan için döktüğü kandı, gelinlik kızların gece gündüz tırnaklarıyla kazdığı kanallardı, toprağın

bereketli kokusunu veren ömürdü. Cihansultan Teyze ona, karşı kırk yıl hiç vefasızlık etmemişti. Partiye güvendiği kadar, Allah'a bile güvenmemişti. Eski sandığın dibinde, köhne bir *yağlığa sarılıp yatan babasının kuranına bir kere bile el sürmedi. Aksine Kominist kartını yüceltmek uğruna, milletin inandığı o kudretli kitap aleyhinde sözler söyledi. Bütün bu sözlerin, başkaları gibi mevkisini sağlama almak için değil, gönülden söylemişti. Kendini tamamen bu işe adanmıştı. Sehetniyaz Molla'yı suçlayanlara o da katıldı. Mollayı hapse atanları asla kınamadı. Çünkü din iledevleti korumanın, insanları çalıştırmanın, mümkün olmadığına yürekten inanıyordu." Hey serçecik sen partim partim diye ötüyorsun ama daha onun ne olduğunu bile bilmiyorsun" diye sehetniyaz Molla ona sanık sendelyesinden sinirli bir şekilde karşılık vermişti.

Gerçekten de Mollanın dediği gibi bilgili bir insan değildi. Zaten partiye de birşeyler bildiği, anladığı için girmemişti. Kabul edildiği zaman bile, neyin ne olduğunu tam bilmiyordu. Sadece, kendini temizliğe, doğru yola, hakikatin kucağına atar gibi heyecanlıydı. Yedinci sınıfı bitirdiği zaman onu parti hatırına işe almışlardı.

Cihansultan'ın partiye olan bilinçsiz bağlılığını, akı karayı ayırteden evletliği Mekan da farkedip, "Anne, zaman zaman kendi kendine Yerbendi'im yurdum, diye iç çekip üzülüyorsun, göçelim dediğim zaman ise kıyamet koparıyorsun, seni hiç anlamıyorum..." diyordu. Gerçekten de Cihansultan Teyze'nin yüreği mukaddes ve daimi bir kıvılcımla yanıp tutuşuyordu.

Kaderinin cömertçe kendisine verdiği her günü kanaat ve erdemle ömür yumağına sarıyordu. Sonra da bu karışık yumaktan bir tek uç bulabilmek için uğraşıp duruyordu. Bazen o yumağı geri yuvarlayarak, ömrünün geçen günlerine bakıp teselli buluyordu. Ancak her nedense, o zamanlar yüreğini tatlı heyecanlarla,

*Büyük mendil (Türkmen Türkçesi ve Afyon Dinar. Yöresi ağızlarında)

sıkıntılarla dolduran olaylar, galebe çalan zaferler bile onu tatmin etmiyordu.

Aksine onların her biri teker teker ömür yumağından koparak, onun yüreğine, bu dünyaya hiç gelmemiş, hiç yaşamamış gibi garip duygularla dolu korkular salıyordu: "Vah can oğul!" diyen kederli sesini etrafa yayıyordu. Donuk geçen kaderinin gamlı sesiyle yoğrulmuş fikirleri, onu uzun uzun düşündürüyordu.

İnsan kaderinin kendisine neler hazırladığını, hangi gününün nasıl geçeceğini şansına ne çıkacağını bilemez. Ömür yumağı giderek büyürken, tepelerden aşağı şarıldayarak akan bir selin hangi tarafa yöneleceğinin bilinmeyişi gibi, cefa dolu günlerin mi, iyilik ve huzurla geçen günlerin mi altta kalacağı bilinmez. O da ömür yumağını bir çözüp, bir çekerek hiç uç bulamadan, yüreğinin bazen hop ettiğinden bazen vesveseye gark olduğundan habersizdi. Yaşlı kadın ömür çeşmesinin başlangıcının toprak olduğunu biliyordu. Toprağın, gözlerinin önünden uzaklaştığını hissettiği anlarda nefesi kesilecek gibi oluyordu. Gelinlik çağına geldikten sonra bir daha göremediği, Karakum'un yüce tepeleri çiçeklerle bezenmiş yaylaları onun toprağıydı, vatanıydı... Kendisini bu makaddeslikten koparmaya, kimin sebep olduğunu şimdi anlamaya başlıyordu. Atalarının bereketiyle dopdolu olan ocağından onu ayırırken duygularını hiç hesaba katmamışlardı.

Yerbent'ten Kızılayak'a göçüp geldikten sonra da rıskları kesilmemişti. Cihansultan Teyzenin yaşı ilerledikçe, eski Yerbent sadece onun hüznü türküsünde kaldı. Onun ömür sürdüğü, mutlu ve sıkıntısız günler de başlığının şingirtisi da, ardından hasretle baktığı o yıllarda kalmıştı. Fakat artık her iki lafından biri, şimdiki köyü Kızılayak'tı. "Havası suyu bereketli... İnsanın riski çıkıyor. İnsan burada rahat ve esen, burası yurtların güzelidir." diyordu. Aslında batıl itikatları olan biri değildi. Ama köylülerinin faziletli bir adam hakkındaki sohbetlerine kulak vermişti. O yaşlı adam asasını başının üzerinden çevirerek atıp, "asanın düştüğü yer cennettir orası yurdun çiçeği olur" demiş. Onun asasının düştüğü yer her zaman açları doyuran,

sevap dolu yerlermiş.

Cihansultan Teyze de asanın Kızılayak'a düştüğüne inanıyordu... Onu tedirgin eden duygu, her iki köyün de, nazarında birbirinden aziz oluşuydu. Eğer yeniden ömür verilse en cennet köşeleri bile istemez kendini Yerbent'in ateşli tepelerinin kucağına atardı. İçinde öyle bir duygu vardı ki, Yerbent'e şimdi dönüp bir baksa, kendini kızlık zamanının kucağına atacak, hayatını yeniden o günlerden başlayarak devam ettirecek gibi hissediyordu. Yine kendini avuttuğunu anlayıp içi yanarak, göçmek hayaliyle birlikte bütün ömründen vazgeçmek isterdi...

Nöker Bekçi evlenmeden önce anne ve babasından ayrılıp, kendi başına atasından kalan ocağı tüttürerek kulubesinde yaşamaya başladı. Üniformalı, görevli bir bekçi değildi. Askerden döndükten sonra bir dönem köy bekçiliği yapmıştı. Köylüler teker teker göçüp de çok az kişi kalınca, onun bekçiliğine gerek görmeyip görevden aldılar. Onun sadece para için çalıştığını sanıp, bir kaç köylünün asudeliğini korumak uğruna artık maaş alamayacağını söylediler. Nokör insanlar az da olsa, çok da olsa düzeni, terbiyeyi korumanın gerekli olduğunu bütün varlığıyla anlatmaya çalıştı. para için çalışmadığını söyleyip kendi kendine, köye bekçilik yapmaya devam ediyordu. Zaten köyde de çok seviliyordu. Çünkü o, bekçiliğinin kendine getirdiği imtiyazlardan faydalanarak kimseyi satmamıştı. Herhangi bir tartışmada arabuluculuk yapar, akıllarını başlarına toplmalarını aksi takdirde demir parmaklıkların ardına girebileceklerini korkutarak söylerdi. Çoğu kişi onun sözüne inanırdı. Tabi'i insanlar çeşit çeşit. Nokör Bekçi, elinden geleni yapıp yine de sözünü geçiremediği zamanlarda ilçe polisinden yardım isterdi. Köyde geçirdiği her gün için kendini talihli sayardı. Askere çağrılmadan önce köyün postacılığı yapardı. O günler en mutlu günleriydi. "Nöker bir yardımediver, sen mektubu iyi yazıyorsun, şu kıza bir mektup yazsana" diye sık sık yanına gelirlerdi. Nöker hiç hayır demez, hiç yorulmazdı. Mektup yaz diye yanına gelen delikanlının yüreğini kağıda geçirir,

sanki köyün kızlarına, bütün delikanlıların söylediklerini kendi söylüyormuş gibi tat alırdı. Ama bu mektuplarla iş bitmiyordu. En zor kısım bundan sonraydı. Yazdığı mektupları kızlara kendi veriyordu. "Hayırlı işlere yardımcı olmanın ne yorgunluğu olacaktı" diyerek, mektup torbasını sırtına alır ev ev dolaşırdı.

"Nöker'ün yazdığı mektup hiç takılmadan doğruca Moskovaya gidermiş" diyip, emekli maaşın! alamayan yaşlılar, savaşta kaybolan akrabalarını arayan insanlar soluğu, onun yanında alırlardı. Kitap sevdasına da bu devirlerde düşmüştü. Gittiği bazı evlerde sayfası hiç açılmadık kitapları görür, onlara gizli gizli bakardı. Kalkarken "Teyze şu kitap size lazım mıydı?" diye yalvaran gözlerle sorardı. Onun kitap sevgisini çok iyi bilen yufka yürekli insanlar "istediğin kitap olsun Nöker can" diyip hemen verirlerdi. Bazıları ise içindeki tek bir harfi bile anlamamalarına rağmen, kitaplarına düşkün olur, sanki atalarının mirası ellerinden gidiyormuş gibi ayak direrlerdi.

Nöker'ün kitapları kısa zaman içinde çoğaldı. Ancak o bir tanesini bile okuyamadı. Arap harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmek için Sehetniyaz Mollanın yanına çok gidip geldi. Fakat Molla, onu hiç bir zaman ciddiye almadı. Nöker'ün amacının Kuran okuyup, öğrenmek olmadığını sadece geçici bir delikanlılık hevesi olduğunu düşünüyordu. Nokör de Sehetniyaz'ın bu cimri tutumu karşısında inat edip Arapçayı kendi kendine öğrenmeye başladı...

Nöker Bekçi, ilçe Polis Merkezine çağrıldı. Belki de ona yeniden iş vereceklerdi. Dönüşünde keyfi yerindeyse sohbetine doyum olmazdı. Sohbeti kıvamına gelmişse bulunduğu yerdeki güzel kızları seçerek eski kulübesine götüreceğini bile gizlemezdi. Şimdiye kadar kendi köyünden kimseye, evlenmek istediğini söylememişti. Eğer bunu söyleseydi, yüreğinin derinliklerinde sakladığı duyguları ortaya çıkardı. Çünkü köyde sadece bir tane gelinlik kız, tek bir peri vardı. O kız da Nöker Bekçiden beş altı yaş küçük, Cihansultan Teyze'nin oğlu Mekan'dan

dört beş yaş büyüktü. Zaten Mekan da hırsız kedi gibi Sehetniyaz Ağanın kulübesinin etrafında gezip duruyordu. Başka ne yapabilirdi? Delikanlının bir tane bile arkadaşı yoktu. (Sohbeti uzatırsak arkadan konuşur gibi olacağız. Torbamızı dünya yenilikleriyle doldurup, çuval çuval sohbet getirelim. Hadi geriye kalan sohbetlerimizi de kendi geldikten sonra yaparız.)

Annam Dükkancı da enteresan insanlardan biriydi. "el ile gelen düğün bayram" diyip, bir müddet önce öte berisini toplayıp köyden gitmişti. Yeni memleketi pek hoşuna gitmedi. Orada da eskisi gibi içti, gezdi... Onurunu şerefini terketti. Yeni gittiği bu memlekette kimse onun onurlu lakabını söylemedi. "Sarhoş Annam" dediler. Eski rahatını huzurunu kaybetti. Zaman zaman Kızılayak'taki günlerini yad edip, sıkıntıya boğuluyordu. Orada bir onuru vardı, köyünde kimse ona kötü söz söylemez, sarhoşluğunu yüzüne vurmazdı. Onu içkili görünce sadece Sehetniyaz Molla'nın kan beynine sıçrardı. Dükkanında içip içip sızdığı zamanlar da az değildi. Ama kimse ona "dükkanın açık kalmış böyle de olmaz ki" diye sitem etmezdi. Çünkü köyde hiçbir evin kapısında kilit yoktu. Köylüler, parasını vermeden dükkandan bir şey almayı akıllarına bile getirmezlerdi.

Arasıra Nöker Bekçi: "Biraz işinle ilgileniver Annam" diye onu dürtüklerdi. O zaman Annam'ın bir önceki gün içtiği içki aklına gelip yüzü kızarırdı.

Yeni geldiği bu yerde eski yurdunun hatıraları onu rahat bırakmadı. İçi rahat etmedi. Göçtüğü köyüne geri döndü. Dükkanı bıraktığı gibi kilitli duruyordu. İlçe merkezindeki tanıdıkları sayesinde eski dükkânını yeniden açtırdı.

Yine eskisi gibi onurlu Annam Dükkacıydı. Köy eski canlılığını bulur gibi oldu. İnsanlar alış-veriş yapsalar da yapmazalar da dükkânın önünde toplanır sohbet ederlerdi.

Bugünkü sohbet evvelkilerden farklıydı. Sehetniyaz Molla içinde sakladığı fikrini ortaya attı:

- Hemşerilerim biz bu köyde sürekli oturacak mıyız?

Annam son sözü duymamışcasına aceleyle lafa karıştı. Sehetniyaz Mollaya dönüp:

-Ne demek istiyorsun Sehetniyaz Molla, göçelim mi demek istiyorsun?

- Hey, hey Annam Sehetniyaz göçelim demedi telaşlanma! diyerek Arhip Balcı sakın sakın konuştu.

- Kaç gündür aynı şeyi düşünüyorum, diyerek Molla konuşmaya devam etti.

- Bu böyle olmaz, büyük konuşmayayım, ama son yolculuğuma buradan çıkmak isterim. Burası bir eğlence yeri değil, şehirli buraya gelip namusumuzu çiğniyor. Buna izin veremeyiz... Sehetniyaz bunları çok dokunaklı bir şekilde söylemişti.

- Biz köyümüzü korumalıyız...

- Köyü silahla koruyamayız, diyerek Annam yine konuşmayı böldü. Molla ona sadece yan gözle bakmakla yetindi.

- Hey oğul, sana silahla kov demedim, köyün namusunu koru dedim...

Yaşlı adam yutkunduktan sonra, "Cihansultan" diyerek konuşmasının yönünü değiştirdi.

- Sen bizim nasıl birlik olduğumuzu biliyorsun. Köylülerimizin arasında en ufak bir anlaşmazlık bile yoktu. Ancak dağıldık, Hani nerede bizim sade göçebelerimiz, kötülüğü kavgayı bilmeyen, birbiriyle dargın yaşamayı göze alamayan köylülerimiz nede?. Dağılıp gittiler bunun suçlusu kim?

-Hepimiz suçluyuz bunda, dedi Cihansultan gözleri yerde. Biz sadece birlikte yaşayalım dedik, dağılmak nedir hiç düşünmedik.

- Hayır Cihansultan insanların hepsi suçlu değildir. Bizi göçürenler daha sonra bizimle ilgilenmediler. Burada Kolhoz diye bir nesne çıktı, onun adına elimizden sürü sürü koyunlarımızı aldılar. Hiç biriniz sesinizi bile çıkarmadınız.

Ekmek dilemekle günümüzü geçiririz dediniz. Pek çok şeyimizi kaybettik yanibaşımıza kanal açtılar, iyi yaptılar da, ne oldu? evlerimizin içi rutubet, nem dolu. Yine bize yardım eden çıkmadı. Bunların yüzünden millet çaresiz kaldı da göçtü. Çobanın sopasını elinden alınca onu durdurabilir misin? Her yaptığımız milletin istediğinin tam tersiydi. Savaş zamanında, bu insanlar sizin partinize lazımdı da şimdi herşey düzeldikten sonra, işinize yaramaz mı oldular. Onların başına tufan inerken yardım etmeyi düşündünüz mü? Bütün göçebe ve yörük halkını dağıttınız. Kusura bakma Cihansultan, ama ben bunları gözümle gördüm. Bıçak kemiğe dayandığı zaman bile kimseyle ilgilenmediniz. İlgilenene de izin vermediniz.

-Yine eski defterleri açtın Sehetniyaz Molla, sen çok yaşayasın, diyen Cihansultan derin bir nefes aldı ve devam etti:

- Molla partiniz, diye yanlış konuşma, o hepimizin partisidir. Kötü insanlar her yerde var, sizin aranızda az mı? o Sapar Aksak da molla değil miydi?

- O bizim insanımız değildir, sizin için çalışmıştır, bize inanmadı, güvenmedi sadece Kolhozu kemirdi, yaşlandıktan sonra da sonra da gösteriş için namaz kılmaya başladı.Öyle yalancı mollalar sizin aranızdan çıkıyor. Siz sahte mollalar ile gerçek mollalar arasındaki farkı göremediniz. Onun için işler karıştı. Cihansultan, ben bunları tekrarlamak istemiyorum, hepsi geçmişte kaldı. Geç olsun temiz olsun diyelim.

-Ben buradan bir yere kıpırdamam, diyen Annam yine lafa karıştı: Ancak sanki her birimiz başka bir köyde yaşıyormuşuz aramızdaki mesafe çok fazla birbirimize komşuluk yapamayacak kadar uzagız. Hepimiz gelip dükkanın çevresinde bir yere yerleşsek nasıl olur...

- Annam, kardeşim göçmek, ayrılmak lafını bir kenara bırak, diyerek Cihansultan Teyze ona karşılık verdi.

-Cihansultan Bacı doğru söylüyor. Eğer, er veya geç buradan kopacak

olursak, o zaman göçüp giden diğer köylülerimizin yanına gitmeliyiz, diye Arhip Balcı da fikrini söyledi

- Göçmek lafını bir tarafa bırakın yahu...

- Kim sana göçelim dedi Annam, kanaatle dinlemeyi öğren... diyen Arhip bu defa sinirlenir gibi oldu ama Dükkancı onu dikkate almadı:

- Ben bu bekçiye de fazla güvenmiyorum. O yokken bunları konuşmamız iyi oldu. Yoksa her konuştuğumuzu torbasına doldurup, yok pahasına satardı.

-Annam, böyle konuşman doğru değil... Biz Nökerü iyi tanıyoruz. Onun sülalesini de tanıyoruz. Geldiği zaman, birlik olmak fikrimizi ona da söyleriz.

Sehetniyaz Molla, sanki Cihansultan Teyzeden büyük bir iş ister gibi onun yüzüne baktı.

- Cihansultan sen de bizimle beraber değil misin?

- Nasıl konuşuyorsun Molla, burada sadece bir kişi kalıyor olsa o ben olurum.

- Bu sözlerin iyi güzel, ancak bir de bu işi yaparsan büyük bir iş yapmış olursun.

- Hayırlı bir işten kaçmam Sehetniyaz.

- Seni orada dinlerler, büyüklerin yanına git de şu set meselesini hallet, söyle bizi rahat oturtsunlar... İnsanlar göçüp de köyde bir iki ev kalınca o set de yavaş yavaş unutuldu. Ona, özellikle malzeme harcayan meraklı biri de çıkmadı. Sadece nehir taşıdığı zamanlarda, setin etrafındaki traktörler bagrışırdı. Her seferinde deli sel zorlukla önlenirdi. Çanakta yerleşen köy için taşkın su en büyük belaydı.

Eskiden kolhozdan çok verim elde edildiği için su biraz fazla gelse, set hemen yükseltilip tarlalar korumaya alınırdı. Bu setten nem bile geçmezdi. Şimdi kolhoz başkanları komşu köylerden ne diye traktör toplansınlar. Uzunluğu altı, yedi kilometre olan setten ne fayda sağlayacaklar. Kalan beş evi göçürmek daha kolay

değil mi? Bir gece köyü su bassa, bunu kim, nasıl açıklayacak.

- Aman bu laf ben dünyaya geldiğimden beri var, diyerek Annam yine söze karıştı: -Bu set eskisi gibi yine suyu durdurur, sakın olun...

- Sevgili Annam, ona bel bağlamak olmaz, diyip Cihansultan Teyze üzüntüyle konuştu:

- Ne yapayım şimdi, git dersiniz giderim, artık bizi ayırmayın diyeyim, set işini halledin diyeyim...

- Sen mutlaka gitmelisin Cihansultan Bacı, diyerek Arhip konuşmaya katıldı. Seni dinlerler. Ne de olsa hükümetin adamısın. Nökerü de Cihansultanla beraber göndersek nasıl olur Sehetniyaz, o da bir kanun adamı sayılır...

- Nokör'ü karıştırmasana, Mökör o güvenilmez, neden şehre gittiğini biliyor musunuz acaba. Kaç gündür köye geri dönmedi. Bunun bir sebebi var, siz bilmiyorsunuz ama ben biliyorum. Ortada dolaşan bir laf var. Bizim köyümüzde az insan kaldı diye, uzak diye, eski okul binasında tadilat yapıp yerine hastane açacaklarmış.

-Ne hastanesi? diyerek Balcı sordu.

Sehetniyaz Mola da, Cihansultan Teyze de kötü haber işitmekten korkar gibi ağızları açık kaldılar. Annam hiç etkilenmeyerek:

- Hastane işte diyip, oldukça rahat bir şekilde konuştu. -Nasıl hastane olacak yahu! Arhip dayının ayağının ağrısı için açmadıkları kesin, şey var ya, şey; Vücudu kirlenenlerin hastanesi, işte onu köye getirmek istiyorlar.

Hepsinin başından aşağı kaynar sular döküldü, Annam'a yiyecekmiş gibi baktılar.

-Tövbe estağfurullah, Tövbe, tövbe... diyen sehetniyaz Molla'nın konuşmanın devamını dinlemeye takatı kalmadı. Beklenmedik bir kuvvet tarafından ani bir darbe yemiş gibi başını çevirdi.

Annam konuşmaya devam ediyordu.

- Siz küçük şeylerin derdine düşüyorsunuz. Şehirden tatile gelenleri, köyün kenarına yaklaştırmamaktan bahsediyorsunuz. Bu konuşmaya bile değmeyen çok küçük bir olay. Hastane buraya bir gelse gözleriniz neler görür. Hiçbiriniz bu köyde kalamaz, hepiniz dağılır gidersiniz...

- Bu sözünü kabul edemeyeceğim. Köyü göçürmek isteseler, neden buraya hastane yapsınlar diyen Arhip, Annam'ı kendi sözleriyle yalanlamak isterdi.

- Niçin getirmesinler? Bizi göçürmek için böyle yapıyorlar. Geçici de olsa hastaneyi getirecekler. Telefon falan da olacak. Nehir coştığında şehri arayıp hemen buradan geri giderler. Bu laf bizi korkutmak için filan değil, gerçekten de hastane buraya açılacak...

- Biz böyle bir şey duymadık diyen Cihansultan Teyze hışımla Annam'a döndü.

- Nereden duyduğumdan size ne, duydum işte. Şehre gittiğimde duydum. Şehirliler bu hastaneden kurtulurlarsa bayram yapacaklarmış. Kesin buraya taşıtılacaktı. Olanların hepsinden Nöker suçlu... Çünkü elinden görevini aldılar. Nökürün bütün istediği ise,, yeniden bekçilik yapmak. Kendisi: -"Şu hastaneyi bizim köyümüze getirin" demiş. "Eski okul binasın bekçiler korumalıymış.

O hastaları binadan çıkarmak da yasakmış.

- Oturduğun yerden Nöker'e iftira edip durma.

- Arhip dayı, "öyle olmaz. yalan söyleme" diyorsun ama ben kime, ne zaman iftira ettim. Nökerün şehire gittiği yalan mı; bakın göreceksiniz...

Herkes sustu, araya giren sessizlik sanki onların yüreğini avuçlayıp sıkıştı. Hiç bir çıkışı olmayan yol gibi, hepsine feleğini şaşırtmıştı. Bu ne demekti. Daha düne kadar köyden gitmelisiniz diyorlardı. Şimdi neden şehirlilerin istemediği pis vücutları getirip tertemiz oturan köylülerin üzerine dökmek istiyorlar. En temiz

yerimiz köy, o da berbat olsun niyetini mi taşıyorlar...

O zamana kadar hiç konuşmayan Sehetniyaz Molla başını kaldırdı:

-Cihansultan, sen mutlaka şehire gitmelisin. Bu olayın gerçek mi yalan mı olduğunu şimdilik bilmiyoruz. Ancak sen gidip, bizi buradan ayırmayın diyerek onlara fikirlerimizi anlatmalısın...

Sonra öteki oturanlara döndü.

- Sözüümüz sözdür hemşeriler. Her ne bela, felaket gelse de köyü terk etmeyeceğiz buradan ancak cesedimiz çıkar.

Gazap savaşında, tek başına diri kalan bir savaşçının elindeki en son oku atışı gibi, hepsi ağız birliği etti:

"Öyle bir temiz köy olmalıyız ki hiç bir zaman yitip gitmeyeceğimizi herkese göstermeliyiz. Bizimki kadar temiz bir köy hiç bir yerde olmamalı. Burada sadece temizlik kendi hükmünü yürütmelidir. İçimizden biri bu köyü terketse, başka bir yere göçse veya döneklık etse, onun suçunu affetmemeli, aramızdan çıkarıp namert ve dönekek ilan etmeliyiz.

"Vah insanlar siz neye niyet ediyorsunuz!" Birden Nöker bekçi peydah olur ve ağzından bu sözler dökülür. Nöker onlara göre çok ekmek yememiş olsa da çok kitap okumuştur, onun bilmediği şey mi vardı: "bir zamanlar ancak Nuh Tufanı olduğunda insanlar temiz bir dünya yaratmak istemişler ama Tanrı bunu görmemezlikten gelip dünyayı suya gömmüştür... Siz onlardan farklısınız! Hayır, bensiz sohbet edip hata yaptınız. Ayrıca bu sohbetin siyasi yanlışlara sebep olan yanları da var. Cihansultan Teyze'nin susup oturmasına hayran, Sehetniyaz Molla'nın iyi niyetli isteği oluveriyor mu? sizin içinizden ben diyen erler temizliğe aşık olup hiç bir şey yapamadan geçip gitmiştir..." Oradakiler, Nökerün tıpkı böyle olmasa da buna yakın bir konuşma yapacağını biliyorlardı. "Kitapların Şahı" adını verdiği kitabını yazmaya başladığı gün Sehetniyaz Molla'nın dudaklarına uçuk atmıştı. Daha

bir sayfasını yazar yazmaz ilk olarak Mollaya göstermişti:

"Ey insan...

Sehetniyaz Molla'nın kitabı Allah diye açılıyor. O insanları Allahın adıyla temizliğe çağırıyor. Ben bu ihtiyarı sinirlendirmek, veya işi tersinden alıp kendi başıma hokkabazlık yapmak niyetinde değilim. Ancak benim kitabım insan adıyla başlayarak insanlara seslenmelidir. İnsan kendine güvenirse neden onun evi, kalbi temiz olmasın. Sinirli ihtiyarın neşesi birden bire kaçmıştı. Bu çocuk Kuran'ı elinin tersiyle itiyordu. Mollanın inancına, güvenine balta vuruyor, onu insanların arasında onursuzlaştırıyordu. Sehetniyaz Molla başka perdeden konuştu: "Ey oğul sen Mahtumkulu'nun ne söylediğini biliyor musun:

"Dolduran bu cihanı
Söyleyen iki dünyayı
Küllü işin beyanı
Kurandadır Kuranda"

Evet herşeyin başı da Kurandır, sonu da, bunu iyice öğren. Sonra Molla Kuran'ın ilk ayetini dua eder gibi okudu. Anlamını da şöyle açıkladı:

"Rahman ve rahim olan Allahın adıyla, Diyeceğimi dilimden şeytan almasın. Kıyamet günü en şefaati ve rahim olan Allah'a şan şöret olsun. Baş koyup biz senden merhamet diliyoruz. Kahır ve gazaba duçar olup kendini kaybedenlere şefaatinle rehber ol onları hak yoluna al." Daha sonra Nökerden sordu:

-Söyle hadi, bu senin yazdıklarının ondan bir farkı var mı? sen ona el atmışsın, talan etmişsin... Böyle yapılmaz, bu büyük bir günahıdır...

-Farkı çoktur Sehetniyaz Ağa. Onlar benim kendi sözlerimdir. Kendi yüreğimden çıkmıştır. Ancak şair Mahdum Kulu'nun şu sözlerini de unutmamak lazım:

"Çokları geçirmiş bu eski cihan
Ahiri insandır önü ben-i can
Mahtumkulu aytar kalmadı yeksan
Yüzyirmidört bin peygamber geçti"

Yüzyirmi dört bin peygamberin hangisine inansın insanlar. Dünyanın sonunun insana ait olduğunu söylemiş. Artık, biz gibi insana inanmak gerekiyor.

- Sizinki eskiden söylenenlere inanmayıp, kendi bildiğiniz ufak şeylere inanmak, tutunmak oluyor...

- Oh be! diyen, Sehetniyaz Molla herkes evine gidince derin bir nefes aldı.

- Nöker gelinceye kadar beklemeliydik. Neyse hayırlısı olsun başa gelen çekilir.

II

Devletli devlet var burada, padişahı padişah gibi, hizmetçisi de hizmetçi gibi. Kanatlı ordusu olan o devlet, inletip, kan ağlatarak yaylayı gözü yaşlı bırakmaz.

Neredesiniz gülsuyu kokulu yaylalar. Ayak basılmamış gelincik dolu tarlalar, diye toplu halde uçup giderler. Üstünden ordu geçen tarlaların viran edilmedik zamanı yoktur. O devletli köşten çıkan ordunun gittiği yer ilkbahardır. Savaş borusu, rüzgarın sesiyle gelen türküdür. Dürüst ve samimi bir savaşçı olmak istiyorsan bastığın yerlerin gönlünü kırma. Ona kanat verip, kendini kabul ettirmelisin. Sana geçmişten devreden edep de budur. Köşkün içinde kalanların kendi dertleri kendilerine yeter. Kimi savaş ganimetinin, hazinesinin üstünü örtüp kara günler için ayırır. kimi yarım kalmış duvarların bitmesi için çalışır uğraşır.

Bu köşkte boş oturanı göremezsin. Onun padişahı da, kendini beğenmiş biri olarak kolunu kavuşturup bedeva yiyip yatmayı sevmez. Onun iş derdi başkalarından iki üç mişli daha fazladır. Kimin ne yaptığını gözler. Fakat köşkün içindekilerden de büyük bir üstünlüğü vardır. Kendisi hiç bir zaman çıkıp ava gitmez. Oturduğu yerden devleti idare eder. Köşkün ordusu da hizmetkarı da ona tabidir. Onlar padişahlarını kaybettikleri zaman darmadağın olacaklarını bilir gibi, etrafında dört dönerler. Padişah da haksız yere onların gönlünü kırmaz. Burada herkes ne yapması gerektiğini kesin olarak bilir. Köşkün kapısında, gözü pek, dürüst nöbetçiler bekler. Oraya bir yabancı olarak girmek düşüncesini bırak, bu köşkün askeri bile olsa, üstün başın kirliyse, ellerinin tersiyle silkeleyiverirler. Senin doğal temizliğin veya kirliliğin dışından belli olmasa bile kokundan anlarlar. Köşke kirliliği sokmak en ayıp şeydir. Çünkü orası dünya alemin en itibarlı ve temiz devletidir...

Arhip Balcı, arı kovanlarının yanında "kurabilirsen böyle bir devlet kur" diye düşündü. Nedense arıları eskisi gibi toplu halde vızdayarak gelmiyorlardı. Aslında bu havalarda, etrafta gülünü çiçeğini sermek isteyen çok olur. İçlerinde başı

bozuklar da vardır. Birkaç defa kafasına sopa değenler de. Neredendir bilinmez bir yerlerden koku alıp uzaklara uçup gitmişler, oralarda çiçekli bir yer bulup arkalarına geri dönüp geldiklerinde, kendilerinin çok şey bildiğini sanarak, değişik kokular bulmayı başarmakla övünüp köşkün yanına gelir; oradaki çiçeklerle öpüşüp oturan kendi halindeki arıları da kandırarak, beraberlerinde götürürler. Kendi halindeki arılar böyle bir yerin varlığından haberdar olunca başı bozuk arıların ardına düşerler. Daha uzak yerlere uçarak, yollarını kaybedip, bir daha geri dönüş yolunu bulamazlar. İçlerinde güçlülere, ekabirleri varsa, bu arıları "başı bozukluk yapmayın" diyerek geri getirirler. Çevrenin, birini bile imrendirip bu ekabir kişinin yolunu izletmesi az şey mi?

Arılar vızıl다şarak bir yerlerden dönüp köşke geldiler. Uyuklayarak oturan nöbetçi arılar, yutkunararak kanatlarını gerdiler ve ayaklarını sallayarak gelen ganimeti incelemeye hazırlandılar.

Gel gör ki olur şey değil, çiçek diye giden arıların bir kısmı, vücutlarını kirletip gelmişler. Nöbetçi arılar işi sıkı tutmasalar, sonunun iyi bitmeyeceğini hemen anladılar. Bu karmakarışık zamanda, kirli arılardan birisi köşke girse, çektiğin zahmetler heba olacak, sonra da sen mahkeme önünde başın eğik hesap vermek zorunda kalacaksın. Nöbetçiler büyük bir zevkle çalıştılar. Kendi güçlerinin yetmediği zamanlarda, köşkte yatan diğer savaşçı arıları çağırdılar. Ama ayağını, dudağını kirleten bir tek arıyı bile köşke sokmadılar. Dünyanın en temiz köşesi saydıkları şerefli köşklerini mertçe korudular. Kirli arıların yıkanıp temizlenip gelmeleri için onları kapıdan kışkıışladılar. Arılar yıkanıp, temizlenip geldiklerinde, etraflarında bir defa daha dolanarak kontrol ettiler. Temizlenmeyi başaramayanlara en büyük cezayı vermekten çekinmediler.

Balcı, bazı arılar ne kadar da kirlenip gelse, her zaman mert, başarılı ve arkadaşlarını onurlu bir şekilde koruyabilecek arıların varlığına, güvenirdi. "Ey aziz

arıcıklarım! şimdi sizden kim, başı bozukluk yaparsa, onu kendi mahkemenizde yargılayın, cezasını verin. Bizim bunu başaracak gücümüz yok. o sizin kendi işiniz. Yarın da uçuşa gitmelisiniz. Yorulmuşsunuz. Bugün ben de iyi değilim. Erkeden yatıp dinlenmek istiyorum. Gayret edin arıcıklarım!..

Arhip yatağa uzandığında çok yorulduğunu anladı, ama gözüne şiş sokulmuş gibi uzun zaman uyuyamadı. Gece hayli ilerledi, o halen uyuyamamıştı. "İçin yansın" der gibi uzaktan iki köpek iki ayrı yerden havladılar.

"Köpek bir karartı görmezse havlamaz" diyerek uzandığı yerden doğruldu. Ertafa baktı. Karanlığın içinde gözüne hiç bir şey çarpmadı. Köpeklerini çağırdı. İkindiden beri açık kalan ışığını kapattı, sonra tekrar yatağına girdi. Köpekler homurdanıp, kuyruklarını sallayarak yine karanlığa doğru koştular.

"Hey; köpeğine sahip olsana!" diye bağırان bir kadın sesi karanlıkta mermi gibi çınladı.

Sakin geceleri tek başına geçirmeye alışan Balcı, bu, gürültüyle yüreğini çeken, beynini oyan sesi, daha önce hiç işitmemişti. Arasına, karanlığın içinden, "oğlum, balam, canım yavrum" diyen annesinin kederli sesi gelirdi. Ama bu ses hiç bir zaman Balcı'nın fikir kervanını bölüp yüreğine korku salmamıştı. Her bir kelime, hayatının, mazisinin bir parçası, gibi ona, şiirin ve arzuların sarayını, imaretini işaret ederdi. Balcı, dilek ve hayallerinin kapısını yavaşça aralar, vücudunu bir kuşa dönderip kendini ilkbahar dünyasının ummanına atardı. Bazen bir çocuk, bazen bir delikanlı olup, içten içe arzuladığından da yüce bir hayal dünyasının içinde mutlulukla yaşardı. Annesiyle, babasıyla buluşur, onların seslerini de ayan beyan duyardı. Sehetniyaz ile aşık oynarken, dövüştüklerinde çıkan gürültüler neticesinde, dostunun torba gibi bembeyaz sakallı babasının "dövüşmeden, sövüşmeden oynayın evletlarım" diyen sesini de duyardı. Bu sesler Arhip'e huzur verirdi. Bunları duyabilmek lezzetinden sarhoş olmak çok güzeldi. Fakat Balcı, tek başına geçirdiği

sakin gecelerin hiçbirinde, tüylerini diken diken eden o korkunç kadın sesini duymam şt . O sesin nereden, nasıl çıktığı, kimin sesi olduğu hakkında da hiç bir fikri yoktu. Her ey kafasından uçtu.

- Av ar, geri dön! deyip köpeğine sinirli bir şekilde çağırdı. Yerinden kalkıp, üzerini düzelttikten sonra, köpeklerinin bulunduğu tarafa, karanlığa doğru bakıp: "Kimsin, kendini tan t" diye kızgın kızgın bağırdı.

Balcının "kimsin" diye tekrarladığı sorusu, her seferinde kuyuya d  m   bir ta  gibi karanlığın içine sinip gidiyordu Hiç bir cevap alamamak dizlerini titretti. İhtiyat için av tüfeğini eline aldı.

Ayak sesleri daha yakından duyulmaya başladı.

- Hey sana söylüyorum! Canlıysan konu ! Sonradan pişman olma....

-Yine cevap veen olmadı. Balcı tüfeğini yukarı doğrultup havaya bir el ateş etti.

-Ay!... diyen esrarengiz ses, bir anda silah gürültüsünün arasında yok olup gitti.

- Benim ben...diy n karart  Balcının ayakları dibine kökü kesilmiş bir ağaç gibi yıkılıp kaldı.

- "Korkudan ne yaptığımı bilemedim yahu..." Biraz da suçlu gibi yıkılan g deye elini uzattı. Eli, dağılıp omuza dökülmüş olan saçlara değdi. Sonra alnına... Hemen geri çekti. Alnından kan akıyordu. Boylu boyunca yatan gövdenin koltuğundan elini geçirip eve doğru götürdü. Bir yandan kızı taşırken bir yandan da, uğra arak ayağı ile açtığı yer annesinin odası oldu. I ığı yaktığında, annesinin duvardaki resmiyle göz göze geldi. Annesi, eline kan  bulaşan ge c kad n  görünce sanki titremi  "Ne oldu oğlum! sen ne yapt n?" diye soran bakışlarını üzerine dikmi ti. Hiç sesini çıkarmadı. Kendisi de, ya ı ancak yirmi, yirmibeş olan ge c kızı görünce çok  a ırm  tı.

Balcı kızı sırt üstü yatırdı. Kızın gömleği, yakasından göbeğine kadar açılmıştı. Göğüşleri çiğnenmemiş bir sakız gibi bembeyaz duruyordu. Alnından akan kan iki göğsünün arasında kuruyup kalmıştı. Balcı kızı fazla seyretmedi. Işığı kapatıp dışarı çıktı. Bir müddet ne yapacağını bilemeden durdu. Eline bir maşrapa su ve bir tas alıp tekrar odaya girdi. Işığı yakmadan kızın gömleğini çıkardı. Kafasını dizinin üstüne alıp kanlarını sildi Dedelerden kalan eski sandığına uzandı. Kapağını açtığı zaman aklı şaştı. Onun önünde nasıl çömeldiğini bilemedi. Sandık uzun zamandan beri açılmamıştı. Anne sütünün kokusu burnuna vurdu elinde ise genç kızın kanının kokusu geliyordu. "Ey Tanrım.!" ömründe hiç bir zaman Tanrı kelimesini bu kadar yürekten gelerek söylememişti. O söz yüreğinin cümbüşünden kendi kendine çıkmış gibiydi.

"Ey tanrım, bugün nasıl bir gündür. Sanki yıldıza yürüdüm..."

Annesinin gömleklerinden birini eline aldı, sanki biri tutuyormuş gibi elini geri çekemedi: "Anne, bu zavallı; ihtiyacı var, senin gömleklerinden yalnız birini..." boğazı düğümlendi konuşamadı ve annesiyle sessiz anlaştı. Gömleklerden birini çekip aldı. Yavaşça kıza giydirip ışığı yaktı. Gördüğü manzara karşısında gözleri kamaştı. Yüreği ağzından gelecek gibi oldu. Sanki onun önünde yatan halsiz gövde annesinin savaş yıllarındaki gençlik resmiydi. Oğlunu kucaklayıp yatar gibi yatıyordu. Gömlekten, uzun zamandır özlediği şefkat dolu koku geliyordu. Balcı sarhoşa döndü.

Kızı annesinin yattığı divana geçirip kendi de yanına çöktü. Artık bu kızın kim olabileceği hakkında düşünebilirdi. Aklına her türlü düşünce geldi. Ama hiç birine itibar etmedi. Kız gözünü açar açmaz kim olduğunu sormak için hazırlanıp durdu. Karışık fikirlerinin arasından, bugünkü başı bozuk arılar ile onarı köşke koymayan mert arılar uçup geçtiler. "İnsan fakir; düzeninde, mertliğinde, başarısında arı gibi olamaz mı?" diyip, kendi yaptığı işi bir terazinin iki kefesine

koyup tartar gibi ölçtü, biçti, yine de sonuca varamadı.

Kız iki yana kımıldadı ve yavaşça inlemeye başladı. Kim olabilirdi, gecenin bir yarısı kız başına ne geziyordu. Yolunu kaybetmiş bir avare olmadığı da kesindi. Giyinişinden duruşundan ile iş gören bir köy kızına da benzemiyordu. Şehirden tatile gelip, ormanda koybolan biri mi acaba? Alnından akan kana ne sebep oldu. Bir köpeğin veya kuşun yaptığı bir işe benzemiyordu. Kaybolduğunda yırtıcı bir hayvanla karşılaşmış olsaydı vücudunda başka yaralar da olurdu. Yoksa bir yırtıcı hayvandan korkup kaçarken düşüp alnını mı yardı? Belki de birisi taşla vurmıştır... O kadar kötü olsa, o göğüsler nasıl böyle güzel... Arhip Balcı'nın hatırına Sehetniyaz Mollanın "Ahlaksızlık diye bir şey çıkmış" diyen sözleri ve dükkanın önünde yapılan konuşmalar geldi. "Ey Balcı, Balcı sen kimleri evine alıp annenin yatağına yatırırıyorsun!"

Kız inliyerek gözlerini açtı. Işığa alışamadığından mı nedense tekrar kapattı. Balcı kızın gözlerinden de hiç bir mana çıkaramadı. O acı çeken acize baktığında gördüğü, dünyanın karmakarışıklığını sadelik girdabına batıran, sonra da aklı viran eden narinlikti.

Balcı kızın gözlerinin ışığı karşısında, zamanından önce büyümeye başlayan sonrada yönünü kaybeden bir ergen gibi oldu. Kızın gözleri ona bulanık bir su gibi göründü. "Kendine gel Balcı, gözün korkmasın" diyerek sakinleşmeye çalıştı.

Kız yine gözlerini açıp usulca başını kaldırdı. Etrafını gözden geçirdi. Tufandan kurtulmuş bir insan gibi yavaşça gülümsedi. Dudakları, seher vakti yapraklarına çiğ düşen bir çiçek gibi gerildi. Gözlerini, baş ucunda sesini çıkarmadan oturup her hareketini inceleyen sarışın adamın gözlerine dikip, epey bir müddet kıpırdamadan yattı. Balcı başını çevirdi. Kız, bundan sonra, ciğerlerine toplanan havayı birden bire boşaltmak ister gibi, aniden Balcı'nın eline sarılarak ağlamaya başladı. Balcı "bırak içini boşaltsın" diyip, kıza hiç bir şey söylemedi.

-Sakinleştin mi? Kızın ağlaması kesildikten sonra Arhip ona doğru döndü:

- Kimsin? Nasıl buralara geldin?

Kız yine Balcıya anlamlı anlamlı bakarak gülümsedi. Arhip sorusunu tekrarladı.

- Kim seni bu halde bıraktı. Söyle konuşmaya korkuyor musun. Kulübeme nasıl düştün?

Kız gözlerini onun gözlerinden ayırmadan, dirseğine dayanarak elini Arhip'in seyrek saçlarının içini geçirdi. Belki de kurtarıcısına minnetini gösteriyordu. Arhip, kızın bileğinden tutup çekti. Kız, başını sallayarak sordu:

- Sen burada tek başına mı oturuyorsun?

- Evet...

Araya ağır bir sessizlik girdi. Balcı "Bu nasıl soru?" diye düşünmeye başladı.

Kız bir müddet sonra dillendi:

- Güzel yerler

- Ha! evet güzel yerler

Yine her ikisi de dilsiz gibi oturdular. Balcı kızı nasıl konuşturacağını bilemedi. Kız üzerindeki gömleği şaşkınlıkla seyredip konuştu:

- Bu bana yakışıyor mu?

- Evet.

Balcı içinden, "aklı yerinde mi acaba? Böyle bir zamanda gömleğin yakışıp yakışmadığını nasıl düşünebiliyor." diye geçirdi ve bu defa kızıdan önce konuştu:

- Kafana fazla ağır bir şey düşmedi değil mi? Başın dönmüyor değil mi?

Kız iki omuzu üzerinde duran kafasının varlığının farkına yeni varmış gibi elleriyle başını tuttu. Bugün çektiği acılar, başına gelenler omuzlarına bir ağırlık gibi çöktü. Tekrar bağıra bağıra ağlamaya başladı. Sonra uzun zaman, yüzünü yastığa gömüp yattı.

Arhip Balcı kızın kendisine doğru dürüst vecap veremeyeceğini anladı.

- Gömlek sana yakıştı.

- Hayır yakışmadı, diyip kız yine dirseğine dayandı.

- Bak buna, modası geçmiş...

- Gerçekten öyle, haklısın.

- Sen, tek başıma oturuyorum diyip beni kandırıyorsun. Benim en sevmediğim şey yalancılıktır. Eğer tek başına oturuyorsan bu gömlek kimin?

-Gömlek mi?

-Evet gömlek

Balcı sustu. Birden bire nasıl cevap vereceğini bilemedi, havadan bir cevap bulup söyleyiverdi:

- Şey, senin gibi ağlaya ağlaya gelenler fazla gömleklerini bırakıp gidiyorlar.

-"Oğlum, ağzından çıkan kulağın duyuyor mu" diyerek duvardaki resim acıyla konuşur gibi oldu. Balcı hata ettiğinin farkına sonradan vardı. Şimdi ne yapacaktı. Kızın gözleri keskinleşti. bilmek istedikleri arttı.

- Buraya evvelden de çok kadın gelir miydi? Senin ölümden kurtardığın sadece ben değil miyim?

Balcının alnı terleyerek telaşla cevap verdi:

- Hayır, sadece sen. Önceden de birini kurtardım desem yalancı olurum.

- Sen yalan söylüyorsun, konuşmandan belli

- Buraya nasıl geldiğini söylemedin, diye daha öncesorduğu soruyu tekrarlayarak, Balcı konuşmanın yönünü başka tarafa çekti.

-Eğer sen önce gerçeği söylemiş olsaydın ben de hiç bir şeyi saklamazdım.

- Seni hemen bu evden dışarı atarım, diyerek Balcı kızın üstünlüğüne son vermek istedi.

- Atamazsın.

- Neden?

- Gözlerin öyle söylüyor.

- Balcı, hadi öyleyse yat uyu, gerisini yarın konu şuruz, diyerek lafı kapatmak istedi.

- Sen küsecek bir adama benzemiyorsun, ancak benim söylediklerimin kurusuna bakma, sen kurtarıcım olduğun için böyle rahat konuşuyorum.

- Öyleyse, buraya nasıl düştüğünü söyle, diyen Balcı geri döndü.

Kız ince ince ağlamaya başladı.

- Ben kocamla gezmeye çıktım...

- Senin kocanda mı var. Ben seni bakarsın sandım. Çok genç görünüyorsun.

- Erken evlendim, dedi kız gülerek.

- Yaylada herbirimiz bir tarafa gidip mantar aradık. Karanlık bastırınca da izimizi bulamadık. Yolumu kaybettim. Uzaktan buranın ışığını gördüm. Matlaka orada bir insan vardır diye size doğru geldim. Biraz yürüyünce ışık yok oldu ve iki tarafımda, uluyan çakal mı, kurt mu olduğunu anlayamadığım hayvanlar peydah oldu. Canımı dişime takıp düşe kalka koşmaya başladım. Biliyor musun ben aydınlığı çok severim. Sen ışığı biraz erken kapattın. Geldiğimde ise beni elinde silahla karşıladın. Bu kötü de olmadı. Arkamdan kovalayanlar, bir kurtarıcım olduğunu anlayıp tabana kuvvet kaçtı.

-Ha! öyle mi oldu,diyerek Balcı gönüllü gönülsüz başını sallayıp, kızın anlattıklarını dinledi sonra:

- Silah sesinden korkup düştüğünü sandım, aklım başımdan gitti. Tersine onun faydası olmuş, öyleyse ziyanı yok. Yat şimdi, yorgunsun biraz dinlen. Buraya bir çakal bile gelemmez, diye kendi odasına gitti.

"Tüh ! aydınlığı severim demişti. Işığa gelen, genç başına kendini ateşe atan

bir pervanecik desene. Hey, Balcı ne günlere kaldın! Elbiselerine filan bir baksana gerçekten de otların içinden kaçıp gelmiş birine benziyor. Fakat otların içinde sadece yürüsen bile elbiselerine bulaşır zaten..." diye düşünen Balcı tereddütlerini içinden atamadı.

Arhip, sabah erkenden kalkıp arılarının yanına gittiği zaman geceleyin çözemediği bilmeceyi çözmeye kesin kararlıydı. O bilmece yumağının, hertarafını çekiştirip kurcalamasına rağmen hiç bir uç bulamadı. Sadece "yalan söylüyor" diye kendi kendine fısıldadı. "Ey aziz arıcıklarım sağ salım kalktınız mı? Dün sizin evinize de vücudu kirliler gelmişti. Siz onları adil mahkemenizde cezalandırırsınız. Peki siz benim düştüğüm bu duruma düşseydiniz ne yapardınız. Söyleyin ben ne yapmalıyım"

Kız uyanıp, pencereden dışarıyı seyrederken Arhip arıların yanına doğru yürüyordu. "Bu adam gece hiç uyumuyor mu diye kız gerinerek yerinden kalktı. Gömleğine gözü ilişince tekrar neşelendi, odanın ortasında, gömleğini iki yanından tutarak döndü: "Bunu giyip şehre çıksam ne derler" sonra da Balcının duyacağı bir sesle kendi kendine konuştu:

- Vah, vah! şuna bak, evine getirdiği kadının elbisesi böyleyse kendisi nasıldır acaba?. Galiba benim kurtarıcımın iştahı çok kabarık." Sonra kızın gözü duvardaki resme takıldı. BİR ona baktı bir de kendi üzerindeki gömleğe. "İşte bu kadınınmış, kendisi çirkin değil ama, gömleği bir tuhafmış" diye düşündü.

Tekrar kendini yatağın üzerine atıp, odayı bir kez daha incelemeye başladı. Hiç bir şeyi gözünden kaçırmadı. Tam yanındaki masının üzerinde duran eski kitaplara elini uzattı. "İncil" diyerek heceledi. İsa Peygamberin Kitabı kızın ilgisini çekmedi. Eline aldığı öteki kitap ise Musa Peygamberindi, kız "Tevrat" diye, onu da gönülsüzce okumaya başladı.

"Tanrı ilk başta göğü ve yeri yaratmış. Yer uçsuz buçaksız bir boşluk olmuştur. Her yeri karanlık kaplamıştır: Tanrının ruhu su üzerinde gezer. Tanrı

buyurmuştur: Hadi aydınlık olsun" ondan sonra aydınlık olmuştur. Tanrı aydınlığı görürse bu iyidir: Tanrı aydınlığı karanlıktan bölüp ayırmış ve onu gündüz, karanlığı gece diye adlandırmıştır. Hem akşam olmuştur, hem gündüz olmuştur..."

Okuduğu kitap kızın gönlünü yormaya başladı. "senden de kitap mı olur, binbir geceyi okumak bin kat daha iyi" diye Tevratı elinin tersiyle masanın üzerine itti.

O esnada Balcı içeri girdi ve suratına bir tokat yemiş gibi oldu. Aksine kız, hiç bir şey olmamış gibi konuştu:

- Bu resimdeki kadın kim? Karın mı? diyerek parmağını duvara uzattı.

Balcı masının üzerinde ters dönmüş yatan kitaplardan gözünü alamadan sinirle kıza baktı. Kız onu anlamamazlıktan gelip sorusunu tekrarladı.

- Karın mıydı?

- Annem, dedi. Balcı. Belki de bu sözü hayatında ilk defa bu kadar sinirli bir şekilde söylemişti. Kitapları düzeltirken:

- Bugün akşam dükkan açılınca sana bir elbise getiririm ve buradan gidersin diyip yüzünü çevirdi.

- Nereye?

- Bilmiyorum

Arhip İsa Peygamber'in de Musa Peygamber'in de kitabını alıp çıktı.

III

Arhip o zamanlar annesinin okuduğu İncil'den ne anlasın. Onu şimdi eline aldığı anda, Sehetniyazla çömelip oturuları gözünün önüne geliyordu. Arhip'ten biraz büyük olanlar "o günler nasıl geçti" diye savaşın kahrını hatırlayıp derin bir iç çekiyorlardı.

Ancak Arhip için durum farklıydı. Onun için hayatının gerçek manada mukaddesliği tam o yıllarda başlıyor gibiydi. Ona göre annesinin bazı geceler gözyaşlarını silerek okuduğu kudretli kitabı da o devirde yazılmış gibiydi. Adem ile

Havva da onun gözünün önünde dünyaya inmişti. Arhip hiçbir zaman onların neyle ilgili olduğunu bilmek istemedi. Eğer annesi olmasa hem Adem ile Havvanın, hem İsa Peygamber'in merhametli Tanrısının dünyaya inmeyeceğine yürekten inanıyordu. İncil'e olan inancı da aynı şekildeydi, eğer annesi oğlunu bu kadar sevmeseydi onunla bu kadar yakından ilgilenmezdi. Balcıya göre İncil, yardım dilenecek, gam denizi içinde gözyaşlarını silerek okunacak bir kitap değildi. Tam tersine çocukluk kalbini şefkate doyuran anne yüreği idi. Anne ruhunun cömertliği idi. "İncili yazan Tanrı'nın kendisidir" diye hangi rahip gelirse gelsin onu inandıramazdı. Bu yaşında bile, korkmadan: "Hayır yalan söylüyorsunuz. İncili annem yazmış" diyebilecekti.

"Öyleyse bizi, İncil'i onun yazdığına ikna et" deseler, cevabı hazırды: "okuyun da görün, her bir kelimenin altından annemin sesi geliyor." Onun bu sözleri karşısında rahip attan düşer gibi olup: "oğlan ondan sadece merhametli Tanrının sesi işitilir" dese, Arhip: "İncil'den hiç bir yeri bilmiyorsun galiba" diyip o görgülü rahibi çileden çıkarır. "Kulağın sağırdır" dese değil. Sonra, "kırılsa da sert yerde otursun" fikriyle iş gerçeği söylemeye kalır: "Üstad, senin dediğin gibi İncil olmaz..."

Ancak, Balcı ile bu konuda tartışabilecek, bir kişi bile ne önce ne sonra çıkmadı. Sadece Nokör Bekçi, laf olsun diye: İncil'i gece gündüz okursan İsa Peygamber çıkıp gelir mi? " diye sorardı. Çok bilmiş olmasına rağmen, Balcının kimi geri getireceğine aklı ermiyordu.

Annesinin dini kitapları ona yüce bir dünyanın kapılarını açıyordu. Annesi sadece İncil'i değil, Yahudilerin dini kitabı olan Tevrat'ı da oğluna okumuştı. Bu kitaplar, çocukluğunu gözlerinin önünde canlandırır, annesinin sesi duyulurdu:

"Tanrının yarattığı hayvanlar içinde en düzenbazı yılanıdır. Yılan kadına şöyle demiş: Tanrının, cennet bağından hiç bir şey yeme dediği doğru mu? Kadın cevap vermiş: Bu bağın meyvelerini yiye biliyoruz. Tanrı sadece "cennetin ortasındaki

ağacın meyvesini yemeyin, ondan yerseniz ölürsünüz" dedi.

Yılan kadına şöyle demiş: Hayır ölmezsiniz ancak, Tanrı sizin ondan yediğinizi anlar. O meyve sizin gözünüzü açar. Siz de Tanrı gibi olur. hayrı şerri anlarsınız..."

- Anne Tanrı herşeyi biliyor mu?

- Tabi oğlum.

- O zaman ondan bir sorsana anne, babam savaştan ne zaman dönecek.

Annesi küçük Arhip'in saçlarını okşar, boğazına bir şey düğümленir, kitabın devamını okuyamaz, gözleri yaşla dolardı.

- Maria Teyze, o, Arhip'in babasının ne zaman geleceğini belki yarın belki de kitabın çoğu yerini okuduktan sonra söyler değil mi diyerek, Arhip'ten biraz büyük olan Sehetniyaz sessizliği bozar.

- Bak Sehetniyazcık bildi. Onun ne kadar akıllı olduğunu görüyor musun?

- " Kadın, bağdaki yasak meyveyi görmüş. O meyvenin çok güzel bir görünüşü varmış... Kadın alıp yemiş. Eşine vermiş o da yemiş. İkisinin de gözleri açılmış, kirlendiklerini anlamışlar..."

Cennette havanın ılık günlerinden birinde onlar merhametli Tanrının sesini duyup, bağların arasında Tanrı'nın nazarından gizlenmişler."

- Onlar çok mu korkmuşlar, anne?

- Evet oğlum.

- Sapardayı, bir keresinde sana göstermeden bana şeker verdiği zaman ben onu korkmadan yemiştım...

Maria'nın vücudu iğnelenir gibi oldu. Annesinin bu durumunu son anda Arhip de anlamış ve üzölmüştü.

Günlerin birinde, köyün düğününü yasını yapan en yaşlı kişisi Haştektek Ağanın kulağına kötü bir haber geldi: "Eşi savaşa giden Maria gelin, her gün ağlayıp, kendi

tanrılarına tapınarak onlardan delalet istiyormuş." Molla da, diğer insanlar da onun kötü kaderinin farkındaydılar. Saparaksak'ın sataşmalarından usanan Maria,, bir gün köyün yaşlısının kapısını açtı. Heştek Ağa onu şefaitle karşıladı. Gelin ağlayarak durumunu anlattı. Aksakal, sesini çıkarmadan dinlese de, Sapar'ın namussuzluğunu duydukça ciğeri yandı. Sinirlendi, yüzünü ekşitti. Maria'yı sakinleştirip uğurladı. Oğlunu da Sapar'ı çağırmaya gönderdi. Sapar ihtiyarın sözleri karşısında eşekten düşmüş gibi olup böyle bir iş yapmadığına ant içti.

Heştek Ağa onun sözlerine inanmadı. İçi rahat etmeyen ihtiyar, Maria'nın nasıl olduğunu anlamak, durumunu görmek için onun evine gitti. Maria'nın, hangisi olduğunu bilmediği bir kitaba yalvararak: "Ey İsa Peygamber, sen beni kendi şefaatinde sakla, eğer bir fırsatını bulup da geri gelsen ne kadar güzel olurdu. Yetim çocukları anneleri nurlandırır, onlara yardım ederdin. Temiz kalplilerin evlerine uzanan kirli elleri kuruturdun. Benim bu kederli çağırma kulak ver, merhametli İsa Peygamber bu nurlu dünyaya bak. Şimdi beni Mihailcan'ın yolunu gözlemeye koy. O benim için her zaman kutsal. Ben Mihailcan için dünyanın obür ucuna gitmeye hazırım. Dünyanın obür ucu denilen yer de bu köyden uzak değildir. Korum beni İsa..." diyip iki omuzuna ve alnına elini uzatıp ağladığını gördü.

Heştek Ağa içeri girdiğinde, gelin kitabı bir kenara koyup, sesini çıkarmadan yere baktı.

Sonra ona geçin oturun diyerek buyur etti. Molla rahat oturup söze başladı:

"Kızım Mihail de kendi oğullarımız gibidir. Seni de kendi gelinimiz gibi görürüz. Yabancı topraklarda yalnız kaldım diye üzülme... Hadi şimdi okuduğun kitabı buraya getir..." Maria kitabı Mollaya uzattı. Kitabı eline alıp, sayfalarını karıştırırken "Ne bu?" diye sordu. "İncil" diyip gelin fısıltıyla cevap verdi. -"Bu da Tevrat Musa Peygamberin kitabı, biz İncil'e İsa Peygamber'in kitabına inanıyoruz." Tevrad'ı da aksakala doğru uzattı.

İhtiyar "maâşallah, sen Tevrat'ı da biliyorsun" diyerek gelini hayranlıkla seyretti. Sonra da dua okur gibi yavaşça mırıldandı:

"Tevradî-Musa

Zerburî-Davut

İncilî-İsa

Kuranî-Muhammet..."

Bu Heştekin Molla'nın bütün peygamberlerden ve kitaplardan haberdar olduğunu göstermekteydi. "Heştekin Ağa, bu kitaplar bana babamdan kalan yadigarlardır. Onda dini kitaplar çoktu. Hayatını kiliseye adayarak geçirdi. Her zaman İncil'den medet umardı. Bu kitap yanında olursa, kalbin temiz olur derdi. Ben de onu bu yüzden elime aldım" diye Maria gelin anlatmaya başladı.

"Çok güzel, çok güzel kızım" diyip Heştekin Ağa kitabın sayfaları ile meşgul olmaya devam etti. "Kızım, sen az önce kederle Tanrıyı çağırıyor gibiydin. Hiç saklamadan söyle, kim sana azap veriyor. Tek başına değilsin" diyerek Heştekin Ağa esas mevzuya girdi.

O zaman kapıdan boğuk bir ses işitildi: "Maria can, Maria, çiçek gelinin çiçek gibi de adı olur, aç kapıyı, ballı dudakları açar gibi aç lütfen. Eskiler de söylemişler, nasipse kocan olur diye. Aç sevgili Mariam, benim Sapar, senin canın Sapar"

Saparaksak böyle ben ben diye kükrerken evinde onu ay parçası gibi karısı bekliyor. Ama insan karaktersizse biriyle kanaat etmez. Bahtına, onu domuz çobanı yaptılar. Önceleri kendinin de pek niyeti yoktu. Kandırıp ikna ettiler oraya mutlaka bir erkeğin gerektiğini söylediler. Ayrıca bir cennet perisine benzeyen Maria'nın yanında bulunabilmek çok hoşuna gidiyordu. Ah, onun ilkbaharda çıkan bir filiz gibi bacakları, nar gibi kırmızı yanakları!.. Dul gelin, narin gelin sakın bir ormanın eldeğmedik akgeyiği... "Bugün olmaza yarın elime geçer" diyen Sapar hep onu

arzuladı. "Ot, yem bir şey lazım mı, söyle, senin domuzların zayıflamasın, ineklerin boğazından kesip veririz. Bu zamanda domuz eti askerlerin kuvvetine kuvvet katar. Domuzları semirtmek gerek sevgili Maria, arada beni de gör" diye terrenüm edip duruyordu. Köpeği ile oynayıp sağa sola koşuşturan küçük Arhip'i de koruyup sakınıp ona şeker veriyordu. Oğlu ne kadar ağlasa da Maria o şekerleri fırlatıp atardı. "Oğlum acından ölsem bile onun verdiği şekerleri yeme" diye yalvarırdı. Ama Arhip annesinin yakasını tutar, saçını çeker, her tarafına küçük yumruklarını vururdu.

Birkeresinde Saparaksak iyice azıttı. Maria onun, kedi gibi arkasından yanaştığını anlayamadı. Kaba kollarını yem hazırlamakta olan gelinin beline dolayıp kendine çekti. Maria ne olduğunu anlayamadı. Saparı'nın domuz pisliğinin içine sırtüstü düştüğünü görünce birden güldü. "Bir daha yanıma gelersen öteki ayağını da ben kırarım"...dedi. Saparaksak inat etti, dirseğini pisliğe dayayıp kuvvet alarak ayağa kalktı. Pis elini uzatarak geline doğru yürüdü. Maria "gelme! köpeği üstüne salar seni parçalatırım" dedi ancak bir kenarda hırlayıp yatan köpek yerinden kıpırdamadı.

Sapar "peki senin istediğin zamanda olsun" diye kendini kandırarak, duyulur duyulmaz bir homurtuyla üstünü başını çekiştirmeye, çekiştirdikçe de hertarafına pisliği bulaştırmaya başladı. Onun bu hali karşısında Maria gülmesini saklamaya hiç gerek görmedi... "Gülüyor musun, hele dur bakalım, beraberce güleceğimiz zaman da gelir..."

Kapıyı Heştektek Molla açtı. Saparaksak'ın birden bire yüzü kızarsa da kalbi kötülük kusar gibi çarpıyordu. "Bu da nereden çıktı" diyerek, hırsızın üzerine gitmiş gibi, birden, bir mertlik gösterip: -"Selamunaleyküm Heştektek Ağa" diye hal hatır sordu.

- Utanmıyor musun Sapar!

- Neden utanayım ki Heşteek Ağa, kızlar, gelinler tatlı tatlı konuşmayı sever.

Ben şaka yapıyorum.

- Şehit ölenlerin ailesinin yanında erkeklik mi yapıyorsun, namussuz derler sana.

- Ne yaptım Heşteek Ağa, anlaşılmı, üstüne ben geldim.

- Defol buradan it oğlu it!

Molla sinirlenip eline geçirecek ağır bir şey aradı. Maria yüzünü kapatıp ağlamaya başladı. Bu olayın bir ucu köye gitti. "Heşteek Molla kafir gelinle yatıyormuş" diye dedikodu çıktı. İnsanlar onurlu, şerefli Mollanın böyle bir şey yapacağına inanmadılar. "Molla nere, domuz yetiştirilen yer nere?! Oranın yedi mahalle yakınından bile geçmez" dediler. Fakat Heşteek Ağa, bir kaç defa Maria'nın avlusunda görülmüştü. Küçük oğlu Sehetniyaz'ın da gece gündüz orada oynayarak geçirdiği zaman az değildi. "Yanına al oğlumu, küçük Arhip'e arkadaş olur" diyip, çok defa Heşteek Ağa oğlunu, Maria'nın evinde gece yatisına bıraktı.

"Domuzlu yere Molla varır mı" düşüncesi, insanların gözünde yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başladı. "Heşteek Molla kafir olmuş" lafı köye yayıldı. Bu lafı alttan alta yayan Işan Mollaydı.

İnsanlar yavaş yavaş Işan Molla'nın söylediklerine inanmaya başladılar. Onun gerçek bir Molla olmadığını da bilmiyor değillerdi. Elifi görse mertek sanırdı. Maria olayı ortaya yayılınca onun namı yükseldi. Heşteek Ağanın gözleri önünde kopan fırtınalar dayanılır gibi değildi. Işan Molla, savaştan "öldü" haberi gelen insanların dualarını okuyup, fakir ailelerine ateşten gömlek giydirdi. "Müslümün ümmetinde harçlığı fazla verenin ölüsü cennetliktir" diyerek milleti sömürdü. Açlıktan gözlerinin feri giden insanlar ona Molla diye saygı duymamaya başladılar. "Kim ne derse desin, Heşteek Molla'dan iyisi yok" diye, eskiden olduğu gibi başları sıkışınca onun yanına gittiler.

Heşteek Ağa ile Maria dedikodusu yavaş yavaş unutuldu. İnsanlar bu dedikodunun altında Saparaksak'ın olduğunu savaştan sonra anladılar.

"Saparaksak'ın ince bele kuşak olup, domuz pisliğine batışı gibi lafı ağızlarda dolaştı. "Maria onu pisliğe atmasını bildi" diyip gülüşüyorlardı.

Maria bu dünyadan göçünce, eski meseleler yine açıldı. Bir ayağı çukurda olan Saparaksak, bu yolla intikam alacak gibi son okunu da attı.

Cenazede mezarlık davasını açanlar oldu. İnsanların çoğu seslerini çıkarmadan, işlerin daha da karışmasından korkup, yaşlıların bir an önce karar vermesini bekliyorlardı. Kendi aralarında Maria'nın nereye gömüleceğini tartışıyorlardı. Biri: "O müslümün ümmetinden değil, onu Gümüş Mezarlığa gömmek olmaz" diye kesin fikrini söyledi. Yaşlılar sakallarını sıvazlayıp hiç ses çıkarmadılar. Saparaksak konuşmanın devamını getirdi: "Doğru, Gümüş Mezarlığa gömmek olmaz. Olmazsa, o mezarlığın yanına yeni bir mezarlık yapılırsa?" dedi, ancak onun bu sözlerinide makul karşılamadılar. "Öyle yapacağımıza şehir mezarlığına götürürüz daha iyi" diyerek yeni bir fikir ortaya attılar. İnsanların neler söyleyeceklerini tartmak için mi nedense, Sehetniyaz Molla hiç ses etmeden oturuyordu. Yoksa kırkına merdiven dayayan Mollanın böyle yerlerde söylediği her söz dinleniyor, her zaman son sözü o söylüyordu. İnsanlar ona babasının şerefi adına da saygı duyuyorlardı. Şeriat ile ilgili eğitim gördüğü için de sözü kıymetliydi. Başka bir teklif sessizliği bozdu. "Belki oğlunun söyleyeceği bir şey vardır, bir de onu dinleyelim" dediler. Annesi küçülüp, cansız yakarken oğlu ne söylesin. Arhip o kalabağlığın içinde birden bire kendini yapayalnız, yabancı hissetti. Kalbini dolduran yalnızlık hissinin nereden geldiğini, hangi yollardan geçtiğini bilmekten acizdi. Gerçekte, hayatta hiç bir şeyin baki olmadığını çok iyi biliyordu fakat aynı topraklar üzerinde birlikte ömür geçirdiği insanlardan böyle bir soru beklemiyordu.

Bu nasıl iş, nasıl ahval, sevgi pınarının aktığı çeşmenin başı diken mi

bağladı, çeşme artık kurudu mu, yoksa annesi sevgi ve muhabbeti eceliyle birlikte mi alıp götürdü. Sevgi, şefkat dalgası çekildiğinde geriye bir damla bile kalmadı mı! Göbek bağımın kanının damladığı topraktan annemi kucaklayıp, karanlığa mı itmeli! Bu naçar kadının günahı nedir? İnsanlar söyleyin lütfen... Annemin yaptığı hayırlı işler şerefine, güneşli günlerin merhametine, İsa'dan medet umarak, durumunu Meryem'e arz etmek için bu köyün cennetine vasıl olmak onun hakkı değilmi? Onun bütün umutları sadece bu toprağın üstünde kaldı."

Fakat hiç kimseden ses seda çıkmadı. Arhip'in yüreğine anlaşılmaz bir duygu sancıyla saplandı. Oradakilerin gözlerinden korktu. Bakışlar anlamsız anlamsız parıldıyordu. Ah! niçin hiç kimse sesini çıkarmıyor. Bu insanlar önceden böyle değillerdi, onları hangi kötülük kandırdı. Biri sizden yardım istiyor siz hiç tınmıyorsunuz. Bu ölümden ağır sessizliği hangi kuvvet bozabilirse derhal yetişsin. "Ey İsa Peygamber kendin yetiş". Arhip'in dudakları usulca kıpırdadı. Annesinin daima ihlas ile tekrarladığı duayı mecalsiz bir halde fısıldadı: "Ey İsa Peygamber kendin yetiş"... Sanki bütün dünya yardım isteyen bu kederli çağrıyla dolarak uğuldayıp durdu. Arhip'in kalbinin derinliklerinden yine bir ses duyuldu: "Kurban olduğum Hz. Muhammed, bu biçare, bu kara topraktan bir karış yer bulmasın mı, şefaet edin, insaf edin..." Heştektek Mollanın dünyanın direği saydığı Hz. Muhammed de, Meryem ile Hz. İsa da çaresiz insanlar gibi yardıma gelmiyordu. Balcı'nın bugün de tıpkı çocukluğundaki gibi, o peygamberlerden hangisinin kudretinin daha büyük olduğuna aklı ermiyordu. Yine eskisi gibi Kuran ve İncil'in tatlı nağmeleriyle, iki evin ortasında oynayan bir çocuk gibi iki arada kalmıştı. Şimdi yine, o iki ses yüreğinin derinliklerinden kopup, beyninin içinde çınılıyordu. Eğer kalbinden, iki avazdan biri silinirse, annesini gömmenin asla zor olmayacağını düşünüp buna bütün kalbiyle inandı.

Ancak, onların biri silinirse ömrü viran olmuş ve köküne balta vurulmuş

yarım bir insan olurdu. Neden onların ikisi birleşerek, kendisini bu kan bataklığından çıkaramıyordu.

"Ah, senin yerine ben ölseydim keşke," Arhip tekrar insanların anlamsız gözlerine baktı. Yüreği yalvarırcasına atıyordu: "Hayır doğru yapmıyorsunuz insanlar, karagünlerde kendi kendinizi teselli ettiniz. Yüzünüz murlandığı zaman birlikte güldünüz. Ömür sandalını aynı gölde küreklediniz. Şimdi niye böyle oldu? Hepsi bu kadar mıydı? Ölüme kadar mıydı? Şimdi niye yollarınız ayrıldı. Bu biçare bu toprağın otunu ormanını koruyarak can verdi, bu toprak için öldü... Şimdi de ona buradan bir karış yer bulamadınız!..

Maalesef Maria hayattayken, nereye defnedileceği konusunda oğluna hiç birşey söylememişti. Yoksa: "oğlum hazır dükkanda bez varken azıcık al da bir kenara koy, sonra lazım olduğunda bulamazsın belki" diyerek neleri vasiyet etmişti. Bu topraktan başka bir yerde gömüleceği ihtimali aklına gelmiş olsaydı, onu da vasiyet ederdi.

Arhip zor bir duruma düştü. Gözlerini yumdu. Dumanlanan beyninde, alem genişliği peydahlandı, binlerce yıldızın arasından bir tanesini kendine yakın buldu. O yıldız sanki kendini bir yerlere çağırır gibi, bir şeyler bekler gibi, tepesinden bakıyordu. "Oğlum yürü gidelim, gel benim ardımdan" diye yıldız aniden dillendi. Arhip onun, annesinden başka kimse olmadığına, naaşının bir yıldızla dönerek gökyüzüne uçtuğuna emin oldu. Annesinin niçin bir yıldız olup kendini çağırdığını bütün kalbiyle hissetti. Etrafına bir suçlu gibi bakarak: "Beni affedin hemşeriler, ben buradan gitmeliyim, benim köyüm başka yerdeymiş. Buranın benim köyüm olduğuna şimdiye kadar inanıyordum. Hatamı affedin, annem beni kendi köyümüze götürmeye gelmiş." diyerek kanatlandı. Nurlu bir çocuk gibi "Anne nereye geldik şimdi uzakta mıyız" diye tekrar tekrar soruyordu. Yıldızla dönen anne: "oğlum bak, şuradaki eğri büğrü yolları görüyor musun? sen dünyaya gelmeden, seni o yollardan köye

getirdim. Hayır, ben babanın peşinden gelmiştim. Bize o yolları yürüyerek geçmek, geri dönmek nasip olmadı, Sonunda uçtuk, oğlum" diye, ona eski bir masal anlatır gibi anlatıyordu.

Onlar kah az kayarak, kah çok kayarak, ufkun yeşil ormanla birleştiği yere indiler. "Geldik oğlum, işte bu bizim memleketimiz, bizim ocağımız" diyen yıldız tekrar anneye dönerek oğlunun önünde, yerine yattı.

"Aleksiy rahibin kızı gelmiş" diyerek, onu yüzünden tanıyan insanlar, köyü ayağa kaldırıp, yanına koştular. Annesinin yanına Arhip'in hiç tanımadığı insanlar geliyordu. Arhip onların sorularını geçiştiriyordu. Hayatını, annesinin dilinden konuşmadan geçirdiği için, şimdi böyle zor bir duruma düştüğünü üzümlere anladı. İnsanlar onu, bir biçareyi kendi vatanına getirerek, hayır işleyen, cömert bir yiğit olarak gördüler. Yaşlı bir kadın sanki dua eder gibi: "Sevap işledin oğlum, Aleksiy rahibin kızını kendi memleketine getirmişsin, ömrün uzun olsun" diye tekrar tekrar minnetini dile getirdi. Arhip'in gözleri yaşla doldu. Etrafına bakmadan, annesinin yattığı yere döndü. Etrafında gözlerini seher nemiyle dolduran yığınlar, şingirdayan *boranlar var gibiydi. Annesinin cenazesine gelenlerin arasında bulunan Sehetniyaz ile Cihansultan Teyze saygıyla başlarını eğmiş yere bakıyorlardı. Arhip ağırlaşan başını kaldırıp etrafına göz gezdirdi. Başka bir dünyaya düşmüş gibi oldu.

"Yad eller, yaman eller" diye, uzakta kalan perişan halli köylülerinin, inleyen türküsünü tutturup, boğuk boğuk bağırmak istedi. "Anne kalk gene yıldız ol, bizim köyümüz burası değil, geri uçalım" der gibi etrafına baktı.

Arhip bir an, kendisinin hangi köyde, hangi insanların arasında olduğunun farkına varamadı. Dumanlanan gözlerinin önünde yavaş yavaş, kafası kalpaklı siuletler peydahlanmaya başladı. Bundan sonra insanları zorlamanın acizlik olacağını düşünerek mert olmaya çalıştı. Cenazedekilere mutlaka bir şey söylemeliydi.

* Türkmenlere mahsus kadın başlığı Türkmenlere.

Söylemek istediklerinin hepsini annesinin ışığı sönen, solgun yüzünde buldu. Annesinin alnındaki kırışıklıklar onun gözünde büyüyüp çoğalarak taşan bir nehre döndü. Mavi renkli nehir, Arhip'in hiç bir zaman böyle bir ihlasla dinlemediği türkülerini aktarıyordu. Nameler onun kulağına ninni olarak geliyordu. Şu anda ona ninni söyleyenin nehir mi yoksa annesi mi olduğu belli değildi.

Arhip'in kendisi de bu karışık avazların arasında, henüz yolunu bulamamış bir şair gibi aklına geleni söyledi.

- "Kâbem benim Volga nehridir."

Onun kalbinden fıskıran, şimdiye kadar kimsenin ağzından çıkmamış. El değmemiş bu mısra cenaze mahallini canlandırdı.

Köylüler, onun sevdiği "birdert yarımır" şarkısını eline verseler, sesinin bütün mahalleye yayılabileceğini düşündüler.

Arhip, şimdi ilk defa, annesinin halkının sesiyle, onun kendi dilinin kelimeleriyle mırıldanıyordu. Şarkının boğazında düğümlenen yeri, annesinin ak sütü ve ninnisiyle, kalbinin derinliklerinde yerleşerek; uzun bir zamandan beri tatlı uykuya dalmış olan kelimeler baş kaldırıp, patlıyordu, bu da onun şarkısının en heyecanlı kısmını oluştuyordu. Kendine tamamen yabancı bir şarkıyı ilk defa söylemeye hazırlanır gibi heceliyordu.

- Kabem benim gökyüzüdür,

Kabem, annem, ak ağacım...

Annesinin yavaş yavaş mukaddesliğe karıştığını, ulaşılmaz bir yüceliği çıktığını hissetti. Şimdi annesinin gözleri, yeşil ormanlara bağrını veren mavi gökyüzüne benziyordu. Yumruk kadar gövdesi, ucu bucağı olmayan Rus stepleri gibi yayılıp gitti. Arhip, annesinin küçük gövdesinde, bütün Rusyayı gördü. Harika bir dünyanın evliyası gibi, soğuk sulu nehirlerin, bal suyunu kana kana içerek, kara toprağın tadını aldı. Kalbi eksiksiz akord edilmiş bir ut gibi gamlı gamlı inledi.

-Yaylamadık meydanlarda
 Toplanmadık sümbüllerim
 Çıkılmadık sayranlarda, ötmedik bülbüllerde
 Sadece senin kalbin Kabem
 Gelsin dursun dürüst sözüm
 Nasıl ağır ölümün Kabem
 Sensin benim Rusyam
 Al eline incilini
 Çağır din kardeşlerini
 Seçip sözlerin incisini
 Kapat mezar kapılarını
 Bu dünyada senden başka
 Derdimi anlayıp ağlayan var mı?
 Söyleyin lütfen dağda düzde
 Volga Nehrini gömmek olur mu,
 Rusyamı gömmek olur mu...

Arhip'in yüreğine bir sancı saplandı. Annesinin naaşı huzurunda, atıp duran kalbine, vatan ateşi belki de ilk defa düşmüştü. Şarkısını söyledikten sonra epey bir zaman sesini çıkarmadan oturdu.

Konuşmadan bekleyen insanların yüreğini de bu şarkı derinden yaraladı.

- Hemşeriler! zahmet edip geldiniz, teşekkürler, diye Balcı yutkunarak konuşmaya başladı:-Bilemiyorum. Yüreğimin kafir mi müslümün mü olduğunu bilemiyorum. Annem için de aynısını söyleyeceğim. Ancak bizim her ikiizin kalbi de bu köyün insanlarıninkinden farklı değildi...

-Haydi, götürün tabutu, diyen Sehetniyaz Molla da bağazı düğümlenerek lafa karıştı: Maria Teyzemiz ömrünü vefalı geçiren gelinlerimiz gibi temizdir. Bir köyde kardeş gibi yaşayan insanlarız. Mezarlığımız da kardeş gibi olmalıdır.

Hayatını İncil ile geçiren Maria Teyze'yi Kuran sesiyle son yolculuğuna uğurladılar. "Heşte Molla ile Maria'nın kötü şeyler yapmadığına hala inanıyor musunuz? Heşte Molla'nın oğlu onu sebepsiz yere Gümüş Mezarlığa gömdürmez. Babasının onuru için böyle yapıyor" diyen Sapar'ın attığı iftira oku bu defa da hedefi bulamadı.

Arhip, çocukken Saparaksak'ın ikram ettiği şekerlerin kader temizliğine kara çalan bir zehir olduğunu nereden bilsin. O zaman annesinin dediğini yapmayıp, "için yansa da yedim" dediği için şimdi çok pişmandı.

- Bir kere yedim anne, sen görmedin gizli yedim.

- Hiç bir zaman yemiş değilsin oğlum. Ben görmezsem senin yediğin sayılmaz.

Arhip'in kulaklarında tekrar annesinin sesi yankılanmaya başladı:

"Merhametli Tanrı Adem'e doğru yönelmiş ve ona şöyle demiştir. Sen neredesin? Adem cevap vermiş: Senin sesini cennetteyken duydum. Korktum da gizlendim. Çünkü ben kirlenmişim.

Tanrı şöyle demiş: Kim söyledi sana kirlendiğini.

Benim yemeyi yasakladığım meyveden sen yemiş değilsin.

Adem demiş ki: Şu kadın. Senin bana verdiğin kadın, bağdan meyve verdi ben de yedim.

Merhametli Tanrı kadına: Sen neler yapıyorsun? demiş. Kadın cevap vermiş: "Yılan beni aldattı ben de yedim..."

-Yılan değil şeytan olmalı, yediği de bağın meyvesi değil, buğday olmalı... diyen küçük Sehetniyaz hemen lafa karıştı.

- Öyle mi anne? Sehetniyaz bilemiyor ha!

Maria iki ateş arasında kaldı.

- İkinizinki de doğru.

- Anne, neden ikimizin ki de doğru, o zaman Adem hiç bir şey yememiş.

- Hayır ağlum, yemiştir...

- Ne yemiştir bağın meyvesini mi yoksa buğdayı mı?

- İkisini de yemiştir oğlum. Sehetniyazların Tanrısı onun buğday yediğini söylemiş, bizimki meyve yediğini

- Bizim hepimizin ayrı bir tanrısı mı var?

- Evet oğlum

- Anne, onların hangisi çok biliyor.

- İkisi de aynı biliyor oğlum.

- Ay! O zaman Sehetniyaz'ın Tanrısı da babamın ne zaman savaştan geleceğini söyleyemez.

- Bizim tanrımız Arhip'in babasının ne zaman geleceğini söyleyemez. Onu Arhip'in kendi tanrısı söylemeli diyerek Sehetniyaz yine lafa karıştı.

- O gün Sehetniyaz'ın babası eve geldiğinde, sen İsa Peygamber diye ağladın, onu çağırdın. Niçin önce babamı çağırmadın.

İsa Peygamberin, babanın nerede olduğundan haberi vardır oğlum.

- O İyi bir insan mı?

- Tabii iyi bir insan...

"Merhametli Tanrı yılana şöyle demiştir: Bu işi yaptığın için sana bütün canlıların önünde lanet ediyorum, sen her zaman vücudunla sürüneceksin, ömrün boyunca yiyeceğin kum olsun. Seni eşinle de düşman yapıyorum. Senin neslin ile, eşinin neslini de birbirine düşman yapıyorum, o senin başını yer... Ömrün hep azap ve keder içinde geçsin.

Kadına da şöyle demiş: Senin de hamilelikten gözün açılmasın, dayanılmaz ağrılar içinde çocuk üstüne çocuk doğuracaksın, eşine tabi olacaksın. O senin üzerinde hüküm sürecek.

Sonra Ademe dönmüş: Eşinin söylediklerine inanıp, benim "ondan yeme" diye yasakladığım meyveyi yediğin için, lanet sinen yer senin olsun, orada kan gölüne batarak ömür geçireceksin... Ekmeğini alınterinden yiyeceksin. Alındığın toprağa geri döneceksin: Sen topraktansın, toprağa gireceksin..."

- Anne, diyerek küçük Arhip, suçlu kendisiymiş gibi konuştu.

- Ne var oğlum

- Tanrı o meyve için Ademe de kadına da, yılanı da ceza verdi. Saparaksak'ın şekerini yediğim için bana ne der acaba?

-Sen onu yemedin.

Küçük Arhip suratını astı...

"Adem eşine Havva adını koymuş ve o bütün mahlukların annesi olmuş..."

- Maria Teyze, niçin daha önce, Adem'in eşinin adı yoktu.

- Önce lazım olmamış Sehetniyaz, yerde hayat başladığı için Adem eşine bu adı koymuş. Havva demek "Hayat" demektir.

Arhip Balcı'ya göre Musa Peygamberin kitabı da annesi gibi konuşuyordu:

- Tanrı cenneti kirllettikleri için Adem ile Havvayı İrem Bağından kovmuştur.

IV.

Cihanda insan sevgisinden daha kudretli bir şey olmasa gerek. Gönlünü dünyaya açan insanın ondan ne karşılık gördüğü de belli değil. Sonuçta eline geçen gam mı keder mi... Boğazını sıkan hasretin, azap halkası mı... Cihansultan Teyze, şimdi geriye dönüp bakınca, sadece kendi azaplarına galebe çalmış gibiydi. Acizliği yendiğini sandığı son günlerinde bütün hayatını sarsacak bir kavganın olabileceğini hiç düşünmemişti. Bu dünyada hiç ihtiyarlamadan, her zaman kıvançlı bir gelin gibi yaşayacağı duygusu, bak onu hangi ummandan çıkarmış.

Cihansultan Teyze, parti merkezinde ona kulak verirler, dediğini yaparlar diye inandığı için şimdi üzüldü. Parti kimliğini sekreterin masasının üzerine nasıl attığını bilemedi. Eğer bu hareketini önceden ölçüp biçmiş olsaydı, parti kimliğiyle birlikte yüreğinin de savrulacağına hiç şüphesi kalmazdı. Olan biteni tam olarak anlamayan sekreterin de gözleri yuvalarından fırladı. Cihansultan Teyze isteğinde inat ederek, başını salladı ve oturdu.

- Ne oldu Cihansultan Teyze!...

- Sahip çıkın buna, bana lazım değil artık.

Ben rahat yaşamak istiyorum...

- Kim size rahat yaşamayın diyor, Cihansultan Teyze. Ben sizi hiç anlamadım. Evvela görevimi alın diye rahat bırakmadınız. Şimdi ne istiyorsunuz?

Sekreter sinirlenmeye başladı.

-Şaka yapıyor olmalısınız. Bu bize yakışan bir hareket değil. Duyanlar ne der? geri alın kimliğinizi.

Cihansultan Teyze kımıldamadı bile. Sekreter bu defa samimi bir şekilde konuşmaya başladı.

Siz sanki partiye hiç hizmet etmemiş gibi davranıyorsunuz, anlayın lütfen. Hastaneyi oraya getirmekten başka çaremiz yok. Parti bu işte sizden yardım

bekliyor. Ya siz artık ihtiyarlıyorsunuz, ya da ben hiç birşey anlamıyorum.

İlçe Konunist Partisinin sekreteri, Cihansultan Teyze'yi "ihtiyarlık, yaşlılık, ne yaptığını bilmiyor" diyerek aslında kendinin de tatmin olmadığı bir sebeple gönderdi. Ancak parti sekreteri Cihansultan Teyze'yi iyi tanıyordu. Kendini partiye sokan bu kadının karakterini de biliyordu. O bir kere hayır dedi mi, bir daha asla kararından dönmezdi. Sekreter Selimberdiyeva, bu olayın gerçekleşmesinden korktu. Eğer bu hadise birinci başkana ulaşırsa, kendisi için de iyi olmazdı. Birden hatırına Sehetniyaz Molla geldi: "Acaba Mollanın terk-i dünya konuşmalarına kanıp onun ardından mı gitti?" diye düşündü. Bu fikir Selimberdiyevanın bütün vücudunu titretti: "Rezil bir olay... Bütün hizmetini beş paralık etti" diye içinden geçirdi. Sehetniyaz Molla olayına, Cihansultan Teyze'nin şimdi nasıl baktığını anlamak için, bin dereden su getirerek konuyu açtı:

- Cihansultan Teyze biz artık dinci olamayız. Sehetniyaz Molla, zaten her ikimize de kinlidir.

- Ne söylersen söyle, bunu söyleme Akmaral! diye Cihansultan Teyze, samimi bir şekilde konuştu. -Mollayı o zaman hapse gönderdiğimiz için şimdi hiç üzülmiyorum. Ben ne yaptıysam partinin adaletine inandığım için yaptım. kendimi tamamen partiye adayarak köyü köy haline getirdim. Yanlış bile olsa inandığım gibi davrandım. Gözümün önünde köyü kirlilerle doldurup, sonra da sulara garkedeceksiniz, ben buna izin veremem, daha ölmedim. Beni daha fazla üzüp, inancıma balta vurmayınız. Molla olurum diye de korkmayın. Ancak ilçe parti merkezinin, beni hayatımın son yıllarında beş haneli bir köyde, böyle onursuz bir duruma düşüreceğini hiç bir zaman düşünmemiştim. Bunun için yanınıza gelmişim...

- Ah Cihansultan Teyze! Köyde insan kalmadı. Beş evin setini yenilemek için, kaç traktörün, ne kadar şöförün lazım olduğunu biliyor musunuz acaba? Sonra

o terkedilmiş köyün nesine güvenip oturuyorsunuz hayret ediyorum. Köyün bulunduğu bölgeye ilerde baraj yapma ihtimali var. Fazla masraf da gerekmiyor. Set açıldığında, orada, bak ne kadar su toplanacak. Sonra lazım olduğu zaman su diye, sağa sola koşmaya gerek yok... Biz daha niye altı üstü beş evin seti için dünyanın parasını harcayalım. Bize yardım edin lütfen. Başı çekip, yeni köylerden birine göçmeniz gerekirken tam aksi davranıyorsunuz...

Cihansultan Teyze parti merkezinden, baltası taşta değmiş, hayat damarları kesilmiş gibi döndü. Bu zamana kadar, sadece ahla vahla, keder dolu geçirdiği ömrü bitmek üzere gibi görünüyordu. Mağlup bir ordu komutanı gibi yüzü yerde köye girdi. Sehetniyaz Mollanın evinin yanından geçerken, kulağına o zamana kadar hiç duymadığı hüzünlü bir müzik sesi geldi. Bu kopuz sesiydi. Nasıl durduğunu kendisi de bilemedi. Yüreğinin iradesini alan ses, iki ayağını da bağladı. Oraya kadar perişan bir halde gelmiş olan ihtiyarın fakir gönlüne merhamet indi. Kendini, hayatının şu son zamanlarında başına gelenleri, hatırandan çıkarıp, Ayçeren'in kaderine ağladı. Kendi yalnızlığının Ayçeren'in de başına geleceği gerçeği gözlerinde canlandı. Kopuzun sesi ona bütün gizliliklerin anahtarını sunar gibi geldi. Bu büyümlü sesin, bu yaşında, kalbini neden hüsrana uğrattığını bilemedi.

Bu dünyanın zevklerinden uzak, duygu ve sevgisini kaybetmiş bir insan, girdaba batmış bir ceylan örümcek ağına dolanmış bir kız olarak düşündüğü Ayçeren'i kopuz çalarak yüreğini hoplattığı ve kendi mazisinin kayıp sesini duyurduğu için sevgi örtüsüne dolayıp gönlüne sardı.

O ana kadar, daima Ayçeren'in kaderi hakkında farklı düşünmüştü. Ona göre, Ayçeren'in kaderi, gam deryasında, hasretli ve yürek sıkıcı sesler içinde ömür tüketecek bir kaderdi. Ayçeren Mollanın evinde, kızlık kıvancıyla, narinliğiyle, Kuran'ın dünyasına girip, onun ayetleriyle nasıl yaşayabiliyor. "Ah kız boğuldu işte! Ömrü kül oldu işte!" diyerek, onu kafesten çıkarmak, dolandığı örümcek ağından

kurtarmak için: "Cihansultan sen ona birel uzat" diye, kendi kendine söylendi. Ancak kopuz sesi ona bir yürek ağırlığı getiriyordu. Cihansultan Teyze bu sesle, artık kız olmadığını, bir daha gelin de olamayacağını, kadınlık narinliğinin, gelinlik vakitlerinin geçtiğini, artık acı gerçekler karşısında sadece: "Güçlü olmalı, herşeyin üstesinden gelmeli" duygusuyla yaşadığını anladı.

Sehetniyaz Molla'nın kızını oğullarından farklı tuttuğunu biliyordu, Sehetniyaz'ın kendi kızını kendi elleriyle boğduğunu düşünüyordu. Ancak başkasının kızına müdahale edemezdi. "Sen kızına böyle yapıyorsun, yapma diyecek olsa; Mollanın: "Sen önce kendine bak, sana ne" demesi çok normaldi.

Kopuz sesi Cihansultan Teyze'ye geçmişi hatırlatmaya devam etti. O zamanlar, İkinci Dünya Savaşından birkaç yıl önceydi, Kum Tepelerinden göçürüldükleride yetişkin bir kızdı. O sıralarda evlendi. Evliliğin bir yerden ayrılıp gitmek değil de, azaplı, zor bir kaderin ilk ateşten adımı olduğunu anladı. O zaman buraya trenle gelmişlerdi. Tren çufçuflyarak değil, sanki annelerin, kızların hüzünlü sesleriyle hareket ediyordu. Onlar ocaklarından ayrılıyorlardı. "Siz ataların memleketinden ayrılıyorsunuz" diyerek, kimse kendilerini sakinleştirmede, zaten yurdundan ayrılanlara böyle sözlerin faydasının olup olmayacağı da belli değildi. Sanki iş insan yüreğinden daha önemliydi. Kum'da otururken de çalışacaklardı. Ama bunu görmezlikten geliyorlardı. O zaman hasret de olmayacaktı, fakat kaderden kurtuluş yoktu. Yeni yurda göçüp gelen Kum'lular, göçebeler ilk önce oranın mezarlığı hakkındaki hüzünlü hikayeyi duydular:

Geldikleri yer daha önceleri de köymüş, sonraları o civarda bir savaş olmuş ve insanlar telef olmuşlar. Geriye sadece yurt yeri kalmış: Boş bir meydan, kimi yerler harabelik, kimi yerler ormanlık, kamışlık, bataklık... Neden insanlar bu topraktan göçmüşler, neden atalarının ocakların terketmişler. Neden birilerini zorla göçürüp, birilerini mecburi yerleştiriyorlar? Bu köyün yerlileri yeni zamanın

yankısından mı korkup gitmişler? Yoksa küslükten mi kinden mi, yeni hükümetin manasını halka anlatamamaktan mı? sayılacak sebep çok. Geriye, insanların kursağında sadece vatan hasreti kalmış. Ancak, bir köy bir gecede sınırdan geçiveremez mi? o zaman sınırdaki tel filan da yokmuş. Boş meydanın bir tarafı Afganistan, bir tarafı Kızılayak... Kendine güvenemeyenler burada kalmışlar, eşek bulamayanlar burada kalmışlar, gücü olanların hepsi sınırdan geçmişler.

Gümüş adlı bir kız, sınırdan geçilen gecenin iki gün öncesi dayılarına misafirliğe gitmiş. Onun anne babasının gözleri çok korkmuş olduğu için, diğer insanlardan ayrılmayarak, kızlarını bırakıp gitmişler. Bu kaçıştan sonra devlet Afganistan ile Kızılayak'ın arasına tel çekmiş. Devletin sınırı, dikenli teli, baba ile kızı birbirinden ayırmış. Kız sınırın Kızılayak tarafında, babası Afganistan tarafında, ağlaşıp hergün birbirlerini görmeye gelirlermiş. Onlar gibi aralarına tel çekilen baba oğul abi kardeş çokmuş.

Sınırı koruyan askerler, iki taraftaki insanların konuşmalarının yasak olduğunu, tele yaklaşmanın yasak olduğunu havaya ateş açarak anlatırlarmış. Gümüş sınırın yakınında bir yandan ot biçip bir yandan da şu şarkıyı söylermiş:

- "Ey, insanlar hey, hey hey!

Haber yok mu babamdan

Hey, hey, hey! "

Karşı taraftan saçlı sakalı karışmış bir adam yüreği elinde karşılık vermiş:

- "Vah kızım ben senin babanım hey!

Can kızım hey, can kızım hey!"

"İnsan böyle zamanlarda ilhamlanırmış" diye, Kızılayak köyünü sonrada yurt tutan insanlar aralarında sohbete devam ettiler:

Babasının sesini duyan, "Sen benim kızsın" diyen şarkısını dinleyen Gümüş, vatanını, herşeyi unutarak, kendini yüreğinin sesine doğru atmış. Varıp

göğsünü tele taktığında, debelenip, hertarafını yaralamış. Diğer taraftan babasının "yapma kızım, dur, geri çekil, atarlar seni dediğini bile duymadan baba yüreğinin şarkısı için can vermiş. Bu olaydan sonra Gümüş'ü sınırın Kızılayak tarafına gömmüşler. O da yeni bir mezarlığın, Cihansultan Teyze'nin göçüp geldiği bu köyün, mezarlığının ismi olmuş "Gümüş Mezarlığı" adıyla şimdiye kadar söylene gelmiş Gözlerinin önünde baba diye can veren yavrusunu gören, babasının eli ne yazık ki kızın mezarına bir avuç toprak atmaya yetmemiş. Gümüş Mezarlığı bu acı hadise ile kurulmuş.

Cihansultan Teyze, Ayçeren'i Gümüş Kız gibi sevdiğini biliyordu, onun için dünyada babasından başka, kutsal bir varlık olmadığını da anlıyordu. Kopuzun sesi, Ayçeren'in kendi yüreğinin değil de, Gümüş Kızın feryadını getiriyor gibiydi. Cihansultan Teyze kopuzun sesiyle bir anda, Yerbent'teki gençlik devrine, gelincik tarlaları içinde bir ceylan gibi oradan oraya koşuşturduğu yıllara gitti. Sevgi, onu hayatında hiçbir zaman bu kadar yüceltmemişti. Gerçek sevginin, sadece zorluklara göğüs germek veya acılar karşısında, vücudun bir erkek vücudu gibi kaba ve dayanıklı olması sanıyordu. Sevgi, insanın yüreğini ısıtıp, kıvançla doldurursa gerçek sevgiymiş. Cihansultan sevginin tadını, gelin olduğu ilk gecede, kısa süren gelinlik devrinde tatmıştı.

Ayçeren'in yüreğinden akıp giden sevginin, kendindeki gelinlik duygusunu körükleyerek, muhabbet ateşini tutuşturacağını hiç bir zaman düşünmemişti. Şimdi onun gözünde Ayçeren, eski aciz, naçar, garip kız değildi. Bu yüce seda ile, Kuran'ın ve Sehetniyaz Mollanın dünyasına sığmayıp, o dünyadan da ayrıca bir kudret ve mukaddeslik alarak, Molla'nın ocağına, muhabbet ve şefkatin sıcaklığını taşıyan büyük bir sevgi pınarıydı. O kızı sevdi, elinden bırakası gelmedi. O kızı gelinlik duygusu, kızlık şerefiyle sevdi. "Ayçeren'i sadece bize nasip etsin" diye oğlu Mekan'ı hatırladı. "Ayçerencan'ı elden bırakmak olmaz" diyerek, başını öne

eğip, melul melul dinledi.

Kopuz sesi, Kızılayak'taki harebelerin, dut ağaçlarının arasında dolaşarak, yine Cihansultan'a hayatında hiç hissetmediği en şirin tadı verdi: "Bak, hayatın, düzenin kökü buradadır, fakat sen şimdi bunu koruyabilecek misin? Artık ihtiyarlamışsın, ancak kopuz sesiyle gençleşirsin, şimdi kız yüreğini duy, gençliği duy, bunu ölümsüzlük için yap Cihansultan."

Kopuz onun bütün ömrünün kaderinin tepesinden, nereye gittiği belli olmayan bir turna gibi ötmekteydi. Gözlerinde yine, mazisi, bırakıp gittiği yurdunda geçen seneler, Kurtmurat'ın savaşa gidişi, Maria Gelin gibi dul kalanların kenetlenip ağlayışı, yalnız ve acı günlerinin hepsi canlanıyordu: "Maria Gelin, keşke sen de bu günü görmüş olsaydın. Senin, büyüklüğün, nazikliğın, zarıflığın, herşeye yufka yüreklilikle bakışın, Hep Hz Meryemin gözüyle görerek, Hz İsa'nın yardımı ile bütün varlıklardan bereket alışın, bu hayatın, Kuran'ın tüm sesinin de bütünüyle Ayceren'in yüreğine dolmasına ne derdin? İkimiz ona kıyasla kız bile sayılmadan hayatımızı geçirmişiz. Onun yüreğinden çıkan avaz: "Ömrünüz, hayatınız bakın nasıl geçmiş" diyerek sanki bizim kaderimizi okuyor. Sen de hayatında bu büyüklüğü gördün, Cihansultan; artık ölsen de gam duymamalısın. Daha evvel böyle bir ses duymamıştın, yoksa bir zamanlar sen de kopuz çalardın. O zaman, o sesin ne olduğunu biliyor muydun acaba? Dertli yüreğine gençlik katıldı Cihansultan"

Cihansultan Teyze neredeyse uçacak gibiydi. Hemen koşup Ayceren'i kucaklayarak, gözyaşları sinen kırıksık yüzü ile kızın gül yanağını öpesi geldi. Bunu yaparsa kopuzun sesinin kesileceğini anlayıp kıpırdıyamadı. İlçe parti merkezinden eli boş dönmesine rağmen, hayatından memnun bir halde başı dik oturdu. Sevgi sesini doyana kadar dinledi. Bir an bile kımıldayacak olsa bu ses kesilecek sanarak hiç kıpırdamadan oturdu. Ancak bu ses hiç kesilmesin diye evine doğru gitmeye niyetlendi.

Bak sen Cihansultan, hayata şimdi başlamaktasın, ihtiyarladıkça sevginin kıymetini daha iyi anlıyorsun, aslında bu kelimeyi diline alman günah, senin sevgin ateşle gitti, kan ile yıkanıp, kimbilir hangi toprakta, gülümseyerek açılan gülün dudağına yayıldı, senin sevgin en helal işlerin kursağında kaldı, ilçe parti merkezinde bırakıp geldiğin kartın sayfasında kaldı...

Hayır senin sevgin şimdi arşa doğru yükselen bir yücelik olup, bak hangi kızda devam ediyor. O sana yeniden hayat vereceğe benziyor. Sen buna sevin, Ayçeren var oldukça, hiç bir zaman Kızılayak'ta sevgi ölmüştür diye üzülmemelisin. Ancak Ayçeren senden uzaklaşırsa, o zaman ah çekip hayıflanmalısın. O ay gibi bir gelin olup, evinin en güzel yerinde oturduğu müddetçe, sen asla ölmezsin Cihansultan, hiç bir zaman ömezsin...

Ey bedbaht ihtiyar, sen davan için, kendi adaletin için Sehetniyaz Mollanın alnına kara sürdün. Şimdi o kapıya kız istemeye gitsen, Sehetniyaz ardına köpek salarak seni kovalar. Ona yaptığını hiç bir zaman hatırlından çıkarmamalısın. Ne de olsa insandır, suçumu bağışlar belki, ben kendi inancım gereği öyle yaptım, o devirde cami neyine lazımdı Sehetniyaz. Şimdi ne kadar istiyorsan, o kadar cami kuruver. O zamanda devir sana karşı çıkıyordu, biz de mutlaka sana karşı olmalıydık. Bugün benim yüzüme "sen Sehetniyaz Molla'nın lafına inanıyorsun" diyorlar. Şimdi de bu laf doğru olabilir. "Kızını alıp, akraba olmak için bunu yapmış" derler. Ah bütün onlar ile kendim uğraşabilirim ama senin kızına dünürücü gelsem, bu nasıl olay olur Senetniyaz. Sen benimle bir olma, beni yaralama. Ayçeren mutlaka benim olmalıdır. O benim yüreğime teselli verdi. Onun yüreğinden çıkan ses benim bütün hayatımı, kudsiyetimi, çölümü, ovamı, sahramı, dağımı o ateşli günlerimi, cevr cefamı... herşeyimi teker teker geri verdi.

Cihansultan Teyze birden bire çöktü, ancak kendi kendini teselliye devam etti. Şimdiki müzik kalbinde yankılanan bir sevgi ummanı gibi akıyordu. O ummanın

ocağına devlet getirmek için aktığı o müziğin evine bir güneş gibi doğacağı inancıyla eski kulübesinin kapısını açtı: "Sehetniyaz sen bir şeyi iyi anla ve inan, eğer kızının sesi bu evde yankılanacak, bu ocağın içinden çıkacak olursa, ben de Allah'ın huzurunda baş eğmeye hazırım. Senin kızın bana hiç kimsenin veremeyeceği sevgiyi verdi." diyerek içeri girdi...

V

Balcının evinde kız tek başına kaldı.

Odaları tek tek dolaşmaya başladı. Esasında fazla oda da yoktu. Balcının kendi odası, annesininki ve mutfak... hepsi bu.

Kız uyanıklık ederek mutfakta uzun zamandır kullanılmadığı için toza bulanmış kap kacağın hepsini toparlayıp bir kenara koydu. Neyin nerede olduğunu anlamak için çıkıp dışarı baktı. "Yaşanacak yer" diye kendi kendine söylenerek yine mutfaga girdi. Kapları kucaklayarak, avlunun yanından geçip, çeşmeye doğru yöneldi. Dün akşam hiçbir şey olmamış gibi, eskiden beri bu evde yaşayan biriymiş gibi şarkılar mırıldanarak getirdiği kapların hepsini yıkadı. Eve dönüp, içeriyi süpürdü. Eline dünkü başını yıkadığı leğeni alıp bir yerlerden eski buldu, eteğini geline takıp, yerleri ayna gibi oluncaya kadar yıkadı. Pencereleleri açtı. Evin içini meydanlıktan gelen çeşit çeşit otların kokusu sardı. "Şimdi birşeyler yiyebilirim" diyerek buzdolabını açtı. Yumurta bulup pişirdi, çay içti. Daha sonra "şimdi ne yapmalı" diyerek, gerinip Balcının odasına geçti. Orada bulunan boy aynasında kendini seyretti. "Neyse fazla derin değilmiş, çabuk geçer" diyip, alnındaki yarayı sildi. sonra omuzlarına dökülen saçlarını taradı. Aynanın yanında duran kolonyaların birine elini uzattı. "Bak sen! Kırmızı Moskova Kolonyası, bakımlı bir delikanlı benim kurtarıcım..." dedi, sonra da o kolonyadan dökemediği kadar döktü. "İşte yine bir gülün var, üzerinden çiçek kokusu çıkıyor. Biraz kendi vücuduna hayran ol, doyamadan kanamadan seyret" diye kendi kendine konuşarak, dans eder gibi, yavaşça eteğini kaldırıp döne döne dışarı çıktı.

Kız kendi güzelliğine kendi aşık olmuştu. Kendini açılan bir gül gibi görüyordu. Ancak ilkbaharın bu zamanı etrafta zaten çok çiçek vardı. Tam avlunun içinde hangisinin erik hangisinin elma olduğunu kestiremediği aklı, kırmızılı ağaçlar, ona "çiçek ister misin" der gibi duruyorlardı.

Her çiçeğin kokusunu arılardan sormak gerek. Fakat arı köşkünün kapısında bekçilik yapan arılardan sorulacak olursa, onlar çiçekten çiçeğe koarak bal toplayan arılara imrendiklerini, ancak bekçilik yapmaya mecbur oldukları için, çaresiz oturduklarını, uçmayı arzulayan kanatlarını yavaşça kıpırdatarak gösterirlerdi. Ancak uzağa giden arıların dürüst olmadıkları zamanlar az değildi. Onlar köşkün yanındaki çiçeklere dokunmamaları gerektiğini biliyorlardı, ama gelip geçtikçe değmeden de edemiyorlardı. Bekçi arılar, köşkün yanındaki çeşit çeşit çiçeklerin güzel kokusuyla melul olup zamanın nasıl geçtiğini bilmeyeceklerdi. Tembel arıları hiç söyleme, onlar köşkün yakınından hiç ayrılmıyorlar. Gittikleri en uzak yer, Balcının avlusundaki elma ve erik çiçekleri... Bazen birbirlerini kıskanıp yüksük gibi küçücük bir çiçeğe üçü dördü birden konuyorlar.

Bu sabah köşkün yanındaki arılar için diğerlerinden farklı bir sabahtı. Bunu ilk önce, kapının ağzında gerinip, uçmayan sadece koku almakla görevlendirilen bekçi arı anladı. Bıyıklarını dikerek kafasını hızlı hızlı etrafında döndürdü. Uçmaya hazırlanıyor gibi yerinde doğrularak, iki ayağının üzerine kalkıp, boynunu uzatarak önce etrafına sonra daha uzaklara baktı. Bu farklı çiçek kokusunun uzaktan değilde yakından geldiğini birden bire farketti. Bu şimdiye kadar hiç duymadığı bir kokuydu. Berk olsan aldanmak mümkün.

Koku daha yakından geliyordu. Bir arının böyle koku alıp da onun nereden geldiğini anlamadan yatıp durması namussuzluk olurdu. Ama yapacak bir şey yoktu, köşkü korumalıydı. Birden aklı başından gidip beş on adım uzaklaşarak kapıyı terkettiğinde, kirlenen arılar köşke girerse ne yapacaktı. Eğer çiçek bir iki adım uzaklıkta ise hemen, bir turla kokusunu alıp, balını emip gelmesinde zarar yoktu ama bu da bir bekçiye yakışacak hareket değildi. Ancak yetişeceğine gözü kesse, yapılamayacak şey de değildi.

Bekçi arı bir süre sonra kokunun nereden geldiğini kesin olarak anladı. Bir

süre sonra da onu gözleriyle gördü. Çiçek kendi ayağıyla koruduğu köşke doğru geliyordu. Arada ancak iki üç adımlık mesafe vardı. Arı herşeye hazırlandı ama durum biraz farklıydı. Bekçi arı şimdiye kadar yürüyüp gelen çiçekleri hiç görmemişti. Onun için diğer arılar onunla fazla ilgilenmiyorlardı. Çünkü o her zaman emdikleri güle benzemiyordu, farklı bir çiçektir.

Çiçek kokusu evvelden iki gönüllü olan arının aklını başından aldı. Ona konup, balını sormanın ne kadar yanlış olduğunu sonradan anladı. Bütün arzuları kül olmuş gibi, konduğu yerde birden dünya tersine döndü, hiç bir arının bu mevsimde bulamadığı çiçek diye yalayıp durduğunun, yalancı gül olduğunu anladı. Arı kendini yitirdi. Birden bire çiçeğin dikenini onun küçük kafasına değdi. Şimdi geri açup gitmek de arı nesline leke sürmektir. Ne yapmalı... kararını vermekte gecikmedi, hayatının bütün manasını, zehirini, yapma çiçeğe bıraktı. Böylece ondan intamını aldı. Çiçek herkesi aldatırsa da bal arısını aldatmamayı öğrenmeli "Ah" diyen acılı ses, akşamki gibi yine Balcının avlusunda yankılandı. Bu ses bütün arıları savaşa çağırır gibi oldu. Arılar gruplar halinde, üzerinden kolanya kokusu çıkan kızın dört bir tarafına saldırdılar. Bekçi arının ölümünü gördükten sonra böyle bir güle konmanın yasak olduğunu anlayıp tövbe etmeliydiler. Ama artık, bu savaştan, geri çekilmezlerdi, zehirli bir gül bekçiyi tuzağa düşürdü, canını cehenmeme yolladı. Onu küçük bir düşman diye bırakmak olmaz. Ölmeli fakat bir adım bile geri çekilmemeli Malesef arıların yavuz bir kaderi var, düşmanlarını bir kere sokarak canlarını yakarlar, ancak kendi canları da zehirle birlikte çıkar.

Köşke kalanlar da bir kavga olduğunu anlayıp, ölüme gitmek için acele hazırlanarak vızıldaya vızıldaya geldiler. Önce bir kaç tanesi telaşlanıp, nasıl hücum etmeleri gerektiğini bilemedikleri için bir kaç takadın kurbanı oldular. Arıların arasında da tıpkı insanlar gibi, acizleri, savaş zamanı namertlik edip, evine kaçan namussuzları vardı. Onların bazıları, özellikle vücudu kirliler, köşkün yanındaki

kavgayı fırsat bilip, içeri girdiler. Balcı'nın en temiz arı köşklerine ilk defa vücudu kirliler giriyordu.

Dışarda ise ağır bir savaş vardı. Düşman iyice yavaşlamış, iki kolunu kaldırarak aciz bir halde koşmaya başlamıştı. Canını zorla kurtararak kulubeye girdi. Sonunda savaşmaya kudreti kalmayıp, başını saklayarak kendini yatağa attı

VI

Ne için Nöker Bekçi köyde olmadığı bir zamanda böyle önemli, siyasi bir sohbet yapmışlardı. Belki de onu adam yerine koymak istemediler. Bu fikir önce kimin aklına geldi. Daha önce küçük büyük her sohbe Sehetniyaz Ağa başkanlık ederdi. Sanki şimdi onun kuvveti azalmış, akli çalışmıyordu. Böyle ateşe, köze düşer gibi acele edecek ne var. Eğer herkesin fikrini öğrenmek isteselerdi, Nöker'ü hemşerileri saysalardı, biraz daha sabredip onun da gelmesini beklemeleri gerekirdi. Her bir sohbe insanlar Nöker'ün söylediklerine boşverseler de sonunda bir karar vermek gerektiğinde, "söylediklerinde doğruluk payı var" diyip onun fikirlerinden çıkmazlardı.

Annam Dükkancı, Nöker Bekçi'ye, dükkanın önünde yapılan konuşmaların hepsini teker teker anlattı. Her bir kelimeyi Nöker'ün içine işler gibi anlatıyordu. "Ay senin gibi birinin öyle bir sohbe ne işi var" diye ateş vermeyi de ihmal etmiyordu. Nöker, Annam'ın söyledikleri karşısında sadece "olamaz" diyordu. "Söyle hadi, nesi olmuyormuş, sen de hep ortaya konuşuyorsun" diye Annam onu ne kadar tahrik etmeye çalışsa da ağzından başka bir laf alamadı.

Nöker çayını bile içmeden doğruca Sehetniyaz Mollaya koştu-Evde onu Ayceren karşıladı:

- Babam koyunları alıp erkenden gitti.

Nöker Bekçi, Sehetniyaz Molla'nın dört beş koyununu nerede otlatıldığını biliyordu. Buna rağmen, kızın yanında biraz daha kalmak istedi:

-Baban koyunları nereye götürüyor?

-Şu eskiden beri gittiği yere, Balcıların oraya...

Konuşma bitince, Nöker'e gitmek düşüyordu. Oldukça yavaş konuştu:

- Ayceren, sen neden bana hoşgeldin demiyorsun?

- Ay, bu oğlanın bir yerlere gittiğini de bilmiyorum

-Ben şehre gidip geldim. Oradan sana hediye getirdim.

-Neden bana hediye getiriyorsun?

-Ah, Ben başka kime getireyim?..

Nöker Bekçi cebini karıştırmaya başladı. Kız daha fazla konuşmaktan utanarak, kendi işleriyle meşgul olmaya başladı. O anda o neredense bir yerden, karınağrısı gibi Mekan'ın sesi ile, sivrisinek vızıltısını andınan motoru peydah oldu. Nöker: "Of, Allah kahretsin, tam zamanını buldu" diye içinden küfretti. Kafasını evin içine uzatarak:

-Ayceren, ben babanın yanına gidiyorum, sonra bir gün... diyip, elini cebinden çıkararak geri döndü. Kız ona iyi kötü bir cevap vermedi

Nöker Bekçi, Aycerenlerin evinin tam karşısında motorunu kapatıp, etrafı kontrol eden delikanlıya seslendi:

- Hey ağzı sulu, külünü dökecek başka yer bulamadın mı? Cihansultan'ın bütün gece akıl verdiği ve kızı sınamak amacıyla gelen Mekan ondan geri kalmadı:

-Hey, ne konuştuğunu bil, burası polisin sana bekçilik yapman için verdiği bina değil, onun için buralara gelip de koç gibi salınma.

- E,! sen koçsan, ben de bir koçum. Ancak iki koçun kafası bir kazanda kaynamazmış.

- senden de koç mu olur? Dönek diyorlar sana

Nöker Bekçi'nin yüreğine hançer saplanmış gibi oldu.

Döneklik...

Bu. Nöker'ü ocağından, göbek bağının kanının damlamış olduğu toprağından ayırıp, yüreğini savuran, bağrını delen, ecel ile hayatın manasını birleştiren, uzun yıllar namusuna ateş verip yakasını tutuşturan, yaşamalı mı yaşamamalı mı sorusunu sorduran, sonunda gönlüne sığmayıp sırtını toprağa veren gücü kalmamış acizlik

değil miydi?

O, hiçbir zaman Nöker Bekçi'nin yanından geçebilecek kadar bahadır olmayacaktı. Namussuzların ve namertlerin ruhu, laf edip de söylenmeye bile değmeyen iki sözde değil mi?..

Bu lafı söyleyen insan, Nöker için, rüzgarın önünde sürüklenip giden bir çalı gibi, hiç kimseye hatta kendine bile faydası olmayan, ömrü de kaderi de anlamsız bir insandı. Nöker'ün her tür sululuğu affetmek yolunda gücü gayreti olsa bile, sıra bu söze gelince; bağışlanabilir günah vardır, bağışlanmaz günah vardır... Bu söz onu Allah'ın keremetiyle, peygamberin örtüsüyle örtünüp gönlüne hücum edilen zamandaki, o kale gibi sarsmamıştı. Şimdi, Mekan'ın gelip de Ayceren'in yanında ona "dönek" diyerek kara çalmasına ne demeliydi. Ona hain derler. Öyle yürek bozanın dilini ensesinden çekseler bile azdır... Nöker Bekçi çıyan gibi şişip patlamaya hazır bir haldeydi. Motorunu çalıştırıp, köy içnide tozu dumana katan, ağzı süt kokulu bu çocuk, kendi duygusunun fazlalığını kıza göstermek için, başkalarının yüreğini ayak altına alıp tekmelemekten hiç çekinmiyordu. Çocukluk etmişti. Ah! burnunu dikip de kız kokusuna doğru gitmesi neden?

Mekan'ın kendisi de büyür delikanlı olur. Liseyi bitirdikten sonra, günü gelir onu askere çağırırlar. O Nöker gibi yabancı bir memlekette askerlik yapmasın, bu iş başına gelmesin diye oralarda askerlik yapıp zindanda oturacak olsa, döneklik denen musalladın nasıl bir azap olduğunu dili ile değil de yüreğiyle duyar. Böylelerinin kız peşinde koşup, gönül avlamaya asla hakkı yoktur.

Nöker Bekçi, Mekanı eline geçirse suyunu çıkarıncaya kadar hırpalayacaktı. Mekan ise bu dünyayı sanki bir oyun sanarak Senetniyaz Molla'nın evinin etrafında birkaç kez dolaşıp, "yetişebilersen beni yakala" der gibi motoruyla şaha kalktı ve sonra da bir ok gibi gözden kayboldu.

Kan beynine sıçrayan Nöker yerde duran kalın sopalardan biri eline aldı.

Ayceren duramadı, yüreği yarılır gibi bağırdı:

-Ne yapıyorsun Nöker?

Nöker dönüp kıza baktı. Yüzünde, kıskançlık ateşiyle alevlenen öpke ve namusuna ilişilen bir insanın gözünü budakdan sakınmaması gibi bir ifade vardı. Ancak Ayceren ne derse desin, onu, yapacağı şeyden vazgeçiremeyeceği açık seçik belliydi. Kızın telaşlanıp:

-Nöker, kendini onunla bir tutma, o daha çocuk, demesini bile dinlemiyerek Cihansultan Teyzelere doğru koştu.

O "sen döneksin" sözünü daha önce, Afganistan'a askerlik yapmaya gitmeden önce, üniversitede, Hukuk Fakültesinde okurken, Askerlik dersini veren öğretmeninden duymuştu. O zaman öğretmenin yakasına yapışmayı yapılacak en doğru iş olarak gördü. Bunun yaptığı için de hiç bir zaman üzülmedi. Bu okulunu yarıda bırakmasına sebep oldu. "Nöker sen yanlış yaptın, okulunu bırakmamalı, sabırlı olmalıydın" diyenlerin hiç birine kulak asmadı. Kendinin döneke olmadığını tam tersine öğretmenin döneke olduğunu her zaman her yerde, sonu gelmeyen konuşmalarında defalarca söyledi. Olay bundan dolayı çıktı. Dekanın komutanın yanına gidip, Binbaşı Atakov'un ruhunun üniversitede var olduğu sürece okuyamayacağını söyledi. Komutan, onun derslerinde başarısız olduğu için böyle söylediğini sanıp dinlemek bile istemedi. Fakat bu konuda Binbaşının da fikrini öğrendi. Bundan sonra Binbaşı Nöker'ü göz göre göre hırpalamaya başladı. Nöker komutanın yanına gittiği için, bir gün fırsatını yakalayıp hıncını çıkardı, bütün kinini kuştı: "Sana döneke derler, eğer sen Afganistan'da askerlik yapmış olsaydın, vatanını bile satardın..." Binbaşı onu derse sokmayacağını da bu konuşmadan sonra söyledi. Nöker boş sınıflardan birine girip, içi içine sığmadan, askeri dekanlık komutanı Albay İvanov'a mektup yazdı. Bu mektupta şöyle diyordu.

"Bu mektubu Binbaşı Akakov ile aramızda geçen kötü olay münasebetiyle

yazıyorum. O, beni çileden çıkardı. "seni derse almayacağım" diyerek beni küçük düşürdü. Onun bana bu şekilde cahilce davranarak beni küçük düşmesi, bir, iki defa değil, çok kereler olmuştu. Artık sabrım taşı, kendimi tutamadım. Ona erkekçe cevap verdim. Kendisi beni bu şekilde tahrik etti...

Genç delikanlılar, buraya askerlik dersi olmak için sevinçli bir ruhla geliyorlar. Binbaşının onların bu asil ruhunu hırpalamaya hakkı yok. Ruhu dövülen gençler bu dersi nasıl çalışsınlar. Elbette, böyle durumlarda ona cevap verdiğim zamanlar az değildi. Binbaşı hepsini biriktirmiş, sonunda da sizin yanınızda beni, hiçbirşey bilmemek, emirlere kulak asmamak ve arkadaşlarıma kötü örnek olmakla suçlamış. Ben onun ancak kanuna sığan emirlerine uyabilirim. O ise "senin bana gereğin yok, "cehenneme git" diye ağzına geleni söylüyor. Tabii, benim ona lazım olmamam mümkün ama bu benim vatana gereksiz bir insan olduğumu göstermez. Ben de insanım, benim de bir şerefim var. "siz de bana lazım değilsiniz" diye ona evap verdim. O da bu cevabı kendine göre yorumladı. Benim kendi fikrime göre o askerlik dersi vermeye yeterli değil. Önce metodu yanlış. Öğrencilere nasıl davranılması gerektiğini bilmiyor. Bu da gençlerin milli onurunu yok ediyor. Ben ondan, Mahtum Kulu töreni için izin istediğimde "o da kim!" diye şairin adını bile doğru söyleyemedi. Kendi milli mısrasından, milli ruhundan habersiz olan insan, hiç bir zaman vatan sevgisini veremez. Sadece kendi bağına vurmayı, bencilik etmeyi sever. Daha fazla bir şey söylemek istemiyorum. Böyle insanlar vatani değil yalnızca subaylık derecesini koruyor. Ben böyle bir insana asla güvenemem. O kendini herkesten güçlü sanıp, güvenini sindirmekten başka bir şey bilmiyor.

Mahtumkulu törenine ondan izinsiz gittim. Yanlış yaptığımı sanmıyorum. Eğer o gün Binbaşı Atakov'un dersinde kalmış olsaydım, vatanseverliğe ait çok şey kaybedecektim. O ise "sen devlet sınavını vermeden geçersin, seni domates toplamaya gönderelim. Biz şairsiz de günümüzü geçiririz" diyerek bıyık altından

güldü. Doğrusu onun bu ruh boşluğuna gülesim geldi. Bu tavrım, onun hoşuna gitmedi. "Sana ne oluyor, sanki bir general gibi rahatsın. Beni teftişe mi geldin? çık sınıftan:" diyip beni iteleyerek kovdu.

Ben de ona: "Elime düştünüz. korkuyla değil, bunun bir sınırı var, insanları korkutarak onlara vatan korumak öğretilmez." diyerek dersi bırakıp çıktım.

Şimdi askerlik dersine girmek istemiyorum. Bunun başka bir sebebini de anlatmaya çalışayım. Gerçeği söylemek gerekirse, benim karnemde bir tane iki var. O da askerlik dersi. Niçin bana bu dersten iki veriyoryar. iki alan adam vatanını korumayı bilmez mi sanıyorsunuz. Hayır bu benim okuldan atılacağımı haber veren işaret. Çünkü askerlik dersi iyi değil diye okuldan kovmak moda oldu. Bakın kaç tane zeki, istekli genç askerlik dersi için okulu bıraktı. Kaç tanesi sadece bu sebepten maaşsız geziyor. Evet biz de sadece bir üç alabilmek için dolanıp duruyoruz. Bu yüzden binbaşının maskarası olmaya dayanıp geziyoruz.

Hani bizim vatana olan büyük sevgimiz, biz üniversiteye okuyup adam olmak için geliyoruz. Adam olmak için gereken en esaslı şey inançtır. Beni acı gerçekleri dile getirdiğim için okuldan çıkarabilirsiniz. Zaten ben Binbaşı Atakov'a onurumu çiğnetmem. Vatan vafalı evlatlarını diplomasız da bağrına kabul eder...

Dekanlıkta bir fırtına koptu. Albay ivanov, Atakov başta olmak üzere bütün subaylarını toplayıp öğrencinin neler dediğini bas bas bağırdı. Binbaşının yüzü kor gibi kızarıp neredeyse şişip patlayacakmış gibi oldu. Sonunda bütün suç, Nöker'ün uyumsuzluğunun üzerine atıldı. Binbaşı Atakov, böyle bir öğrencinin askerlik dersine giremeyeceği kararından dönmedi. Ayrıca kendine hakaret ettiği için onu askeri mahkemeye vermek gerektiğini de hatırlattı. Kendi halkının milli mirasını bilip bilmediğinin başkaları tarafından tartışılmaması gerektiğini savundu. Nöker ters saplanan bir balta gibi yaptığı iş için hiç üzmeden, bu durumda okuyamacağını söyleyerek okulunu bıraktı.

Kendisine dönecek diyen subayla böyle hesaplaşmıştı. Şimdi Mekan'a nasıl bir ceza vermesi gerektiğini düşünmeye koyuldu.

Mekan'ı bir eline geçirse yüreği rahatlayacakmış gibi koşuyordu.

Gözlerinin önünden bir film şeridi gibi, Afganistan'da askerlik yapışı, Mekan'dan biraz büyük ancak henüz çocukluktan çıkmadıkları gözlerinden anlaşılan arkadaşları, bunların çoğunun ölümün peençesine düşüp, gül gibi hayatlarının kül oluşu geçiyordu. Kemerli dağların içinden, üç dört arkadaşıyla birlikte yolu koruyuşlarını, üstü yüklü gelen arabalara ok attırmayıp, düşmanları nişanlayıp kaçtırmalarını, arabalar sağlam gittikten sonra, arkadaşlarını gönderip kendinin yalnız kalarak taştan taşa ok atışını birden bire omuzunun sızlayıp yandığını, aklının başından gidip, yerde çabalayışını, o zaman ecel okunun onu öldürmeyip, düşman eline teslim edişini hatırlayarak, sadece bir ah çekebildi. Her defasında "Ben tanrısızlardan kaçıp sizin tarafınıza geçtim" kelimelerini diline almadığı ve bir dilsiz gibi davrandığı için köpek gibi dövölüp, ecel kokusu taşıyan nemli çukura atılıyordu. Her defa gözünü açtığı anda eceli arzu ediyordu. Eğer Tanrı, Azrail Meleğini alemin bir yerinde bulup da gönderse, Nöker onun ayaklarını bile yalamaya hazırdı. Ama kendini, yaşatacağın da öldüreceğın de yalnız kendisi olduğunu anladı. Nasıl yaşamalı, ne yapıp yaşamalı. Bu soruyu hem bir kabre benzeyip, kendini diri tutan zindan, hem de bıçaklarını bileyip gözüne sokmak isteyen düşman anlamadı. Onlar, en güzel, hayatının ocağına döneceklik edeceğı zamana, "Tanrıya yakın olan zaman" diyorlardı. Tanrı ile vatan Nöker'ün ömür terazisine koyuldu. Ruhunu isyan ettiren, yüreğının cümbüşünden çıkan ses "mutlaka yaşamalısın" diyerek onu gökyüzündeki meleklerin yanına değil de annesinin bir zamanlar çörek pişirip verdiği tandırın toprağına çağırıyordu. Ama onun Kelime-i şehadet getirmeden Allah'a güvenmeden yaşaması zordu.

Önüne Allah'ın nefesinin düştüğü kerametli kitabı, Kuran'ı attılar. Nöker'ün okulu bitirdiğı vakitlerde köyde Sehetniyaz Molla'nın huşuyla okuduğı güzel kitabın

harflerine aşık olarak, öğrenmek için Molla'nın yanına gittiği zamanlar az değildi. Molla, ona her defasında "Oğlum, eğer bu kitaba kaderini bağlarsan, bir daha hiçbir zaman onu terketmemelisin, sen bunun farkında değilsin, sana eğlence gibi geliyor" diyip, öğretmek şurda dursun, kılını bile kıpırdatmadı. "öğretmezsen, öğretme bana zaten lazım değil" diye kendinin sinirlenişi, Mollanın da "küfürlü konuşma, sinir kafirdir" diye öğüt verşi hatırındaydı. Birden bire ayetlerden çıkan şu ses Nöker'ün gönlüne kanaat , kaderine umut verdi. Onu defalarca içinden tekrarladı. "Allah'ta hiç kimsede olmayan bir büyüklük bir mekirlilik var..."

Kuran'daki bu ayet onu gece gündüz rahat bırakmadı. Kurnaz olmalı, az da olsa yalan söylemeyi bilmeliydi. Tek çıkar yolun Kuran'a bel bağlamak olduğunu, onun kendini zindandan çıkarıp, eceline sebep olabilecek silahı da eline verebileceğini düşünerek kendini teselli etti.

Nöker kuran'ı üç kere öpüp başına koydu. Bu andan itibaren Nöker'e olan davranışlar değişti. Onu yıkayıp temizlediler. Yeni elbise verdiler. Yarasını iyileştirdiler. Sonra da ruhunu yenilemesi ve Allaha daha yakın olması için ona bir Molla verdiler. Nöker Molladan Arapça yazıp okumayı öğrendi. Bunları aldatıp kurtulmalı mutlaka" diyen fikri at koşturarak, onun anavatanına giden yolları nasıl bulacağı konusunda yardım ediyordu. Şimdi ana-baba ocağına diri olarak dönmeyi arzu ediyordu.

Bir gün mollasını telsiz radyonun başındayken gördü. Molla o zaman daha da rahat konuşmaya başladı: "Alem, cihan çeşitli ruhların sesiyle dolu, ben bu telsiz ile, bu seslerin arasından geçerek Allah'a bilgi gönderiyorum. Ona kullarının isteklerini söylüyorum.

Nöker onun, nasıl Allah'a bilgi gönderdiğini anlamayacak kadar saf değildi. Kendinden bilgi almak için ona bu mollayı verdiklerini de biliyordu. Ancak mollanın ses yayınlayan telsizi gözüne pek sıcak göründü. Benzer bir alet bulup, memleketine

ulaşabileceğini düşündü. Ulaşmasa bile, oraya kendi halkına bilgi aktarabileceğini düşünerek sakinleşti.

Sonuçta, ses yayınlayıp kendi vatanına yüregindekileri anlatacak bir aletin göğsünün altında gizlice çalıştığını anladı. Bu Nöker'ün kendi yüreği idi. Göğsü iki tarafa açılan bir kutu gibi hareketleniverdi. Diğer telsizlerden farklı olarak "küt, küt, küt" diye çalışıyordu. O ses alemin genişliğini dolaşarak, sesleri toplayıp gelerek yine Nöker'ün kendisine haber veriyordu. "çalış, güm güm at benim hiç kimseye bağlı olmayan yüreğim, gökyüzü ses dolu zemin ses dolu, senin sesin hiç bir sesin içine karışmasın, yok olup gitmesin, varacağı menzile varsın" diyerek Nöker, bir icat yapmış gibi konuşur, göğsünün altındaki emanet de arzuyla çalışırdı. "Ey benim aziz emanetim, belki sen "delinin bir kelimesi felek olsa da bir kelimesi gerek" diyen atasözünü bilirsin. İkimizin peşinde gezen Mollanın şu lafı hoşuma gitti. Onun gülerek söylediği bu söz ağzına gelen ilk yalandı: "Dünya insanı büyük bir bedbahtlıktan mahrum etmiştir. Alem cihan ruhların sesiyle dolu. Eğer insan kulağı onların hepsini işitmiş olsaydı, sağır olurdu. Ben ruhların arasından Allahın sesini duyabiliyorum" demişti. Bırak o, bu sesleri duysun. Sen gizli dalgalarını uzak mesafelere ulaştırarak benim sağ olduğumu, anne sütüne riyakarlık yapmadığımı vatana söyle. Seni dinleyip, yolunu kesebilecek bir ispiyoncu daha anasından doğmamıştır. Rahatça git. Biliyorum sana sıkıntı verecek şeyler olabilir. Çünkü seni uçurup duran emanetin kendisi etten. Sen alem cihan aralığındaki seslerden eriyip akıp, pare pare olarak kendini yitirme. Gayret et. Seslerin en kederlisine bile kulak asma.

Senin en büyük görevin, arşa çıktıktan sonra, yere bakarak, kendi ocağımdan, kendi annemin yüreğinden çıkan sesi duyabilmektir. Eğer bin avazın içinden kendi annenin sesini, toprağın "balam" diyen hasretli ezgisini duymazsan sana bu dünyada yaşamak haramdır.

İlk önce babama git, ona şöyle de: "Ben oğlunun yüreğinin sesiyim, dağlar, tepeler, sınırlar aşıp geldim. Senin oğlun sağ, esen. O senin yüzünü yerde bırakmaz, başını dik tut. Oğlun hiç bir zaman döneçlik etmez" Babam bu dünyaya lanetli oğul verdim diye baş yerde gezmesin. İlk haberim bu, git ona söyle...

... Küt...

-Ben yolumu kaybettim. Fazla yükseğe çıkmışım, duyuyor musun. Burada ruhların sesi yok. Hangi tarafa bulak kabartsan telsizlerin sinyali; her taraf bu telsizlerin karışık sesiyle dolu. Onların bu kadar çok olması neye lazım, yerin kulağını sağır mı etmek istiyorlar?!

"Sen şimdi, hiç bir şey için başını ağrıtırma. Onlar sana hiçbirşey yapamaz. Her zaman onlardan bir karış yukarda ol. Çok yüksekte uçup git. Sana güzel gelen seslerin arasından geçip git."

Küt..küt...küt...

-Yol açılır gibi oldu. Ama ben istediğimden farklı bir yere düştüm. Alemin bu tarafında, geçen asırların sıkıntı ve eziyetleri toplanmış, beni bırakmıyorlar. Onlar bir zamanlar ölüp gidenlerin ruhu, ve insanlardan hiç memnun değiller... Aralarından geçecek yer yok. Beni aşağı bırakmıyorlar, kendi yanlarında alıkoymak istiyorlar...

"Geri dön..." Nöker arşa yolladığı yürek dalgalarını geri döndürmek için uğraştı: "Başka yollarla git."

-Yol yok. Burası annelerin ah ve intizarlarıyla dolu, onlar ellerinden alınan yavrularını arıyorlar. Etrafımı hep endişe ve keder sardı. Onlar benim sesimi kendi yavruları sanıyorlar...

Nöker'ün uçurduğu dalgalar yine geri döndü. Nöker "başaramadın" diye tekrar yüreğine seslendi."Onlar annedir, yürekleri yufkadır. Ben de kendi annemi

bulmak istiyorum deseydin mutlaka bırakırlardı..."

Nöker yattığı yerden dalgaların, hiç bir sıkıntı çekmeden gidişini izledi.

-Yine, ak saçlı bir annenin ruhu durdurdu. Beni kendi oğluna benzetiyor. Ben, kendi annemin yüreğine gitmeye çalıştığımı söyleyince de bana oğul ol diyerek yalvarıyor. Ne yapayım. Durumumu gene mi anlatayım?.. Anlattım, ama o ağlıyor. Benim yavrum Afganistan'a gitti" diyip ağlıyor, Oğlunu gördüm, o sağ diyeyim mi? Oğlunun sağ olduğuna kendisi de inanıyor. "buluver onu oğlum" diye bana yalvarıyor. Oğlun mutlaka geri döner dedim. O biçare, sadece bana uzun ömür dileyerek ağlayıp kaldı.

Şimdi arştan aşağı iniyorum. Yer görünmüyor. Nereye baksam masmavi deniz.

"Yolunu kaybetme, şu anda büyük okyanuşun üstündesin, buraya gel, uzağa gitme, yere haber ver senin sesini benimkiler tanır." diye Nöker telaşlanmaya başladı.

-Müjde, kendi vatanımızın üstüne geldik, Doğruca başkente mi gideyim, yoksa ilk önce evimize mi gitmemi istersin. Köy sessiz, karanlık... insanlar tatlı uykularındalar...

"Köyümüze mi vardın, aferin işi bitirmişsin: yavaşca evimize gir. Birden bire onları korkutma, kimseyi uyandırma olur mu: Annemin rüyasına gir."

...küt... küt... küt... küt

-Girdim, annen fazla zayıflamış. Seni görüp gülümsemeye başladı. Babana taraf dönüp, onu dürtüyor. Oğlumuz yaşıyor, demedim mi diye sevincinden ağlıyor. Babanı ilçeye çağırıp senin dönek olduğunu söylemişler ama o inanmamış.

"Sen anneme, ak sütüne hiç bir zaman ihanet etmeyeceğimi söyle. O babamı inandırır."

-Söyledim. "Balam hiç bir zaman annesinin yüzünü kara çıkartmaz" diyor...

"Sen onları benim hemen geleceğime inandır ve yavaşca rüyalarından çık.

Şimdi göbek bağının gömüldüğü yeri bul...

... küt...

-Bulamıyorum. Belki de çürüyüp kaybolmuştur...

"Doğru olamaz, iyice bak bakalım, ocağımızın, tandırımızın yanına bak..."

-Yok, evinizin etrafında yok

"Telaşlanma, topraktan sor. O mutlaka nerede olduğunu söyler"

-Bilemiyor. Bu köyün toprağına Nöker isimli oğlanın göbek bağı gömülmedi diyor.

"Sen yanlış anlamışsındır, böyle bir şey olamaz. O zaman hangi toprakta gömüldüğünü sor."

-O, Türkmen toprağına senin göbek bağının gömülmediğini söylüyor.

"O zaman nerede gömüldüğünü sor."

-Hiç bir toprağı! Zeminin hiç bir yerine senin göbek bağı gömülmemiş.

Bu olay Nöker'e ölümden ağır geldi. Onun böyle olmaya hiç hakkı yoktu. Annesine, sadece kendisini dünyaya getirdiği için değil, doğumevinde bağırarak, göbek bağını oradan aldığı için de minnetardı. Üniversitede okurken, doğumevlerinden birinde çalışan bir kızla tanıştığında ondan bu konu hakkında kötü şeyler duymuştu. Kız, dünyaya gelen bebeklerin, göbek bağlarının kesilip çöpe atıldığını, onların çöpler arasında birbirine karıştığını ve sivrisineklerin yiyeceği olduğunu söylemişti. O zaman Nöker: "Nereden onlarda edep, terbiye olsun, asıl onları toprağına bağlayan ruh yok. Bu halde nesiller nasıl küçülmesin" diye üzüldü, bu göbek bağı meselesinden sonra, kendi yasalar kitabını, işte o zaman yazmaya başlamıştı.

Annesinden göbek bağının akibeti hakkında hesap sormuştu. Annesi ona: "Oğlum merak etme, göbek bağı kendi ocağımızdadır. Ben kendime geldiğimde, senin oğlan mı kız mı olduğunu sormadan önce, göbek bağını bırakmalarını istedim."

diye, oradaki pek çok kadının, göbek bağının lazım olmadığını söyleyip, bıraktığını anlatmıştı.

Gurbet elde yatan Nöker'ün yüreğinin getirdiği bu habere inanmak mümkün değildi. Yine yüreğine seslendi: "Annemin rüyasına tekrar gir. Doğumevinden çıkarken, göbek bağımı alıp almadığını sor. Bunu bilmek önemli de. Düşmanlar kendi vatanına, göbek bağı olmasa bırakmıyorlar de..."

Küt...

-Topraktan bir ses çıktı.

"Nasıl bir ses?"

-En güzel şarkılar bu köyde söylendi diyor. En güzel düğünler bu köyde yapıldı diyor. En güzel kızlar bu avada var diyor.

"Benim hemen, en güzel kızları görmeye, en güzel şarkıları dinlemeye geleceğimi söyle. İnsanlar bu köyden göçmesinler, anneme babama söyle onlar da göçmesinler.

"Beni canlandıracak sadece bu köy olur. Beni yaşatan da bu köydür. Annemden göbek bağımın varlığını, yokluğunu sormayı unutma.

-O tatlı uykuda gülümseyerek yatıyor. Rüyasında senin sesini duymak için bekliyor. Ben ondan sordum. O da "Nöker can, göbek bağı yok diye üzülmesin, o ocağındadır, hiç merak etmesin" diyor.

"Oldu, oldu, şimdi rahatladım. Ben mutlaka köye geleceğim. İşi bitirdin."

- Ben geri geldim...

"Geri gelirken, sana zahmet olmazsa, Banbaşı Atakov'un da rüyasına gir. O, "sözlerim doğru çıktı bakın Nöker döneklik etti" diye, göğsünü kabartarak subayların arasında dolaşmasın. Söyle ona, Nöker namert değildir de."

Küt... küt...

-söyledim inanmıyor...

"Geri dön o zaman; bu hiç düzelmeyecek. Sen Pakistan'ın üzerinden gelmeyi unutma. Bizim elçiliğimizin nerede olduğunu, oraya nasıl gidileceğini öğren..."

Ay geçti, yıl geçti. Günlerden bir gün Nöker geri döndü. Onu, sılası, tozlar içinde yatan eski kulube yıkıntıları ile karşıladı. Birden bire gözlerinin ferisi kaçıp acizledi: "Beni sadece senin ruhun kurtardı. Sadece senin için yaşayacağım." Ancak şimdi nedense, buradan zindanda yatarken duyduğu sesleri duyamıyordu. Nedenini anlayamadığı bir soğukluk yüreğini sıkıyordu.

Göbek bağımlı galiba, gerçekten bu toprağa gömülmemiş diye kalbi çarpmaya, homurdanmaya başladı. Yüreği takatten düşüp, babasının yeni yerleştiği yere gitti. Yeni evlerini sora sora buldu... Annesi, babası, kardeşleri onu kucak açıp karşılasalar da, Nöker'ün iki üç gece eski köyünde kaldığından habersizdiler.

"Vah can balam, yavrum, geldiğinde, yeni göçtüğümüz yerden haberin de yoktur, geldiğin gün sormalıydın" diye annesi duygulandı.

Nöker şerefine verilen yemekten sonra, misafirler dağılınca, aklı başında değilmiş gibi konuştu. Burada yüreğinin sıkıldığını, eski yurt yerine gidip yaşamak istediğini söyledi. Babası önce onun bu söylediklerini dikkate almadı. Annesi ise gözyaşlarını tutamayıp ağladı. Nöker iki ateş arasında kaldı. "Beni hiç merak etmeyin, ben arada bir buraya da gelirim." diye annesini teselli etmeye çalıştı. Babası boğazını temizleyip ne diyeceğini bilemeden konuştu:

-Sen orada ne yapacaksın?

-Yaşayacağım

-Ne yani, burası sana dar mı geldi?

-Evet! Ben dünyada oradan başka hiç bir yere sığamıyorum.

Annesi de söze karıştı:

-Babası, olmazsa biz de oğlumuzla beraber oraya gidelim.

-Ay! boşversene- Batır Ağa'nın kanı beynine sıçradı. -Bak hele, seni orada

ne tutuyorsa, onu da koparıp getirelim.

-Hayır baba, beni tutan şeyi koparıp getirmeye gücünüz yetmez. Beni tekrar dünyaya getiren ruhum orada yatıyor.

- Hay aptal! Ruhum mu dedin? Ruh ha, ruh... diye babası, razı olmadığını gösterip, homurdanarak, sövüp sayarak dışarı çıktı.

-Anne! diye sessizce gözyaşlarını silip oturan annesine döndü.

Bana gerçeği söyle, göbek bağımı getirdiğin doğru mu?

-Evet, evet oğlum. Senin göbek bağının gidecek bir yeri yok...

Nöker'ün annesinin yüzü aydınlandı.

-Senin de, öteki kardeşlerinin de, hepinizin göbek bağı vardır oğul.

Yerinden kalkıp eski bohçayı eline aldı, çözüp oğlunun önüne attı:

-Bunları ne yapacaksın oğlum?

-Anne, sen niçin bunları yere gömmedin?

Nöker, serçe parmağının ucu gibi büzüşüp kalan, kendi kendine yapışarak tostoparлак olan göbek bağını görüce bir tuhaf oldu. Göbekbağlarını seyretmek biraz güzel de olsa, onlar Nöker'ün inançlarını boşa çıkarır gibiydi.

-Böyle saklasan da oluyor oğlum. Yavrularım evcimen olsun, evin etrafından uzağa gitmesinler diye, hepinizin göbek bağını bir bohçaya koydum. Bak bu büyük kardeşinin, bu da onun küçüğünün, bu da senin, diğerleri de küçük kardeşlerinin diye göbek bağlarını tek tek gösterdi.

-Anne sen şimdi bunları ne yapacaksın?

-Ne yapayım oğlum, ocağımızın yanına hepsini beraber gömsem, hep birbirinizi istersiniz. Hepiniz bir, evden çıkarsınız. Hepiniz ağzı bir olursunuz.

- Bunları bana verir misin?

- Vah! sen bunları ne yapacaksın yavrum?

- Bana çok lazım anne.

- Al oğlum, kaybetmeden sakla. Yeter ki buradan gitme.

- Kaybetmeyeceğim anne Ben bunları beni zindandan kurtaran toprağa vereceğim. Bunlar kanın damladığı yere gömülmelidir. Bunu yapmak en doğrusu olacaktır.

- Ah! oğlum. Bize yine ayrılığı tattırma, perişan etme...

- Anne beni toprağın kudreti size kavuşturdu.

- Ne yapayım balam, başın dik olarak gezdiğine şükür ediyorum. Senin riskini evlendirmeden ayırmış olacağız diye annesi ağladı.

- Sen hiç merak etme anne yine ay gibi bir gelinin olur.

Nöker göbek bağı bohçasını eline aldı. Sonra da o dünyaya geldiği topraklara eski ocaklarının yanına, göbek bağı yeni doğmuş gibi gömdü.

Bundan sonra yüreği ferahladı. Bu toraklardan artık hiç ayrılmayacağını hisederek, anne babasından ayrı yaşamaya başladı.

İnsanlar onun bu hareketlerini, yürek hasretini anlamadan: "Ay Nökerdür bu, zindanda yatıp gelince, insanın aklı yerinde mi kalır" dediler.

Nöker Bekçi Cihansultan Teyzelere geldiğinde Mekan iç odalardan birinde, sere serpe yatıyordu. Cihansultan'a başıyla selam veren Nöker eve girdi. Yüzünde kan kalmayan yiğidin durumundan korkan ihtiyar:

- Ne oldu oğlum, hayır mı? diye sorsa da ondan bir cevap alamadı. Gözü hiç bir şeyi görmeyen Nöker, Mekan'ı, yakasından tutup kaldırdı:

- Kim dönek, kim ispiyoncu diye önünde titreyip duran oğlana bir tokat attı.

Mekan da ellerini kaldırıp, ağzına geleni söyledi. Bağırıp çağırdı. Cihansultan Teyze herşeyden habersiz neyin ne olduğunu bilmeden Nöker'ün ensesinden yapıştı:

-Çık evden şerefsiz, sen kim oluyorsun da ona tokat atıyorsun? diye ensesinden çekti.

Nöker Bekçi, kafasının fazla kızıp, sinirinin son haddine geldiğini o zaman

anladı. Duvara yaslanın Mekan ise yaralı bir arslan gibi, dişlerini sıkıp, pençesini açarak bir fırsatını bulup, Nöker'ün üstüne atılmak istercesine duruyordu. Nöker bundan sonraki hareketlerinin aşırıya kaçacağını anlayıp:

- Cihansultan Teyze, oğluna sor bakalım, ne demiş diye nefes nefese sordu.
- Ne demiş o. Ne olduysa senin yüzünden olmuştur. Yumruk kadar çocuğun üstüne böyle atlamaya utanmadın mı?
- Çocuk olur mu? Ne dediğini kendinden sor.
- Sopa yutmuş gibi durma, sende konuş diye Cihansultan Teyze oğlunu azarladı.

Mekan dudaklarını dişleyip, sesini çıkarmadan durdu.

- Söyle kuzucuğum, ne dedin ona.

Mekan ellerini sallayıp, hiç bir şey demeden kapıdan ok gibi fırlayıp çıktı. Cihansultan Teyze kendisi suçlu gibi başını öne eğdi. Biraz sonra kendini toplayıp yumuşak bir sesle konuştu:

- Hadi, ne olduysa kendin söyle. Ben onu kendim azarlarım.

Nöker Bekçi çömelerek keçenin desenini tırmalamaya başladı. Anlattığına pişman olur gibi, Mekan'ın ona neler dediğini söyledi. Ancak bu olayın Ayceren'in evinin yanında geçtiğine dair tek bir söz bile etmedi.

Cihansultan Teyze söyleyecek bir şey bulamadan uzun süre, sessizce oturdu. Kendi kocası hakkında da böyle dedikoduların çıkarıldığı zamanlar az olmamıştı. Kendisi, ocağa döneklik etmenin ne kadar kötü olduğunu bilemeyecek bir kadın değildi. Bütün bu dedikodu ve iftiraların hepsine mukavemet edebileceği gayreti kalbinde bulurdu.

Arada sırada kendi kendine ateşlenip, acıdan aciz düşüp ağladığı zamanlarda ne yapacağını bilemeden Kurtmurat'ın resmine bakıp, derdini anlatarak, için döküp ferahladığı, kendini teskin ettiği zamanlar az değildi.

Kurtmurat'ın ne ölü, ne diri haberi geldi. En kötüsü de buydu, muallaktaydı. Cihansultan uzun yıllar boyunca, kendini bilinmeyen bir dünyaya bırakmış, kalbine umut kıvılcımları ateşlemiş, "yarın gelir, obür gün gelir" diye yüreğini ona düğümlemişti. Gerçekte onun savaşta kaybolduğundan şüphelenen yoktu. Ona saygı duyuyor, çalışkanlığını takdir ediyorlardı.

Fakat, dili kaşınan, daima kötü şeyler söyleyenler de az değil. Ağzına geleni söyleyip, dilini tutamayanlar, içi fesatla dolu olanlar: "Kocanın, sırma saçlı bir güzelin yanında, vatanından bi-haber, şarap ve zevk içinde yatmadığını nereden bileceksin." derlerdi. O zaman Cihansultan'ın hali Nöker'ün şimdi deliler gibi kürkreyip gelişinden beş kat daha kötü olurdu. Bir keresinde, meydanda çiftçilerle çay içerken, böyle konuşan bir adamın kafasına çaydanlıkla neredeyse vuracaktı. Ne yazık ki, onu elinden tutanlar oldu...

- Nökercan, sen bizi affet

Uzun zamandır, sesini çıkarmadan yutkunup oturan ihtiyar az kalsın ağlayacaktı. Aslında Nöker'e çok şeyler söylemek istedi ama boğazına tıkanan bir yumruk buna engel oldu, Nöker bunu farkettiler, elini yere dayayıp kalktı.

- Otur! Hiçbir yere gitme. Çay ikram ediyim.

Cihansultan Teyze, Nöker'ü, oğluyla olan yakışksız olayı unutuncaya kadar hiç bir yere bırakmadı. Nöker'ün babasının, annesinin gençliğinden, sayılan insanlar olduğundan, daha bir çok şeyden laf açtı.

Nöker Bekçi, Cihansultan Teyze'nin, kendisi suçluymuş gibi başını eğmesinden, gerçekte onunla aynı derdi çektiklerini anlamıştı.

Cihansultan Teyze'nin soheti sobeti, kendisinin İlçe Parti Merkezine gidişine kadar uzadı. Parti kartını, Parti sekreterinin masasının üzerine bıraktığını da Nöker'den gizlemedi.

Laf buraya geldiğinde bekçinin rengi attı. Cihansultan Teyze'nin yüzüne şaşkın

şaşkın baktı. Daha da yerinde oturamadı.

- Ne var oğlum, ben yanlış mı yaptım? diye Cihansultan ondan sordu.

- Şey! Hayır, yani iyi de sayılmaz, diyip Nöker yerinden kalktı, kapının ağzına gitti ve ardına dönüp:

- İyi de değil Cihansultan Teyze, ben hayatta kendi inancına riyakarlık edenleri sevmiyorum. Sen benim sözlerimden alınma ama böyle de yapmamalıydın.

* * *

Nöker Bekçi eski çeşmenin kenarına geldiğinde Sehetniyaz Molla ile Arhip Balcı'nın sohbeti Adem ile Havva'yı İrem Bağından çıkarıp yere indirmişti. Balcı çeşmenin kendi avlusuna olan tarafında Nuh Devrini anlatıyordu. Sehetniyaz Molla, çeşmenin öteki tarafında dünyayı unutmuş anlatılanları dinliyordu. Onlar Tevrat ile Kuran'ın aynı şey hakkında birbirlerine tezat olduğu yeri tartışıyorlardı. "Aslında onun bu söylediği doğru olmalı" diye molla kendininkini kabul ettirmek istiyordu. Balcı onunla uzun uzun tartışmak istemedi. Onu kendi haline bıraktı. Neşesinin bol olduğu günlerde, "Sehetniyaz senin söylediklerin doğru" der, bu da Sehetniyaz'ın çok hoşuna giderdi. Nöker, Balcı'nın aslında hiç neşesinin olmadığını farkına vardı. Mollanın da eski hali yoktu, yüzü soluk görünüyordu. Nöker iki ihtiyarın konuşmasını bölmeden, başıyla yavaşça selam verip, sehetniyaz'ın yanına çöktü.

Nuh Devrinin Sohbeti arasına:

- "Nasılsın iyi misin" lafı girdi. Sonra tekrar sohbetlerine devam ettiler. Bekçi sessizce oturup dinledi. Daha önce defalarca dinlemiş olduğu bu sohbeta, tekrar kulak misafiri oldu. Fikirlerinin yularını da serbest bıraktı. "Balcıya bu kadar neşesiz olmak yakışmaz. Acaba ayağının ağrısı mı yenilemiş. Yok, yok, ağrıyla filan böyle oturacak bir adam değil o..."

Nöker Bekçi, onu Sehetniyaz Mollayla olan zevkli sohbetlerinde daha önce hiç böyle görmemişti. Buna cin çarpmış... Balcı sanki Nuh Devri'ni yaşamış, şimdi de oradan kaçıp gelmiş gibi konuşuyordu. O afetten Tufandan kurtardığı şey, elindeki İncil'i ve Tevradiydı. "Bu ne demek kitaplarını daha önce hiç yanına almazdı." Nöker buna bir türlü anlam veremedi, sadece, eski çeşmenin obür tarafından kopup gelen konuşmayı kafasında tartıyordu, zaten başka çaresi de kalmamıştı.

... İnsanlar dünyada çoğalmaya başladığında, onlardan kızlar da dünyaya gelmiş. Ondan sonra tanrının oğullarının insan kızlarına gözü değmiş, onlar daha güzelmış, herkes kendi seçtiğini kendine eş almış...

"O zamanda kolaymış" diye Nöker Bekçi aklından geçirdi. "Şimdiki gibi ağzı süt kokanlar yokmuş" diyip Mekan'ı hatırladı, sonra Balcı'nın hikayesini fikirleriyle koalmaya başladı: "Başaramamış. Tanrının ilk yaptığı yanlış bu. Niçin insana tam yüz yirmi yaş vermiş. Yüz yirmi yaş verdin mi, verdiğin sözde durmalısın. Daha elliye altmışa gelmeden Azrail onları cehenneme yolluyor. O insafı elden bırakmış, çiçek gibi çocukların ne suçu var. Ecel kimi zaman da onlara vuruyor. Benim böyle şeylerden haberim yok demek istiyorsun. Hadi ne diyeyim, yine insan fakir, affedici"...

...O devirlerde tanrının oğulları insan kızları ile evlenmişler. Çocukları olmaya başlamış. Onlar geçmişin güçlü ve onurlu insanları olmuşlar...

"Fakat sen ne yapmışsın, onlar senin gözüne dünyayı karıştıran insanlar olarak görünmüş. Sen onların, hem yüreğinde hem de kafasında şer işler gütmekte olduğunu söylemişsin... Neden Adem ile Havva'yı cenneti kirllettiler diye İrem Bağından kovdun. Bu işi yaptıklarını gözlerinle görüp, tekrar yere gönderdin. Eğer o zaman onlara ceza verseydin, şimdi yerde herşey normal olacaktı. Ama sen

suçlarını affetmişsin. Onları kirliliğe çağırmışsın, hadi şimdi de toprağı kirletin der gibi onları yere indirmişsin. Ama onların orada kötü işler yaptığını ne sen söylüyorsun, ne de insanlar söylüyor. Ne yaptıkları da belli değil. Kirli işler diye insanların, fikir ve duygularıyla yaptıkları işleri hesap ediyorsun. İnsanlar senin elinden gelmeyecek şeyleri yapmaya başlayınca da galeyena geliyorsun: "İnsanlar toprakta ne işler yapıyorlar" diye sinirlerine hakim olamıyorsun..."

-Merhametli Tanrı şöyle demiş: Yerin yüzünden insanları yok ederim. Ben orada insandan başlayarak, hayvanları, yırtıcıları ve gökyüzündeki kuşları, her neye can verdiysem hepsini yok ederim. Onlara can verdiğim için şimdi üzülüyorum...

"Üzüntün gerçekse şimdiki eziyetin ne? İnsanların suçlarını boynuna assan, şer iş yaptıkları zaman mertçe ölmeye hazır olurlardı. Sen bunları kesinleştirmeden, insan yerde ne yapıyor, diye her defasında tekrarlıyorsun. Bu senin insanların işini değerlendirebilememenden mi? Yoksa su getireni, suya batırmak, testi kıranı arşa almak mı istiyorsun. Niçin Nuh denen insan yanına geldiğinde, ondan toprakta neler olduğunu teker teker sormayıp, tam aksine ona, eski bir dostunmuş gibi yanında yer gösteriyorsun. O, senin gazaba geldiğini görerek kendi canından korkmuş, sana yaltaklanmaya başlamış. Senin çok iyi işler yaptığını söylemiş, senin fikirlerine katılmış. Ona hiç birşey sormadan dediklerine inanmak olur mu? Savaş talimini daha az bilen hanlar bile böyle yapmamış, önce bir soruşturmuşlar, gördüklerini, duyduklarını kendi kafalarında tartmışlar. Ancak sen sadece Nuh'a canını kurtarmanın yolunu öğretmişsin. "Kendine bir gemi yap" demişsin. Sanki yeryüzünde Nuh'tan başka vefalı bir insan yok gibi diğer insanlar gözüne görünmemiş. Senin bu siyasetin daha da aciz olduğunu göstermiyor mu? Sonra bazı insanlar senin nasihatlerine güvenmemeye başlanmış..."

-Hadi, ben dünyayı suya gark edeceğim, gökyüzünün altındaki hayatı var eden bütün tohumları yok edeceğim. Yerde ne varsa hepsinin ömrü bitecek.

Ancak sen benim nasihatlerimi tut: Gemine gir, yanına oğullarını, eşini, oğullarının eşlerini al.

Sonra da gemine her hayvandan ve çeşitli tohumlardan seninle beraber yaşamaları için çift çift getir. Hem erkek, hem dişi tohumlar olsun... Sen ne yersen onların çeşitlerinde de toparlayıp yanına al. O hem sana, hem diğerlerine yemek olur...

"Nuh görgülü, Nuh fakir, başka ne yapsın, Tanrı ne derse başüstüne diyip canına kurtarmaya bakıyordu. Tanrının en çok itibarına da münasip olan bir insan. Onun dediklerini aynen yapıyor.

"Her yerde çalışkan kişiler var" diye Nöker içinden homurdandı: "Bir şey diyecek değilim, tabii büyük kişiler olabilir. Gemi inşa fabrikası olmadan da böyle büyük bir gemiyi yapanlar belki vardır. Deli petro gemi inşasını öğrenmek için Hollanda'ya gideceğine, gelip buraya baksaydı. Belki onun hatırına, da böyle işleri yapan insanların varlığı gelmemiştir. Nuh veli, tanrının söylediklerini dinleyip, görülmemiş, duyulmamış bir gemi yapmış..."

-Merhametli Tanrı Nuh'a şöyle demiş: "Ben yine yedi gün yağmur yağdıracağım. Kırk gün, kırk gece yağmur yağdıracağım. Ben, ne yapıp yapıp bütün canlıları yer yüzünden sileceğim..."

"Nuh da bunların olacağını bilen biri, yağdır ne kadar yağmur varsa..." Nöker Bekçi Sehetniyaz Ağa'nın oturuşunu seyredip gülümsedi. İhtiyar sanki yağmur yağıyor gibi büzüşmüş oturuyordu.

Dünyayı su, sel aldı. Gökyüzü yırtılır gibi yağmur boşandı... insanlar suyun içinde telef oldular. Yüzme bilmeyenler boğulup, ummanın dibine gittiler. Yüzme

bilenler de fazla dayanamadılar. Dalgalar kulaç kulaç bütün insanları koynuna alıyordu. Gökyüzü ise sanki yeryüzünün üstüne çökmüş gibiydi. "Ey Tanrım" diye Sehetniyaz Molla söylendi.

Nöker Bekçi anlamlı bakışlarını ona yöneltti:

"Şimdi ne görüyorsun Molla, Tanrı kırk gün kırk gece yağmur yağdıracağım dese de yeryüzünde 150 gün su olmuş. Yaptığı işten zevk almış olsa da tanrının kafası fazla kızmış gibi. Ey Molla, o yine yağdıracakken birden aklına Nuh gelmiş. Nuh gemisini hayvanat bahçesine dönderip, okyanusta yolunu kaybetmiş gibi iki eliyle alnını tutup oturuyormuş.

Geminin içindeki hayvanlar birbirleriyle dalaşıp duruyorlarmış. Onun da yavaş yavaş tanrıya gönlü kararmaya başlamış: "yeryüzünde diri hiç bir şey kalmadı, şimdi ne yapıyor..." Bu zaman Balcı'nın durumu da iyi değildi. Su onun mülküne de gelmişti. Arıları köşkten çıkıp, kaçabilenler gökyüzüne uçmuştu. Ama orada da canlarını kurtaramıyorlardı, bardaktan boşanırcasına yağın yağmur onları avlıyordu. "Nuh yanına bal arılarını aldı mı" diye sordu. "Mutlaka almıştır, en temiz jandarmayı mutlaka almıştır" Ama yine sakinleşemedi. Avlusu suyla dolmuş, annesinin resmi de düşüp suyun içinde kaybolmuştu. Arhip elindeki kitapları görüp, biraz rahatladı. Nuh'lu sohbetin devamını annesinin sesinden duyar gibi oldu:

- Tanrının hatırına gemide kalan Nuh ve yanındaki bütün mahluklar gelmişti.

Tanrı yerin üstünden rüzgar estirmiş, ama su çıkmamış, kalmış.

Umman çeşmesi ve gökyüzünün penceresi kapatılmış. Gökten yağmurun yağışı kesilmiş.

"Yağmur yağdırmanın ve onu durdurmanın ne kadar kolay olduğunu

gördünüz mü" diyerek Nöker Bekçi fikir yürüttü ve gülümsedi; "Lazımsa gökyüzünün penceleri açılmalı, lazım değilse kapatılmalı. Kendinin sakası ve çeşmesi vardır, belki de. Günün geldi Nuh, zaman senin zamanın,, kendine, çocuklarına, molaşan ve meleşen hayvanlarına sadece kanlı et isteyen vahşi yırtıcılarına, yine, biraz daha sabredin desen veya biraz daha açlık grevi yaptırsan, toprak hemen kurur, Gıdalarınızın bittiği kesin, biraz daha sabredin, su geri çekiliyor. O-ho! Orada bir yerlerden bir dağın tepesinin karartısı görünüyor. Meğer Ağrı dağıymış. Yanılmayasın aynısı, Hadi kuşların birini uçuruver, aç geminin penceresini kargalarına yol ver. Bak gene ondan ekabiri yok, geri gelmese de kara kuştur, boşver gönder onu. Baktın geri geldi ah! şimdi de yer yaş oldu... Kolay değil senin işin..."

-Sonra o yeryüzünden suyun yok olup olmadığını anlamak için haberci güvercinlerini gönderdi. Ancak haberci de ayaklarını basacak kuru yer bulamadan gemiye geri döndü. Su hala çok derin olmalı. O elini uzatıp haberciyi aldı ve gemiye saldı...

"Güvercincik, Nuh'un gönlünü kazanmak, kendini ona beğendirmek için fazla uzaklara uçtuğunu da farkedememiş, ölümün eşiğinden dönmüş Nuh'un da insanlığı yok gibi. Onu aç haliyle göndermemeliydi. Dönüp geldiğinde, önüne üç dört tanecik buğday koysaydı, güvercinin gönlünü alırdı, belki tekrar kuru bir yer bulmak için uçardı. Ancak Nuh'un deposunda hiç erzak kalmamıştı. Bir müddet önce erzağın dibine darı ekmişlerdi. Güvercin fakir dinlenmeye razı oldu, yedi gün kendine gelemeden yattı. Birden bir cin mi çarptı ne olduysen tekrar yola dşütü. bu defa bir yapacak buldu da geldi. Gözün aydın Nuh, ölümden kurtuldunuz, yer kurumaya

başlamış.

Nuh, sen fazla bencilsin, sağ kaldığın için düğün yapmalısın, bu vakit bir koyun kessen, gemidekiler sevincinden ölmezler. Bugün düğündür, biraz neşeli olsan bile, Tanrı sinirlenmez... Ondan korktuğun açık, ay, gün geçti, sen bütün gemiyi aç bırakıp kendini de sıkıp oturuyorsun...

-Tanrı Nuh'a şöyle demiş: çık sen gemiden eşini, oğullarını, oğullarının eşlerini yanına al.

Bütün hayvanları da yanına al...

"Nuh sen fazla hilekar bir insansın, sadece kendi menfaatini düşünüyorsun, ölüm tehlikeli yolculuğunuz bitti. Toparlanarak bir dans bile yapmadınız. Tam tersine doğru, tanrının yanına koşman niye, tanrı kendi yiyeceğini bulamayanlardan değil. "sağ salim kaldık" diye sen ona kurban kestin. Aç duran eşinin, oğullarının, oğullarının eşlerinin yüzüne bakmadın. Kendi günlerini görsünler bulduklarını yesinler dedin ama yeryüzünde yiyecek kaldı mı? Sadece tohumluk için gemide taşıdıkların var. Sen de onların içinden en temiz olanını seçerek tanrının yanına oturmaya gidiyorsun. Tanrı da kaç gündür ağzına birşey koymamış gibi hoşuna giderek yedi.

Doyduktan sonra böyle söyledi..."

-Tanrı kendi kalbine şöyle demiş: "Bundan sonra, insan için topraktan nefret edecek değilim. Çünkü insanın yüreğine kötü niyetin gelmesi onun calilliğindendir. Eskiden yaptığım gibi bütün canlıları telef edecek değilim..."

"Ah insanlar, insanlar" deyip Nöker Bekçi kendi kendine Nuh Tufanında ölenler için hayıflandı: "siz boş yere ölmüşsünüz, o sizi sadece Nuh'un koyununu

yemek için kırıp geçirmiş. Eğer o zaman ona fazla yemek verseydiniz sesini çıkarmazdı. Devamlı vermeye kendimizi alıştırmayalım mı dediniz..." Nöker iki tarafa sallandı, daha fazla dinleyecek gücü kalmamış gibi, söze nasıl karıştığını da farketmedi:

- Şimdi ikinci defa Nuh Tufanını yaşayarak kendimizi suya gark etmeyelim de bu sohbeti bugün burada bitirelim diye, yalvarır bir tarzda konuştu. Arhip Balcı da Sehetniyaz Molla da yüzünü onun acıyla seyrettiler. Nöker Bekçi gözlerine sohbetten etkilenerek, kendine gelmek için onlardan yardım isteyen fakir bir insan gibi göründü. Kulaklarına gelen bu laf onların gözünde Nöker'ün söyleyeceği cinstan laf değildi. Çünkü ikisi de onu iyi tanıyordu. Şimdiye kadar sabr edip de tartışmaya girmeyişine hayret ediyorlardı. Durumun böyle olduğunu Nöker'ün kendisi de net olarak biliyordu. Onların söylediklerini tasvip eder gibi olmuştu. Birden bire içine tıktığı fikirleri bir ucundan dökmeye başladı:

-Nuh Tufanının şimdi tekrarlanmayacağını yaradanınızın kendisi de söylemiş. Ancak ben her ikinizin de tanrısının çalışmasından pek memnu değilim.

-Küfürlü konuşma Nöker!

-Ben küfür söylemiyorum Sehetniyaz Ağa. Her kelimemi tasdiklemeyi başarıyorum. Eğer siz tanrınızı gerçekten çok seviyorsanız hadi, onların ne zaman doğduklarını söyleyin bakalım.

Sehetniyaz Ağa, Arhip Balcı'nın, Arhip Balcı Sehetniyaz Ağa'nın yüzüne bakakaldı.

-Bilmiyorsunuz, hiç de bilemediniz. Nuh Tufanından evvel bir zaman diyeceksiniz ama kesin bir şey söylemezsiniz.

Bu sorumu boşverin, siz o zaman, Tanrının öldüğü seneyi söyleyin.

-Tanrı hiç bir zaman ölmemiştir, diyen Sehetniyaz istemedi lafa karıştı.

-Ölmez mi hiç, bir düşün. Eğer ölmemişse halis bir tembel, ölmüşse de onu var sanıp aldanma. Tembelliğine örnek vereyim. mi?

- Hadi konuş bakalım, diyerek Balcı da lafa girdi.

- Bir gök bir yer var değil mi?

- Gözlere görünen şey o

- Fakat sizin gözünüze görünmüyor.

Eğer yer ile gök varsa, onu hanginizin tanrısı yaratmıştır. Bakın cevap veremiyorsunuz. İncil benim tanrım diyor, Kuran benim... Diyelim böyleymiş. İncilin olduğu yerdekini İncil, Kuran'ın olduğu yerdekini Kuran yaratmış diyelim, Sonra ne olmuş, Tanrının hiç bir iş başaramadığı görevini bitiremediği... Yeri, göğü, insanları, ve başka şeyleri yaratıp yatmış. Veya elveda diyip tatile mi çıkmış. İnsan tanrıdan bir adım önde, o ise işsiz yatıyor.

-Bu söylediklerin çok yakışksız şeyler Nöker Ağa, diyen Sehetniyaz korkuyla konuştu.

-Hiç de öyle değil Sehetniyaz Ağa, normal, sizin ikinizin de tanrısını görevlerinden azletmet gerek...

- Görevinden mi atmalı dedin? diyen Balcı kahkahalarla güldü.

-Evet, görevinden atmalı. Eğer yaptığı iyi bir iş yoksa mutlaka atmalı. Bir iyilik yaparsa, yaptığına göre ödüllendirmeli. Eğer berbatlıkları çok olursa cezasını vermeli.

-Görevinden uzaklaştırınca her şey halloluyor mu? Çok önemli yetkilileri

görevlerinden atmadılar mı? İşler yine de yürüyüp gidiverdi. Bunu onaylayacak değilim, diye Balcı da tavrını koydu.

- Ben sadece atmalı demedim. cezasını da vermeli.

- Sen, konuşurken tanrı yok demiyor musun, olmayan tanrıya insan nasıl ceza verecek, diye Balcı onu köşeye sıkıştırmak istedi.

Ah! Tanrının kendisi yok, başka bir şey var. insanların şimdiye kadar ki inancının sebebi güvensizlik. O sadece kendine inananların kafasında var, Ona da cevap vermek olur mu? diyerek Nöker bekçi biraz yumuşadı... Devletin insaniyeti iyi, affediciliği var, inanırsanız inanın sizin kendi işiniz diyor...

-Hadi bu konuşmayı bitirelim, diye Sehetniyaz Molla, sohbeti başka yöne çevirmek istedi.

-Nöker, geçen gün dükkanın yanında toplandığımızda önemli bir konuşma yaptık.

-Haberim var.

-Nereden öğrendin?

-Annam söyledi. Bunun için buraya geldim. Geldiğimde de hemen onu söyleyecektim.

-Niye, şimdi kendi köyümüzde rahat yaşayamayacak mıyız? Ahlaksızlığa karşı çıkamayacak mıyız diyen Molla azimle konuştu.

-Olamıyor. Öyle karşı çıkmak olmaz

-Hadi Türk gibi dürüst konuş.

-Şimdi hali hazırda hiç bir şey söylemeyeceğim. Ne zaman ki dükkanın yanında hepimiz toparlanırsanız, ben de kendi fikirlerimi o zaman söylerim.

-Senin kalbin kırılacağına, şeytanın boynu kopsun, kardeşim, diyen Sehetniyaz yerinden kalktı. Üstünü çekti: -İkinci vakti dükkanın önünde toplanalım...

VII.

Ece arı, ecel ilmeğinin, bugün olmazsa yarın bir gün mutlaka boynuna takılacağını önceden hissediyordu. Bu, ihtiyarlığın yelkeni ile daha da yaklaşıyordu. "Ey arı, şatafatlı, köşk kurdurup, en rahat yerinde kendine taht yaparak bu dünya bakiymiş gibi yaşadın. Han, padişah oldun. Askerlerin etrafında pır pır döndüler. Bir dediğini iki etmediler. Emredin diye hizmete kaim oldular. Fakat sen ne gördün, dişinle tırnağınla kurduğun müreffeh devletin, meyvesini de tadamıyacaksın. Şimdi seni neyin beklediğini biliyor musun. Ben bekliyorum, ben, diye ecel ilmeği ona korku vererek yavaşça sallanıyordu.

Bu dünyada ihtiyarlığını bilmekten daha ağır bir şey var. mı? Ama Ece arı için aciz düşmek, ilerleyen bir ordunun önünde kendini yitirmek ölümden ağırdı. Elinden geldiği kadar sırrını saklıyordu. İhtiyarladığını, kuvvetten düştüğünü anlamasınlar diye sürekli çalışıyordu. Hiç bir zaman "padişah oldum" diye böbürlenmiyordu. Padişahlık onun hayatının anlamıydı. Kim ona, elini sıcaktan soğuğa sokmaz derse, yalan söylemiş olur. Ece arının yaptığı işler az mı? Köşkün içindeki yeni nesiller kimin eseri? Bazen ceza vererek, bazen bağırarak yaptığı hakemliği sadece kendi nesillerinin başının bir olması yaptı. Yaramazlık yapanlara vücudunu kirletenlere, mutlaka ceza vermek gerektiğini en başından öğretti.

Balcı'nın geceki misafiri ile yapılan savaş, köşkün içine bir telaş getirmişti. Ece arının gücü kuvveti yerindeyken, tahtın yanında böyle olaylar olur muydu? Vücudunu kirleterek köşke girenler, bir değil, iki değil, üç değil..

Padişahlık yaptığı zamanlarda böyle bir maskaralığı asla görmemişti.

Bunların hepsi kuvveti azaldığı için oluyordu...

Yoksa köşkün içindekilerin tamamı kendi yavrularıydı.

Bir zamanlar, insanların yaşlanan atalarını bir dağa bırakıp gelmesi gibi onlar da gücün azalınca sana soğuk gözle bakarlar. Senin yaşlanmaya başladığını senden önce bilirler. Tohum koyduğun evcikleri teker teker kontrol ederler. Bırakılan tohum, evciğin ortasına inmez de başka herhangi bir yere düşerse, ece arıdan gönülleri geçmeye başlar. "O bizim öz annemiz diye asla saygı göstermezler. Padişah arı da köşkü yönetmeye artık gücü kalmadığını anlayınca, yeni yavrularına, başka bir padişah seçmeleri için yol açar.

Eğer bunu yapmazsa, köşkün üzerine yıkılacağını ve neslinin tükeneceğini düşünür.

Yeni ece arı dünyaya gelip, köşke sahip çıkana kadar herşeyi yapmalı ve askerlerini dağıtmamalıydı. Belki bu duygu ece arının gönlünü kanaatlandırıyordu. Ecel ile savaşmasına rağmen kıvançlı görünüyordu.

Onun gözlerinin önünde askerler "Bundan yeni padişah çıkacak sandıkları beş altı arı adayının, şah tahtını kuruyorlardı. Bunun dışında köşkün her yanında inşaa işleri vardı. Bazıları bitmemiş evlerini tamamlıyordu, bazıları da ağızlarında taşıdıkları çiçek özünü kışın yavruları yesin diye taşıyıp gizlice bir köşeye yığıyorlardı. Ece arı ise bunların hepsini seyrederek oturuyordu. Arıların eskisi gibi, neşeyle bal toplamaya gitmediklerini, köşkün içinde tarifsiz bir soğukluğun olduğunu, iş yapanların da yarım yamalak yaptıklarını gözlüyordu. Kendi yanında gönüllü gönülsüz dolaşan arıların hepsinin gözü yeni kurulan tahttaydı. Bu anlarda ece arı tarifsiz acılar içine batıyordu. Tohumlarını iyi bırakabilmek için elinden

geleni yapıyordu. İşini bitirdikten sonra evciklerin altına bakarak yine, kendinden gönlü geçip, kımıldardı. "İhtiyarlamışsın, çok ihtiyarlamışsın" der gibi tahtının yakınına gelerek vücudunu zorla hareketlendirdi.

Bu isteksizlik, köşkün içindeki bütün arıların kalbinde bir kargaşa yaratıyordu. O sebeple bal avlamaya gidişleri de, inşa işleri de neşesiz oluyordu. Nedir bilmeden bir şeyi bekler gibi, bu işleri isteksiz isteksiz yapıyorlardı. O zaman ece arı: "Hey kendini büyük zannedip de büyük olmayanlar size bu kadar terbiye verdim, hepsini silip atmak istiyor gibisiniz. Gücünüzün azaldığını bilseler kendi yavrularınız da sizden el çekerler, kurt kocayınca kuzuların eğlencesi olurmuş" der gibi, mertçe davranmak isterdi.

Arılar bir parçalanışı hissederek gibi, hangi tarafa gideceklerini hesaplayarak fırsat kolluyor gibilerdi. Onlar köşte iktidar değişikliği olacak bu zamanda, vücudunu kirleterek, girmek için bekleyen arıları içeri sokmadılar. Çalışkan arılar ile onların arasında savaş başladı. Kirlenen arıların hiç bir zaman, hiç bir çiçeğe konmamaları için, kanatlarını, çıktığı yerden dişlediler. Ağır yarlıları da dünyanın azabından kurtardılar. Diğer ağrıya dayananlara, "yaşa" der gibi oldular ama onların ölümü diğerlerinden feci oldu. Bu işi iyi yaptınız diyen ece arı kanatlarını açarak gerdi. Kendi yavrularının hiçbir zaman yüzünü kara çıkarmayacağına, arı neslinin atalardan gelen adetlerinin çocuklarına da geçtiğine inanarak; "Hey siz şimdi kendinize devlet kurup barış içinde yaşayacaksınız" diyerek başını salladı. Bu dünyada hiç bir üzüntüsünün kalmadığını gözlerinden anlamak mümkündü.

Ece arı neşeli bir şekilde etrafına baktı. Şimdiye kadar bal yığınının bedava yiyen erkek arıları seyretti. Kendi gençliği bir kaç erkek arıyla, çiçekli yaylalarda

geziye çıkar gibi oldu. "Ah! o günler ne kadar güzeldi."

Sen şimdi padişahlık görevine başlamak üzeresin, erkek arılar, etrafında pır pır dönerler, senin de, dünyanın güzelliği karşısında sarhoş olup, başın dönmektedir. Erkek arılar, seninle beraber olduklarında bütün sıkıntılarından kurtulurlar. Seni çiçekten çiçeğe dolaştırırlar. Bu dünyaya, çiçeklere, ıııklı gökyüzüne, bundan sonra bir daha, bu şekilde gözlerine görümeyecekmiş gibi mutluluklar dünyasında gezersin. Erkek arılar seni birbirlerinden kıskanırlar. Konduğun çiçeğe konmak, birlikte koku almak için birbirleriyle yarışırır. Koklaşırsın, öpüşürsün, kucaklaşırsın. Ah! o günleri hatırlamak kadar güzeli yoktur. Bu dünyadan gidesin gelmez. O, hayatta bir daha eline geçmeyecek bir fırsattır. Erkek arılar ile işini bitirerek geri dönersin, şimdi, gerçek bir ece arısın seni köşkte tahtınla padişahlık beklemektedir. Tatlı tatlı yemenin acı acı geçirmesine bakın. Senin gençliğın, erkek arılarla öpüşmelerin hangi çiçeklerde kaldı. Şimdi doğum yapıp neslini çoğaltmalısın. Kendi yavrularına hem anne, hem padişah olmalısın. Bak iyi bir gezi üzerinde kaç tesir bırakmış...

Köşke yalnız dönersin. Hiç kimse senden "Beraber gittiklerin nerede" diye sormaz. Çünkü köşkün içindekiler böyle davranan erkek arıların cezasının ne olduğunu çok iyi bilirler.

Balcı'nın misafiri arıların böyle yavuz karakterleri olduğunu nereden bilsin. Arılar da herşeyden habersiz, neşeyle etrafı dolaşmaya çıkan kıza böyle yapmamalıydı. Misafire böyle davranmak hoş olmayan bir şeydi. Üstüne üstlük sanki evvelden intikamları varmış gibi saldırmaları neden?

Yoksa kız kendine kahr ve gazapla saldıran arıların hiç birini daha önce

görmemişti. Bal arıları hakkında bildiği kulaktan dolma bilgilerin hepsini unuttu. O anda başka bir yerde, böyle namert bir canavar yoktur diye düşünebilecek bir durumda da değildi. Kız sadece kendini savunmak için elini kaldırdı. Yoksa sinirlenip bir kelime de söylememişti. Kendini savunmak ayıp mı? Kız, kendini arıların koruduğu çiçek gibi sevmiyor mu? Her ne olursa olsun kızın kalbi kırıldı. Bu aptal canavarlara çiçekler nasıl dayanıyor. Kız da her bir aptalı çiçeğine kondurmak istemiyor. Bunun için yalvarmalı, gönlünü almalı. Arılar, çiçeklerle öpüşmede usta olmuş olsa bile, sen ben demeden her çiçeğe yapışmamalı.

Arılar kızın ağzından çıkan küfürlere hedef oldu. Kız acıyan yerlerinin ağrısını oğuşturarak geçirebilirdi ancak, kötü sözlerin acısını ne geçirebilirdi. Ancak onlar da insanla şaka yapılmayacağını bilmeliydi. Bak kaç tanesinin naaşı sarı karıncalara yem oldu. İnsan çiçeğine konup, balını emmeye kalkarsan, gözlerini kapatıp, hayata elveda dersin.

Kız olanlara bir baktıktan sonra arılar yayla çiçeklerinin başına musallattır" diye düşündü. O biçarelerin, fenalık bilmeyen narin zavallıların, bu dünyada şimdiye kadar gördükleri neydi? Ellerinden gelen sadece gülümseyerek seheri karşılamaktı. İşleri dünyanın güzelliğini görmektir. Ellerinde olsaydı, bu sarı kıllı yaratıkları üstlerine bindirmezlerdi. Ne yapsın fakirler onların zehirinden gözleri korkup teslim olmuşlar. Dışardan bakınca, beyaz sarı çiçeklerle aşıkla maşuk gibi öpüşüp oturur gibi görünüyordular, ama bu sadece dışardan görünendi. Mecburi teslim olmasan, başını eğmeyecek gümanın var mı?

Her halükarda, ortada acı bir gerçek vardı. Arıların hiç bir zaman insanlar gibi değil de tam tersine, ecel yüzü görmeden, dirilikte kaybolmuş olmaları

ihitmaldı. Onun baba sıcaklığının hasreti içinde, evlerine gelip giden bir kaç insana baba diye baktığı gerçektı.

Arılar, eğer, evlerine girip çıkanın fazla olduğunu düşünüp de buna kahrederek, kıza saldırmışlarsa çok yanlış yapmışlardı. Bu ece arının çocuklarına gerekli terbiyeyi vermediğini gösterir. O vakitlerde kız, evlerine gelip gidenlerin hiç birine sinirlenmemiştı. Annesi ona, dayıları geldiğinde, sessiz olması gerektiğini ve odasına geçip uyumasını tembih ederdi. Bazen kız annesi ile, yeni dayısının ne hakkında konuştuklarını anlamak için, onları kapıdan gözetlerdi. İlk önceleri annesi dövölüyor sanıp ağılardı. Annesi de ona çikolata, kek verip sakinleştirmeye çalışırdı. Kız işte o zaman annesinin dövölmediğini anlardı. Yine de aklı ermez ve uyurdu. Ertesi gün, "anne dayı seni dövdi mü" diye sorduğunda, annesi neşeyle, "o, dayı değil kızım baban" diyip onu ikna etmeye çalışırdı. "O benim babam ise neden benim yanıma gelmiyor" diye, kız ağlamaya başlardı. "O benim babam değil, o dayı" diye, mutlaka annesine söylerdi. Sonra annesi "dayı iyi bir insan" diye onu inandırmak isterdi.

Kızcağzın böyle dayıları çoktu. Onların güzel güzel arabaları da vardı. Bazen o ve annesi, yeni dayılarından biriyle yaylaya gezmeye giderlerdi. O zaman çok mutlu olurdu. Kendi başına uzaktaki çiçekleri toplamaya gider, kelekleri kovaladı...

Kız şimdi düşününce, dün buluştuğu delikanlının da bu namert arılardan hiç bir farkı olmadığını anladı. Ancak o, söyleye söyleye, yalvara yalvara, yüzünü yerlere süre süre kızını razı etmişti. Bu kadar yalvarmasından sonra biraz gönlü olmaya başlamış, sonra da gidecekleri yerlerin uzak olduğunu duyunca vazgeçer gibi

olmuştı. Delikanlı onu kelimelerin bal gölüne batırdı. Ayağının altında ok gibi arabasının olduğunu, uzaklığın sorun olmadığını şehirde oturmanın kırlarda okurmaktan daha iyi olduğunu uzun uzun anlattı. Sanki, kız bunları bilmiyormuş gibi konuşuyordu...

Ama yine de iyi niyetle bu geziyi kabul etti. Arılarda ise insanlık denen şeyden bir parça bile yoktu. "Beraberliği arılardan öğrenin diye sizin metninizi istedikleri kadar yapsınlar, siz insanların yarısı kadar bile olamazsınız."

Balcı da başka bir konu; onu vakit gece yarısını geçmesine rağmen evine aldı. Akraba gibi arka çıktı. Arılar ise, ihtiyarlayıp, bunasa annelerinin bile yüzüne bakmazlar. Fırsatını bulsalar onu bırakıp giderler. Sizin canınızı iş almış. Dünyada işten daha güzel olan şeylerin varlığından habersizsiniz. Kızın işi yok muydu? Kızında işi vardı. Mutlu bir şekilde ticaret yapıyordu...

Annesi onu ece arınıninki gibi yumruğunun içinde değil ayağının üzerinde büyüttü. Babasının kim olduğunu, nasıl bir insan olduğunu, yüz yüze gelseler bile tanıyabilecek de değildi. Henüz çocukken, annesinden "babam nerede" diye sorduğu zaman, "baban da, annen de benim" diye hep aynı cevabı alıyordu. Belki annesi, kızcağızın babasını da, ece arı gibi bir zaman duygu dünyasına götürmüş, sonra da bir daha geri döndürememişti.

Kız annesinden memnundu. Annesi onu büyüyünce kendi mağazasında işe aldı. O, başka insanların bulamadığını bulup, yedi, giydi, gezdi, iyi yaşadı. Günlerden bir gün mağazada çok fazla para açık çıktı. Yine annesinin bu babandır dediği dayısı yardıma koştu. Ne kadar istediye hepsini toparlayıp önüne koydu. Kendi yanında paranın sorun edilmemesi gerektiğini tekrarlayıp, verdiğini de geri

istemediğini söyledi. Kız karşılıksız dostluğun, arkadaşlığın uzun sürmeyeceğini düşünemeyecek kadar çocuk değildi. Borcunu vücudunun gül kokusuyla ödemeye başladı. Günlerce mağazada çalışıp da azar azar para biriktirmeyi manasız buldu. Sonunda borca batacağını anlayıp işini de gereksiz gördü.

Dün akşamki arı onun çiçeğine kondu. Ama misk-i amber kokusu sadece bir arı için değildi. Tam tersine her konan arı onun kokusunun daha iyi olması için ne gerekiyorsa yapmalıydı. O da hemen Balcı'nın arıları gibi sinirlendi:

- Sen çiçeğine fiyat mı biçiyorsun, diye kıza bağırdı.
- Bedava çiçek var mı?
- Asıl böyle miydi?
- Erkek gibi sözünde dur
- Namussuz söylediğini bil.
- Çiçek namussuz ise ona kanan da namussuzdur.
- Kes sesini, hey senin bir...
- O lafını git evinde oturana söyle.
- Yeter artık kancık, durup dururken seni boğazlayabilirim.
- Bunu da başaramazsın...

Oğlan kalkıp, kızın yakasından tutarak, gömleğini yırttı. Bununla içi soğumadı, rastgele yumruklar atmaya başladı. Kız can havliyle bağırıp ormanın içine doğru koştu...

Kendini Balcı'nın evinin önüne bırakmadan önce, nefesini düzelterip, pişmanlık duyar gibi oldu. Balcının arıları ile çekiştikten sonra, arı nesline şefaate acımamak gerektiğini anladı. Onun için şimdi, akşamki arı ile gündüzkü arılar arasında bir fark

yoktu. Kamışı biraz gevşek tutsan elini keser, kızın da vücudunda berelenmedik hiçbir yer kalmadı. Yüzü gözü her yeri şişmişti, eli ayağı gitmiş, perişan olmuştu.

Arhip Balcı, kapıyı açtığında yine kızın inleyerek yattığını gördü. Kızın balon gibi olan yüzü hemen gözüne ilişti. Dünkü olay ikinci defa tekrarlanıyor gibi silkelendi. "Ah, aziz arıcılarım, ceza verdiniz ama böylesine vermemeliydiniz. Birden bire kanına girseniz ne yapacaktınız...."

- Ne zaman oldu. Seni sokan arı çok muydu? diye Balcı heyecanla sordu.

Kızın sesi aciz çıktı.

-Bütün arıların soktu, her yerimden soktu...

- Hadi, soyun!

- Ne yapacaksın?, diye kız hayretler içinde Balcı'nın yüzüne baktı. -"Yoksa arıların soktuğunu az görerek, kendin de mi sokmak istiyorsan

- Ölmek istemiyorsan, bu saçma sapan konuşmaları kes.

- Utanıyorum...

- Ağrına dayanabiliyorsan, utan da yatıver diyen Balcı sinirlenip hemen arkasını döndü.

Kızın gömleği zaten göğsüne kadar sıyrılmıştı.

- Vay be, arıcılarım, hiç unutulmayacak gibi yapmışlar. Ölmeden kalsan da arıların soktuğu her yerde leke kalacak.

- Geberesiler bana ne yaptınız, ne hallere düşürdünüz.

- Onu söylemene gerek yok. Seni sokan arılar zaten ölmüşlerdir, diye Balcı kızı sırt üstü yatırdı.

- Hadi, neren fazla acıyor? zehirin yayılmadığı yerleri göster.

- Burası, burası..., diye kız göğsünün üstünü gösterdi. Balcı gözlerini yumup, onun parmağının dokunduğu yerlere dudağını bastı. Kaç zamandır kadın kokusundan uzak olan Balcı'nın başı dönüp gitti.

- Senin dudakların ne kadar merhametli, diye kız da sarhoş olup, bu sefer her yerini göstermeye başladı. Balcı'nın ağzı vücuduna her dokunduğunda, kendini dünyaya yeniden gelmiş gibi hissedip, hoşlanıyordu. Balcı onun bu durumuna fazla dayanamadı. Eline tuzlu su alıp, vücuduna sürmeye başladı.

- Kafana yorganı çekip yat şimdi...

VIII.

Ey insanlar, insanlar!...

Siz ömrünüzde bir defa kendiniz hakkında yapılan konuşmalara katılmadan oradaki durumunuzu seyredip gördünüz mü? siz arzularda, hayallerde, namelerde türkülerde, tatlı tatlı kelimelerin arasında ne kadar güzel ve şefkatlisiniz... Ey insanlar, şimdi şimdilerde gerçek şeklinizi görmek, yüreğinizin vuruşunu, türkülere, müziğe geçirmek için elinizden geleni yapıyor musunuz. Nöker Bekçi uzun zamandır, en iyi insanların niyetini, isteklerini "Kitapların Şahı"na sokmak için harika bir dünyanın girdabına gark oluyor. Onlar akıl dünyasında yükünü tutmuş insanlar. Onlarla içten anlaşmak da dünya alemin geçmişi geleceği hakkında, fazla karmaşık ve derin fikirler ile tartışmak da mümkün. Onlar senin ömür boyu arayıp da bulamadığın insanlar gibi içtenler, sana herşeyi, en basitinden bir kıza olan sevgini nasıl anlatacağından tut da, yaşlılarla nasıl konuşman gerektiğine kadar, söylerler. En iyisi de görgün artıp, akıl kasen dolmaya başlar. Onlar sana kötü sözler söyleyip, kalbini kırmazlar. Bir kere kalbin kırılrsa bile, onlar senin hayatta gördüğün insanlar gibi değildirler. Kitapların Şahı'na tekrar bir defa daha baksan, ne olursa olsun fikir birliğine varamadığın bir konuda onlarla anlaşabilirsin bile. Fakat hayat, ne kadar istesende gözlerini kısıp okuduğun bir kitap değil. Hayatta gördüğün insanlar, kitap sayfalarında tartışanlar gibi değil. Onlar yontulmamış, eğlenmemiş, şöyle veya böyle temizlenmemişler, bazı yerleri de budanmaya muhtaç görünüyor. Nöker Bekçi'nin, Kitapların Şahı'ndaki insanları gibi, onlarla geçmişten gelecekte akıllı akıllı konuşmak da olmaz. Tam tersine geçmişin bir ermişinden veya çağdaş

devrin, dünyası dolu yeniliklerinden söz açsan bile; "Yine başladı" diye, bu lafı niçin söylediklerini anlamamış olsalar bile söylerler. Canın, tenin ile içtenlikle anlatmak için, farkında olmadan, kitabın dünyasına girip gitsen de, oturup seni dinleyenler cadılaşır gibi olurlar. Hatırın için oturup dinliyor olmaları da mümkün, dinlerler, dinlerler de sonunda "Ay, bu konuşmalardan ekmek olmaz" diye düşünürler. Sen bu sözleri ekmek olsun diye söylüyorsun sanırlar. Tekrar içtenlikle anlatmak istersin. "Ey insanlar! dana bakıyor diye kendiniz de dana oluyorsunuz." İnsanları herşeyden aziz gören Nöker Bekçi, bu durumda, hayatta ağzına almadığı sözleri söylemeye mecbur olur. İnsanlar ondan laf işitmekle kalmayıp, cevabını verirler. "Aptalsın, sen kendi işine bak." Fakat Nöker Bekçinin bu cevap karşısında kılı bile kıpırdamaz. İnsanlarla aynı fikirde olmadığını, kendisinin de yanlış konuşmadığını anladığı zaman: "Ey insanlar, insanlar! siz bir takım şeyleri anlamadığınız için ben suçlu değilim" diye kendi kendini teselli eder. İnsanlara ise kafa karıştıran konuşmaların ne gereği var. Eğer ekinden konuşulursa bunu kendileri için faydalı bilirler. Elbette Nöker'ünki gibi olmasan da zamanı geldiğinde, Nuh Tufanından başlayarak, arşa çıkan lafı fazla uzatmaları da mümkün. Ancak, dönüp dönüp tekrar aynı konuya gelmeye ne gerek var. Bir kere söyledin mi tamam. Onu kurcalayıp kurcalayıp, insanların kafasını karıştırmak mı gerekir?

Nöker Bekçi, kendi sözünü yaptırdı. İnsanlar, devletli konuşmayı bitirmek için dükkanın yanına toplandılar.

Cihansultan Teyze toplantıya katılma isteğinin olmadığını hissettirse de, Nöker, onun orada bulunması en gerekli insan olduğunu, geçen sefer söylenenlere evet diyip hiç sesini çıkarmadığını hatırlatarak, yanına onu da alıp gitti.

Nöker Bekçi, Cihansultan Teyzeyle dükkanın yanına geldiğinde diğerleri de oradaydı. İnsanların yüzünde nedense bir hoşnutsuzluk işareti vardı. Bunu Nöker açık seçik gördü. Kendinin ikinci bir toplantı isteyip yaptırdığı için insanların suratının asık olduğunu da anladı. Eğer Nöker eski konuşmaları detaylarıyla duymuş olsaydı, ikna olurdu. Bunda anlamayacak ne var. Köyü her beladan, betterden korumalı mı? Evet korumalı.

İnsanları tekrar rahatsız etmesi, onlara güvenmemesinden veya kendini hepsinden daha akıllı görüp havalanmasından mı?

Annam Dükkancının ense damarı çekildi. "Ay, sen ne yaptığını sanıyorsun" diye onun sesini duyar duymaz somurttu. Eğer razı değilse, Nöker de razı değildi. Eteğine ateş düşmüş gibi acele etmek niye? Nöker'ün köyde bulunmadığı zamanı seçmek niye? Eski köy bekçisinin onurunu kırmak niye, bu ona önem vermemek değil mi? Nöker Bekçi, hemşerilerinin bu pervasızlığı, bu vurdumduymazlığı ile bir araya gelebilir mi? Ancak inanlar onu ayrı tutup da bir toplantı yapmamışlardı. Hepsi, Sehetniyaz Molladan oldu. Zamanı geldiğinde patlayıp, derdini söyleyip oturdu. Kayınvalidesi sevmiyor gibi, Nöker'ün köyde olmadığını söylesene. Evlenmemiş oğlanda kayınvalide ne arar! Sehetniyaz Molla, şimdi beş evin beraberliğini düşününce; bir insan , bir insan. Hele Nöker'ü unutmak hiç olmaz.

Nöker konuşsun, içini döksün, sonra her sözünü tekrar süzer. Sehetniyaz Molla, heyecanla duran Nöker'e baktı, o terbiyeli bir tarzda:

- Sıra sizin, buyrunuz Sehetniyaz Ağa, diye konuşmayı açtı.

- Arkadaşlar, şu eski sohbetimizi yeniden açıyoruz. Bunun için toplandık.

Nöker yoktu o zaman. Biraz evvel Arhip'le benim yanıma gelerek söyleyecek

şeylerim var dedi. Buyur Nöker kardeşim.

Şimdi Nöker Bekçi mermi gibi konuşmalıydı. Ama nereden başlayacağını bilemeden durdu.

- Oho! Haydi millet seni bekliyor, diyip, dili uzayıp duran Annam-"Konuşacaksın konuş diye onu kışkırttı.

- Olamaz diye Nöker derin bir nefes aldı.

- Ne olamaz, konuşmak mı olmaz, diye Annam yine diline sahip olamadı.

- Bu yapmak istediğiniz toplantı olamaz, asla olamaz...

- Biz geçen defa kim acizlese, onun aramızda işi yok demiştik. Ay! bu bekçiden korkaklık kalkmayacak!

- Hadi Annam, artık homurdanıp duracağına dinlemeyi öğren!, diye Arhip onun böğrünü dürttü.

Sehetniyaz Molla da gözlerini ağartıp ona baktı.

- İyi niyetlisiniz ama bu yeterli değil, diyen Nöker Bekçi, Annam'ın lafını fazla görüp, onunla tartışmayı da kendisine yakıştıramayarak, konuşmasına devam etti. - Siz köyü korumalı diyorsunuz, şehirliler tatile gelmemeli diyorsunuz ama kanun diye de birşey var. Sizin yaptığınız hiç bir yasaya uymuyor. Arzuyla iş bitmez.

-Sen ilk önce, niçin polise çağrıldığını bir söyle, diyen Annam, yine gözleri o tarafa çevirttirdi. - Hadi sen herkese kendin söyle, çünkü bana inanmıyorlar.

- Güvenilmeyecek, inanılmayacak bir şey söylemişsindir, diye Nöker yine onun sözünü kâle almadı.

- Beni polise çağırdıkları, yalan değil. yeni bir görev teklif ettikleri de doğru.

"Burada hemen Zöhrevi Hastalıklar Hastanesi açılacak ona bekçi ol" dediler. Ben bu teklifi kabul etmedim.

- Onu bu civara getirtmemek mümkün değil mi? Bunu söylemedin mi diye Sehetniyaz lafa karıştı.

- Dedim. Hiç faydası yok. Setin de düzeltilmeyeceği gerçek. Eski okul binasını hastane yapacakları da gerçek. Bunların hepsini bizi buradan kaçırmak için yapıyorlar.

- Sizin iş bitirişiniz işte böyle, diyen Sehetniyaz Molla, bu durumdan hoşnut olmadığını homurdanarak belirtti. Şimdi diline sahip olup oturmalı mı?

İlçe parti merkezinden baltası taşa değip gelen Cihansultan'ın da Nöker'ün de yüzü kızardı. Bir müddet hiç kimse sesini çıkaramadı. Sonra yine Nöker Bekçi konuşmaya başladı.

-Kol kavuşturup oturmuyoruz Sehetniyaz Ağa, beraberlik büyük bir güçtür. Ağzımız bir olsa, kimse bizi yerimizden kıpırdatamaz. Köyümüz en temiz köy olmalı diye doğru konuşuyorsunuz. Ancak bunun için kendi kuralımızı, kendimiz koymamız lazım. Yoksa geleni kovmak istersiniz, onlar da gitmek istemezler, büyük kavga çıkar. Bu işi incelikle halletmek lazım. Bu meselenin sadece bir tarafı, sizin kuralınızın esası neye dayanıyor. Gelin hepimiz gerçeği kabul edelim. bizim hepimiz tek bir şeye inanıyoruz. İnandığımız şeyimize de güvenmiyoruz. Hepimiz aynı şeye inanmazsak bu iş yürümez...

- Neye güvenmeli, sen onu söyle. Senin Kitapların Şahı dediğin şeye mi güvenmeli?

- Ay, içimi kemirdin Annam, evet ona güvenmeli, ona inanmalı diyen Nöker

Bekçi sinirli konuştu.

Sehetniyaz Molla sesini temizledi. Ama iyi kötü hiç bir şey demedi. Belki de Nöker'e daha fazla konuşma fırsatı vermek için susmayı yeğlemişti.

- Yoksa bizim başımıza kıyamet iner, Sehetniyaz Ağa. Benim söylediklerim gücüne gitmesin, ben inandığım her şeyi söyleyeceğim.

- Söyle Nöker, söyle...

- Söyleyeyim, sizin kitabınız köyü koruyamadığı gibi, bir de sizi hapse attılar. Eğer tekrar sizi dinleyecek olursak hepimizin tekrar hapse gitmesi gerekiyor.

- Sizin bu konuşmalarınızın siyasi tarafı zayıf kardeşçığım, Allah'ın kudretli kitabını araya katmadan konuşun, diye Sehetniyaz dayanamadı.

- Sehetniyaz Ağa, kusura bakmayınız, biz bugün gerçeği kabul edip, birbirimize söylemesek dağılırız. Benim de köyüm, onun onurunun büyüklüğü için yaşıyorum. Düşmanlarımız, keyf ve sefa ile sokaklarda gezenler le değil, hastalar topluluğu ile gelirler. Sonra da burada iki üç yıl beraber yaşarız. Birden bire de zayıf set yıkılsa ne yapacağız. Hastanenin binasını su, sel alır, sonra ne olur. Çirkef su olduğu gibi ovanın üzerine akar. Ataların ruhu, zührevi hastalıkların kiriyle karışır...

- Nöker'ün söyledikleri doğru, diye Cihansultan Teyze, onun konuşmasını onayladı.

- Ahir zaman olacak desene, Nuh Tufanını başımızdan indirecekler desene, diyip Molla içini çekti. - Laf lafta kalır, buradan sadece cenazemiz çıkar...

- Sehetniyaz Ağa, ölümler iş göremez, biz diri kalmalıyız. Burada yatanlarımızın da ruhuna zarar vermemeliyiz, diyip Nöker kesin bir tavırla konuştu.

- Ayrıca bir kere kopan tufan ikinci defa tekrarlanmaz, bu kopacak tufan Nuh Tufanı değil, bizim birleşmemiş ruhlarımızın tufanı... Ruh tufanı koparsa, Nuh Tufanı etkisiz kalır.

-Kol kavuşturup oturmamak, birşeyler yapmak gerekiyor. Her birimiz, kendimizin en iyi fikirlerini birleştirirsek biz bu tufanı engelleriz. Eğer böyle yapmazsak ruhlarımız çarpışır ve darmadağın oluruz. Cihansultan Teyze beni affetsin, o, tufanın önüne parti kartını set yapmıştı, ben de onu bırakmakla yanlış yaptığını söyledim.

- Yanlış da değil, Koministe saygı duyan insan onun üstünden sel koyuvermez, diye Balcı telaşla lafa katıldı.

- Ne bileyim, diye sehetniyaz sakalını sıvazladı. - O tufanın önünü alacak yine Allah'ın kitabıdır.

Ama Nöker Bekçi'nin konuşması Mollayı derin derin düşünmeye itti. Acaba! Kuran ile karşılaştırılabilecek ondan farklı bir kitap çıkarılabilir mi? Bu kitap ile, set yıkılıp, köyün başına tufan indiğinde, onun esasını yıkmakta, Kuran'ın bir farkı var mı? Nöker Bekçi'nin doğrultusunu anlamıyor gibiydiler. Bir yandan, kendilerinininkinden başka bir şeyin insanlara yol gösteremeyeceğini, başka kitapların hep yolları karıştırdığını söyleyerek bir yandan da: "Gelecek bela beter, çok büyük beraberce düşmana karşı koymalı, hepimizin işe yarar iyi fikirlerini bir araya toplamalı" deyip durdu şimdi, Nöker at oynatır gibiydi, Sehetniyaz Molla susmanın iyi olacağını düşündü.

Nöker Bekçi, Ruh Tufanının nasıl berbatlıklara yol açacağı hakkında konuşuyordu. İnsanlar bu tufan gelecekte bir gün olacakmış gibi değil de, şimdi

olmuş gibi perişan haldeydiler. Nöker'ün konuşması, onların kafasına damlaya damlaya hayallerini sel su etti. O sel taşıp, hayallerini yıkarak köye doğru gitti. Oradakileri göçürmek için, ilçeden her türlü başkan kalkıp geldi. Yine köylüler Sehetniyaz Mollanın dediğinden çıkmadılar. Onun "ant" haline gelen lafını tekrarlادılar: "Sadece naaşımız çıkar bu köyden"

Başkanlar, insanların kolay kolay göçürülemeyeceğini kesin olarak anladılar. Daha öncekilere yaptıkları gibi bu işin ancak bir aldatmaca ile mi yapılabileceğini düşünmeye başladılar. Sonunda setin bir yerini yıkmaya karar verdiler. Böyle yaparlarsa, köylüler eşyalarını alarak kaçıp gider sandılar. Bu arada başka bir hakikat ortaya çıktı. Setin yıkılmasıyla, köyün başına gerçekten de tufan indi. Bu tufan indiğinde, dünyadaki eski düzen devam ediyorsa, o zaman burada da Nuh Peygamber gibi sadece bir aile kurtulabilirdi. Beş hanenin arasına rekabet girdi. Elbette onların her biri kendi başını kurtarmaya çalıştı.

Korkunç dalgalar ilk önce, köyün namusunu delip açılan hastaneyi dümdüz etti. Oradaki hastalar, önceden başka yere taşınmışlardı. Ertafta bulunan, kan kokusuna bezenmiş kumaşlar, beyaz sargı bezleri, pamuklar, gelen bulanık suyla karışıp, gürleyerek Balcı'nın kulübesine doğru gitti. "Ne yapmalı, nasıl diri kalmalı, hiç yaşamamış gibi sulara gark olup gitmeli mi? "Balcı aksak ayağıyla ne tarafa gideceğini bilemedi, sağa sola koşturup durdu. Köpekleri de kötü bir şeyin olacağını anlamış gibi bağıyorlardı. "Ey kurtarıcım, ey İsa yetiş" diyerek çıkarabildiği kadar haç çıkardı. "Sadece ihtiyacın olduğu zamanlar Tanrıya yalvarıyorsun, bu dürüstlük değil" der gibi dalgalar, Balcı'nın sağlam ayağına da vurdu. Balcı fırlayıp eve girdi, İncile yapıştı. Ona yalvarmaya başladı. Ama ondan ses çıkmadı. "Kudretin varsa

göster ey merhametli kitap" diye Balcı son bir umutla İncil'i selin önüne tuttu. İncil, onun gözlerinin önünde büyüyerek bir duvara döndü.

Su büyük duvarın iki tarafından dönüp solundan Sehetniyaz Mollalara, sağından, Nöker Bekçilere doğru yöneldi. Molla Balcının nasıl bir kudretle tufanın önünden kurtulduğunu görmüştü. Onun İncil'i bir dağ gibi, çok uzaklardan bile görünüyordu.

- "Arhip, Nuh Peygamber mi oldu. Tanrı diri kalması için ona mı emir vermiş." Molla bu düşüncelerle korkuya kapılır gibi oldu. Ama çıkmamış candan ümit kesilmezdi. Molla hemen, Allah'ın yardımıyla Kuran'ı gelen selin önüne tuttu. Kuran gözünün önünde büyüyüp, Balcı'nın evinin yanındaki gibi bir duvara dönüştü. Yavaş yavaş bu iki duvar büyüyüp birleşti.

Şimdi sıra Nöker'deydi. O henüz "Kitapların Şahı'nı bitirememişti. Ancak "Ruh ve Cinayet Sorgusu" adı altındaki, büyük bir bölümünün karalaması hazırды. Eğer kitabın tamamını yazmış olsaydı, kendi ile birlikte köyü de kurtarabileceğini düşündü. Şimdilik kendi başını kurtarsan da yeter. Kitapların Şahı'nın müsveddesinin bir bölümünü suyun önüne tuttu. Tekrar büyük bir duvar, gökyüzüne yükseldi.

Cihansultan Teyze ile Annam Dükkancı ne yapacak, şimdi selin gelişi öncekinden daha taşkındı. Sehetniyaz Molla'nın duvarının tamamlanan bölümünden, girdap haline gelen su Cihansultan Teyze'nin evini yutacak gibiydi. Nöker tarafından gelen sel de Annamların üzerine hızla gidiyordu. Cihansultan Teyze, ne yapacağını bilemeden telaşlandı. Suyun önüne koymak için gereken şeyi bulamadı, aklına birden, Selimberdiyeva'nın önüne bıraktığı parti kartı geldi: Sekreter can, benim

kartım yanındaysa geri ver onu, acele et, ben hatamı şimdi anladım. Evimi su aldı., ocağım yıkıldı.", diyerek, başkanların arasında duran, insanları göçmeye zorlayan sinirli Selimberdiyeva'ya yalvardı. "Hah! hatanızı anladınız mı, bu kart mukaddestir" diyen, ilçe parti sekreteri, ona acıyarak parti kartını geri verdi. Cihansultan Teyze'nin evinin yanından da büyük bir duvar yükseldi.

Annam'ın sorunu hepsinden zordu. Şimdi ona Cihansultan Teyze tarafından da, Nöker Bekçi tarafında da tehlike geliyordu. Aman, karıcığım, tufandan diri kalan bir peygamber derdi Mollamız, tam tersine, ölen bir biz olacağız. Zamaneler bambaşka. Burada ölen peygamber olup kalıyor, işler bitti karıcığım, fakir isen kolay" diyerek Annam devamlı homurdanıyordu. "Bak onlara, gene köylülerimiz diyeceksin, bütün belayı bizim üstümüze gönderip, duvarlarının arkasına sinip oturuyorlar. Onlar gibi, kitaplı, dereceli de olamamışız. Ah, cehennnem olsun, dünyayı koruyan yine fakirlerdir. Bu hayat bana gerekmez diyip otursan, hepsi suya gark olup ölecek. Hadi karıcığım onlarla bir olmalıyım. Al eline küreğini koş Nöker Bekçiler tarafına, ben de Cihansultan Teyzelerin tarafına gideyim, o taraftan daha güçlü akıyor." Ama önüne toprak yığmakla, seli durduramayacağını anlayan Annam "Allah kahretsin, ne yapsam acaba" diyip içine bir ateş düştü. Sonra küreği bırakıp, dükkanına doğru koştu. En sonki kutu votkasını koltuklayıp geldi. Ancak selin önüne koymaya acıdı. İlçeden yalvara yalvara, üstüne biraz da para verip almıştı. "Ne yapayım, çocukların bu kara gününde senden vazgeçmeli diye söylene söylene geldi, şişeleri kutudan çıkarıp, selin önüne yanyana sıraladı. "Gözünü sevdiğim Rus votkaları, siz ne çok bela beter geçirmiş, ne çok düşmandan kurtulmuşsunuzdur" diyerek halinden memnun bir halde karısına seslendi: "Sen bana şundan içiyorsun

diye, her zaman zehrini saçıyordun, görüyor musun bunların başardıkları işi. Bizim duvarımızın güzelliğine bir bak, onlarınkinin yüzünde anlamsız yazılar var, içi de görünmüyor, her tarafı karanlık ve çok sıkıntılı. Bizimkine bakınca suda yüzen balıklar bile görünüyor. Buradan bakınca dünya daha geniş görünüyor" diyerek tekrar dükkana koştu. Bir kutu konserve, bir top kumaş getirdi: "İşte karıcığım bak, bu konserve duvarı güçlendirmek için, bu kumaşlar ise perde için lazım. Bizim duvarımızdan uzak yerler görününce, o yerler bizim köyümüzün kapısı olacak. Dünyayı seyretmek için, insanlar mutlaka buraya gelirler. Al karıcığım, hemen bu kumaşlardan bir perde yapıp as, daha güzel olsun." diyen Annam önemli bir iş başarmış asker gibi karısına emir verdi.

Başkanlar birbirlerine bakıp, köylüleri buradan asla göçüremeyeceklerini anladılar. Belediye başkanı: "Yoldaş Selimberdiyeva, sular içinde kalan bu çorak yeri, bu köylülere vermekten başka çaremiz yok. mu?" diyerek sekretere sordu. Sekreter: "Burada bunların yaşaması zor olur. Birdenbire bu duvarlardan biri yıkılsa, onların canından kim sorumlu olacak" diyip, traktör şoförünü duvarları kontrol etmeye gönderdi. Traktör beşduvarı da çarpıp çarpıp kontrol etti. Ancak hiç biri kımıldamadı. Duvarlar birbirleriyle öyle sıkı birleşmişlerdi ki, ustalar yapsa böyle olmazdı. İlçe Parti Komitesi Sekreterinin bu olaydan yüzü kızardı. Doğrusu bu beraberlik için, kendinin iş başaramadığı için suçlanacağından korkuyordu. Traktörlere de güvenmedi, duvarların dibini adım adım kontrol etti. Hayret, sadece Annam'ın duvarının altından su sızılmıyordu. Annam Dükkancı'nın sarsıntıdan kendini kaybetmiş olması da mümkündü: "Baksana karıcığım, bunlar benden yine de hiç hoşlanmıyorlar" diye göğsüne göğsüne vuruyordu.

Kuran ile İncil'in birleştği yerden, İncil ile Kitapların Şahı'nın birleştği yerden, Cihansultan Teyze'nin duvarı ile Sehetniyaz Molla'nın duvarının arasından nem sızıyordu.

- Bu asla olamaz, diye Selimberdiyeva sinirle konuştu. Sizin birbirinizle tam bir birlik içinde olmadığınızı sızdıran duvarlarınız gösteriyor. Birgün su hepinizi alıp gider...

- Siz merak etmeyin yoldaş sekreter, biz ne yapacağımızı biliyoruz.

Selimberdiyeva ne yapacağını bilemeden Cihansultan Teyze'nin duvarının yanında, iki tarafa koşuyordu. Onun duvarının tam ortasından biraz su geldiğini görerek irkildi.

- Cihansultan Teyze, siz duvarınızdan neden su sızdığını biliyor musunuz!? diyerek cevabını beklemeden ateşli ateşli konuştu: - Kartınız bendeysen, kendim sizin yerinize kart vergisi ödedim Sizin için önemini anlamalısınız.

- Affet beni, sevgili Akmaral, ben bu konuda çok yanlış davranmışım.

Nöker Bekçi de tek başına, Kitapların Şahı'nın devamını yazıyordu. Hemşerilerinin duvarlarının nem geçirerek yavaş yavaş yıkılacağını biliyordu. Kendisi, büyük kitabını tamamlamazsa, köy mutlaka suya gark olacaktı.

- Yoldaş Selimberdiyeva, benim bir ricam var, diye büyük bir neşeyle bağırdı.

- Buyrun.

- Belli olmaz, insan halidir. Kafamız kızınca duvar olan şişelerden bir kaçını içebiliriz. Başkanlarımıza, bize votkayı çok vermelerini söyler misiniz?

- Başka ricanız yok mu?

- Var, var. Bize bir de helikopter lazım olacak.

- Helikopter meselesi zor. Size bir iki tane sandal verebiliriz. Sandallarınızı kapının dışında bağlayabilirsiniz. Duvarların üzerinden uzun merdivenler sallayarak kullanabilirsiniz. Şimdilik böyle yapın, sonrasını düşünürüz.

- Ay bacım, Allah razı olsun! Biz sizden bin kere razıyız, diyerek Sehetniyaz Molla lafa katıldı: - Setin onarılmaması, biraz da iyi oldu. Siz para vermediniz, biz de faydasını gördük. Şimdi şehirliler kötü işleri için buraya gelemeler, bizi merak etmeyin, kendi başımızın çaresine bakarız...

Dükkanın önünde oturanların hayali, herkesi kendisine göre etkiledi. onların hiç biri de kendine güvenip, sesini çıkaramadı. Sadece uzun bir sessizlikten sonra, Nöker Bekçi yine eski lafını tekrarlardı:

- Sehetniyaz Ağa, bu işi böyle yapmak gerek. Biz ancak o zaman temiz köylü oluruz. Onun için hepimizi bir araya toplayacak, kanun beraberlik lazım.

- Kardeşim Nöker, diyerek Sehetniyaz Molla zorla konuştu: -İşleri karıştırma, sen Mahtum Kulu'nun "Büyük dağın başındaki, üç ağacın kökü bir olmazsa başlarını birleştirmek olmaz" sözünü bilmiyor musun? Beraberlik dediğin budur: Köyden kıpırdamayız dedik mi hiç kıpırdamayız. Hükümete de bu insanlar lazım değilse, isterse suya batırsın. Her kim bu köye riyakarlık ederse, onun yüzünü bir daha görmeyelim. Herkes kendi inancında kalsın. Bu sohbet de burada bitsin. Sizin başkanlarınız duyarsa, bu konuşmayı da yine başka taraflara çekerler, diyerek Cihansultan Teyze'ye laf çaktırdı: - Bu sohbet başka bir yerden duyulursa veya buna bir leke süren çıkarsa, o bizim köylümüz değildir. Hiç kimse onun kapısına varmaz...

Köylüler içlerini bir niyete bağlayıp dağıldılar. Balcı dükkan kapanacağı sırada Annam'ın yanına gidip, biraz alışveriş yapacağını söyledi.

- Böyle yapman lazım, ne bekledin. Kendi başına temiz köy dediniz, onu korumalı dediniz, bu konuşmalar benim hiç aklıma yatmadı. Olmayan şeyin lafını söylüyorlar, ama asıl korunacak şeyi bilmiyorlar. İşte bu dükkanı korumalı, altı üstü bu. Eğer hiç alışveriş olmuyor diye dükkanı kapatırlarsa biz o zaman ne yapalım Arhip. Ben doğru söylemiyormuyum?, diyen Annam elinden çekiliyormuş gibi söylenmeye başladı.

- Doğru söylüyorsun, çok doğru

- Baştan savmasana, dükkan kapanınca siz de darmadağın olacaksınız.

Onların biri Kuran'ı ortaya koyuyor, diğeri Parti kartını gösteriyor, ötekisi Kitaplar Şahı diye kendini kenara çekip yatıyor. Hangisinin doğru olduğunu kim biliyor, hangi birini konuştuysan gerine gerine anlatır Bu köyde onların hiç biri iş çözemiyor, sadece bu dükkan iş bitiriyor. Eğer burası olmasaydı, onlar biraraya gelip toplanacak değillerdi. Ekmek sadece burada var. Annam'ı aptal sanmasınlar, köyü uçandan kaçandan koruyup, devlet olamazsınız. Doğru değil mi?

- Doğru...

- Doğru Vallahi. Gelirlerse gelsinler, onların bize ne zararı var. İstemeyen görmez katılmaz. Sen bunları anlıyorsun ama baş sallayıp oturuyorsun.

- Aman Annam! ne olursa olsun, dükkan kapanmaz. Her kazandığımızı sana dökeriz, burayı da kapattırmayız.

- Şimdi doğru söyledin. Bak onlara fazla cimri. Akıllarını satıp gittiler ama hatırım için benden hiç bir şey satın almadılar.

- Merak etme, alışverişin en babasını biz yaparız.

- Bu kadar olduğuna göre, sonra da iki duble atarız. Zaten ne zamandır seninle içmiyoruz. Sen içmezsen içme, ama ben bugün bir duble atmazsam, başımı at tepmiş gibi olacak.

- Doldur, hadi aklın orada kalmasın. Seni yalnız bırakmak olmaz, diyen Balcı yorgun bir halde derin bir nefes aldı.

Annam sevinçle şişeye yapıştı. Bir şişeyi paylaştılar. Kafalar dumanlanmaya başladı.

- Arhip dost, çok ciddi söylüyorum. Bu köyde var ya, senden başka kendime yakın bulduğum biri yok. Yüzüne söylüyorum sanma, seninle oturunca gönlüm rahat ediyor, sen yüreği cömert bir insansın.

- Eksik olma Annam.

- Ben gerçeği söylüyorum Arhip. Votka konuşması değil, be... be... ben, kendi başına bir ideoloji kurup sonra da bu dünyanın durumuna bir bakın diyenlerden yoruldum, kime lazım senin ideolojin, kime lazım yazdığın Kitapların Şahı. Doğa muskayı saymıyor. Bunları Nöker'e söylüyorum.

- Onun dediklerinde de bir doğruluk payı var. İnsanlar bazen herşeyden lezzet almalı.

- Ben böyle zevkin içine tükürürüm. Bunu kendisine de söylerim. Ancak öfkeyle harekete geçmek doğru değil. Onun ideolojisi gibi ideolojiyi ben de yaparım şöyle, gördüğün, işittiğin, hatırladığın saçmalıkları elekten geçirirsen "Annamizm" olacak. İstersen sana kendi ideolojimden birini kaçırıp vereyim. Dinle o zaman:

"Al votkayı salatayla

Al konyağı çikolatayla
 Bira es selamü'l börek ile
 Nefes ile rakı ile Amin"

- Niye ellerini kaldırmıyorsun?

- Nesine kaldırayım onun?

- Buna şarap duası diyorlar, içeni yerine ulaştırır.

- Annam'ın var olsun diye Balcı bıyık altından güldü. Bu dediğın nedir?

- Burada kafa karıştıracak birşey yok, votka salatayla, konyak çikolatayla, bira börekle iyi gider diyor. Nefesini durulayan da rakı deniyor, vesselam.

- Kimin yanında okursan oku, Sehetniyaz duymasın, ömrün boyunca yüzüne bile bakmaz.

- Ben yalan söylemiyorum. Kendi duam bu. Aman! üzülrse üzülsün, bu aralar, Mollaya ihtiyacım yok. Kıyamete kadar belki mollamız Nöker olur. Tam tersine onun gönlünü kırmamak lazım Ay! ondan da Molla olacağı yok..., diyen Annam, bu dünyayla vedalaşacağı günü hatırlayarak biraz üzüldü.

- Hadi Annam! Bırak bu sana yakışmıyor.

- Doğru söylüyorsun Arhip, yüzün diye söylüyorum sanma, bu köyde beni sadece sen anlıyorsun... Ah! köyümüz büyükken nasıl mutluyduk. Burada dükkanın tam yanında Hıdır Ağalar otururdu. Diğer yüzünde Hocam Goturlar, ötesinde Totam Teyzeler, biraz daha ötesinde Gurban Kitirler...

- Yanlış mı, yanlış mı? Gurban Kitirler, Hommat Gazaklar'ın yanındaydı. Kapıları da, köyün çaydanlığı onların evindeymiş gibi, kalabalık olurdu...

- Arhip sen biraz içtin, ondan kafan karışıyor. Ben Totam Teyzeler'in yanında diyorsam oradadır. İnanmıyorsan binaların duvarlarının kumundan tanıyıp söyleyelim.

- Gerçekten de orada mıydı?

- Bak işte, sen çoktandır içmediğin için oluyor bunlar. Sen Omatların, Numatların, Atdavların, Dötdelerin, Camatların nerede oturduklarını biliyor musun?

- Tabii Annam, sen babalarının isimlerini söyle. Senin bu saydıkların, çocukken göçtüler.

- Omad'ın babasına ne diyorlardı hiç aklıma gelmiyor. Dur bir dakika Camat'ın babası Çopan olmalıydı. Hatırladın mı? çöle gidip, deve bakardı.

- Müt'de

- Tam isabet, onlar nerede otururdu?

- Cihansultdan Bacı'nın beri tarafındaydılar. Aralarında iki ev vardı.

- İki değil üç ev vardı. Han Ağaları unutup geçme.

- Bu defa lafına güvenemeyeceğim.

- İnanmazsan kalk göstereyim. Gözümü bağlasalar bile bulurum diyen Annam kapıya doğru seğirtti.

- Dur yahu nereye gidiyorsun. Ben alış veriş yapacaktım. Hem gecenin bu vakti harebelikte yürümeyelim. Onu daha sonra bir gün arar buluruz, diye Balcı lafı başka tarafa çekti.

- Oh! Birden bire hatırımdan çıktı, söyle Arhip ne almak istiyorsun.

- Bana gömlek lazımdı, kadın elbisesi.

- Kadın elbisesi? Yenge geri mi geldi? o zaman şerefine bir duble daha atarız.

- Yengenin geri dönmesi diye bir şey artık söz konusu değil.

Arhip yalan söylemek zorunda kaldı.

- Bu kızım Tanya için. Geçen sefer köye geldiğinde senin dükkanındaki şu pahalı elbisenin hayranı olmuş. Almak istemiş ama parası yetmemiş, bana söylemeye de utanmış. Şimdi de "Babacağım Annam'ın dükkanındaki elbiseyi alıver. Ben iki üç ay sonra geleceğim, şehirde bulamıyorum o gömleği" diyerek bana mektup yazdı....

- Tanya doğru söylüyor, böyle gömlek şehirde yoktur. Ben de bir tane aldım. Molla kızına satın alır diye düşünmüştüm. onlar da dikimini beğenmiyorlar, en son modelmiş. Cimri insanların lafı işte. Tanya'ya uzun gömlek çok yakışıyor. Demek o benim dükkanımı da hatırlıyor ha?

- Evet, evet!

IX

Tanıdık olsun, olmasın farkı yok, bir defa eşîğinden içeri adım atınca, o senin babandan da kıymetli misafirindir... Arhip, misafirlik en fazla üç gün olur diye düşünüp, üç günden sonra belki gider diye neşesi yerine gelerek, rahatlamaya çalışıyordu. Fakat sabrı takatı kalmadı, kafasında fikirler birbirini kovalıyordu: "O sadece seni maskara eder, İncilden de diğer kitaplardan da haberi yok... Hemen başını kurtarmazsan, köyün çinde, başın yerde, alnın lekeli olarak dolaşmaktan başka çıkar yol yok sana..."

Arhip aklına böyle kötü fikirlerin gelmesinden ürkü. "Onun gibi bir biçareyle kendini müsavi tutma!" diyip, kendi kendini teskin etmeye çalıştı. Burada daha fazla kalmasına izin vermek doğru olmaz... Tamam işte evin en şerefli köşesini ona ver gitsin..."

Kızın bulunduğu odaya boynunu uzattı, elindeki gömleği ona doğru fırlatıverdi.

- Al... yarın erkenden buradan çeker gidersin...

Kız ağlamak için Arhip'in girmesini bekliyordu. Hıçkırığa hıçkırığa ağladı, onun bu ağıtı bedbahtların ağıtına benziyordu. İnsanın yüreğini parça parça ediyordu.

- Nereye gideyim, kimim var ki benim, kime gideyim. Sen beni ölümden kurtardın, şimdi de kötü kaderimden kurtar... ya da en iyisi öldür beni diyip, Balcı'nın getirdiği gömlekle gözyaşlarını sildi.

Arhip odaya nasıl girip, sandalyeye nasıl çöküp oturduğunu anlayamadı, kızı nasıl sakinleştireceğini bilemeden önceki sorusunu tekrarladı:

- İşin doğrusunu anlat bakalım, kimsin buraya nasıl düştün?

- Nasıl düştüğümü anlatsam, sen beni kovarsın. Niçin erkeklerin yüreği taştan? Niçin onlarda merhamet, şefkat yok? Ben şimdi kötü insanların arasında da iyi insanların arasında da yaşayamıyorum. Hiç kimse beni istemiyor, Kimsenin yanına sığmıyorum. Bu hale kendi isteğimle düşmedim. Benim de yaşama isteğim, arzularım vardı. Beni diri diri ateşe attılar, yanıp pişişimden zevk aldılar... Kül olduktan sonra kimin işine yararsın. Eğer sen beni kovsaydın veya geldiğim zaman beni çekip vursaydın, daha iyiydi. Ben de kurtulurdum, sen de kurtulurdun.

- Neler olduğunu bir anlat bakalım!

- Nasıl söyleyelim, nesini anlatayım. Yüzüme bakmaya ikrah edersin. Kendim kendimden yoruldum. Hiç kimseye gerekli değilmişim, kimsenin işine yaramıyorum.

- Hadi bırak artık ağlamayı!- diyip Balcı çocuk gibi sızlandı. - Hiç kimsem yok diyorsun ama dün de kocamla gezmeye çıktım dememiş miydin...

- Yalan söylemsem sana hayat yok. Ben bu dünyaya aldanıp da gelmişim zaten annemi de aldatmışlar...

- Annen baban var mı?

- Yok hiçbirisi yok. Annemi benim yüzümden hapse attılar, babamı hiç bilmedim. Analı babalı olsam bu hale düşer miydim...

- Düşünerek konuşsana, anneni niçin tutukladılar, baban niye yok?

- Doğrusunu söylersem kovarsın. Zaten kovmak için bana böyle kıymetli bir gömleği getirip verdin. Böyle kıymetli pahalı giyim kuşamlar verip beni, çok kucaktan kucağa ittiler. Fakat senin de böyle yapacağını hiç düşünmedim. Eğer beni evinden çıplak çıkarıp göndersen, senden razı olurum. Sonra da gidip kendimi

nehre atardım...

- Söylediklerinden hiç bir şey çıkaramadım.

- Düşünmek, anlamak isteme, benim derdimi bir bilsen sen de yanarsın...

Senin kalbinin temizliği, yüzünden okunuyor. Fakat niçin iyi insanlar bile karabahtlıların halini anlamak istemiyor. Şimdi ben ne yapayım, sen bile anlamıyorsun.

- Sen işin aslını anlatmayacaksın her halde!, diyip Balcı sinirli bir sesle konuştu.

- Anlatayım, fakat sen de bana merhamet et.

Kız başından geçenleri bütünüyle teker teker Arhip Balcı'ya anlatmaya başladı:

- Annem kendi güzelliğine mağrur olup kötü yola düştü. Şimdi de demir parmaklıkların arkasında yatıyor...

Yutkundu, davul gibi şişmiş yüzünden, gözyaşları ardı ardına yuvarlanıp, yanağından süzülüyordu ki bu da insanın vicdanını sızlatmaya yetiyordu.

- Annem kızken şehir mağazasında çalışıyormuş. Daha sonraları da orada çalıştı. Yemeye içmeye her türlü giyime düşkünmüş. Ticaret ehlinden bir esnaf onun aklını başından alıp tuzağa düşürmüştü. Ondan sonra da hamile kalmış diyorlar. O kadarını bilmiyorum, fakat o adam ben kendimi bildim bileli hemen hemen hergün evimize gelirdi. Annem bana "bak kızım bu senin baban!" diye bir defa keyifle söylemişti. Niçin bilmiyorum benim içimden ona baba demek gelmiyordu. Bir kere annem yanımda yokken, ona baba demeye kalktığımda, yanağıma bir tokat atmıştı. Ben de: "ona baba demiyeceğim, eğer o benim babam olsaydı bana vurmazdı" diye

annemin yanında ağlamıştım. O zaman o da benimle birlikte ağlayacak yerde, tam tersine gülerek "Eğer baba demenden hoşlanmıyorsa, sen de ona dayı de kızım" diyerek, onun tarafını tuttu. Bazen keyfi yerindeyse" Mercancığım, geyikciğim, tavşancığım" diyerek bana küçük küçük hediyeler verirdi. Daha sonraları eve gelen dayılarım çoğalmaya başladı. Onların herbiri bana bir ad takmıştı, kimisi "Meryemcik" kimisi "Marinacık", kimisi "mercancık" derdi. Ben bana, her ne deseler, hemen anlayıp, hiç küsmezdim. Büyüyene kadar, belli bir ad sahibi olamadım. Annem bile onların sözü ile hareket eder gibi bazen "Marina" bazen "Mercan" bazen "Meryem" derdi. Büyüyüp, arkadaş sahibi olduğumda, annemin bulup buluşturduklarıyla giyinip beslenip ortaya çıktığım zaman, onlar bana "sana Marcina adı çok yakışıyor" diyip, bu adı taktılar. Şimdi insanlar beni sadece bu adla biliyorlar. Okulu bitirdiğimde annem beni kendi çalıştığı mağazada işe aldı.

Annemin çiçeğini solduran, eskiden beri bu yolun yolcusu olan esnaf sık sık evimize gelirdi. Orta yaşlı tıknaz bir adamdı, oturuşumu, kalkışımı, her hareketimi, gözünü bir an bile ayırmadan, şehvetle hep beni izlerdi. Onun bu kötü niyeti benim hiç aklıma gelmedi.

Bir gün, annemle beraber çalıştığımız mağazamızı kontrole geldiler. Çok fazla eksik çıktı. O adam kendini bize akraba gibi gösterip, çok uğraştı. Fakat işin düzeltilecek gibi olmadığını annemi hapisten kurtarmanın imkansız olduğunu, ancak hapis süresini azaltmanın mümkün olduğunu söyledi. Dişlerini sıkarak, benim kız başıma hapse düşeceğime üzüldü. Biçare annem kendinden geçip "sen Marcina'yı kurtar, ben alnımda ne yazılıysa onu çekerim, sen ona göz kulak ol, onun yanında ol", diye yalvardı. Bundan sonra onun bütün derdi tasası ben oldum, beni yanına

aldı, annemi de alıp götürdüler...

O adamın üzgün bir halde eve geldiğini hatırlıyorum. Ben dünyam bomboş kalmış gibi ağlardım. "Marcina, üzülme! işte bak, hemen anneni hapisten kurtarırım. Bir iki aya kalmaz dönüp gelir. Kendin sağ-salim kaldın, harcanan para önemli değil, annenin kurtarılışını önceden ıslatalım, diyip konyak çıkardı. Uzun bir zamandan beri bizimle uğraştığından, bizim için koşturduğundan dolayı kendimi minnettar hissettim. Onun iyiliklerinin altında ezildim. İçkiyi ağzıma aktardı, kafalar hoş olduktan sonra, rızamı almadan kucağına çekti. "Ağlama" diyip gözyaşlarımı dili ile yaladı. Yüreğim ateşler içinde, ona soklup ağladım. Başım dönüyordu. Bu dünyada olup olmadığının bile farkında değildim. Beni götürüp annemin çiçeğini solduran yatağa attı. Bir yamyam gibi paldır küldür yüklendi.

Beni bahtsız yaptı. Benim annemden daha güzel olduğumu her zaman anlatıp, annemi kötülerdi. Zaten benim için bu dünya yıkılmıştı. Bana göz koyup da, annemi hapse attıran, benim hiçkimse olduğumu bana söylemeye cesaret eden o adamdı...

Ben ayağa kalkıp, onun saçlarını yoldum, ne yapayım, dermansız biçare ben. Kafamı duvara çarpa çarpa ağladım. O ise, beni sakinleştireceğine daha beter hakikatlerin üstünü açtı. Benim bu dünyada anasız babasız, kimsesiz olduğumu söyledi...

"Annem" diye bildiğin o kadın, seni yolda buldu, bir gece mağazasını kapatırken, dışarda bir bebek arabasının içinden, bir bebeğin ağlayışını duydu. Biri onu bırakıp gitmişti... O, seni çocuk yuvasına filan vermeden büyüttü, senin kimin çocuğu olduğunu, hangi milletin ferdi olduğunu da bilmeden yanına aldı. Zaten önceden beri çocuk sahibi olmak istiyordu Kocasını onu çocuğu olmadığı için

terketmişti. Hülasa o seni öz kızı gibi büyüttü..."

Bu hakikati işittiğim zaman çok kötü oldum. Kendimi bildim bileli, annem bana hep babamın öldüğünden bahsederdi. Annemin var olduğuna şükredip dururdum ama o da benim annem çıkmadı. Yine de, her halükarda onun sevgisi içime sinmişti, beni adam etmişti. Fakat sonunda bir gün irin yaranın üstüne çıkıyor. Kendi benliğini bilip de kökünün olmadığına aklın erdiğinde kalbin boşalmış. Ben bittim artık. Bundan sonra kimseye lazım olmadığımı, insanların içinde kimliksiz, sahipsiz olduğumu anlayıp, kendimi insanlara paylaştırmaya başladım, buna mecburdum. Kendimi kendimden ancak parça parça ederek kurtarabilirdim. Bu şekilde kendi kendime teselli olmaya çalışacaktım. Çünkü bende ne yürek, ne ruh kalmıştı. Bu gün senin evinde sevgi ve şefkat denen şeyin az çok ne olduğunu anladım. Eğer benim babam olmuş olsaydı, o da beni senin gibi şefkatli dudağıyla öpüp okşardı, diye iç geçirdim.

Kız elindeki gömlekle yine gözyaşlarını sildi, Balcı ise gözlerinin nemlendiğini saklamak için hüzünle yere bakıyordu.

- O günleri niçin bana hatırlatdın! - kız derin bir nefes aldı. Kaderimin soğuk yüzü beni ecelime götürmeliydi. Fakat ecel de benden kaçıyordu... Ben bundan sonra nasıl böyle kötü işler yapmayayım. Beni dünyaya getirenler böyle bir bedbahtlığın içine terkedip gitmişler. Ben de dünyaya sevgi ve umutla bağlanmışım. Arkadaşlarımla gezip tozardım. Kuşların uçuşuna, turnaların geçisine el çırpardım, ben de başka çocuklar gibi koşar, oynar, sevinir, gülerdim... Fakat benim hayatımı yok pahasına benden aldılar. Şimdi ben hiç kimseyim, kim olduğum belli değil, silik bir dünyada yaşayan, silik bir insanım... Fakat ben hiç kimsenin başına musallat

olmadım, onlara sadece tenimin şifasını dağıttım...

Ancak, benim evvelden olmayan hayatımı tenkid ettiler. Sen insanların ne kadar aciz olduğunu, ne kadar hiç olduğunu biliyor musun! Onlar her türlü hile ile beni kötü yola ittiler. Sonra da etrafıma toplanıp, layığını buldu dediler, ardından, bu pisliğin hepsinden tek suçlu benmişim gibi, bana günahkar muamelesi yapıp, kötü gözle baktılar. Hep benden kaçtılar, sen de onun için benden uzak durmayı kendine faydalı buluyorsun.

Balcı bir süre sesini çıkarmadan oturdu, sonra kızın yüzüne bakmadan sordu:

- Hala mağazada çalışıyor musun?

- Hayır ben orayı dünyamın karardığı gün terkettim. Rıskımı kendi çiçeğimin kokusundan bulmaya çalıştım. Soluncaya kadar bu işle uğraşırım. Başka çarem kalmadı, insan gibi yaşama hakkım kalmadı. Buraya da keyf için geldim, işini bitirdikten sonra sen kime yararsın?! diye herşeyi söyledim, can havliyle kendimi senin evine attım. Senin, hayatımın zehrini içine çeken dudaklarından, ömrümde görmediğim merhamet duygusunu hissettim. Bu da beni paramparça etti. Sadece bu beni pislikten kurtarır. Fakat artık o iğrenç şehre tekrar dönmek istemiyorum. Şimdi beni evinden kovsan da, kızım da desen, kendine eş olarak alsan da, senin bileceğin şey...

Arhip Balcı, üzüntüyle kahroldu, kızın çektiği eziyetler, kara talihi , kalbini paramparça etti, ılık ilkbahar rüzgarıyla gevşeyen buz gibi eriyip gitti. İnsan denilen mahluğun bedbahtlığına kendilerinin sebep olduğunu ve kızın hiçkimse olduğunu gördü.

Kızın kendi evinde bağı yaralı olarak oturuşuna acıdı, vicdanı sızladı. Balcı

oldukça zor bir durumdaydı.

- Yat, şimdi hele bir yarına çıkarım diyip çaresizlikle kendi odasına yöneldi.

- Ne yapmalı? Madem ki kız, ömründe bir defa bütün kalbiyle dert yanmıştı, onu evden kovsa da kovmasa da nemertlik olacaktı. Anlattıklarının hepsine inandı. Sözlerinde yalan olmadığını hissediyordu, ona artık başka gözle bakıyordu, kanı akarak evine gelen kız değildi. Yüreğindeki hakikatleri anlatırken ne kadar bedbaht olsa da, güzel görünüyordu. Onun bedbahtlığı, göz yaşlarıyla beraber, Balcı'nın gözlerinde güzel bir çaresizliğe dönüştü.

Ey sen, insanoğlu, eğer birine iyilik edeyim diyorsan, herhangi birini azap ve kahırdan kurtarmak istiyorsan, bekleme artık. Önce şu kızın elinden tut, ona ömründe görmediği merhameti göster, ancak bu şekilde sevap kazanırsın, sadece bu şekilde yücelirsin. Şu içinde yaşadığın eve bir göz at. Senin evin peygamberlerin ruhundan kurulan bir ev. Paklığın sağlam temeli, annenin ruhu var bu evde, az da olsa, bu temizlikten kızın ruhuna bir zerre kat. Yoksa senin mukaddes gördüğün bütün bunlar neye yarayacak. Eğer yolunu şaşıran birini, doğru yola itmeyeceksen, onu niyetinden dönderemeyeceksen, senin ikbalin, sığındığın İncil tertemiz bir hayal ile gözlerinde donup kalan anne şefkati, senin varlığına delil olan merhametli kalbin neye yarar... Buraya kadar geldikten sonra onların hepsini yele mi vereceksin, hepsi geldi geçti mi olacak... Sen insansın böyle yapamazsın, kendine gel, çıkış kapısını bul, her tarafı kapalı olan fırsatın mutlaka bir tarafı açıktır.

Ne yapmalı? "Hey ne günlere kaldın!" Arhip Balcı kendi kendine gülecek oldu fakat gülemedi. Ona, evinde ruhunu tazeleyen, yüreğini dinç tutan, sadece hayır işlere ve temiz kalplere uğrayan ruh, galiba İsa Peygamber'in ruhu yardıma

yetişti...

Ey insanoğlu, sen kendi peygamberine bağlılığını niçin hatırından çıkarıyorsun. Peygamberinin ne işler yaptığını, insanları günahlarından döndürmek için dağda-ovada, çöl-beyevanda sersefil olup, köylerde şehirlerde onların yardımına yetiştiğini nasıl unutursun... Biliyor musun o gün beni cellat haça çiviledikten sonra, bekçiler naaşımı beklerken "ölmüştür" diyerek bana gülüyorlardı. Fakat kutsal ruhun önünde hiç bir güç duramaz. O zaman tabutumun etrafında oturanlar kadınlardı, sonra kaybolup, tekrar dünyaya döndüğümde, beni ilk olarak onlar gördü. Kadınlara kötü gözle bakarsan, kötülük ederler, onları nurani göz ile görmek gerek, nurani göz ile... sen kadın milletine karşı böyle soğukkalpli olma! sevgilerini bütün ömürleri boyunca sadece birine bağışlayanlar peygamberler veya Allah'tır. Gözünü aç, senin gözün karanlıktadır, evini ilahi bakışlarla seyret, o zaman, belki onu bütün pisliklerden kurtarırısın. O, kendine bir şeyin yetmediğini kendi diliyle söyledi.

Ona insan ruhu, insan merhameti yetmiyor. Eğer sen onu adam edemezsen, kötü kaderinden kurtarıp doğru yola çekemezsen, bu evde benim ruhumun, kudretli kitabımın yaşamadığı ayan olur. Şöyle bir düşün, sana kadar bu pakizelikten, annen pakize olmuştu, ancak bunun için temizdi, benim ilahi nefesimin ılıkılığıyla ruhumdan ruh olan, ruhumun girdiği eve giren, günaha gama bulanmış bir insan, günahından derdinden halas olur. Sen ona annenin gözleri ile bak! Benim gözlerim ile bak...

Arhip Balcı'nın kulağına çeşit çeşit avaz geldi, o avazların içinden kendi kendine seslendi... Balcı sen elin günün içinde rezil olacağından korkuyorsun öyle değil mi?! Senin gözünün önünde bir insanın maskaralığının tepesine çıkarak, yardım istemesi, yüreğini kızgın demirle dağlamıyor mu! Sen kendi maskaralığından

çekinme de başkalarının maskaralığından kork... Sehetniyaz Molla'nın ne diyeceğinden korkuyorsun, eğer ona İsa Peygamber'in kudretini izah edersen, düşünmeden duramaz. Onun yanında cehaletleri yüzünden yanılgıya düşenler nedir... Bir keresinde İsa Peygamber bir köye vardığında, on tane adam yanına toplaşp "Merhamet et İsa Efendimiz!" diye yalvarmışlar. Onların onu da cüzzamlıymış! Peygammber kudrete inanmayı öğütlemiştir. On adamdan bir tanesi bütün kalbiyle doğru yola girerek hidayete ermiştir. Peygamber ona "Seni, inancın kurtardı" diyip kendi yoluna gitmiştir. Bu biçareyi evinde bulunan ruhum ile temizle. Eğer kudretin hidayeti erişirse bu işe ilk önce Sehetniyaz Molla "doğru yapmışsın" diyerek alkış tutar...

Kız haramdan kurtulup temiz bir insan olduğunda ben onu el içine çıkarırım. Ömrümü hayır işlerine adadım, bundan sonra da hayır işlerle devam ettireyim. Bırak o benim yanımda kalsın, benim yardımcım olsun. Ormanlara gitsin, dolaşsın, bu yerlerin saflığından, evin rhundan ruh alsın. O zaman herşeyi hatırlından çıkarır. Ancak ondan sonra köylülerim bana: "Balcı sen en kötü insanları bile meleşe çevirebiliyormuşsun" derler beni yüceltirler.

Arhip bu tatlı hayal ile uyudu.

* * *

İnsan bu dünyayı ebedi zannedip, çalıştığı işine bütün ruhu ile sarılınca kendi de dünyanın ana temellerinden biri olur. Marcina, Balcı'nın gözlerin geçmişinden

sıyrılmış, günühlarında arınmış gibi görünüyordu. Kısacık bir zaman içinde güzellik gölüne batırılmış gibiydi, yüzüne insan ruhu yayılmıştı. Balcı'nın dilinden hiç bir zaman "şunu yap, bunu yap" sözünün çıkmamış olmasına rağmen, bulaşıkları yıkadı, ortalığı topladı, ev tertemizdi, kadın eli değdiği belliydi. Avlunun içi o zamana kadar olmadığı şekilde pırıl pırıl oldu.

Balcı, bu olanları da "bakidir" diye kendi yüreğinde düğümlemişti, doğduğundan beri ebedilik aşığıydı. Onun kaderinin oyununa gelmiş olduğunu elbette biliyordu, sanki alnına saf kalbiyle herşeye inanarak yaşamak, ta ki aldandığı zaman, aldatıldığını anlayarak yaşamak yazılmıştı.

Fakat kız güzelleşmekte olduğunu, kendinden başka anlayan yokmuş gibi gururla aynaya bakardı. Aynanın yüzünden sanki birşeyleri gözlüyormuş gibi oturup uzun uzun seyreder, kendi gözbebeklerine bakan gamsız gözleri, gönlünün isteğini vermeyen, onu kasıp kavuran bir ateşe benzerdi.

Bazen de, sanki hangi tarafa gitsem der gibi, gür ormanlığın dört bir tarafında intizarlı gözlerini gezdirir, belirsiz bir şeyleri bekler gibi otururdu. Belki kendi de ne beklediğini bilmezdi, fakat bütün başına gelenler, beklenmedik olayların patlak vermesinden gelmiş, onu bu hale koymuştu. Fakat bir şeyin çok iyi olduğunu biliyordu ki gönül bahçesinde yer alan şeylerin hepsi, son anda yetişen birşeyler olup çıkıyordu. Kalbine hiçbir zaman bakılık, daimilik denilen şey girmemişti, hatırladığı herşeyi fani addediyordu. Kendine ait bütün mukaddes şeyler, çocukluğu da, kızlığı da, analığı babalığı da fâniydi, evlerini su yolu eden "dayıları" hakkında sözü yoktu... Eğer bu fâni şeyler olmasaydı, o da asla bu dünyada olmazdı. Bunlardan birini onun hayatından çekip almaya kalksan on iki kemiği darmadağın

olurdu.

En kuvvetlisi, o son defaki keyf-sefa için meydana çıkıp, namert oğlan ile biraradeyken ona nasıl verilmişti, sanki yüreğine ilahi bir sevgi girmiş, onu yese de doymayacakmış gibi bağrına basıp aşkını paylaşmıştı... Bu fani sevginin ihlasını unut, ne yazık ki böyle sevgi ömürlük olmuyor.

Kız, Balcı'nın evinde kalışının da, kap kacak yıkamasının da geçici bir süre için olduğunu düşünüyordu. Bunun için intizarlı gözleriyle etrafını geçici diye seyreliyordu. Sanki onun bu fâni kaderi, ona yine bir fani zevk safa vaadederek gibiydi.

Karmaşık duyguların içinde yüzdü dolaştı, kendinin fâniliğini hissettirmeyecek olsa, büyük bir ihlas ile Balcı'ya fâni hizmet ederdi.

Balcı, kızın ona hakikatleri anlattığını sanıp sevincinden uçuyordu, kendi kendine, köylülerine de Sehetniyaz Molla'ya da; "işte siz şahitsiz, annemin ruhu katılan bu evde, onun kudretli İncili'nin yoldan çıkanları nasıl adam ettiğini bilirsiniz..." diye konuşur, sohbet ederdi. Çünkü kız şimdi Balcı'yı arıların vızıltısından uzaklaştırmış, sanki kendisi de balarlarıyla birlikte bir iş için dünyaya inmiş gibi onların kovanlarının etrafında gezmeye başlamıştı.

"Şimdi onu gözden-dilden korumam gerekir" diyip Balcı, sanki bu iyi ve güzel kızın akrabasıymış gibi kendi kendinden memnun olup, kısa bir süre içinde gençleşir gibi oldu. "Bugün olmasa yarın, yarın olmazsa da obür gün mutlaka Sehetniyaz Molla'ya giderim, ona böyle böyle bir iş yaptım, bir karabahtlı biçareye iyilik edip sevap kazandım. Bu şekilde davranmamı bana İsa Peygamber'in ruhu buyurdu, ben onun nasihatini yerine getirdim diye söylerim..." Ama nedendir

bilinmez Balcı her gün bu niyetini bir sonraki güne erteledi. "yine de birazcık sabredeyim..." diyip, birşeylerin olmasını bekliyormuş gibi dolaşıp durdu.

Kız da bekliyordu.

Marcina'nın gözüne, kendi evlerine doğru yaklaşan bir karaltı göründü. "Bu köyde Balcı'dan başka yaşayanlar da varmış demek..." Elini kalçasına koyarak, uzaktaki karartı yaklaşınca kadar seyretti. Güçlü kuvvetli uzun boylu, yapılı bir delikanlıyı görünce Marcina'nın eski yarası depreşti. Kaç gündür yüreğinde toplanıp kalan duygularıyla boynuna sarılmak istedi. Utandı mı yoksa kendini kıymetten mi düşürmek istemedi nedense, duygularını bastırdı. Gelen delikanlı ilk önce hayretle onun yüzüne baktı. Sonra eskiden beri garezi var gibi,

- Arhip nerede? - diye sordu.

Bu gencin bu tavrı, Marcina'nın sinirlerini tepesine çıkardı.

- Selamını yuttun, ilk önce selam verilir...

- Selam!

Kız günlerdir ne olduğunu bilmeden bekleyip durduğu şeyin bu soğuk taş gibi oğlan olduğunu görüp çok üzüldü.

- Arhip'i ne yapacaksın. İlk olarak evin sahibi sorulur...

- Ne dedin, evin sahibi mi dedin. Buralara gelip kendini ev sahibi zannetme.

Şimdi şehirdeki sahipliğin bitti de bu avlu mu kaldı. Tanınmadığını sanma...

- Beni nereden tanıyorsun. Sen kimsin?

- Ben mi köy bekçisi.... Bu son sözü takatsiz bir şekilde söylemişti. Daha evvel...

Marcina ona dikkat etmedi.

- Olduğun da ne?! diye bir anda yere tükürüverdi.
- Ne olduğumu gözüne gösteririm. Hemen buradan kovarım.
- Elinden geleni ardına koyma...

Nöker Bekçi titreyip yumruğunu sıktı.

- Ne yazık ki kadınsın...
- Ben kadın değilim, lafını bil de konuş!
- Çek git...

Marcina balarılarının yanından, kendilerine doğru gelmekte olan Arhip'i görüp iki elini yüzüne kapadı. Nöker küfrederek onun yanına gitti. Hal hatır sormak ne Arhip'in ne de Nöker'ün aklına geldi.

- Sen ona kötü sözler mi söyledin, diye Balcı suçlu gibi konuştu.
- Kötü sözler söyleyeceğim. O kim ki sen onu koruyorsun
- Bir biçareyle kendini aynı tutma.
- Bütün şehirde tanınan bir biçare desene
- Nöker aptal alma o şimdi doğru yola girmekte.
- Senin aklın başında mı.
- Hadi, haddini bil.
- Arhip, ben sana hakikati söylüyorum, onu kov, köyü de, köyün gençlerini de yoldan çıkarır.

- Sen neler söylüyorsun Nöker! sen iyi bir insansın. Mekan akıllı oğlan, Annam da evli barklı.

- Kovmazsan üstüne zaptiye getirisin kendim kovdururum.
- O, verdiği sözü tutup otursun, yaşıyorsa benim evimde yaşıyor, sana ne

zararı var.

- Onun derdi bana düşer! - Şimdi biz rezil rüsvadan daha aşağı olduk.

- Hiç bir şeyi anlamıyorsun. İsteddiğini düşünmekte serbestsin. Bu kızı da bu evden dışarı çıkaramazsın.

- Görürüz!... diyip Nöker Bekçi öfkeden çıldırır gibi bir halde, dönüp gitti.

Arhip Balcı'nın içinde bulunduğu durum da ondan farklı değildi. Nöker Bekçi'nin zaptiye getirmesinden hiç çekinmiyordu. Olanları gidip de Sehetniyaz Molla'ya bir yetiştirirse! Sonra onu ömür billah inandırmaya güç yetmez, hemen o gün molların yanına gitmeye karar verdi.

Marcina Balcı'nın suratının asıklığını görüp, öncekinden daha çok yumuşadı, daha da edepli durdu, ona aklından geçenler hakkında tek söz söylemedi. Bütün bu olanların tek sorumlusu kendisiymiş gibi, başını eğip, ev işleriyle meşgul oldu.

Balcı, Mollaya uğrayayım diye düşünürken, avlusunda bir araba durdu. İçinde tanımadığı biri vardı. Arabadan inen delikanlı babasının malına girer gibi:

- Keyifler nasıl ihtiyar? Ne diye bizim ceylanımızı burada kapatıp saklıyorsun. Biz onu yerin altında bile olsa buluruz, diyip Marcina'yı gösterdi.

- Hadi arabaya bin tavşancık. Sana bu yakışmıyor.

- Defol, bir daha da buraya gelme...

- Bak, sen dilin de çok uzamış, keserim o dilini.

- Kesmeye kalk da gör...

Balcı'da bu konuşmaya katıldı.

- Yiğit delikanlı sana ne gerek?

- Ay ihtiyar, sende de hiç insaf yokmuş. Hadi bunca zamandır sakladın, hiç

ömürlük birşey var mı? - Diyip, hızla Marcina'nın yanına giderek elini tuttu. Onu arabaya doğru zorla sürüklemeye başladı.

- Bırak kızı, yoksa ensene yapıştırırım, diyip, Balcı, oğlanı korkutmaya çalıştı.

- Haddini bil ihtiyar...

Balcı bütün öfkesini bu tanımadığı delikanlıdan çıkardı:

- Al sana had!

Ensesi yanan delikanlı Marcina'yı bıraktı, Balcı'nın üstüne çullandı. Bir süre yerde sürüklendiler, yuvarlanıp yuvarlanıp da sulu arığın içine düştüler. Arhip'te güç kuvvet kalmadı, sargılı ayağını zorla yere dayayıp, başını suya bastırmamak için mücadele ediyordu. Marcina bağırarak eve girdi. Balcı'nın av tüfeğini alıp çıktı.

- Sana defol buradan diyorum, yoksa vururum!

Delikanlı gözlerine inanamadı, daha düne kadar sevgisini verip, kucağında yatan kız, kendine tüfeği doğrultmuştu. Titreyerek arıktan çıktı.

Kız:- Aptal, diye bağırdı. - İlk önce Balcı'yı arıktan çıkar.

Oğlan gücü dermanı kalmayan Balcı'yı sürükleyerek arıktan çıkardı.

- Şimdi de defol buradan!

- Tamam, tamam..., diyip gözü korkan oğlan arabasına nasıl bindiğini bilemedi.

Araba gözden kaybolduktan sonra, Marcina Balcı'nın yattığı yere gitti. O ise yarasının acısından inlememek için dudaklarını ısıırıyordu. Kız, yaranın bağlanmış olduğu düğümü çözdü, uzun zamandan beri gün yüzü görmeyen, beyaz kumaşa dönen ayakta can yok gibiydi, tabanının kenarı ise iltihaplanıp oyulmuştu. Balcı

yarasına devamlı kendisi ilaç yapardı, hastaneye gitse, doktorlar: -"Kesmek gerek, şeker hastasının yarası geç kapanır, bu çok tehlikeli", diyip etrafını sararlardı. Balcı hastaneden, ayağını kestirmeden zorla geri dönerdi. Sonra da kendi ilacını kendi yapıp, evinde tedaviye kalkardı.

Marcina ona nasıl ilaç yapacağını bilemedi. Balcı'ya destek olup onu odasına götürdü, Balcı şimdi bayılmıştı." -Nereye gitmeli, kimi bulmalı?!" Sonunda köye gitmeye karar verip, avluya çıktı, o zaman az önce kovduğu arabalı oğlanın yeniden dönüp geldiğini gördü, içi biraz ferahlayıp hemen onun yanına gitti. Yine fâni arabalar, fâni delikanlılar zor gününde ona yardıma yetişmişti, kız nefes nefese arabının önüne fırladı.

- Can kardeşim, yardım et!
- Hıı, ne oldu, yoksa öldü mü? diyip beti benzi atan oğlan boynunu uzattı.
- Ölmediyse de ölecek, yardım et, hastaneye yetiştirelim!
- Kim ona dövüş dedi, sonunu düşünmeliydi.
- Çocukluk etme de biran önce yetiştirelim.
- Son seferki gibi oyun etmeyesin- diyip oğlan alayla güldü.
- Ne istersen yaparım, o ölmesin, eğer ölürse senden bilirler...

Marcina'nın son sözü oğlanın içine bir ateş düşürdü, bu laf etkisini gösterdi.

- Hepsi senin yüzünden. Laftan anlamayan birini bulmuşsun, nesine lazımdı, dövüşmek! Hadi çabuk ol...

İkisi, kendini bilmez bir halde yatan Balcı'yı alıp şehir hastanesine gittiler.

Marcina aynı gün yine eski kaderinin, eskiden beri çizmiş olduğu yola tekrar girdi. Duyguları tekrar kendi özgürlük yolunda aktı. Kendini şarkıya saza verip,

kışını düşünmeyen, cırcır böceği gibi yine keyifle uçtu. Balcı'nın halinden haber sormayı da unutmuyordu. Günaşırı onun yanına gelip, sanki köyden geliyormuş gibi, köy yolunun zorluğundan bahs ediyordu. Ama, Balcı'yı hastaneye getiren oğlanla birlikte döndükten sonra şehirden çıkmamıştı. Balcı, her zaman ondan köylülerinin durumunu soruyordu. Kendinin hastanede olduğunu onlara söylemesini ve bal aralarıyla meşgul olmasını öğütüyordu.

Marcina sadece dört beş günden sonra, gamı kederi bilmeyen teneşire dönüp, yalnız kalan avluya geri geldi. Balcı'nın kulübesi, o günden sonra sessizlikten ve gamlı bekleyişten kurtuldu, ve çeşit çeşit yerli yersiz gelen arabaların durağı, zevkli hayatın keyifli sefalı bir meskeni haline geldi.

* * *

Annam "Balcı'nın kızı gelivermiş" diyip, onu görmeye hal hatır sormaya gitti. Tanya ile aşağı yukarı aynı yaşıydılar, çocukken eski dere kenarında beraber suya girerlerdi.

Bir keresinde Annam, şaka diye Tanya'nın etini kıvrıp kaçtığı zaman o da onu suya batırmıştı. Artık geri dönülemeyecek bu hatıraların hepsi çocuklukta kalmıştı. Annam bayramda seyranda, şehire mal almaya gittiği zamanlarda Tanya'ya rastlamamış olsa, onu uzun bir süreden beri görmemiş olacaktı.

Tanya geldiyse mutlaka, babasının yanında uzun bir süre kalır öyle gider. Annam Tanya'dan kendi mağazasındaki gömleğin yakışıp yakışmadığını da sorup öğrenmeyi düşündü. Bahane mi yok, hele bir gideyim de Balcı'nın kapısı daima

açık.

Annam suya girilen eski dere boyuna vardı. Ondan sonrası da Balcı'nın avlusu. Gözlerinin önünde suyu sıçratarak iki yana koşuşturan Tanyacık peydahlandı. Ne kadar güzel günlerdi onlar!..

Gerçekten de kulağına suyun şırıltısı geldi. Ördek bekleyen bir avcı gibi, kamışlığın arasına çömeldi. Bir kız eski dere boyunda keyifle sağa sola yüzüyordu. Annam görüşünü engelleyen kamışların uçlarını kırıp, kenara yatırarak kendine bir gözetleme yeri açtı. "Aynı Tanya bu!" Tıpkı çocukluğundaki gibi kendini suya atası geldi. Çocukluk mu kaldı nedir şimdi bu! yine de eğilerek seyrettiğini az görmedi. Kız hoplayıp sudan çıktığında bazen omuzları bazen de göğsü açılıp görünüyordu...

Annam, duygularının çoşup, kalbinin titrediğini arzu ve isteklerinin kötü niyetini beklediğini, kendinin ise iradesini kaybetmeye başladığını hissetti. "Bu yaptığın namussuzluktur Annam!" diyip, Tanya'yı görmemek için gözlerini kapatsa da, onun kah çöküp, kah suyun üstüne çıkıp uzaklaşmasını, kenara yakın geldiğinde de suyun dalgalanıp, ayaklarının yere değdiğini görüyordu. İlk önce göğüsleri yavaş yavaş suyun yüzüne çıktı. O, suyun içinden yükseldiği zaman kamışlığın içinde oturan Annam'ın boynu da aynı oranda yükseliyordu. Annam kızın çırılçıplak olduğunu gördü. Kız çimenlerin üstüne bıraktığı elbiselerine hemen uzanmadı. Saçlarını silkeleyip kah kalktı kah oturdu. Annam- da güç kuvvet kalmadı, kız onun gözlerine Tanya değilde başka bir tanıdık yüz gibi göründü.

"Marcina, burada ne yapıyor bu? Gökte ararken yerde buldum, nereye kaybolduğunu bilmiyordum. Ah! mağazayı bıraktın da sır oldun. Çok uğraştırdın anka kuşum. Kendi ayacıklarınla mı geldin" deyip Annam'ın ağzı sulandı. Marcina

şehirde çalışırken, Annam ona aşık olup, mağazasına çok gitmişti. Peri, herkesin harcı değil. Şehrin kendine güvenen delikanlılarından sana sıra mı gelir. Kendisi sadece iki üç defa Marcina'nın misafiri olmuştu. O geceleri asla hatırdan çıkaramıyordu. Yine de, işte o güzel kız burada.

Annam daha fazla saklanamadı, yerinden kalktı.

- Marcina benim Annam, korkma

Kız ürktü, aceleyle göğsüne örttüğü gömleğiyle birlikte kendini suya attı.

- Marcina korkmasına, benim Annam...

- Ay oğlan, kim olursan ol, ödümü kopardın.

- Sen buraya nasıl geldin?

- Geldim işte, seni göresim geldi, ben de geri döndüm.

- Ah, diline kurban olayım, fakat oyun etme. Balcıya misafirliğe mi geldin?

Balcı evde mi?

- Yok ne yapacaksın? Balcı ormana gitti, bir hafta gelmem dedi.

Annam'ın yüzü ışıklandı

- Sen burada ne yapıyorsun?

- Ormancının yardımcısı olarak işe girdim. Mağazacılıktan daha iyi.

- Doğru mu söylüyorsun?

- Yalan söyler gibi bir halim var mı?

- Gerçekten doğru mu?

- Bırak şimdi! Sen hala eski mesleğinde mi çalışıyorsun? diyip, Marcina

Annam'a soru sormaya başladı.

- Evet eski mesleğimde-diye Annam konuşmayı uzatıp, suya girmenin bir

yolunu kolladı: - Marcina, hava da çok sıcak...

- Sıcak da ne diye çörün çöpün içinde nefesin daralıp duruyorsun.

- Ben de suya gireyim mi?

Marcina zevkle güldü.

- Kim sana girme diyor.

Annam alelacele soyunup kendini suya attı.

- Yavaş yüz su sıçratma! - diyip Marcina daldı. Annam "mutlaka, şu köşeden çıkar" diyip, oraya doğru gitti. Kız onun niyetini biliyormuş gibi, iki ayağının arasından başını yukarı çıkıttı. Annam suları sıçratarak bir tarafa yıkıldı. Marcina ellerini çarpıp güldü.

- Dur bakalım, seni bir yakalayayım da gör diyip, Annam kızı kovaladı. Suyun içinde "tuttum kaçtım" diye oynasarak bir müddet oyalandılar. Annam onu iyice yorup, sonra ellerini avucuna aldı.

- Bak şu oğlanın yaptığına, bırak ne yapıyorsun?

- Dursana Marcina...

- Bırak diyorum ben sana, bırak! - diyip kız, def çalar gibi ellerine suya çarpmaya başladı

- Tamam ayrılıyorum, tamam

- Bırak hadi bırak... Kızın sesinde nazla karışık bir meyil vardı.

- Tamam, tamam Marcinam... Delikanlının sesine istekli bir rızalık yayıldı.

Beraber kenara çıktılar. Bir müddet oturdular, sonra Marcina yavaşça konuştu:

- Akşam gelir misin?

- Bakalım...

- Benim mağazadan öte beri taşımam kolay değil, kendin gelirken yanında getirsen?!

- Olur.

Bundan sonra Annam Dükkancı kendini bahtlı bir kişi saydı. Mekan teybini kucaklayıp mağazaya geldiğinde "Annam, sen kendini ne kadar delikanlı saysan da hayattan çok geride kalıyorsun, sende böyle teyp yok, kızların onu ne kadar sevdiğini biliyor musun? Şehre yanıma gelsen, sana da gösteririm" diyip ona ateş verdi. Annam eskisi gibi Mekan'ın laflarını ağzının suyu akarak dinlemiyordu. -Çek arabanı" dedi.

Annam Mekan'ın daha fazla öğünmesine fırsat vermedi. Onun ağzı süt kokan bir oğlan olduğunu, kendinin ise koç gibi delikanlı olduğunu ne kadar küsse de yüzüne söyledi. Mekan ilk önce Annam'ın şaka yaptığını sandı ama emin olamadı. "senin üzerine gelen varsa ben de Mekan değilim" diyip onu kale almadı. "Ay Mekan, abin baykuş risklidir. Buna inan, inanmazsan sen bilirsin"

Annam boşuna öğündüğünü sonradan anladı. O Baykuş riski, ağzından çıkıp, başkalarına nasip oldu. Mekan'ın teybinin sesi çoğu günler Balcıların tarafından çıkmaya başladı. "Sevgili Mekan, sen bir şehirlisin, köylünün riskine göz koyma. İhtiyar kurdun avını almak aslana yakışmaz" diye Annam ona yalvarır gibi konuştu. "Bu nasıl konuşma" diyen Mekan, gökten düşmüş, hiçbir şeyi bilmeyen bir tilki gibi karşılık verdi..

Bir keresinde Nöker Bekçi, Mekan ile Marcina'yı nehir kıyısında gördü. İkisi bir sandala binip, teybin son sesini açarak, akıntıya doğru ilerleyip gittiler. Nöker arkalarından bakakaldı.

- Mekan, geri dön, gittiğin yer çok tehlikeli!

- Göz ağrısı gibi en olmadık zamanda ortaya çıkıyorsun, kendi işine bak.

- Çocukluk etme, sonra pişman olursun.

- ...

- Cihansultan Teyze'ye söylerim, geri dön! Nöker, Mekan'ı döndürecek sözü

bulamadı, boşuboşuna bağırıp kendini heba etti. Sandal da dalgaların üzerinde çalkalanıp, kızarmakta olan ufka, gün batımına doğru gidiyordu. Mekan tabiatın bu güzelliklerini o ona kadar keşfetmemiş olmasına pişmanlık duyar gibi, karanlık bastırdıktan sonra sandalı kendi haline bıraktı.

Nöker Bekçi, ne Mekan'ı ne Annam'ı köye rezil etmek istedi. Arhip Balcı'nın evinde bir ahlaksızı yaşattığı hakkında da hiç bir yerde tek kelime etmedi. Kendi köyünün geçlerinin ayıbını örttü. onları rezil etmekten sakındı. "Onlar sadece hafif meşreplik ediyor, akıllarını başlarına getirmek gerek" diye bir çare bulana kadar bu sırrı saklamaya karar verdi. "Sadap Yenge'ye "kocan böyle böyle yapıyor" desen, sözlerin yayılıp, kıyamet koparır. Ne gerekiyorsa yapmalı ve çareyi kendim bulmalıyım. Cihansultan Teyze'nin yanında da bu konuda iyi veya kötü konuşmak olmaz. Sehetniyaz Molla duysa gençlerden elini eteğini çeker, üzüntüsünden yataklara düşer. En iyisi akılları başlarına gelene kadar susmalı, baltan taşla değince Marcina'nın ağzını bıçık açmaz, gözünü korkutmalı"

Nöker Bekçi son fikrini akla yakın buldu. Marcina'nın yanına sık sık giderek, ona ahlaksızlığın inasana itibar getirmediği, aksine insanları yoldan çıkardığı hakkında uzun uzun nutuk çekti.

- Vay bu oğlanın anlatıp durduğu şeylere bak!

- Ben senin dediğin gibi bu oğlan değil, zaptiyenin vekiliyim...

- Ben de ormancının yardımcısıyım! diyip Marcina ciddi bir tavır aldı.

- Ormancıysan ormancılığını bil, gençlerimizi yoldan çıkarma.

- Ağzından çıkanı kulağın duysun, köy bekçisi! Bana iftira ettiğin için, seni kendi hapishanede çürütürüm.

- Mekan'ın aklını başından alıp, sandala bastığın yalan mı? Keşke gözümle görmemiş olsaydım...

- Gördüysen gördün, o beni nehrin öte tarafına geçirdi. Balcı, o tarafta ormanda çalışıyordu, biz de ona yemek götürdük...

Nöker Bekçi Marcina'yı konuşmakla yola getiremeyeceğini anladı. Annam ve Mekan da onun konuşmalarıyla alay ederek içini yakıyorlardı. Nasıl bir çare bulacağını bilemedi. İçi sıkıntıyla dolu bir süre dolaştı durdu.

* * *

Nöker, zaptiyeye gitmeyi içinden geçirdiği sırada, kendisini oraya çağıran bir mektup aldı. Keyfinden şehre sanki uçarak gitti. Onun gözünde zaptiye insanların önüne iyiliği, edebi, ikramı, ikbali açan mukaddes bir yerdi.

"Aman sende! Hep zaptiyeyi öğüyorsun biz onun nasıl olduğunu biliyoruz" diye ona cevap yapıştıranlar Nöker'ü fikrinden döndüremezlerdi. Kellesini kessen bile kendi fikrinden caymaz... "Onların iti olarak ekmeğini yedikten sonra seninki bellidir" diye karşısına çıkanlar, lafı tamamlamış sayılırlardı. Annam Dükkancıyı veya Sehetniyaz Molla'yı biraz kurcalarsa, ayda yılda bir defa bu lafı söylerdi. Nöker canına ateş düşmüş gibi haykırır: "sizin bütün derdiniz ekmek kazanmak..."

Ben şimdi ekmeğimi zaptiyeden yemiyorum, görevimi elimden aldıkları için de küsmüyorum. Onlar yasalara göre davranıyorlar, gerçekten de doğrusunu yapıyorlar. Ben onların arasında da çürük yumurtaların çok olduğunu biliyorum, fakat temel doğru... Benim Kitapların Şahı'nın yolu gibi doğru."

Söylese de söylemese de işinden ayrıldığı için Nöker Bekçi'nin yüreğinde bir yumru kaldı. Beş ev için bile olsa, tertip ve düzenin gerektiğini hiç bir an dilinden düşürmedi. Söyledikleri yapılmadığı için zaptiyeye küfür etmedi. Tam tersine, Kitapların Şahı'nı yazıp bitirdikten sonra, götürüp iç işleri bölüm başkanının önüne atacaktı. Onu inceledikten sonra eski görevini mutlaka geri vereceklerine inanıyordu. Başka bir gerçeği daha anladı ki, kitabın yarısını bile hayatının sonuna kadar bitirmek mümkün değildi, fakat önemli saydığı bir bölümün adını koydu: "İnsan Ruhu ve Cinayet Sorgusu." Yasada olmayan fakat mutlaka bulunması gereken bölümler binbir çeşit açıklamasıyla yazılıydı.

Nöker, ilçe merkezine niçin çağrıldığı hakkında hiç bir fikir yürütmedi, sadece Kitapların Şahı'nın dünyasında dolaşarak, onu Binbaşıya da okuyup vermeyi arzuladı. Nöker'ü bölge merkezinin iç işleri bölümünde büyükten küçüğe hemen hemen herkes tanırdı. Mütevaziliğiyle, içtenliğiyle, her ne söylerse söylesin sadece insanların gönlünü fethetmek için dünyaya gelmiş gibi herkesi hoş tutuyordu. Ne kadar gerçekçi konuşsa da etrafındakiler onun şaka yaptığını sanıp neşelenirlerdi.

Ara sıra Binbaşı Kadirov, kendi makamında, Nökerle oturup, her konudan söz açarak, çay sohbeti yapardı. Binbaşı onunla şakalaşmayı severdi.

Nöker, boynunu kapıdan uzattığı zaman, Kadirov'un suratını asık gördü, Binbaşı onu görünce her zaman ki alışkanlığıyla ayağa kalkarak karşıladı:

- Ooo! Karakolun vefalı askeri, gel, geç: -diyip ona yer gösterdi. Nöker Bekçi'nin yüzünde güzel bir haberin şığının parladığını sezdi. - Keyfin çok, başın dik gördüm

- Öyledir yoldaş!

- Köyde yeni bir şey var mı?

- Yenilik bende var, diyip elini heybesine soktu. Anayasamıza yeni bölümler yazdım.

- O-Ho!- diyip Binbaşı Kadirov defteri Nöker'ün beklediğinden de fazla bir iştahla eline aldı.

- Yoldaş Binbaşı, şimdi bazı bölümlerini okuyuverin. Kalanını vaktiniz olduğu zaman okursunuz. Ben kendimi bir yoklayayım, fikrinizi öğreneyim demiştim.

- Öyle mi!

Binbaşı defterin iç tarafındaki resim gibi yazıları güzel harfleri hemen okudu.

- İnsan Ruhu ve Cinayet Sorgusu, temelden başlıyorsunuz! Bu yazdıkların Allahın ve Peygamberlerin sorgusu değil midir?

- Aaa! hayır yoldaş! "İnsan ruhunun..." diye yazılmıştır.

Binbaşı defterin sayfalarını aktarırken, büyük harflerle alt kısma yazılmış olan sözleri yüksek sesle okudu.

"Ruh kanunu..." "Huzur Kanunu..." bak,bak! "Yurt Kanunu..." "Namus Kanunu..." isabetli konulara temas etmişsin!. diyip, göz ucuyla Nöker'e baktı. Defterde gizli birşeyler arar gibiydi. -"Ana Sütü Kanunu..." "Barış kanunu..." "Din kanunu" "Komşuluk kanunu..." "Ahlaksızlık Kanunu..." Amma da çok! Hepsini sen

mi yazdın?

- Evet, evet binbaşım, ben yazdım. Vaktiniz olursa tamamını okuyuverin. Hepsini açık örneklerle izah edilmiştir, diyip Nöker Bekçi kendini över gibi koltuğa kuruldu.

Binbaşının, defteri dikkatle okuyuşuna bakılacak olursa, tamamını aynı günde okuyup bitirecek gibi görünüyordu. Anlamadığı yerleri yüksek sesle okudu:

"Cinayetin merkezi, örümcek ağı gibi yayılmasının tek sebebi, insan ruhudur. İnsanların ruhları türlü türlü olduğu için, çeşit çeşit cinayetler ortaya çıkar. Aciz ruhlu adam, en korkunç katildir. Onun için ilk önce ruhu çürükleri bulmak, onların kafasını zenginleştirmek lazım." Binbaşı kafasını kaldırdığı zaman, Nöker, yazdıklarının hepsine, kendi kendisiyle bağlantı kurarak açıklama getiriyordu.

- Binbaşım, bu yasaların hepsi lazım, aciz ruhlular, çürük beyinler memleketin sırtındaki kamburdur. Onlar anne sütünden başlayarak namusa kastediyorlar. En ağır cezayı bunlara vermek gerek... dedikten sonra biraz durakladı:

- Sadece bir durumda: düzeltmeye çalışırsın, yine kötülük yapınca, en ağır cezayı vermelisin. Biliyor musunuz, bizim köyümüzde iki peygamberin ruhuyla da, parti ruhuyla da yaşayan var. Bu durumda onlar hiçbir zaman anlaşılamazlar. Anlaşıyormuş gibi görünseler bile gerçek böyle değildir. Aralarındaki komşuluk da huzur da soğuktur...

- Hiç anlayamıyorum, diyen binbaşı, faltaşı gibi açılan gözleriyle Nöker'e baktı.

- Siz şimdi parça parça okudunuz, elbette anlamazsınız.

- Hadi sen bu defterle ne anlatmak istiyorsun onu söyle.

- Burada anlatılmak istenen şey çok derindir. Bizim anayasamız insan hayatındaki pek çok şeyi içine almaz. Orada en büyük cinayetlere karşı yasalar gösterilmemiştir. İşte "Ruh..." bölümünü bunların doğrultusunda yazdım. Eğer okulda, bir öğretmen öğrenciye, hiç bir şey öğretemiyorsa bundan büyük cinayet olmaz. İnsanların atalarını, geçmişini unutması, kendi evini ocağını bırakıp gitmesi cinayet değil mi? Bundan ağır bir cinayet hiç bir yerde yoktur.

Komunistler kendi partilerine, müslümanların Allah'a inanışı gibi inanıyorlar mı? Bu inanç yoksa onlar katildir. Bizim köylülerimiz şimdi neye güveneceğini bilemiyor. Kimi kudrete kucak açıyor, kimi başka tarafa koşuyor. Bütün köyü, deri paylaşır gibi paylaşmak cinayet değil mi. Köyün namusunu kirletmek, üzerine pislikleri getirmek cinayet değil mi. Fakat kanunda bunların hiç birine verilecek ceza yer almaz. Daha hangi birini söyleyeyim kendi evine kastedenleri, vatan haini olarak suçlamalı. Bizim Sehetniyaz Ağamızın doğru bir sözü var. O, ahlaksızlık çoğaldığında deccallar çıkacak diye korkar. Onun deccallar dediği, ahlaksız kadınların doğurup sokağa attığı çocuklar olmalı. Böyle çocuklar ölmeyip, yaşamaya devam ederse onlarda ne kök, ne ana baba, ne de merhamet olur. Ama bizim, ahlaksızlara geniş yol vererek, onların keyf için doğurduğu çocuklara sahip çıkmamız cinayet değil mi. Bizim daha iyi, daha güzel olacak diye herşeyi karmakasırlık ettiğimiz yalan mı? Sehetniyaz Molla'nın Allah diye, peygamber diye, dilinden düşürmediği şeylerle kendisini aldatması cinayet değil mi.

- Sen Mollanızı tekrar hapse mi attırmak istiyorsun diye, Binbaşı Nöker'ün sözlerine daha fazla dayanamayarak konuşmasını böldü.

- Hapse atmalı demiyorum. Onu kendi yasamıza inandıramamamız cinayet...

- Ne yaptın kardeşim, neye inanacağı onun bileceği bir şey.

- Bak işte, insanları bu şekilde hiç bir şeye inandıramadık. Çarpıklığın başlangıcı burası, insan ruhu.

- Nöker, diye binbaşı tekrar onun sözünü böldü.

- Biliyor musun, sen bu dafteri al götür. Lazım olduğunda haber verimiz. Anayasaya eklenecek ve çıkarılacak hususları kendimiz düşünürüz.

- Binbaşım, siz beni anlamadınız. Bu defterin gücüne güvenmediniz. Ben bu yasalarımı, kendi köyümde uygulayayım. Ben Sehetniyaz Molla gibi Nuh Tufanı'nın olacağına inanmıyorum, fakat benim yazdıklarım yapılmaza "Ruh Tufanı'nın olacağına inanın. Buradan döndüğüm zaman, ilk önce Balcı'nın işe aldığı kızı kovacağım. Siz bana kitapların Şahı'nın nefesiyle yola çıkmam için izin verin. Sonunun başarılı olduğunu görüp, sonra teklifleri büyüklere gönderirsiniz...

- Olmaz, bu söylediğin asla olmaz, diyip Binbaşı, masasını yumrukladığının farkına varmadı. Tekrar kendine gelip, yumuşak davrandı:- Nöker birşeyi iyi anla bizim görevimiz insanları cinayete teşvik etmek değil, onları terbiyelemek. Balcı doğru yapıyor. O, yoldan çıkan birini terbiye etse, iş öğretse, adam etse, bundan büyük gurur olur mu?

- Ah, o insanları yoldan çıkarır!

- Boşuna telaşlanma, yasaların dışına çıkmanın sonucunu bilmiyor musun? Sovyet zeptiyesinin adına çalıştığını unuttun mu?

- Sehetniyaz molla gibi direk en büyüğüyle ilişki kursana, şunu şöyle yaparsan şu olur, böyle yaparsan bu olur diye hiç kimse talimat vermiyor.

- Hadi aklını başına al, diyip, Binbaşı sinirlendi. Bakıyorum ,söylediklerinin

hepsi doğru çıkıyor. Seni buraya çağırmamın sebebini biliyor musun?

- Hayır, diyip Nöker kesin cevap verdi.

- En büyük cinayetin ne olduğunu bir de ben söyleyeyim. Mağazanın önünde toplanarak kendi başınıza devlet kurma konuşmaları yapmak en tehlikeli cinayet değil mi. O devletin anayasasının bu defter olduğu da yalan mı. Onun din ile partiyi birleştirecek bir eğilimde olduğu yalan mı?

Nöker Bekçi'nin bütün vücudu titredi:

- Kim söyledi bunu, yalan hepsi yalan. Nöker yabancı bir devletin zindanındayken bile kendi devleti hakkında kötü düşünmemiştir.

- Bu haberi ilk önce gelip senin söylememen iyi değil. Seni iyi bir insan sanıp güveniyordum. Düşünüp aklına gelir, köyünüzde açılacak hastanede bekçi olarak kalırsın diye bekliyordum. Fakat bakıyorum da, sana güvenmekte yanılmışım.

- Vursanız bile hastanede çalışmam.

Nöker Bekçi, kendini tutamayıp titriyordu: -Orada da size söylemedim mi tekliflerimin nasıl olduğunu? Onlar cinayete engel olacak şeyler.

- Ben size şimdi cinayet işlemişsiniz demiyorum. Evelce hapiste yatan, beraber çalıştığın, köydeki insanlardan birine dikkat et diyorum. sizin durumunuz da büyük bir cinayete teşebbüs eder gibi görünüyor. Yine tekrarlıyorum, aklını başına al, bir daha bu olayın yanından bile geçme anlaşıldı mı?

Nöker Bekçi'nin Binbaşından razı olmadığı açık seçik görünüyordu. Ama konuşma bitmişti. Çaresizce, soğuk bir şekilde vedalaşıp geri döndü.

İnsan itibarını çok küçük bir şeyle bile kaybedebilirmiş.

Mağazanın önündeki toplantıdan zaptiyenin haberi olduğu hakkındaki dedikodular köyü tehlikeye soktu. Herkes bu işi Nöker'den bilip onu suçladı. Annam Dükkanacı: -"Söylemedim mi, kendi bekçi olsa, korkak olur" diye yine kendi sözünü doğru kabul etti. "Ah, olan mağazamıza olur, onu kapattırırsınız" diyip Sehetniyaz Molla ile Cihansultan Teyze'nin yanında üzüntüyle konuştu.

Sehetniyaz Molla kalbinden vurulmuş gibi pişmanlıkla dolaştı. Nöker'ün gönlü için, ikinci defa inancının ayaklar altına alınmasını gurur meselesi yaptı. Başka türlü düşünmesine hiç bir sebep kalmadı. Çünkü ilk toplantıda konuşulanlar, dört insanın arasında kalmıştı. Nöker'den yana gönlü buz gibi oldu. "kendi insan olmayan kişiye, insanlık yapmamalı fikri beyninde dolaşıp durdu. Nöker Bekçi kendini bu dünyada fazla sayıp, deli gibi evinden çıkmadı. Kimin ağzından böyle bir lafın çıkacağını, o toplantıya böyle ters bir anlam verebileceğini düşündü. Annam olsa, onun, bu toplantıya böyle siyasi bir anlam vermeye aklı yetmez. Neler olduğunu, olduğu gibi anlat denildiği zaman bu hakikate uygun olur. Zaten mağazasının kapatılacağından eskiden beri korkuyor, acaba korktuğu için, herkesten önce o mu gidip söyledi? Nöker hiç bir çıkış bulamadı, karar veremedi.

Sehetniyaz Molla ile Cihansultan Teyze'yi suçlamak için hiç bir sebep bulamadı. Arhip Balcı'ya, Marcina'yı evinde tuttuğu için pek güvenemedi. Ancak, onun boğazını kessen bile köylülerine leke sürmez. Öyle ise Marcina'nın onun yanında çalışması karanlık. "Balcı akılsızlıktan, namertlikten yanlış yola girmez. Onun başına ne geldiyse yufka yürekliliğinden geldi" diyip, Nöker onu suçlayamadı. Annam Dükkanacı kötü işleri yapmaya yaktın göründü. "Belki Marcina'nın yanında

başının ateşinden saçmalamıştır. O kızın kendi de günah içinde" diye bu fikirden de vazgeçti.

Arhip Balcı'nın, yabancı kız getirip evinde yaşattığı köye yayıldıktan sonra, insanların Nöker Bekçi hakkındaki fikirleri yavaş yavaş nazar-ı dikkatten silindi. Bütün felaketler, ormancının kulubesinden çıkıyor gibi ona şüpheyile baktılar. Ondan insanların gönlü geçmeye başladı. Yanına yardımcı aldığından beri hiç kimsenin kapısını çalmıyordu. Bu, bir kadın için, bütün köyü hiçe saymaktan başka birşey değildi. Herkes, ikişer ikişer konuşurken hainlik karasının kimin başına çıkacağını düşünüyordu. Eğer Cihansultan Teyze ile Nöker Bekçi konuşuyorsa Sehetniyaz Molla şüphe altında kalıyordu. Çünkü Molladan başka herkes kendi başkanlarının yanına çağırılmıştı. Annam'a da: "Bir daha, insanları mağazanın yanında kötü niyetle toplama" diye, başkanları yorgunluktan bayılıncaya kadar söylemişti. Ormancıya da ormanlarıyla uğraş denilmişti. "Acaba, Mollayı çağırarak için, ilçede onun başkanı var mı" diyen Nöker Bekçi ile Cihansultan Teyze bu fikrin doğruluğundan emin olamadılar.

Nöker Bekçi bu karmaşık fikirlerden kurtulabilmek, bir karara varabilmek için Sehetniyaz Molla'nın kapısını açtı. Molla onun selamını gönüllü gönülsüz aldı. Kendine fazla yüz verilmediğini farketmesine rağmen, Sehetniyaz yumuşayınca kadar, sesini çıkarmadan oturdu. Bir iki kase acı çaydan sonra, yavaş yavaş meseleyi açtı. Oradan buradan konuşulduktan sonra, laf dönüp dolaşıp Cihansultan Teyze'de toplandı. Sehetniyaz Molla "Bu toplantıda kadın kısmının yeri yoktu" diye üzgün bir şekilde konuştu. "Onun parti kimliğini bırakıp gelmesinin sebebi nedir o zaman" diyip Nöker tereddütünü belli etti. Molla konuşmadı. Nöker

bundan faydalanarak Cihansultan Teyzeli konuya kendince şöyle bir çözüm getirdi: "Selimberdiyeva, ona, nedir bu yaptığınız işler diye çok kızmış: "Senden böyle bir şey beklemiyordum. Senin hükümetten bir kötülük gördüğün var mı" demiş. Cihansultan Teyze ona "insanlara kötülük etmek niyetimiz yok, elimizden geldiğince iyilik yapmaya çalışıyoruz" diyip eski Bolşevikler gibi gizli sırrını saklayarak konuşmuş."

Sehetniyaz Molla da Nöker Bekçiyle biraz uyuştu Cihansultan Teyze'nin başından indirilen tufan bitti de Arhip BALCI'nın kulübesine taraf gitti. "Balci'nın niyeti bozulmuş diye bir laf dolaşıyor, senin bir bilgin var mı?" diye Molla, konuşma arasında Nöker'den sordu. Nöker "o kadarını bilmiyorum, öyle laflar var ama gözümle gördüm desem, yalan söylemiş olurum" diye kaçamak cevap verdi.

Fakat yine sonuca varılamadı. Köyün en küçüğü olan Mekan'dan, ak sakallı yaşlısına varılınca kadar herbiri bir defa, şüpheli gözlerle tetkik edildi. Laflar ağızdan ağıza geçip, bütün bölgeye yayıldı: "O hastanenin taşınacağı köyde büyük bir meclis kurup ağız birliği yapmışlar, kendi başlarına yaşayacaklarmış. Küçük bir devlet olacakmış, Liderleri de sehetniyaz Mollaymış, zaten o, daha önce de böyle bir sebepten hapse atılmış" dedikoduları her yana dağıldı.

Bu laflar Sehetniyaz Mollayı kalbinden vuruyordu. O 'Aksakallılığından hiç çekinmiyordu, ancak "Kurdun ağzı yese de kan, yemese de kan" önce yakasına yapışıp göğse çıkarıyor, sonra da yerin dibine batırıyorlardı.

"Herşeyi yapmalı, mutlaka köyün hainini bulmalı onu it

gibi rezil etmeli, yüzüne tükürmeli" diye Molla kendi kendine düşünüyordu. Köylülerin kendine kötü gözle baktıklarından da habersiz değildi. Başkalarının sorulup da kendinin iyiden kötüden hiç adının geçmemesi, bundan korkun anlamını çıkarıyordu. Mollalığından çok, daha evvel hapiste yatmış olduğu için, bölge başkanları ona ihtiyatlı bir gözle bakıyorlardı. Hiç yoktan mesele çıkararak, köyün itibarı için yapılan toplantıya başka bir mana yükleyip, pireyi deve yapanı bularak, beş köylüyü devletin karşısına koyan gevezeyi tesbit edip, onu ilçe başkanlarının önünde de köylülerinin önünde de it gibi rezil etmese, kimin laf taşıdığını herkese göstermezse, rahat bir hayatının olmayacağını, aksi halde kendinin bu dünyada yaşamasının hiç bir anlamı kalmayacağını, düşündü. "Kim olabilir..." Tekrar, kafasında, toplantıda oturan insanları sırayla gözden geçirdi. Hiç birisi de, böyle bir suçu işleyecek gibi değil. Biri diğerinden namuslu görünüyor. "Bu laf boşuna saçmalanılmaz, bunu korkan veya menfaat düşünen biri yapabilir. Cihansultan'ın şimdi koltuk endişesi yok. Diğerleri de sadece kendi günlerinin rahat geçmesini ister. Aralarında korkak da yok. Konuştuğunun hepsinin gözü kara. Nöker... o da değil. O esirken de yurdunu satmadı. Başka nasıl bir amacı olabilir. İyilik istemeyen içi kara bir karakteride yok. Cihansultan'ın oğlu duyup şehirde konuştu mu acaba. Onun da haberi olmalı..."

Balcı hakkında söylenen hoş olmayan laflar Molla'nın fikrini canlandırdı. "Arhip niçin gelmiyor, hainlik eden yavaş yavaş elden günden gizlenir. İnsan içine çıkacak yüzü olmaz..." İşin aslını bilmeden birinin boynuna günah yüklemek, estagfurullah. Molla ölse bile böyle bir şey yapmaz. Ancak Balcı'nın evine yabancı bir kızın girip çıkması Mollayı endişe içine attı. Kendi gözleriyle görmeden inanıp

inanmayacağını bilmiyordu. Her ne olursa olsun, Arhip'in köyden ayağını kesmesinin sebebi bir türlü anlaşılmıyordu. Sehetniyaz bu olup bitenlere bir anlam verebilmek için Balcı'nın evine gitti. Molla ile Marcina'nın konuşması fazla uzun sürmedi. İhtiyar görür görmez kızın kim olduğunu nasıl biri olduğunu anladı. İçi namus ateşiyle yandı. "Şeytandan ders almışa benziyor bu" diyerek kendi kendine Balcı'ya söylendi. Marcina kendine bakan gözlerin iyi niyetli olmadığını anladı. İhtiyarı, insanları sevmeyen biri zannetti. Her ne olursa olsun kendisini yiyecekmiş gibi ters ters bakan bu gözlere terbiyeli görünmek için iyi davrandı.

- Selam ihtiyar, kimi aradınız.

- İyi misiniz...

Sehetniyaz Ağanın dudaklarının yavaşça bir selam vermesi onun fazla konuşmak istemediğini ortaya çıkardı.

- Sen kim oluyorsun, Arhip nerede diye, acelesi var gibi ard arda sordu.

- İhtiyar sizin köylüleriniz nasıl, hepinizin suratı sirke satıyor. Ben bu köye çalışmaya geldim. Ormancıya yardımcı olarak geldim. Balcı da kendi başına yaşıyormuş, burada kalıp ev işlerine de yardım edeceğim. Sonra da bakalım duruma.

- Ey, Allah beterinden saklasın!

- Ayıp bir şey mi var ihtiyar?

- Arhip nerede? diyip, Sehetniyaz onun yanında daha fazla kalmasının günah olacağını düşünerek, hemen gitmek istedi.

- Şehre gitti, akşama geri gelir.

- Geldiğinde mutlaka bana uğrasın.

- Kime diyeyim.

- Sehetniyaz, derken Mollanın sesi oldukça sinirliydi.

- Tamam, diyip Marcina, gözlerini süzerek bin nazla kaşlarını çattı.

Molla hızla geri dönüp, "beterinden saklasın..." diye dua okur gibi fısıldayarak gitti.

Eve döndüğünde neşesi yoktu. Arhip Balcı'nın hiç kimseye danışmadan yaptığı bu işe aşırı sinirlenerek bütün öfkesini Balcı'dan çıkarmak istedi. Mağazanın yanındaki toplantıyı ilçe başkanlarına iletenin de Balcı'dan başka kimse olmadığına, onun köyü rezil ettiğine inanmamak için hiç bir sebebi kalmadı. "Ah Arhip, Arhip!" diyerek kabına sığamayıp ağzına bir lokma koyamadı. "Eve bir gel bakalım" diye içini boşalttı. Ona söyleyeceklerini önceden hesap etti.

Sehetniyaz Molla, ikinci vakti kara çadırının önündeki siuleti rüya sandı. Rüya bile olsa, onun, kapısında durması tamamen günahtı. Bu, kıyametin yaklaştığını haber veren bir alametti.

- Ne lafın varsa ordan söyle, diyip onun eve girmesine izin vermedi.

- Arhip'in söylediği doğruymuş diye, Marcina kapıda durduğu yerde yarım yamalak ağladı.

- Ne söyledi, nesi doğruymuş onun?

- Köylülerimin niyetleri bozuktur dedi. Sana burada çalışmak çok zor, geri dönersen daha iyi olur dedi. Yapmadım, alışırdım dedim. Niye bana böyle kötü gözle bakıyorsunuz. Ben sizin kapınıza dilenmek için gelmedim, beni Arhip gönderdi.

- Onun kendi ayağı yok mu? Kestiler mi?

- Kendim gitmem dedi. İhtiyar gerçekten konuşmak istiyorsa kendisi gelsin, bin tane

işim var dedi. Ben de gelmek istemiyordum, sonra Arhip: "Köylülerle kendin ilişki kur ki alışasın, onların karakterlerinin ne kadar kötü olduğunu görüyor musun, hiç birisi senin için evime gelmiyor, ben ne zamana kadar evde kendi başıma dev gibi yaşayayım. Git de, kendin köylülerimin gönlünü al. Sen onlara alışıncaya kadar yüzümü göstermek istemiyorum" diyip yeri tepikledi. Zor da olsa kendim geldim. Siz benim yüzüme vurmayın.

- Git Balcı'ya söyle, diye Sehetniyaz Molla intikamı var gibi konuştu: - O hemen buraya gelsin. Sen de bir daha buralarda görünme defol!

- Söylesem bile gelmez. Sen de evinden kovuyorsan ben de bir daha gelmem, Arhip, köylüsüz yaşasa da karısız yaşamaz, bunu unutma iyice belle...

Sehetniyaz Molla, gece boyunca da, ertesi gün de, daha ertesi gün de Arhip'in gelmesini bekledi. Ama o hiç görünmüyordu. Köye de Marcinalı laflar, Mollanın onun ardından it salıp kovması Balcı'nın da buna öfkeleniği hakkındaki dedikodular yayıldı. Buna benzer lafları ilk önce Sadap duyar. Onun herşeyden haberi olmasına hayret etmeli. Bazen Annam içi içine sığmayarak "Mağazada şöyle şöyle konuşuldu" diye Marcina'nın lafını, elin günün lafı olarak karısına söylüyordu. Bu dedikodular, dönüp dolaşıp tekrar Sehetniyaz'ın kulağına geliyordu. İnsanların hiç biri Balcı'nın evine kız getirip, Mollanın gönlünü kırmasından hoşlanmadı. Hepsine bir türlü soğukluk bulaştı. O ispiyoncu da Arhip Balcı'dan başka kimse değildir, diye karar verdiler. Sehetniyaz Molla, Arhip'in yaptığına pişman olup özür dilemese, günahının bağışlanamayacağını, kimsenin onun kapısını açmaması gerektiğini söyleyip duruyordu.

Beş hane, köylülerinden birini aralarından silerek yok gibi görmeye

başladılar.

XI.

Sehetniyaz Molla, son zamanlarda, kendini takatten düşüren, beynini kurcalayan fikirlerin, normalden fazla olduğunu hiç kimseye, kızına bile söylemeden, içi içini yiyerek, milletin namusunu sırtında taşıyıp, ömrünü kerttirerek, yalnızlık girdabında acizlik çeker gibi, hayret verici olayları yaşıyordu. Ağzından her laf zorla alınıyordu. "Babacığım sen takatten düşüyorsun, biraz ye" diyen Ayceren, ona oruçluyken birşey ikram etmemesi gerektiğini bile bile üzülerək böyle davranırdı. Babası gülümser, oniki kemiğinin sağlam olduğunu, bakışlarıyla kızına sezdirmeye çalışırdı. Aslında, onun kalbinde, içini yakıp kavuran dert ateşi, gönlünü kemirip yatan fikirler yükseliyordu. Elbette Ayceren onu anlıyordu. Babasının durumu zordu. Köye atılan her bir taş ilk önce onun alnına değmişti. Arkasını dönse, ensesine değiyordu. Aksakal olmak kolay değil... Her ne olsa da Sehetniyaz Ağa kimseye sır vermedi. Orucunun yarısını yüce bir ruhla, kendi kendine güvenle, büyük Allah'a ve onun peygamberine olan muhabetiyle geçirdi. Fakat gücünün kuvvetinin kalmadığına, eski halinin olmayıp ihtiyarlık gürzünün sert vurduğuna, yelkenlerinin suya indiğine inanmayacak olsa da içinden vurulmuş gibi büküldü, yatağa düştü. Şimdiye kadar ahırdaki beş tane tohluyu otlatmakla meşgul olup, bununla da kendini büyük bir iş yapmış sayardı. Şimdi buna bile gücü yetmiyordu. Kızını yanına çağırıp, davarlara göz kulak olmasını, onları uzağa götürmemesini tavsiye etti. Ayceren koyunları evlerinin etrafına salıp hem onlara hem babasına gözkulak oldu.

Sehetniyaz Ağa, gerçekten de kalbi Allah'ı çağırarak eline Kuran-ı Kerim'i aldı. O, Kuran-ı kerim'i sadece, eziyet çektiği, yolunu kaybettiği veya gam deryasına battığı zamanlarda eline almaması gerektiğini iyi biliyordu. Onu bu konuda ikaz etmeye lüzum yoktu. Kuran'ı başından sonuna kadar, sanki kalbine yazılmış gibi ezbere biliyordu. Fakat bu defa Kuran'ı, ezbere bildiği veya Allah'ın önünde yaptığı faydasız işlerin günahını silmek için değil de, kendi kendine yapabileceği en büyük sevap için eline aldı. Bu fâni dünyayı bırakıp cennete gideceği konusunda, karmakarışık fikirlerin ağına düştü. Sadece ömrünün bu ensonki günlerinde de sehavetini Allah için bağış etmek istiyordu. O zaman senin yolların ahirette de ruşen olacaktır. O zaman nurlu gözleriyle kudretli Kuran'a bakarak onun bendesinin yolunu nurlandıracak sevgiyi, şefkati merhameti anlayacaksın. Sehetniyaz, kendi kendine hatim indirmese, köyde başka hiç kimsenin bu işi yapamayacağından adı gibi emindi. Ermiş mollaların hayattayken kendi kendilerine hatim indirdiklerini iyi biliyordu. Babası da ölmeden onbeş gün önce kendi kendine hatim indirmişti.

Ramazan ayı bittikten sonra altmış üç yaşını yani Hz. Muhammet Peygamber'in yaşını yaşamış olacağı için *Ak koyun keseceğini kıvançla kızına söylemişti. Bunu söylemese de Ayceren, babasının peygamber yaşını yaşayacağını biliyordu. Ona nasıl bir hediye vereceğini düşünüyordu. Boş vakitlerinde halı tezgahının başına geçiyordu.

"Sevgili Babacığım, peygamber yaşını doldurduğun zaman sana halı hediye ederim. O halıda hem senin hem benim kalbim yer alır" diyip istekle halıyı

* Türkmenlerde, peygamber yaşını yaşayanların Akkoyun kesme geleneği vardır.

dokumaya başladı.

- Küt... küt...küt...

Evde, halı tarağının sesiyle, Kuran-ı Kerim'in sesi yankılanıyordu.

- Eunnubillahimineşşeştanirracim,

bismillahirrahmanirrahim.

Kuran'ın nağmeleri arasındaki manayı Ayçeren de anlıyordu. Çünkü babası ona Kuran'da geçen kudretli ayetlerin, ahenginin kulağa ve ruha güzel gelmesinin yanında, insanlara doğru yolu gösterdiğini de çok defa söylemişti. Hatta kızına kelime kelime açıklamıştı.

Sehetniyaz Molla kendine hatim indirirken, Kuran'ı güzel sesle dışından okuyordu. Ayçeren, Arap dilinin arkasında, sanki babasının öğütlerini dinliyordu. Bu ses, halı dokuma sesiyle karıştı. Kuran'ın sayfaları çevirilmeye başlandı...

Birinci Gün.

- Eunnubillahimineşşeştanirracim,

bismillahirrahmanirrahim.

Kuran'ın "fatıhası" su çağılışına benzeyen güzel bir sesle Sehetniyaz Molla'nın yüreğinden ömrünün anlamı gibi geçerek sonra da Ayçeren'in ikbalinde hakikatin yolu olarak uzuyordu. Babası kendine hatim indirmeyip, kızına nasihat ediyor gibiydi. Kuran'ın ilk ayetlerinden itibaren Ayçeren sanki büyülendi.

"Kızım, diyeceğimi dilimden şeytan almasın, Allahın rahman ve rahim adıyla konuşmaya başlıyorum. Kim hakka inanırsa onun yolu hak olur... kim inanmazsa gözü gafletten açılmaz..."

Ayetlerin manasını duydukça Ayçeren'in kalbini bir korku bürüdü. Şimdi kaç zamandır babasının yanına uğramayan Arhip Balcı da hak yolundan çıkmış mıydı... Kız dün Cihansultan Teyze'nin durumunu kendi gözleriyle görmemiş miydi. İhtiyar dünyadan hiç fayda görmemiş, bir sıkımlık canı kalmıştı. "Gördüğüm hep kötü günlerdi" diye inlediği yalan mıydı. "şu olup bitenlere bir baksana kızım" diye ömür çizgisini Ayçeren'e açıklamak üzere acı kaderinden söz etmemiş miydi.

Güvendiği kara dağlara kar yağdı...

Cihansultan Teyze'yi bir iki değil, çok kere çağırdılar. Nasihat ettiler. Güvenlerini sarsan ihtiyarın hasreti ağzından, aciz bir kuş gibi kanat gerip kendini sesler ummanına attı. "Güvendiğim kara dağ..."

Güvendiğim kara dağ değilmiş, eziyet dağıymış o dağa gözlerimin karası ve ruhumun yarası sinmiş.

Eziyet dağı sel önünde duramayacak kadar acizmiş. Suyun önündeki set açılırsa, umman tekrar keder ve eziyetle taşacak...

Cihansultan Teyze'nin Partiden çıkmak hakkındaki ricasını, komşu köyün parti bürosuna havale ettiler. Bu parti toplantısının kararı kesindi: "Onu nasıl yüreğinden ayıracağız..." İlçe parti komitesi Cihansultan Teyze'ye tekrar düşünmesi için zaman verdi. İhtiyar yine kendi inancına sırtını dayadı. Yolunun hakikat yolu olduğuna inandı:

"Güvendiğim kara dağ..."

İnancının bakiliği hakkında türkü söyledi. İhtiyarı kara dağından ayırmaya kimsenin gücü yetmez... Kendisi de ondan ayrılmak istiyor fakat ayrılamıyor. "Bu iş acele bakılmış, tekrar incelemek lazım" diyip, onun meselesini komşu köyün parti

bürosuna tekrar gönderdiler. Meclisin kararı yine eskisi gibi oldu. İhtiyarın yüreği düşmanı geri gönderdi... Gerisini söylemediler. Tamamıyla anlaşılmalıydı.

Şimdi, o seli geri pürkürtse olmaz mı. İlçe parti komitesi Cihansultan Teyze'nin talebine dayanamadı. Bu yüzden güvendiği kara dağa kar yağdı.

İhtiyarı ruhundan ayırdılar. Bu dünyada önce yürekli yaşayan kişinin hayatının sonunda yüreksiz gezmesi ölümle eş değil midir? İhtiyar üç beş davarını öüne katıp, Hızır'ın görüldüğü yaylalardan yürek bulmak istedi. Sırrını Ayçeren'den saklamadı. "Sana görücü gelecektim Ayçeren kızım, hayır deme!..."

Kız Cihansultan Teyze'nin sözlerini hatırlayınca gözlerinin önüne, Nöker'ün gülümseyen hayali ve aniden Mekan'ı kovması geldi. "Ah! gene ihtiyar kendi gönlünü aldatıyor" diyip, kız ona acır gibi halısını dokumaya devam etti.

- Küt... küt... küt...

"Kızım!, yaradan hakka güvenmeyenlerin yüreğine ve ruhuna, ecir damgasını basmış. Gözlerinin önünü karanlık bürümüş. Ondan büyük ceza olur mu? Böyle insanlar Allah'ın kendini aldatmak istiyorlar. Ancak bir şeyi hiç anlamıyorlar, onların yüreğinde dert var, Allah onlarla aynı kefedede olmasın derdinden halas etsin."

Eğer Ayçeren, babasına sorup, yüreğini dökebilseydi o zaman mutlaka şöyle derdi!

"Ah, babacığım, Cihansultan Teyze yalan mı söylüyor. Nöker de yalan mı söylüyor. Karanlıkta kalan insanlar ne yapmalı..." Kuran'ın güzel sesli ayetleri sanki ona cevap olarak yankılandı.

" Ateş yak insan..."

" Ateş yak, fakat ateş yakana benzeme. Her kim ki ateş yakar, etrafını

ışıklandırır, sen elini kolunu bağlayıp bomboş oturma. Yaratan, etrafındaki ışığı aldığı anda, sen de hakka inanmayanlar gibi karanlığın içinde kaldın. Şimdi senin görme ihtimalin de yok.

- Küt... küt ... küt...

"Kim yaradanın hükmüne uysa, kim benim hükmüme uysa, ona kulak verse, hiç bir zaman korkuyu bilmez, gam keder içinde kalmaz. Eğer her kim bana güvenmezse, ilmimizi yalan sayarsa, daimi ateşte yanacaktır. Kim kendi eliyle birşeyler yazsa işte ona gam derler."

Ayceren kendi kendine, Cihansultan Teyze'nin de Nöker Bekçi'nin de lafının sözünün yalan olduğuna kanaat getirdi. "Siz yalan söylüyorsunuz. Çünkü elinizle birşeyler çiziktirip geldiniz. Siz babamın kudretli kitabının ne dediğini duydunuz mu..."

"... Biz Musaya on emri indirdik, sonra kendi meleklerimizi gönderdik. Meryemin oğlu İsa'yı size verdik. O tamamen kutsal ruhla, nurlu ilimle yaratılmıştı. Niçin her defa bizim gönderdiğimizi sizin yüreğiniz kabul etmiyor. Bir defasında onu yalancı diye hırpalıyor, bir defasında öldürüyorsunuz..."

Ayceren'in hayalinde Nöker Bekçi sanki gülümsüyordu. O da kendi anlayışıyla Kuran'dan hareket edip cevap veriyordu: "İnsanların arasında Tanrıyla eşit derecede olanları varsa, Allah'ı kendisi gibi sevebiliyor. Eğer yazmaya güçleri yeterse Allaha da fazla sevmeyi başarıyorlar..." Kızın kulağında Cihansultan Teyze'nin sözleri yankılandı: "Ah! Ayceren, başımın üstünde yerin var. Ben seni herşeyden fazla severim..." Ayceren bu lafları duymamak için, kendini tekrar halı dokumaya verdi. Sonra yine babasının nasihatlerini dinlemeyi yeğledi.

"... Kim günah kazanıp onu günahsız birinin üzerine atarsa, o kendi omuzuna kötülüklerle birlikte, günah yüklüyor. Gerçekten de yalancılar Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Tam tersine kendileri aldanıyorlar. Onlar namaza yarı gönüllü duruyorlar. İnsanların önünde ezan okuyup, Allah'ı çok az zaman hatırlarına getiriyorlar, fakat Tanrı kimi yoldan çıkarsa, sen ona yol bulamazsın."

- Küt... Küt... Küt...

- Heştektek oğlu Sehetniyaz'a bağışladım.

İkinci Gün

- Euzubillahimineşşeytanirracim,

Bismillahirrahmanirrahim.

"Ey hakka inananlar, Allahın emirlerinden dışarı çıkmayın.

Eğer size müsaade edilirse, ava çıkın, size haram et yemek, murdar hayvanın etini yemek, kan içmek, domuz eti yemek, Allah'ın müsaade etmediği şeyleri yemek, dövülerek ezilen hayvanları yemek, Allah'ın emirleri dışındaki şeyleri yemek yasaktır..."

Ayceren sabah erken kalkıp çayı demledi, yiyip içene kadar *Desterhan ayeti bitti. Sonra evin içini dışını temizledi. Ahırdan koyunları çıkarıp, dışarıya sürdü. Tekrar endişelenip eve kulak verdi. Babasının sesi gür çıkıyordu.

**Süröh ayetinin ortasına kadar Adem baba ile Havva'nın çocuklarına nasihat

* El-Maide Suresi 3. Ayet.

** Bakara Suresi 35-36. Ayetler.

ediyordu...

Ayceren babasının durumunun iyi olduğunu sesinden anlayıp, koyunların ardından gönül rahatlığıyla gitti.

- Me... me...

- Evden çıkan ses, epeyce uzaklaşana kadar kulağında yankılandı.

"Ey Adem oğulları, biz sizi haramdan halas etmek için yeryüzüne gönderdik. Allahtan korkmak iyiliktir. O Allahın ezeli ilmidir. Siz onu hatırlayıp gezersiniz...

Ey müslümanlar, şeytanın anne ve babanızı cennette aldatışı gibi ona aldanmayın..."

- Ayceren!

- Ay ne oldu?

- Kız yılgının içinde kendini bekleyen Nöker'e korkuyla baktı.

- Biraz dursana.

- Ne oldu?

- Akşam rüya gördüm, söylemesem içim içimi yiyecek. Rüyamda ikimiz cennete gitmişiz.

- İkimiz mi?

- Ben onu dilimle anlatamam diye kağıda yazdım. İyisi mi kendin okuyup gör.

- Ay oğlan, biri görse ne der, git buradan!

- Sen bunu al diyen, Nöker onun sözlerini dikkate almadan kağıdı eline tutturdu.

- Rüyamı sadece sen yorumlayabilirsin Ayceren, onu mutlaka oku ben iki gün

sonra tekrar buraya gelirim.

Nöker cevap beklemeden dönüp gitti.

Ayceren epeyce bir zaman elindeki kağıtla taştan bir heykel gibi donup kaldı. Mektuba, gönlüne gam getirecekmiş gibi korkuyla baktı. Sabrı gelmedi. Yılgının gölgesinde oturarak onu okudu. İlk önce biraz titredi, sonra korkuyla etrafına baktı. Yüreği hızla atmaya başladı. Koyunları otlatma isteği kalmadı, eve geri döndü. Babasının okuduğu ayete kendini verip, Nöker'ün cennetini de gönlüne saldığı endişeyi de unutmak istedi.

" Gerçekten de Allah hiç birşeyde insanlara haksızlık yapmaz. İnsanların kendileri kendilerine haksızlık yaparlar..."

Ayceren: Ey Tanrım Nöker'e de lütfunu ihsan et, diye kederle Allah'a yalvardı. Kız Nöker'ün mektubunu okuduktan sonra, sanki şimdi kuran'ın her ayeti Nöker'ün aklını başına getirmek için okunuyor gibiydi: "Ey insanlar size kendi tanrınızdan hakikat yetiştirdi. Kim doğru yolda ise o doğrudan kendi yüreğine gelir. Kendi kendini bulur. Kim yolunu şaşırırsa, o zaman o zararın içinde kalmıştır. Ben sizi o vakit kurtaramam..."

... Heştektek oğlu Sehetniyaz'a bağışladım.

Üçüncü Gün

- Euzubillahimineşşeytanırracim

Bismillahirrahmanırrahim.

Yusuf suresi başladığında, Ayceren koyunları önüne katıp gitti. Kızın, Yusuf'a içi acıdı. Kendi kardeşlerinin onu öldürmek amacıyla başına getirdikleri,

yabancı ellerde gördükleri, çektiği eziyetler, yalnızlık acıları, kızın gözlerinin önünden geçti. Nöker'ün kaderi de Yusuf'un kaderine benziyor gibi göründü. Fakat Nöker, anne babasından, kardeşlerinden kendi isteğiyle ayrılmıştı. Ayceren buna bir anlam veremiyordu. Ortaya kutsal bir durum çıksa bile, kendisi babasından geçmeyi düşünmüyordu. Yine Nöker'ün mektubunu okudu. Eline endişelerinin artmasından başka bir şey geçmedi. Evlerine geri dönüp geldiği zaman kulağına Kuran'ın ayetleri yerine Cihansultan Teyze'nin kız isteme lafları geldi. Mekan'ı yerlere göklere sığdıramadan öğüyor, dönüp dolaşıp Ayceren'e denk olduğunu söylüyordu. Babası dünya yıkılsa umurunda değilmiş gibi sessizce yatağında yatıyordu. Kız dış kapıda saklandı.

- Sehetniyaz eskileri düşünme, olan oldu, geçen geçti, akraba olsak hepsini unuturuz...

Sehetniyaz Molla ise hapse düşüşünü gerçek cehennemden orası olduğunu düşünüyordu. Bir keresinde namaza durduğunda, kendini bilmez bir delikanlının yaptıklarına dayanamayıp, Allah yoktur diye ona eziyet ettiğini, elinden seccadesini alarak, Allah varsa bana kötülük yapsın diyerek onu tekmelediğini, sonra da bu dengesizliğe dayanamayan başka delikanlıların onu ölünceye kadar dövüşünü hatırlıyordu. Kendi küçük oğlunun da hapiste öldüğünü, o cehennemden bu şekilde kurtulduğunu da hatırlıyordu. Böyle bir yükü omuzlarında taşıyan kişi sadece "daha beterinden saklasın" diyebilir. Sehetniyaz Molla, bunun için Cihansultan'ı veya başka birini suçlamadı. "Kismettir, alnıma yazılan budur" diye kendi kendine ezeyetini çekerek gezdi.

- Cihansultan sizin gibi biriyle akraba olmak benim de hoşuma gider. Bir

tanecik kızım var, ne derse olur.

- Ayçeren karşı gelmez, diye Cihansultan kendiden emin konuştu.

Kız eve girmeden dışarda dolaştı. Biraz sonra Cihansultan Teyze de dışarı çıktı. Kızı görünce tatlı dille konuştu:

- İyi misin kızım, Maşallah boyuna posuna kurban olayım. Mekan da bugünlerde şehirde, diyip amacını doğrudan kızın yüzüne söyledi: - Senin için geldim Ayçeren...

Kız dışarıya sığmıyor gibi telaşla eve girdi. Babasının yüzü onun dünyasını daha çok daralttı. Kız yüreğini sadece halısına dökebilecek gibi, aceleyle kendi odasına gitmek istedi.

- Geldin mi kızım? diye babası onu durdurup tekrar sustu. - Biraz önce Cihansultan senin hayır işin için buradaydı, diyip kızın annesinin yerini almanın ne kadar zor olduğunu şimdi anlar gibi başını öte tarafa çevirerek konuştu.

Ayçeren "hayır" anlamında, başını iki yana sallayıp, odasına nasıl koşup gittiğinin farkına varmadı. Evden odadan, sanki kızın diliyle söyleyemediklerini söyler gibi eskisinden farklı sesler çıktı:

- Küt... yok.... yok....

Sehetniyaz Molla'nın güzel sesi de buna katıldı. "Fakir kalırım diye korkarak kendi çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz besliyoruz. Gerçekten de onları öldürmek en büyük günahdır..."

-... Heştektek oğlu Sehetniyaz'a bağışladım.

Dördüncü Gün

- Euzubillahimineşşeytanirracim

Bismillahirrahmanırrahim.

Kendi sadık kuluna kitap gönderen Allah'a şükürler olsun. Musa Peygamberin oğlu ile, iki denizin birleştiği yere gidişi, yeryüzüne haksızlık yayan Yecüc Mecüc'den kurtulmak için yaptığı ricalar, Ayçeren'in kafasına doldu.

Kız bunları sabah erkenden çay içerken dinledi. Meryem süresi okunurken koyunları ahırdan çıkarmaya başladı. Hz. Meryem'in başından geçenleri bir kaç defa duymuştu. Bu olay kız için kudretlerin kudretiydi. Temizliğin dedikodudan yüce olduğunun işaretiydi. "sana ne kadar zor olmuştur. Hz Meryem" diyip kafası bu fikirlerle meşgul olarak gitti. Allah'ın ruhu, Meryem'in kızlık köşkünün kapısını çalıyor, yüreğiyle Tanrıdan merhamet dileyen kız, bu olaya hayret ediyordu. "Ben sana temiz bir oğul vermek için Tanrı'nın adına geldim." Bu nasıl bir durumdur ki, ölsün mü yitsin mi, kız halinde Meryem'in nereden oğlu olsun. O biçare: - Ben hiç bir adama yaklaşmadım, yolumu da şaşırmadım, nasıl benden çocuk doğsun, diyip hayrette kalmıştır.

Tanrı'nın sehavetinin yanında bu kutsal işin kolayca yapıldığını nereden bilsin. Tanrı ruhundan çocuklu olmanın insanların hepsine merhamet dağıtacağını nasıl bilsin...

Meryem kendi halkının yanına geri geldiğinde, insanların onu aşağılayışı dayanılır gibi değildi: "Ey Meryem, sen hiç görülmedik bir iş yapmışsın. Ey Karun'un kız kardeşi, senin baban aptal değildi, annen de yolunu şaşırmıştı." O zaman beşikte yatan bebek konuşmuş: "Ben Allah'ın kulu. O bana vahy verdi, beni peygamber yaptı. Benim dünyaya geldiğim gün cihanda refah olur. Ben öldüğümde

de canlı kaybolurum."

O bebek İsaydı. Meryem'e Tanrı tarafından verilen oğuldu... Ayçeren'in kalbine aşk derdi mi girdi yoksa Nöker'ün rüyasına gerçekten de tanrının ruhu mu girdi, kız bir anlam veremedi.

Ayçeren yüreğindeki bu çırpınışın ortaya çıkıp, kendini kendine bırakmadığını ve zaman zaman Nöker'ün mektubunu okumaya mecbur bıraktığını gördü. Bir iki gün içinde, ona olan sevgisi, kendini, onu görme isteği içine düşürdü. Nöker'le kalbindeki gizli duygular hakkında konuşmak istedi. Ayçeren, kalbini yerinden oynatan bu duyguyu Hz. Meryem'e Allah tarafından verilen ruh gibi taşıdı. Nöker'ün yolunu çok bekledi . Kendi kendine onun mutlaka eski okulun tarafından geleceğini hesapladı. Çünkü Nöker'ün hiç bir işi olmadığı zamanlar, oradaki inşaatçılarla tartıştığını ne için okul binasını tamir ettiklerini sorup durduğunu biliyordu. Eski okula artık eski dememek gerekiyordu. Şimdi uzaktan beyaz bir bina olarak görünüyordu. Köyde görüntüsü yenilenen başka bir bina yoktu. O taraftan da Nöker görünmedi. Kız perişan bir halde yalgının gölgesine oturdu. Defalarca okuyup artık ezberlediği mektubu tekrar eline alıp, sanki ilk defa okuyormuş gibi zevkle okudu:

"Merhaba Ayçeren,

Ben senin cehenneme düştüğünü gördüm. Yüzün kıpkırmızı bir alev gibi yanıyordu. Kapıyı açtığım zaman sıcaklığın bana da bulaştı. Yüreğimin ateşi, gözlerimin ışığı seninkinden az değildi. Ben senden beter yanıyordum. Yanağında tutuşan kırmızı ateş ilk önce kora, sonra da kızılıcık çiçeğine dönüp, seherin hafif ılık rüzgarına gülümser gibi oldu. Bu cehennemden hemen çıkıp gideceğine sevinir gibi,

ayağın yerden kesildi. Birden bire heyecanlandığından mı veya misafir severliğinden mi beni de yanına çağırdın. Yüreğinin baş köşesinde, başının üstünde oturtacağını da tahmin edemedim. Yanıbaşında diz çöktüm. Ne sen konuşuyordun ne de ben. Gönüllerin birbiriyle sessizce anlaştığı zamanlarda laf söylemenin gereksiz olduğunu sen de biliyordun ben de. Fazla oturamadık.

"Gidelim" dedim.

"Nereye"

"İrem Bağı'na"

Sen gülümsedin, yanağındaki kıızılık çiçeği, tekrar kora dönüp bir tutuştu bir közlendi. Sen onu tamamen söndürmek için elinin soğukluğunu yanaklarına tutup, bir nebze de olsa gönlünü ferahlatmak ister gibiydin.

"İrem Bağı'na girenler bâki kalıyor, diyorlar bu doğru mu?"

Ben başımı salladım

"Cehennemden bir gün ayrılсан, bâki yaşayana dönersin"

- Böyle ebedilikten de bıktım. Her zaman alevler içinde olan cehennem bundan daha iyidir"

"Gidelim, sevgilim, orada bizi aşk-ı muhabbetin ummanından, sevgi kudretinin yüreği olan bir bağ bekliyor."

Sen gideceğimize inanıyordun. İrem Bağı'na gideriz fakat orada baki yaşarız diye düşünemiyordun.

Uçarak mı, yürüyerek mi geldik, veya hayalimizde aşk ve muhabbet dağının en yüksek yerine çıkıp, sevgimiz olan sumru kuşunun kanadına mı oturarak vardık bilmiyorum fakat göz açıp kapayıncaya kadar İrem Bağı'nın kapısına ulaştık.

Reyhan çiçekli, aşk musikisi terennüm eden çaylar, etrafı yemşeyil olan temizliğin numunesi dişli dişli kayalar, yüreğimin derinliklerinden dal budak salıp, etrafı güzelleştiriyordu. Bana göre onların hepsine senin bir tebessümün can veriyordu.

Bülbüllerin nağmeleri bize yol gösterdi. "İşte buradan giderseniz doğruca kaderinize rast gelirsiniz" dediler.

Biz aşk yolunda, iki yüreğin derinliğinden gelen çift patikalı bir yol olup gittik. Cennette aşk yoluna baht çiçekleri ekiliyormuş. Bülbüllere şarkı söyletip, bütün cihana can veren kendi kalbimizmiş. Baht çiçekleri arasında yürüyerek, aşk yolunda bayağı ilerledikten sonra, gideceğimiz menzilin uzak olmadığını farkına vardık.

Bize köşk gibi bir bina gösterdiler. O, baştan başa, utangaç kızların yüzüne örtülen duvak kumaşından yapılmış beyaz bir perde ile örtülüydü. Beyaz çadır gibi, yuvarlak desen yuvarlak değil, normal binalar gibi dörtgen desen dörtgen değil, tepesi güneşle aydınlanan kubbe desen o da değil. Aşıklar dünyasının hiç bir sultanı da böyle bir köşkte oturup hükümdarlık yapmamıştır. Yürek ona fazla çabuk alıştı. Galiba onu kendine benzetti.

Kapısından girdik, biz gerçekten de kendi yüreğimizin kapısını açmış gibiydik. Kapıdan girdikten sonra sanki yek-vücut olduk. Ondan sonra da duyguların gölü, gözümüzün önünde, cennetin pakize bir süt nehri gibi yayıla yayıla gitti. Günahsız çocuklar gibi şefkat nehri içinde çırpındık.

İrem Bağlı bizi böyle karşılamıştı.

Bak işte gördün mü! Duygularımız bizi aldatmamış. Biz buraya bâki

gelmişiz, bâki gelmemiş olsaydık, bize en pakize, en nefis köşkün kapısı açılıp bağışlanmazdı.

Sen bunların fâni olabileceğini aklına bile getirmek istemiyordun.

"Mutlaka baki gelmişizdir" diyip tereddüt içinde olsan bile kendi kendine teselli veriyordun.

Şimdi yanağında, cehennemin bir tek işareti bile kalmamış gibiydi. Sen onu İrem Bağı'nın kapısından çok çok uzaklarda bırakıp gelmişe benziyordun.

"Biz buraya niçin geldik?"

"Niçin insanları geride bırakıp, onlardan sadece ikimiz sıyrılıp geldik de İrem Bağı'na sırtımızı dayadık?"

Kaderimizin geleceği hakkında düşünmeye mecbur kaldık. Gerçekte biz cennette ne yapacaktık. Yoksa biz en temiz duygularla gökyüzüne çıkıp İrem Bağı'nın bekçisi mi, bahçıvanı mı olacaktık. Yoksa da aşk ve muhabbetin ne olduğunu, en temiz gönüllerden çıkarıp, dünyaya paylaştırarak oturacak mıydık.

Burada derin düşünmek, herşeyin aslına ulaşmak, kökünü tutmak yasakmış, etrafın ne kadar temiz olsa da senin gönlündeki düşünce ve hayallerden büyük olsa da, sen hiç bir zaman derinliğine düşünemiyorsun. Düşünmek lazım diye de fikir etmiyorsun. Güzel şeyler gönlüne mutlaka sahip çıkarak, onlar bâkidir dedirtiyor, kendini bâki hissettiriyor. Sadece birbirimizin gözlerine bakarak, yüreğimizdeki her şeyi, gelecekteki kaderimizi oradan seyredecek gibi daha meyilli olup oturuyoruz. Gözlerin derinliğinin, sevgi ummanının sonuna kadar yetmediğini, o zaman anladık. Göze göz bakmaya doyamıyorduk. Cennette, herşeye yiyeceklere bile ağzımızı vurmada doyduk. Şimdi seni yesem bile sevginden doyamayacaktım. Maalesef

kokunu hissetmekle yetindim. Burasının yasası sertti...

"Gel cenneti yukardan seyredelim" dedim. Çünkü ikimiz her zaman yüceliği sevmiştik. Yüksek dağlara tırmandık." Kurban olduğum yücelik, sana çıkmak zor da inmek niçin kolay"

"Şimdi İrem, kendi güzelliğine kendisi hayran bir halde görünüyordu. Şimdi bizden yukarda hiç kimse yoktu. Tanrı da galiba en güzel köşklerinin birinde, İrem Bağında dinleniyordu. O bizim dağa çıktığımızı bilmiyor mu?!

O görüyor. Kendini fazla seveni kendinden yukarıya koyuyor. Biz dağın tepesinde, nedense, elimize ayağımıza gücümüz yetmiyor gibi, birden bire ayakta durmaya takatimiz kalmayıp, düşecek hale geliyorduk. Aniden yüreğimiz kuvvetlenip, iki kolumuz iki kanat gibi uçmaya hazırlanıyorduk.

"Burada bir kudret var" diyip ben senin yüzüne bakıyorum. Sen "ne olabilir" diye soruyorsun." Sevgidir" diyip, ben senin yıldızlardan daha parlak olan gözlerini seyrediyorum...

Sen nedense kederlendin, gözlerin ufaklarda takılıp kaldı."Benim gözlerime gökyüzüyle, dağların birleştiği yerde bir kaya görünüyor. Oradan ötede ne olduğunu biliyormusun?" diye üzüntüyle soruyorsun.

"Bilmiyorum"

"Oradan ötede cehennem var, sen beni oradan alıp getirmiştin, niçin benim oraya düştüğümü sormuyorsun. Niçin beni cehenneme attılar?"

"Bilmiyorum"

"Seninle yaşayamayacaksam bana cehennem de yeter"... Yürek atışların nedense hızlanarak tekrar orasını istedin.

"Hayır böyle değildir, hadi cennete inelim, gönüllerimizin huzur bulunduğu yere gidelim."

Dağın yarısına kadar geldiğimizde etrafta yankılanan bir köpek sesi duyuldu.

Biz birbirimizin yüzüne hayret ve hayranlıkla baktık: "Köpek de cennete girecekmiş."

Belki o, bizim dağdan daha çabuk inmemizi sağlamak için, Allah tarafından gösterilen bir kudretti. Çünkü havlama sesi duyulsa da kendisi görünmüyordu.

Tekrar her tarafı ipekle perdelenen aşk ve muhabbet köşkümüze geliyoruz. Burada herşey yeryüzündekinin tam tersi. Gözlerimi biraz dinlendireyim desen kapatmaya lüzum yok, yatayım desen, etrafındaki olaylardan habersiz, kendini bilmeden yatmaya da lüzüm yok. Gözlerin açıkken uyuyorsun. Yatağa girmeden uykunu alıyorsun. Etrafında ne olup bittiğini bilerek yatıyorsun. Gözlerin etrafta olsa bile beynin en şirin lezzetlerin gölünde yüzüyor. Sen de yanımda böyle yatıyordun. Ben şimdiye kadar bir insanın böyle güzel uyuduğunu görmemiştım. Sen de bana aynısını söyledin. Biz İrem Bağ'na gelip, kısa bir zaman içinde birbirimizin gözlerine melek olarak göründük.

"Ah! Her zaman böyle olsaydı" diye arzuladık. Benim, seni cennetteyken bu şekilde arzu etmem doğru değildi. Burada olmamızın bâkiliğini her ne kadar anlatsam, anlıyordun, fakat yeryüzündeki benliğinden kurtulamadığın için, oradaki arzular ile yaşamayı devam ettirir gibi kendini suçsuz göstermeye çalışıyordun.

Biz kendi kendimizi savunabiliyorduk, fakat burada hiç bir zaman boş boş yatmak yok. Karanlık gecenin içinde, bir yerlere gezmeye gitme isteğini yüreğimizde hissettik. Hissettiğimiz şey, yüreklere gezmeye çıkmamızı söylüyordu. Sanki her

ikimiz de, yüreğimizi kursağımızdan çekip alarak bir yerde birleştirip koyduk.

"İki yürek birleştğinde ne olur" diye ona bir kenardan baktık.

Ona diğer taraftan bir çiçek, bir yaprak attık. Affet beni oraya öpücüklerimizi de attık. Ne attıysak nura büründü, biz sanki kendimizi önce kaybedip, sonra zorla bulmuş gibi yakın olduk.

Üzerimizde bağırان baykuşun sesi de bülbül sesine dönüyordu. Belki Tanrı cenneti, ilk önce aşık ve maşuğun gönül birliğinden yaratmıştır. Yoksa İram Bağı böyle güzel olmazdı. Bir bak sen ona, bizim gönüllerimizin ışığına benziyor. İrem Bağı'nın içinde, İrem Bağı örnek alınarak, yeni bin bağ yaratıldı. Şimdi buradan çıkıp gitsek bile, bizim yüreğimizden İrem Bağı hiç bir zaman çıkmaz.

"Sen buna inanıyor musun?"

"İnanıyorum fakat, bana cehennemden ayrılmak yok, gibi geliyor.."

"Böyle konuşma, sevginin cenneti bâkidir."

Ebediliğin içinde, arzularla melul olup, yarına nasıl çıktığımızı bilmedik.

Seher vakti, buranın ovası, nazik kanatlı kuşlarının şarkısı, bağın ağaçlarının rüzgarla salınması, her şey gözlerimize sıcak geliyordu.

Tekrar tekrar "bu sıcaklığın hepsi senden" diyorum.

Sen biraz gülümsüyorsun ve "senin sehavetli yüreğinden olmasın" diyorsun.

" Hepsi Allahahtandır" diyerek tekrar kendini nasıldır bir kudret gölüne atıyorsun.

" Yine gezmeye gidelim" dedin.

Selsebile doğru gittik.

Çağiltılı seslerinden, güzel şarkısından nehir gibi akan çayları selsebil sanıp

yanılmadık. Cennetin o en güzel çayının kenarında oturduk. Sen benim yüzüme su serpiyordun. Serptiğin sanki gülsuyuydu. Kendin de kahkahayla gülüyordun. Sana bu hayatında gülüşten, şadlıktan başka bir şey verilmemiş gibiydi.

Sen hayran kalıp bana sordun: "Dinlesene çayın akışını, sesi hertarafı kaplıyor. Yeryüzünde de böyle sesler çoktu. Fakat onlar insanın beynini yiyordu. Bunun sesi ise bana güzel geliyor.Neden acaba?"

Gerçekten de hayret verici bir şey. O bize şarkı söylüyor. Aşkın şarkısını... Sevgi ve şefkatin şarkısını...

Ah bu sesleri kaydedip, her zaman dinlemek için alıp yeryüzüne götürsen. Sonra insanlara, "işte bu şarkıyı dinleyin, aşkın şarkısını dinleyin, eğer dinlerseniz daha uzun yaşarsınız" diye içten arzuluyordun. Ben cebimden ses kaydeden aletimi çıkardım. Biz susup, selsebilin sesini kaydettik. Sonra onu dinlemeye koyulduk. Selsebil sevgisinin sadece bir parçasından söz ediyordu. Sen "tekrar dinleyeyim" diye aleti elimden aldın. Fakat o şakırdayarak selsebilin içine düştü. "Ay, sana iyilik yapacaktım, beraber dinlemek istedim." diyerek Selsebilin sesini alıp yeryüzüne getiremeyeceğinden korktun.

Hemen pantolonumun paçalarını katlayıp, çaya girdim. O zaman, gönül yükseltici bakiliğin ilk ağız sütü ile yoğrulan merhamet, vücudumu öptü. Burası galiba Allah'ın suya girdiği yer diye düşündüm. Çakıl taşlarının arasından elimi suya sokup zorla ses aletimi buldum. Elime aldığımda, yine senin bıraktığın gibi, eski sesi ve gücüyle çalışıyordu. Biz buna hayret ettik. Yeryüzünün suyuna düşmüş olsaydı, çıtı bile çıkmazdı.

Selsebilin kenarından yürüyerek al-yeşil çiçekler açan bağın yanında durduk.

Sen çiçeklerin ne kadar güzel olduğundan söz ettin, ben yeryüzündeki yaramazlık alışkanlığımla "sana lazım ise koparayım" diyip, bağa koştum.

Her tarafı açık olan bağa girdiğimde, pantolunum, gömleğim parça parça oldu. Tenimi pek çok zehirli diken dağlayıp, delik delik etti. Her taraftan, bir birinin üstüne binen dallar beni zorla güllere ulaştırdı. Nasıldır bir kudret çiçekleri koparmama engel olur gibiydi. Ayağım yere gömüldü. Son bir gayretle bir kırmızı, bir sarı gül koparabildim. Tekrar etrafıma baktım. Başka çiçekleri görünce, elimdekilerin çiçek olmadığını anladım.

Geri döndüğümde, "ne yapacaktın, keşke kendini böyle zorlayıp koparmasaydın" diyip bana acıdın. Eline iki çiçek verdiğimde yüzün sapsarı oldu.

"İki çiçek verilmiyor, tek olmalı, üç olmalı beş olmalı..." Ben ise o ikisini zorla koparmıştım. Kendimi senin yanında savunmak için değil, yüreğimden gelerek "işte tek, herbirimize bir tane" dedim.

İki çiçeği su dolu bir kaba koyduk, senin yüzünden endişe hiç uzaklaşmıyor. Fazla bir derdin varmış gibi, yüzün kararıp eriyorsun. Ben tekrar tekrar sebebini soruyorum. Sen hep susup, konuşmadan "çiçeklere bak da benim derdimi anla" der gibi onları işaret ediyorsun. Çiçekler gözümün önünde sararıyor...

Ben bunların sebebini geç vakitlerde anladım. İki melek pür-gazap olup, kapımızı tekmeledi: "Kim çiçek kopardıysa önümüze düşsün, Allah çağırıyor..."

Sen sessizce ağladın. Gözlerinden inci gibi yaşlar aktı. Başımızda kıyametin koptuğuna hiç şüphen kalmadan inandın...

Melekler kolumdan tutup, Tanrının yanına götürdüklerinde, ben, daha önce onun cennetin bir yerlerinde olduğunu sanarak yanıldığımı anladım.

Bizim yeryüzü dediğimiz, asmanın zeminin yedinci katıymış, biz hepsinden aşağıda en eziyetli mekanda yaşıyormuşuz. Seni cehennemden çıkarıp, alıp gittiğim cennet de ya dördüncü ya beşinci katıymış. Dağa çıktığımızda da bizden başka kimse yok diye kendi kendimizi aldatmışız. Yukarımız yine kat katmış. Meleklerle en sonki katın tepesine çıktık. Esasta hiç bir insan oğlu, ikimizin İrem Bağı'nda durduğumuz yerden yukarısını hiç görmemiş. Beni, insan ayağı değmemiş bir yere götürdüler. Katların hepsi bittikten sonra gözlerimize *Şecaretil şehri göründü. Onunla, bizim cenette oturduğumuz köşk arasında benzerlik vardı. Ben Allh'ın kendi bulunduğu köşkün perdesi de duvaktandır diye düşünüp yanılmışım o kumaş değil de nurmuş. Şecaretil şehrinin etrafı binbir tane nur perdesiyle örtülmüş. Tanrının onun içinde beyaz bulutların üzerinde oturduğunu söylediler. Gerçeği söyleyim, ben hayatımda o ana kadar korku nedir bilmemiştim. Tanrının Şecaretil şehrini görünce dizlerimin bağı çözüldü. Onun bana bin ceza hazırladığını biliyordum. Cezadan çekinmiyorum, sadece seni son defa göremeyeceğim için üzülüyordum.

Beni tahtının huzuruna götürdüler, ama ben onu görmüyordum. Gözlerimin önünde yükselen nurların aydınlığından hiç bir şey görmüyordum. Bu nurlar bana, onun insanperver olduğunu söyler gibiydi, bunun üzerine biraz rahatladım. Fakat insanperverlikle verilen cezanın nasıl olduğunu iyi biliyordum.

Tanrı belki beni tepeden tırnağa süzüyordu. "Aşığı da maşuğu da razı edip cezasını verin" diyerek, daha fazla bir şey konuşmadan meleklerine emir verdi.

Beni tekrar İrem Bağı'na senin içli içli ağladığın köşke attılar. Hiç bir şey

* Allahın oturduğu şehir

söylemeden, gözden kayboldular. Sen benim sağ salım geri döndüğümü görüp, gözlerine inanamadın.

Fakat benim ruhum, kendi cezasının ne olduğunu iyice anlamıştı. Ben sana olan aşkım için tanrının bağından sevgi çiçeğini koparmıştım. Bundan sonra bu çiçeklerin ömrü bizim yüreğimizde yaşayacak. Eğer Tanrı ikimizi beraber cennetten kovarsa onun yürek sevgisinin bir parçasını götürmüş olacağız. İkimizi cennette alıkoyarsa, biz onun hükmettiği yedi iklime sevgiyle sahip çıkmalıyız...

"Cehennemden kurtulmak hiç yok bana" diyip yüksek sesle ağladın. Senin ağtın cennetin içinde bir gülüşe dönüp,, kendi üstümüzden yankılandı. Gamı neşeye döndüren yerde yaşamak sana ağır geldi. Sıkıldın rahatsız oldun. Hemen tan atmasını istedin. Zaten seherle cehenneme gidecektin.

Biz böylece İrem Bağı'nda iki gün kaldık. Buradan beraber çıkıp, gitmeye karar verdik. Senin yolunu kesen olmadı. Sana "geldiğin yere git" dediler. Benim eteğimden asıldılar. Biz Ademle Hava gibi birlikte kovulsaydık nasıl memnun olurduk. O zaman Havva günah kazanıp Ademi de alıp gitti. Burada sen günah işlemedin. Çiçeği koparan bendim. Fakat Tanrı, gazabını çiçeğe denk bir güzel çiçekten çıkardı. Belki, Tanrı daha evvel Ademle Havvayı İrem Bağı'ndan beraber kovmakla yanlış iş yaptığını şimdi anlamıştır.

Şimdi seni uğurlayabilsem, sadece buna bile izin verseler razıydım. Meleklerden yalvara yalvara rica ettim. Yeryüzünden haber almak için gelip giden melekler vardı. O gün onlar birer birer gittiler. Seni onlardan kıskandım. Onların yüreğinin temizliğini bilsem bile seni tek başına gönderesim gelmedi. Sen bir an kaşlarını çattın "Babamdan da beter kıskançmışsın" dedin. "Babam beni uzak bir

yere gönderdiğinde, buna gözkulak ol diye her hangi birine, içten güvenirdi. Sen beni meleklerle bile güvenemedin. Gerçekten "Senin yüreğinde böyle bir sevgi varsa, ben ondan nasıl geçeyim..."

"Ah!, kendi kendine telaşlanıyorsun: Ben seni İrem Bağı'na ayrılık için getirmemiştim. İrem Bağı'nda fâni insanlar hiç yoktur. Buraya gelen ebedi gelir. Buradan kaşlarını çatıp gitmen doğru değil. Bak! Meleklerin bir grubu yeryüzüne gitmek üzere, bir soruşturayım"...

Onlar seni kendileriyle birlikte alıp gitmeye razı oldular.

"Allahaismarladık çiçeğim, sevgilim, sağ salım git. ben seni mutlaka bulurum."

Böyle diyip, meleklerle uçup gittin. Sonra da seni bulamadım. Yandın mı, cehennemde kül mü oldun o kadarını bilmiyorum. Ancak sen gittikten sonra İrem Bağı da benim için cehenneme döndü. Ben yüreğimin ateşinin ortasında cezamı çekerek yandım. Ateşim yedi kat gökyüzünü kaplayıp, Şecaretil şehrini de cehenneme döndürür diye düşündüm. Tanrı aşkımın ateşine dayanamayıp, başıma saldığı derde pişman olur dedim. Bir yerlerden melekler peydahlandılar. Etrafıma toplandılar. Neşeyle bana güldüler: "Tanrıdan da çok seversen, işte halin böyle olur..."

Ayceren sanki başı dönüyormuş gibi alnını elindeki mektubun üzerine koydu. Nöker'ün geldiğini de hissetmedi. Yiğidin yüreği hoplayarak uzun bir süre, aşık nazarıyla kızı seyretti.

- Okudun mu, diyip, Nöker geldiğini bildirmek için öksürdü.

Kız ürktü. Durumundan utanıp, mektubu nereye saklayacağını bilemeden,

telaşa kapıldı.

- Okudum, ancak ben korkuyorum.-
- Niçin korkuyorsun, rüyalar hep tersine çıkar
- Hayır, ben senin rüyanın yorumunun kötü olacağından korkuyorum.
- Sen yorumla Ayçeren, mutlaka, onu sadece sen,yorumlamalısın.
- Nasıl yorumlayacağımı bilmiyorum. Beni fazla oyalama, ben gideyim.

Ayçeren eve geldiğinde tekrar babasının sesi duyuldu.

" Kötü kadınlar, kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara, iyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler, iyi kadınlara layıktır...

... Hakka inanan kadınlara söyle, onlar gözlerini haramdan sakınsınlar. Kendi vücutlarını korusunlar..."

Küt...küt... küt...

"Babacağım bu halıyı sana bağışlayacağım!"

- ...Heştektek oğlu Sehetniyaz'a bağışladım!

Beşinci Gün

- Kızım kardeşlerine bir mektup yaz, babam Akkoyunu hemen kesecek de, gelsinler!

- Tamam baba!

Ayçeren koyunları otlatmaya gitmedi, ev işleriyle meşgul oldu. Davarları sulayıp, yemlerini verdi. Sonra halının başına geçti.

Tekrar Kuran'ın güzel sesi yankılandı

"Kıyamet günü başa gelir."

Kız derin nefes alıp "Ah o zaman Nöker de yolunu kaybedenlerden mi olacak. O gün Allah onların hepsini yanına çağırır ve ne der acaba? Belki bu sözleri tekrarlar: "Benim bu kullarımı yoldan çıkaran siz misiniz, yoksa onların kendileri mi yollarını kaybetti."

Nöker o zaman da tartışır: "Ben aşkın çiçeğini kopardım.Sen intikam almak istiyorsun." diye tersler. Ey tanrım sen onunla bir olma günahını affet... Allahın gazabı eriştiğinde "Sen niye onu koruyamadın, niçin yardım edemedin" diye bana sorsa ne cevap verebilirim. Zaten o da benim cevabımı beklemez.

"Sizin aranızda kim haktan yüz çevirirse, "cezanın tadını alması için ona büyük ceza vereceğiz." Ah, sen kıyamet günün nasıl dehşetli olacağını bilmiyor musun?! Sen nasıl birisin aşkın tahtına el uzatıp, Allah'ı kendi sevgin önünde baş eğdirmek istiyorsun. Ah, Nöker! sen o gün yine üzerinden glümseyen meleklerle rastlarsın. Günahkarlar için, onlarda hiç bir sevindirici haber yoktur... Sen "günahım ne söyleyin" diyip ısrarla sorarsın. Sana orada konuşmaya izin vermezler. Sen söyleyeceğini bir zaman söylersin. O günün nasıl olacağını sadece Allah bilir:

"O gün bulutların üzerinden gökyüzü aşağı ineyim der...

O gün bütün hükümdarlık yaradanındır.

O gün hakka inanmayanlar için daha ağır olacaktır.

O gün haktan yüz çeviren, kendi parmağını dişleyerek şöyle söyler: "Ah ben de resulün yolunu tutmuş olsaydım!." sen o zaman da imana gelmezdin. Nöker... seni döverler. Onlar senden yüz çevirmeseler, hiç olmazsa o zaman yüreğini Kuran'a bağla. Peygamber, yoldan çıkanları zaten iyi tanıyor. İnanmıyor diye resul Tanrıya şöyle söyler: "Ey Tanrım benim halkım Kuran'ı kötülük için kabul etmiş, hangi

peygamberi günahkarların düşmanı yaptık..."

Babası Kuran'a dönüp sanki kızından hesap sorar gibiydi: "Mümkündür, sen onların inanmayanları için, kendi kendini öldürmeye hazır olursun..."

Kız Nökerle hayalinde gizlice konuştu:

"Sen... sevgili Ayceren" diyorsun. Yüzüme nasıl bir gizli tebessümle bakıyorsun: "Aşkımın emri yüreğime Kuran'ı salmalı mı, ben onu senin gözlerin için sevebilirim. Fakat sana olan sevgim, yüreğimin şarkısı onun nağmesinden daha güçlüyse ne yapayım, Benim bunda günahım yok."

"Tövbe de Nöker."

"Ben fazla bir şey demedim Ayceren. İbrahim Peygamberin halkı da, babası da Kuran'dan yüz çevirmiş. O vakit İbrahim'in onlara ne söylediğini biliyor musun: "Biz atalarımızın yoluna baş eğiyoruz. Onlara saygı duyuyoruz." demişler. İbrahim Peygamber de kendi dininin doğru olduğuna onları ikna etmeye çalışmış: "Onlar sizin çağrınızı işitiyor mu, size yardım veya zarar ediyor mu?" diye sormuş. Onların cevabı kesin olmuş:

"Hayır, biz atalarımızın nasıl iş yaptıklarını biliyoruz" Ondan sonra İbrahim Peygamber ne demiş biliyormusun:

"Siz neye boyun eğdiğinize iyice dikkat ettiniz mi?"

Bak, o kendi babasına da, geçmişine de Tanrısı için karşı çıkıyor. "Dünyanın hükümdarından, beni yaradandan, başkalır sizin atalarınız benim düşmanım. Tanrı beni doğru yola sevk ediyor. Beni yediriyor, içiriyor, hasta zamanımda sağlığa kavuşturuyor, öldükten sonra bana can verebiliyor. Aşığım ben ona. O kıyamet gününde her günahı affediyor. Ey benim tanrım, bana yol göster, beni doğru yolu

seçenlerle karşılaştı. Benim sözlerim onların arasında hakla beraber çıksın. Beni cennetin iyi gününün sahibi yap..." Onun söylediklerini duyuyor musun. Ayceren? Daha sonra günahkar babasının affedilmesini de Allah'tan niyaz ediyor: "Benim babamı da affet. Çünkü o, yolunu şaşıranların arasındaydı. O gün beni onun için rezil etme. O gün Allah'ın kendisinden başka hiç kimse, sana yardım edemez. Zenginliğin de, evlatların da..." işte Ayceren eğer sen beni sevdiğin için Allah'tan korkarsan başka ne söyleyeyim sana. O en olmadık zamanda, senin ihlasın için beni affeder. Fakat sen benden, hiç, senin bir inancın var mı diye sordun mu..."

"Gerçekten de Nöker sen neye inanıyorsun.?"

"Sana inanıyorum Ayceren"

"Şaka yapma, gerçeği söyle."

"Gerçeği söylüyorum, sanki hak şairlerinin yüreklerini şiirlerine verdikleri gibi..."

"Şairler mi" diye kutsal kitaptan ses çıktı.

"Onların ardından doğru yoldan çıkanlar geliyor. Her yerde dolaşıyorlar. Sen onları görmüyor musun. Neyi yapamamaları, onu söylüyorlar."

"Sen de onlar gibi misin. Nöker?"

"Belki Ayceren, fakat sen şairler hakkında başka ne söylendiğini biliyor musun?"

"Onlar hakka güvendiler, Hayır iş ettiler. Allah'ı tam olarak anladılar... Hak şairlerinin hakkı da Allahı da şiirlerdir. Ayceren, çünkü herşeyin ardında Allah vardır. Benim için sadece sen varsın." Ayceren'in hayallerinin arasına babasının okuduğu ayetlerden nasihatler düştükten sonra rahatlar gibi oldu.

- Kızım Kuran'dan öğrenecek çok şey var: "Kim başkalarına yürekten açırsa, o kendi kendine yürekten acımıştır. Allahın hiç bir şeye ihtiyacı yoktur.

Hakka güvenenler hayır işler yaparlarsa biz onların kötü işlerini alıp, yerine iyi işler koyarız

"Biz insana akrabalarına karşı iyi niyetli olmayı tavsiye ettik. Bizim haramı tehlikeli saydığımızı görmüşlerdir. İnsanlar ise haramın etrafında koşuyorlar Niçin onlar yalan şeylere inanıyor da Allahın emirlerine inanmıyorlar..."

- Heştekte oğlu Sehetniyaz'a bağışladım.

Altıncı Gün

- Euzubillahimineşşeytanirracim

Bismillahirrahmanirrahim.

- Kızım, babasının sesi Ayçeren'i derdinden kurtarmak için çıkıyor gibiydi:

"Bu aklın ve ilimlerin kitabıdır. Her kim namaza dursa, kendini temizlik yoluna bağışlasa, hayır iş yapsa, gelecek hayata inanırsa ona hükmeder. Onlar Tanrı'nın hak yolundan girerler mutluluğa kavuşurlar."

Ayçeren, koyunlarını alıp evden fazla uzaklaşmadı. Eski okulun etrafında tolanan kalabalık dikkatini çekti. Orada beyaz elbiselilerin dolaştığını gördü. Eski okulun üzerine "Kapalı Hastane" diye bir tabela astılar. Ambulanslar avluya bir kaç defa girip çıktılar. Ayçeren onların gelişini seyreden tek bir köylüsünü görmedi. Çocuk meraklılığıyla Annam'ın oğulları orada olmalıydı, belki anneleri izin vermemişti.

Köy ağır bir ordu tarafından işgal edilmiş gibi zor bir durumda kalmışa

benziyordu.

"Elden ne gelir, ne yapabiliriz, geldiler, dudaklarını ısırıp üzülsün, kendi kendine azap elbisesi giyersin. Yavaş yavaş, hastanenin mutlaka bu köyde olması normal bir şeymiş gibi alışır gidersin. Onlar seninle aynı havayı solurlar. Onların yüzünü yalayıp geçen rüzgar, sonra senin dudaklarını öper..."

Ayceren hemen eve geri döndü gördüğünü, hissettiğini babasına söyleyip onu üzmemek istemedi. O an, Kuranyla meşgul olup oturan babası, kızın gözlerine üzölmeye layık bir insan gibi göröndü. Babası Kuran'ın her bir ayetini bütün vücudunda ve ruhunda hissederek okuyordu.

"Sen Allah'ın yolunu hiç bir zaman yenileyemezsin.

Sen Allah'ın yolunu hiç bir zaman değıştiremezsin..."

"Ah babacığım! Sen köyde neler olup bittiğini bilmiyorsun. Köyün rüzgarını tersten estiriyorlar..."

Ayceren'in içi içine sığmadı, ne yapacağını bilemeden tekrar halı tırağına yapıştı. "Babacığım bir defacık Allah'tan rica et. O eski okulu yerle bir etsin..."

Ayceren babasının kuran okumayı o günlük tamamladığını anlayıp yanına gitti. Bir çocuk gibi ağlayıp derdini döktüğünün farkına varamadı.

- Geldiler baba!

- Kim geldi kızım kardeşlerin mi?

- Hayır onlar!

Ayceren eski okulu eliyle işaret etti. Sehetniyaz Molla içinden homurdandı.

Sonu var.

* * *

DİL ÖZELLİKLERİ

Türkmen Kiril Alfabeti*

ARAP	LÂTİN	KIRIL
ا	A a	A a
ب	E e	E e (э,ə)
پ	B b	Б б
ت	P p	П п
ث	T t	Т т
ج	S s	С с
چ	C c	Ї ж
ح	Ç ç	Ч ч
ه	H h	Х х
و	H h	Х х
د	D d	Д д
ذ	Z z	З з
ر	R r	Р р
ز	Z z	З з
ج	j j	Ї ж
س	s s	С с
ش	ş ş	Ш ш
س	s s	С с
ز	z z	З з
ت	T t	Т т
ز	Z z	З з
(Ünlü ve kesme)		Ъ ъ
G g (Ğ,ğ)		Г г
F f		Ф ф
K k (G, g)		К к (Г,г)
K k		К к
G g		Г г
n		Н н
L l		Л л
M m		М м
N n		Н н
V v		В в
o, ö, u, ü		О, о, У, у
H h		Х х
Y y		Й й

*Bkz. A.B.Ercilasun, **Bugünkü Türk Alfabeleri Anahtar Kitapçığı**,Kültür Bakanlığı/1246 Ankara 1990

S E S B İ L G İ S İ (FONOLOJİ)

ÜNLÜLER

Türkmen Türkçesinde, Türkiye Türkçesinin sekiz temel ünlüsü bulunur:

a e ı i

o ö u ü

Türkiye Türkçesinden farklı olarak, Türkmen Türkçesinde iki çeşit e vardır.

Türkmen Kirilik alfabesinde **ə** işareti ile gösterilen ve Türkiye Türkçesindekinden daha geniş ve açık olan bu ses **ä** işareti ile gösterilmiştir.

dälmı	"değil mi"	(10-30)
diyyär	"diyor"	(23-36)
nähilidir	"nasıldır"	(19-56)
yerşän	"ensen, arkan"	(13-22)

Türkmen Türkçesindeki ünlüleri şöyle bir tablo ile gösterebiliriz:⁽¹⁾

Dilin Kalkış derecesine göre	ön		Arka	
	Düz	Yuvarlak	Düz	Yuvarlak
Yukarı kalkış	i	ü	ı	u
Orta kalkış	e	ö		o
Aşağı kalkış	ä		a	

¹ H. Oskar, *Türkmen Manuel, Descriptive Grammar of contemporary literary Türkmen Texts Glossary*, Wien 1977, s.10

ASLİ UZUNLUKLAR

Türkmen Türkçesi'nin fonetiğini karakterize eden özelliklerden biri asli ünlü uzunluklarını muhafaza etmesidir.

Türkmen Türkçesi, müşterek Türkçenin mirası olan ve bugün seyrek olarak bazı ağız ve lehçelerde (mesela yakutçadaki tek heceli kelimelerde) karşılaşılan, kısa ve uzun ünlüler arasındaki karşıtlığı en yaygın şekilde muhafaza eder. O halde, Türkmen Türkçesinde, Türk Dillerinin ana ses sisteminde bulunduğu tasavvur edilen toplam onaltı (sekiz kısa, sekiz uzun) ünlü vardır. Uzun kısa karşıtlığı fonolojik olarak geçerlidir.⁽²⁾

at	"at"	(14-50)
at-	"vur-"	(84-43)
āt	"isim"	(11-40)

Türkmen Türkçesi fonetiğini karakterize eden özelliklerden biri olan ünlü uzunlukları ne yazık ki, Türkmen Kiril alfabesinde, buna bağlı olarak da işlediğimiz metinde gösterilmemiştir. Ancak Türkmen fonetiği açısından oldukça önemli olan

² L.Bazın, (Çeviren, E. Gemalmaz), *Le Turkmene*, PhTF I, Wiesbaden 1959, s.308,318)

bu hadise, sözlüklerden ve diğer kaynaklardan⁽³⁾ tesbit edilerek ele alınmış ve ilgili örnekler metinden seçilmiştir. Türkmen Türkçesindeki uzunlukları şöylece gruplandırabiliriz:

I. Genellikle kök hecesinde bulunan ve anlam ayırtedici asli uzunluklar

āt	"isim" (43-54)	at	"at"	(14-50)
ōt	"ateş" (13-51)	ot	"ot, çimen"	(13-27)
dāş	"taş" (10-13)	daş	"etraf"	(14-46)

II. Diftonglaşan asli uzunluklar:

düyb	< < tüp (E.Tk) (11-38)	"dip"
düyn	< < tün (E.Tk) (22-23)	"dün"
düyş	< < tüş (E.Tk) (98-53)	"düş, rüya"
güyç	< < küç (E.Tk) (24-36)	"güç"

Türkçe kaynaklı olmayan ve uzunluk ihtiva eden kelimelerde de **örnekleme** yoluyla diftonglaşma hadisesinin olabileceğini görüyoruz.

çüyşe < şışe (< farsça) (73-44)

³ İşlediğimiz metinde ünlü uzunlukları gösterilmemiş olup, M.Y. Hamzayev, **Türkmen Dilinin Sözlüğü**, Ahşabat 1962 ve ý. Çeneli, **Türkmen Türkçesi sözlüğü** TDAY 1982-1983, Ankara 1986, s.29-84, adlı sözlükler ile **Karşılaştırmalı Türk Lehçeler Sözlüğü**, kültür Bakanlığı, Ankara 1991'den tesbit edilmiş ve transkripsiyonda değil, sözlük kısmında verilmiştir.

İKİNCİ DERECEDE UZUNLUKLAR

Kelime içindeki ikinci dereceden uzunlukların önemli bir kısmı, Açıklık uyumu (erime büzülme, geçişme) ile kelimelere hal, iyelik, zarf fiil ve kip eklerinin gelmesi neticesinde ortaya çıkar.

Geçişme: Ard arda gelen kelimelerden ikisinden birinin sonundaki, diğerinin başındaki seslerin birbirine geçmesi neticesinde ünlüler uzar.

b̄erde	<	bu yerde (23-1)
bilmel̄idi	<	bilmeli idi (67-39)
Düşerm̄idim	<	düşer mi idim (78-11)
Nēdip	<	ne edip (40-8)

Erime: Bir kelimedede vokalden sonraki konsonun o vokalin açıklığının etkisiyle niteliği silinerek vokal içinde onu uzatmak suretiyle kaybolmasıdır.

d̄āl	<	degil	"değil (10-30)
-------------	---	-------	----------------

Ekleşme neticesinde ortaya çıkan uzunluklar

a. İlgi eki-yüklem eki

ar̄ıñ	<	arı + nıñ	"arının"	(67-34)
gap̄ını	<	gapı + nı	"kapıyı"	(35-44)
ecēñ	<	ece + niñ	"annenin"	(50-51)

İşaret Zamirlerinde

bu	mun + īŋ	<	mun + ıŋ	"bunun"	(75-21)
şol	şōŋ	<	şol + nuŋ	"şunun"	(23-24)
ol	ōn	<	ol + nuŋ	"onun"	(70-32)
şolar	şolāŋ	<	şolar + ıŋ	"şunların"	(78-50)
olar	olāŋ	<	olar + ıŋ	"onların"	(73-49)

Şahıs Zamirlerinde

men	mēŋ	<	men + iŋ	"benim"	(14-29)
sen	sēŋ	<	sen + iŋ	"senin"	(46-13)

b. Yönelme Eki

nirā	<	nirā + ye	"nereye"	(32-44)
arā	<	ara + ya	"araya"	(25-10)
obā	<	oba + ya	"köye"	(17-37)

İyelik Ekleri

kakāŋ	<	kaka + nıŋ	"obanın"	(40-49)
gızım	<	gız + ım	"kızım"	(18-37)
doğanlāŋ	<	doğan + lar + ıŋ	"kardeşlerin"	(109-46)

Zarf fiil-y(I)p Ekleri

diñlēp	< diñle-(y)ip	(dinleyip)	(16-49)
okāp	< oka-yıp	(okuyup)	(14-41)
sınlāp	< sınıla-yıp	(görüp)	(12-47)

-İk eki

berīk	< beri+ik	"beriye"	(34-40)
beylāk	< beyle+ik	"bu taraf"	(35-33)
daşarīk	< daşarı+ik	"dışarı"	(46-23)

Fiil Kip Eklerinde**a. Geniş Zaman:-Ar**

bēr	< ber-er	(verir)	(18-51)
bōr	< bol-ar	(olur)	(107-14)
gelēr	< gel-er	(gelir)	(79-15)

b. şimdiki zaman: -yAr

bil-yār	bil-yār	(biliyor)	(44-31)
diyyār	< diy-yār	(diyor)	(76-20)
gorayār	< gora-yar	(koruyor)	(47-23)

c. Geniş zaman sıfat fiili-(y)An

agıryān		"acıyan"	(108-53)
gutarān		"biten"	(105-31)

oturān	"oturan"	(81-16)
edyān	"yapan"	(81-21)
olumsuz şekli -mAn		
bilmēn	"bilmeyen"	(109-38)
çık mān	"çıkmayan"	(47-22)
yetirmēn	"yetişmeyen"	(86-29)
yak mān	"yakmayan"	(29-8)

soru anlamı ihtiva eden +kA eki

bolyarkā	"(acaba) oluyor mu?"	(103-52)
diyār kā	"(acaba) diyor mu?"	(41-13)
nēdyār kā	"(acaba) ne ediyor"	(11-6)

Ayrıca alınma kelimelerin sonlarındaki ünsüzlerin düşmesi neticesinde sondaki ünlüler uzar.

allā	<	Allah	(16-13)
günā	<	günah	(12-3)
padişā	<	padişah	(26-36)

ÜNLÜ UYUMU

DAMAK UYUMU (KALINLIK-İNCELİK UYUMU)

Türkçenin temel kurallarından biri olan kalınlık-incelik uyumu Türkmen Türkçesinde de çok kuvvetlidir.

adamlarıŋ	"adamların"	(18-54)
asılğı	"asılmış"	(70-30)
barlıgını	"varlığını"	(19-51)
gorkak	"korkak"	(70-33)
tokayçılık	"ormancılık"	(17-36)

Bugün Türkiye Türkçesinde kalınlık incelik uyumuna girmeyen Türkçe kelimeler Türkmen Türkçesinde istisna göstermezler.

alma	"elma"	(46-48)
garındaş	"kardeş"	(46-1)

Aynı şekilde Türkiye Türkçesinde uyuma girmeyen **+ki** ekinin Türkmen Türkçesinde uyuma girmiş şekilleri görülmektedir.

başındaki	"başındaki"	(75-9)
soŋkı	"sonraki"	(95-17)

Türkmen Türkçesine ait bazı birleşik kelimelerin bu uyuma girmediği görülür.

doňyürek	"soğukkalpli"	(81-20)
demirgazık	"kuzey"	(10-1)

Ayrıca, Arapça, Farsça kökenli kelimelerin de Türkmen Türkçesinde kalınlık-incelik uyumuna girmiş şekilleri vardır. Bu durumun örnekleme yoluyla meydana gelmiş olabileceği düşünülebilir.

gapıllık	"gafillik"	(24-7)
toba	"tövbe"	(13-41)

DUDAK UYUMU (DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU)

Türkiye Türkçesindeki dudak uyumu Türkmen Türkçesinde de görülür.

dönük	"dönek"	(49-26)
gürleşer	"konuşur"	(31-26)
işlän	"çalışan"	(21-17)
ovuz	"ağız"	(104-44)
özüne	"kendine"	(41-36)
yetdik	"yetişmiş"	(41-29)

Yakut-altay ve Kırgız Türkçelerinde görülen **Dudak Çekerliği** (Labial Attraction) Türkmen Türkçesi konuşma dilinde mevcuttur.

Yazı dilinde "o" ve "ö" ünlüleri sadece ilk hecede, "u" ve "ü" ünlüleri sadece ikinci hecede bulunur. Ancak yazı dilinde ikinci ve üçüncü hecede bulunan;

a	ünlüsü	o	
ı	ünlüsü	u	
e	ünlüsü	ö	
i	ünlüsü	ü	olarak telaffuz edilir. ⁽⁴⁾

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

Kalın ünlülerin incelmesi

Nadir olarak rastlanan bir hadisedir.

a > e

ene

< ana

"anne"

(70-12)

a < i

cahan

< cihan

"cihan, alem"

(11-5)

⁴ bkz. H. Oskar, a.g.e, s.14

"n" ve "h" ünsüzleri yanlarındaki ünlüleri kendi boğumlama noktalarına çekerek, kalın sıradan ince sıraya geçmelerine sebep olmuşlardır.

İnce Ünlülerin Kalınlaşması

Bu değişme bilhassa Arapça ve Farsça kaynaklı kelimelerde görülür, l, d, s, ş, v, g gibi diş ve diş eti bölgesinde boğumlanan ünsüzler yanlarındaki ünlüleri kendi boğumlanma noktalarına çekmek suretiyle asimile ederler.

e > a

adat	<	adet	"alışkanlık" (15-16)
hasap	<	hesap	"hesap" (40-13)
nala	<	nale	"ağıt, feryat" (10-22)

o < A

sogab	<	sewab	"sevap" (12-52)
--------------	---	-------	-----------------

ı < i

nışan	<	nişan	"nişan, alamet" (10-6)
--------------	---	-------	------------------------

Geniş Ünlülerin daralması

Seyrek rastlanan bir hadisedir, b, c, n, l, ş, z, ünsüzleri, yanlarındaki geniş ünlüleri kendi boğumlanma noktalarına çekerek darlaşmalarına sebep olurlar.

I < e

bil	<	bel	"bel"	(24-12)
dönük	<	dönek	"dönek"	(25-32)
gice	<	gece	"gece"	(24-7)
sız-	<	sez-	"sez-, hisset-"	(53-6)
zıban	<	zeban	"dil, lisan"	(39-1)

ü < ö

düşek	<	döşek	"döşek"	(28-7)
--------------	---	-------	---------	--------

Dar ünlülerin genişlemesi

Oldukça yaygın bir hadisedir.

A < I

ayrı	<	ayrı	"ayrı"	(37-48)
büren-	<	bürün-	"bürün-"	(20-26)
beyik	< <	büyük	"büyük"	(72-50)
gora	<	goru-	"koru-"	(16-53)

oka-	<	oku-	"oku-"	(11-36)
tana-	<	tanı-	"tanı-"	(23-42)

O < U

döre-	< <	türe-	"türe-"	(23-23)
dodak	<	dudak	"dudak"	(109-18)
gözel	<	güzel	"güzel"	(46-46)
oyar-	<	uyar-	"uyar-, ikaz et-"	(54-31)
höküm	<	hüküm	"hüküm"	(41-3)

Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Daha ziyade alınma kelimelerde ve g,v ünsüzlerinin tesiriyle yuvarlaklaşma hadisesi ortaya çıkar

O < A

cogap	<	cevap	"cevab"	(24-7)
dövlet	<	devlet	"devlet"	(15-57)
dövür	<	devir	"devir"	(17-10)
höves	<	heves	"heves"	(52-36)
dovam	<	devam	"devam"	(22-41)
omın	<	amin	"amin"	(76-17)
ovuz	<	ağız	"ağız"	(104-44)
sogap	< <	sevab	"sevap"	(80-48)

u < ı

kuvan- < kıvan- "öğün-" (20-35)

Yuvarlak Ünlülerin düzleşmesi

Türkçe kelimelerde görülen ancak pek yaygın olmayan bir hadisedir.

i < ü

bütün < bütün "bütün" (45-11)

sürü < sürü "sürü" (23-2)

Ünlü Türemesi

Az rastlanan bir hadisedir. Alınma kelimelerde görülür. Ön seste ve hece başındaki "r, s" ünsüzlerinin dayanıksız birer ses oluşlarından dolayı, bu sesleri bulunduran kelimelerde ünlü türemesine rastlanabilmektedir.

kapasa < < kafes "kafes" (43-7)

oraşan < < ruşen "açık" (106-56)

Ünlü Düşmesi

İki, üç veya daha fazla heceli kelimelerde, iki ünsüz arasında bulunan ya da ünlüyle başlayan bir ekin gelmesi durumunda, ön ve art dar ünlüler (i, ü, ı, u) düşebilir.

a. Akıcı ve sızıcı ünsüzler (ı, r, ş) arasında

garnı	<	garını	"karnı"	(10-28)
gelne	<	geline	"geline"	(17-25)
görnenden	<	görünenden	"görünenden"	(67-22)
oğlu	<	ogulu	"oğlu"	(13-4)
turşu	<	turuşu	"kalkışı"	(14-53)

b. Ünlü ile biten bir kelimedenden sonra, ünlü ile başlayan diğer bir kelimenin gelmesi durumunda

birki	<	bir iki	"bir kaç"	(15-54)
nämüçin	<	nâme için	"niçin"	(40-30)
ortarası	<	orta arası	"ortası"	(18-9)

c. Birleşik zamanların teşekkülünde ve isimlerin yüklemleşmesinde kullanılan "i-" fiilinin başındaki ünlü çekim sırasında düşer

bilmelidi	< bil-meli+idi	"bilmeliydi" (67-39)
dişleyärdi	< dişle-yär+idi	"dişliyordu" (84-55)
övrölipdi	< övrül-ip+idi	"dönmüştü" (80-44)
topragıdı	< toprag+ı idi	"toprağıydı" (20-25)
yüregidi	< yüreg-i idi	"yüregiydi" (53-12)

ÜNSÜZLER

Türkmen Türkçesinde on sekiz tane ünsüz ses vardır: p, t, k, ç, b, d, g c, s, z, ş, m, n, ŋ, r, l, y, w
f, v, ts, h, şç yabancı kaynaklıdır.

Türkiye Türkçesinde, yazı dilinde bulunmayıp, ağızlarda kullanılan "ŋ" ünsüzü Türkmen Türkçesi yazı dilinde mevcuttur.

goŋşuların	"komşuların"	(12-18)
meŋzeş	"benzer"	(18-55)
müŋ	"bin"	(26-27)
soŋ	"sonra"	(46-25)
şaŋlat	"çınlat-"	(12-14)
yalŋız	"yalnız"	(45-15)

Türkiye Türkçesi alfabesinde olduğu gibi; Anadolu ağızlarında görülen hırıltılı gırtlak h'si ile h; ince g ve kalın g; ince k ve kalın k, Türkmen Türkçesi alfabesinde de ayrı ayrı değil, tek işaretle gösterilmiştir. Kalın ünlülerin yanındaki g ve k kalın, ince ünlülerin yanındaki k ve g incedir.⁽⁵⁾

h		h	
mıhman	"misafir" (77-28)	hemme	"bütün, hep" (28-17)
hızmat	"hizmet" (26-36)	hereket	"hareket" (16-3)
tohum	"tohum, soy" (15-28)	töhmet	"iftira" (25-6)
ğ		g	
gapı	"kapı" (35-44)	gelin	"gelin" (36-3)
gulag	"kulak" (13-36)	egsil-	"eksil-" (15-6)
otag	"oda" (46-18)	gürrün	"laf" (36-28)
k		k	
dokuz	"dokuz" (12-54)	köynek	"gömlek" (77-11)
dokma	"dokuma" (15-1)	tiken	"diken" (104-55)
kapır	"kafir" (36-3)	köne	"eski" (85-27)

Türkmen Türkçesindeki s ve z sesleri, Türkiye Türkçesinden farklı olarak

⁵ bkz. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, C.I, s.1097

peltek telaffuz edilir. Bu seslerin peltek olmayanları Türkmen Türkçesinde bulunmadığı için peltekliliği ifade etmek için tezde ayrı bir işaret kullanmadık. Türkmen Türkçesindeki s ve z'yi daima peltek telaffuz etmek gerekir.⁶

<u>s</u>			<u>z</u>		
sakgal	"sakal"	(10-7)	azal-	"azal"	(21-1)
gısaç	"kısaç"	(15-31)	vazlaş-	"vızıldaş"	(27-31)
sen	"sen"	(25-18)	zat	"şey"	(21-47)

Türkmen Türkçesindeki ünsüzleri şöyle bir tabloda göstermek mümkündür

		Dudak	Diş	Damak	Diş	Dudak	Damak
PATLAYICI	Tonsuz	p	t	k	ç		
Süreksiz	Tonlu	b	d	g	c		
SONANT	Tonlu	m	n	ŋ	r l		y
SIZICI	Tonsuz		s	h		v	
Sürekli	Tonlu		z	ş			

⁶ bkz. karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, C.I, s.1097.

ÜNSÜZ UYUMU

Türkmen Türkçesinde oldukça farklı bir ünsüz uyumu vardır. Alınma kelimeler de dahil olmak üzere, kelime tonlu bir ünsüzle de bitse, tonsuz bir ünsüzle de bitse, gelen ek daima tonlu bir ünsüzdür.

at-dı	"attı"	(22-32)
çık-dı	"çıktı"	(55-25)
söhbət+ dāş	"sohbetteş, sohbet arkadaşı"	(15-29)
tarap+ da	"tarafta"	(12-33)
uzaklık+ da	"uzaklıkta"	(12-33)

ÜNSÜZ BENZEŞMESİ

Türkmen Türkçesi yazı dilinde ünsüz benzeşmesi hadisesine rastlanmaz. İşlediğimiz metinde de bu hadisenin sadece dört tane örneği bulunmaktadır. Ancak Türkmen konuşma dilinde, oldukça yaygın sayılabilecek bir ünsüz benzeşmesi hadisesi söz konusudur. Türkmen Türkçesi fonetiğinde dikkate değer bir konu olan ünsüz benzeşmelerini her ne kadar metinde sadece dört örnek tespit edildiyse de Türkmen Manuel'i göz önünde bulundurarak, konu ile ilgili bir fikir vermek gayesiyle buraya almayı uygun gördük. Türkmen Manuel'den tesbit edilen ünsüz benzeşmeleri ile örneklerini şöylece sıralayabiliriz:⁽⁷⁾

⁷ bkz. H. Oskar, a.g.e, s.26-27

İlerlek Benzeşme

n+d > nn :	men+de	>	menne	"bende"
	elin+de	>	elinne	"elinde"
	gündiz	>	günniz	"gündüz"

m+d > mn:	adam+da	>	adamna	"adamda"
	adam däl	>	adamnäl	"adam değil"

n+b > nm:	on bir	>	onmir	"onbir"
	sen bilmesen	>	sen milmesen	"sen bilmesen"
	on baş	>	on mäs	"on beş"

m+b > mm: yoldaşım bilen > **yolloşum milen** "yoldaşım ile"

ŋ+g > ŋŋ:	gışın günü	>	gışınŋünü	"kış günü"
	senin kızın	>	seninŋızın	"senin kızın"

ŋ+b > ŋm:	atın başı	>	atınmaşı	"atın başı"
	senin bilen	>	seninmilen	"seninle"
	atın var	>	atınmar	"atın var"

z+d > zz:	siz+de	>	sizze	"sizde"
	biz dağı	>	bizzagı	"biz ve diğerleri"

l+d	> ll:	yoldaş	> yolloş	"yoldaş,arkadaş"
		yıldız	> yillız	" yıldız"
		geldi	> gelli	"geldi"
		boldı	> bollı	"oldu"
ş+c	> şş:	guş+cagaz	> guşşagaz	" kuşcagız"
stt	> ss:	usta	> ussa	" usta, uzman"
		hasta	> hassa(72-35)	"hasta"
		yastık	> yassık (30-48)	"yastık"
		tasdikle	> tassıkla-(71-42)	"tasdikle"

Gerilek Benzeşme

t+s, z+s	> ss:	yet-se	> yesse	" yetişse"
		yigit+siñ	> yigissin	" gençsin"
		oz-sa	> osso	"yetişip geçse"
		tut-sak	> tussak(14-47)	" tutsak"
ç+d	> şd:	aç-dı	> aşdı	" açtı"
		agaç+da	> agaşda	" agaçta"
ç+c, ç+ç	> şş:	geç-cek	> geşşek	"geçecek"
		uç-cak	> uşşak	" uçacak"
		agaç+çı	> agaşşı	"marangoz"

ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

Tonlulaşma

Türk Dilinde umumi bir temayül olan tonlulaşma Türkmen Türkçesinde oldukça yaygın bir hadisedir.

t > d

t > # d

Kahın Ünlülerde

dara	< tara-	(46-39) "tara-"
darak	< tarak	(15-1) " tarak"
durna	< turna	(80-b) " turna"
dam-	< tam-(E.Tk)	(37-8) " damla-"
daşından	< taşından (E.Tk)	(89-44) "dışından"

İnce Ünlülerde

depe	< tepe	(20-33) "tepe"
döre-	< türe-	(39-43) "türe-"
dürli	< türlü	(60-28) "çeşitli"

VtV > VdV

unudıl-	< unutul-	(23-55) "unutul-"
yaradıp	< yarat-ıp	(63-14) "yaratıp"

Kelime başındaki t'lerin değişmeden kaldığı örnekler de görülmektedir.

#t:#t

Kalın Ünlülerde

taşla-	:	taşla-(E.Tk) (51-22)	"terket-"
tap-	:	tap- (E.Tk.) (106-35)	"bul-"
tanış	:	tanış (77-27)	"tanıdık"
Tavşan	:	tavşan (84-237)	"tavşan"

VtV : VtV

otag	:	otag (E.Tk.) (46-18)	"oda"
-------------	---	----------------------	-------

İnce Ünlülerde

tiken	:	tiken (E.Tk.) (104-55)	"diken"
titre-	:	titre- (91-26)	"titre-"
tümlüg	<	tünlük (E.Tk)(18-14)	"karanlık"

VtV : VtV

ötünç	:	ötünç (E.Tk)(95-14)	"rica, arz"
--------------	---	---------------------	-------------

k > g

#k > #g

Kalın Ünlülerde

gal-	< kal-	(20-32)	"kal-"
galdır-	< kaldır-	(76-18)	"kaldır-"
gıl	< kıl	(48-35)	"kıl"
gız	< kız	(13-4)	"kız"
goy-	< koy-	(74-50)	"koy-"
goyun	< koyun	(98-35)	"koyun"
gulag	< kulak	(13-36)	"kulak"

İnce Ünlülerde

güç	< küç (E.Tk)	(24-36)	"güç"
göz	< köz (E.Tk)	(46-52)	"göz"
gör-	< kör- (E.Tk)	(25-9)	"gör-"
gövün	< < köñül (E.Tk)	(19-18)	"gönül"
gün	< kün (E.Tk)	(22-31)	"gün, güneş"

İnce ünlülü kelimelerde kelime başı **k**'lerin değişmeden kaldığı örnekler de vardır.

kiçel-	< < kiçil- (E.Tk)	(11-39)	"küçül-"
köynek	< köñlek (E.Tk)	(77-11)	"gömlek"

V k V > V g V

yüregine < yürek+in+e (45-36) "yüreğine"

Tonsuzlaşma

b > p

Kelime başında, ince ve kalın ünlülü kelimelerde görülebilmektedir.

#b > #p

pil < bel (73-37) "bel-kürek"

pudak < budak (101-56) "budak"

palta < balta (42-27) "balta"

VbV > VpV

çopan < çoban (76-53) "çoban"

Süreksizleşme

f > p

Alınma kelimelerde karşılaşılan bir hadisedir.

#f > #p

Kalın ünlülerde

Pahr	< fakir	(66-24)	"fakir"
payda	< fayda	(70-53)	"fayda"
pıgan	< figan	(54-7)	"feryat"

İnce Ünlülerde

pehim	< fehim	(15-19)	"anlayış"
pikir	< fikir	(22-21)	"fikir"
peryat	< feryat	(54-8)	"feryat"
perişde	< ferişte	(105-17)	"melek"

Vfv > VpV

depder	< defter	(11-35)	"defter"
kepil	< kefil	(10-25)	"kefil"
tupan	< tufan	(23-10)	"tufan"
hepde	< hafta	(86-43)	"hafta"
küpür	< küfür	(108-6)	"küfür"
sapar	< sefer	(105-40)	"defa-kez"

f# > p#

Kalın Ünlülerde

hayp < hayf (14-22) "yazık, yazıklanma"

tarap < taraf (12-33) "taraf"

İnce Ünlülerde

teklip < teklif (17-44) "teklif"

elip < elif (19-39) "elif"

keyp < keyif (14-16) "sağlık, esenlik"

V > g

cogap < cevap (38-30) "cevap"

sogap < sevap (38-30) "sevap"

#s, ş > #ç

çiş- < şiş- (41-33) "şiş"

çırmaşık < sarmaşık (13-33) "sarmaşık"

Sızıcılışma

#ç > #s

süplük < çöplük (90-31) "çöplük"

Akıcılaşma

b/ > V /, y /

suv	< sub (E.Tk) (17.9) "sn"	
söy-	< < seb- (E.Tk) (39-3) "sev-"	

d/ > y/

ayak	< adak (E.Tk.) "ayak" (84-56)	
goy-	< < kod- (E.Tk) "bırak" (74-50)	

#m : Türkiye Türkçesinde #b'li şekilleri görölen Eski Türkçe #m'li kelimeler Türkmen Türkçesinde muhafaza edilmiştir.

men	< men (E.Tk) (51-11)	"ben"
meñze-	< meñze- (E.Tk) (18-55)	"benzer"
müñ	< miñ (E.Tk) (26-27)	"bin"

Ünsüz Türemesi

Alınma kelimelerde, kelime başında **h** türeyebil mektedir.

#h

hasa	< asa (20-41)	"asa"
hovlu	< avlu (38-8)	"avlu"

Başkalaşma (Dissimilation)

Bir kelimeye yanyana veya birbirinden uzakta bulunan ve nitelikleri aynı olan iki ünsüzden birinin diğerinden farklı bir fonetik özellik kazanmasıdır. Türkmen Türkçesinde yandaş başkalaşma görülür.

metcid	< mescid	(15-35)	"mescit"
tamdır	< tandır	(10-37)	"tandır"
sakgal	< sakkal < sakal	(10-7)	"sakal"

Aynı () > g, h : İdil Ural grubu lehçeleri ile paralellik gösteren bir hadisedir.

gurhan	< kur'an	(40-1)	"kuran"
nagma	< na'me	(37-33)	"mektup"
şahır	< şair	(26-22)	"şair"
taglımat	< ta'limat	(76-9)	"talimat"
tebigat	< tabi'at	(27-28)	"tabiat"

#b

Eski Türkçe #b, ve b/'ler korunmuştur. Türkiye Türkçesinde v ve Q olan Eski Türkçe #b'ler Türkmen Türkçesinde devam etmektedir.

bar	: bar (E.Tk)	(10-4)	"var"	bar-	: ɬ
bol-	: bol-	(E.Tk) (10-12)	"ol-"		
ber-	: ber-	(E.Tk) (64-9)	"ver-"		
yalbar-	: yalbar-	(E.Tk)(18-33)	"yalvar-"		

DİĞER FONETİK DEĞİŞMELER

Göçüşme (Metathese)

gayrat-	< gaytar-	(73-17)	"kaytar- "
kebelek	< kelebek	(14-46)	"kelebek"
tagma	< tamga	(97-29)	"damga"
yalıış	< yaııış	(74-36)	"yanlıış"

Ek Yığılması

bar+ı+sı	(20-33)	"hepsi"
dörd+ü+si	(12-31)	"dördü"
gaç+ı+sı	(42-31)	"kaçı"
köp+ü+si	(16-18)	"çoğı"

Hece Tekleşmesi (Haplology)

bor bolur (71-11)

görmezlig < gör-me-mez+lik (14-54) "görmemezlik"

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

EKLER

ÇEKİM EKLERİ

İSİM ÇEKİM EKLERİ

1. ÇOKLUK EKİ

a.İsimlerde Çokluk

+lAr Türkiye Türkiye Türkçesindeki gibi kurallı ve işlek olan çokluk eki **+lAr** Türkmen Türkçesinde de aynı fonksiyon ve sıklıkla kullanılmaktadır.

	arı+lAr	arı+lAr	(27-15)	"arılar"
nl > nd ⁽⁸⁾	candar	< can+lAr	(61-15)	"canlar"
	yayla+lAr		(26-39)	"yaylalar"
	yigit+lAr		(21-18)	"gençler"

+ lAr çokluk ekin fonksiyonları:

1. Eklendiği ismi çokluk yapar.

izleg+lAr	(10-2)	"araştırmalar"
gapı+lAr	(39-3)	"kapılar"
ogul+lAr	(43-17)	"oğullar"

⁸ Türkmen Türkçesinde ileri derecede ünsüz benzeşmesi olduğu fakat bunun yazıya aksetmediği daha önce görülmüştü (bkz. Ünsüz Benzeşmesi) can+lAr > **candar** istisnai olarak yazıya geçmiş olan bir ünsüz benzeşmesi hadisesi şeklinde karşımıza çıkmıştır.

2. Sahip olanların çokluğunu belirtir.

caylarının yeri	(76-44)	"evlerinin yeri"
garran atalarını	(64-30)	"yaşlanan atalarını"
kakalarının adını ayt	(76-50)	" babalarının adını söyle"

3. Aile, grup ve topluluk belirtir.

adam+lar	(37-13)	"insanlar"
Hocam Gotur+lar	(76-38)	"Hocam botur ve ailesi"
Totam dayza+lar	(76-38)	"Totam Teyze ve ailesi"

4. Zaman ayrıntısı katar.

gice+ler	(28-11)	" gece boyunca"
gün+ler	(65-32)	" (geçen) günler boyu"
zaman+lar	(64-30)	"(geçen) zaman zarfında"

b. iyelik eklerinde çokluk

Çokluk 1. ve 2. şahısta iyelikten sonra +I2 getirilerek yapılır.

işigimiz "kapımız" (105-27) **başınız** "başınız" (6351)

3. şahıs +IAr eki ve bu ekten sonra gelen iyelik eki ile yapılır.

cayları	"evleri"	(76-4)
gözleri	"gözleri"	(86-13)

c. zamirlerde çokluk

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de çokluk 1. ve 2. şahıszamirlerinde +z vardır. Üçüncü çokluk şahıs zamiri **olar'** dir.

	Teklik	Çokluk
1. şahıs	men (50-50)	biz (22-45)
2. şahıs	sen (55-52)	siz (51-36)
3. şahıs	ol (51-48)	olar (54-41)
+ 1Ar çokluk eki işaret ve dönüşlülük zamirlerinde de görülür.		
şol	"şu" (50-12)	şolar "şunlar" (16-25)
öz	"kendi" (51-48)	özleri "kendileri" (15-14)

+An, +2 : Çokluk ekleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, T ü r k m e n Türkçesinde de sadece kalıplaşmış kelimelerde görülür.

og(u)l+an	(48-54)
göz < < kö+z)	(30-8)

2. İYELİK EKLERİ

	Teklik	Çokluk
1. şahıs	+(I)m	+(I)mI2
2. şahıs	+(I)ŋ	+(I)ŋI2
3. şahıs	+(s)I(n)	+(ArI(n)

Türkmen Türkçesi konuşma dilinde ileri bir dudak uyumu ve dudak çekerliği (Labial Atraction)'nin söz konsu olduğu daha önce görülmüştü.⁽⁹⁾ Bundan dolayı iyelik ekleri, yazıda daima dar-düz ünlülerle gösterilmesine rağmen, telaffuzda dar-yuvarlak ünlülerle de kullanılmaktadır.⁽¹⁰⁾

1. şahıs teklik iyelik eki ünlü ile biten bir kelimedden sonra +m şeklinde görülüp, ünsüzle biten bir kelimedden sonra uygun bir ünlü almaktadır.

gız + ım	(35-1)	"kızım"
ız + ım	(38-3)	"ardım"
og(u)l + um	(37-53)	"oğlum"
ini + m	(11-47)	"kardeşim"

⁹ bkz. Ünlü Uyumu

¹⁰ bkz. H.Oskar, a.g.e, s..40-41.

2. şahıs teklik iyelik ekinde dikkati çeken **η** ünsüzünün kullanılması ve yazıda gösterilmesidir.

gürrüñtiñ	(23-29)	"sohbetin"
gözleriñ	(108-3)	" gözlerin"
kakañ	(48-49)	" baban"
öz+üñ	(88-31)	"kendin"

3.şahıs teklik iyelik eki Türkiye Türkçesindeki gibidir. Kendisinden önce gelen kelime ünlü ile bitiyorsa, ekin bünyesinde var olan **s** ünsüzü ile ve kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek gelirse, aynı şekilde ekin bünyesinde bulunan **n** ünsüzü ile kullanılır.

bir+in+e	(46-39)	"birisine"
kelle+si	(49-23)	"başı"
manı+sın+ı	(49-29)	"anlamını"
öz+i	(46-17)	" kendi"
öy+i	(12-26)	"evi"

1. ve 2. şahıs çokluk iyelik ekleri teklik şekillerine **+IZ** eki getirilerek yapılır.

Çokluk 1. şh	göz+üm+iz	(105-14)	"gözümüz"
	göv(ü)n+üm+iz	(105-17)	"gönlümüz"
	işig+im+iz	(105-27)	"kapımız"

Çokluk 2. şh	göz+üñ+iz	(91-5)	"gözümüz"
	oba+η+ız	(91-29)	"köyünüz"

3. Şahıs çokluk iyelik eki **+lArI(n)**'dir. **n** ünsüzü kendisinden sonra ek alınca ortaya çıkar.

dodak+ları (94-3)	"dudakları"
iş+lerin+e (94-9)	"işlerine"
gulak+ların+ı (12-14)	"kulaklarını"
tarap+ların+a (12-28)	" taraflarına"

3. HAL EKLERİ

Yalın hal	(Nominatif)	: Q
İlgi hali	(Genetif)	: +(n)I _ŋ
Yükleme hali	(Accuzatif)	: +(n)I
Yönelme hali	(Datif)	: +(y)A
Bulunma hali	(Locatif)	: + dA
Ayrılma hali	(Ablatif)	: +dAn
Vasıta hali	(Instrumental): bilen	
Eşitlik hali	(Equatif)	: +cA

Yalın hal (Nominatif) : İsimlerin ek almamış şeklidir.

belent	(44-51)	"yüce"
dayza	(37-51)	"teyze"
insan	(41-27)	"insan"
yürek	(39-39)	"yürek"

Yalın hal, kimi zaman diğer hal eklerinin yerine de kullanılabilmektedir.¹¹

Ayrılma hali yerine kullanılması

telim gün beri < telim gün denberi (24-20)

"birkaç günden beri"

Yönelme hali yerine kullanılması: Öz sıratına özi melul bolup doyup

bilmen ayna seretdi (46-43)

"Kendi fiziğine kendisi melul olarak doyamayıp aynaya baktı."

İlgi hali (Genetif): +(n)İŋ

aga+nıŋ	(21-57)	"ağanın"
biz+iŋ	(22-52)	"bizim"
oba+nıŋ	(17-55)	"köyün"
öz+üŋ	(11-2)	"kendinin"
yigid+iŋ	(21-22)	"gencin"

¹¹ Bkz. Zeynep Korkmaz, **Batı Anadolu Ağzlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekim Ekleri ve Phonologie Morphologie Bağlantısı**, 1. Milli Türkoloji Kongresi (6-9) Şubat, 1978, İstanbul 1980, sf. 29-40.

Yükleme hali (Accuzatif): +(n)I

çıra+nı	(29-23)	"ışığı"
dayza+nı	(40-1)	" t e y z e y i "
medrese+ni	(15-33)	"medreseyi"
oba+nı	(24-7)	"obayı"
öz+i	(21-23)	"kendini"

yönelme hali (Datif): +(y)A

ayal+a	(41-1)	"kadına"
kömeg+e	(17-7)	"yardıma"

+yA ile biten kök ve gövdelere, yönelme (dative) hali eklenince büzülme hadisesi meydana gelmektedir.

+ (y)A + (y)a > yA

onu oba (< oba+ya) alıp geldi (17-37)

"onu alıp köye geldi"

ara(ara+ya) düşen ümsümlük (17-37)

"araya giren sessizlik"

orta (orta+ya) attı (31-18)

"ortaya attı"

Balçının öyi-de derya (< derya+ya) yakın (16-54)

"Balçının evi de nehre yakın"

Kimi zaman yönelme hali, yükleme, bulunma ve ayrılma hallerinin yerine de kullanılabilir.

Yükleme hali yerine kullanılması

Ol gelne geň galcılık bilen seretdi (34-46-47)

"O gelini hayretle seyretti."

Gıza artık seredip bilmedi (29-6)

"Kızı artık seyredeemedi."

sen oňa meniň gözlerim bilen seret (81-32)

"sen onu benim gözlerimle seyret."

manısına bir düşünyemmi? (19-39)

"manasını bir düşünür müsün?"

Bulunma hali yerine kullanılması

Önünde goylan gurhan (11-14)

"Önüne koyulann kuran"

"kim günäkär oňa (22-54)

"kim günahkar bunda"

Ayrılma hali yerine kullanılması

ugrumıza seretmediler (23-17)

"ardımızdan bakmadılar."

Bulunma hali(Locatif) : +dA

arzular+da	(68-44)	"isteklerde"
durmuş+da	(11-30)	"hayatta"
oba+da	(18-34)	"köyde"
yer+de	(11-32)	"yerde"

Bulunma hali, kimi zaman, ilgi, yönelme, yükleme, ayrılma halleri yerine kullanılabilmektedir.

Yalın hal yerine kullanılması

il bilen gelen toyda bayram (22-6,7)

"El ile gelen düğün bayram"

Yükleme hali yerine kullanılması

Dinle orda (76-12)

"Dinle onu "

Ayrılma hali yerine kullanılması

günlerde bir gün (13-26)

"günlerden bir gün"

onda sorap bilip berey (33-44)

"ondan sorabilir (elbette)"

Yönelme hali yerine kullanılması

özi gapdahlnda çökdi (29-29)

"kendi, kenarına çöktü"

Ol sizde işlendir (23-20)

"O size çalışmıştır."

Ayrılma hali (ablatif) : +dAn

dabanım+ dan (105-47) "tabanımdan"

köşk+ den (26-41) " köşkten"

ozal+ dan (47-37) "eskiden"

yüregi+ den (109-32) " içinden"

Ayrılma hali, kimi zaman bulunma halinin yerine de kullanılmaktadır.

Yönelme hali yerine kullanılması

bir obanın üstünden düşende (51-41)

"bir köyün üstüne gittiğinde"

Mollasının üstünden bardı. (53-1)

"Mollasının üstüne vardı."

Vasıta hali (Instrumental): Bu hal için eski +In eki kullanılmaz. **Bilen** edatı bu görevi üstlenmiştir.

divarı bilen	(74-21)	"duvarıyla"
geçgencilik bilen	(34-46)	"hayretle"
gözlerim bilen	(81-32)	"gözlerimle"
incil bilen	(74-20)	"incille"

Eşitlik hali (Equatif) + ca

1. Benzetme bildirir.

erlerce	(74-2)	"erkekler gibi"
ecizce	(44-47)	"zavallı gibi"

2. Sıfatların anlamlarını sınırlandırıp, söz konusu niteliğin tamamen değil de bir miktar bulunduğunu belirterek, durum bildirir.

çalaca	(59-6)	"hızlıca"
dençe	(40-40)	"denkce"
könece	(21-55)	"eskice"

3. Miktar bildirir.

sanlıca	(25-25)	"sadece birkaç tane"
yekece	(21-55)	"sadece bir tane"

FİİL ÇEKİMİ EKLERİ

KİPLER

Fiiller, ortaya çıkmış veya çıkacak iş, oluş, hareketlerle, çıkması tasarlanan iş, oluş hareketleri karşılamak üzere iki ana şekle girerler. Bu şekillere kip denir. Türkçe gramer kitaplarında kipler, Bildirme (geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman) ve Tasarlama (gereklilik kipi, istek kipi, dilek şart kipi, emir kipi) kipleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Biz de bu konuyu aynı sistemde ele almaya çalıştık ve iki ana bölümde inceledik.

ŞAHİS EKLERİ

476

Kiplerin şahıs ekleriyle çekimi aşağıda toplu halde gösterilmiştir. Gelecek zaman zamirle çekimlendiği için bu tabloda yer almamıştır.

	1. Şahıs		2. Şahıs		3. Şahıs	
	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
Görülen						
Geçmiş Zaman	Im	Ik	İn	İnİz	I	+İAr
-D+						
Duyulan Geçmiş						
Zaman	In	İs	-	sİnİz	-	+İAr
-(pdlr+						
Geniş Zaman						
-(A)r+	In	İs	sİn	sİnİz	-	+İAr
Şimdiki Zaman						
-yAr+	In	İs	sİn	sİnİz	-	+İAr
Şart						
-sA+	m	k	ñ	ñİz	-	+İAr
Gereklilik						
-mAİldlr+	In	İs	sİn	sİnİz	-	-
Emir			-gIn			
	-AyIn	-Aİİ	-Ay	-İn	-sİn	+İAr
			Ø	-veri		

I. BİLDİRME KİPLERİ

ZAMAN EKLERİ

Görülen geçmiş zaman

-d+

Bu tür geçmiş zamanda fiilin karşıladığı oluş ve kılışın geçmişte olup bittiği anlatılır. Yapılan iş kesindir. Kişi, işi ya kendisi yapmış ya da işin oluşuna şahit olmuştur.

Teklik 1. şahıs

aytdım	"söyledim"	(55-45)
çıktdım	"çıktım"	(31-33)
etdim	"yaptım"	(31-13)
diydim	"dedim"	(94-40)

2. şahıs

bolduñ	"oldun"	(10-37)
gördüñ	"gördün"	(11-1)
yüzdüñ	"yüzdün"	(10-31)

3. şahıs

atdı	"attı"	(48-20)
boldı	"oldu"	(22-28)

gürledi "konuştu" (22-9)

tutdı "tuttu" (11-53)

Çokluk 1. şahıs

etdik "yaptık" (107-10)

goyduk "koyduk" (105-11)

2. şahıs

bolduñız "oldunuz" (37-44)

okadıñız "okudunuz" (90-18)

ördüñiñ "yükseldiniz" (91-)

3. şahıs

berdiler "verdiler" (19-19)

etdiler "yaptılar" (16-5)

gozgadılar "karıştırdılar" (16-8)

tutdular "tutdular" (17-38)

-mALI bol-d+şahıs eki

bol- yardımcı fiili gereklilik kip eki ile birlikte bir nevi ara zaman kurarak, yapılan işin geçmişte olup bittiğini anlatır. Metinde 3. şahıslı örneklerine rastlanmıştır.

Teklilik 3. şahıs

ahmır çekmeli boldı	"esef çekti"	(52-12)
ayırmalı boldı	"ayırdı"	(20-54)
öyünde yaşatmalı boldı	"evinde yaşattı"	(18-1
taşlamalı boldı	"terketti"	(51-30)
yüz tutmalı boldı	"yüz tuttu"	(21-15)

Çokluk 3. şahıs

düşünmeli boldılar	"düşündüler"	(16-22)
---------------------------	--------------	---------

-mAçİ bol-d+şahıs eki

-bol yardımcı fiiliyle kurulan bu birleşik şekil, bir işin yapılmasına niyetlenildiğini ancak yapılmadığını belirtir. Bu yapı, Jdıl Ural grubu lehçelerinde de yaygındır.

bermekçi boldı	"verecek oldu"	(17-2)
kovmakçi boldı	"kovacak oldu"	(51-19)
turmakçi boldı	"duracak oldu"	(31-27)

Olumsuzu

Görülen geçmiş, zamanın olumsuz şekli, fiile **-mA** eki geti rilerek yapılır.

diymedi	"söylemedi"	(41-52)
görmediñ	"görmediñ"	(10-33)
yatlatmadı	"hatırlatmadı"	(43-23)

Duyulan geçmiş zaman

Bu zamanda bildirilen iş geçmişte olup bitmiştir. Şahsın başkasından duyduğu, sonradan gördüğü veya farkında olmadan işlediği bir kılışı ifade etmede kullanılır. Anlatım yönünden bir hayli geniştir.

-(I)pdIr+

Metinde, daha ziyade üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda kullanılmıştır.

Teklik 1. şahıs

basıpdırın "basmışım" (16-35)

3. şahıs

ayırpdır "ayırmış" (32-26)

barıpdır "varmış" (25-2)

galıpdır "kalmış" (kalmış)

yaradıpdır "yaratmış" (32-23)

Çokluk 1. şahıs

aldapdırıs	"kandırmışız"	(105-27)
-------------------	----------------------	-----------------

2. şahıs

edipsiñiz	"etmişsiniz"	(91-38)
------------------	---------------------	----------------

3. şahıs

galıpdır	"kalmışlar"	(33-56)
-----------------	--------------------	----------------

gizlenipdir	"gizlenmişler"	(34-3)
--------------------	-----------------------	---------------

HİKAYESİ

-(I)p'den sonra, görülen geçmiş zaman eki-d ile şahıs ekleri getirilerek yapılır.

Teklik 1. şahıs

Gelipdim	"gelmiştim"	(42-29)
-----------------	--------------------	----------------

yolupdım	"yolmuştum"	(105-8)
-----------------	--------------------	----------------

2. şahıs

çekipdiñ	"çekmiştin"	(45-50)
-----------------	--------------------	----------------

edipdiñ	"etmiştin"	(105-7)
----------------	-------------------	----------------

3. şahıs

beripdi	"vermişti"	(55-18)
----------------	-------------------	----------------

bolupdı	"olmuştu"	(19-35)
----------------	------------------	----------------

galıpdı	"kalmıştı"	(41-38)
gidipdi	"itmişti"	(15-3)
yıgnapdı	"toplamıştı"	(15-3)
yetişıpdı	"yetişmişti"	(18-30)
çokluk 3. şahıs		
yapıpdılar	"inanmışlardı"	(36-7)

-miş

Üçüncü şahıslarda ve isimlerin yüklemleşmesinde i- fiili üzerine kullanılır.

gaynamazmış	"kuynamazmış"	(49-23)
gelenmiş	"gelenmiş"	(5-28)
yaranokmuş	"yaramazmış"	(77-23)

Şimdiki Zaman

Fiilin gösterdiği, iş, oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda yapıldığını ve devam etmekte olduğunu gösteren anlatımdır.

-yAr

Teklik 1. şahıs

aydyarın	"söylüyorum"	(94-19)
yazyarın	"yazıyorum"	(50-39)

3. şahıs

aydyar	"söylüyor"	(10-20)
bilyar	"biliyor"	(40-9)
diyyer	"diyor"	(54-40)
görünyär	"görünüyor"	(86-10)
hiñlenyär	"hıçkırıyor"	(44-9)
meñzeyär	"benziyor"	(12-11)
sözleyär	"söylüyor"	(10-18)

Çokluk 1. şahıs

aydyaris	"söylüyoruz"	(11-39)
giryäris	"giriyoruz"	(51-35)

2. Şahıs

seredyärsiñiz	"seyrediyorsunuz"	(94-40)
sözleyörsiñiz	"söylüyorsunuz"	(33-13)
tutyarsıñiz	"tutuyorsunuz"	(42-38)

3.şahıs

basyarlar	"basıyorlar"	(45-57)
gelyärler	"geliyorlar"	(50-44)
gorayarlar	"koruyorlar"	(27-8)
ımanyarlar	"inanıyorlar"	(109-4)

HİKAYESİ

Şimdiki zamanın hikayesi -yAr ekine, görülen geçmiş zaman eki-d ile şahıs ekleri getirilerek yapılır. Metinde üçüncü teklik ve çokluk şahıslı örneklerle rastlanmıştır.

Teklik 3. şahıs

akyardı	"akıyordu"	(46-10)
beryardı	"veriyordu"	(48-38)
çekyardı	"çekiyordu"	(19-6)
garaşıyardı	"bekliyordu"	(36-39)
hetcikleyardı	"heceliyordu"	(37-43)
okayardı	"okuyordu"	(109-33)

Çokluk 3. şahıs

bilyärdiler	"biliyorlardı"	(36-17)
diyyärdiler	"diyorlardı"	(19-8)
edyärdiler	"ediyorlardı"	(17-18)

RİVAYETİ

Şimdiki zamanın rivayeti -yAr ekinden sonra -mış, duyulan geçmiş zaman eki getirmek suretiyle yapılır. Metinde üçüncü teklik şahıslı örneğine rastlanmıştır.

turyarmış	"duruyormuş"	(36-4)
------------------	--------------	--------

Olumsuzuz

Şimdiki zamanın olumsuzuz oldukça değiştir. Fiillere **-ok** (< yok) eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. şahıs

düşünemok (< düşünenim yok) "düşünmüyorum" (42-4)

ınanamok (< inananım yok) "inanmıyorum" (51-9)

ökünemok (< öküenim yok) "pişman olmuyorum" (42-22)

2. şahıs

ıyeıok (< iyeıı yok) "yemiyorsun" (41-14)

3. şahıs

aydanok (< aydanı yok) "söylemiyor" (40-43)

bilenok (< bileni yok) "bilmiyor" (40-27)

görenok (< göreni yok) "örmüyor" (49-48)

Gelecek Zaman

Fiilin bildirdiğı iş oluş ve kılışın, şimdiki zamandan sonraki bir zamana ait olduğı, gelecekte ortaya çıkacağı anlatımıdır.

-cAk

Bu gelecek zaman ekinde şahıs eki kullanılmaz, onun yerine fiilin başına şahıs zamirleri getirilir veya cümleden hangi şahsa ait olduğu çıkarılır.

Teklik 1. şahıs

hemmesini aytcak "hepsini söyleyeceğim" (14-7)

sapaga goybercek däl "derse almayacağım" (50-40)

3. şahıs

özi gelecek "kendisi gelecek" (48-30)

ölmese de ölecek "ölmediyse de ölecek" (85-16)

RİVAYETİ

Gelecek zamanın rivayeti -cAk ekine eken kelimesinin ilavesiyle yapılır.

Teklik 1. şahıs

yitircek ekenim "kaybedecekmişim" (51-14)

Olumsuzu

Gelecek zamanın olumsuzu däl kelimesiyle yapılır.

aytcak däl- "söylemeyecek" (78-23)

goybercek däl "almayacağım" (50-40)

Geniş zaman

Fiilin sürekli olarak yapıldığını, halen yapılmakta olduğunu ve yapılmaya devam edildiğini gösteren anlatımdır.

-(A)r+

Teklik 1. şahıs

bağış ederin	"bağışlarım"	(107-9)
giderin	"giderim"	(22-43)
goyarın	"koyarım"	(40-55)
kovdurarın	"kovdururum"	(83-57)
yaşarın	"yaşarım"	(55-52)

2. şahıs

bararsın	"gidersin"	(41-9)
bolarsın	"olursun"	(40-54)
dolanarsın	"dönersin"	(41-9)
gidersin	"gidersin"	(109-27)
geçersin	"geçersin"	(40-57)
iyersin	"yersin"	(41-8)
yıgnadarsın	"toplatırsın"	(15-38)

3. şahıs

bozar	"bozar"	(33-51)
dolanar	"döner"	(18-53)

okar	"okur"	(12-56)
yaqlanar	"yankılanır"	(40-14)

çokluk 1. şahıs

bereris	"veririz"	(35-20)
göreris	"görürüz"	(23-3)
keseeris	"keseriz"	(35-20)

2. şahıs

edersinüz	"yaparsınız"	(42-3)
göritersinüz	"görürsünüz"	(25-9)
iberersinüz	"gönderirsiniz"	(91-6)

3. şahıs

asarlar	"asarlar"	(41-36)
----------------	-----------	---------

Olumsuzluk

Geniş zaman kipinin olumsuzu 1. ve 2. şahıslarda -mAr, 3. şahıslarda -mAz eki ile yapılır.

Teklik 1. şahıs

görkezmerin	"göstermem"	(94-50)
--------------------	--------------------	----------------

2. şahıs

bilmersin	"bilmezsin"	(109-35)
------------------	--------------------	-----------------

ölmersiñ	"ölmezsin"	(45-48)
-----------------	-------------------	----------------

3. şahıs

açılmaz	"açılmaz"	(41-1)
----------------	------------------	---------------

bolmazı	"olmazdı"	(43-35)
----------------	------------------	----------------

saymaz	"kabul etmez"	(11-41)
---------------	----------------------	----------------

tapmaz	"bulmaz"	(41-40)
---------------	-----------------	----------------

urmaz	"urmaz"	(78-40)
--------------	----------------	----------------

çokluk 1. şahıs

gozganmarıs	"göçmeyiz"	(25-23)
--------------------	-------------------	----------------

2. şahıs

düşünmersiñiz	"anlamazsınız"	(90-18)
----------------------	-----------------------	----------------

ölmersiñiz	"ölmezsiniz"	(23-39)
-------------------	---------------------	----------------

3. şahıs

bilmezler	"bilmezler"	(48-33)
------------------	--------------------	----------------

TASARLAMA KİPLERİ

Emir

Emir kipinde her şahıs için bir ek vardır.

1. teklik şahıs emir kipinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi istek anlamı söz konusudur.

-AyIn

galdırayın	"kaldırayım"	(76-19)
getireyin	"getireyim"	(49-3)
gideyin	"ideyim"	(107-1)
göreyin	"göreyim"	(91-1)

2. teklik şahıs, emir kipi, farklı eklerle yapılmasının yanında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ek almamış fiil'le de ifade edilebilmektedir.

-gIn

aydıbergin	"söyleyiver"	(35-19)
gitgin	"git!"	(53-33)
okagin	"oku!"	(99-7)

-Ay

bolayma	"olma!"	(108-43)
galay	"kal!"	(36-10)
giräy	"gir!"	(27-29)
yaz-ay	"yaz!"	(107-12)

O

goy	"bırak"	(11-32)
ruhuñı gözle	"ruhunu ara!"	(10-27)
onı tap	"onu bul!"	(10-27)

3. teklik şahıs emir kipi de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi istek anlamı ihtiva eder.

-sIn

bolsun	"olsun"	(12-12)
galsın	"kalsın"	(11-32)
gezsın	"gezsın"	(12-12)
göçürsın	"göçürsün"	(14-8)

Çokluk 1. şahıs da istek anlamı taşır. yki kişi söz konusuysa ek, **-ALI**, ikiden fazla kişi söz konusuysa **-ALIñ** şeklindedir.

gideli	"gidelim!"	(38-3)
göçeli	"göçelim!"	(22-38)
göçeliğ	"göçelim! (hep birlikte)" (22-36)	

Çokluk 2. şahıs

-İğ

göçüğ	"göçün"	(42-38)
berüğ	"verin"	(15-49)
inanüğ	"inanın"	(91-3)

2. çokluk şahıs çekiminde fiilin sonuna **"-veri"** eki getirilerek nezaket ve rica" anlamı kazandırılır.

diymeveri	"(lütfen) demeyin"	(15-38)
goyaveri	"(lütfen) bırakın"	(77-18)
saklaveri	"(lütfen) saklayın"	(56-53)
unutmaveri	"(lütfen) unutmayın"	(35-22)

3. Çokluk şahıs, emir kipi, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi istek ifadesi de taşır.

sİn+lAr

gezsınler	"gezsınler"	(12-12)
------------------	-------------	---------

Şart

-sA +

Bir oluş veya kılışın şart şeklinde düşünüldüğünü anlatan kiptir. Hiçbir zaman asıl cümlelerin yüklemine görülmemektedir. Temel cümlelerin yüklemi olması durumunda istek anlamı ihtiva etmektedir¹².

Şart kipinin şahıslarla çekimi şöyledir.

Teklik 1. şahıs

aytsam "söylesem" (78-14)

barsam "gitsem" (45-52)

sözlemesem "söylemesem" (78-7)

2. şahıs

bolsa "olsan" (49-22)

gursan "kurarsan" (27-14)

3. şahıs

bolsa "olsa" (27-53)

görse "görse" (27-35)

Çokluk 1. şahıs

göçürmesek "göçürmesek" (42-2)

¹² bkz. G. Gülsevin, **Türkçe'de Şart Gerundiumu Üzerine**, Türk Dili, S.467, Kasım 1990, Türk Dil Kurumu, Ankara 1990, s.276-279.

inanmasak "inanmasak" (71-15)

2. şahıs

Atsanız "vursanız" (91-34)

3. şahıs

bolsalar "olsalar" (48-28)

gelseler "gelseler" (48-31)

-sa eki yan cümle yüklemi olduğunda, şart anlamında gerundium olarak görev yapmaktadır.

cahanda yok **bolsa** gerek (41-27)

"Dünyada yok olsa gerek"

yl gün **eşitse** de genç görer (41-50)

"El gün işitse hayran kalır"

Köşke **girse** son neme işlecek (46-25)

"Köşke girerse sonra ne yapacak"

Okap **çıkısa** da bolardı. (11-36)

"Okuyup çıkısa da olurdu"

Şol yere **göçürmesek** başka yagdayımız yok.(42-2,3)

"Oraya göçürmesek, başka fırsatımız yok."

Gereklilik

-mAlI

Fiilin bildirdiği işin yapılmasının gerekli olduğunu anlatan tasarlama kipidir.

Türkmen Türkçesinde gereklilik kipi iki türdür birinci türde şahıs zamirleri ve -**mAlI** eki kullanılır.⁽¹²⁾

men almalı	biz almalı
sen almalı	siz almalı
ol almalı	olar almalı.

İkinci türde, -**mAlI**(dI)r ekinin ardından şahıs ekleri getirilir.

almalıdırın	almalıdırıs
almalı(dır)sıñ	almalı(dır)sıñız
almalı	almalı

Metinde, gereklilik kipinin daha çok üçüncü teklik şahıslı çekimine rastlanmıştır.

barmalı	"gelmeli"	(13-20)
gitmeli	"gitmeli"	(16-14)
görübermeli	"görüvermeli"	(26-36)
işlemeli	"yapmalı"	(46-35)
yaşamalı	"yaşamalı"	(52-20)

2. şahıs

etmelisiñ	"yapmalısın" (26-44)
------------------	----------------------

¹² bkz. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.1105

YAPIM EKLERİ

Bu bölüm şu başlıklar altında incelenecektir:

1. İsimden isim yapan ekler
2. İsimden fiil yapan ekler
3. Fiilden isim yapan ekler

A. Fiilimsiler

- a. Mastarlar
- b. sıfat-fiiller
- c. Zarf fiiller

B. Diğer ekler

4. Fiilden fiil yapan ekler

A. Çatı ekleri

B. Diğer ekler

1. İSİMDEN İSİM YAPAN EKLER

+Am : Önüne geldiği isme, dahi, bile, dA anlamını veren ektir.

gız bilenem	"kız ile de"	(14-28)
menem	"ben dahi"	(22-40)
özem	"kendi bile"	(22-3)
onsoñam	"ondan sonra da"	(76-6)

bi : Farçadan gelen ve önünde bulunduğu kelimeye -slz anlamı katarak olumsuzluk ifade eden ön ektir. Metinde kullanımı seyrek.

birugsat "izinsiz" (11-36)

bihabar "habersiz" (51-5)

+cA : Sıfatlarda küçültme ekidir.

çalaca "hızlıca" (104-16)

könece "eskice" (22-27)

+cIk : Küçültme ekidir. Küçültmenin yanında önüne geldiği isme sevgi ve merhamet anlamları da katar.

Arhipcik "(sevgili) Arhipcik" (17-28)

kiçicik "küçücük" (48-330)

oğlancıklar "(zavallı) oğlancıklar" (17-21)

+cAgAz : Küçültme ekidir. Küçültmenin yanında önüne geldiği isme sevgi ve merhamet anlamları da katar.

arıcağazlarım "(sevgili) arıcıklarım" (27-57)

dilcagaz "dilceğiz." (49-54)

gızcagaz "kızcağız" (66-50)

+ça : Türkiye Türkçesinde örnekleri azalmış ve kalıplaşmış olarak görülen Farsça küçültme anlamı katan ektir.

halıça "küçük halı" (96-15)

+ ı : Uğraşma isimleri ve meslek sıfatları yapar.

balçı	"balçı"	(16-51)
kanunı	"kanun yapıcı"	(24-18)
sakçı	"bekçi"	(27-8)
yalançı	"yalancı"	(93-6)

+ IL : Az kullanılan bir isimden isim yapma ekidir. "Bir şeye alışkın olma, sevme" anlamı katar.

arzuıl	"hayalci"	(103-45)
ydeıl	"evcil"	(56-41)

+ dAş : Aynı grupta yer almayı bildiren ektir.

boydaş	"aynı boyda"	(46-36)
obadaş	"aynı köylü"	(69-52)
söhbetdeş	"sohbet arkadaşı"	(15-29)
yoldaş	"yoldaş"	(27-32)

+ dI : Tabiat taklidi isimlere gelen ektir.

mpldi	"gürültü"	(28-45)
hışşıldı	"hışırtı"	(28-44)

+ (I)nci : Sıra sayı isimleri yapar.

ilkin	"ilk"	(39-40)
ikinci	"ikinci"	(98-24)
altıncı	"altıncı"	(109-6)
dördüncü	"dördüncü"	(100-29)
üçüncü	"üçüncü"	(99-27)

+ ki : İsimlere gelerek aidiyet bildiren ve sıfat, zarf yapan ektir.

başındaki	"başındaki"	(75-9)
elindeki	"elindeki"	(13-28)
günkü	"günkü"	(22-31)
kenarındaki	"kenarındaki"	(117-11)
önceki	"önceki"	(95-5)
sonraki	"sonraki"	(95-17)
uzakdaki	"uzakdaki"	(67-20)

+ LI : İsimlerden sıfat türeten, oldukça yaygın bir ektir ektir.

abraylı	"itibarlı"	(13-3)
akıllı	"akıllı"	(70-3)
armanlı	"esefli"	(28-40)
gumlu	"kumlu"	(17-21)
gussalı	"kederli"	(20-31)
ımkılı	"dikkatli"	(22-33)
ömürlü	"ömürlü"	(49-36)

selleli "örtülü" (10-7)

+İlk : yer, alet, topluluk isimleri ve mücerred isimler yapan işlek bir ektir.

dönüklik "döneklik" (49-26)

gapılık "gafillik" (24-7)

gulluk "kulluk" (52-1)

keramathlık "mukaddes" (10-5)

ogurluk "hırsızlık" (22-19)

ömürlük "ömürlük" (36-37)

meñzeşlik "benzerlik" (18-55)

usulluk "yavaş, yavaşça" (29-23)

yekelik "yalnızlık" (18-55)

+maç :Az kullanılan bir isimden isim yapma ekidir.

Ö n ü n e

geldiği isme "çok, fazla" anlamı kazandırır.

artıkmaç "(çok)fazla" (50-54)

hovlukmaç "(çok) aceleci" (94-5)

+rAk : Önüne geldiği sıfatların anlamına, azaltma, küçültme katan bir isimden isim yapma ekidir.

birazrak "azca" (61-30)

ovadanrak "güzelce" (74-1)

şeyleräk "(biraz) şuna benzer (26-11)

ulurak "büyükçe" (52-1)

+sİz : yokluk bildiren sıfatları türeten, bir ektir

çeräsiz "çaresiz" (37-29)

gepsiz gürrühsiz	"lafsız sözsüz	(17-1)
mensiz	"bensiz"	(25-39)

2. İSİMDEN FİİL YAPAN EKLER

+ a- : Tek örnekte rastlanmıştır.

(tuş + a- >) duşa-	"rastla-"	(85-48)
-----------------------------	-----------	---------

+ Al- : Sıfatların geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir isimden fiil yapma ekidir.

azal-	"azal-"	(21-1)
gişel-	"genişle-"	(69-6)
köpel-	"çoğal-"	(15-20)
yönel-	"yönel-"	(109-49)

+ dA- : Tasviri fiiller yapan bir isimden fiil yapma ekidir.

alda-	"kandır-"	(40-24)
pışırda-	"fısılda-"	(60-56)

+ lA- : İsimlerden hem geçişli hem geçişsiz fiiller yapan işlek bir ektir.

arala-	"arala-"	(21-10)
ayıpla-	"ayıpla-"	(50-50)

gözle-	"gözle-"	(36-1)
taşla-	"terket-"	(51-22)

+ **lan-** (+lan-): isimlerden eğişsiz fiiller türeten bir ektir.

aylan-	"dön-"	(10-6)
gizlen-	"gizlen"	(13-42)
hapalan-	"kirlen-"	(40-18)
yamanlan-	"kötülen"	(50-33)
yüzlen-	"yüzlen-"	(40-45)

+ **laş-** (< +lan-ş-): isimlerden geğişsiz fiiller türeten bir ektir.

arkayınlaş-	"sakinleş-"	(53-9)
salamlaş-	"selamlaş-"	(12-23)
sıpalaş-	"rahatlaş"	(28-49)

3. FİLDEN İSİM YAPAN EKLER

A. FİLİMSİLER.

a. İsim-fiiller

-(y)İş :Türkiye Türkçesindeki gibi işlek olarak kullanılan bir isim fiil ekidir.

käte Nöker milisge "Ageräk bolaveri Annam!" diyip çalaca **duydurış** berer. (22-22)

" Arasıra Nöker bekçi, "İşinle ilgileniver Annam!" diye onu dürtlüklerdi."

Yalan sözlemesem maņa **yaşayış** yok. (78-7)

"Yalan söylemesem bana yaşamak yok."

Ol rayon merkezindeki **tanışlarının** yanına giderek **şol** gatnap könece magazinini açdırdı. (22-26)

" İlçe merkezindeki tanışlarının yanına giderek, **kilitli**, eski dükkanını açtırdı."

Ol kemerli dağların içinde üç dört esger bolup yol **saklayışını**, onu düşmanlardan **gorayışını** üsti yüklü gelyän maşınlara ok attırmamak bolup, garşıdaşlarını nişana alıp **tüvdürüşini**... yatlap ahmır çekmeli boldı. (52-4-12)

"O kemerli dağların içinde üç dört askerle birlikte yolu bekleyişini, onu düşmanlardan koruyuşunu üstü yüklü gelen arabalara ok attırmayıp düşmanlarına nişan alıp onları kaçırmışını... hatırlayıp esef çekti."

-mAK: Bu ek de, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, yaygın bir isim fiil ekidir.

Balcının dört obadaşının bal için yol söküp rayon merkezindeki bazara **gitmek** aladası yok. (16-56)

"Balcının dört köylüsünün bal için yol söküp ilçe merkezindeki pazara gitme kaygısı yok."

Bizi **göçürmek** için şeytcekmişler (24-47)

"Bizi göçürmek için öyle edeceklermiş"

- **mAk** isim fiilinin kendisinden sonra yönelme ve yükleme hali almış şekilleri de bulunmaktadır.

Bir dövüm çörek **gazanmaga** gudratım bar. (14-29)

"Bir dilim ekmek kazanmaya kudretim var."

Keçânîñ gülünü **dırmalamaga** başladı. (57-50)

" Keçenin nakışını tırmalamaya başladı."

Mümkün sen onların inanmayanlığı için öz-özün **öldürmäge** tayyar bolarıñ..." (107-49-50)

Mümkündür, sen onların inanmayanları için kendi kendini öldürmeye hazır olursun

Sabır takat edip **dinlemegi** bir başar. (23-36-37)

"Sabır takat edip dinlemeyi bir öğren"

b. Sıfat-fiiller (participe)

Fiillerin zamana bağılı olarak aldıkları isim ve sıfat şekilleridir. Zaman anlamı taşıyıp, isme gelen ekleri (iyelik, hal, çokluk) alabilirler.

Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri

-(A)n: Türkmen Türkçesinde sık kullanılan bu sıfat-fiil eki Eski Türkçe-**GAn** ekinden gelişmiştir.

Baran yeri "gittiği yeri" (26-41)

dini vagız **edenliği** için (16-7)

"dini vaaz ettiği için"

ecesiniñ **okan** incilini (18-40)

"annesinin okuduğu incilini

ertire nedip **çıkanımızı** bilmedik (104-12)

"ertesi güne nasıl çıktığımızı bilmedik"

yaşanına yaşacağına kepil geçip bilcekmi (10-24-25)

"yaşadığına yaşayacağına kefil olabilecek mi

-**dık**: Türkiye Türkçesindeki kadar yaygın olmayan bir sıfat- fiil ekidir.

her diyen-aydan sözi **dogduk** obasına zar bolan adamıñ toprağını küysäp,
zarın hiñlenişi yalı gussalı. (19-1)

"Her söylediği söz doğduğu köye hasret kalan insanın toprağını özleyip,
içlenişi gibi kederli.

-mAdık: Olumsuz geçmiş zaman sıfat-fiil ekidir. Türkiye Türkçesine nazaran Türkmen Türkçesinde yaygın bir kullanım alanı vardır. Türkiye Türkçesindeki **-mAmlş** anlamını karşılar.

hiç haçan tolkunlarında gulaçlanıp **yüzülmedik**

umman derya sen...(10-17)

"Hiç bir zaman dalgalarında, kulaç atılıp, yüzülmemiş, deniz deryasın sen."

hiç hili kınçılık **görmedik** günleri bar bolsa..(20-33)

"hiç bir şekilde zorluk görmediği günleri var ise..."

biri birinden üzge yaşamagı hiç haçan öz öñüne-de **getirmedik** obadaşlarımız... (22-53)

"biri birinden ayrı yaşamayı hiç bir zaman zaman göz önüne getirmemiş köylülerimiz"

yaylanmadık meydanlarda,

orulmadık sümbüllerim,

çıkılmadık seyranlarda,

sayranmadık bilbillerim- (39-22-23-24-25)

"yaylanmadık meydanlarda

toplanmadık sümbüllerim

çıkılmadık seyranlarda

ötmedik bülbüllerim."

Men **görmedik** bolsam, iydiğin hasap dâldir. (40-12)

"Ben görmemişsem, yediğin sayılmaz."

Düyn agşam hiç zat **bolmadık** yalı... (46-26)

"Dün akşam hiç birşey olmamış gibi"

çıkmadık canda umıt bar. (72-57)

"Çıkmamış canda umut vardır."

-miş :Az rastlanılan bir geçmiş zaman sıfat-fiil ekidir

"âlem-cahanın **geçmiş-i**- gelcegi" (69-1)

"Alem-cihanın geçmiş-i geleceği"

Geniş Zaman Sıfat-Fiilleri

-Ar : Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de yaygın kullanımı olan bir geniş zaman sıfat-fiili ekidir.

düşüner yalı däl. (10-20)

"Anlaşılır gibi değil."

düşer yalı "düşer gibi" (48-27)

gepsiz gürrünşiz **goyar** gider. (17-1)

"Lafsız sözsüz çeker gider"

-yAn :En sık kullanılan geniş zaman sıfat fiili ekidir. **Edyän** gürrünşin nähili, Sähetniyaz aga? (22-36)

"etmiş olduğun laf nedir, Sehetniyaz ağa?"

"İki yana **çaykanyan** gamışlığa golay baranda... (13-30)

"İki yana dalgalanan kamışlığa yaklaştığında..."

Yolunu **yitiryen** vakti az mı?! (27-30)

"yolunu yitirmiş olduğu vakitler az mı?"

Uçup **gidyânler** bar (27-20)

"Uçup gidenler var.

akıllıca arıları **azdıryanlar** bar- (27-24)

"akıllı arıları azdıranlar var."

çıkarmak **isleyân** yalı balçının eline gısmılap... (30-15)

"çıkarmak ister gibi balçının eline sarılıp...."

gurhanın hem inciliğ ovazlı setirleri **çıkyan** iki öyün arasında... (37-32)

"Kuranın ve İncilin güzel nağmeleri çıkan iki evin arasında..."

Şirin nagmaları **dinleyân** çaga kimin... (37-33)

"Şirin nağmaları dinleyen çocuk gibi...."

Çaga **dogrulyan** öy (55-2)

"çocuk doğrulan ev" (Doğumhane)

Belki eceleri **goyberyân** dâldir... (37-33)

"Belki anneleri izin vermiş değildir"

-mAz: Olumsuz geniş zaman sıfat-fiili ekidir.

sen ona ataların **sınmaz** inam sıgdırıp... (10-25)

"Sen ona atalarının sığmayan inancını sıgdırıp..."

İzini **topmaz** yalı yolunu yitenyen vakti az mı? (27-30)

"İzini bulamaz gibi yolunu yitirdiği vakitler az mı?"

Gelecek zaman Sıfat-filleri:

-AsI : Eski Anadolu Türkçesinde ve bugünde Anadolu Ağızlarında görülen- AsI gelecek zaman sıfat-fiil ekine Türkmen Türkçesinde zaman zaman rastlanmaktadır.

Yitiresim yok ece! (56-55)

" Kaybedeceğim yok anne!"

.. bu kolay- goltumda mollaḡ geregi bolup **durası** yok. (76-29)

"bu yakınlarda mollaḡın gerekli olup duracaḡı yok."

Seni yeke **ibaresim** gelmedi. (106-25)

" Seni yalnız gönderesim gelmedi"

-cAk :Sık kullanılan gelecek zaman sıat fiili ekidir.

Bu size **gelişcek** zat däl. (41-50)

" bu size yakışacak şey deḡil"

gitcek yerin yok. (43-35)

" gidecek yerin yok."

etcek zadın barmı? (47-23)

"Yapacak bir şeyin var mı?"

tupanı **saklacak** yine Allanın kitabıdır. (72-2)

" Tufandan koruyacak yine Allahın kitabıdır."

Bu ekin kendisinden sonra yönelme ve yükleme eki almış şekillerine de rastlanmıştır.

yaşacaḡına kepil geçip bilcekmi? (10-24-25)

yaşayacağına kefil olabilecek misin?"

Çıkacağına inanıp bilmedi. (36-5)

" çıkacağına inanamadı."

oglunun **aytcagı** bardır. (36-54)

" Oğlunun söyleyeceği vardır."

diycegimi dilimden şeytan almasın (26-11)

"Diyeceğimi dilimden şeytan almasın."

C. Zarf-Fiiller (Gerundium)

Fiilden türeyen ancak, cümle içinde çoğunlukla zarf görevi yapan kelimelerdir. Zarf Fiiller cümlede, fiilin nasıl olduğunu durumunu, yerini ve zamanını belirtirler. Bu bakımdan zarf fiilleri, bağlama,, durum ve zaman zarf-fiilleri olarak ayırmak mümkündür.

-AndA : Bu ekle kurulmuş olan zarf-fiilleri zaman zarf-fiilleri grubuna almak mümkündür. Anadolu ağızlarında görülen ancak Türkiye Türkçesi yazı dilinde yer almayan bu zarf-fiiller Türkmen Türkçesinde yaygındır.

alanda	"aldığında"	(16-56)
baranda	"vardığında"	(17-32)
batanda	"battığında"	(95-47)
çekende	"çektğinde"	(95-46)

eşidende	"duyduğunda"	(15-37)
gelende	"geldiğinde"	(67-5)
yakanda	"yaktığında"	(28-52)
yatırılarda	"yatırıldığında"	(17-28)

- (y)(IP) : Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de yaygın bir kullanım alanı olan zarf-fiil ekidir. Bu ekle kurulan zarf,fiiller.

Bağlama zarf-fiilleri grubuna girerler.

aydıp	"söyleyip"	(37-56)
çıkıp	"çıkıp"	(37-34)
diyip	"diyip"	(41-10)
garıp	"yaşlanıp"	(19-18)
gorap	"koruyup"	(19-37)
göçüp	"göçüp"	(22-25)
işlöp	"çalışıp"	(19-11)
okap	"okuyup"	(14-41)
sınlap	"örüp"	(12-47)
togalap	"yuvarlayıp"	(27-16)
tölep	"ödeyip"	(21-4)
yetişip	"yetişip"	(13-10)

-(y)(I)p+lAr : **-(y) (I)p** zarf-fiil ekine **+lAr** çokluk ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Bunları durum zarf-fiilleri grubuna dahil etmek mümkündür. Türkiye Türkçesindeki **-ArAk** anlamını vermektedir.

möññüripler agladı "bağırarak ağladı" (16-33)

şumcarıplar agladı "hıçkırarak ağladı"(17-45,46)

Özelenipler soradı "yalvararak sordu" (19-18)

-(y)(I)p zarf fiili, **bar-**, **başla-**, **ber-**, **bil-**, **dur-** **gör-** fiilleriyle birlikte, birleşik zarf fiil meydanı getirirler ve ifadeye, yeterlik, devamlılık, yakınlık anlamları katarlar.

-(y)Ip bar-

şo tarapa gidip baryar. (13-29)

"O tarafa gitmekte(dir)

(y)(I)p başla-

dokap başladı "dokumaya başladı" (96-15)

yer gurap başlapdır "yer kurumaya başlamış"(61-53)

(y)(I)p ber-

kakasına aydıp bererdi "babasına söyleyiverirdi" (14-34,35)

yazıp bersene "yazıversene" (21-19)

(y) (I) p bil-

kömege gelip bilenok "yardıma gelemiyor" (37-29)

Annam yine oturıp bilmedi "Annam yine oturamadı" (70-44)

geçip bil- "geçebil-" (10-25)

hiç akıl yetirip bilenokdı (15-9-10)

"hiç akıl erdiremiyordu"

Mollanı türmeden çıkarıp bilmedi. (16-20)

"Mollayı hapisten çıkaramadı."

oturup bilmedi "oturamadı" (23-27)

Sesinizi çıkarıp bilmediniz

"Sesinizi çıkaramadınız" (23-3)

dişlep bilerseniz "dinleyebilirsiniz" (16-49-50)

(y) (I)p dur-

göze görnüp duran zat ol (63-6)

"göze görünmekte olan şey o"

(y) (I)p gör-

orta atıp görerler. "ortaya atarlar" (13-16)

yalbarıp gördüler- "yalvarıp durdular" (15-39)

+ **KA** : Türkiye Türkçesindeki "iken" anlamını verir. Durum gösteren zarf-fiillerdendir. Ek fiilin **eken** sıfat fiilinden geişmiştir. İsimlerle kullanıldığında da

yine durum ve zaman anlamı taşır.

bolyarka "oluyorken" (103-52)

dirikä "diriyken" (37-51)

gelyärkä "geliyorken" (18-6)

geçirilinyörkä "geçiriliyorken" (10-2)

-mAn : Türkiye Türkçesindeki -"mAdAn" anlamını veren ve işlek olarak kullanılan bir zarf fiil ekidir. Çoğunlukla zaman ifadesi taşır.

çıdaman	"dayanamadan"	(41-2)
çıkman	"çıkmadan"	(47-22)
durman	"durmadan"	(21-28)
göçmân	"göçmeden"	(12-41)
degmân	"değmeden"	(11-48)
satman	"satmadan"	(21-9)

-yAn+çA :yAn sıfat filine +çA eki getirilerek türetilmiş bir zarf-fiildir. Anlatıma zaman ifadesi katar.

Cesedimiz çıkyança	"cesedimiz çıkana kadar"	(25-22)
gözünüyüm yança	"gözünü kapatana kadar"	(17-25)
Nöker gelyänçä	"Nöker gelene kadar"	(26-34)

B. FİLDEN İSİM YAPAN DİĞER EKLER

-aç-	: ay(ı)raç	"ayrı"	(57-1)
-Ak	: bölek	"bölük"	(89-10)
	: gorkak	"korkak"	(70-53)

-alga	: çıkalga	"çıkış"	(81-2)
	: duralga	"durak"	(85-40)
-caŋ	: utancaŋ	"utangaç"	(102-8)
-C	begenç	"sevinç"	(54-36)
	dınç	"kuvvet"	(61-50)
	: gısgınç	"sıkıcı"	(73-51)
	ımanç	"inanç"	(97-9)
	köplenç	"çok"	(59-35)
	örç	"yüksek"	(15-13)
	: asılgı	"asıllı"	(61-17)
-gI	salgı	"tavsiye"	(96-29)
	yazılgı	"yazılmış"	(89-11)
	gülki (51-17)	"gülüş" kelimesinde ekin ünsüzü ötümsüz	

olarak kalmıştır.

-gıç	:	oturgıç	"sandalye"	(77-46)
-gIn	:	argın	"yorgun"	(75-51)
		düzgün	"düzen"	(89-1)
		göçgün	"göç"	(77-29)
		sarsgın	"sarsıntı"	(101-6)
		solgun	"solgun"	(59-6)

-İcİ	:	esaslandırıcı	"esaslandırıcı"	(10-9,10)
		gösterici	"gösteren"	(104-43)
-(İ)m:		bölüm	"bölüm"	(89-15)
		dövüm	"dilim"	(14-29)
		öv(ü)rüm	"dönüş"	(46-26)
-ın	:	yığın	"yığın"	(26-40)
-ındı:		yığındı	"yığıntı"	(11-38)
-İk	:	salamlışık	" selamlaşma"	(12-23)
		tutuk	" tutkun"	(89-22)
		yapık	" kapalı"	(72-36)
-kİ	:	(bkz gİ)		
-unç	:	gorkunç	"korkunç"	(28-29)
-maça:		tapmaça	"bilmece"	(31-57)

4. FİLDEN FİİL YAPAN EKLER

A. ÇATI EKLERİ.

Bu ekler fiilin çatısını, ettirgenlik, edilgenlik, dönüşlülük ve işteşlik bakımından değiştirirler.

GEÇİŞLİ-ETTİRGENLİK (FACTATIVE-CAUSATIVE)

Bu ekler, geçişsiz bir fiili geçişli hale getirirler. Eğer fiil geçişli ise ettirgen

yaparlar.

Türkçede birden fazla geçişli-ettirgenlik eki vardır. Belirli ekler belirli şartlarda, belirli fiillere gelip onları geçişli ettirgen yaparlar⁽¹³⁾

Türkmen Türkçesindeki geçişli ettirgen eklerini şöylece sıralayabiliriz.

a. İşlek Olmayanlar

-UZ- : Tek örnekte görülür.

gorkuz-	"korkut-"	(51-20)
----------------	------------------	----------------

-kez- : Tek örnekte görülür.

görkez-	"göster-"	(14-8)
----------------	------------------	---------------

-Ar-	: çıkar-	"çıkart-"	(41-15)
-------------	-----------------	------------------	----------------

gızar-	"kızar"	(71-5)
---------------	----------------	---------------

b. İşlek Olanlar-

-Ir-	:	basır-	"bastır-"	(68-41)
-------------	----------	---------------	------------------	----------------

dogur-	"doğur-"	(59-39)
---------------	-----------------	----------------

göçür-	"göçür"	(23-1)
---------------	----------------	---------------

ötür-	"geçir-"	(34-55)
--------------	-----------------	----------------

¹³ bkz. O.N.Tuna, Türkçedeki transitive-causative 'geçişli-ettirgen' fiiller ve bunlarla ilgili moroloji ve öğretim meselelerinin çözümü, TDED. XXIV. XXIV-XXV, 1980-1986, İstanbul 1986, s.381-428

yitir-	"kaybet-"	(27-5)
yetir-	"yetiştir-"	(47-28)

-D- :Ünlü, l,r, ile biten çok heceli kelimelere gelir.

döred-	"türet-"	(16-1)
göçürd-	"göçürt-"	(24-49)
garald-	"karart-"	(105-12)
yaşat-	"yaşat-"	(18-1)
yayrad-	"yaydır-"	(52-57)
yatlat-	"hatırlat-"	(51-48)

-dIr- :Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesindeki en işlek geçişli-
ettirgenlik ekidir.

açdır-	"açtır-"	(22-27)
diy-dir-	"dedir-"	(22-44)
dolandır-	"idare et-"	(27-4)
duydur-	"duyur-"	(14-53)
düşündür-	"düşündür-"	(47-11)
öğdür-	"büyüt-"	(14-24)
sıpalıştır-	"sakinleştir-"	(28-49)
sızdır-	"sezdir-"	(14-53)
tutaşdır-	"tutuştur-"	(44-47)
tutdur-	"tuttur-"	(42-51)

EDİLGENLİK (PASSİF)

Fiilin bildirdiği işin başkası tarafından yapıldığını ve asıl önemli olanın işi yapan değil yapılan iş olduğunu belirten anlatımdır.

-(I)l: Asıl edigenlik ekidir.

Eger ömür tâzeden **berilyen** bolsa... (20-45)

"Eğer ömür yeniden **verilse**...."

Ol şu çak rayon milistiyasına **çağrıldı** (21-48)

" O şu an ilçe polis merkezine çağırıldı"

Bu söveşden ıza **çekilmek** yokdı (48-1)

"bu savaşta geri **çekilmek** yoktu"

göçürülüp getirildi (17-12)

"**göçürülüp** getirildi"

asmana **göterilen** (10-23)

"gökyüzüne **çıkarılan**"

tâze yurtda onun mertebeli lakamını tutan

tapılmadı. (22-10)

" yeni memlekette onun yüksek lakabını anan bulunmadı"

-n- : Fiilin ünlü ile bitmesi drumunda görülen edilgenliktir.

o tayda gör nâçe suv **yıgnancak** (42-35)

" Orada gör ne kadar su **yığılacak**"

DÖNÜŞLÜLÜK (REFLECTİVE)

Fiilin bildirdiği işi hem yapan hem de etkilen öznenin blunduğu çatıdır.

-(I)n: Asıl dönüşlülük eki budur.

köne güzer yalı **çırpınyardı** (86-14)

"eski dere boyu gibi çırpınıyordu"

Yerbende edil hâzir **dolanıp** barsa kız dövrüne **dolanıp** baraycak yalıdı. (20-48)

"Sanki şu anda, Yerbende dönüp gitse, kızlık devrine dönüp varacak gibiydi"

Heşdek aga Mariyanı hovlusunda kân **göründi**(36-8)

"Heşdek ağa Maria'nın avlusunda çok **göründü.**"

-(I)l- :Edilgenlik eki olmasına rağmen, kimi zaman geldiği fiillere mana bakımından dönüşlülük

yükler.

Arhip balcı söze **goşuldu** (24-16)

"Arhip balcı söze **katıldı.**

İŞTEŞLİK (RECİPROQUE-COOPERATİF)

Fiilin bildirdiği işin, ya "karşılıklı" ya da "hep birlikte" yapıldığını gösteren anlatımdır.

-(y)(I)ş-: Hem karşılıklı hem de hep birlikte yapılan işleri gösteren ektir.

ganatlarını **gerişdirdiler** (27-3)

"kanatlarını gerdiler" (Hepbirlikte)

Arhipcik kakası Mihail bilen uzak **ülşüp oynaşmaga**
yetişmedi. (17.23,24)

"Arhipcik babası Mihail ile uzun süre gülüşüp
oynaşamadı." (karşılıklı)

iti bilen **kovaľařıp**, iki yana ılgayan Arhipcig... (35-23)

" Köpeği ile birbirlerini kovalayıp, iki yana koşan Arhipcik..." (karşılıklı)

Ol esli vagtlap hal-ahval **soraşar**, (12-55)

"O uzun süre hal-hatır sorar" (Karşılıklı)

Öňküleri yalı toplum-tomlum bolup, **vazľařıp** geliberenok, (27-16)

" Öncekiler gibi toplanıp, **Vızılđařarak** gelmiyorlar" (hep birlikte)

B. FİLDEN FİİL YAPAN DİĞER EKLER

-(İ)(M) cİrA: Bir işi yapmaya niyetlenmek, yapar gibi görünmek anlamı katar.

aglamcıra- "ağlar gibi yapmak" (67-8)

gerincire- " gerinir gibi yapmak" (46-35)

gozgancıra- "göçmeye niyetlen-" (62-26)

söğüncire- "sögmeye niyetlen-" (83-41)

-ıgsa- :atıgsa- "atıp dur-" (39-39)

-mA- :Fiillerde olumsuz ekidir.

çıkmadı "çıkmadı" (37-14)

dalama! "azarlama" (46-4)

diymedi "söylemedi" (41-52)

düşme "girme" (87-3)

tapılmadı "bulunmadı" (33-24)

-mala- :Bir işin sık sık ve kısa aralıklarla yapıldığını gösteren ektir.

dırmala- "tırmala-" (57-50)

-ra- :yayra- "yay-" (6-14)

CÜMLE BİLGİSİ (SENTAKS)

Bu bölüm:

- I. Kelime Grupları
- II. Cümlelerin unsurları
- III. Cümle Çeşitleri

Olmak üzere üç ana bölümden meydana gelmektedir.⁽¹⁴⁾

I. KELİME GRUPLARI

Ele aldığımız kelime grupları şunlardır:

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. Tekrar grubu
4. Edat grubu
5. Ünvan grubu
6. Ünlem grubu
7. Yükleme hali grubu
8. Yönelme hali grubu
9. Bulunma hali grubu
10. Ayrılma hali grubu

¹⁴ Bu bölümü oluştururken yararlandığımız en önemli kaynak: L. Karahan, Türkçede Söz Dizimi-Cümle Tahlilleri Akçağ Yayınları, Ankara 1991

İSİM TAMLAMASI

Bir isim unsurunun, iyelik sistemi içinde başka bir isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Birinci ismin, yani tamlayanın ilgi eki alıp almamasına göre ikiye ayrılır. Tamlayan ilgi eki alıyorsa Belirli isim tamlaması, almıyorsa belirsiz isim tamlamasıdır. Her iki grupta da tamlanan isim iyelik eki alır.

a. Belirli İsim Tamlaması

Tamlayan	Tamlanan
+ (n)İn	+sİ
Aycerenin günü	(13-16) "Aycerenin günü"
cigilerinin hali	(14-25) "kızkardeşlerinin hali"
enelerin hüvdüsi	(28-29,30) "Annelerin ninnisi"
âlem-cahanın goynu	(11-5) "cihanın bağı"
elin ayası	(12-49) "elin ayası"
tandırınızın töveregi	(10-37) "tandırınızın etrafı"

b. Belirsiz İsim Tamlaması

Tamlayan	Tamlanan
Ø	+sİ
derya boyu	(16-53) "nehir boyu"
ene karnı	(10-28) "anne karnı"
uruş yılları	(17-5) "savaş yılları"

SIFAT TAMLAMASI

Bir isim unsurunun, bir sıfat unsuruyla nitelendiği kelime grubudur.

Tamlayan		Tamlanan
sıfat	İsim	
ak sakgal	(16-28)	" ak sakal "
aydıgadam dünya	(10-21)	" fani dünya "
dargucak adam	(10-28)	"dargönüllü adam"
demirgazık Amerika	(10-1)	"kuzey Amerika"
köne mekdep	(12-34)	"eski okul"
telim gezek	(16-9)	"çok defa"
ulı oğulları	(16-24)	"büyük oğulları"

TEKRAR GRUBU

Bir durumu, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur. Grup içindeki kelimeler arasında belirli bir ses düzeni bulunur. Bundan dolayı unsurların yeri değiştirilemez.⁽¹⁵⁾

¹⁵ Bu konuda bir araştırması bulunan Osman Nedim Tuna, topladığı malzemeye "ünlü-ünsüz, ünsüz-ünsüz, ünlü, ünlü sırası kurallarını uygulayarak tekrarlanan kelimelerin fonetik yapı özelliklerine göre dizildiğini tesbit etmiştir. (Bkz. Osman Nedim Tuna, Türkçenin Sayıca Eş Heceli i kilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi, Ankara, 1986.)

a. Unsurları aynı olan tekrar grubu

boyur-boyur	(16-24)	"sıra sıra"
döke-döke	(12-3)	"döke döke"
düvme-dövme	(105-19)	"inci inci(inci gibi)"
käte-käte	(20-19)	"zaman zaman"
küti-küti	(11-8)	"kalın kalın"

b. Unsurları yakın anlamlı olan tekrar grubu

akıllı-başlı	(15-34)	"akıllı uslu"
aman-esen	(12-12)	"sağ salim"
atlı-abraylı	(36-4)	"şanlı şöretli"
aydım-saz	(26-42)	"saz söz"
gep-gürrüñ	(17-1)	"laf söz"
öy-övraz	(16-43)	"ev ocak"
pehim-payhas	(15-19)	"fehim feraset"
sabır-takat	(23-36)	"sabır takat"
yeke-yalnız	(18-40)	"yalnız "
yıldızlı-dereceli	(20-56)	"(yüksek) rütbeli"

"m" Ünsüzünün kelime başına veya içine ilavesiyle yapılan tekrarları da bu gruba dahil etmek mümkündür.

toplum-tomlum	(27-16)	"grup-grup"
tüyt-müyt et-	(27-48)	"kış kış et (kov-)"

Tekrar grubunu oluşturan unsurlardan birinci kelimenin ilk hecesindeki dar-düz ünlünün değiştirilerek dar-yuvarlak ünlü haline getirilmesiyle yapılan tekrarları da bu gruba dahil etmek mümkündür.

KAKKV-KUKKV

garma-gürme	(27-38)	" karışık marışık "
patı-putı	(22-7)	"öte beri "

c. Unsurları zıt anlamlı olan tekrar grubu

acı-süyci	(19-2,)	"acı tatlı "
agı-garanı	(19-51)	"akı karayı "
barı-yogı	(12-6)	"varı yoğu "
gice-gündüz	(19-25)	"gece gündüz "
irde-giçde	(23-32)	"er geç "
yagşı-yaman	(10-32)	"iyi kötü "

EDAT GRUBU

Bir isim unsuru ile bir edattan kurulan kelime grubudur. İsim unsuru başta edat ise sonda bulunur. Birleşme, isim unsurunun ve edatın türüne göre ekli veya eksiz olur.

aldıranı bar yalı	(13-43)	"kovalayanı var gibi "
alıp gaydanı için	(55-3)	"alıp getirdiği için "
ok yalı şuvlap çıkıp gitdiñ		"ok gibi fırlayıp çıkıp gittin "
yakın etmek için	(55-51)	"yakın etmek için "

ÜN VAN GRUBU

Bir şahıs ismiyle bir ünvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur.

Şahıs ismi başta, ünvan sonda bulunur ve iki unsur eksiz birleşir.

Arhip balçı	(16-46)	"Arhip Balcı"
Cahansoltan ece	(13-19)	"Cihansultan Teyze"
Heşdek Molla	(13-4)	"Heşdek Molla"
Sapar Keytig	(35-9)	"Sapar Akşak"

ÜNLEM GRUBU

Bir ünlem edatı ile bir isim unsurundan kurulan kelime grubudur. Ünlem edatı başta, isim unsuru sonda bulunur.

a-hov Annam	(22-38)	"Ey-hey Annam"
ah şu bilesigelicilik	(13-27)	"ah şu merak"
ay nâtdiniñiz ay muni	(17-3)	"ay ne yaptınız bunu"
ey Adam, Adam,	(10-15)	"ey insan, insan"
Ey İsa	(72-43)	"ey İsa"

YÜKLEME HALİ GRUBU

Yükleme hali ekini almış bir isim unsurunun bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Cümle ve kelime grupları içinde isim ve sıfat görevi yapar. Bir isim fiil veya sıfat fiil grubundan kısaltılmıştır.

- bu hakikatı eşidip** (79-41) "bu gerçeği duyup"
geplecek gepiği bil (67-46) "söyleyeceğin lafı bil"
medreseni gutarıp obalarına gelende (15-33)
 "Medreseyi bitirip köylerine geldiğinde"

YÖNELME HALİ GRUBU

Yönelme hali ekini almış bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur.

- İnsan kızlarına gözi düşmezmi** (59-24)
 "İnsan kızlarına gözü takılmaz mı"
ona kömekleşip yören iki ogulcığı (13-36)
 "Ona yardım eden iki ogulcuğu"

BULUNMA HALİ GRUBU

Bulunma hali ekini almış bir isim unsurunun bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur.

- O tayda balcı tokaya seredip yör** (88,34,35)
 "Orada balcı ormana bakıyor"
şol yerde mollaçılık etmek (15-36)
 "O yerde mollalık etmek"

AYRILMA HALİ GRUBU

Ayrılma hali ekli bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurdğu kelime grubudur.

Kellesinin daşından keramatlılık nışanı hökmünde şulayı halka aylanıdır. (10-5,6)

"başının etrafından mukaddes ışıklı halka dönmektedir."

II. CÜMLENİN UNSURLARI

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Cümle unsurları, cümle içerisinde kullanılan kelimelerdir.

YÜKLEM

Cümlede yargı bildiren çekimli unsur yüklemidir. İş, hareket, oluş, durum yüklem tarafından karşılanır. Yüklem cümlenin ana unsurudur. Diğer unsurlar, yüklem anlamını desteklemek üzere cümlede bulunur. Çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isim yüklem olabilir.

Arhipin göbek ganı şu obanın toprağına **damdı**.(17-5)

"Arhipin göbek bağının kanı bu obanın toprağına damladı."

Arılar bir yerlerden vazlaşıp, köşge **indiler**. (27-31)

"Arılar bir yerlerden vızıldaşarak köşke indiler"

Bu durmuşta şonja kast etmekten ulı cenayat **yokdur** (11-30)

"Bu hayatta şuna kast etmekten büyük cinayet yoktur"

Gız yine gözlerini açıp usullık bilen başını galdırıp töveregine **garancakladı**.

"Kız yine gözlerini açıp yavaşça başını kaldırarak etrafına gözattı."

Her öyünj arası ses yeter aralıktan cuda **uzak** (12-16)

Her evin arası sesin yetişebileceği mesafeden çok uzak"

Ol süyci arzuv-hıyal bilen uka **gitti** (81-57)

"O tatlı hayalle yatmaya gitti"

ÖZNE

Cümlede yapanı veya olanı karşılayan unsur, öznedir. Özne,yüklemin gösterdiği işi, hareketi, oluşu, durumu üzerine alır.

Erkek adam ızına gırırılıp, ehli gaharını Sadaptan çıkarmak isleyen yalı onğa yumruğunu çenedi. (13-50)

"Erkek adam, ardına dönüp, bütün öfkesini Sadaptan çıkarmak ister gibi ona yumruğunu sıktı."

Annam mağazinçi yine onun sözünü böldi. (22-46)

"Annam dükkancı yine onun sözünü böldü"

Gız onun gözlerinden gözünü ayırman tirsegine dayandı(30-24

"Kız onun gözlerinden gözünü ayırmadan dirseğine dayandı."

Huday bir gün sizin oları iyenişizi bilir (33-39)

"Tanrı bir gün sizin onları yediğınızı anlar."

Gelin kitabı molla uzatdı. (34-41)

"Gelin kitabı mollaya uzattı."

Ol doga okayan yalı çalaca hişlendi. (34-47)

"O, dua okur gibi hızlıca mırıldandı"

Mariya iki odun arasında galdı. (40-28)

"Maria iki ateş arasında kaldı.

Eymenç tolkunlar ilki bilen obanın namısına deglip binyat edilen yapık keselhanını girdaba gark etti. (72-35)

"Çoskun dalgalar, ilk önce obanın namusuna dokunarak kurulan kapalı hastahaneyi girdaba gark etti"

Biz adama hossarlarına hoşgılav bolmagı pent etdik. (109-1)

"Biz insana, yakınlarına karşı hoşgörülü olmayı öğütledik"

NESNE

Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen unsur, nesnedir. Yapma ifade eden geçişli fiiller nesneye yönelerek onu etkiler. Olma ifade eden geçişsiz fiillerde hareket öznenin üstündedir. Böyle fiiller nesne almaz. Nesne, sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur.

a. Belirli Nesne

Fiile yükleme hali ile bağlanan nesnedir.

Çıranı yakman **gızıñ köynegini** çıkardı. (29-8)

"Işığı yakmadan kızın gömleğini çıkardı."

Cennette hovanıñ salkın günleriniñ biri olar **merhemetli hudaıñ sesini** eşidipdir. (34-1)

"Cenette havanın serin olduğu günlerden birinde onlar merhametli tanrının

sesini duymuşlar.

ol, oğlanların milli buysancını yok edyer. (51-2)

" O, gençlerin milli kıvancını yok ediyor."

Ol, öz öyelerini ilden-günden sorap tapdı. (56-1)

"O, kendi evlerini ele güne sorarak buldu."

b. Belirsiz Nesne

Yükleme eki almayan nesneler belirsiz nesnedir.

Ol, esli vagtla **hal-ahval** soraşar (12-55)

O uzun uzun hal hatır sorar."

Sonra sermenip tövrekden **eşik** gözledi (29-9)

"Sonra etrafına bakınıp giyecek bir şey aradı"

Körpe oğlunu türmede görüp iki gözünden **boyur boyur yaş** dökdi.(16-23-24)

"Küçük oğlunu hapishanede görüp, iki gözünden sıra

sıra yaş döktü."

YER TAMLAYICISI

Cümlede, yüklem bildirdiği işin neye, nereye, kime yöneldiğini; nede, nerede, kimde bulunduğunu; neden, nereden, kimden ayrıldığını gösteren unsurdur.

a. Yönelmeli yer tamlayıcısı

Cümlede, yönelme bildirerek yüklemi tamamlayan unsurdur.

Adamlara yine kömek eden tapılmadı (23-6)

"Adamlara yine yardım eden bulunmadı"

Köşge hapısanı goybermek in ayıp görülyen zat (27-12)

"Köşge kirliyi bırakmak en ayıp sayılan şey"

Nökerin gövñüne ganat, ıkbahna umıt berdi. (52-40-41)

"Nökerin gönlüne kanat, geleceğine ümit verdi"

Meni şo toprağın guratı size gavuşdırdı ahırı

ece! (57-2)

" Beni bu toprağın kudreti size kavuşturdu neticede anne"

b.Bulunmalı Yer tamlayıcısı

Cümlede, bulunma bildirerek yüklemi tamamlayan unsurdur.

Arı öyleriniñ tövereginde aylanıp, oturdı. (27-14)

"arı kovanlarının etrafında dolanıp, oturdu."

balçınıñ mülkünde gızın yeke özi galdı. (46-17)

"Balcının mülkünde kız tek başına kaldı."

İndi men yok, meniñ kimliğim belli däl, men näbelli dünyäde yaşap yören
bir näbelli adam (80-9)

"Şimdi ben yokum, benim kim olduğum belli değil, ben belirsiz bir dünyada
yaşayan bir belirsiz adam(ım)"

Bir gız köne güzerde keyp edip, aga yana yüzyär (86-5)

"Bir kız eski dere boyunda keyf edip, sağa sola yüzüyor.

c. Ayrılmalı yer tamlayıcısı

Cümlede, ayrılma bildirerek yüklemi tamamlayan unsurdur.

Mekanın **yakasından** tutup **yerinden** kaldırdı. (5,7,20,21)

Mekanın yakasından tutup yerinden kaldırdı."

Men buları özümü **zındandan** alıp gaydan topraga bağış edecek. (56-55)

"Ben bunları, beni zindandan alıp getiren toprağa bağışlayacağım."

Onı nädip **yüreginden** ayıracak (97-7)

"Onu nasıl yüreğinden ayıracak"

Erem **bağından** çıkıp gitsegem, bizim **yüregimizden** Cennet hiç haçan çıkıp bitmez. (104,6,7)

"İrem bağından çıkıp gitsek de bizim yüreğimizden cennet asla çıkamaz."

ZARF

Yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle unsuru zarftır.

Biz biri-birimizin yüzümüze **geñ galıp** bakyas. (103-25)

"Biz birbirimizin yüzüne hayranlıkla bakıyoruz."

İtleri hem erbet **harasadıñ gopcagıñ öğünden duyan yalı** çır sayardı.
(72-42)

"Köpekleri de feci felaketin kopacağını önceden hissetmiş gibi hırlıyordu."

Nöker, **onuñ yoguna-beylekisine bakman** hatı eline tutturdu (99-5,6)

"Nöker, onun evetine hayırına bakmadan mektubu eline tutturdu."

Bu cedel **bir günün iki günün däl**, ızı **kän** onuñ (12-4)

" Bu tartışma bir günün iki günün değil, geçmişi uzun onun."

Emma balcı, depe saçırını düyrükdiyen şeyle korkunç sesi onda da ayal sesini **yeke geçeren ümsüm gicelerin hiç birinde eşitmendi.** (28-29-30)

"Fakat balcı tüylerini diken diken eden böyle korkunç sesi, bu kadın sesini, yalnız geçirdiği sessiz gecelerin hiç birinde duymazdı."

Ayceren **birkaç yılın içinde** meşhur halıcı bolup yetişdi. (14-44)

"Ayceren birkaç yıl içinde iyi bir halıcı olarak yetişti."

Sol dövür mollarınka iki oğlu-da gelinleri hem at **tezegini gurutman** gatnayardılar. (14-50,51)

"O vakit molların iki oğlu da gelinleri de (daha) at tezegini kurutmadan ona misafirlige gelirlerdi.

CÜMLE DIŞI UNSURLAR

Cümlelerin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı olan unsurlardır. Bağlama edatları, ünlem edatları, hitaplar bu gruba dahildir.

Ay, onda Sehetniyazların hodayanı kakamın haçan geleceğini aydıp bilmez. (40-41)

"Ay o zaman Sehetniyazların tanrısı da babamın ne zaman geleceğini söyleyemez."

Doğuzları semretmek gerek, Mariya **can** (35-21)

"Domuzları semirtmek gerek Maria **can-**"

Hey Volganı caylap bormı (39-37)

"Hey Volgayı gömmek olur mu"

Ya haysıdır bir yırtıcıdan gatı gorkup gaçan bolmalı **meger** yolda ıkılıp-sürsüp mañlayını yadırandır. (29- 46-47)

"Ya hangisidir bir yırtıcı hayvandan çok korkup kaçmış olmalı, ya da yolda düşse kalka alnını yadırmıştır."

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Bu bölüm:

A. Yapılarına göre cümleler

B. Yüklemin türüne göre cümleler

C. Yüklemin yerine göre cümleler

D. Anlamlarına göre cümleler

ana başlıkları altında ele alınmıştır.

A. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER.

Türkmen Türkçesindeki cümleleri yapılarına göre basit, birleşik, bağlı ve sıralı olmak üzere dört ana grupta incelemek mümkündür.

1. Basit Cümle

Yapısında, isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümle basit cümledir.

Yeñgeleri baldızının daşında kebelek yalı pırpır **aylandılar** (14-46-47)

" Yengeleri görümcelerinin etrafında kelebek gibi fır fır döndüler"

Ol yerden gözüne ak halatlılar **göründi**. (109-17)

"Oradan gözüne ak gömlekliler göründü"

Gapını Heşdek Molla **açdı.** (35-44)

"Kapıyı Heşdek Molla **açtı**"

Heşdek aga bilen Mariyalı gürrüñ kem-kemden **yatdan çıkışdı.** (36-28)

"Heşdek Ağa ile Marialı laf yavaş yavaş hatırlardan çıktı."

Bizin herimizin bir hudayımız **bar mı?** (40-37)

"Bizim herbirimizin bir tanrısı mı var? (56-57)

"Şu depderiñ güycüne **manmadıñız** (90-56-57)

"Şu defterin gücüne inanmadınız.

Bu öyde dokma-daragiñ sesi bilen bilelikde gurhanıñ ovazı da **yañlandı.** (96-17-18)

"Bu evde dokuma tarağının sesi ile birlikte, Kuran'ın avazı da yankılandı."

Bize köşk yalı cay **görkezdiler.** (102-8)

"Bize köşk gibi bir bina österdiler."

Molla onuñ salamını gövünli-gvcünsiz **aldı.** (92-44)

"Molla onun selamını gönüllü gönülsüz aldı.

2.Birleşik Cümle

Yapısında birden fazla yüklem bulunan cümle birleşik cümledir. Bu yapı, bir **temel cümle** ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla **yan cümle** ile kurulur.

a. Şartlı Birleşik Cümle

Bir cümlelerin, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar.

Barımız bir zada inanmasak bu iş başa barmaz. (71,15,16)

"Hepimiz bir şeye inanmazsak, bu iş başa varmaz."

yan cümle: barımız bir zada inanmasak

temel cümle: bu iş başa barmaz.

Ata öz gözünün altında kızının "kaka!" diyip, can berenini görse-de onun arman, perzent mazarına bir gısım gum atmaga eli yetmendir. (44-28-29)

"Babası, kendi gözünün önünde kızının "Baba" diye can verdiğini görse de ne yazıkki evladının mezarına bir avuç kum atmaya eli yetmez."

yan cümle: Ata öz gözünün altında kızının "kaka!" diyip, can berenini görse-de

Temel cümle: Perzent mazarına bir gısım gum atmaga eli yetmendir.

Ayceren senden daşlaşsa, soña ahmır etmegiñ mümkün, **ol ay yalı gelin bolup duluğda otursa,** sen hiç haçan ölmersiñ, cahansoltan! (45-47-48)

"Ayceren senden uzaklaşsa, ona esef etmen mümkün, ay gibi gelin olup karşında otursa, sen hiç bir zaman ölmezsın cihansultan!"

yan cümle: Ayceren senden daşlaşsa

yan cümle: Ol ay yalı gelin bolup duluğda otursa

temel cümle: Sen hiç haçan ölmersin, Cahansoltan"

Sen **indi gapıñdan gız diyip barsam**, ızıma

İt salıp kovarsın Sāhetniyaz! (46,50-51)

"Şimdi kapından kız istemeye gelsem, sen ardıma

İt salıp beni kovarsın Sehetniyaz"

yan cümle: indi gapıñda gız diyip barsam

temel cümle: ızıma it salıp kovarsın Sāhetniyaz

şu dövletli gürrün başga yerden çıkaysa ya da oña garalık getiren tapılsa

ol biziñ obadaşımız dādır. (75-16,17)

"Şu devletle ilgili konuşma, başa yerden çıkarsa veya ona leke süren olursa,
o bizim köylümüz değildir."

yan cümle: şu dövletli gürrün başga yerden çıkaysa

yan cümle: oña garalık getiren tapılsa

temel cümle: ol biziñ obadaşımız dādır.

Kimiñ yanında oksaşam, Sāhetniyaz bir eşitmesin, ömrılla yüzüñi görmez.

(76-26, 27)

"Kimin yanında okusan da Sehetniyaz düymasın, ömür boyu yüzüne bakmaz."

yan cümle: kimiñ yanında oksaşam

temel cümle: ömrılla yüzüñi görmez.

Nādir düşenimi aytsam, sen meni kovarsın (77-49)

"Nasıl düştüğümü söylesem, sen beni kovarsın"

yan cümle: Nâdip düşenimi aytsam

Temel Cümle: sen meni kovarsın

yalan sözlemesem maña yaşayış yok. (78-7)

"Yalan söylemesembana hayat yok"

Yan cümle: Yalan sözlemesem

Temel cümle: maña yaşayış yok.

b. İç İçe Birleşik Cümle

Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümledir. Yardımcı cümle, ana cümlenin bir unsuru veya o unsurun bir parçasıdır. Bu yapıda, temel cümlenin yüklemi genellikle "de-" fiilinin çekimli şeklidir. Temel cümle sonda bulunur ki bu sıralanış Türk dilinin cümle yapısına uygundur.

şu gün maña " **Sen Sâhetniyaz molları gepine gidip, biletiği taşılayan**" diyip yüzüme basyarlar. (45-56,57)

"O gün bana "Sen Sehetniyaz Mollanın lafına uyup, kartını bıraktın" diyerek, üstüme gelirler."

Yan cümle: Sen Sâhetniyaz molları gepine gidip, biletiği taşılayan

Temel cümle: yüzüme basyarlar.

"Ah, Ayceren can diğe bize nesip etsin" diyip Mekanını yada saldı. (44-53,45-1)

" Ah Ayçeren can seni yalnız bize nasip etsin" diyip Mekanını hatırladı."

yan cümle: Ah, Ayçeren can, diñe bize nesip etsin

Temel cümle: Mekanını yada saldı

"Saña gerek bolsa, hökman yolup bererin" diyip бага okdurıldım. (104-52-53)

" Sana lazım ise mutlaka yoluveririm" diyip бага yöneldim."

Yan cümle: Saña gerek bolsa, hökman yolup bererin

Temel cümle: бага okdıldım.

"Aşığ-ı-da maşuğ-ı-da razı edip cezasını beriñ" diyip kân geplemân perişdelerine buyurdı. (105-47,48)

"Aşığ-ı da maşuğ-ı da razı edip cezasını verin" diyip fazla konuşmadan meleklerine buyurdu.

yan cümle: Aşığ-ı-da maşuğ-ı-da razı edip cezasını beriñ

Temel cümle: kân geplemân perişdelerine buyurdı

Ol naçar "men hiç adama yanaşmadım,men yol urduranam däl, nädip menden çaga bolup bilsin" diyip geñ galıpdır. (100-45,46,47)

" O biçare "Ben hiç bir erkeğe yanaşmadım, yoldan da çıkmadım, benden nasıl çocuk olabilir" diye hayret etmiş."

yan cümle: Men hiç adama yanaşmadım, men yol urduranam däl,

ñp

menden çaga bolup bilsin.

temel cümle: Ol naçar geñ galıpdır.

Ay Annam can, oña bil baglap bolmaz deyip, Cahansoltan ece aladalı gepledi. (24-12)

"Ay Annam can, ona bel bağlamak olmaz, diye

Cihansultan Teyze kaygılı konuştu."

yan cümle: Ay Annam can oña bil baglap bolmaz

temel cümle: Cahansoltan ece aladalı gepledi.

"**Kim dönük? kim içali?**- diyip, ol sañğıldap duran oğlanıñ yanagına çaldı. (57-22,23)

"Kim dönek? Kim casus? diye, titreyip duran oğlanın yanagını tokatladı."

yan cümle: Kim dönek? Kim içali?

temel cümle: ol sañğıldap duran olanıñ yanagına çaldı.

3. Bağlı Cümleler

Bu cümleler, ama, fakat lakin ya, ya da, ne... ne... bağlaçlarıyla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur. Her biri müstakil bir cümle olan bu cümleler arasındaki anlam ilişkisi, bağlama edatlarıyla sağlanmakta, pekiştirilmektedir. Bağlı cümlelerin bir kısmında yüklemelerin kip ve şahsı aynı, bir kısmında ise farklıdır. Unsurların biri veya birkaçı ortak olan bağlı cümlelerin yanında, hiç bir unsuru ortak olmayan bağlı cümleler de bulunmaktadır.

Nöker milisge **ne** mekanı, **ne** Annam magazinçini oba peçan etdi. (88-9)

"Nöker bekçi ne mekanı ne Annam dükkancıyı köye rezil etti."

Ol aydım-saza melul bolp, gışını gaygı etmeyen teneçir yalı zehirli arıların arasında

yene keyp edip uçdı **yöne** ol balcının halından habar almagı-da unudanokdı, günde-
günaşa onun yanına barıp, obadan gatnamagın kınılığında zeyrenen bolyardı, **emma**
ol balcını keselhana getiren yigit bilen tirkeşip gideli beri şherden garasını
saylamandı. (85-30, 31, 32,33,34)

"O, saza söze melul olup, kışını kaygı etmeyen ağustos böceği gibi zehirli arıların
arasında yine keyf edip uçtu, fakat balcının halinden haber almayı da unutmuyordu,
gün aşırı onun yanına gidip, köyde yaşamının zorluğundan şikayet ediyordu, ama
o, balcıyı hastahaneye getiren oğlan ile anlaşıp gittiğinden beri şehirden
ayrılmamıştı."

Adayın **yöne** rāhimin insin (78-25)

"Söyleyeyim fakat merhamet et."

Okadım **yöne** men gorkyan (106-54)

"Okudum fakat ben korkuyorum"

Arılar **velin** garrap sandan galsa, enesinin yüzüne de seretcek dāl (66-41-42)

"Arılar lakin yaşlanıp sayıları azalsa, annesinin yüzüne de bakamaz."

Onun ata mehrini küysep, öylerine gelip giden telim adam delmurıp bakını
velin çındı. (66-56,57)

"Onun, baba şefkatinin hasretiyle, evlerine gelip giden pek çok adama boynunu büküp bakması lakin hakikatti.

Bi gep yöne yerden dilden sıdırılmalı däl, **ya-ha** bähbit arayan edip biler, **ya-da** gorkak! (93-33, 34)

"Bu laf boş yere ağızdan çıkarılmaz, yar mevki arayan biri yapar ya da korkak (biri)"

Niker **velin** hatırasına tutulan toy sovlup, adamlar dagaşan son akılı yerinde däl yalı äheñde gepledi. (56-6,7)

"Nöker lakin şerefine verilen ziyafet bitip, adamlar dağıldıktan sonra akılı yerinde değilmiş gibi dalgın konuştu.

4. Sıralı Cümleler

Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur. Sıralı cümleler iki veya daha fazla cümle ile kurulur.. Cümleler birbirinden virgül veya noktalı virgülle ayrılır. Cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımın farklı niteliklere sahip olabilir.

İnananı gara dag däl eken, **dagarmen eken**, gözleriniğ garası **siñipdir**, yüreginiğ yarası **siñipdir**. (97-1,2)

" Güvendiği kara dağ değilmiş,, tepeymiş, gözlerinin karası sinmiş, yüreğinin yarası sinmiş."

Eneniğ göreci yaşıl tokaylara bagrını geren mavi asmana **menžedi**, yumruk yalı gövresi ümmülmez rus sähralıkları kimin **yazılıp-yayrap gitdi**(39-15, 16,17)
"Ana cesedi yeşil ormanlara bağrını geren mavi gök yüzüne benzedi, yumruk kadar gövdesi uçsuz rus sahraları gibi büyüyüp genişleyip gitdi."

Özüñüziniğ **inandırıp bilmediñiz**, kolhozı **gemirdi gemirdi**, garransorğam il gözüne çöp atmak için namaz okan boldı. (23-20,21,22)

"Kendinizi inandıramadınız, kolhozu kemirdi kemirdi, ihtiyarladıktan sonra da gösteriş yapmak için namaz kılar oldu."

Çıranı yokman gızıñ köynegini **çıkardı**, kellesini dızınığ üstünde goyup ganını **yuvdı**. (29-9,9)

"Işığı yakmadan kızın gömleğini çıkardı, başını dizinin üstüne koyup, kanını yıkadı."

Mekan ellerini aylap, ona agzına gelenini **söğdi**, ulı sesi bilen **gıgırdı**, Cahansoltan ece-de gapıl galan kimin caya bağırıp **girdi**, nămenin-nămedigine düşünmăn, Nöker miisgenin yagırnısından **yapışdı**. (57-24, 25,26,27)

"Mekan ellerini dönderip, ona ağzına geleni söğdü, yüksek sesle bağırdı, Cihansultan Teyze de gafil kalmış gibi bağırıp odaya girdi, neyin ne olduğunu anlamadan Nöker Bekçinin ensesine yapıştı."

Ol böküp **turđı**, gızın yakasından tutup, köynegini iki yanlığına **serpdi**, onun bilenem içi sovaman, yumruğı bilen çem gelen yerine **urđı**. (67-52, 53,54)

"O sıçrayıp kalktı, kızın yakasından tutup gömleğini iki yana yırttı, bununla da içi soğumayıp, yumruğuyla rast gelen yerine vurdu.

Guşların uçuşuna, turnaların geçişine el **çırpıpdım**, menem çağa yalı **ılgapdım**, oynapdım, böküpdim gülüpdim. (80-6,7)

Kuşların uçuşuna, turnaların geçisine el çırpmıştım, ben de (her) çocuk gibi koşmıştım, oynamıştım, sıçramıştım, gülmüşüm"

Mekanın özi-de yigit **çıkır**, uçlişçeni gutarıp **hünerli bolar**, günlerin bir günü hem goşun gulluğına **çagırırılar**. (50-50,51)

"Mekanın kendi de delikanlı çıkar, liseyi bitirip meslek sahibi olur, günlerden bir gün onu da askere çağırırlar."

B. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

Türkmen Türkçesindeki cümleler yüklem türüne göre iki gruba ayrılırlar.

1. Fiil Cümlesi

Yüklemi, çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir. Her türlü hareket, iş, oluş, fiil cümleleri ile karşılanır. Bu sebeple, fiil cümleleri isim cümlelerine göre daha fazla kullanılır.

Sonra ol yer yüzünden suyun gösterilenini-götilmenini bilmek için keplerini **goyberdi**.(61-39,40)

"Sonra o yer yüzünden suyun çekilip çekilmediğini anlamak için güvercinini gönderdi."

Yoldaş mayor, siz maşa **düşünmediniz**. (90-56)

"Yoldaş binbaşı siz beni anlamadınız."

Gelin kitabı molla **uzatdı**. (34-41)

"Gelin kitabı mollaya uzattı."

Sapar keytik namıs etdi, elinin tirseginden aşağını tezege çümdürüp yerinden **turdı**.

(35-35)

"Sapar aksak utandı, elinin bileginden aşağısını tezeğe batırıp yerinden kalktı."

Ahli hayvanları özün bilen **çık**ar. (62-5)

"Bütün hayvanları kendin ile çıkar."

Arhip balcı-da Sâhetniyaz aga-da onun yüzüne nebsagırcılık bilen **seret**di. (62-30,31)

"Arhip Balcı da Sehetniyaz Ağa da onun yüzüne acıyarak baktı."

Gız iki yana gozgancırıp, çalacadan **inle**p başladı. (29-39)

"Kız iki yana kıpırdanıp, hemen inlemeye başladı."

Köşge yeke dolanıp **gela**rsın (65-50)

"Köşke yalnız dönüp gel

2. İsim Cümlesi

Yüklemi, ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim rubu olan cümlelerle, yüklemi "var" ve "yok" olan cümleler isim cümlesidir.

Küpür gepleme, gahar **kepi**rdir. (52-39)

"Küfretme, öfke kaf

Hemmemiz **güna**kâr (22-55)

"Hepimiz günahkarız"

Hemmesi anık fikirler bilen **delillendirilendir.**(89-52)

"Hepsi açık fikirler ile delillendirilmiştir."

Misli kakası gurhana övrölüp, kızından hasap sorayan **yahdı.** (107-48)

"Sanki babası Kur'ana dönmüş, kızından hesap sorar gibiydi."

Bu durmuşta şoşa kast etmekten ulı cenayat **yokdur** (11-30

"Bu hayatta ona kast etmekten büyük cinayet yoktur."

Biz sizden mürde bir **razıdırıs.** (74-53)

"Biz sizden bin kere razıyız."

Size birki sanı gayık **bereris.** (74-49)

"Size bir iki tane kayık veririz."

Yok beyle **dāl** (103-22)

"Yok böyle değil."

C. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Yüklemin yerine göre iki çeşit cümle vardır.

1. Kurallı cümle

Yüklemi sonda bulunan cümle kurallı cümledir.

Cahansoltan bacı hak **aydar**. (23-32)

"Cihansultan bacı doğru söylüyor"

Köynek sağa gacı govı **gelşipdir**- (30-51)

"Gömle sana çok güzel yakışmış"

Ay geçdi, yıl geçdi, bir yaşı gün Nöker dolandı **geldi** (55-49)

"Ay geçti, yıl geçti, bir güzel gün Nöker dönüp geldi"

Sen ona meniñ gözlerim bilen **seret** (81-32)

"Sen ona benim gözlerim ile bak."

Emma hiç kimden ses seda **çıkmadı**. (37-14)

"Ama hiç kimseden ses seda çıkmadı."

Ol süyci arzuv-hıyal bilen uka **gitdi**. (81-57)

"O, tatlı hayali ile yatmaya gitti."

Nöker gurhanı yüzüne sılıp, üç gezek marşlayına **degirdi**. (52-48)

"Nöker Kuran'ı yüzüne sürüp üç kere alnına değırdi."

Men yolumu yitirdim, gacı belende **çıkıpdırın**. (53-48)

"Ben yolumu kaybettim, çok yükseğe çıkmışım."

2. Devrik Cümle

Devrik cümle yüklemi sonda bulunmayan cümledir. Daha çok şiir dilinde ve konuşma cümlelerinde görülür.

- Kim **gerekdi** size (94-1)

"- Kim lazımdı size"

- Bu dünyada meniñ ecemem **yok eken**, kakamam (79-33)

"Bu dünyada benim annem de yokmuş, babam da"

- Binamıs **diyerler** saña (35-53)

"-Namussuz derler sana."

Bu cedel bir günün iki günün däl, ızı **kän onun**. (12-4)

"Bu tartışma bir gününki günün değil, arkası uzun onun"

Al Arakı es-salat

Al konyakı şokolat (76-13,14)

"Al rakıyı salatayla

Al konyağı çikolatayla."

Aydır ahır dagda-düzde

Hey, Volganı caylap bormı, (39-36,37)

"Söyleyin ahır dağda düzde

Hey, Volgayı gömmek olur mu"

Diñe seniñ kalbın kabem,

Gelsin dursun dürs gepin (39-26,27)

"Sadece senin kalbin Kabem.

Gelsin dursun doğru sözün."

D. ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

Cümleler anlamlarına göre üç grupta ele alınmıştır.

1. Olumlu Cümle

Yargının gerçekleştiğini anlatan cümle olumlu cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir.

Annam magazinçiniñ yüzi yagtıldı. (86-45)

"Annam dükkancının yüzü ışıklandı."

Tokayçıñ kömekçisi bolup işe girdim. (86-47)

"Ormancının yardımcısı olup işe girdim"

Marcina elini çarpıp güldi (87-9)

"Marcina elini çarpıp güldü."

Gör, bir govı gezelenç boynuğa nâçe alada yükledir. (65-48,49)

"Gör, güzel bir gezinti boynuna ne kadar kaygı yüklemiş"

Onda dini kitap gatı kändi (34-54)

"Onda dini kitap çok fazlaydı."

Mariya dayza dünyäden ötensoñ birden yene-de şol köne saman kovruldı.
(36-34, 35)

"Maria teyze dünyadan göçtükten sonra, birden yine o eski saman savruldu."

Bir gün ecem ikimiziñ işleyen magazinimizi basdılar. (79-5)

"Bir gün annemle ikimizin çalıştığımız mağazayı bastılar"

Bu hakikatı eşidip men gatı erbet boldum. (79-41)

Bu hakikati işidip ben çok kötü oldum"

2. Olumsuz Cümle

Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle, olumsuz cümledir. Bu cümlenin yüklemi yapmama, yapılmama, olmama bildirir. "-mA" olumsuzluk eki, "değil" edatı ve "yok" ismi cümleyi olumsuz yapan unsurlardır.

Yaşulılar sakgallarını dırmaşıp, bir salımlap hiçisi sesini çıkarmadı. (36-43)

"İhtiyarlar sakallarını tırmalayıp, bir müddet hiç biri sesini çıkarmadı."

Emma bir yıl geçdi, iki yıl geçdi, huday kömege yetişip molları türmeden çıkarıp bilmedi. (16-19,20)

"Ama bir yıl geçti, iki yıl geçti, tanrı yardıma yetişip mollayı hapishaneden çıkaramadı."

Eşidyârımi bu yerde ruhların ovazı yok. (53-48-49)

"Duyuyor, musun burada ruhların sesi yok."

Viy, bu oğlanı, meñ-ñe señ biryere gideniñden habarımam yok. (48-54)

"Vay, bu oğlanı,, benim senin bir yere gittiğinden haberim yok."

Men Sâhetniyaz molla yalı Nuhı tupanınıñ bolcagına inanamok (91-1)

"Ben Sehetniyaz Molla gibi, Nuh Tufanının olacağına inanmıyorum."

Nöker daşarı yurduñ zındanında yatanında da öz devletine dönüklik eden dâldir. (91-28)

"Nöker başka devletin zındanında yattığı zaman bile kendi devletine döneklik etmiş değildir..

Bu habarı ilki gelip seniñ aytmazlığını govı däl (91-30)

"Bu haberi ilk önce senin gelip söylememen iyi değil."

3. Soru Cümlesi

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle soru cümlesidir. Soru cümlesi olumlu veya olumsuz olabilir.

Sag-aman ördüniz **mi?** (12-17)

"Sağ salim kalktınız mı?"

Näme için meni dovzaha atdılar? (103-17,18)

"Niçin beni cehenneme attılar?"

Kim geldi gızım, doganları mı? (109-46)

Kim geldi kızım, kardeşlerin mi?"

Näme iyipdir? (40-33)

"Ne yemiş?"

Sağlık**mı**, amanlık **mı?** (59-9)

"Nasılsınız, iyi misiniz?"

Mañlayından akyan gan **näme?** (29-44)

"Alnından akan kan ne?"

Vezipesinden ayırmalı diydiñ**mi?** (63-20)

"Görevinden almalı mı dedin?"

Nireden bilyeñ onı? (63-43)

"Nereden biliyorsun onu"

SONUÇ

Yaşayan lehçe ve şivelerimizden biri olan Türkmen Türkçesi, Oğuz grubuna dahildir. Fonetik ve morfolojik hususiyetler dikkate alındığında, Eski Türkçeden veya diğer Oğuz grubu lehçe ve şivelerinden farklı olan çok büyük özelliklerinin olmadığı görülür.

SESBİLGİSİ (FONOLOJİ)

1. Türkmen Türkçesinde dokuz ünlü vardır. Bunlar a,ä, e, ı,i,o,ö,u,ü ünlüleridir. ä ile gösterilen ses, Türkiye Türkçesindekinden daha geniş ve açık olan e ünlüsüdür.

2. Asli ünlü uzunluğu muhafaza edilmiştir. Uzunluklar anlam ayırt edici mahiyettedir ve fonolojik olarak geçerlidir. Asli uzunluğun bakiyesi olan diftonglar yazıda gösterilmiştir.

3. Türkçenin temel kurallarından biri olan damak uyumu, Türkmen Türkçesinde de kuvvetle tezahür eder, uyum alınma kelimelerde de kendini gösterecek seviyede ileridir. Türkiye Türkçesindeki dudak uyumu Türkmen Türkçesinde de görülür.

4. Metne, dolayısıyla Türkmen yazı diline bağlı kalındığında, kök hecesinde yuvarlak ünlü bulunduran kelimelerin dudak uyumuna girmediği görülür. Oysa, Yakut-Altay ve Kırgız Türçelerindeki Dudak Uyum (Labial Attraction) Türkmen konuşma dilinde de ileri derecede mevcuttur ancak yazıya aksettirilmemiştir.

5. Türkmen Türkçesinin kendine has ünsüzleri on sekiz tanedir: p,t, k, ç, d,

g, c, s, z, ş, m, n, ɲ, r, l, y, w

f, v, ts, h, şç ünsüzleri yabancı kaynaklıdır.

Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayıp, ağızlarda kullanılan ɲ ünsüzü, Türkmen yazı dilinde mevcuttur.

Türkiye Türkçesi alfabesinde olduğu gibi; Anadolu ağızlarında görülen hırıltılı gırtlak h'si ile h; ince g ve kalın g, ince k ve kalın k, Türkmen yazı dilinde de ayrı ayrı değil, tek işaretle gösterilmiştir. Kalın ünlülerin yanındaki g ve k kalın, ince ünlülerin yanındaki g ve k incedir.

s ve z sesleri Türkmen Türkçesinde daima peltektir.

6. Türkmen Türkçesinde oldukça farklı bir ünsüz uyumu vardır. Alınma kelimeler de dahil olmak üzere, kelime tonlu bir ünsüzle de bitse, tonsuz bir ünsüzle de bitse gelen ekin ünsüzü daima tonludur.

7. Metinden doyasıyla Türkmen yazı dilinden hareket edersek ünsüz benzeşmesi hadisesinin pek seyrek olduğunu görürüz. Oysa, konuşma dilinde ileri kabul edilebilecek bir seviyede, ünsüz benzeşmesinden söz etmek mümkündür, ama bu hadise-dört örnek haricinde-yazıya aksettirilmemiştir.

8. Türk dilinde umumi bir temayül olan tonlulaşma, Türkmen Türkçesinde oldukça yaygındır, t ve k ünsüzleri kelime başında veya iki ünlü arasında tonlulaşarak d ve g olurlar. Ancak Eski Türkçe kelime başı k'nin ince-ünlülü kelimelerde, (köynek, kiçel, gibi); Eski Türkçe kelime başı t ile iki ünlü arasındaki t'nin, kalın veya ince ünlülü kelimelerde (tap-, otag, tiken, ötünç, gibi) istisnai olarak değişmeden kaldığı görülür.

9. Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesindeki #y Türkmen Türkçesinde devam

etmektedir.

10. Eski Türkçe **d**/ler **y**/ olmuştur.
11. Eski Türkçe **#b**' ler korunmuştur.
12. **m b** değişmesinde **m**'den yanadır.
13. Arapça ve Farsça'dan giren kelimelerdeki **f**'ler **p** olmuştur.
14. Arapça kelimelerdeki ayın sesi (ع, ٱ) genel olarak **g** olmuştur. (Kur'an: gurhan; şa'ir: şahr gibi **h**'ye tekabül eden örnekler de vardır.)

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

1. Çokluk eki **+lAr**'dır.

2. İyelik ekleri:

+ (I)m	+ (I)mIz
+ (I)ŋ	+ (I)ŋIz
+ (s)I(n)+	+ lArI(n)+

3. Hal Ekleri:

Yalın hal	: O
İlgili hali	: + (n)Iŋ
Yükleme hali	: + (n)I
Yönelme hali	: + (y)A
Bulunma hali	: + dA
Arılma hali	: + dAn
Vasıta hali	: bilen
Eşitlik hali	: + cA

6. Fiillerin şahıs ve kiplerle çekimlenişi şöyledir:

Görülen Geçmiş Zaman:

-D+

Im	Ik
Iŋ	IŋIz
I	+ lAr

Duyulan geçmiş zaman:**-İpdİr+****In****Is****-****sııIz****-****-****Geniş zaman:****-(A)r+****In****Is****sıı****sııIz****-****+IAr****Şimdiki Zaman:****-yAr+****In****Is****sıı****sııIz****-****+IAr****Gelecek Zaman:****-cAk**

Gelecek zamanın çekiminde şahıs ekleri kullanılmaz. Onun yerine, fiilin başına şahıs zamirleri getirilir.

Şart:

-sA+	
m	k
η	ηIz
-	+lAr

Gereklilik:

-mAIdIr+	
In	Is
sIn	sInIz
-	+lAr

Emir kipi ekleri:

-AyIn	-All
-gIn/-Ay/0	-In/-veri
-sIn	-sIn+lAr

Olumsuzluk eki **-mA'**dır

Şimdiki zamanın olumsuzu fiile ok (<yok) eki getirilerek yapılır. Geniş zamanın olumsuzu 1. ve 2. şahıslarda -mAr, 3. şahıslarda -mAz eki ile yapılır.

8. En işlek isimden isim yapan ekler: +çI +dAş, + II, + IIk +rAk, +sIz'dır.

9. En işlek isimden fil yapan ekler: +IA, +IAn-, +laş-'dır.

10. Mastar eki:- **mAk'dır**.

11. En sık kllanılan sıfat-fiil ekleri: **-Ar, -yAn, -dIk, -mAdIk'dır**.

12. En sık kullanılan zarf-fiil ekleri:: **-AndA, -kA, -mAn -(y) (I) p'dır**.

13. **-sA** eki, yan cümle yüklemi olduğunda şart anlamında zarf fiil görevindedir.

14.En işlek geçişli ettirgenlik ekleri **-Ir-, -D-, -Dİr-'dır**.

15. Şahıs zamirleri:

men	biz
sen	siz
ol	olar'dır

16. Dönüslülük zamiri **öz'dür**.

CÜMLE BİLGİSİ (SENTAKS)

1. Bol miktarda, isim ve sıfat tamlamaları ile, ikileme kullanılır. İkilemelerin teşekkülü, fonetik yapı özelliklerine göre ve ünlü -ünsüz sırası esasında dizilmiş olup genel kurala uygunluk gösterir.

2. Cümle yapısı, Türk Dilinin genel cümle yapısından farklı değildir. Kurallı cümlelerde yüklem sonda ve vurgulanmak istenen unsur, yüklemnin önündedir. Devrik cümle örneklerine, şiirlerde ve konuşma cümlelerinde rastlanır.

3. Sıralı ve bağlı cümleler oldukça sık kullanılmıştır.

4. Cümlelerde genel olarak tasvir unsurlarının fazlalığı dikkati çekmektedir.

Türkiye Türkçesi, Azeri,, Güney Kırım, Gagauz, Horasani ve Halaçça ile birlikte Oğuz grubuna dahil olan ve yaklaşık 500.000 kilometrekarelik bir alanda üç milyondan fazla kişi tarafından konuşulan Türkmen Türkçesi, gerek fonetik, gerek morfolojik gerekse sentak açılardan Türk Dilinin ana sistematığıne uygunluk göstermektedir. Kelime hazinesindeki bir takım farklılıkları, içinde bulunduğu coğrafya ve ister istemez etkisinde kaldığı siyasi ve kültürel şartlarla izah etmek mümkün ve makuldur.

Bu çalışma boyunca tesbit ve tayin edilen hususiyetlerden, gerek karşılaştırmalı Türk Dili araştırmalarında gerekse Oğuz grubunun gramatikal açıdan benzer ve farklı yönlerinin ortaya çıkarılmasında faydalanılabilecektir.

SÖZLÜK

DEYİM ve ATASÖZLERİ

A

- a: (108,53) a, ay!ünlem,
- āban-: (23,3) üstüne kapan-ört-,
- ābatlık: (101,1) refah, abatlık,
- abay-sıyasat: (31,22) siyaset, politika,
- abır-zabır: (64,18) bağırma, kızma,
- ābray: (18,50) itibar,
- ābraylı: (13,3) itibarlı,
- acal: (37,6) ecel, ölüm,
- acı: (67,24) acı, tatsız,
- acı-nala: (96,50-51) hasret, acı,
- acı-süyci: (19,2-3) acı, tatlı,
- āç: (20,419) aç, tok olmayan,
- açar: (10,33) anahtar,
- açık: (22,18) açık, kapak olmayan-,
- açık-aydın: (108,13) açık seçik,
- açış: (53,20) icat, keşif,
- āda : (10.2) ada,
- adaca: (88,4) üstünde, üzerinde,
- adalat: (45,49) adalet,

adam ata:(k.a) (33,2) adem peygamber,

adam: (10,15) insan,

adam: (13,57) koca,

adam: (39,449) hemşeri, köylü,

adamçılık: (74,44) insanlık, insanlık hali,

adamh r: (79,24) vampir,

adamk r ilik: (61,46) insanlık, insaniyet,

adamzat: (100,49) insan oğlu,

adatı: (15,16) adet, alışkanlık,

 dil: (27,39) adil, adaletli,

adına d n-: (10,15) adına hayran ol-,

 ga: (14,30) agabey, büyük kardeş,

agaç yuvdan yalı bol-: (57,40) sopa yutmu  gibi dur-,

agaç: (28,47) a a ,

ag r k: (22,21) acele eden, sabırsız,

 gı: (16,32) a ıt, feryat,

 g l: (98,34) açıl, ahır,

agıp-dön-: (30,6) dolaş-, boş boş gez-,
 ağır mähelle: (36,57) kalabalık,
 āgır: (19,9) ağır, zor,
 ağır: (28,1) ç.ok, fazla,
 āgır-paygır: (59,13) ağrı, acı,
 ağız: (12,16) ön, ön taraf,
 ağız: (25,4) kapl,
 ağla-: (16,33) ağla-,
 ağılamcıra-: (13,44) ağla-,
 agram: (30,43) ağır, ağırlık,
 agras: (38,38) edepli, terbiyeli, ağır davranan,
 agraslık: (79,55) Hüzün, keder-,
 agrıt-: (10,31) incit-,
 agrıtman-incatman (10,31) agrıtıp incitmeden,
 agşam: (46,26) akşam,
 agşamlık: (14,20) akşamleyin,
 agtar-: (18,43) çevir-aktar-,
 agtar-: (34,42) 1. aktar-, çevir-,
 agtar-dün̄der:(72,9-10) aktarıp dön-,
 agtık: (17,38) torun,
 agza-: (45,39) ağıza al-, söyle-,
 agzalalık: (43,46) küskünlük, kırgınlık,

agzıbir: (64,7) birlik, bütünlük,

agzını övelt-: (24,28) ağzını büz-,

agzısarı: (59,28) ağzı süt kokan,

ah: (13,27) ah! ünlem,

ahānde geple-: (16,16) içini dök-,

ahbetin: (22, 38) neticede, son olarak,

ahē: (22,50) yön, mecra,

ahı-nala: (42,41) ah,feryat,

ahı-pigan: (54,7) ah ü figan,

ahırı: (15,50) sonuçta, neticde,

ahırzaman: (88,15) kıyamet, ahir zaman,

ahmal: (45,57) ihtimal, muhtemel,

ahmır: (19,15) esef, yazık,

a-hov: (22,38) hey!, ey!,

ahun: (17,17) Türkmenlerde, yüksek sademede din adamı,

āk goyun ber-: (96,8) Ak koyun kes-,

āk: (16,28) ak, beyaz,

akaba: (72,30) daima akan, sürekli akıp duran,

akga-: (87,36) ağabey, abi,

akıl iş et-: (11,24) akıllılık et-,

akıl kāsası dol-:(69,6) kamilleş-, olgunlaş-,

akıl yetir-: (15,9) Akıl erdir-, akıl yetir-,

akıllı-başlı: (15,34) akıllı uslu,

akıllıca bol-: (91,19) aklını başına topla-,

akıl-payhas: (30,1) akıl feraset,

akım: (87,53) akıntı,

akıt-: (38,52) akıt-,

akla-: (105,9) akla-, temize çıkar-,

aklı-gızılı: (46,48) akı kızılı,

aklık: (36,22) harçlık, para,

aklı-sarı: (66,26) akı sarı,

akmaral (k.a) (42,20) Akmaral,

aksakal: (34,16) aksakal, aksakallı, yaşlı,

al sal-: (52,44) yalan söyle-,

al-: (11,8) al-,

al: (80,14) hile,

āla yaz: (26,41) ilk bahar,

alaṇ: (20,46) alan, meydan,

alaṇ: (44,36) devir, zaman,

ālabahar: (80,31) ilkbahar,

- ala-böle: (12,41) şöyle veya böyle,
 ala-böle: (76,41) sanki, neredeyse,
 alaç: (22,1) çare, derman,
 alada: (14,30) kaygı,
 alagada: (70,39) daima, sürekli,
 alagöz bak-: (93,24) yangözle bak-, ihtiyatlı davran-,
 alarıl-: (22,47)yan yözle bak-, sinirlen-,
 alarıl-: (70,35) gözlerini ağart-, ters ters bak-,
 alart-: (22,16) Ağart-,
 ala-tozan: (49,45) toz duman,
 alav: (95,25) alev, ateş,
 ala-yaz bol-: (89,19) neşelen-, keyiflen-,
 albay: (15,6) zayıf,
 alçak: (78,48) mülayim, uysal,
 alcıra-: (29,2) şaşır-, hayret et-,
 alcırat-: (18,36) üstüne düş- ısrar et-,
 alda-: (30,55) aldat-, kandır-,
 aldavçı: (30,55-56) yalancı, hilekar,
 aldım-berdim: (11,54) alelacele, çabuk,
 aldır-: (16,17) kaybet-, elinden çıkar,
 aldır-: (48,3) aldır-, dikkate al-,

aldıran: (13,43) ardından kovan,

āl-elvan: (104,50) renkli, her renkte,

alem: (11,5) dünya,

alem-cahan: (11,5) dünya alem,

āl-gızıl. (35,15) al kızıl, kıpkırmızı,

alham (ö.a) (96,32) fatiha suresi,

ālım: (10,9) alim, bilgin,

alın: (33,3) ön, ön taraf,

alış-: (12,57) alış-,

alkaş: (22,11) sarhoş, ayyaş,

alkış ayt-: (81,49) alkışla-, övgülü söz söyle-,

alkış: (38,32) alkış, övgü,

Alla: (16,13) Allah,

Allatagala: (12,2) Allahu Teala,

allovarra: (27,19) uzak, uzakta olan,

alma: (46,48) elma, elma ağacı,

alḡasa-: (87,6-7) yıkıl-, düş-,

al-petinden al-:(88,43) cevap ver-, karşılığını ver-,

altıncı: (109,6) altıncı,

altmış: (59,32) altmış,

āl-yaşıl: (101,54-55) al yeşil,
 -am: (13,20) dahi, de, da manası veren son ek-,
 aman sakla-: (15,51) kurtar-, koru-,
 aman-esen: (12,12) sağ salim
 amatlı: (14,6) sakın,
 amatlı: (24,7) kolay, rahat,
 Amerika (y.a): (10,1) Amerika,
 ana: (54,34) ancak, fakat,
 ancayın: (66,45) iş sahibi, mesleği olan,
 anık: (47,29) açık, kesin,
 anıkla-: (10,10) açıkla-,
 Annam Magazinci (k.a): (12,22) Annam Dükkancı,
 ant: (34,22) ant, yemin,
 an: (16,1) hatır,
 anşat-anşat-: (20,26) yüce yüce, büyük,
 anını bulaştır-: (69,44) kafasını karıştır-,
 anır: (17,17) öte, geri,
 anır: (33,17) art, arka,
 ankası aş-: (48,26) buna-, kafası çalışma-,
 anlat-: (60,22) anlat-, söyle-,

añrık: (54,25) uzak, uzakta olan-,

añruç: (34,32) öteki uç-,

añsat: (13,16) kolay,

añsat-añsat: (26,48) kolay kolay,

añşır-: (96,21) anla-, idrak et-,

ap-a añ: (16,1) hatır,

añını bulaşdır-:(69,44) kafasını karıştır-,

añır: (17,17) öte, geri,

añır: (33,17) art, arka,

añkası aş-: (48,26) buna-, kafası çalışma-,

añlat-: (60,22) anlat-, söyle-,

añrıbaş: (77,23) en son, en yeni,

añrık: (54,25) uzak, uzakta olan-,

apı-tupan: (30,9) tufan kıyamet,

āra goş-: (71,30) araya kat-, araya sok,

āra: (10,11) ara,

āra: (12,16) ara, arası,

araçak: (43,50) ara, aralık,

arak: (73,40) votka,

arak: (76,1) içki, rakı,

āralaş-: (62,18) yakınlaş-,

āram: (101,39) ferahlık, rahatlık,

aram: (16,44) rahat, huzur,

arap (ö.a): (21,41) Arap,

arapça (ö.a): (21,45) Arapça, Arap Dili,

arassa: (61,15) temiz, halis-,

ārgın: (75,51) yorgun, yorulmuş,

Arhip Balçı (k.a) (12,20) Arhip Balcı,

arı öyi: (27,14) arı kovanı,

arı: (27,14) arı, bal arısı,

arka dire- (11,4) sırtını daya-,

arka: (11,4) sırt,

arkan: (29,3) gömlek, elbise,

arkan: (29,3) sırt üstü, arka üstü,

arkayın: (20,37) sakın, huzurlu,

arkayınlık: (24,29) sakinlik, sükunet,

arlaş-: (23,57) bağırış-,

arlı yıldan çık-:(16,56)bir sene yet-,bir yıl için kafi gel-

arman: (17,40) esef, yazık,

arş-kürs: (10,21-22) arş ü ferş,

art-: (31,9) art-, çoğal-,

artık: (29,6) fazla, çok,

artıkmaçlık: (49,46) fazlalık, çokluk,

artık-süüşük: (62,24) fazla, fazlaca,

arza: (15,44) dilekçe, resmi mektup,

arzılı: (53,22) aziz, sevgili,

arz-şikayat: (15,20) arz şikayet,

arzuvcıl: (103,459 arzulu, istekli,

asal: (39,20) bal, tatlı,

asgın-deramat: (86, 21) güç kuvvet,

asıl: (16,52) esas, asıl,

asıl-: (57,29) asıl-, çek-,

asılığ: (61,17) asılmış, asılı,

asılısıra-: (84,15) asilleş-,

asır: (54,1) asır, yüzyıl,

asla: (16,9) hiçbir zaman, asla,

ashyet: (36,29) asıl, esas,

asmakla-: (42,17) lafı döndürüp dolaştır-,,

āsman: (10,23) gökyüzü, sema,

ast: (10,22) alt,

āsūda: (21,4) asude, rahat,

aş-: (53,8) yol al,- var-,

āşa: (41,37) çok, oldukça,

aşak: (29,12) aşağı, alt,

aşgabat (y.a) (17,11) Aşkabat şehri,

aşhana: (46,20) mutfak, aşhane,

āşıg: (25,43) aşık, meftun,

aşığı alçı gop-:(32,33) oralı olma-, birşey olmamış gibi

āşık- maşşuk: (66,26) aşık maşuk,

aşık: (28,249) kemik, aşık kemiği,

aşını birikdir-:(15,30) bir araya toplama-

āt ber: (11,39-40) isim ver-,

at çap-: (52,54) at koştur-,

at gaytarım uzaklık: (12,33) at gezisi kadar uzaklık,

at tezegini gurutman:(14,50-51)çok kısa bir zamanaralığında,

at: (12,33) at, kısarak,

āt: (17,37) isim, ad,

at-: (84,43) silahla vur-,

ata: (10,25) ata, ced,

ata-baba: (10,38) ata, ced,

ata-ene: (20,539) ana baba,

Atakov (k.a): (50,27) Atakov,

atala-: (15,8) ısrar et-,

atam: (29,10) ata, ced,

ataş: (44,46) ateş,

atıgsa-: (103,21) at-, atıp dur-,,

atır: (46,39) kolonya, parfüm,

atlan-: (13,56) ata bin,

ātlandır-: (32,27) adlandır-, isim ver-,

ātlı-abraylı: (36,4) şanlı şöhretli,

auditoria: (50,36) anfi, sınıf,

āv: (87,49) av,

avı yala-: (34,22) yemin et-,

āv-şikar: (27,3) av,

āvu: (68,31) zehir,

āvū-: (66,14) zehirlen-,

avun-: (48,5) avun-,

āy: (21,51) ay, hilal,

ay: (40,41) ey, ünlem,

ayagal-: (26,51) tamamlı- nihayete erdir-,

ayagaldı: (64,44) her taraf, her yan-,

ayak çek-: (98,51) bir an dur-, bir süre dur-,

ayak dire-: (21,38) ayak dire-, inat et-,

ayak sekil-: (26,39) adım atıl-, giril-,

ayak: (10,40) ayak,

ayal: (13,8) eş, zevce,

ayal-ebtal (92,48) kadın, kadın kısmı,

ayan: (72,28) açık, ayan,

ayat: (18,41) hayat,

ayat: (36,21) ayet, süre,

aybıgadım: (10,21) fani, geçici,
 ayceren (k.a) (13,8) Ayceren,
 ayde-daşdan bol-:(107,15) evin etrafında ol-,
 aydılan-diylen: (12,46) söylenen, lafı edilen,
 aydım: (38,40) şarkı, türkü,
 aydım-saz: (26,42) şarkı, türkü,
 aydış: (16,54) söylenti,
 ayıl-sayıl: (28,23) açık seçik,
 ayıp: (27,12) ayıp, hata,
 ayıpla-: (50,50) ayıpla-, suçla-,
 aylan-: (10,36) dön-,
 aylav: (12,23) daire, yuvarlak,
 aylavlı geple-:(11,44) inanmadan söyle-,
 aylık: (21,4) aylık, maaş,
 aymança: (74,5) çorak, kuru,
 ayna: (19,37) ayna,
 ayıal- (62,32) kendine gel-,
 ayıalt-: (18,5) rahat bırakma-,
 ayıut et-: (41,6) ömür geçir-,
 ayra: (37,48) ayrı-, farklı,
 ayraçlık: (57,1) ayrılık, hasret,

ayratın: (44,50) farklı, değişik,

ayrı: (18,2) ayrı,

ayşı-eşret: (66,51) ayş ü işret, zevk sefa,

ayt-: (10,20) söyle-,

āz-: (29,42) kaybol-, yolunu yitir-,

āz: (64,17) az, eksik,

āzalt-: (15,8) azalt-, seyrelt-,

azap: (27,39) azap, eziyet,

azar ber-: (18,47) ısrar et-,

azar ber-: (35,4)3) azap, ver-, eziyet et-,

azar: (17,29) ısrar,

āzaşıp tez-: (29,44-45) kaybol-,

āz-āz: (12,56) çok az,

āzda-kānde: (79,52) az çok, biraz,

āzdır-: (27,24) azdır-, yoldan çıkar-,

āzgıncılık: (15,13) Azgınlık,

azgırıl-: (57,41) azarla-, bağır-,

azık: (88,35) yiyecek, azık,

āz-kem: (61,18) az çok, biraz,

āzlık: (21,5-6) azınlık, azlık,

āz-ovlak: (73,42) az, biraz,

 Ä

äbede- cüybe bol-:(104,1) 1.yakınlaş-yakın ol-,

äbede-cüyce bol-:(27,23) 2. öpüşüp koklaş-,

äber-: (34,40) getir-,

äcit bilen mäcit (ö.a) (100,34) yecüc mecüc,

ädaget: (35,7) lütfen,,

ädehan: (89,21) adet, alışkanlık,

ädim: (28,46) adım.,

ägä bol-: (93,22) kork-, çekin-,

äheñ: (56,25) hal, durum,

äheñe geç-: (48,52) konuş-, laf aç-,

ähli- (62,5) bütün, hep,

ähli: (15,22) hepsi, tamamı,

ähmiyet: (70,47) ehemmiyet, dikat,

äiyaç: (28,38) tedbir, ihtiyaç,

äkit-:(36,47) 1.gönder-, sal-,

älen-: (44,13) eline al-,

älevre-: (56,5) 1.duygulan-, hislerine yenik düş-,

älliki: (66,39) çok, fazla, istediği kadar,

äpet: (60,38) büyük, ulu,

är: (13,25) erkek,

är: (36,36) ..intikam, kin,

äre çıkman oñ: (13,25) evde kal-,

äsgermezçilik: (59,33) kıymet vermeme, hesaba katmama,

äyaya-: (26,47) ayır-, sakla-,

B

ba: (31,51) vay! ey! ünlem,

babat: (50,30) konu, hadise,

bacı: (23,32) kardeş, bacı, kız kardeş,

bād: (14,43) vakit, zaman,

bāda-bat: (15,34) kesinlikle,

badı govşa-: (13,30,31) şaşırıp kal- donakal-,

bādhōvalık: (83,15) havayilik, bomboşluk,

Baffin Yeri (y.a):(10,1-2) Kanada yakınlarında bulunan bir ada,

bag: (33,34) bağ, bahçe,

bāgır: (34,18) bağır, sine,

bağış et-: (98,23) bağışla-,

bağışla-: (38,8) bağışla-, affet-,

bāglı: (21,39) bağlı, birlikte,

bāgrını tütet-:(34,18) içi yan-

bāgrı-para (80,34) bağı yaralı,

bagt: (18,30) baht, kader,

bagtlı: (106,16) şanslı, talihli,

bāha depterçesi:(51,25) not defteri, not çizelgesi,

bāha kes-: (12,48) değer biç-,

bāha: (12,48) paha, kıymet,

ba-ha: (84,25) vay vay, bak sen! ünlem,

bāhalı: (78,15) pahalı, kıymetli,

bahana: (85,51) bahane, sebep,

bak-: (11,42) bak-,

bakı: (17,26) edebi , daimi,

bakna: (41,2) bağlı, tabi,

bal tut-: (16,519) bal topla-,

bal: (16,51) bal,

bāla: (28,14) çocuk,

balak: (104,43) pantolon,

baları: (18,36) bal arası,

bāldız: (14,46) görümce,

bālık (73,51-52) balık,

ballı: (35,6) ballı, tatlı,

bār : (10,4) 1.var, mevcut,

bar-: (11,3) gel-, var-,

barabar: (44,44) 1.beraber, birlikte,

barada: (13,1) hakkında,

baragada: (45,28) neredeyse, hemen hemen,

bārça: (105,42) bütün, lep,

bardı-geldi: (12, 24) gidip gelip,

bārha: (13,24) tamamen, bütün, hep,

bārha: (28,39) oldukça,

bārha: (38,50) daha, fazla,

barıbir: (10,28) kesinlikle, mutlaka,

barıbir: (34,23) şüphe, tereddüt,

barıbir: (70,53) ne var ki,

barıpyatan: (62,55) yerinden kalkmayan, sürekli yatan,

bārla-: (27,34) incele-, kontrol et-,

barlaşdır-: (49,14) kontrol et-, tetkik et-,

barlıg: (11,15) cihan, alem-,

barmak: (12,6) parmak,

bas-: (90,48) hapset-, hapse at-,

basalık: (46,9) teselli, ümit,

başgılat-: (51,37) çığnet-, ayak altına aldır-,

basım: (12,57) tamamen,

basım: (28,50) hemen, derhal,

basım: (55,29) .hemen, mutlaka,

basır-: (48,21) bas-, bastır-,

baş bol-: (42,38) liderlik et-, önder ol-,

baş çıkar-: (29,38) bir işin içinden çık-, hallet-,

baş ur-: (11,17) baş vur-,

baş: (10,7) baş,

başa bar-: (71,16) hallol-, bit-,

başagay bol-: (52,57) uğraş-, meşgul ol-,

başagay bol:(65,40) yarış-, yarışa gir-,

başagay: (17,49) meşgul,

başagaylık: (13,34) meşguliyet, iş,

başar-: (23,37) başar-, elde et-,

başbozar: (27,18) başı bozuk, asi,

başdan geçir-: (15,38) düşün-, zannet-,

başdan sovma: (75,29) baştan savma, geçiştirme,

başga: (11,38) başka,

başı boş: (35,16) dul, kocasız,

başibitin galdırıl-:(12,33-34) terkedil-, başı boş bırakıl-,

başibitin: (105,52) sağ salim,

başına şeyle gün düş- (11,5-6) başına böyle bir iş gel-,

başla-: (11,49) başla-,

başlıg: (19,12) başkan,

başlık: (74,4) başkan, lider,

baştutan: (19,12) önder, lider,

baştutanlık: (109,13) liderlik, önderlik,

bat-: (12,11) bat-,

Batır (k.a): (56,20) Batır,

batır: (19,23) bahadır, kahraman,

batır-: (64,16) batır-, sok-,

batırgay: (19,31) aleyhte,

batlı: (18,13) hızlı,

bay sümrü-: (62,14-15) hoşuna git-, zevk al-,

bay: (66,34) daha, daha fazla,

bay-bov: (68,26) vay vay!, vay be! ünla-

bāyguş: (87,43) baykuş,

bazar: (16,56) pazar, pazar yeri,

bāari: (28,7) beri (...+den beri),

bäbek: (79,35) bebek,

bäbekhana: (56,29) doğumhane,

bāgöl: (30,11) 1.çiçek, gül,

bähbid: (15,11) ıyılık, fayda,

bähbidine yor-:(48,14) fırsat bil-,

bähbit: (26,35) korkutucu, ürkütücü,

bārda: (108,49) beride, önde,

bārde: (30,29) burada,

bārik: (31,49) bura, burası,

bās: (29,50) kafi, yeter miktarda,

bāsdir: (77,36) artık, buraya kadar.

bāşinci: (107,11) beşinci,

bāş-on: (47,24) beş on,

beden: (67,29) beden, vücut,

bedre: (29,8) kova,

bedrela-: (61,13) avla-, yakala-,

begen-: (45,44) sevin-, beğen-,

begenç: (17,38) sevinç, keyf,

begendir-: (61,45) beğendir-,

behişt: (104,22-23) cennet,

bela-beter : (15,51) bela beter, felaket,

belent: (44,44) yüce, yüksek,
 belentlik: (19,469) yücelik,
 belet: (42,9) yakın, bilen, alışkın,
 belki: (16,449) belki, belki de,
 belli: (24,31) belli, açık, kesin,
 bellik: (62,39) fikir, düşünce-,
 belli-külli fikir: (11,18) doğru yol,
 belli-külli: (11,18) belli, bilinen,
 belli-külli: (38,55) açık seçik, belli,
 bende: (11,11) bağlı, yolundan giden,
 bende: (16,14) kul, köle,
 bendivan et-: (26,44) mutabık et-, kabul ettir-,
 benican: (26,25) insanoğlu,
 ber-başagay: (20,19) heyecan telaş,
 bercay et-: (83,4) yerine getir-,
 berdaşlı: (83,13) yapılı, güzel vücutlu,
 berekellā: (12,44) sanki, güya,
 bereketli: (19,25) bereketli verimli,
 bergi-borç: (67,29) vergi borç,
 bergidār: (79,19) minnettar,
 berk: (23,43) sağlam, kavi,
 berkit-: (73,55) kuvvetlendir-, güçlendir-,

berklik-erçellik: (29,36) güçlülük, sağlamlık,

beryoza: (39,13) akağaç,

bes et-: (14,28) yet-, kafi gel-,

bes: (14,28) yeter, kafi,

beş: (12,7) beş,

bet: (16,10) kötü, yanlış,

betbagt: (29,20) betbaht, kötü kaderli,

beter: (36,23) beter, kötü,

betgüman: (58,10) 1.kötü niyet,

betlagaş: (95,50) faydasız, lüzumsuz,

betnişan: (66,23) yaratık, kötü görünümlü,

betpāl: (35,45) kötü niyet,

bey: (42,20) böyle, bu şekilde,

beygelt-: (44,38) yücelt-, büyüt-,

beyiklik: (10,30) büyüklük,

beyin: (28,12) beyin, kafa-,

beyle-beyle: (14,38) böyle böyle, bu şekilde,

beyleki : (10,7) diğer, öteki,

beyni: (59,42) beyin, kafa,

bēyt-: (13,13) böyle et-,

bezen-beslen-: (78,33) süslen-, yiyip, iç-,

bī-(<f.): (16,7) geldiği kelimeye menfilik manası katan bir önek,

bi: (52,35) bu, şu,

bıkın: (83,10) kalça,

bıtna-: (23,26) kıpırda-, kıpırdan-,

bīabray: (26,1) itibarsız, kıymetsiz,

bīadılık: (99-16) adaletsizlik,

bibi: (37,11) kutsal, azize,

bibil: (101,57) bülbül-,

biç-: (94,29) biç-, ölçüp tart-,

biçāre: (79,30) biçare, çaresiz,

bice: (20,13) pay, hisse,

bice: (92,33) leke, karalama,

biçim-ak-: (41,40) savrul-,

bīdrecik: (62,22) boşu boşuna, boş yere,

bīdert: (39,3) dertsiz, kedersiz,

bīdōlet: (57,28) şerefsiz, namussuz,

bīgayrat: (55,43) namert, döneke,

bīgerek: (23,10) lüzumsuz, gereksiz,

bīgünā: (98,15) günahsız, suçsuz,

b̄ihabar: (51,5) habersiz, haberi olmayan,

bil güç-: (65,40) kucaklaş-,

bil-: (11,9) say-, kabul et,

bil: (16,22) bel,

bil-: (82,21) bil-, anla-,

bilbil: (39,25) bülbül,

bildirme-: (27,38) farkettirme-,

bile çık-: (48,7) birlikte çık-, beraber git-,

bile: (37,44) birlikte, beraber,

bilece: (65,39) birlikte, beraber,

biledikde: (106,1) birlikte, beraber,

bileleş-: (72,11) birleş-, biraraya gel-,

bilelikde: (96,17) birlikte, beraber,

bilen: (17,19) ile, birlikte,

biler-eder: (11,45) anlaşılır, bilinen,

bilesigelicilik: (13,27) öğrenme isteği,

bilet: (41,37) kart, kimlik kartı-,

bilgiç: (45,38) bilen, bilgiç, bilgili,

bilim: (19,43-44) bilgi, bilim,

bilmädiksira-: (87,51) bilmezlikten gel-,

bīmar: (42,54) hasta, zayıf,

bīna edil-: (59,50) bina edil-, kurul-,

bīnamıs: (35,54) namussuz,

bīnamıslık: (34,18) namussuzluk, terbiyesizlik,

binyād: (26,47) duvar,

bīperva: (70,9) pervasız, korkusuz,

bir çaklar: (45,25) bir zamanlar,

bir çat açmadık bol-: (16,26-27) aynı olma-, benzeme-,

bir hili: (14,37) bir türlü,

bir vaktki: (14,48) bir zamanlardaki,

bir: (10,13) aynı,

bir: (26,30) sadece, yalnız,

birazrāk: (61,30) biraz daha, birazcık,

birbada: (15,21) bi anda,

birçaklar: (14,56-57) bir zamanlar,

bircigem: (51,51) bir kere bile, asla,

bircik: (42,21-22) asla, hiçbir zaman,

birden: (13,31) birden, aniden,

- birden-biri: (37,36) birinden biri,
- birdir-yarımı: (27,38) herhangi biri,
- birentek: (48,12) bir tanesi, birisi,
- birgiden : (14,42) yeni, taze,
- birgiden: (58,30) daha birçok, daha başka,
- birhayuk: (87,22) bir müddet, bir süre,
- birhili: (56,39) bir şekilde, bir türlü,
- biri : (10,4) bir tanesi,
- birin-birin: (56,45) tek tek, birer birer,
- birinci: (26,10) ilk, birinci,
- birki: (15,54) bir iki, birkaç,
- birküç: (14,36) birkaç,
- birlâş: (38,38) bir an,
- birleştir-: (103,51) birmleştir-, bir araya getir-,
- birmahal: (61,50) bir müddet
- birnäçe: (17,449) birçok,
- birnäçe: (48,9) birkaç,
- birnäme: (15,6) bir an, bir anda,
- birsalım: (29,7) bir an, bir müddet.
- birtopar: (15,53) bir gurup,
- bırugsat: (11,36) izinsiz,

birvagt: (42,57) bir an, bir vakit,

biryan ucundan oka-(11,35-36) baştan sona oku-,

bişir-: (10,39) pişir-,

bişir-: (69,46) bitir-, tamamla-,

bitevileş-: (71,49) birlik ol-, biraraya gel-,

bitginli et-: (11,48-49) yürekten inan-,

bitir-: (23,49) bitir-, hallet-,

biyz: (37,53) bez, kumaş,

bīzār bol-: (76,3) yorul-, bıkmak,

bīzar: (58,14) habersiz, gâilesiz,

bizar-peten: (18,34) ısrar, zorlama,

biziñ: (40,25) bizim,

bog-: (43,19) boğ-,

bogun: (20,27,88) sebep, etki,

bokurdak: (29,21) boğaz, gırtlak,

bol-: (10,12) ol-,

bolanok: (48,38) olamaz,

bolgusız: (68,20) gereksiz, boş,

bolgusuz: (15,14) iyi olmayan, hoş olmayan,

bolup çık: (10,12) olup çık-,

bolup yörü-: (10,18) devam et-,

bolya: (84,51) tamam, peki,

bör: (71,11) olur, tamam,

borç: (91,,9) vazife, yapılması gereken şey,

Bolşevik (ö.a) (92,56) Bolşevik,

bolşı-bolşı: (14,34) olduğu gibi,

boşa-: (14,47) kurtul-,

boşaga: (102,15) kapı, giriş-,

boşat-: (28, 43) ateş et-,

boşluk: (32,23) boşluk,

boy: (46,36) boy, endam,

boydaş: (46,36) aynı boyda,

boynunı gışart- (12,10) boynunu bük-,

boyun: (63,52) boyun,

boyur-boyur: (16,23) sıra sıra, dizi dizi,

bozaga: (94,30) kapı önü, eşik,

bozla-: (38,41) bağır-,

bök-: (80,7) sıçra-,

böl-: (22,47) böl-, keş-,

bölek: (28,17) bölüm, parça,

bölek-bücek: (90,18) bölük pörçük, parça parça,

bölünüşik: (65,11) bölünme, paylaşma, .

börek: (76,15) börek,

böve-: (85,28) önünü tut-, engel ol-,

bövri yoknasız:(58,11) kötü fikirli, hain kalpli,

bövsül-: (42,35) açıl-, hizmete sunul-,

bövür: (70,35) böğür,

bu: (10,24) bu,

bugay: (40,26) bugday,

bugday: (10,38) buğday,

Buhara (y.a): (15,26) Buhara,

bukdaklaş-: (13,47) toparlan-,

bukı: (27,41) siper, gizlenilen yer,

bukul-: (40,11) bükül-, saklan-,

bula-: (15,6) karış-,

bulak bol-: (96,32) su gibi çağıl-da-,

bulam-bucar: (90,43) karmakarışık-,

bulam-delem: (59,41) karışık,

bulançak: (30,5) bulanık, bulanmış-,

bular: (14,23) bunlar,

bulaş-: (23,24) bozul-karış-,

bulaştır-: (15,48) karıştır-, boz-,

bulut: (105,36) bulut,

bur içinden: (76,56) tam isabet, ta kendisi,

burç: (22,23) yedi türlü kokusu olan bir tür ot (Reyhan?)

burk ur-: (46,42) yayıl-, dağıl-,

burun: (29,13) burun, .

bus-: (62,2) sık-, kıs-, .

bus-: (73,31) sus-, sus pus ol-, .

buşluk: (54,27) müjde,

butna-: (45,29) kıpırda kımıldan-,

buvurda-: (102,11) aydınlan-,

buyan köki: (15,3) meyan kökü,

buyan: (15.3) meyan ağacı,

buycañç: (43,5) kıvanç, sevinç,

buyruk: (50,49) emir, buyruk,

buysan-: (78,28) magrur ol-,

buysaңlı: (18,49) neşeli,

buyur-: (72,56) buyur-, emret-, .

buz: (16,25) buz,

bük-: (12,6) bük-,

büren: (20,26) bürün-,

bürünç : (10,3) pirinç madeni,

bürüşdir-: (29,55) buruştur-,

bütün: (18,56) bütün,

bütün: (39,18) bütün, hep,

C

cabcın-: (19,41) karşılık ver-, sözle satış-,

cādıgöy: (96,36) efsun, büyü-,

cādılan-: (62,32) büyülen-, efsunlan-,

cādılı: (42,52) büyü, sihirli,

cāgilde-: (55,2) ağla-, bağır,

cahan: (19,22) cihan, dünya alem,

cahankeşde: (39,19) veli, evliya,

Cahansoltan ece (k.a): (12,222) Cihansultan Teyze,

cāhet: (92,16) cihet, yön,

cahıl: (21,21) yaşı genç, cahil,

cak-cakla-: (104,25) kahkaha at-,

cakın-: (46,339) bul-, ele geçir-,

calay: (86,29) kendine güvenen, gösterişli,

calayca: (46,40) bakımlı, kendine dikkat eden,

cam: (33,21,) cam,

can et-: (54,6) uğraş-, gayret et-,

can: (18,12) can, hayat,

can: (20,10) sevgi, şefkat anlamı katan söz,

canagırlı: (68,15) aciz, güçsüz,

canāver: (61,29) hayvan,

candar: (40,47) canlılar, mahlukat,

canhovlu: (31,42) can havli, can korkusu,

canık-: (89,16) samimi ol-, içten ol-,

canlı: (62,9) canlı,

can-ten: (21,6) 3. can ten, vücut,

cañ: (12,34) zil, çan,

cañet-: (24,49) telefon aç-,

car bol-: (14,11) duyul-,

cay bol-: (29,319) itibarsız gel- önem verme-,

cay: (12,36) .bina,

cay: (57,14) oda,

cayla-: (36,40) göm-, defnet-,

cādira-: (17,22) konuş-, hecele-,

cāhennem : (16,34) cehennem,

- cebir-cepa: (46,7) cevr cefa,
 cebislik: (75,5) beraberlik, birlik,
 cebr: (99,52) zorluk, eziyet,
 cedel: (11,51) tartışma,
 cedirdeş-: (78,48) konuş-, muhatap ol-,
 cegildi: (10,29) ses, bağırıtı,
 celegay: (14,1) çöplük,
 celegay: (37,1) .yol, güzergah,
 celey: (73,26) kadın, eş, sevgili,
 cellat: (81,13) cellat,
 celpet-: (86,25) uğraştır-,
 cem bol-: (23,29) toplan-, bir araya gel-,
 cem: (20,5) bir araya gelmiş toplanmış,
 cemle-: (72,12) topla-, biraraya getir-,
 cenayat: (11,31) cinayet,
 cenayatçı: (90,2) katil,
 cennet: (20,40) cennet,
 cenşel: (15,35) diken, ot çöp-,
 cenşellik: (18,18) ormanlık,

ceñnellik: (43,41) ağaçlık,

cep-sag: (29,37-38) sağ sol, uç köşe,

ceren: (35,17) ceylan,

ceset: (38,5) ceset, gövde,

ceyhun(y.a): (17,10) Ceyhun ırmağı,

ceza: (27,48) caza,

cıglim tut-: (26,39) toplan-, biraraya gel-,

cıglim: (26,39) toplanma, biraraya gelme-,

cıklañ: (67,7) gözetle-, gizlice bak-,

cılav: (59,11) yular, ip,

cın ur-: (61,51-52) çarpıl-, cineçarp-,

cın: (61,51) cin, peri,

cınla-: (46,20) cin gibi ol-, uyanık ol-,

cın: (104,49) ses, ses seda,

cibrin-: (88,47) haykır-,

cigerbent: (104,35) iç, gönül,

cigi: (13,15) kız kardeş,

cigi: (56,31) küçük kardeş,

cikme-cik: (60,10) teker teker, bir bir,

cogapkär: (21,24) sorgu, sual,

cogapkarçilik: (74,4) sorgu,

cora: (13,17) kız arkadaş,
 coralı-dereceli:(78,52) gösterişli, alımlı,
 covran-: (18,56) pay al- hisse al-,
 cöhit: (33,30) yahudi,
 cuda: (11,39) çok, oldukça,
 cuvan: (29,1) genç, genç kız,
 cuvanlık: (45,27) gençlik, tazelik,
 cübüt: (60,29) çift, iki tane,

 cüllüğünü kesdir-(17,29) sünnet ettir-,
 cümle: (11,53) cümle,
 cümle-cahan: (102,6) bütün cihan, bütün alem,
 cümmüş: (28,11) cümbüş, coşku,

 cümşülde-: (42,15) korkudan titre-,
 cüp yürek nusgası: (104,3) gönül birliği, aşk,
 cürlük: (27,36) dikkat, ehemmiyet,
 cüyrä-: (54,44) çürü-,

Ç.

çabala-: (52,10) çabala-, gayret et-,
 çabalan-: (44,21) dön-, debelen,

- çāg: (17,57) vakit, zaman,
- çag: (17,38) had, sınır,
- çag: (78,44) çok, fazla,
- çāga dogrulyan öy:(55,2) doğumhane,
- çāga: (16,23) çocuk, evlat,
- çāgalar öyi: (79,369) çocuk yuvası, yetimhane,
- çāgalı-çugalı: (84,56) çoluk çocuk sahibi,
- çāgalık: (33,10) çocukluk, cahillik,
- çāgrıl-: (21,48) çağrıl-, davet edil-,
- çagşa-: (55,50) çök-, yıkılıp toprağa karış-,
- çāğır-: (11,12) çağır-,
- çāk: (38,9) an, zaman,
- çak-: (48,5) vur-, kak-,
- çakılıg: (18,35) söz, düşünce,
- çakıt-: (68,13) arı tarafından sokul-,
- çakla-: (101,13) düşün-, tahmin et-,
- çaknel-: (69,56) ikna ol-,
- çal-: (12,23) dolan-,
- çal-: (50,14) takip et-,
- çalaca: (22,21) hızlıca, çarçabuk,
- çal-çalt: (47,14) hızlı hızlı,
- çalgırt-: (38,25) geçir-,

çalıber-: (12,50) takip et- izle-,

çalıkdır-: (82,8) düzelt, düzenle-,

çalım et-: (44,44) benze-,

çalım: (29,42) benzer, gibi,

çalımdaş: (54,15) benzer, eş,

çalımdaşlık: (99,34) benzerlik, denklik,

çalt: (103,27) çubuk, hızlı,

çaltlık: (15,56) çabukluk,

çamat (ö.a): (76,48) çamat,

çañcarla-: (69,55) suratı asıl-, hoşnut olma-,

çañ-toz (46,21) toza bulanma,

çapat: (51,43) kor, alev,

çapıl-: (28,46) kesil-, vurul-,

çapraz: (58,53) tezat, ters,

çār: (17,12) dört, dört taraf,

çare: (16,17) çare, derman,

çat-: (75,9) birleştir-, bir araya getir-,

çatlış-: (11,27) karış-,

çāy: (46,34) çay,

çayıl-: (45,40) yayıl-, dağıl-,

çayka-: (37,35) karıştır-, kurcala-,

çaykan-: (88,4) dalgalan-, çalkalan-,

çaylaş-: (58,18) karşılıklı çay iç-,

çay-payı: (48,43) bir yudum çay,

çära-: (72,34) çaresine bak- çare ara-,

çäresini gör-: (63,24) cezalandır-, ceza ver-,

çäresiz: (37,29) çaresiz, dermansız,

çārşenba: (13,21) çarşamba,

çek-: (11,16) çek-,

çekeleşdir- (35,27) çekiştir-,

çekge: (11,43) tokat,

çekin-: (15,24) çekin-, kork-,

çekip-çıda: (100,52) dayan-, tahammül et-,

çem: (35,27) 1.herhangi, herhangi bir,

çemeleş-: (47,36) ilgilen-, üzerinde dur-,

çemeleş-: (71,12) çöz-, hallet-,

çemeli: (80,3) benzer, gibi,

çen: (85,17) son, netice,

çen-çak: (11,48) ön art, hedef taraf,

çen-çak: (71,50) had hesap,

çene: (13,51) çene,

çenli: (15,9) kadar,

çenrak: (87,6) köşe, uç,

çermä: (104,43) sıyr-, çek-,

çeşme: (37,5) çeşme,

çet: (17,8) etraf, civar,

çet: (34,38) yabancı, el,

çet: (42,43) uç, kenar,

çibşıldı: (28,39) çiturtı, ses,

çıda: (41,2) tahammül et-, dayan-,

çığ: (38,34) çig, çig tanesi,

çıgcar: (33,47) buğulan-, yaşla dol-,

çikalga: (72,25) çıkış-,

çıkar: (13,46) çıkar-,

çıkarın: (6,4) soyun-,

çıkdaca gal: (74,55) masraf et-, para harca-,

çıkdacı: (42,36) para, masraf,

çılşır: (29,57) zorlaş- karış-,

çılşırımlı: (69,1) karışık,

çım-pıtrak: (22,51) darmadağın, parça parça,

çın: (11,6) hakikat, doğru,
 çınırğa-: (42,11-12) hakiketleş-, doğrulan-,
 çınırgat-: (15,40) gerçekleştir-,
 çınlakay: (11,49) samimi olarak, içten,
 çırşsa-: (72,42) havla-, hırla-,
 çıpbakay-çın: (86,51) gerçekten, hakikaten,

çıra: (28,7) ışık, lamba,
 çır-çırşak: (35,41) perme perişan,
 çır-çıtır: (64,14) sürekli, daima,
 çırmaşık: (13,33) sarmaşık,
 çırpın: (38,51) çırpın-,
 çıtıl-: (106,25) sitem et-, kaşını çat-,
 çızığ: (11,10) sınır, had,
 çızığından çık-: (11,10) çığırından çık-,

çig-çarsı: (97,12) ham, hamlık,
 çigit: (46,7) çekirdek,
 çikciki: (19,38) serçe, serçecik,
 çim: (35,19) çim, çimen,
 çınarkan: (35,32) arka üstü, sırt üstü,
 çınarkan: (57,15) sere serpe,
 çıneril-: (16,31) çekin-,

çinçiril-: (58,38) şaşır-,

çirkin ses: (13,36) çığlık, feryat,

çiş kakıl-: (28,2) şiş bat-,

çiş: (28,2) şiş, örgü şişi,

çiş-: (41,43) şiş-,

çoğutdur-: (32,49) çömel-, dizlerinin üstüne otur-,

çokay-: (84,11) haber yetiştir-,

çokla-: (29,57) güman et-,

çokun-: (72,43) haç çıkar-,

çola-: (12,5) uyuş-,

çola: (13,13) çorak, ıssız,

çolaş-: (13,33) sarıl-,

çommal-: (86,4) çömel-, çök,

çopan: (23,7) çoban,

çök-: (29,12) çök-, otur-,

çöl: (46,6) çöl, sahra,

çöl-beyevan: (81,11) çöl, sahra,

çöp dövlen yalı et-: (33,16) hazır cevap ol-,

çöp: (12,12) ot,

çöp-çalam: (31,55) çörçöp, ot çöp,

çöp-çör: (86,57) çörçöp, ot çöp,
 çörek: (14,29) ekmek,
 çöşla-: (20,17) çöz-aç-,
 çövca-: (57,38) üstüne gel- tahrik et-,
 çöz-: (15,22) çözümle-, çöz-,
 çugdamlay-: (70,16) süz-, incele-,
 çugut-: (60,50) büzüş-,
 çukur: (52,15) çukur, kuyu,

çuñ: (37,24) derinlik, iç taraf,
 çuññur: (69,2) derin,
 çuv: (16,28) yuvarlak, toplu,
 çuval: (22,3) çuval, torba,
 çuv-yalañaç: (86,19) çırılçıplak,
 çuvun-çıda-: (15,18) sabır tahammül et-,
 çüflen: (80,31) gevşe-, eri-,
 çüm-: (36,31) bat-, içine dal-,
 çümdür-: (35,36) batır-, bandır-,
 çümdürül-: (82,5) batırıl-, yıkan-,
 çümmücek: (80,52) zerre, tane,
 çümmüklä-: (29,38) tart-, ölçüp biç-,

çümmükla-: (85,44) çimdikle-, etini kıvrır,

çünki: (27,12) çünkü,

çünke gaba-: (63,33) köşeye sıkıştır-,

çüpre-: (55,11) çürü-, çürükleş-,

çür baş: (81,36) tepe, üst,

çürt-kesik: (50,35-36) açık, net olarak,

çüt: (101,51) en üst, üstte olan,

çüv: (21,16) talih, şans,

çüven: (87,30) talihli, şanslı,

çüyle-: (109,18) çivile-, çak-,

çüyşe: (73,44) şişe,

D

dāban: (84,569) taban, ayak tabanı

dāb-dessur: (98,27) emir yasak,

dād: (67,26) imdat, yardım,

dadı-peryat: (54,8) feryat, figan,

dag: (64,31) dağ,

dāga-: (22,54) dağıl-, parçalan-,

dağar: (18,579) yenik, mağlub,

dağarman: (97,1) küçük tepe,

dāgaş: (56,6) dağıl-, ayrıl-,

dagda-düzde: (81,11) dağda ovada,

dagı. (44,259) dahi, de, da,

dagı-duvara: (48,20) bundan böyle, şimdiden sonra,

dagıt-: (23,11) dağıt-,

dağ: (46,6) dağ, tepe,

dağda-düzde: (39,36) dağda bayırda,

dağla-: (32,4) yarala-,

dahıl : (15,22) dahil, içinde olan,

dahıllı: (51,13) dahil olan, ait,

dak-: (41,16) tak-,

dalaş-: (30,4) birini çekiştir-, oyun et-,

dalda: (33,9) yardım,

dam-: (17,5) damla-, düş-,

damca: (37,7) damla,

dānā: (69,19) ermiş, derviş,

dane: (61,48) tane,

dañat-: (106,11) tan at-, sabah ot-,

dañ-: (22,7) topla-, biraraya getir-,

dañı: (84,55) düğüm,

dañıl-: (67,30) tıklıl-, kapan-,

dañla-: (77,5) kapa-, yum-,

dār: (10,28) dar,

dara-: (46,39) tara-,

daragt: (33,53) ağaç,

darak: (96,17) tarak,

dāralt-: (41,29-30) daralt-,

daraş-: (65,56) davran-,

dārga-: (75,29) dağıl-,

dārgucak: (10,28) dar gönüllü,

darkaş gur-: (64,42) savaş-, mücadele et-,

dārlık: (56,16) dar, dar olan,

dartıl-: (11,21) çekil-, tartıl-,

daş: (10,5) etraf, dış,

dāş: (1013) taş-,

daşarı: (15,32) daşarı, dıştaki,

daşlaş-: (20,23) uzaklaş-,

dat gününe: (74,10) vay haline!,

dāt-: (10,38) tat-,

dāva sal-: (80,12) tenkid et-,

dāva: (17,54) kavga, münakaşa,

dava: (36,37) dava, konu,

dāvalaş-: (101,14) kavga et-, münakaşa et-,

dāva-şer: (22,52) kavga gürültü, münakaşa,

dāvūd (k.a): (34,49) Davut peygamber,

dayan- (21,9) destek al- sırtını daya-,

dayhan: (58,18) çiftçi,

dāyı: (34,6) dayı, amca,

dayza: (17,48) teyze,

dāl: (13,16) değil,

dāli: (23,57) deli, çılgın,

dālirā- : (33,20) delir-, çıldır-,

deg-: (47,3) değ, dokun-,

degir-: (52,48) değildir,- sür-,

degirmen: (17,9) değirmen,

değiş-: (89,21) şakalaş-, oyun ot-,

değişil-: (107,4) layık ol-,

değişli: (10,12) mahsus, has olan,

deгна deg-: (50,39) çileden çıkar-,

del: (27,9) yabancı el,

delalat: (34,13) yardım, şefaet,

delce: (27,21) değişik, farklı,

delil: (18,39) delil, çare-,

delil: (42,8) sebep,

delmin-: (79,24) aban-, yüklen-,

delmur-: (66,56) imren-, özen-,

dem: (16,27) nefes, an,

dem: (80,31) rüzgar,

demi-demine yetme- (20,24) nefes nefese kal-,

demig-: (86,57) nefesi daral-,

demini dürs-: (28,34)kendine çeki düzen ver-üstünü düzelt-,

demir gözenek: (78,28) demir parmaklık, hapishane,

demir: (16,15) demir,

demirgazık: (10,1) kuzey,

demlik: (41,29) nefes,

deñ: (18,7) denk, eşit,

deñ-duş: (17,28) denk olan, aynı yaşta olan,

deñsiz-taysız: (52,42) uçsuz bucaksız,

dep kak-: (87,15) def çal-,

dep-: (42,9) tep-, tekmele-,

depder: (11,32) defter,

dep-dessur: (65,24) adet, gelenek,

depe: (12,25) tepe,

depeşek et-: (69,42) üstele-, üstünde dur-,

depmehalal: (12,57) tamamen, bütün,

derbi-dagın. (71,33) darmadağın,

derdin-: (80,39) dertlen-, derdini dök-,

derdiniş-: (45,15) dertleş-,

derece: (44,46) derece, mevki,

derek: (21,22) yerine, mukabil,

der-gazap bol-:(105,17) öfkeyle dolu ol-,

dergazap: (61,56) öfkeli, gazap dolu,

derge: (101,54) etraf, çevre,

deri: (90,30) deri, post,

derkār: (69,38) fayda yarar,

dermān: (21,6) derman, çare,

derrev: (24,49) derhal, hemen,

derveza: (47,12) kapı, eşik,

derya: (16,53) ırmak,

dessine: (84,55) çabukcak, aynı anda-,

dessur: (98,309) izin, destur,

destarhan (ö.a)(98,34) Kuran-ı Kerimdeki El Maide suresi,

deşil-: (60,51) delin-, değil-,

dık-: (60,55) tık-, bas-,

dıkın: (37,5) diken,

dım-: (25,41) sus-, sessiz ol-,

dımışlık: (30,31) sessizlik, suskunluk,,

dın-: (16,4) kurtul-,

dınç al-: (63,14) tatile çık-, dinlenmeye çekil-,

dınza-: (16,32) içinden gel-,

dırma-: (46,43) tırmala-,

dırmala-: (57,50) tırmala-,

dız: (29,9) diz, baldır,

dıza-: (84,41) mücadele et-, mukavemet göster-,

dīdar: (16,23) güzel yüz,

dik aşaklık: (29,4) boydan boya, baştan başa,

dik: (12,12) dik,

dikelt: (72,49) doğrult-, dikleştir-,

dikin: (23,3) dikim, dikme,

dil yar-: (37,52) konuş-, bahset-,

dil: (10,34) dil,

dilē: (77,41) dil-, kes-,

dilaç-: (38,4) konuş-, dile gel-,

- dilek: (94,41) dilek, istek,
- dili bilen duydu:- (14,53) ağızıyla söyle-, dile getir-,
- dili duzlu: (13,21) acı sözlü-,
- dili gic:- (13,24) dili açıl-, konuşası gel-,
- dilinden sıpdır:- (17,32-33) ağızından kaçır-,
- diline çola:- (18,17) diline dola-,
- dilinin hözirini gör- (13,22) lafını sakınma-,
- dillen:- (28,40) konuş-, dile gel-,
- din ugrundan yörite: (15,26) dini eğitim,
- din: (15,26) din,
- dindar: (39,31) dindar,
- dini-ımmat: (89,49) din, ümmet,
- diñ sal:- (16,48) dikkat et-,
- diñdir:- (61,25) durdur-, dindir-,
- diñe: (15,22) ancak, sadece,
- diñle:- (21,49) dinle-, kulak kabart-,
- diploma: (51,38) diploma, mezuniyet,
- direk: (37,27) direk, dayanak,
- diri: (18,41) diri, canlı,
- diş: (57,32) diş,
- diş-dırnak: (64,7) diş- tırnak,
- dişini sırtar:- (57,32) dişini sık-,

dişle-: (65,18) dişle-, ısır-,

divan: (29,29) divan, kanepa,

divar: (28,52) duvar,

diy-: (10,39) de-, söyle-,

donüyerek: (81,20) soğuk kalpli,

dodak: (27,42) dudak,

dog-: (62,47) doğ-, dünyaya gel-,

doga: (26,10) dua,

dogan: (14,41) erkek kardeş,

dogan: (85,13) kardeş,

dogduk: (17,14,) yer, yurt, doğulan yer,

dogru: (14,36) gerçekten de, doğru,

dogruca: (56,28) doğru, hakikat,

dogrudan: (11,22) hakikaten, doğrudan,

dogtor: (17,7) doktor, hekim,

dogur-: (41,2) doğur-, dünyaya getir-,

doka-: (96,15) doku-, ör-,

dokma daragı: (15.1) dokuma tarağı,

dokuz: (12,54) dokuz,

dolan-: (11,18) geri dön-,

dolandır-: (27,4) yönet-, idare et-,

dolu: (10,16) dolu,

dolup taş-: (38,51) dolup taş-,

don: (43,1) elbise, don,

doğ-: (80,56) don-, buz kesil-,

doğnara: (83,239) soğuk, buz gibi,

doğnup gal-: (13,40) donakal-,

doğuz: (17,10) domuz,

dost: (28,25) dost, arkadaş,

dovam: (20,49) devam,

dovar: (48,49) davar, sığır,

dovla düş-: (72,56) endişelen-, telaş et-,

dovul: (20,10) endişe vesvese,

dovzah: (99,45) cehennem,

doyur-: (20,41) doyur-,

dök-: (12,3) dök-,

dökül-: (46,38) dökül-,

döm-: (39,1) fışkır-,
 dönäk: (49,24) dönek,
 dönder-: (88,44) vazgeçir-, dönder-,
 dönük: (25,32) dönek, iki yüzlü,
 dönüklik: (49,26) döneklik,
 dönreniy-: (32,35) dönderil-, ters dönderil-,
 dördünci: (100,29) dördüncü,
 döre-: (15,51) türe-, meydan agel-,
 dört gıranlık: (12,31-32) dörtgen,
 dört: (12,31) dört,
 dört-baş: (48,46) dört beş tane,
 dörtgıran: (102,10) dört köşe,
 döş: (35,9) bağır, döş,
 dötdel (k.a): (76,48) Dötdel,
 döv: (37,18) kötülük, fena fikir,
 döv-: (58,20) vur-, döv-,
 dövlet: (15,39) devlet,
 dövlete garşı adam: (14,39) Asi, isyankar,
 dövletli: (23,44) devletli, büyük,
 dövmani: (50,45) asil, soylu,
 dövüm: (14,29) dilim,
 dövür: (15,11) devir, zaman,

döz: (30,9) galip gelmiş, memnun,
 döz-: (73,21) dayan-, tahammül et-,
 dözümlü: (28,35) kızgın, öfkeli,
 duçar bol-: (26,15) maruz kal-,
 duçar et-: (57,1) maruz bırak-,
 dugulda-: (53,13) kıpırdan-, hareket et-,
 duguldu: (53,50) tıkırtı, ses,
 duk-duk: (53,49) ses, sinyal sesi,
 dul: (16,57) kapı, eşik,
 dulug: (78,39) yanak, surat,
 duman: (93,2) duman, bulut,
 dumanlan-: (37,57) dumanlan-,
 dura-bara: (17,43) durdukça, durduğu müddet içinde,
 duralga: (85,39) durak,
 duranca: (46,42) çukur,
 durarlık: (14,1) durma,
 duri: (98,36) gür, güçlü,
 durk: (19,45) fazilet, temizlik, dağruluk,
 durk: (42,23) iç, öz, samimiyet,
 durla-: (76,25) durula-, temizle-,
 duşakla-: (42,46) bağla-, kıpırdatma-,
 dut-: (39,4) tut-,

dutar: (39,21) ut, çalgı aleti,

duy-: (40,35) duy-, işit-,

duydansız: (24,37) ani, birden,

duygu: (15,38) his, duygu,

durmuş: (11,30) hayat,

durmuşa ir çık-:(31,36) hayata erken atıl-,

durmuşa çık-: (43,25) evlen-,

durna: (45,12) turna,

durumsuz: (35,10) ahlaksız, terbiyesiz,

duş-: (12,25) rastla-,

duşman: (48,3) düşman,

duble-: (58,17) çıldır-, deli gibi ol-,

dük dük: (96,15) küt küt, tasviri ses,

dümtün-: (89,54) dikkat kesil-, önem ver-,

dünyä: (10,16) dünya,

dünyäni pervayına olma-:(99,41) dünyayı umursama-,

dürli: (15,20) türlü, çeşitli,

dürli-dümen: (47,6) çeşit çeşit, türlü türlü,

dürs: (39,27) doğru, hakikat, 55

dürsâ:- (68,1) 1.düzelt-,

dürt:- (70,35) dürt-, it-,

düş gel:- (22,16) rast gel-, tesadüf et-,

düş: (22,16) tesadüf,

düş:- (12,25) ulaş-,

düş:- (84,19) in-,

düş-düş bol:- (78,48) anla-, idrak et-,

düşek: (28,7) yatak, döşek,

düşnüksiz: (10,14) anlaşılmaz, bilinmez,

düşnüksiz:- (19,50) bilinçsiz,

düşnüksiz: (73,50) anlaşılmaz, belirsiz,

düşün:- (16,21) inan-,

düşün: (19,53) anla-,

düşüner: (10,20) anlaşılır.,

düşüniş:- (12,4) anlaş-,

düv:- (56,43) sar, bağla-,

düv:- (83,36) sık-,

düvme: (78,30) inci,

düvül:- (19,28) sarıl-,dolan-,

düvünçeg: (19,28) büyük mendil,

düvünçek: (56,33) bohça,

düvürt-: (82,10) düğümle-, bağla-,

düyb: (19,28) dip, taban,

düydüm-tüydüm: (28,12) diken diken,

düye: (76,53) deve,

düyn: (66,28) dün, evvelki gün,

düyyp-teykar: (45,7) baştan başa,

düyrmeg: (19,33) samimi içten gelen,

düyrukdir-: (28,29) diken diken et-,

düyş: (54,42) düş, rüya,

düytt-müyt: (79,49) parça parça,

düz: (46,6) ova, yayla,

düzel-: (55,46) düzel-, iyileş-,

düzeldil-: (79,7) düzeltil-, halledil-,

düzgün: (89,30) kanun, anayasa,

düzgünnama: (11,34) name,mektup,

düzgünnama: (71,10) kural, kaide,

düzül-: (39,21) akort edil-, dizil-,

düzüvli: (57,139) yerli yeride, düzgün,

E

ebetey: (38,42) .sakin, rahat,

ebşitlä-: (11,53) tut-,

ecap: (83,14) acaba-,

ece: (10,24) anne,

eceli-kakalı: (78,15) analı babalı,

ecir: (41,30) ecir, sabır,

ecirli: (97,349) sabırlı,

eciz: (37,2) aciz, yoksun,

ecizce: (44,48) aciz, acizce,

ecizle: (46,8) acizle-, çaresiz kal-, çök-,

eçil-: (11,13) lutf edil-, sunul-,

edebi: (51,49) edebi, edebiyatla ilgili,

edep ekram: (26,44-45) edep, terbiye,

edep: (11,359) edep, haya,

edep-terbiye: (55,9) edep, terbiye, ahlak,

edil: (11,51) tıpkı,

edil-: (13,13) yapıl-,

edil: (14,16) .işte, tam,

edip-hesip: (46,8) muhasebe, hesap,

eg-: (66,27) eğ-, bük-,

egbarlan-: (64,13) yaşlan-, kuvvetten düş-,

egdir-: (107,33) eğdir-,

eger: (29,44) eğer, eğer ki,

egin: (21,26) sırt, arka,

egin: (28,48) omuz,

egle-: (38,47) oyala-, eğle-,

eglen-: (48,48) eğlen-, vakit geçir-,

egrem-bugram: (38,14) eğri büğrü,

egser-: (18,28) bertaraf et-,

egsil-: (15,6) azal-, eksil-,

egzubillahi minaş şeyton ner-recim. (96,19) diyeceğimi dilimden şeytan almasın,

ekabır: (27,27) aklı başında, güçlü, ekabır,

ekin: (23,3) ekim, ekme,

ekin-dikin: (23,3) ekim, dikim,

ekin-tikin: (69,38) ekim dikim,

ekit-: (85,16) götür-, yetiştir-,

ekle-: (100,26) besle-, doyur-,

ekzamen: (51,14) imtihan,

el çarp-: (80,6) el çırp-, alkışla-,

el garı-: (26,19) burnunu sok-, karış-,

el ur-: (15,159) el uzat-,

el: (11,14) el,

elbetde: (14,34) elbette, tabi ki,

elheder et-: (81,42) çekin-, endişelen,

eli iş gör-: (29,42) elinden iş gel-, mahir ol-,

elinden gelenini aya-: (83,35) elinden gelenini yap-,

elin ayası: (12,49) elin ayası,

elip: (19,39) Arap alfesinin ilk harfi, elif,

ellā: (59,32) elliye,

elmıdama: (47,35) daima, sürekli,

elt-: (23,41) götür-, taşı-,

elyetmez: (10,26) ulaşılmaz,

-em: (12,47) dahi, de, da manası veren son ek-,

em: (85,6) ilaç, çare,

emay: (28,19) yavaş, usul,

emel: (10,35) hale, ayın etrafındaki halka-,

emer-damarı: (102,38) candamarı,

emlak: (15, 15) emlak, mülk,

emma: (16,19) ama, fakat,

encam: (52,57) telsiz, makina,

ençe: (13,21) zor,

endam-can: (68,6) vücut, beden,

endik: (28,11) alışkın,

endik: (85,27) .kader, kismet,

ene: (10,28) anne,

enteg: (22,48) işte, şimdi,

enter-peleg: (25,12) telaşlandırma, dağıtma,

eñ-: (62,8) in-, git,

eñnere: (12,9) talan,

eñnek bas-: (39,20) kan-, kana kana iç-,

eñre-: (79,11) yalvar-, rica et-,

eñret-: (26,37) ağlat-, ağlamaya mecbur et-,

eñşit-: (34,19) ekşit-, buruştur-,

eñter-: (60,55) tepesine in-,

epgek: (20,46) ateş, alev,

epil-: (95,37) bükül-, eğil-,

erä-: (80,32) eri-, ak-,

erāp-ak-: (53,35-36) eriyip ak-, süzül-,

erbet: (23,17) kötü, fena,

ercel: (29,34) mert, mertçe,
 erceş-: (107,32) el uzat-,
 Erem (ö.a) (101,36) cennette bulunan bir bağ,
 erik: (46,48) erik, erik ağacı,
 erk: (20,43) güç, kuvvet,
 erkana durmuş: (17,51) şehir hayatı,
 erkeklerçe: (50,42) erkekçe, erkek gibi,
 erkin: (85,28) özgürlük, serbestlik,
 erkine goyma-: (20,43) gününe goyma-, rahat bırakma-,
 erkini sakla-: (35,28) azıt-, çığırından çık-,
 erkin okundan sıp-:(86,12) iradesini kaybet-,
 erni suvlu: (49,16) ağzı sulu, alık,
 errek: (38,18) masal, hikaye,
 ers-: (42,57) değiş-, başkalaş-,
 erte: (83,4) yarın,
 erte-birigün: (75,25) yarın, yarın birgün,
 erte-erte: (17,30) yarın yarın diye erteleme,
 ertir: (27,55) yarın, ertesi gün,
 es: (52,10) akıl,
 esasan: (48,13) esasen, esas olarak,
 esası: (11,49) asıl, esas,

esaslandır-: (10,9-10) temellendir- esasını teşkil et-,

esel-: (64,15) mağrur ol-, böbürlen-,

esevan bol-: (85,36) meşgul ol-, ilgilen-,

esevan et-: (65,29) kontrol et-, gözden geçir-,

esevan: (21,8) göz kulak olma,

esgä: (84,56) kumaş, bez,

esger: (26,43) asker, er,

esgi: (46,29) eski, yapranmış,

esirlik: (93,36) esirlik, esaret,

esli: (12,55) uzun, uzun uzun,,

essalavmaleykim:(12,51) selamun aleyküm,

essapıralla: (24,35) tövbe estagafurullah!,

esse: (26,50-51) .mikdar, misli,

esse: (58,17) .defa, kere, kez,

eşek: (43,51) eşek,

eşik: (13,47) elbise, kıyafet,

eşik: (29,11) .kapı, eşik-,

eşit-:(14,37) duy-, işit-,

et-: (10,26) yap- et-,

et: (23,13) et, ten,

etek: (17,11) etek, uç,

etsem-petsem: (14,40) niyet, istek,

evsü-: (101,24) parla-, yan-,

ey: (10,15) ey! ünlem,

ey: (33,7) iyi, aziz,

eyelen-: (16,7) sahip çık-,

eyelik: (41,45) sahiplik, sahip olma,

eygi: (23,15) iyi, hoş,

eygilik bolsun:(23,15)sen çok yaşayasın! anlamında sözgrubu,

eygilik: (57,18) hayır, iyilik,

eyle-beyle: (49,14) etraf, sağ sol,

eylen-: (29,13) sin-, içine işle-,

eymenç çık-: (28,10) çınla-,

eymencini yetir-:(49,57-50) hırpala-,döv-,

eysem: (108,41) yoksa,

eyyam: (58.50) devir, zaman,

ez-: (38,35) ez-,

eziz: (101,46) aziz, sevgili,

ezrayıl (ö.a)(52,17) can almakla görevli olan melek, Azrail,

F

fabrik: (14,43) fabrika,

fakültet: (50,17) fakülte,

front: (19,39) cephe,

G

gāba: (38,46) dıştan büyük görünen,

gāba-: (68,50) dahil et-, sok-,

gaban-: (47,9-10) kıskan-,

gabancañlık: (50,8) kıskançlık,

gabara: (15,56) önde gelen, ileri gelen,

gabarıl-: (70,3) gururlan-, kabar-,

gabat gel-: (18,7) rastgel-,

gabat: (18,7) tesadüf,

gabıgorlı: (71,15) yetersiz, eksik,

gabıl: (73,15) gerekli, gereken,

gabır: (52,20) kabir, mezar,

gabır-gubur: (79,25) paldır küldür, tasviri ses,

gaç: (24,10) suyun önüne çekilen engel, set-,

gaç-: (15,48) kaç-,

gaçı. (42,36) kaç, kaç tanesi,

gada-: (40,19) yasakla-, men et-,

gadagan-: (98,32) yasaklan- men edil-,

gadım: (10,38) kadim, eski,

gadımı: (108,18) eski, kadim,

gadımıyet: (59,39-40) geçmiş, kadim,

gadır goy: (17,1-2) paha biç-,

gadır: (23,23) kadir, kıymet,

gahar: (13,46) kahır, öfke,

gahar-gazap: (26,14) kahır gazap,

gaharına bäs gel-:(19,40) öfkesine engel ol-,

gaharlan: (23,37) öfkelen-, sinirlen-,

gahatlık: (32,51) kahırlı, çileli,

gal-: (10,22) kal-, geri kal-,

gal-: (86,9) ayaga, kalk-,

gala: (12,44) kale,

galat: (80,40) yalan, yanlış-,

galdır-: (17,24) bırak-, kaldır-,

galgat-: (66,5) kaldır-, dalgalandır-,

galkın-: (86,10) kalkın-, kıpırdan-,

galkındır-: (81,6) dinç tut-,

galla: (61,49) erzak,

galmagal: (28,24) 1.gürültü, patırtı,

gam: (33,9) gam, keder,

gamaş-: (29,24) kamaş-,

gamgın: (103,14) kederli, üzüntülü,

gämi: (60,18) gemi,

gamış: (13,28) kamış,

gamışlık: (13,33) kamışlık,

gamlı: (43,38) kederli, gamlı,

gamsız: (82,17) gamsız, kedersiz,

gan aplat-: (26,37,38) üz-, kan aplat-,

gan: (14,2) kan,

gan-: (45,5) doy-, kan,

ganat bağlanına mähedel: (38,11) kanat takmış gibi,

ganat: (26,44) kanat,

gancık: (67,50) kahpe, kancık,

gandır-: (33,11) kandır-, doyur-,

ganıgızmalık: (50,19) öfkedilik, sinirlilik,

ganına gal-: (68,12) kanına gir-, öldür-,

ganınça: (45,32) kana kana, doyuncaya kadar,

ganını sarkıt-:(80,41) kanını akıt-,

gan-kok: (72,37) kan, irin,

ganlıca: (61,29) kanlı,

gañrıl-: (50,8) geri dön-,

gañrıña gayt-:(88,46) karşı çık-, kabul etme-,

gap: (50,21) kap, kazan, tencere,

gapdal: (23,4) kenar, köşe,

gap-gaç: (46,21-22) kap kaçak,

gapgun: (18,2) kavga, münâşaka,

gapı: (14,28) kapı,

gapıl-: (53,28) kapan-, örtül-,

gapıl: (57,25) gafil, habersiz,

gapıllık: (24,7) gafillik, bilmezlik,

gapırcak: (53,13) kutu, kutucuk,

gapla-: (37,1) yol al-, gel-,

gar: (96,48) kar,

gara başına gar bol-(74,37)tek başına kal-,kendi kendineol-,

Garagum(y.a): (20,26) Karakum-,

gara gün: (64,46) dar gün, kötü gün,

gara: (26,47) kötü, kara,

garabaşına gaybol:(26,48) kendi kendine çalış- didin-,
 garadan gaytmazlık:(50,9) gözüünü budaktan sakınmama,
 garamat: (93,44) günah, suç,
 garancakla-: (30,9) göz at-, göz gezdir-,
 garañkı: (28,5-6) karanlık,
 garantga: (12,10) korkuluk,
 garasını sayla-:(35,57) defol-,
 garasöymez:(93,55) insanlardan uzak olan,
 garaş-: (26,34) bekle-,
 garaşılmadık: (82,22) beklenmedik, anı,
 garaşlı: (53,18) bağlı, bağımlı,
 garavulçılık: (46,50) bekçilik, muhafızlık,
 garavulla-: (98,49) bekle- gözle-,
 garayan-: (42,17) etkisinde kal-, ardından git-,
 garayış: (52,49) hal,tavır, davranış,
 garaz: (11,48) bu şekilde (13,11) 2.yoksa, veya,
 garaz: (43,44) yoksa, sanki,
 garban-: (46,33) birşeyler yeme-, karnını doyurma-,
 garcaşdır-: (69,37) kurcala-, karıştır,
 gargın-: (13,57) kız-, beddua et-,
 gargın-: (49,8) küfret-,
 gargınç: (66,3) beddua, kötü söz,

garı-: (19,18) ihtiyarla- yaşlan-,
 garım-gatım bol-:(71,39) katıl-, birbirine karış-,
 garım-gatım: (38,54-55) karma karışık,
 garın: (10,28) karın,
 garındaş bol-: (100,1) akraba ol-,
 garındaş: (46,19) akraba,
 garına gal-: (43,9) el uzat-, yardım et-,
 garış: (37,25) karış, bir karışlık,
 gark et-: (25,38) batır-, göm-,
 garma-gürme: (29,33) karmakarışık,
 garma-gürmelik:(27,38) karışıklık, kargaşa,
 garnını gerk gabe et-: (62,15) karnını tıka basa doyur-,
 garpış-: (71,50) çarpış-, birbirine çarp-,
 garra-: (18,57) yaşlan- ihtiyarla-,

 garrı: (14,36) ihtiyar,
 garrıgala (y.a): (35,15) Karlı Kale,
 garrılık: (42,6) yaşlılık, ihtiyarlık,
 garsa: (16,33) sıkı, sıkıca,
 gasın: (38,50) kırıksıklık,
 gasın-gasın. (45,29) kırış kırış, kırışik,

- garşıdaş: (52,6) karşıdaki, karşıda olan,
- garşıla-: (34,17) karşıla-,
- gāş: (94,20) kaş,
- gāşını çit-: (106,32) kaşını çat-, suratını as-,
- gāşını kak-: (94,20) kaşını çat-,
- gat: (10,22) kat,
- gata-: (29,6) katılaş-, kuru-,
- gatalt-: (44,40) katılaştır-, kuvvetlendir-
- gati: (19,46) oldukça, çok,
- gati-gayrım: (66,59) fazla, artık,
- gatırgan-: (18,48) kız- öfkelen-,
- gatişma-: (15,429) karışma-,
- gatla: (61,28) musluk, çeşme,
- gatlak: (105,28) kat, bölüm,
- gatna-: (17,57) taşı-, ilet-
- gatna-: (23,28) hareket et-, belli bir kaideye uy-,
- gatnaş-: (69,47) katıl-, gir-,
- gatnaş-: (94,46) ilişki kur-, alakalan-,
- gay-: (37,47) 1.kay-, kayarak git-,
- gayda-gaymalaşık:(109,16) telaşlı kalabalık,
- gaygı: (56,11) kaygı, endişe,

gayık: (74,49) kayık, sandal,

gayım: (64,6) kaim,

gāyın ene: (70,12) kayın valide,

gayıp bol-: (101,2) kaybol-,

gayır-: (100,53) yap-, başına gel-,

gayna-: (15,18) kayna-,

gaynag: (58,19) kaynar, kaynamakta olan,

gayrat: (21,18) gayret çalışma,

gayret: (27,57) çalışma, gayret,

gayt-: (11,29) kaynaklan-,

gayta: (11,41) yine, tekrar (15,43)

gaytadan: (57,7) yeniden, yeni baştan,

gaytala-: (25,34) tekrarla-,

gaytalan-: (62,41) tekrarlan-,

gaytavul: (15,13) Karşılık, cevap,

gaytgın: (20,14-15) mecra, yatak,

gāz-: (19,259) kaz-,

gazaba mün-: (60,11) gazaba gel-,

gāzan: (49,23) kazan,

gāzan-: (75,43) kazan-, elde et-,

gazap: (23,56) kahır, gazap,

gazet: (15,28) gazete, mecmua,

gazi: (19,259) siper, mevzi,

gāyim-gecim: (78,15) giyim kuşam, kılık kıyafet,

geç-: (11,9) geç-,

geçen bahasına:(23,41) yok pahasına,

geçilmeli günā:(49,39) affedilir günah, bağışlanır hata,

geçilmesiz günā:(49,39) affedilmez günah, bağışlanmaz hata,

geçir: (21,22) kaydet-,

geçirimli: (59,37) uyumlu, alışkın,

geçirimlilik: (63,37) affedicilik, bağışlayıcılık,

geçmiş: (11,23) geçmiş,

geçmiş-gelecek:(69,1) geçmiş, gelecek,

gel-: (10,38) gel-,

gelcek: (11,23) gelecek,

gelin: (17,7) eş, zevce

gelinece: (77,12) yenge,

geliş-: (41,50) yakış-,
 gelişik-şepbet: (30,41) yakışma, hoş olma,
 gemi: (10,31) gemi,
 gemir-: (61,8) kemir-, ısır-,
 general: (51,18) general,
 gen gör-: (41,50) ayıpla-, şaşır-,
 geniş-: (74,7) fikir alış verişi yap-,
 gençalıcılık: (30,37) hayret, hayranlık,
 gen-tağ: (22,6) eniş, rahat
 gen-tan: (11,33) harika,
 jeolojik : (10,2) jeolojik,
 gep: (11,38) laf, söz,
 gep-gürrün: (11,49) laf, söz,
 gepsiz-gürrünsüz: (17,1) sessizce, lafsız sözsüz,
 gep-söz: (12,55) laf söz,
 gerden: (17,47) boyun, gerdan,
 gerdenine düş-: (17,47) boynuna yüklen-,
 gerek: (11,7) gerek, lazım-,
 gereklä-: (15,8) Lazım ol-, gerekli ol-,
 gerin-: (32,9) gerin-,
 gerincirä-: (12,17) gerin-,

geriştir-: (27,33) ger-, aç-,

getir-: (13,17) getir-, ilet-,

gey-: (13,51) giy-,

geyim-gecim: (18,23) giyim kuşam,

geynüv: (29,41) giyim, giyim tarzı,

gez-: (22,56) gezmek, dolaş-,

gezek: (16,9) defa, kez,

gezekli-gezegine (87,16) tekrar tekrar, üst üste,

gezelenç: (31,33) gezinti, dolaşma,

gezim: (17,50) gezme, gezinti,

gezim: (17,50) seyrangah,

gıcalat ber-: (64,9) korku ver-, korku sal-,

gıcalat-: (48,36) içine işlet-,

gıcalat: (87,32) gıpta, kıskançlık,

gıcındır-: (28,12) oy-, kurcala-,

gıdırlan-: (82,51) gez-, dolaş-,

gıgır-: (12,18) bağır-, seslen-,

gıkılıkla-: (84,41) çığlık at-, bağır-,

gıkuvla-: (45,12) bağır-, telaşla ayağa kalk-,

gıl: (69,33) kıl,

gılav: (86,11) bekleme, bekleyiş,
 gılıklı: (93,38) kılıklı, karakterli,
 gılını gımıldat-:(48,35) kılını kıpırdat-,
 gılını gır-: (16,40) kılını kıpırdat-,
 gılını gırman: (78,26) bütünüyle, olduğu gibi,
 gıllığını akdır-:(87,36) hayran kal-,
 gımıl-da-: (13,26) kımıl-da-,
 gımıl-da-: (41,52) kıpırda-, hareket et-,
 gımmat: (77,16) kıymetli, pahalı,
 gına-: (14,33) sıkıl-, bunal-,
 gına-: (27,50) kına-, beğenme-,
 gır: (18,13) kır, çimenlik,
 gır: (86,15) kenar, uç,
 gıra: (46,22) uç, kenar,
 gırañ: (12,28) üçgen,
 gıran deg-: (68,28) bitir-, kırıl-,
 gıran-: (14,25) acı-, içi sızla-,
 gıran-cıran bol-:(60,51) telef ol-, perişan ol-,
 gırgına ber-: (62,19) kır-, telef et-,
 gırgınçılık: (60,3) eziyet, cefa,
 gırmıl-da-: (65,2) kımıl-da-,
 gırmızı: (19,24) al, kırmızı,

gıs-: (11,2) sık-, kıstır-,

gısac: (15,31) kıskaç, halk,

gısgınç: (73,51) sıkıcı, bunaltıcı,

gısık: (11,37) cimri,

gısım: (44,29) avuç, sıkım,

gısımla-: (29,19) kıvrır-, katla-,

gısıp govur-: (25,11) kasıp kavur-,

gısıp ovrad-: (11,2) sık-, sıkıştır-,

gısmılcıra-: (79,22) sokul-, yanaş-,

gıssa-: (33,15) sıkıştır-, sık-

gıssaf: (70,7) çabuk, acele, 77

gıssan-: (48,48) oyalan-, bekle-

gışar-: (29,27) uzan-, yat-

gışık: (58,18) kötü, yaman,

gıt: (12,46) az, kıt,

gıtak: (89,46) uç, kenar,

gıya göz: (11,42) kem göz-,

gıya: (11,42) kötü,

gıygını pürk-: (49,14-15) seslen-, laf et-,

gıyıl-: (55,36) dertlen-, üzü-,

gĩz ızında entān bol- (49,55) kız peşinde koş-,

gĩz: (13,4) kız,

gız-: (27,45) yuvarlayıp bir tarafa it, gönder-,

gızar-: (13,23) kızar-,

gĩz-gelin: (35,51) kız gelin,

gızgın: (11,46) kızgın,

gızık-: (63,3) katıl-, karış-,

gızıl: (45,42) komunist, komunistlik,

Gızılacak (y.a): (20,30) Kızılacak,

gızıl moskva (ö.a): (46,40) Kızıl Moskava,

gızıl-çızıl: (13,48) telaşlı, alı al moru mor,

gızıl-gıran bol-: (36,33) çok gül-, gülmekten bayıl-,

gızış-: (11,51) sinirlen-, kız-,

gızla-: (21,52) gözle-, sakla-,

giç agşam: (105,16) geç vakit,

giç: (14,11) geç, geç vakit,

gicā-: (70,26) uza-,

giccele-: (48,41) tahrik et-, teşvik et-,

gice yarımından ag-: (66,40) gece yarısını geç-,

gice: (15,54) gece,
 gice-gündiz: (19,25) gece gündüz,
 gidiş-: (15,47) oyalan-, zaman geçir-,
 genişlik: (38,1) genişlik, en,
 girdap: (30,1) girdap, bataklık,
 giri: (87,12) avuç,
 girip-çık-: (14,48) girip çık-gelip git-,
 girisine sal-: (35,18) eline geçir-,
 giriş-: (21,46) çalış-, çaba göster-,
 girizil-: (89,10) sokul-, dahil edil-,
 girre: (67,39) hemen, çabuk,
 git-: (11,4) git-,
 gizle-: (93,43) sakla-, gizle-,
 gizlen-: (34,3) saklan-, gizlen-,
 gizlin: (21,549) gizli, saklı,

 gonşu: (97,6) komşu,
 gonşokar (23,28) komşuluk,

 gobsun-: (24,52) yerinden kalkmaya niyetlen-,
 goç: (49,22) koç.,
 goca: (11,6) yaşlı, ihtiyar,

gocalık: (95,36) yaşlılık, ihtiyarlık,

goçunsıra-: (49,20) koç gibi ol-,,

gogir-: (65,45) gegir-,

goh: (14,55) hayat, hayat şekli,

goh-galmagal: (104,28) ses, gürültü,

gol yap-: (36,7) birinin arkasını tut-, arka çık-,

gol: (20,27) kol, uzantı,

gol: (28,51) el, kol,

golay: (13,30) yakın,

golay: (28,39) oldukça

golay-goltum: (27,17) yakın, yakında bulunan,

gollandiyan (y.a): (60,39) Hollanda,

gol-pudak: (101,56) kol budak,

goltgı: (34,28) yardım, şefaet,

goltuk: (28,50) koltuk altı,

goltukla-: (46,25) koltukla-, kolunun altına al-,

gomper-: (67,1) övün-, gururlan-,

gon-: (47,4) kon-,

gonamçılık: (39,50) komşuluk,

gopar-: (56,21) kopar-,

gopdur-: (62,28) kopar-,

gopuz çalın-: (45,35) kopuz çalın-,

gopuz: (42,45) kopuz, saz,

gōra-: (15,25) koru-,

gōrag: (51,39) koruma, koruyan,

goramak: (16,6) koruma, muhafaza,

gorhana: (89,57) merkez, ortaya çıkan yer,

gork-: (34,4) kork-, ürk-,

gorkunç: (28,29) korkunç,

gork-ürk-: (105,37) kork-, ürk-,

gorkuz-: (54,31) korkut-,

goş birikdir-: (17,19) evlen-, ev bark sahibi ol-,

goş golam: (18,23) öte beri, kap kaçak,

goş köteli bilen gal-:(13,6) (evlenip) bir yere yerleş-,

goş: (17,19) çift,

goş-: (35,21) kat-, ilave et-,

goşa: (84,41) çifte, av tüfeği,

goşar: (29,19) bilek,

goşun gulluğı: (49,51) ordu hizmeti,

goşun: (26,41) ordu,

gorsan-: (70,34) homurdan-,

gorsancıra-: (58,39) yerinde durama-,

govrul-: (106,11) kavrul-, yan-,

govşak: (60,20) gevşek, esnek,

govşur-: (21,25) kavuştur- ulaştır-,

govulaşdır-: (64,55) düzelt-, iyileştir-,

govuşdur-: (57,2) kavuştur-,

goy-: (11,329) bırak, koy-,

goyber-: (59,50) bırak-, koyuver-,

goyul: (11,14) koyul-, bırakıl-,

goyun: (11,5) göğüs, koyun,

goyun: (23,2) koyun, kuzu,

gozga-: (23,30) göç-, yer değiştir-,

gozgan-: (29,39) kımından- hareket et-,

govga: (41,32) kavga, mücadele,

govı gör-: (78,33) düşkün ol-,

govı: (21,8) iyi, hoş,

göçgün: (77,29) göç,

göçhā-göçlūg: (12,13) göç, göçme,

göçsem-göçsem: (20,51) göçme, göç,

gödeḥsi: (35,5) boğuk, boğunuk,

gödeḥsiz: (35,30) kaba, kaba saba,

gödek: (51,44) kötü, asi

gögerçin: (12,33) güvercin,

gögert- (11,46) öv-, methet-,

gögert-: (58,54) kabul ettir-, ikna et-,

gögertcek bol-: (11,46-47) yücelt-,

gök: (86,23) gök, gökyüzü,

göle: (69,28) dana, öküz,

gömeyinden ur-: (13,55) ortadan ikiye böl-,

göm-gök: (54,23) masmavi,

gömül-: (54,42) gömül-, defnedil-,

gömürtik bil-: (92,429) emin olama-, karar vereme,

göni: (20,46) dogruca, dosdoğru,

gönükdir-: (61,1) doğrult-, yönelt-,

gönükdiril-: (109,10) yöneltil-, doğrultul-,

gör: (36,35) çukur,

gör-: (10,29) gör-,

görä çöz-: (52,22) vakıf ol-, anlayabil-,

göra: (16,54) tat, lezzet,

göreç: (29,57) göz,gözler,

göreş: (45,49) dava, ideal,

görgü: (30,46) tecrübe, görgü, gün görmüş-

görgülü: (60,33) görgülü, tecrübeli,

görk saç-: (14,46) süsle-, beze-,

görk: (65,34) güzellik, gösteriş,

görkanalık: (82,3) güzellik, gösterişlilik,

görkez-: (14,8) göster-,

görk-görmek: (83,11-12) güzellik,

görmezlige sal-: (15,15) görmezlikden gel-,

görübilmezçilik et-:(25,38) görmezlikten gel-,

görüş-: (44,4) görüş-, karşılaş-,

göter-: (39,48) götür-, kaldır-,

göteril-: (61,39) çekil-, kaldırıl-,

gövnä-: (35,12) gönüllü, ol-, istekli ol-,

gövnecay. (42,8) gönlü hoş eden, tatmin eden

gövni gal-: (19,18) kalbi kırıl-,
 gövni garal-: (61,9) gönlü karar-, soğu-,
 gövni geç-: (16,25) soğu-, gönlü geç-,
 gövnü göteril-:(75,55-56) içi rahat et-, gönlü hoş ol-,
 gövnü suv iç-: (62,43) memnun kal-, razı ol-,
 gövnü yıkıl-: (63,52) kalbi kırıl-,
 gövnüçaglıg: (18,26) sevinç keyf,
 gövnücenlik: (64,49) neşe, sevinç,
 gövnühoş: (65,29) memnun, neşeli,
 gövnüne al-: (23,12) darıl-, kırıl-,
 gövnüne cay bol- (53,24) hoşuna git-,
 gövnüne deg-: (11,48) kalbini kır-,
 gövnünü göter-:(12,54) gönlünü kazan-,
 gövnüyetçilik: (17,34) gönül rahatlığı,
 gövnüyetmezçilik et-: (7,42) kâle alma-, inanma-,
 gövre: (13,34) gövde, vücut,
 gövreli bol-: (78,35) hamile kal-,
 gövün: (12,54) gönül,
 gövünlü-gövünsiz: (31,45) gönüllü gönülsüz, isteksiz,
 gövüs: (29,4) göğüs,
 göya: (18,449) güya, sanki,

göydük: (90,3) çürük, işe yaramaz,

göz gızdır- (79,39) kötü niyetle bak-,

göz görkez-: (16,11) gözüne göster-,

göz önüne getirme-: (22,53) göze alama-,

göz yetir-: (15,34) gözü kes-,

gözagrısı. (87,56) gözağrısı, bela,

gözbaş: (20,229) çeşme, çeşme başı,

gözbaş: (37,5) kaynak, suyun kaynadığı yer,

gözel: (21,51) güzel, hoş,

gözellik: (46,46) güzellik, hoşluk,

gözeneg: (16,15) parmaklık, hapisane,

gözgını; (38,27) zorluk,

göz-gulak bol-: (95,41) göz kulak ol-, dikkat et-,

gözi kaklış-: (13,48) gözü iliş-,

gözi türmeden açılma- (13,7) hapisaneden kurtalama-,

gözle-: (15,19) bekle-

gözle-: (29,10) ara-, bakın-,

gözleg: (10,2) gözlem, araştırma,

gözüçığcar-: (79,55) gözü dol-, ağlayacak gibi ol-,

gözünü yum-: (17,25) öl-,

gözünün eglenen idili zat bolma-:(12,18) hiçbirşeyi gözden kaçırma-,

gözünü petret-:(41,41) gözü yuvasından fırla-, çok şaşır-,

gözünün odunu al-: (88,20) gözünü korkut-,

gözyaşı: (56,10) gözyaşı, ağlama,

gözyetim: (38,19) ufuk,

gözyetmez: (32,23) uçsuz bucaksız,

gubur: (39,33) kabir, mezar-,

guc-: (36,30) kucakla-,

gucak aç-: (56,2) kucak aç-, kucakla-,

gucak: (56,2) kucak,

gucakla-: (16,33) kucakla-, sarıl-,

gucur-gayrat: (15,5) güç kuvvet,

gudaçılık: (99,39) görücülük, kız isteme,

gudrat: (14,7) kudret,

gudratlı: (11,11) kudretli, güçlü,

gugar-: (17,12) göğər-, yetiş-,

gulaçla-: (60,55) kulaç at-,

gulaçlan-: (10,16) kulaç at-, yüz-,

gulak as-: (45,25) kulak as-, dinle-,

gulak goy-: (34,29) kulak ver-, dinle-,

gulak: (12,14) kulak-,

gulaklarını şarlat-: (12,149) kulaklarını çınlat-,

gulluk: (49,52) kulluk, kölelik,

gulp: (10,34) kurp, tutacak yer

gulpla-: (22,26) kilitle-,

gultun-: (27,32) yutkun-,

gülünü çirt-: (79,1) gülünü soldur, mahvet-,

güm bol-: (84,50) defol-,

gum: (17,11) sahra, çorak yer ,

gum: (40,54) kum, kum tanesi,

gum-guk: (13,15) bomboş, ıssız,

gum-gukluk: (54,28) sessiz, sakin,

Gumlu(ö.a): (17,15) Kumlu,

gur-: (27,14) kur-, inşa et-,

gural: (104,36) alet, makina,

gurama: (19,11) yönetim,

gurama: (97,14) büro, ofis,

gurban kitir (k.a): (76,39) kurban kitir,

gurbat: (48,20) kudret, güç kuvvet,

gurcala-: (88,47) kurcala-, dürt-,

gurhan(ö.a):(11,14) Muhammed Peygambere indirilen Kuran-ı Kerim-,

gūrı-: (61,31) kuru-,

gurluşık: (64,45) inşa kuruluş,

gurluşıkçı: (101,14) inşaatçı, inşaat işçisi,

gurnat-: (64,4) kurdur-, yaptır-,

gurp: (43,52) güç, kuvvet,

gursak: (43,48) kursak, bogaz,

gūrt: (87,48) kurt,

gūrtmırat (k.a)(45,149) Kurtmurat,

gurut-: (14,51) kurut-,

gussa: (42,41) gam, keder,

gussalı: (19,2) kederli, gamlı,

guş aylavından nazar sal- (12,31) kuşbakışı bak-,

guş: (28,19) kuş-,

guşaklık: (13,39) bel, kuşak yeri,

gutar-: (14,42) bitir-, mezun ol-,

gutaran-: (80,13) değersiz ol-, hiç ol-,

guvan-: (20,35) kıvan-, övün-,

guy: (28,36) kuyu,

guy-: (75,50) doldur-, koy-,

guya kaç-: (15,48) kuyuya düş-,

guyrug: (13,54) kuyruk,

guyul- : (10,3) imal edil-,

guzap: (41,29) azap, keder,

gücenlä-: (46,48) sun-, ikram et-

gül pürkülene dön-:(82,9) tertemiz ol-,gül gibi ol-,

gül: (20,40) gül, çiçek,

gül-: (25,56) gül-, gülümse-,

gülälä-güllük: (59,46-47) güllük gülistanlık,

gülāp: (26,38) gül suyu,

gülber: (101,51) dağ, tepe,

gül-gülālek: (20,26) gül gelincik,

gülki: (51,17) gülümseme, gülüş,

gülşüp-oynaş-: (17,23) gülüşüp oynaş-,

güman: (12,18) güç, takat,

gümmez: (102,11) kubbe, kümbet,

gümpüldi: (28,45) gümbürtü, gürültü, tasviri ses,

gümra: (27,1) iş, meşguliyet,

gümünü çek-: (91,4) tasalan-, merak et-,

gün: (10,32) güneş,

gün: (10,40) gün,

günā: (19,539) günah, hafa,

günākār: (22,54) günahkar, günah sahibi,

günāli: (107,349) günahkar, suçlu,

günāsini geç-: (25,30) affet- bağışla-,

günde-, gūnaşa: (34,12) gūnaşırı, hergün,

gündiz: (32,27) gündüz,

günlerde bir gün: (13,26) günlerden bir gün,

gününe goyma-: (52,43) rahat bırakma-,

günün-gününe: (17,56) kilometre,

güp: (60,14) hemen, anında,

gür: (82,19) gür, bol,

gürle-: (22,39) konuş-, laf et-,

gürleş-: (18,45) sohbet et-,

gürpüldä-: (28,47) gümbürde-, gürültü çıkar-,

gürrün: (17,18) sohbet, laf,

gürrünçilik: (22,31) sohbet,

gürs: (53,56) tabiat taklidi ses, küt, güp

gürsülde-: (25,549) gümbürde-, tasviri ses,

gürsüldi: (16,48) kütürtü, güpürtü, tasviri ses,

gürüldä-: (74,8) gürülde-, gümbürde-, tasviri ses,

gürüm-cürüm bol-:(86,24) kaybol-, göze görünme-,

gürz: (95,36) gürz, tokmak,

güvâ geç-: (80,56) delil ol-,

güva: (39,46) şayet, eğer,

güyç: (12,17) güç, kuvvet,

güyç-kuvvet: (64,24) güç, kuvvet,

güyçünde barını et-:(65,10-11) gücü azal-,

güymâ-: (39,4) yayıl-, dağıl-,

güymence: (15,1) arkadaş,

güymen-samañ-: (48,47) hayvanları otlat-,

güzer: (17,9) dere boyu,

güzer: (38,20) güzergah-,

H

habar: (34,11) haber, laf

haç: (81,13) haç, Hz. İsa Peygamberin çivilendiği rivayet edilen tahta, .

haçan: (11,24) ne zamandan beri,

hah: (49,7) hal, işte! ünlem,

hak: (11,12) hakk, Allah,

hak: (42,7) hakkında, üzerinde

hakda: (12,24) hakkında, .

hakdan içen: (26,42-43) dürüst, samimi

hakıki: (10,35) gerçek, hakiki,

hakında: (39,40) hakkında, üzerinde, .

hakim: (26, 13) hakim, yargıç,

hakimdar: (108,17-18) hükümdar, sahip,

haklaş-: (51,54) hakkını al-,

hal: (14,25) hal, durum,

hala- (58,45) sev-, hoşlan,

hala-: (21,45) katlan-, tahammül et-, .

hal-ahval: (12,55) hal, durum,

halak et-: (99,31) helak et-, öldür-,

halal: (45,41) helal, sevap,

halas et-: (31,10) kurtar-,

halasgār: (30,26) kurtarıcı, kurtaran,

halaş-: (17,37) Anlaş-,,

halāt: (21,14) hal, durum,

halı: (107,9) halı,

halıça: (96,13) küçük halı,

halıpa: (81,42) efendi, efendimiz,

halı-perişan: (38,40) perişan hal,

halıs: (71,19) neredeyse, tam,

halk: (23,11) halk, halktan biri,

halka : (10,6) halka, daire, 96

hallan at-: (64,10) yavaş yavaş sallan-,

halta: (23,40) heybe, torba,

haltasına sal-:(23,40) heybesine doldur-,

hamala: (42,1) sanki, güya,

hamılalık: (41,1) hamilelik,

han (k.a): (76,3) Han,

hançar: (49,25) hançer, bıçak,

hanı: (26,18) hani, nerede,

han-patışa: (64,4-5) han, padişah,

hapa: (27,11) kir, pislik,

hapa-hupa: (55,7) kir pas, pislik,

hapalan-: (40,18) kirlen-,

hapısa: (71,35) kirli, pis,

hapısalık: (71,38) pislik, kirlilik,

harabaçılık: (77,8) harabelik,

harabalık: (43,41) harabelik, virane,

haracat: (42,34) masraf, harcama,

haram: (81,50) haram, helal olmayan,

haramzâda: (98,42) haram, haramzade,

harasat: (36,19) fırtına, felaket-,

haray gözle-: (34,55) medet um-, yardım bekle-,

haray: (15,19) yardım, şefaât,

harbı: (50,18) askeri, askerlikle ilgili olan,

harf: (21,37) harf, işaret,

harit: (22,25) satma, satın alma

Harun (ö.a) (100,53) Hazreti Meryemin kardeşi Harun

harman: (61,49) depo, ambar,

harteccal:(ö.a)(90,35) Deccal, Mehdi,

has: (18,39) daha, daha fazla,

hasa: (20,39) asa, değnek,

hasapla-: (37,28) hesapla-, say-,

hasırda-: (26,48) uğraş- gayret göster-,

hasır-husur: (86,4) paldır küldür, alelacele,

hasrat: (41,29) hasret,

hasratına ulaş-:(78,20) vakıf ol-, derdini anla-,

hassa: (72,36) hasta,

hasur-husur: (13,34) paldır küldür, tasviri ses,

hat: (77,20) mektup, not,

hatar: (19,44) üyelik,

hatar: (97,59) heyet, grup,

hatar-hatar: (73,45) sıra sıra, teker teker,

hatda: (43,15) hatta, ve dahi,

hatırlat- henine tut- (23,15) eskileri karışdır-,

hat-petek: (21,26) mektup filan,

hava: (30,30) evet, tabi,

hav-havlap: (103,28) havlama, tasviri ses,

hay: (17,33) hey, ey-! ünlem,

hay: (33,9) bataklık,

hayalla-: (63,37) yumuşa-, sakinleş-

haybat at-: (84,32) korkut-, ürküt,

haybat-: (21,11) heybet, korku,

hayın: (49,43) hain,

hayır: (38,28) hayır, sevap,

hayır: (81,6) hayır, hayırlı,

hayır-sahavat: (37,9-10) hayır sehavet,

hayır-şer: (33,41) hayır şer, iyi kötü,

hayış et-: (15,42) arz et, rica et-,

hayış et-: (55,17) iste-, rica et-,

hayış: (74,41) arz, rica,

hayp: (14,22) acıma,

hayran gal-: (20,28) şaşır-hayret et-,

hayran: (12,45) hayran,

haysı: (63,8) hangi, hangisi,

haysıdır: (20,15) hangi, hangi biri,

hayvan: (33,33) hayvan,

hayvanat bağı: (61,6) hayvanat bahçesi,

hazına : (26,46) hazine,

hā ber-: (21,50) tasdikle-,

hā hovvasını ber-(58,51) tasdikle-, onayla-,

hā: (21,50) evet, tamam,

-hā: (13,24) dahi, da de manası veren son ek-,

hā: (77,26) evet,

hāl: (62,35) ne zamandır, uzun zamandan beri,

hālī: (58,22) uzun zamandır, ne zamandan beri,

hālī-hazir: (44,27) halihazır, şu an,

hālī-şindi: (21,19) halihazır, şimdi,

hālī-şindi: (87,47) şimdiler de, halihazırda,

hālki: (29, 32) az önceki, deminki,

hāmīşekil: (20,55) eski, önce eskiden olduğu gibi,

hāpde: (86,43) hafta,

hāsiyet: (19,50) huy, karakter,

hāt: (84,34) had, hudut,

hekayat: (59,29) hikaye,

hele-müçük: (100,16) çok, ne kadar çok,

heley: (73,349) sevgili, kadın,

hem: (10,7) dahi, de, da,

hemişe diy-: (15,7) çok konuş-,

hemişe: (34,31) daima, her zaman,

hemişekil: (72,25) daha önceki, evvelki, diğer,

hemişelik: (101,40) ebedi olarak,

hemme: (12,20) hepsi,

hemras: (10,35) uydu,

heniz: (21,53) henüz, daha,

heniz-henizem: (19,49) şimdilerde,

heñ: (39,5) cenaze,

her: (11,17) her, her çeşit,

heran-haçan: (27,51) başarılı

herket: (15,27) hareket, davranış-,

heri: (31,37) her biri,

herki: (11,47) her iki,

hernä: (47,32) her ne, her ne kadar,

herrel-: (67,41) bağır-, üstüne gel-,

hersi: (12,43) her biri,

hersi: (72,32) her birisi,

hesret: (18,4) felaket,

hesretli: (18,16) acılı, üzücü,

heşelle kak-: (80,14) başına kak-,
 heşelle kakış-:(106,45) etrafına toplan-,
 Heşdek molla (k.a): (13,4) Heşdek Molla,
 het edip bil-: (10,14) çizebil-,
 hetcikle-: (32,19) hecele-,
 hey: (13,49) hey! ünlem,
 heygenek: (46,34) sahanda yumurta ;
 heykel: (99,9-10) heykel,
 heyle: (23,43) şöyle, bu şekilde,
 hezil: (21,50) zevk, zevkli, güzel,
 heziller edin-: (10,30-40) zevk al-, mutlu ol-,
 hicuv: (21,43) geçici heves,
 hıdır (k.a) (76,37) Hıdır,

hılvat: (40,2) halvet,
 hırıra-: (28,8) hırıla-,
 hırıran-: (35,38) hırıla-, hırıl-da-,
 hırç: (57,43) damak, dudak,
 hırıdar: (76,16) hayran,
 hırın-dıkın: (15,21) sıkış sıkış, dolu dolu,
 hırıra: (68,23) hızla, çabuk,
 hırsızlan-: (91,19) sinirlen-,

hısırdı: (84,17) iş, meşguliyet

hışça: (43,41) bataklık-,

hışıldı: (28,44) hıştırtı, tasviri ses,

hıyal: (15,35) hayal, arzu,

hıyanat: (11,29) ihanet,

hıyrsızlık: (50,9) öfkeli, kederlilik,

hızmat: (26,37) hizmet,

hızmatkar: (26,36) hizmetçi,

hiç: (10,16) hiç, asla,

hiçhili: (57,18-19) hiçbir şekilde,

hiçkim: (65,50) hiç kimse,

hile gör: (52,43) kurnaz,

hile: (80-13) hile, kurnazlık,

hile-al: (52,54) hile kurnazlık,

hili: (14,37) çeşit, 98

hili: (63,18) öyle, o şekilde

hişillik uçan yalı: (12,2-3) salıncak gibi,

hişillik: (12,2) yavaş, yavaşlık,

hişlen-: (19,2) ağlayıp, inle-,

hişlen-: (35,22) terennüm et-, söyle-,

hocam gotur (k.a) 76,38) Hocam Botur,

hokga: (25,52) oyulan yer, delik,

hokun-: (34,12-13) tapın-, ibadet et-,

holodilnig: (46,33) buzdolabı,

holtum: (60,55) hortum,

hona: (27,10) gibi, benzer,

hondan bārsirā-: (14,3) gururlan-, böbürlen-,

honha: (38,13) orada, oradaki,

ho-ol: (12,29) çok, oldukça,

hopuk-: (77,34) kork-, ürk-,

hor: (35,19) zayıf, cılız,

horcun: (22,2) heybe, torba,

horlan-: (54,31) zayıflan-, bitkinleş-,

horluk: (30,46) acı, eziyet,

hormatlā-: (108,11) saygı göster-,

hossar: (21,29) yakın, akraba,

hoş yak-: (89,18) hoş tut-, sevindir-,

hoşgılav: (109,1) hoşgörü, iyi niyet,

hoşlaş-: (76,32) vedalaş-, ayrıl-,

hov (k.a): (41,16) hazreti Havva,

hov ene (ö.a) (33,2) hz. havva, havva ana, -

hov: (31,22) üstünlük, galiplik,

hova: (17,57) hava,

hovatır et-: (16,5) düşün-,

hovatır et-: (36,38) çekin-, geri dur-,

hovayınsıra-: (83,26) ev sahibi ol-, sahiplen-,

hovdan-: (42,34) baraj,

hovdan- (73,51) suyun içinde kay-, yüz-,

hovlı: (46,25) avlu,

hovlu: (15,20) Avlu,

hovluk-: (22,349) sabrı gelme-, acele et-,

hovluk-: (38,23) koş, aceleyle gel-,

hovlukmaç: (94,5) aceleci, acele eden,

hovp: (23,2) korku, endişe,

hovplı: (85,2) korkutucu, ürkütücü,

hovr: (101,24) sıcaklık, hararet,

hovsala: (55,56) vesvese, endişe,

hovul: (18,13) korku,

hovul-hara: (49,11) çarçabuk, hemen,

hovunı bas-: (73,14) süratle ilerle-,

hovva: (26,9) evet, tabi,

hödür-kerem et-:(95,25) oruç boz-,

hödürla: (70,48) teklif et-

hökman: (15,52) mutlaka, kesin olarak,

höküm : (10,6) hüküm,

hökümet: (43,46) hükümet, devlet,

hökümrovanlık: (102,13) hükümdarlık,

höküvmet: (75,11) hükümet,

höre-köşe: (15,43-44) rica minnet,

hötçetlik: (85,18) çocukluk, cahillik,

höves: (52,36) heves, arzu,

hövrük-: (33,8) ilgilen-, üstüne düş-,

hövür: (17,22) dost, arkadaş,

hövürtge: (11,17) yurt,

hözir: (64,8) meyve, ürün,

hubbat: (19,3) tecrübe,

hudavı: (81,29) ilahi, kutsal,

huday: (14,26) hüda, tanrı,

hudaysız: (52,13) allahsız, inançsız,

hukuk: (50,17) hukuk,

hupbatlık: (13,17) zorluk,

huş: (106,55) hakikat, gerçek,

huş: (14,57) niyet, maksat,

hur: (17,13) tıpkı, aynı

hur: (85,5) işte, tam,,

huzur: (38,22) huzur, ön

hücüm: (47,52) hücum, saldırı,

hümmüldü: (17,46) öfke, sinir,

hünärli: (17,6) hünerli, meslek sahibi,

hüncü: (39,32) inci, ..

hünürde-: (70,5) mırıldan-

hünürde-: (73,29) homurdan-,

hüvdî: (38,53) ninni, ..

hüyr-peri: (35,14) huri, peri,

I

ibadathana: (34,54) kilise, ibadethane-,

ıbalı: (93,29) rahat, huzurlu,

ıgışag: (73,31) geri, art,

ıglan: (61,31) grev,

ıgrar: (12,8) ısrar,

ıgtıbar: (26,41) itibar,

ıgtıbarlı-: (12,1) itibarlı, itibar sahibi,

ıgtıyar: (16,12) ihtiyar, ruhsat,

ihlas: (82,36) ihlas, temizlik,

ihlas-zahmet: (14,45-46) emek zahmet,

ıkbāl: (16,26) ikbal, kader,

ıklım: (106,3) iklim, ülke,

ılalaş-: (70,9) anlaş-, uyuş-,

ılga-: (13,43) koş-, bir çırpıda var-,

ımıklı: (18,29) sürekli, daimi,

ımmat: (36,22) ümmet,

ınam: (24,19) inanç, güven,

ınanç: (33,7) inanç, iman,

ĩncal-: (28,5) sakin ol-, sakinleş-,

incat-: (10,31) incit-,

insap: (84,29) insaf, merhamet,

ins-cıns: (83,9) ins cins, canlı,

ıı-: (93,10) ge- , d-üp dolaş-,

ırala-: (54,35) dürtükle-,

ıram: (20,37) batıl itikat,

ırıl-: (66,31) kabul et-,

ırsara-: (50,32) hırpala-,

ıs: (19,26) koku,

ısan-: (20,28) muktedir ol-,

ısgaş-: (65,40) koklaş-

ısgermelik: (92,30) hiçe say-, dikkate alma-,

ısgın: (49,31) güçsüz, gevşek,

ısgın-deramat: (95,35) güç kuvvet, takat, mecal,

ısgınsız: (29,25) .takatsız, hareketsiz

ısgınsız: (83,30) sessiz,

ısı: (86,56) sıcak,

ısgından geçir-:(87,12) yor-, güçten düşür-,

ısrıgan-: (53,24) dolaş-, gez-,

ıslam (ö.a): (10,9) slam,

ısmaza dönder-:(34,29) kurut-, çürüt-,

ısnat getir-: (47,45) leke sür-,

ısnış- (65,35) sıkıntıdan kurtul-

ıssı: (53,7) sevimli, cana yakın,

ışk: (21,31) aşk, muhabbet,
 İz: (12,4) arkası,
 ıza: (66,14) acı, azap,
 izarla-: (15,27) takip et-, gözetle-,
 ızgar: (74,39) nem, rutubet,
 ızgıtsız: (28,33) sinirli öfkeli,
 İzına al-: (15,44) beri al, geri çek-,
 İzınlık: (20,3) geri, geriye doğru,
 İzisüre: (98,1) ardısıra,
 İzlı-İzına: (17,41) ard arda,

I

iber-: (52,8) gönder-, sal-,
 ibrahım(k.a): (108,7) İbrahim peygamber,
 iç dök-: (69,14) içini dök-, dertleş-,
 iç-: (22,9) iç-,
 iç: (28,3) iç, yürek-,
 içalı: (53,5) casus, ajan,
 içeri işler: (89,4) iş işleri,
 içgısgınçlık: (14,33) can sıkıntısı,
 içi gücükli: (58,15) fesat, fitne,

içigär: (49,7) kötü söz, küfür,

içi-içine sığma-:(95,6) içi içine sığma-, heyecanlan-,

içini sovat-: (58,3-4) içini soğut-, rahatla-,

içki: (57,14) iç, içte olan,

içre: (26,42) içinde,

idet-: (17,10) yetiştir-, büyüt-,

idili: (16,25) iyi, itibarlı,

igen-: (43,9) birinden veya bir şeyden razı olma-,

igesini sür-: (22,18) azarla-, sitem et-,

igren-: (30,55) iğren-, hoşuna gitme-,

iki : (10,4) iki,

iki baka: (48,38) ikide bir, sık sık

ikiaralık: (12,2) ikisinin arası,

ikilik et-: (53,30) nankörlük et-, riyakarlık et-,

ikilik: (19,27) riya, nankörlük,

ikinci: (10,9) ikinci,

ikindi: (28,6-7) ikindi vakti,

ikindinara: (63,53-54) ikindi vakti,

ikircinlen-: (92,50) tereddüt et-, şüphelen-,

iküç: (43,54) iki üç, birkaç,

ıl ugruna: (36,16) gösteriş yapmak için,

īl: (15,7) el, yabancı

īl-: (28,6) iliş-, değ-

il-: (93,41) ulaş-, gel-,

ilçihana: (55,47) elçilik, elçilik binası,

īl-gün: (36,52) el alem, herkes,

ilki: (35,11) önce, ilk olarak,

ilkibada: (56,6) ilk önce, ilk başta,

ilkibaşda: (104,2) ilk önce, evvela,

ilkinici: (25,2) ilk, ilk önce,

imrindir-: (27,29) imrendir-, özendir-,

īn-: (33,3) in-, gel-,

inan-: (14,55) inan-,

inçe: (20,47) ince, zarif,

inçe: (36,30) ince,

īncigini govşat-:(28,38) dizlerini titret-,

īncik: (35,15) bacak

incil (ö.a):(18,40) 'sa Peygambere indirilen kitabın adı,incil,

indi: (10,38) şimdi,

indi-indi: (20,28) şimdilerde, son zamanlarda,

īindir-: (55,1) indir-, getir-,

ine: (10,14) işte,

ini: (11,44) kardeş,

inibadır (11,55) sevgili kardeşim,

insan: (26,25) insan, insan oğlu,

intizar: (53,40) hasretli, hasret çeken

iñ son: (18,15) en son,

iñ: (13,3) üstünlük zarfı en,

iññilde-: (84,54) inle-, inilde-,

iñirde-: (18,20) söylen-, dırdır et-,

iñkise goy-: (93,46) endişeye sok-, tereddütlü et-,

iñnla-: (29,39) inle-, acı çek-,

īir: (12,19) erken,

īir-: (78,3) yorul-, bık-,

īirde-giçde: (23,32) ergeç, önünde sonunda,

irgin: (21,41) cimri,

irgöz: (27,56) erkan, erkenden,

iri: (32,13) büyük geniş,

irin: (79, 45) irin, iltihap,

irkil-: (12,35) irkil-, kork-,

irkil-: (27,31) uyukla-,

İsa (k.a): (10,4-5) isa Peygamber,

isgene: (69,16) burgu, makas,

islam dini (ö.a): (10,9) İslam dini,

isle-: (13,51) iste-,

islek: (23,8) arzu, istek,

islendik: (21,10) herhangi, herhangi bir,

isus Hrustos (k.a): İsa Peygamber,

iş hant-: (23,44-45) iş iste-,,

īş: (15,3) iş, çalışma,

işan (k.): (36,15) İşan,

işdâmelik: (89,32) heves, iştaklilik,

işe dur-: (17,8) çalışmaya başla-,

işgâr: (15,28) Muhabir, gazeteci-,

işgâr: (20,57) bekçi, muhafız,

işgar: (21,14) asker,

işgâr: (92,30) yardımca, işçi,

īşigini kak-: (13,12) kapısını çal-,

īşik aç-: (100,15) görücü gel-,

īşik: (12,16) kapı, eşik,

ĩşlā-: (13,26) çalış-,
 işle-: (70,13) bulun-,
 işlet-: (19,37) çalıştır-,
 işeññir: (58,11) çalışkan,
 işsiz: (63,15) işsiz, iş yapmayan,
 it: (28,3) it, köpek,
 it-: (80-14) it-, sürükle-,
 ĩter: (18,5) it-,
 iteşen: (68,27) leke, iz,
 it-guş: (13,28-29) kurt kuş, hayvanlar,
 ivanov (k.a): (50,37) İvanov,
 ĩy-: (10,40) ye-,

iyim dör-: (35,30) yem hazırla-,

K

-ka: (30,41) söze acaba manası katan son ek,
 kañka-: (87,36) dönüp dolaş-,
 kaba(ö.a): (37,8) Kabe,
 kabinet: (89,20) makam, huzur,
 kabul: (19,44) kabul onay,

kāda-kanun: (102,49) kaide kanun, kural,

kadırov (k.a): (89,19) Kadirov,

kafedra: (50,27) dekan,

kagız: (21,21) kağıt,

kak-: (13,12) vur

kāka: (13,12) baba,

kakabaş: (11,4) başıboş,

kakdır-: (75,15) laf vur-, laf çak-,

kaklış-: (93,52) iliş-, takıl-,

kalb: (10,16) kalp, yürek,

kamat-: (53,51) sağır et-,

kāmillik: (30,2) olgunluk, kamillik,

kān: (11,54) 1.çok (16,42) 2.uzun,

kanagat: (35,10-11) kanaat, tevekkül,

kanagatlandır-:(20,7) kanaatlandır-,

kanal: (23,4) kanal, su kanalı,

kanun: (50,51) kanun, yasa,

kanunçı: (24,18) yasaya ait, kanuni,

kapasa: (43,7) kafes, parmaklık,

kāpir: (52,39) kafir,

kār: (16,52) kar, kazanç,

kār: (86,52) meslek, iş,

karam bol-: (47,2) imren-, özen-,

karam: (12,159) yanlış,

kasam: (25,30) niyet, maksat (25,30)

kast et-: (11,30) kastet-,

kast: (53,24) kasıt, niyet,

kayel-: (74,14) suçlan-, suçlu görül-,

kayıl: (61,51) razı, memnun,

kayılık: (87,20) razılık,

kayya-: (92,53) kız-, bağır-,

kā: (28,20) kimi zaman, kah, 120

kābir: (12,42) belli başlı

kākā-: (21,13) üstünde dur-

kālte: (11,54) yanlış,

kānbir: (109,15) çok, fazla,

kār: (33,20) sağır, duymayan,

kāsā: (92,46) kase, fincan,

kāte degşil-: (35,52) şaka yap-,

käte: (11,14) bazen,

käte-käte: (15,49-50) zaman zaman,

käteler: (18,45) zaman zaman, bazen,

kebelek: (14,46) kelebek,

keç: (40,10) inat,

keçä: (57,50) yünlü bir yer yaygısı,

kel: (95,39) kel, saçsız,

kelämanî çövärmän:(52,29) kelime-i şehadet,

kelebek: (67,21) kelebek,

kelemenlet-: (60,22-23) kenetle-,

kelep: (36,38) ip, urgan,

kelle : (10,5) baş, kafa,

kelle yalanaçla-: (27,39,40) boyun bük-, baş eğ-,

kelleler sämäp başla-:(75,63) sarhoş olmaya başla-,

kellesinin gızgını: (11,46) öfke,

kelpenlik: (99,49) dengesizlik, saygısızlık-,

kem: (31,44) kötü, fena,

kemer: (52,4) kemer,

kemiş-kemiş et,(17)2-3) sızlan-, mızıklan-,

- kemput: (35,23) şekar, lokum, .
- kemsildici: (22,15) aşagılayıcı, küçük düşürücü,
- kemsin-: (79,53) iç geçir-,
- kemsit-: (50,40) küçük düşür-,
- kemsiz övreniş-: (14,52) tamamen alış-,
- kemsiz yüñü yet-:(87,40) delikanlı ol-,
- kemsiz: (37,3) eksiksiz, tam, .
- kenar (10.1) kıyı,
- kepder: (61,40) gövercin,
- kepil geçip bil-: (10,24) kefil olabil-,
- kepil: (10,24) kefil,
- keramatlılık : (10,5-6) mukaddes, kerametli,
- kerep: (42,55) örümcek ağı,
- kerkav: (101,55) dişli, girnitili çıkıntılı,
- kertdir-: (42,54) kertdir-, yonttur-,
- kerven: (28,16) kervan,
- kes-: (85,1) kes-, kopar-,
- kesalhana: (24,24) hastahane,
- kesek: (55,50) yıkıntı, harebe
- keser-: (49,30) uzanıp yat-, sürün-,
- kesert-: (18,10) yolunu kes-,

kesil-: (30,18) kesil-, bit-,

kesir hocayın: (85,22) laf anlamaz,

kes-kellem: (88,44) tastamam, tamamen,

kesp: (65,33) başlamak üzere,

keşb: (10,9) yüz, çehre,

keşb-zınat: (29,41) yüz göz, çehre,

keteni: (20,34) keten kumaş,

keyicek: (78,44) geyikçik,

keyik: (74,53) geyik,

keyp: (43,44) keyif, neşe,

keypikök: (67,12) keyifli, neşeli,

keypi-sapa: (71,35) zevk, sefa,

keytig: (23,18) topal, aksak,

keytiklä-: (72,41) topalla-, aksa-,

kīn: (12,40) zor,

kīnçılık: (20,5-6) zorluk, meşakkat,

kırk: (19,26) kırk,

kıyamet: (71,22) kıyamet, mahşer günü,

kibitini gıs-: (60,50) bir yana kıvrıl-,

kiçelt-: (11,39) küçült-,

kiçi: (48,30) küçük,

kikāneklä-: (34,8) ürper-, diken diken ol-,

kilometre: (24,5) kilometre,

kim: (10,18) kim,

kimdir biri: (11,21) biri,

kimin: (26,36) gibi, benzer,

kineli: (42,19) kinli, kindar,

kino: (51,57) sinama,

kişi: (15,12) kişi, şahıs,

kitap: (11,8) kitap,

kitaphōnluk: (21,34) kitap severlik,

kitir: (76,41) çaydanlık,

klas: (19,47) sınıf,

kodeks: (89,40) sözlük, mecmua,

kolhoz: (15,15) kollektif çiftlik,

kolyaska: (79,35) bebek arabası,

kommunislik (ö.a) (19,30) komunistlik,

konyak: (76,14) konyak,

kov-: (31,21) kov-, dışarı at-,

kovala-: (59,29) kovalar-, takip et-,

kovgı: (31,45) kovalayan, ardından gelen,

köbek eyle-: (49,28) del-, delip geç-,

köçe: (79,34) cadde, sokak,

köceg: (10,39) kilit,,

kök: (37, 39) kök, esas,

köke-: (29,28) koku yayıl-,

köker-: (96,36) büyü-, göğër-,

köl: (53,21) göl, derya,

kölege: (101,19) gölge,

kömek: (42,3) yardım,

kömekçi: (81,52) yardımcı,

kömekleş-: (13,36) yardım et-,

kömelek: (31,37) mantar,

köne heñine tut-(23,15) eskileri karışdır-

köne: (12,34) eski,

könül: (26,43) gönül, yürek,

köpel-: (15,20) çoğal-,

- köpelt-: (65,47) çoğalt-, arttır-,
- köplenç: (22,29) çoğu zaman, çoğunlukla,
- köplük: (21,6) çokluk, çoğunluk,
- köpmanılı: (30,20) manalı, çok şey ifade eden,
- köpük: (42,15) kapık, rus para birimi,
- köpük-köpükden:(67,31) kapık kapık, azar azar,
- kör: (18,18) bağ, bağlantı,
- köre-: (101,38) közlen-,
- körpe: (15,39) küçük, ufak,
- kösen-: (17,53) yıpran- eziyet çek-,
- kösen-: (37,539) telaşa düş-,
- köşeşdir-: (16,38) sakinleştir-,
- köşgi-ımarat: (28,8) saray imaret,
- köşk: (46,50) köşk, saray,
- kötekle-: (95,48) ikaz et-, uyar-,
- kövlen-: (18,53) geri gel-,
- kövlen-: (24,21) görün-, kendisini göster-,
- kövlet-: (66,52) geri dönder-, geri getir-,
- köv-söz et-: (32,8) arayı azalt-, ilerle,
- kövüş: (52,17) ayak tabanı,
- köy-: (65,56) canını yak-, yan-,

köynek: (77,11) gömlek, elbise,

köyyä-: (57,48) hesap sor-,

köz: (101,26) göz, kor,

kur'an (ö.a): (26,8) Muhammed Peygambere indirilen kitap Kuran-ı Kerim,

kuyaş: (102,11) güneş ışığı, güneş,

kuyze: (60,8) testi, sürahi,

kükä-: (47,6) güzel kok-,

küket-: (19,26) saç-, dağıt,

kül: (43,7) kül,

külbe: (14,48) kulübe,

külebike: (56,36-37) serçe parmak,

küllü: (19,22) bütün, hep,

kültärlä-: (20,18) birbirine karıştır-,

kültärlä-: (96,46) izah et-, açıkla-,

kümüş (k.a): (36,41) gümüş-,

künc: (25,28) köşe, bucak,

küncek: (54,1) köşe, köşe bucak,

kündüg: (58,20) çaydanlık,

küpür: (31,7) küfür, sövme,

kürekle-: (37,45) kürek çek-, kürekle-,

kürse-: (48,14) git-,kaç-,

küt küt : (59,43) küt-küt,tasviri ses,

kütek: (12,28) taraf,

küti: (11,8) kalın, büyük,

küyn-: (36,50) süzül-, küçül-,

küysä-: (17,38) iste-arzu et-,

küyze döv-: (60,8) testi kır-,

L

labır: (30,47) limanda duran gemiden suya atılan demir,

lağşa-: (16,27) eri-, gevşe-,

lakam: (16,51) lakap, ünvan,

lâl aç-: (52,14) dilsizleş-, hiç konuşma-,

lâl: (30,35) dilsiz, konuşamayan,

lampa: (29,12) aniden, birden,

lap: (82,48) laf, söz,

lapıkeçlik: (101,18) perişanlık, halsizlik,

larisa (k.a): (17,37) Larisa,

lay: (12,11) bataklık,

-lay: (24,9) anlama coşku katan bir son ek,

-lä: (32,12) ifadeye şaşkınlık, hayret manası-katan son ek,

lebz: (59,32) söz, vaad,

legen: (29,8) leğen,

lek-lek: (26,37) leylek,

lenta: (51,57) film şeridi,

lepbe: (60,33) başüstüne, hay hay,

lepbe-: (64,6) emret-, buyur-,

lerzan: (42,52) titreme, titreyiş,

lezzet: (19,339) lezzet, tat,

ley: (44,11) ifadeye coşkunluk manası katan son ek-,

loh-loh gül-: (63,20) kahkahayla gül-,

lomayca: (75,46) en büyük, en çok,

lovurdut-: (46,31) ayık-, tertemiz yap-

lügäla-: (67,26) toparla-, derleyip topla-,

lükge: (71,36) topluluk, grup,

lükgele-: (20,14) yuvarlan- yuvarlandıkça art-,

M

magazin: (22,16) mağaza, dükkan,

maglım ber-: (27,6) etrafında dört dön-, hizmette yarış-,

magnitofon: (87,32) teyp, kasetçalar,

- mahal: (18,439 vakit, an,
- mahal-mahal: (22,12) zaman zaman,
- māhātdel: (29,32) ... +A kadar,
- māhir: (29,13) sevgi, muhabbet, sefkat,
- mahluk: (41,17) mahluk, yaratılanlar,
- mahrem: (53,53) mahrem, helal,
- māhriban: (27,53) sevgili, aziz,
- mahrum: (53,26) mahrum, aciz,
- maksat: (21,42) niyet, maksat,
- makul: (36,46) makul, müsbet,
- mal dogtorı: (17,7) veteriner,
- mal: (59,57) hayvan,
- mal-graṇ: (69,38) hayvan, hayvancılık,
- mamla say- (11,44) kabul et-,
- mamla: (11,44) tasdik,
- manasız: (49,36) manasız, boş,
- manı oka-: (29,56) anlam çıkar-,
- manı: (12,56) mana, anlam,
- maṇlay dire-: (36,26-27) baş vur-, yanına git-,

mañlay: (28,49) alın,

marcina (ö.a): (78,53) Marcina,

mariya (k.a): (17,8) Maria.,

masgara: (13,41) rezil, maskara,

masgaraçılık: (14,9) rezalet,

masgaralayıcı: (51,329) küçük düşürücü, maskara edici,

maslahat: (25,39) sohbet, konuşma-,

maslahatlaş-: (27,54) yargıla-, görüş-,

maslık: (71,45) ceset, cenaze,

maşgala: (35,53) aile-,

maşın: (18,7) kamyon, otomobil, araba,

mata- marlak: (73,54) kumaş,

matlab: (70,11) dilek, istek,

matlap: (93,37) talep eden isteyen,

mavı: (39,12) mavi,

may: (30,429) fırsat,

may: (57,32) mayıs ayı,

mayıl bol: (44,20) meyl et-, eğil-,

mayıllık: (87,20) meyil, arzu.

mayor: (50,27) binbaşı,
 maza: (25,56) lezzet, zevk, neşe,
 mazalı: (31,37) ancak, ne var ki
 mazar: (44,28-29) mezar, kabir,
 mǎ: (98,40) tasviri me sesi,
 mǎde: (32,13) mide,
 mǎhelle: (36,37) mahalle, mevki,
 mǎhir-muhabbet: (10,31) sevgi şefkat-,
 mǎkam dañ-: (46,30) beline dolan-,
 mǎkam ur-: (95,36) sert vur-,
 mǎlim et-: (94,4) malum et-, anlat-,
 mǎreke: (70,26) millet, halk, herkes,
 mǎse-malim: (50,10) malum, malum olan
 mǎta dañ-: (57,6) topla-, biraraya getir-,
 mǎtaç: (69,16) muhtaç, ihtiyacı olan,
 mǎtaçlık: (108,54) muhtaçlık, ihtiyacı olma,
 me: (84,36) işte, işte bu,
 mecal: (62,26) mecal, takat,
 mecbur: (43,41) mecbur, mecburi olan-,
 mecburlık: (43,44) mecburiyet,
 medrese: (15,33) Medrese,
 medreseni gutar-: (15,33) medreseyi bitir-,

meger: (29,47) meğer, meğer ki,
 mehanizator: (42,31) şoför,
 mekan(k.a): (19,19) mekan,
 mekan: (38,20) mekan, memleket,
 Mekgä (y.a): (15,28) Mekke,
 mekir: (33,33) düzenbaz, hilekar,
 mekirlik: (52,42) büyüklük, yücelik,
 mektep: (12,34) okul, mektep,
 mele: (58,13) sırma,
 melhem: (85,1) merhem, ilaç,
 mellek: (12,10) bostanlık,
 melul bol-: (28,28) sarhoş ol-,
 men: (11,22) Ben.,
 men-menlik et-:(51,7) bencilik et-,
 menzil: (31,40) menzil, varılacak yer,
 meñze-: (12,11) benze-,

 meñzeş: (49,6) benzer, eş,
 meñzeşlik: (18,559) benzerlik,
 mercen: (78,44) mercan,
 merdana: (48,2) mert, merdane,
 merdemsî: (41,34) mert, yürekli,

merdemsilen-: (65,11) mertleş-,

merdiban: (74,51) merdivan,

merhametli: (33,5-6) merhametli, şefkatli,

merhemet: (26,13) merhamet, acıma,

merhum: (38,23) merhum, rahmete kavuşmuş, ölü,

mert: (20,11) mert, dürüst,

mertebe: (10,23) sevap

mertebe: (71,34) şeref, onur,

mertebeli: (10,23) sevap dolu,

mertlerçe: (27,44) mertçe, erkekçe,

meryem (k.a): (37,11) Hazreti Meryem

meryem (ö.a) (100,37) Kuran-ı Kerimdeki Meryem suresi,

meryemcik (ö.a) (78,47) Meryemcik,

mesele: (55,12) mesele, konu,

mesgen tut-: (82,24) mesken tut-, yer al-,

mesgen: (85,41) mesken, mekan,

meşhur: (14,44) meşhur, usta,

metcit: (45,54) mescit, cami, 135

metodik: (51,1) metod, yol yöntem,
 meydan düşelgesi (58,18) kır gezintisi,

meydan: (27,20) meydan, alan,
 meydi kesilen: (13,49) canı çıkası, kahrolası,
 meydeinde yandak gögeren: (13,53) cseinde diken biten,
 meymirä-: (45,2) melul ol-, içlen-
 mīdar et-: (85,5) tedavi et-,
 mīdar: (22,41) sabır, tahammül
 mih: (11,12) çivi,
 mihman parazlık:(101,29) misafir perverlik,
 mihman: (64,33) misafir,
 mihmançılıg: (14,17) misafirlik,
 mihmanhana: (18,18) misafirhane,

minasıp: (50,57) münasip, uygun,
 minça-: (22,13) kıvrır-, ez-,
 minçga-: (55,55) münçıkla-, tırmala-,
 minçgala-: (25,10) minçıkla- tırmala-,
 mirad: (11,10) arzu, murat,
 mırırhı atla-: (94,24) iyice sinirlen-, çok öfkelen-,
 misal: (69,17) misal, örnek,

mısapır: (62,33) misafir,

mış-mış: (91,48) rivayet, dedikodu,

mihail (k.a): (17,7) Mihail,

milisgä: (12,44) bekçi,

militsioner: (20,56) bekçi, muhafız,

militsiya: (70,43) polis, polis merkezi,

millet: (23,5) halk, millet,

milli: (51,2) milli, vatani,

minnetdar: (55,3) minnettar,

mirab: (61,28) saka, su sulayan,

miras: (21,37) miras, yadigar,

mirasdar: (108,25) varis, mirasçı,

misli: (10,35) sanki,

mişa (k.a): (34,31) Mişa,

mive: (33,36) meyve,

miyesser: (38,17) müyesser, nasip,

mizayyin: (74,10) sabit olmayan, esnek,

moda: (30,53) moda,

molaşıp-maleş- (61,29) molaşıp meleş-, tasviri ses

mollaçılık: (15,36) mollalık, hocalık.

mollalıg: (14,129) mollalık, kerametlilik,
monça bol-: (59,4) memnun ol-, hoşuna git-

Moskva (y.a) (21,28) Moskova,
motor: (49,7) motosiklet,
motorsiklet: (17,56) motorsiklet,
mōcek: (31,41) kurt,
mōññür-: (13,45) böğür- tasviri ses,
mōññür-: (16,33) bağır-, feryat et-,
mövcä-: (60,54) kabar-, şahlan-,

mövce-: (35,45) kabar-, dalgalan-,
mudimlik: (82,25) daimlik, süreklilik,
mugallım: (19,47) öğretmen,
mugt: (26,50) bedava, bedavadan,

muhammet (ö.a): (10,10) Muhammet Peygamber,
mukaddes: (19,56) kutsal mukaddes,
mukaddeslik: (11,16) mukaddeslik,
mukam: (53,40) ezgi, nağme, makam,
murt: (47,13) bıyık, anten,
musa (k.a): (32,21) Musa Peygamber,

musallat: (49,53) musallat, bela,

musalman: (15,28) Müslüman,

musulman: (36,22) müslüman,

mutda (ö.a): (76,55) mütde,

muzd: (17,29) karşılık, paha, kıymet,

mübtela: (35,2) meşgul, müptela,

mülk: (11,37) mülk, varlık,

mümkün: (21,11) mümkün, muhtemel-,

mümkünçilik: (42,34) mümkün olma, mümkünlük,

mün-: (60,11) bin-,

mün : (10,33)bin,

münkülde-: (37,21) kıpırda- hareket et-,

münküldet-: (12,22) kıpırdat-, hareket ettir-,

münkür: (91,49) suçlu, hatalı,

mürähet et: (34,36) buyur et- ağırla-,

müsmüdin: (98,45) müslüman, islamı seçen,

müşgil: (100,48) zor, müşkül,

müşki-anbar: (67,37) misk-i anber, güzel kokulu,

müyn: (28,47) üzüntü, keder,
 müynli: (38,7) suçlu, günahkar,
 müynürgä-: (16,42) başını eğ .-,

N

nā(<a.): (16,17) geldiği kelimeye menfilik manası katar,

naçalik: (89,4) bölüm başkanı,
 nādürs: (69,34) doğru olmayan, yanlış,
 nāgile: (16,17) rızasız, çaresiz,
 nāgile: (56,3) habersiz
 nagma: (37,33) nağme, mısra,
 nagt: (97,7) kesin, mutlak,
 nahar: (62,24) yemek, yiyecek,
 nālaç: (46,53) çaresiz, dermansız,
 nālap: (40,57) azap, keder,
 naletlä-: (62,17) lanetle-,
 nālış: (34,29) feryat, ağıt,
 nāma: (10,23) name, mektup,
 nāmalim: (58,7) belirsiz, bilinmeyen,
 nāmart: (25,31) namert, döneke-,
 nāmartla-: (36,32) namertleş-,

namaz oka-: (23,22) namaz kıl-, ibadet yap-,

namaz: (23,22) namaz,

namazlık: (99,45) seccade, namazlık,

namıs et-: (35,35) utan-,

namıs: (13,56) namus,

nāmūt: (96,44) umutsuz, umudunu kaybetmiş,

nār: (35,15) ateş,

nārazı: (54,2) razı olmayan, memnun olmayan,

naybaş: (72,12) faydalı işe yarar-,

naz: (94,19) naz, cılve,

nazar: (28,35) bakma, bakış,

nazıl: (87,18) naz, işve,

nā: (41,44) ne, nasıl,

nābellilik: (58,6) belirsizlik,

nābil-: (72,1) nereden bil-, ne bil-,

nāça: (16,44) ne kadar,

nāçüyn: (37,47) niçin, niye,

nād-: (11,6) ne et-,

nādıl: (20,18) habersiz gafil,

nādip: (106,29) nasıl, ne edip,

nāhili: (13,17) ne kadar, ne hayli,

nāhili: (30,319) nasıl, ne şekil,

nālet: (40,53) lanet,

nāletkerde: (53,45) lanetli, lanetlenmiş,

nāme için: (15,9) niçin,

nāme: (13,20) ne

nāmeniñ-nāmedigi: (41,41)neyin ne olduğu,

nāmüçin: (40,30) niçin,

nānen- niçik: (14,269) nasıl ne şekil,

nānen: (39,28) ne kadar, nasıl,

nāt-: (57,3) ne et-, ne yap-,

nātaniş: (12,55) tanımadık,

nātüysli: (13,1) ne çeşit,

nāziklik: (43,15) naziklik, narinlik,

nebis: (14,36) iç, nefis, vicdan,

nebsevürlük: (47,4) aç gözlülük, nefse düşkünlük,

nem: (37,6) nem, rutubet,

nep getir-: (49,37) fayda getir-, menfaat sağla-,

nep: (74,55) fayda, yarar,

nepes: (76,16) nefes,

nepis: (102,23) nefis, güzel-,

neresse: (66,21) biçare, garip,

nerme-nâziklik:(45,17) narinlik, naziklik,

nesil: (26,51) nesil, kuşak,

nesip: (35,7) nasip, kısmet,

neşiredil-: (15,329) yayınlan-, neşredil-,

netice: (91,5) netice, sonuç,

nıgta-: (99,41) dikkati çek-, üzerinde dur-,

nışan : (10,6) iz, nişan,

nikap: (102,9) perde, örtü,

nirā: (16,14) nereye,

nirede: (12,1) nerede,

nireden: (14,7) nereden,

niyet- pel: (25,42) niyet, maksat,

niyet: (62,18) niyet, maksat,

nokguldān: (19,39) bilgiç, çok bilmiş,

nöker (k.a) (11,32) Nöker,

nöker: (27,9) hizmetkar, hizmet eden

nöker: (64,5) asker, muhafız,

nuh (k.a) (58,50) Nuh peygamber,

nuhuñ tupañı:(ö.a)(25,36) Nuh Peygamberin kavminin başına inen tufan,

numat (k.a): (76,48) Numat,

nūr: (38,49) nur, ışık,

nūrana: (38,11) nurani, ilahi,

nusga: (104,6) numune, örnek,

O

ōba soveti : (15,22) köy yönetim kurumu,

ōba: (11,2) köy,

ōbaçılık: (43,38) köylük, köy yeri,

ōbadaş: (16,55) köylü, aynı köyden olan,

ocak: (12,35) ocak, ev,

ocuk-bucuk: (87,26) öte beri, eşya,

 d-k z: (39,40) ateş alev,
 odur-budur: (13,1)  te beri,
 ofitser: (51,41) subay,
 ofitsiyerlik: (51,8) subaylık, r tbelilik,
 oğlan: (11,52)  ocuk, oğlan,
 oğlan-ağlancıkken: (85,44)  ocuklukta, çocukken,
 oğlanlık: (85,7)  ocukluk,
 oglantagrak: (21,42) Cahillik, gençlik hevesi,
 ogru: (21,57) hırsız,
 oguruk-c mr lik: (15,12) Hainlik hırsızlık,
 ogşa-: (45,29) okşa-, sev-
 ogul: (13,4) oğul,
 ogullık: (19,17) Evlatlık,
 ogurlık: (18,12) hırsızlık,

 ok kessirme geç-:(37,23-33) ok gibi durmadan geç-,
 ok: (11,3) ok,

 oka-: (12,56) oku-,
 okdurul-: (77,6) segirt-, fırla-,
 okla-: (11,8) koy-,bırak-,
 okla-: (19,46) at-, pırlat-,

okumuş: (49,19) okumuş, bilmiş,

okuv: (17,57) okuma,

Okuv-pokuv: (13,5) okuma, okula gitme,

okuvlı bol-: (17,36) oku-, tahsil gör-,

ol: (10,21) o,

olar: (11,8) onlar,

olca: (26,46) savaş ganimeti,

oldurul-: (19,9) yönel-,

omat (k.a) (76,48) Omat,

omın: (76,17) amin, Allah kabul etsin,

omurdan: (86,9) omuz,

onça: (78,35) onca, o kadar,

onda : (10,3-4) onun üzerinde,

onki: (82, 31) oniki,

onsoñ: (12,57) ondan sonra,

onun : (10,5) onun,

on-: (15,23) sakinle, sakinleştir-,

onar-: (15,49) düzelt-, iyileştir,

onar-: (24,14) tamir et-, onar-,

onat: (102,56) güzel, gösterişli-,

oqla-: (95,11) onayla-, tasdik et-,
 oqlan-: (47,27) yakış-,
 oqluluk: (27,37), kesinlikle, mutlaka,
 oqluk: (74,51) tedbir,
 oqluk-güzeran: (34,24) hal hatır, iyilik sağlık,
 oqlu-: (12,5) anlaş-,
 oqlu-: (12,5) sakinle-, rahatla-,
 oqlumazlık: (43,46) uyumazlık,
 opurıl-: (74,39) yakıl-, çök-,
 orak: (13,28) orak,
 oraşan: (95,53) ruşen, açık,
 oraza(ö.a) (96,8) Ramazanlık, ramazan ayı,
 oraza: (95,24) ikram, ikram etme-,
 }
 orna-: (39,8) kıpırdan-,
 ornaşık: (34,37) rahat,
 Orsyet(ö.a): (17,6) Rus, Rusluk,
 ortā at-: (13,16) ortaya at-
 orta mekdep: (14,41-42) orta okul,
 orta: (13,16) orta,

orta-gürp: (74,30) orta, orta yer,

ortarası: (12,37) ortası, arası,

orul-: (39,23) vurul-,

orun: (98,11) yer, makam,

Orus: (17,17) Rus,

Ot-suv: (20,36) hava su,

ot: (19,10) ot, çimen,

otag: (28,52) oda,

ot-çöp: (13,26) çörçöp,

ōtla-: (36,22) ateşle-, ateşe düşür-,

otlı: (43,28) tren,

otur- (11,44) otur-,

otur-: (15,5) hapis yat-, hahispanede kal-,

oturgıç: (77,46) sandalye, tabure,

oturıp-tur-: (14,53) oturup kalk-,

ōt-yalın: (46,7) ateş, alev,

ovadan: (32,16) güzel, hoş-,

ovaz: (20,11) avaz, ses,

ovgan (ö.a): (43,50) Afgan, Afganlı ,

ovganistan (y.a):(50,16) Afganistan,

ovkat: (102,47) sofrâ, yemek-,

ovnuklı-irili: (48,25) irili ufaklı,

ovrad-: (11,2) sık-, kıs-,

ovuz süydü: (104,44) sağmal hayvanlardan doğumdan sonra gelen ilk süt,

oyan-: (32,7) uykudan uyan-,

oyar-: (54,31) uyar, uykudan uyandır-,

oy-hıyal: (11,33) düşünce hayal,

oy-küy: (37,55) akıl hayal,

oylan-: (27,15) düşün-, fikir edin-,

öymak: (47,10) yüksük,

öyul-: (84,57) oyul-, değil-,

oyun et-: (87,41) şaka yap-,

oyun: (11,45) şaka, oyun,

oyun-çın: (14,15) hayal gerçek,
 oyunmı çınmı: (11,45) şaka mı ciddi mi,
 ozal ebet: (26,44) geçmişten gelen,
 ozal: (31,17) evvel, eski,
 ozalda-ahırda: (33,24) geçmişte gelecekte-,
 ozdur-: (63,15) öne geç-, ilerle-,

Ö

öç-: (31,40) sön-,
 öçür-: (18,9) kapat-, söndür-,
 ökçe. (101,28) ökçe, taban,
 ökde: (66,12) usta, mahir,
 ökün-: (18,119) düşün-,
 ökün-: (19,36) pişman ol-,
 öl-: (37,49) öl-,
 öleñ: (39,19) nem,
 ölmezlik: (45,9) ölümsüzlük, ebedilik,
 ölümün öyi: (61,45) ölümün eşiği, ölüme çok yaklaşma,
 ölüp-yit-: (62,22) ölüp yit-, telef ol-,
 ömrılla: (76,26) ömür boyu,

ömür sür-: (20,329) ömür sür- ömür geçir-,

ömür: (10,23) ömür,

ön: (11,8) ön, ön taraf,

ön: (15,7) önce,

önden daga düş-:(36,21) fakir düş-, fakirleş-,

öndür-: (14, 24) büyüt-, yetiştir-,

önki: (15,5) önceki,

önkü: (14,20) önceki,

öñne: (69,52) diğer, başka,

ön ki-sonkı: (30,149) bütün tamamen,

öñrāk: (22,32) eski, evvel,

öñünde-: (28,47) öne geçir-,

öñürderet-: (92,14,) telaşlan-, endişe et-,

öñürt-: (30,38) öne geçir-,

öñüsıra: (43,24) önce, öncesi,

öñüsıraları: (17,6) önceleri, öncesi,

öñyeten: (22,43) başı boş dolaşan, işsiz güçsüz,

öp-: (11,41)öp-,

öpüş-: (65,40) öpüş-,

ör-: (12,17) uyan-, aklı başına gel-,

ör-: (38,27) yüksel-,

ȳr-boyuna gal- : (73,23) yüksel-, göğedoğru yüksel-,
 örç al-: (15,13) çoğal-, art-,
 ȳrdek: (86,4) ördek,
 öre-: (68,27) leke kal-, iz bırak-,
 ȳr-gökden gel-: (14,37) çok öfkelen-,
 ȳr-gökten gel-) (33,18) attan düşmüş gibi ol-, çok bozul-,
 örk: (11,6) bağ, düğüm,
 örten-: (34,9) yan-, tutuş-,
 örtur-: (89,23) ayağa kalk-,
 ȳrü-: (47,8) yüksel-, çık-, ilerle-,
 ȳrüz-: (38,23) ayağa kaldır-,
 ȳs-: (11,1) büyü-,
 öser: (62,6) Fayda, menfaat,
 öt: (23,13) geç-, delip geç-,
 öten-geçen: (75,36) gelip geçen, herkes, herşey,
 ötüñç sora-: (95,14) özür dile-,
 ötür-: (81,51) geçir-, devam ettir-,
 öv-: (75,55) öv-, methet-,
 överlik: (61,11) iyi, doğru
 övez: (41,27) ele geçen şey, kâr,
 övgülü: (62) övgü dolu, övgülü,
 övlüye: (36,37) mezarlık,

övran: (10,36) devamlılık,
 övran: (87,7) müddet, zaman
 övran-övrän: (52,41) tekrar, tekrar,
 övred-: (14,24) öğret-,
 övrenine parh goy- (10,26) sırtını dön-,
 övreniş-: (14,56) alış-, uyuş,
 övrül-: (10,23) gark ol-,
 övrül-: (15,16) dön-, çevril-,
 övrüm: (12,24) dönüş,
 övsü-: (35,16) parla-, ışılda-,
 övür-: (18,8) çevir-dönder-,
 övürdir-: (61,21) estir-,
 övürlişik: (65,14) değişiklik, değişme,
 övüsdir-: (109,37) estir-,
 övüt: (52,39) öğüt, nasihat,
 övüt-nesihat: (96,369) öğüt nasihat,
 öy tutun-: (17,9) ev yap-, ev kur-,
 öy: (10,35) ev,
 öycük: (64,33) evcik küçük ev,
 öydeçil: (56,41) evcimen, evcil,
 öy-işik: (20,53) ev
 öykelek: (17,2) küskün,

öykelek: (31,28) mızıkçı,

öykelen-: (76,9) öfkelen-,

öykeli: (18,52) küskün, küsmüş,

öyken: (30,14) sine, göğüs,

öylen-: (21,52) evlen-, nikahlan-,

öyli: (12,7) evli, haneli,

öyli-işikli: (57,3) evli ocaklı, evli barklı,

öyme-öy: (21,26,27) evden eve, ev ev,

öy-övraz: (16,43) ev ocak,

öyt-: (11,14) düşün-, tahmin et-,

öz: (10,19) dönüşlülük zamiri kendi,

özara: (65,16) kendi aralarında,,

özbaşdak: (21,45) kendi kendine,

özbaşdak: (91,24) yeniden, yeni baştan,

özbaşına: (17,3) kendi kendine,

özelen-: (15,44) saygı göster-, saygıyla ısrar et,

özge: (13,56) başka

öz-özünü örte-:(80,30) kahrol-, üzü-,

P

pagış-para: (80,27) param parça, parçalanmış,

pagşıldat-: (86,1) sıçrat-,

pahır: (29,35) fakir, garip,

pahim payhas: (15,19) fehim feresat, anlayış,

pahim: (53,23) atasözü,

pakgar-: (87,38) öğün-,

pakistan (y.a) (55,46) Pakistan,

palak: (88,52) çürük, çatlak,

pal-ey: (81,4) heyhat!,

palla-: (60,5) solu-,

palta: (25,57) balta,

panı: (95,52) fani, geçici,

pañla-: (76,3) kasıl-, övün-,

para-: (62,25) para, rüşvet,

para-para: (53,369) parça parça, bölünmüş,

parh: (77,27) fark,

partiya: (19,11) parti,

pasıl: (47,41) fasıl, fasıla,

patarmak: (76,10) saçmalık, saçma sapan,

patı-putu: (18,22) öte beri,

patışā: (26,36) padişah, hükümdar,

patlat-: (74,19) patlat-, vur-,

pay: (12,54) pay, hisse,

payhas: (108,22) feraset, anlayış,

paylaş-: (75,52) paylaş-, bölüş-,

paytagt: (54,27) başkent,

päkizelik: (25,28) temizlik, paklık,

päklük: (78,21) temizlik, paklık,

peçan et-: (88,9) rezil et-, maskara et-,

peçan: (21,54) açık, ruşen,

pedagogika: (51,2) eğitim,

pedernälet: (16,21) zulüm, eziyet,

pehim-şepagat: (34,16-17) fehim şefaät,

pelaşan ur-: (74,30) koşuştur-, gidip gel-,

pena: (16,14) fena, yokluk,

penakar: (72,43) kurtarıcı,

pençe: (52,3) pençe,

pencire: (32,7) pencere,

pent: (98,37) öğüt, nesihat,

per: (104,12) nazik, narin,

perde: (13,56) perde, ara,

perdelen-: (81,37) çekin-, ürk-,
 perişan: (42,46) perişan, garip,
 perişde: (52,17) melek, ferişte,
 perizat: (21,55) peri yüzlü, güzel,
 persala bol-: (29,46) yaralan-, parçalan-
 persela et-: (44,21) parçala-, yırt-,
 pert: (91,22) kesin, mutlak,
 pervana: (31,51) pervane,
 perzent: (19-14) evlat, çocuk,

 peselen-: (65,9) azal-,
 pesgel ber-: (11,21-22) kötülük et-, zarar ver-,
 pesgel ber-: (53,33) engel ol-, mani ol-,
 pesgel: (11,21) kötülük, zarar,
 peslär: (101,25) az, daha az,
 pessay: (56,13) mülayim, sakın
 peşe: (93,25) pire,
 peşgeş: (18,19) layık görme,
 peşmek: (49,36) çalı, çalı çırpı,
 pete-pet gel-: (66,48) yüz yüze gel-, karşı karşıya gel-,
 peyda bol: (25,34) görün-ortaya çık-,
 peyda: (18,11) fayda, yarar,

peyvagt: (27,23) kendi kendine, kendi halinde,

pıçak: (52,21) bıçak,

pıgamber yaşını yaşı-:(96,8) altmış yaşına gel-,

pıgamber: (10,12) peygamber,

pılan: (12,40) filan, falan,

pılanın dola-:(75,25) iş yap-, kar et-,

pınhan: (53,30) gizli,saklı,

pınhanlık: (101,9) gizlilik, sır,

pırkır-: (35,33) gül-, fıkırda-,

pırlan-: (32,10) fırlan-, dön-,

pır-pır aylan-:(27,22) fır fır dön-,

pır-pır: (14,47) fır fır dönme,

pışırd-: (32,29) fısılda-, mırıldan-,

pıtrat-: (64,40) dağıt-, saç-,

piyada: (38,16) piyade, yaya,

pida: (48,10) kurban,

pikir: (22,21) fikir, düşünce,

pikirde-: (43,2) düşün-, fikir edin-,

pikirdeş: (60,13) aynı fikirde,

pikirleş-: (92,2) fikir et-, düşün-,

p̄l: (73,35) bel, kürek,

pil: (93,26) fil,

pilat (k.a) (81,13) pilat

pilçe: (52,9) omuz,

pilta : (10,3) plaka, levha,

pis açan: (81,43) cüzzamlı,

pisindi: (12,56) sevgi, hoşgörü,

pisindi: (70,4) rahat, sakin,

pisint: (23,39) dış görünüş, sıfat, yüz,

pişe: (67,32) iş, meslek,

pişik: (35,29) kedi,

pitiva et-: (56,9) dikkate al-, önem ver-,

pivo: (76,15) bira,

poçtalon: (21,17) postacı,

pol: (46,31) yer, taban, zemin,

polkovnik: (50,37) albay,

pomidor: (51,159) domates,

posar: (103,54) öpücük, buse,

puç.: (18,269) boş, gereksiz,

puca çıkar: (18,26) boşa çıkar-,

pul bayragı: (15,46) para ödülü,

pul: (15,46) para,

purka: (71,22) fırsat, vakit,

pursat: (34,26) an, zaman,

puşman. (106,43) pişman,

püre-pür: (20,6) tamamen dolmuş, boş yer kalmamış,

pürk-: (50,33) hıncını al-,

pyotr birinci(k.a)(60,39)Birinci Petro, Deli Petro

R

ragbat: (95,40) rağbet, itibar,

rahat: (23,55) rahat, huzurlu,

rahim: (26,12) merhametli, acıyan,

rahman: (26,12) herkese merhamet eden Allah,

rast: (11,55) doğru, hakikat,

raykom: (41,34) perti, merkezi,

rayon: (15,14) bölge, ilçe,

razı: (45,24) razı, razı olmuş,

razılık: (20,1) rıza, onay,

recāla-: (24,6) fayda et-, yarar sağla-,

rehimdar: (80,56) merhametli, acıyan

rehimdarlık: (42,47) merhamet, acıma,

rehim-şepagat: (26,13) acıma, şefkat,

renk: (93,25) renk, şekil,

repide: (68,9) balon,

resul: (107,39) resul, peygamber,

reygan bol-: (27,39) heba ol-, boşa git-,

reygan: (37,38-39) viran, boş,

reyhan: (101,54) reyhan çiçeği,

rısgal: (45,19) rızık, bereket,

rısk: (20,36) rızık, bereket,

rovayat: (100,35) rivayet,

rugsat: (51,39) izin, ruhsat,

ruh: (10,19) ruh,

ruhanı: (33,11) ruhban, rahip,

ruhbelentlik: (20,1) fazilet, erdemli olma,

rüstem: (16,21) galip gelmiş, zafer kazanmış,

S

sabır-takat: (23,36) sabır tahammül,

saç: (28,48) saç,

saç-: (47,19) saç-, yay-,

saçlı molla: (13,5) muallime, bayan öğretmen,

sada: (22,529) sade, basit,

sadalık: (30,1) sadelik, basitlik,

sadap (k.a): (14,18) Sadap,

sadık: (95,34) sadık, temiz,

sag: (39,44) sağ, aman, sağ salim,

sagatlan-: (95,26) sağ ol-, sağlam ol-,

saglıkmı-amanlıkma:(58,9) nasılsın iyi misin?,

sahâl: (21,4) seyrek, pek az,

Sahâtnıyaz: Molla (k.a) (12,20) Sehetniyaz Molla,

sahavat: (33,11) cömertlik

saher: (12,16) seher vakti,

sahıpa: (11,33) sahife,

sahra: (26,40) çöl, sahra,

sakar: (101,449) alevli, ateşler içinde,

sakav: (22,34) laf,söz,

sakçı: (27,8) nöbetçi, muhafız,

sakgal: (36,43) sakal,

sakgaldāḡ: (59,6) ihtiyarlar,

sakgallı: (10,7) sakallı,

sakgıç: (29,4) sakız,

sakla-: (11,19) koru-, sakla-,

saklan-: (14,26) sakinleş-,

saklap bilme-: (16,32) kendini tutama-, engel olama-,

sāl: (37,45) sal, sandal,

sal-: (12,36) sal-, bırak-,

salam: (12,25) selam,

salamlāḡık: (12,23) selamlāḡma,

salasal-: (81,34) seslen-,

salat: (76,139) salata,

saldamlı: (50,5) kalın, iri,

saldar-: (29,5) görün-, belir-,

saldarla-: (59,22) ölç-,tart-,

saldarlap-seç-:(93,50) seçip ayır-,

saldır-: (64,3) kurdur-, inşa ettir-,

- salga-: (17,39) salla-,
- salgı ber-: (28,18) işaret et-, göster-,
- salı govşak: (48,11) mücadeleden kaçan, aciz-,
- salımını ber-: (16,15) zaman geçir-,
- salkın: (34,1) serin,
- salla-: (30,27) salla-,
- sallañçag: (10,29) salıncak, beşik,
- sallañçak: (100,54) salıncak, beşik,
- salpar-: (29,47) sere serpe ol-,
- samsık: (56,24) aptal, sersem,
- sān-: (12,7) say-, sayı say,
- sana goş-: (48,23) adam say-, lafa karış-,
- sānal-: (37,46) sayısı, miktarı hesaplan-, sayıl-,
- sanaş-: (11,52) mızıklan-,,
- sañç-: (37,15) sancılan- ağrı-,
- sancı: (55,19) sancı, ağrı,
- sandık: (10,33) sandık,
- sānı: (74,49) tane, sayı,
- sānlıca: (21,2) birkaç tane,
- sañgar: (29,28) sarhoş,
- saññılđa-: (57,22) titre-

sap-: (10,27) karış-,

sap: (81,53) saf, temiz,

sapak: (50,18) ders,

sapar (k.a): (23,18) sapar,

sapar: (28,37) sefer, defa, kez,

sapdırıl-: (20,16) sıyrıl-,

saplan: (81,45) kurtul-, halas ol-

sara-: (20,1) sar-, dola-,

sāralt-: (66,29) sarart-,

sargılı: (72,45) sargılı, sarılmış,

sargıt: (53,3-4) dilek, istek,

sarı gaç-: (56,33) ağar-, rengi kaç-, eski-,

sāri: (66,23) sarı,

sārigarınca: (66,16) sarı karınca,

sāriyagız: (30,12) sarı benizli, sarışın,

sarpa goy-: (58,11) takdir et-beğen-,

sarpa: (36,53) tahsil, bilgi,

sarsdır: (41,32) sars-, yerinden oynat-,

sarsgın: (10,23) sarsıntı,

sabır-takat: (15,50) sabır takat,

sat-: (21,9) sat-,

- satan: (87,7) baldır, bacak,
- sataş-: (10,24) ele geçir-,
- satın al-: (80,8) satın al,
- savat: (19,42) ilim, irfan,
- savuna deg-: (49,57) suyunu çıkar-,
- sayra-: (47,30) 1.öt- (45,12)
- sayran-: (39,25) öt-
- say-sebep: (49,53) herhangi bir sebep ile,
- saz: (46,11) saz, kopuz,
- sâhel: (44,43) az, birazcık,
- sâher: (30,10) çiğ, çiğ tanesi,
- sebebi: (11,19) çünkü,
- sebep (10,30) sebep ,
- seçelen-: (28,48) dağıl-, karış-,
- segin-: (90,10) durakla-, dur-,
- selcer-: (16,37) seç-, ayır-, fark gözet-,
- selimberdiyeva (k.a): (42,11) Selimberdiyeva,
- sellä- (10,40) koşarak gez-,
- selle: (10,7) Araplara mahsus baş örtüsü,
- selsebil (ö.a)(104,20)cennette bulunduğu kabul edilen çeşme,

sem edil-: (37,37) yok edil-, ortadan kaldırıl-,

semret-: (35,21) semirt-, şişmanlat-,

sen: (10,16) sen,

sen-ben yok: (18,8) hiç düşünmeden, birden,

sen-ben yok: (57,20) birden alelacele,

senkiçeräk: (14,3) seninki kadar,

sep tut-: (73,2) birleş-, bitiş-, kenetlen-,

sep-: (104,24) serp-,

sepil-: (37,38) serpil-,

sepin-: (46,419) sürün-, serp-,

ser: (28,32) baş, kafa,

serden geç-: (22,11) sarhoş ol-, kendin ikaybet-,

serencam: (15, 36) düzen, tertip,

seret-: (13,31) bak-, seyret-,

sergezdan: (29,41) avare, başı boş,

serhet: (43,49) hudut, serhat-,

serhoş: (22,15) sarhoş, ayyaş,

seriş: (23,55) harçlık, para,

sermen-: (29,9) gözle-, izle-,

serp-: (67,53) yırt-,

ser-sepil-: (81,11) sersefil, perişan,

ses: (18,52) ses, seda,

sesinden barını et- (28,3-4) bütün gücüyle bağır-,sesini yükselt-,

sessiz: (12,23) sessiz.,

sesyeter: (12,16) sesin yetişebileceği mesafe,

setanda-seyranda: (85,46) 1.bayramda seyranda,

setanda-seyranda:(69,40) arada sırada,

setir: (37,32) satır, mısra,

seyil bağları: (17,50) seyrangahlar,

seyl: (65,38) mutluluk

seyle çık-: (78,53) ortaya çık-, kendini göster-,

seyran: (39,24) seyran, gezme,

seyrek: (22,17) az, seyrek,

sığ-: (18,11) sığ-,

sıgdır-: (10,25) sığdır-,

sıgır: (35,19) sığır, inek,

sıla-: (36,24) saygı duy-, itibaret-

sılagla-: (63,23-24) ödüllendir-,

sılan-: (13,3) saygı gösteril-,

sın et-: (12,27) kontrol et-,

sın-: (10,25) sığ-,

sına: (27,35) bağır, sine,
 sınan-: (39,10) tecrübe edin-, sına-,
 sın-seker: (15.1) dost sırdaş,
 sıp-: (11,5) sıyrıl-,
 s̄ipa-: (16,38) sıvazla-, okşa-,
 sıpalaş-: (28,49) sakinleş- kendine gel-,
 sıpap-sermä-: (21,36) isteksiz ol-, mırın kırın et-,
 sıpara yer goyma-:(18,47) bahaneye inanma-,
 sıpayıncıra-: (93,57) iyi davran-, şirin görün-,
 sıpçıklık et-: (93,6) geçiştir-, kaçamak cevap ver-,
 sıpcıklık: (18,36-37) kaçamak,
 sıpın-: (85,2) zorlan-, güç duruma düş-,
 sır: (10,16) sır,
 sıra-: (16,29) kes-, sıyırıp al-,
 sırat: (46,43) surat, çehre,
 sırgıdırıl-: (51,44) sıyrır-, sıyrıl-,
 sırik: (57,37) sırik, sopa,
 sırlı: (42,51) Esrarlı, gizli,
 sırtmak: (64,1) ilmek, kement,
 sıy: (106,15) etek,
 sıyahat: (62,6-7) seyahat, yolculuk,
 sıyasat: (60,20) siyaset, politika,

sıyası: (25,40) siyasi, politik,

sız-: (47,18) sez-, hisset-

sızdır-: (14,53) sezdir-, hissettir-,

sil: (23,57) sel, coşkun su,

silk-: (62,39) silkele-, dök-,

sim: (44,2) dikenli tel,

simli germev: (43,50) dikenli tel,

sin-: (28,37) sin-, içine gir-,

şinek: (49,6) sinek,

şinekla-: (55,8) sinek yemi ol-,

sogab: (12,52) sevap,

sogrul-: (63,52) kop-, kırıl-,

sogur-: (29,21) çek-, soğur-,

solgun: (59,6) soluk, solgun,

solpu: (46,40) dibine kadar, tamamen,

soltan: (102,129) sultan, padişah,

son: (11,49) sonra,

sonabaka: (14,56) sonraları, zamanla, gün geçtikçe,

sonra: (10,22) sonra,

son-sonlar: (44,17) daha sonraları,

s̄or-: (47,26) soğur-, içine çek-,

s̄ora-: (16,46) sor-,

sorag ber-: (24,25) sor-,

sorag: (24,25) soru,

soral-: (83,259) sorul-,

sov-: (63,40) sav-, geçiştir-,

sova geç-: (40,6) değme-, ıska geç-,

sovad: (15,25) feraset, fazilet,

soval ber-: (22,35) sor-,

soval: (22,35) soru,

sovat-: (25,35) soğut-,

sovgat: (78,45) hediye,

sovlan: (23,9) savul, geç, bitiril-,

sovuk: (17,57) soğuk,

sovuk-sala gara-(64,31) yangözle bak-, soğuk bak-,

sovuk-salalık: (64,50) soğukluk, tatsızlık,

sovul-: (17,9) sivrul-, bit-,

sovul-: (30,9) geç-, bit-,

soy: (61,55) kes-, derisini yüz-,

sög-: (28,25) söv küfret,

sögget bol-: (85,6) destek ol-,

söğüncire-: (83,41) sög-, sögüp say-,

söğüp-zeyren-:(89,3) sögüp say-, küfret,

söhbet: (63,39) laf, sohbet,

söhbetdeş bol-: (15,29) mülakat yap-,

sök-: (38,16) geç- aş-,

sövda: (75,19) alış veriş,

sövda-satıg: (22,29) alış veriş,

söveş: (25,24) savaş, vuruşma,

söy-: (31,43) sev-, hoşlan-,

söygi: (11,3) sevgi,

söz okla-: (25,45) konuş-, söz söyle-,

söz: (10,35) söz, laf,

söze goşul-: (24,16) lafa karış-, konuş-,

sözle-: (10,18) söyle-,

stipendiya: (51,31) maaş, aylık,

stol: (32,18) masa,

student: (50,29) öğrenci,

sunşur-: (31,3) uydur- yakıştır-,

sunşur-: (94,6) yönelt,

sud: (16,8) adliye, mahkeme,

sudur: (38,46) gölge, hayal,

sumat bol-: (42,57) yok ol-,

sumat gel-: (37,36) silin- kaybol-,

sumurg: (101,51) efsanevi bir kuş olan sumru kuşu,

sunlan-: (89,37) süsle- beze-,

surat: (28,53) resim, tofoğraf,

surnay: (26,42) boru, zurna,

sus: (59,11) suskun, sessiz,

sus-: (15,7) sus-,

sussupeslik: (65,4) sus pusluk, suskunluk,

suv: (17,9) su,

suva salma yenç-: (99,50) ölünceye kadar döv-,

suva yak-: (107,16) sula-,

suvag: (12,38) sıva, boya,

suvcar-: (84,57) iltihapl an-, sulan-,

suvculuk: (49,37,38) güç gayret, güç kuvvet,

suv-sil: (60,50) sel su,

sübüt et-: (50,25) sebat et-,

sübüt: (62,45) isbat, delil,

südenekle-: (51,19) itekle-, it-

süleke: (71,39) zührevi hastalık,

süller-: (105,15) sol-, buruş-,

sümsün-: (22,1) dolaş-, gelip geç-,

sünbül: (39,23) sümbül,

sünnete yatır-:(17,28) sünnet ettir,

sünhü: (28,19) vücut, gövde,

sünhü: (53,19) ses, avaz,

sünhal-: (11,34) bezen-,

sünha-: (74,10) çarp-, vur-,

sünhük: (82,31) kemik,

süplük: (90,31) çöplük,

süpür-: (46,38) süpür-, temizle-,

sür-: (48,20) bir tarafa doğru hareket ettir-, yürüt-,

süre: (26,10) süre, ayet,

süri (ö.a) (98,36) Kuran-ı Kerimdeki El Bakara suresi ,

süri: (23,2) sürü,

sürnü- (11,46) heyecanlan-,

sürün-: (72,20) yönel-, bir yöne doğru git-,

süt: (37,28) yün, kuştüyü,

sütem: (29,56) sitem, eziyet,

süyci: (34,6) tatlı, şekerleme,

süyci-köke: (67,9) şeker pasta,

süycülük keseli: (85,2) şeker hastası,

süyn-: (28,1) uzan-, süzül-,

süyndür-: (13,31) uzat-,

süyrä-: (26,51) sürü-, sürükle-,

süyren-: (40,53) yerde sürün-,

süyş-: (93,3) savuş-,

süyşür-: (67,31) biriktir-,

süyt: (11,29) süt,

Ş

şā: (64,44) şah, padişah,

şagal: (31,41) çakal,

şagalan-: (62,14) otur-, oyalan-,
 şagalan-şovhun:(85,40) keyif sefa,
 şagalan-şovhunlu : (14,57) görütülü, gürültülü patırtılı,
 şaggıldı: (104,21) çağıldı, şırıltı,
 şagıyanlık: (104,25) şadlık, neşe,
 şagla-: (20,15) şarılda-,
 şagla: (72,39) çağla-, şarılda-,
 şah: (10,26) ağaç dalı,
 şahır: (26,22) şair,
 şam: (66,16) akşam yemeği,
 şan-şöhret: (26,139) şan şöhret,
 şanşırı: (20,34) şıkırtı,
 şanlı: (12,14) çınlat-,
 şarılda-: (64,3) şatafatlı ol-, gösterişli ol-,
 şarkıda-: (43,28) çufçuf-la-, çuf çuf et-
 şarpık çal-: (78,39-40) tokat at-,
 şarpık: (57,28) tokat,
 şat: (66,20) neşe, sevinç,
 şatlan-: (20,32) neşelen- şenlen-,
 şatlık: (107,34) neşelilik, sevinçlilik,
 şayla-: (84,18) uğra-, git-,
 şaylan-: (18,20) git-, canını bir yere at-,

şay-sep: (20,34)Türkmen kadınların taktığı mahalli başlık,

şarikli: (12,53) ortak, ortak olan,

şeçaretil (ö.a):(105,31) cennette Allahın oturduğu kabul edilen şehir,

şehir: (13,5) şehir,

şehit: (35,53) şehit,

şekil : (10,4) şekil,

şemal: (26,429) rüzgar, esinti-,

şepe: (39,31) kardeş din kardeşi,

şer: (59,42) şer, hayırsız olan,

şerap: (58,14) şarap, içki-,

şey: (33,37) şöyle, şu şekilde,

şeyle: (11,5) bunun gibi, böyle,

şeyt-: (11,9) böyle et-yap-,

şeytan (ö.a): (26,11) eytan, İblis,

şığıryet: (108,37) şiir,

şihmütürünü tovla- (88,20) ağzını bıçak açma-, hiç konuşma-,

şiltak at-: (40,8) kara çal-, lekele- iftira at-,

şiltak: (57,55) dedikodu, söylenti,

şıpa: (80,11) şifa, derman,

şindi-şindi: (21,30) şimdi, şimdilerde,

şîr: (87,49) aslan,

şire: (64,46) çiçek özü,

şîrin: (103,36) şirin, tatlı,

şîrin-şeker: (68,45) şirin tatlı,

şo: (11,10) şu,

şokolat: (76,14) çikolata,

şol: (10,14) bu,

şor yaş: (38,35) nem yaş,

şovurdu: (20,34) şangırtı, şırıltı, tasviri ses,

şöhlä: (97,43) ışık, aydınlık,

şöhret: (59,40) şan şöhret,

şugla: (89,25) ışık, parlaklık,

şuglayı : (10,6) ışıklı,

şugulçın: (95,12) ispiyoncu, laf taşıyan,

şum: (24,26) kötü, fena,

şumcar-: (17,45) sızlan-,

şunkar guşu:(ö.a)(86,25) efsanevi bir kuş olan anka kuşu,

şutak: (24,55) mutlaka, kesinlikle,

şuvla-: (11,4) del-,

şübela: (18,37-38) fırsat,

şübhe: (41,40) şüphe, tereddüt,

şükür: (57,3) şükür, hamd,

T

tā: (17,25) ta, taki,

tabın bol-: (66,25) teslim ol-,

tabın: (27,5) bağlı, tabi,

tabın-: (79,19) ezil-, ezilip büzül-,

tabıt: (39,48) tabut,

tabşır-: (22,25) rica et-,

tabşır-: (23,43) öğüt-

tagam: (39,20) tat, lezzet

tagamını dat-: (107,30) tadını al-,

taglımat: (76,2) talimat, ideoloji,

tagma: (81,37) damga,

tagt: (64,4) taht,

tagta: (25,47) bir maddenin ince kısmı

takdır: (99,54) kader, takdir-i ilahi,

talan sal-: (26,19) talan et-, dağıt-,

talap: (97,17) talep, arzu,

talim: (50,18) talim, terbiye,

tama: (56,39) inanç, iman,

tamakinçilik: (93,35) arzu, istek, bekleyiş,

tamdır: (10,37) tandır,

tana-: (16,28) tanı-,

tanal-: (83,28) tanın-, bilin-,

tanış: (12,54) tanıdık, tanış,

tans oyna-: (46,44) dans et-,

tans; (46,44) dans,

Tanya (k.a): (17,51) Tanya,

tañ: (23,4) hayran edici, büyüleyici,

tañrı yarlıkasın:(74,53) Allah razı olsun, Allah korusun,

tañrı: (12,25) tanrı,

tap-: (16,44) bul-,

tapavut: (23,23) fark, ayrılan yön,

tapba: (45,33) hemen, aniden,

tapbatlan-: (24,3) bel, kürek ile vurulup, berkitil-,

tapıl- : (10,3) bulun-,

tapındı: (10,11) buluntu,

tapmaça: (31,57) bilmece,

tarap tuttur-: (13,33) yönel-,

taraslan-: (39,2) el değ-, dokunul-,

taraslan-: (69,15) traşlan-, yontul-,

tarhandöker: (22,8-9) eskiden olduğu gibi, öteden beri,

tarz: (18,48) tarz, şekil,

tas: (27,48) neredeyse, hemen hemen,

tasancıra-: (94,57)kahrılanıp heybetle çabuk hareket et-,

tassıkla-: (71,42) tasdikle-, onayla-,

taşla-: (11,15) terket-,

taşla-: (13,55) at-, fırlat-,

taşlan-: (17,11) terkedil-,

tay: (13,5) vakit,

tay: (23,52) set, suyun önüne ekilen engel-

tayak: (23,7) dayak, sopa, asa,

tayyar: (16,14) hazır,

tayyarla-: (96,11) hazırla-, hazır et-,

tänyä-: (26,42) etrafa yayıl-,

tär: (52,55) çare, yol yöntem,

täsin: (10,16) gizli, 184

täzelik: (43,39) yakında, yakın zamanda

tebigat: (27,28) tabiat,

tebla: (11,14) hayat kaynağı,

tegelek: (102,10) yuvarlak-,

tek: (45,20) tek, sadece, yalnız,

teklip: (36,53) teklif,

telefon: (24,48) telefon,

telek: (16,9) kötü, yanlış,

telim: (15,32) pekçok,

telli-pelli: (98,18) yarı gönüllü, isteksiz,

telpek: (38,46) kalpak,

telvas et-: (103,22) huzur bul-, rahat et-,

temmi: (27,54) ceza,

ten ber-: (11,18) seç-,,

ten ber-: (16,18) ümit bagla-, güven-,

teni hapa: (24,31) vücudu kirlenmiş, fahişe,

ter: (35,16) taze

terbiye: (51,6) terbiye, ahlak,

terezi: (52,25) terazi, mizan,

terk et-: (25,22) terk et-, bırakıp git-,

terkidünya: (42,13-14) ahirete intikal,

ters görelde: (50,50) kötü, örnek,

ters: (12,23) aksi, aksi yön,

terslin-orhın: (47,40-41) tersli düzlü, tepetaklak,

tertib-beyleki:(29,35-36) tertip düzen-,

tertip-düzgün: (21,5) tertip düzen,
 tertiplä-: (32,40) düzelt-, düzenle-,
 tertipsizlik: (51,44) tertipsizlik, düzensizlik,
 tesdir-: (83,5) ertele-,
 teselli: (20,4) teselli, ümit-,

teşne: (108,21) heves, istek, meyil,
 tey: (76,52) ta, ta ki,
 teze: (12,37) yeni,
 tezeden: (20,45) yeniden, tekrar,
 tezek: (14,50) tezek, gürbe,

tırlat-: (49,45) çalıştır-, işlet-,
 tice-: (20,12) topla- hazırlık gör-,
 tice-: (54,26) telaşlan-, heyecanlan-
 tiken: (47,44) diken,
 tike-tike: (35,37) parça parça,
 tikin: (77,22) dikim, model,
 tilki: (87,51) tilki,
 tirdir-: (96,40) duy-, işit-,
 tirkeş-: (65,36) rahatla-
 tirsek: (30,24) dirsek,

- tirsildi: (43,10) ağırlık, bunaltı,
- tirt et-: (107,16) yemle-, yem ver-,
- tisgin-: (106,52) ürk-, kork-,
- titre-: (91,35) titre-,
- tiz kömek: (109, 18) cankurtaran, ambulans,
- tizrāk: (36,39) çabuk, çarçabuk,
- tōba gel-: (107,42) tövbe et-, af dile-,
- tōba: (13,41) tövbe,
- toga: (26,14) yuvarlak,
- togala-: (27,10) yuvarla-,
- togalan-: (78,31) yuvarlan-,
- togarla-: (20,3) yuvarla-,
- tohum: (60,24) tohum,
- tohumlık (62,12) tohumluk,
- tohum-tici: (23,43) sülale,
- tokal oka-: (49,17) akıl ver-, nutuk at-,
- tokal: (49,16) nutuk, konferans,
- tokay: (38,19) orman,
- tokayçılık: (17,36) ormancılık,
- tokga tut-: (56,38) yuvarlaklaş-, tostoparlak ol-,
- toklu: (48,46) koyun, sığır,

tolgun-: (70,17) heyecanlan-,
 tolkun: (10,16) dalga,
 topar: (63,13) bölüm, grup,
 topbag: (27,27) topluluk, grup,
 toplan-: (30,14) toplan-,
 toplum, tomlum:(27,16) toplu, topluca,
 toplum-toplum bol-:(47,51) toplan-, bir araya gel-,
 toprak: (11,22) toprak, 185
 topul-: (57,33) atla-, atıl-
 tor: (78,34) tuzak,
 toraḡ: (18,6) ağ,
 torba: (28,25) torba, çuval,
 torḡ edil-: (26,40) viran edil-,
 torsarıl-: (52,38) hiddetlen-, öfkelen-,
 tos-: (16,32) dön-, başını çevir-,
 totam (k.a): (7638) Totam,
 totam çık-: (42,18) dinci ol-, din işiyle uğraş-,
 totuzıban: (13,14) papagan gibi,
 tovk: (66,20) bela, musallat,
 tovkı: (90,8) kambur,
 tovlan-: (68,38) hoşlan-, zevk al-,

tovsancık: (78,44) tavşancık,

toy ber-: (24,54) bayram et-, çok sevin-,

toyunda ayратın hizmet: (21,259) hayır işlere çalışma,

töhmet: (25,6) iftira,

töle-: (21,4) öde-,

tör: (21,54) köşe, baş köşe,

tövellä et-: (96,50) nasihat et-,

tövereg: (10,37) etraf,

töverek: (5,11) etraf, civar,

tövır: (76,20) dua, ayet,

tövrat (ö.a) (32,21) Musa Peygambere indirilen kitabın adı, Tevrat,

traktor: (74,9) traktör,

tukatlık: (85,39) gamlı,

tumar: (76,4) nuska,

tupan: (23,10) tufan, felaket,

tur-: (21,33) ayağa kalk-,

turuz-: (49,46) ayağa kaldır-,

tussak: (14,47) tutsak, esir,

tut: (45,5) dut, dut ağacı

tutaş-: (19,579) yan-, tutuş-,

tutaşdır-: (44,47) tutuştur-,

tutuş: (38,26) bütün, hep,

tükensiz: (69,37) sonu gelmez, bitmez tükenmez,

tükezziban: (50,26) tekrar etme, tekrar tekrar söyleme,

tüm: (97,37) karanlık,

tümlük: (18,14) karanlık,

tüpeñ: (84,45) tüfek, silah,

tüpeñlä-: (22,46) tüfekte vur-,

türkmen (ö.a) (54,33) Türkmen,

türküle-: (63,49) Türk gibi dürüst ol-,

türme: (13,7) hapishane,

tüvdür- (52,7) kaçır-,

tüveleme: (34,45) övgü, alkışlama,

tüycümeke: (66,23) tüylü, kılı,

tüyt-müyt et-: (27,48) kov-, kış kış et-,

U

uç-: (10,34) çık-,

uç-: (11,15) uç-,

uç: (11,55) uç, kenar,

uçganakla-: (50,10) belir-, ortaya çık-,

uçgun: (19,579) kıvılcım,

uçilişçan: (49,50) lise,

uçur-: (29,20) rastla-, tesadüf et-,

uçursuz: (13,3) nihayetsiz, sonsuz,

uçuş: (27,55) uçuş, uçma,

ugra-: (19,51) yetiş- eriş-,

ugra-: (81,7) uğra-, var-,

ugrat-: (40,2) uğurla-, yolla-,

ugrunda: (11,43) hakkında,

ugur: (13,48) yön,

ugur: (32-1) art, arka,

ugurdaş bol: (68,44) katıl-, karış-,

ugur-utga: (10,56) anlayıp dinlemeden,

uk: (28,2) uyku,

ukla: (22,17) uyukla-, sız-,

ula yaz-: (16,5) uza-, genişle-,

ula-: (65,8) büyü-, çoğal-,

ulal-: (38,50) çoğal-, art-,
 ulanıl-: (46,21) kullanıl-,
 ulaştır-: (81,51) ulaştır-, yetiştir-,
 ulı ili bilen gıgır-: (13,32) cığlık at-, haykır-,
 ulı ses: (30,47) bağır-, feryat-,
 ulı söze toba diy-: (2,42) büyük konuşma-,
 ulı: (12,38) büyük,
 ullakan: (42,34) büyük ulu,
 uludan-kiçä: (89,15) büyüktən küçüğe, herkes,
 ulugız: (43,25) yetişkin kız-,
 ulumsılık: (26,49) kendini beğenmişlik,
 umıt: (37,12) ümit, arzu,
 umma: (21,39) çok, hesapsız,
 ummadan çık-: (21,39) hadsiz hesapsız ol-, çoğal-,
 umman derya: (10,17) deniz derya,

 umman: (28,20) umman, derya,
 ummasız: (67,25) sayısız, hesapsız,
 umuman: (69,11) umumiyetle, genel olarak,
 unut-: (11,20) unut-,

 ur-: (11,3) 2.kendini bırak-,

ur-: (20,51) vur-, at-,

Ural (ö.a): (17,56) Ural,

urgı: (18,5) vurgun, felaket,

urkaçı: (60,30) dişi,

urup-yençil-: (98,30) vurularak öldürül-,

uruş tur-: (17,24) savaş çık-,

uruş: (17,5) savaş,

uruş-: (28,24) dövüş-, kavga et-,

uruşmaga türgen togumlu: (27,42) savaşçı,

uslup: (49,4-5) edep, terbiye,

ussa: (74,12) usta, üstad,

ussat: (10,13) usta, üstad,

usullık: (29,23) yavaşça, usulca,

utan-: (13,25) utan-,

utan-: (77,2-3) ikrah et-,

utancañ: (102,8) utangaç,

utgaş-: (96,29) karış-, birbirine gir-,

uy-: (21,43) uy-, uyum göster-,

uyrä: (28,4) ürü-, havla,

ūz: (23,57) uzun, uzak ,

ūzak: (12,29) uzak,

ūzak: (17,23) uzun uzun, uzun zaman,

ūzat-: (13,39) uzat-,

Ü

üç: (13,4) üç,

üç-dört: (47-10) üç dört tane,

üçin: (11,33) için,

üçünci: (99,27) üçüncü,

ülpülde-: (104,13) rüzgarda sallan-, salın-,

ümezlä-: (38,45) buğulan-, dumanlan-,

ümle-: (84,23) göster-, işaret et-,

ümmülmez: (39,17) uçsuz bucaksız,

ümsüm: (28,11) sakın, sessiz,

ümsümlük: (25,10) sessizlik, suskunluk-,

üniversitet: (50,17) üniversite,

üns çek-: (109,16) dikkat çek-,

üns: (18,42) ehemmiyet, dikkat,

ürç: (52,33) hüşu, kendinden geçme,

üst: (11,28) üst,

üstaşır atılan yarag sesi (44,7-8) havaya ateş edilen silanın sesi,

üst-baş: (27,10) kılık kıyafet, üst baş-,

üstesi: (65,56) üstüne üstlük, üstelik,

üstün: (20,6) üstün, galip,

üstünden cenayat işini gozga-:(16,7-8) cinayet işlemiş say-

üstünü kakışdır-:(63,53) üstünü düzelt-,

üşük: (33,19) dikkat, ehemmiyet

üyn: (104,28) ses, ün,

üyş-: (15,51) yığıl-, toplan-,

üyş-: (46,19) toplan-, biraraya gel-,

üytge-: (22,50) değış-, farklılaş-,

üytgeşik: (22,31) değışik, farklı,

üytget-: (13,48) değıştir-,

üzlüş-: (67,30) ödeştir-,

üzne: (22,53) dargın, kırgın,

üzül-: (11,6) kırıl-, kop-,

üzül-: (42,41) kesil-, parçalan-,

V

vada: (82,41) vaad, söz-,

vagız: (11, 34) vaaz, nutuk,

vaglat-: (60,51) gürültülü ses çıkar-,

vagşı: (31,41) vahşi, yırtıcı,

vagt: (15,2) vakit, zaman,

vagtal-vagtal: (56,11) zaman zaman, arasıra,

vagtlayın: (24,48) geçişi fani,

vah: (12,4) vah! ünlem,

vaka: (18,16) olay, vaka,

valeykimessalam: (12,51) Aleyküm selam,

valla: (75,39) vallahi, Allah için,

vas-vas: (20,19) vasvese,

vatan: (19,24) vatan, memleket,

vatançılık: (51,6) vatan sevgisi,

vaz yasa-: (29, 35) vızıldan-,

vazlak-: (24,39) bağirt-, vızıldat-,

vazlaş-: (27,16) vızıldaş-,

vazlat-: (13,23) bir çırpıda söylet-,

vec: (94,22) neşe, keyif,

vecera: (15,3) Rezil, maskara,

veceralık: (77,31) rezalet, maskaralık,

veli: (47,3) lakin, fakat,

vepa: (44,44) vefa,

vepalı: (39,49) vefalı, vefakar,

verdiş: (28,13) bir şeye olan alışkanlık,

vertolyot: (74,48) helikopter, -

ves'yet: (37,54) vasiyet,

ves-veyran: (30,2) naziklik, narinlik,

vesyet: (60,21) vasiyet, nasihat,

veyran: (27,29) viran, harabe,

veziye: (19,10) vazafe, iş,

vezipesinden ayır-(63,19) işten çıkar-,

vızzıldı: (49,6) vızıltı, -

vidio: (87,32) video, -

visal: (28,18-19) arzu, istek,

viy: (56,51) vay, ünlüm,

vodka: (73,45) votka,

volga (ö.a): (38,57) volga nehri,

vraç: (55,2) doktor,

vznos: (74,34) vergi,

Y

- ya: (10,25) yoksa, veya,
- yab: (46,25) çeşme, çeşme başı,
- yada-: (101,44) bık-, usan-,
- yadan-: (27,56) dinlen-,
- yadar-yaldan: (21,20) bahane,
- yadıgâr: (18,239) hatıra,
- yadıgarlık: (34,54) miras, yadigar-,
- yadından çıkar-:(14,55) unut-,
- yag-: (96,48) yağ-,
- yagday: (14,34) dert, tasa,
- yagday: (42,3) çare,
- yagdır-: (60,45) yağdır-,
- yagı gaytar-: (72,11) çare bul-,
- yagırnı: (49,31) bir şeyin arka tarafı,
- yagırnişin: (36,22) elbisenin iç kısmındaki kumaş bölüm,
- yagış: (60,45) yağmur,
- yagşı: (10,32) iyi-,
- yagşılık: (80,45) iyilik, güzellik,
- yagşı-yaman göz: (10,32) iyi ve kem göz,
- yagşı-yaman: (19,2) iyi kötü,

yagşızat: (20,39) fazilet,

yagtı: (29,54) ılık

yagtılık: (31,51) aydınlık parlaklık,

yak-: (28,3) yak-,

yaka tutuş-: (68,3) çekiş-, mücadele et-,

yaka: (11,53) yaka,

yaka-: (13,42) gizlen- saklan-,

yakası gayışlı: (84,3) fahişe,

yakasından ebşitlä-: (11,53) yakasına yapış-,

yakımlı: (33,54) güzel görünüşlü, hoş,

yakımlı: (68,38) merhametli,

yakımsız: (34,11) hoş olmayan- yakışmayan,

yakın dur-: (10,19) yakınlaş-,

yakın: (16,53) yakın, yakında olan,

yala-: (52,18) yala-,

yalan: (10,18) yalan, yanlış,

yalançı: (31,12) yalancı,

yalan-yaşırık: (58,1) yalan yanlış,

yalan  : (78,16)  ıplak,

yala  dır-: (47,42) yalayıp dur-, yala-,

yalbar: (15,39) yalvar-, rica et-,

yalbar-yakar-: (35,12) yalvarıp yakar-,

yalbıra-: (46,11) parılda-, ı ılda-,

yalı: (11,3) gibi, 194

yalkan-: (80,49) yücel-, yüksel-,

yalkım: (104,5) ışık, parlaklık,

yallakla-: (60,12) yaltaklan-,

yalnı -: (11,24) yanıl- yanlış i  yap-,

yalnızlık: (16,46) yalnızlık,

yalpaka-: (86,16) dalgalan-,

yalpılda-: (37,16) parılda-, ı ılda-,

yalta: (62,55) tembel, miskin,

yaltarak: (47,8) tembel,

yaman: (10,32) kötü-,

yamzın: (13,54) art, arka,

y n: (13,20) yan,

yana -: (33,38) yana -, yakla -,

yanca-: (16,9) dile getir-, söyle-,

yanca: (21,7) ısrar, ısrarlı,,

yangız-: (15,46) hisettir-, gizlice duyur-,

yanıp-biş-: (77,54) yanıp piş-,

yantorbası: (89,29) heybe, torba,

yağag: (13,23) yanak,

yağagina çal-: (57,23) yüzünü tokatla-,

yağca-: (51,50) dile getir-, anlat,

yağı: (17,21) yeni, taze,

yağkı: (14,5) deminki, az önceki,

yağlan-: (37,23) yankılan-,

yağsıla-: (51,16) bıyık altından gül-, alay et-,

yağsılı: (61,26) alaylı, alaycı,

yap: (20,15) yükseklik, tepe,

yap-: (39,33) ört-, kapa-,

yap-: (84,32) vur-, çarp-,

yaplan-: (18,27) örtül- gömül-,

yapracık: (103,53) yaprakçık, küçük yaprak,

yaprak: (47,44) yaprak,

yar bol-: (17,26-27) devamlı kendisiyle birlikte ol-,
 yara-: (17,44) yara-, fayda et-,
 yara: (46,38) yara,
 yaradan: (62,41) yaradan, Allah,
 yarak: (52,46) silah,
 yaralan-: (65,18) yaralan-,
 yaralı: (57,31) yaralı, yaralanmış,
 yaramadık vagt:(108,20) hastalık,
 yaramaz: (50,39) yaramaz, kötü,
 yaraş-: (87,49) yakış-, yaraş-,
 yarat-: (32,23) yarat-, halk et-,
 yārdır-: (29,47) yardır-, kırdır-,
 yārıl-: (14,27) kendini tutama-,
 yārıl-: (39,9) yarıl-, bölün-,
 yarılara gel-: (49,45) patlayacak gibi ol-,
 yārım ay: (96,7) onbeş gün,
 yārım: (39,3) yarım,
 yarım-yaş agla-:(94,36) yarım yamalak ağla-, ağlar gibi ol-,
 yarım-yaş bol-: (34,12) gözü yaşla dol-,
 yarmaş-: (102, 51) tırman-, çık-,
 yarpı: (53,19) yarı, yarım,
 yas: (34,10) yas, ölüm merasimi,

yasa-: (53,5) yap-, meydana getir-,

yassıg: (30,48) yastık,

yāş üstünden git-: (17-52) Genç yaşta öl-,

yāş: (17,52) yaş, ömür

yāşa-: (56,15) yaşa-, hayatını sürdür-,

yāşadıp yör- (11,28) yaşatıp dur-,

yāşamazça: (46,24) yaşanmaz, yaşanılmayacak,

yaşık: (73,40) kutu, koli,

yaşıl: (38,19) yeşil,

yaşır-: (31,19) sakla-, gizle-,

yaşıtdaş: (85,44) aynı aştta olan,

yāşkiçi: (93,7) en küçük, en genç,

yāşlık: (62,19) cahillik, bilgisizlik,

yāşulı: (14,16) ihtiyar,

yāt: (17,24) yabancı, el,

yat-: (13,33) yat-,

yatdan bil-: (95,49) ezbere bil-,

yatımla-: (36,11) yatılı ol-,

yatıp-tur-: (42,29) yatıp kalk-,

yaydan-: (66,319) vazgeç-,

yaydancıra-: (29,7) dönüp dolaş-,

yayla: (26,38) yayla,

yaylan-: (39,22) yaylan-, gezil-,

yayna-: (11,20) başı boş hareket et-,

yayna-: (17,50) yaşa-, ömür sür-,

yayra: (20,11) yayıl- dağıl-,

yāz ayı: (46,47) yaz ayı,

yāz: (46,47) yaz mevsimi,

yāz-: (104,33) kaydet-, sakla-,

yazgar-: (25,32) say-, kabul et-,

yāzgı: (11,35) yazılmış , yazılan

yazgı: (96,22) yazı,

yāzık: (16,13) hata, günah,

yāzıl-: (33,1) yazıl-, kaleme alın-,

yāzılıp-yayra-:(39,17) uzayıp genişle-

yāzıp-poz-: (21,45) yazıp çiz-,

yedi: (10,22) yedi,

yedinci: (19,47) yedinci,

yegşeril-: (15,6) çök-, fiziki ve ruhi olarak zayıfla-,

yek: (30,55) tek, sadece,

yeke: (11,2) .sadece

yekece: (13,15) bir tanecik,

yekelik: (14,56) yalnızlık,

yeke-yalnız: (18,40) yapayalnız,

yel: (10,32) rüzgar,

yel: (30,14) nefes,

yelden günden: (10, 32) güneşten rüzgardan,

yeldirgen: (92,7) aklını yitirmiş, deli-,

yele: (36,6) mahalle, sokak,

yelmeş-: (56,37,38) yapış-, biri birine tutun-,

yen-: (41,31) yen-, galip gel-,

yencil-: (52,14) dövül-, itilip kakıl-,

yene: (14,48) yine, tekrar,

yeñ ber-: (108,11) ikna et-,

yeñ ber-: (63,28) tavır koy-,

yeñ berme-: (40,9) dinleme-, sözünü tutma-,

yeñ: (12,10) kol,

yeñne: (14,46) yenge, erkek kardeşin karısı,

yeñbermezlig: (11,50) kendi sözünü doğrulama,

yeñilkellelik: (88,12) hafif meşreplik,

yeñil-yelpay: (24,23) yeniden, yeni baştan,

yenîş: (20,7) zafer, galibiyet,

yenîleslik: (30,4) ergenlik, gençlik,

yenîse: (22,29) ense, arka,

yenîsedamarı: (70,3) ense kökü, ense damarı,

yenîseden gürrün et-: (22,2) ıtnab et-,

yer bilen bile bit-: (12,7-8) yerden bit-,

yer bilen yegsan et-:(109,41) yere batır-, yerle bir et-,

yer depip dur-:(18,39) inat et-,

yer: (10,32) yer, zemin,

yerbent(y.a): (19,52) Yerbent,

yerçeken: (13,45) yere giresice,

yeri: (14,23) hadi, haydi,

yerin dartış güyci: (11,16) yerçekimi,

yerinden gal-: (13,34) yerinden kalk-,

yerinecik düş-:(76,20) dileğine kavuştur-,

yerle-: (40,4) görm-,

yerleş-: (14,43) yerle ş-, gir-,

yerli: (15,43) yerli, mahalli,

yeser: (89,46) ferasetli, tesirli,

yet-: (15,56) yetiş-, ulaş-,

yeterlik: (15,259) yeterli, kafi,

yetim: (34,27) yetim, babasız,

yetiş-: (13,7) büyü-, olgunlaş-,

yetmiş: (12,52) yetmiş,

yıgcamlaş-: (47;31) yakınlaş-, yaklaş-,

yığındı: (11,38) yığıntı,

yığı-yığıdan: (79,1) sık sık, devamlı,

yığna-: (41,50) geri al-,

yığna-: (60,31) yığ-, topla-,

yıgnak: (97,7) toplantı,

yıkan- yumran: (12,35) yıkık dökük,

yıkıl-: (31,47) yıkıl-, devril-,

yıkılıp-sürüş-: (29,47) düşüp kalk-,

yıl kes-: (15,39) hapis cezası ver-,

yıl: (12,34) yıl, sene,

yılan: (33,33) yılan,

yıldırım: (15,56) yıldırım, şimşek,

yıldız: (38,1) yıldız,

yıldıza yören yalı bal-: (29,18) yıldıza yürür gibi ol-,

yıldızlı-dereceli:(20,56) rütbeli, mevkili,

yılğın: (38,55) kızıl renkli bir tür ağaç,

yılgır-: (18,35) gülümse-,

yılgırış: (108,1) gülümseyiş, gülümseme,

yılı: (81,29) ılık, ılıkılık,

yılın-yılına: (16,51) heryıl,

yılmarıp-yülmen-:(69,15) nefsinin terbiye et-,

yırt-: (15,45) yırt-, kopar-,

yırtıcı: (29,45) vahşi, yırtıcı,

yırtıl-: (29,4) yırtıl-,

yigdel-: (82,55) gençleş-, güçlen-,

yigirmi: (26,27) yirmi,

yigit: (28,21) delikanlı, genç,

yigrenci: (80,28) iğrenç, tiksindirici,

yit-: (18,14) kaybol-, yit,

yitel-: (31,8) keskinleş-, dikkat kesil-,

yiti uçgırañlık:(12,27) dik üçgen,

yitir-: (11,26) kaybet-,

yoda: (102,3) patika, keçi yolu,

yognas: (79,2) tıknaz,

yogsa: (11,32) aslında

yök bol-: (84,24) defol-,

yök: (10,18) yok, hayır, 197

yokarı: (53,54) yukarı, üst,
 yokarık: (86,9) yukarı, yukarıya,
 yoknasız: (49,37) faydasız, işe yaramayan,
 yokuş: (64,11) zor, ağır,
 yöl berme-: (23,14) izin verme-,
 yöl et-: (12,49) takip et-, yol al-,
 yöl sakla-: (52,5) yolu koru-,
 yöl sök: (16,55) yol aş-, yolu arşınla-,
 yöl urdur-: (100,46) yoldan çık-, az-,
 yöl yasa-: (29,5) yol aç-, yol tut-,
 yöl: (11,12) yol,
 yöl: (22,42) yolculuk, seyahat,
 yol-: (105,2) yol-, kopar-,
 yolbars: (57,31-32) arslan,
 yolbaşçı: (15,14) başkan, lider,
 yöldan sov-: (107,23) yoldan çıkar-,
 yöldaş: (15,2) arkadaş yoldaş,
 yölle-: (48,3) yolla-, gönder-,

yöl-yoda: (38,55) yol yordam,

yor-: (99,6) yor-, yorumla-,

yov: (73,46) bela beter, felaket,

yov: (97,15) düşman,

yovuz: (65,53) yavuz, kötü,

yöne yere: (40,3) boş yere, boşu boşuna,

yöne: (11,45) fakat,

yönekeyce: (24,40) basit, hafif,

yönel-: (109,43) yönel-, git-,

yör-: (11,28) anlama süreklilik katan yardımcı fiil-,

yörä-: (31,40) yürü-, yol al-,

yörcen yörcen bol- (10,37) Yeni yeni yürümeye başla-,

yörite: (52,51) devamlı, sürekli,

yövse-: (85,22) tesir et-, etkile-,

yövselle-: (70,32) acizle-,

yubiley: (51,39)ölüm yıldönümü merasimi,

yugrul-: (20,12) yoğrul-,

yuka: (21,35) yufka, ince,

yum-: (29,55) kapa-, ört-,

yumak: (20,1) yumak, sargı,

yumruk: (13,51) yumruk,

yumrul-: (64,38) yıkıl-, çök-,

yumşa-: (84,15) yumuşa-,

yumurtga: (46,33) yumurta,

yunup-tımarlan-:(69,16) temizlen-, arın-,

yūrt: (12,35) ev,

yūrt: (90,8) yurt, memleket,

yusup (ö.a) (99,30) Kuran-ı Kerimdeki Yusuf suresi.,

yuv-: (79, 17) kutla-öv-,

yuvas: (61,9) yavaş,

yuvaş okyeany.a):(54,24) büyük okyanus,

yuvaşlık: (15,39) yavaşça,

yuvdun-: (22,48) yutkun-,

yuvul-: (45,39) yıkan-,

yuvun-: (27,46) yıkan-, temizlen-,

yuvundırıp-arındır-:(52,49) yıkayıp temizle-,

yuvut-: (83,21) yut-,

yük: (52,5) yük, mal,

yüklä: (65,49) yükle,

yüp: (51,43) ip,

yüpek: (103,30) ipek-,

yürece düş-: (71,19) içini kemir-,

yüregedüşgünç: (43,3) iç sıkıcı,

yüregi cıgla: (83,13) içi hopla-, heyecanlan-,

yüregi gısl-: (18,34) içi sakıl-, ruhu sıkıl-,

yüregi sahi: (75,56) dürüst, mert,

yüreginde dag goy-: (17,41-42) yüregini yarala-,

yüreginde merç gal-:(89,1) içinde yumru ol-, içini yarala-,

yüregi aram tap-:(57,9) yüregi ferahla-, içi rahatla-,

yürek bulancı: (58,1) iç sıkıntısı,

yürek döküş-: (23,40) içini dök-, dertleş-,

yürek elendir-:(55,56) içini sık-yüregini daralt

yürek yağını sır-:(17,42) yüreginin yağını erit-,

yürek: (16,449) yürek, iç, 198

yüz berilse yüzün gayt-: (11,47) yüz verilse astar iste-,

yüz tut-: (15,40-41) başvur-, iste-,

yüz yigirmi: (59,31) yüz yirmi,

yüz: (13,43) yüz, çehre

yüz-: (60,52) yüz-,
 yüzelli: (61,3) yüz elli,
 yüz-göz: (51,2) yüz göz, suratı, çehre,
 yüzi düş-: (17,39) sahip ol-,
 yüzi yağtıl-: (17,3) yüzü aydınlan-,
 yüzlen-: (20,56) tanı-ı, bil-,
 yüzlen-: (62,22) hayıflan-, üzül-,
 yüzmä türgen: (60,53) yüzme bilen, kulaç atan,
 yüzugra: (89,37-38) hemen, açıktan, yüksek sesle,
 yüzülmedik: (10,17) yüzülmeyen,
 yüzüne çek-: (10,13) üzerini çiz-,
 yüzüne gara çek-:(49,43) lekele-, alına kara sür-,
 yüzün-yenşän: (13,22) önün ardın,

Z

zabun: (102,49) sert, ağır,
 zahmet: (17,1) zahmet, eziyet,
 zalım: (13,21) zalim,
 zaman: (14,26) zaman,
 zan: (12,56) niyet,
 zannı: (27,11) tabii, gerçek,
 zañnar: (60,47) kurnaz,

zār bol-: (12,34) hasret kal-,

zarbat: (18,57) darbe, sille-,

zārı-giryān: (20,12) ağlayıp inleyen,

zārın: (20,10,11) kederli dertli,

zārın: (42,45) feryatlı, iniltili,

zārınla-: (19,52-53) ağlayıp inle,

zat: (11,4) şey, nesne

zavot: (60,38) fabrika,

zayalan-: (25,16) kirlen-, ziyan ol-,

zāher: (40,8) zehir,

zebur (ö.a): (34,49) Davut Peygambere indirilen kitabın adı,

zehinli: (51,29) zeki, akıllı,

zemin: (10,22) toprak,

zemzen: (49,44) çıyan, akrep,

zenan: (19,10) kadın,

zenan: (28,9) kadın,

zeper: (71,47) zarar, ziyan,

zerarlı: (19,29) asla, hiç.,

zerarlı: (94,46) sebebiyle, öyle olduğu için,

zerre: (37,7) zerre, miktar,

zerur: (35,13) zaruri, elzem,

zerzav et-: (104,56) delik delik et-, yırt-,

zey: (23,5) rutubet, nem,

zeyren-: (15,50) serzenişte bulun-,

zeyren-: (85,32) şikayetçi ol-,

zıban: (10,33) dil, lisan,

zım uçan yalı bol-:(86,25) sır ol-, yit-,

zım-zıyat: (37,8) karanlık-,

zından: (14,25) zindan,

zındanda sakla-:(14,25) hapset, hapse atıl-,

zın-: (20,39) at-, fırlat-,

zın-: (55,16) ver-, iade et-,

zıyada : (26,51) fazla, artık,

zıyan: (31,48) ziyan, zarar-,

zibilhana: (55,7) çöplük, zibillik,

zir-zibil: (14,13) zir zibil, pislik,

zol-zol: (38,129) tekrar tekrar, sürekli,

zorba: (24,37) vurgun, hücum,

zordan: (84,40) zorla, güçlülle,

zovzanakla-: (48,38) kaygılı hareket et-,

zöhresi yarıl-:(74,31) ödü kop-, kork,

zülkarnayn (k.a): (100,34) İskender-i Zülkarneyn,

DEYİM VE ATASÖZLERİ

Yer yer sözlüğümüze de alınan deyim ve atasözlerinin belli başlı örneklerine yer verilmiştir. (*)

A

abray bilen maşgala bol-	: Başı dik gez-	(18-50)
acından anı git-	: Açlıktan nefesi kok-	(36-24)
agır deg-	: Ağır gel-	(54-57)
agtığa yüzi düş-	: Torun sahibi ol-	(17-39)
agzı biş-	: Dili yan-	(16-3)
agızdan agza geç-	: Dile düş-	(15-14,15)
agzında uçuk gaynat-	: Ağzında uçuk çıkar-(çok korkutmak).	
agzı ugruna	: Laf olsun diye	(19-32)
agzı yelli	: Ağzı gevşek (sır tutamayan)	(93-26)
aklına aylandır-	: Aklını başına getir-	(88-13)
arkasına kak-	: Sırtını sıvazla-	(17-35)
armanlı bol-	: Pişman ol-	(28-40,41)
ayagını egri bas-	: Yanlış yola gir- (Kötü işler yapmak)(15-12)	
ayagını gışık bas-	: Kötü yola düş-	(16-5)
ayak sekici bol-	: Adım at- (girmek)	(1-37)
avı pürk-	: Zehir saç- (acı konuşmak)	(73-48)

* Metinden tesbit edilen deyimler, Türkiye Türkçesindeki deyim karşılıkları ile verilmiş, gerekli görülen yerlerde parantez içinde açıklamalar not edilmiştir.

B

bal günde yaşa-	: İyi gün gör-	(67-24)
baş bol-	: Başı çek-	(19-9)
başı gök dire-	: Başı göğe er-	(17-48)
beynisini iy-	: kafasını kurcala-	(92-5,6)
bir ayagını göre sok	: Bir ayağı çukurda ol-	(36-5)
bir çukura tükür-	: Ağız birliği et-	(25-25)

C

Cogap ver-	: Hesap ver-	(74-8)
-------------------	---------------------	---------------

Ç

Çorba sovatmadık bol-	: Pişmiş aşı su kat-	(25-35)
çöp başı sebepsiz gınıldamazmış: Ot başı sebepsiz kımıl damazmış (12.12)		

D

depe saçını düyrikdir-	: Tüyleri diken diken ol-	(15-17)
dil aç-	: Dile gel-	(38-4)
dil yar-	: Söz aç-	(14-14)
diline buyrup bilme-	: Dilini tutama-	(70-30)
diyen diyen bol-	: Dediği dedik ol-	(41-36)

donuna sığma-	: yerinde durama-	(94-27)
dovla düş-	: endişelen-	(91-13)
durmuşa çık	: hayata atıl-	(43-25)

E

el egrilik et-	: Başkasının malına el uzat-	(16-34)
eline ayagina erki yetme-	: Eli ayağı tutma-	(103-3,4)
elipden şermende	: Elifi görse mertek sanma	(19-39)
ere çıkman or-	: Evde kal-	(13,25)
eşiden derj bolmaz, gören göz bile-	: Duyan görenle denk olmaz.	(12-46,47)
etek altı yerj yedi bol-	: Telaşlan-	(13-32)

G

ganı depesine ur-	: Kan beynine sığra-	(50-5)
ganını gaçır-	: (öfkeden) kanı çekil-	(51-42)
ganı gızıp ugra-	: öfkelen-	(56-20)
garnını gerk gebe et-	: Karnını tıka basa doyur-	(62-16)
gazap donu giy-	: Öfkelen-	(109-25)
gerj gal-	: Şaşır-	(103-25)
gep alıp galma-	: lafın altında kalma-	(49-18)
gılını gırma-	: kılını kırma-	(16-41)
gıya göz bien bak-	: kem gözle bak-	(11-11)

gol govşur-	: eli kolu bağı ol-	(71-7)
goncuna gor goy-	: içine ateş düşür-	(85-21)
gökdeki dilegi yerde govuş-	: Gökte ararken yerde bul	(86-23,24)
gönlü su iç-	: İçi razı gel-	(62-43)
gözünün üstünde ordu ol-	: Başının üstünde yeri ol	(98-11)
gulak sal-	: Kulak ver-	(59-11)
gurhan çık-	: Hatim indir-	(96-3,4)
gursagında göterip gez-	: Baş tacı et-	(19-23)
gül pürkülen yalı et-	: Gül gibi (güzel, temiz) yap-	(15-54)

H

haybat at-	: Korkut-	(84-32)
hâtdini tana-	: Haddini bil-	(84-34)

İ

İçi ot alıp bar-	: İçi yan-	(98-53)
İçini hümlet-	: Homurdan-	(109-48,49)
İçinden urlan yalı bol-	: Beyninden vurulmuşa dön-	(91-54)
İkilik et-	: İhanet et-	(53-31)
İl özüne çöp at-	: Gösteriş yap-	(23-22)
İncigini govşat-	: İçini ürpert-	(28-34)
İşig aç-	: Görücü gel-	(100-15)

K

- kebzesinden basılan yalı et-: Beyninden vurulmuşa dönder- (14-14)
- kelam ağız gepleme- : Konuşma- (57-53)
- kese çek- : yanlış anla- (75-14)
- keypine sogan dogran- : keyfi kaç- (14-16)
- kırkına ser ur- : Kırkına merdiven daya- (36-51)
- kişinin malına göz gızdır- : Başkasının malına kem gözle bak (15-15)
- köne saman savur : Eski ateşin külünü savur-
(Eskileri karıştır-) (14-20,21)
- köne yarası gozgan- : Eski derdi değil- (17-52)

M

- möceğin ağzı iyse-de gan iymesede: Kurdun ağzı yese de kan
yemese de (93-16,17)

N

- namıs atına atlan- : Namus havarisi kesil- (15-17)
- namıs et- : Utan- (21-45)
- namısını depeled- : Namusunu çiğnet- (22-44)
- nesbi ağır- : İçi sızla- (acı) (14-36)

O

oda köze düş-	: Etekleri tutuş-	(7-39)
otlı köynek	: Ateşten gömlek	(13-51)

Ö

Ökçe ogurla-	: Tabanları yağla-	(31-45)
Ökcesine mün-	: Ardından kovala-	(97-24,25)
Ör gökden gel-	: Gökten düşmüş gibi ol-	(3-18)

P

Paltası daşa deg-	: Baltayı taşa vur-	(42-40)
-------------------	---------------------	---------

S

Sabır kăsası dol-	: Sabrı taş-	(50-42)
Sadagasını git-	: (Kıymetli bir şeye karşı duyulan sevgiyle karışık özlemi belirtir.) Gözünü Sevdığım	(102-52)
serden geç-	: Kendinden geç-	(22-9)
soğuna sogan ek-	: Dibine darı ek-	(61-50)
sovukluk aralaş-	: Araya soğukluk gir-	(90-15)
sülgün cüyceleri yalı dır-pıtrak bol-	: Çil yavrusu gibi dağıl	(12-9)

T

türme garası gör-	: Hapis hayatı yaşa-	(93-14)
tokal oka-	: Nutut at-	(88-23)
tersinden tut-	: Aksileş-	(33-26)
toy ber-	: Bayram et-	(24-55)

U

uludan dem al-	: Derin nefes al-	(23-16)
----------------	-------------------	---------

Y

yagşı umıttı bol-	: Şiddetle ümit et-	(16-18,19)
yanını yere ber-	: yatağa düş-	(88-18)
yaňagına çal-	: Tokat at-	(57-23)
yaňı dil çıkar-	: Yeni yeni konuşmaya başla-	(17,21)
yarılara gel-	: Öfkelen	(84-7,8)
yeňilkellelik et-	: Hafifmeşreplik et-	(88-12)
verde-gökde goyma-	: Yere göğe sığdırma-	(99-40)
yol urdur-	: Yoldan çık-	(80-53)
yola sal-	: Doğru yola sok-	(50-53, 54)
yüregine düv-	: Niyetlen-	(103-49)
yüregini bire bağla-	: İçinden geleni yap-	(22-24)
yüregini eline al-	: Sabredeme-	(22,38,39)
yüzi boz-yaz bol-	: yüzü allak bullak ol-	(58-37)
yüzü gara et-	: Utandır-	(54-40)

yüzünde gan-pet galma-	:Beti benzi at-	(85-14)
yüzünden gar yag-	: Suratı sirke sat-	(94-7)
yüzünü kăsä sov-	: Yüz çevir-	(24-7,38)
yüzünü yere sal-	: yüzünü kara çıkar-	(53-43)

Z

Zehresini yar-	: Ödünü kopar-	(86-38)
----------------	----------------	---------

BİBLİYORAFYA

AGAREKOV, S., *Uçebnik Tyurkmenskogo- Ahal-Tekinskago-nareçiya s prilojeniem sbornikaposlovits i pogovorok tyurkmen Zakaspiyskoy oblasti*, Aşgabat 1904, IV, s.25-100

AKSAN D., *Her yönüyle Dil, Anaçizgileriyle Dilbilim* TDK. Yayınları, Ankara 1990, C.2

ALİEV, A, BORİEV, K., *Russko-Türkmeniskiy slovar*, Aşgabat 1929

AMANSARIYEV C., *Türkmen Dialektoloiyası*, Aşgabat 1970

ATABAY N., KUTLUK, İ., ÖZEL S., *Sözcük Türleri*, TDK Yayınları, Ankara, 1983.

ATALAY, B., *Divanü Lugat-it Türk*, I.C, 1985, 2-3. ve 4.C, 1986, TDK. Ankara 1985-1986

AZIMOV. P., *Türkmen Dili Araştırmalarının Tarihçesi Üzerine*, (Çev. Kemal Ortaylı) Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler (I.27-29 Eylül 1972 Ankara) Ankara TDK 1975.

AZIMOV P., *Türkmen Diliniň Meseleleri*, Aşgabat 1969.

AZIMOV, P., ÇARIYAROV B, *Orfografik Sözlük*, ((4-10 klaslar üçin) Aşgabat Magarifi, 1986

AZIMOV, P., *Fonetiçeskie izmeneniya nablyudaemie u sheoobrazovatel'nın formah turkmenskogo yazıka* Aşgabat 1944

AZMUN, Y., **İran Türkmençesi, Bir Yamut Ağzı: Arzuw, JTS, C.2, 1978,**
s.1

AZMUN, Y., **Ana Çizgileriyle Türkmençe Dilbilgisi,** Ankara 1983

BAILIEV, K., KARRYEV, K., **Türkmeno-Russkiy Slovar,** Aşkabad 1946

BANGUOĞLU T., **Türkçenin Grameri,** İstanbul 1974

BASKAKOV, N., **Ob osobenostyah govor severo kavkazskih turkmenov
-truhmenov/ Yazıkı severnogo Kavkaza i Dagestana 2, 1949, s.140-182**

BASKAKOV, N.B., KARTIYEV, **Türkmenko-russkiy Slovar Moskava**
1964

BATIROV, S, SAKALI,M., **Türkmeno-Russkiy Slovar,** Aşkabad 1940

BAYATLI, H.K.B., **Halk Şirinde Irak Türkmen Ağzı Dilİncelemesi (Doktora tezi)**
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1979.

BAZIN, L., (Çeviren: E. Gemalmaz) "Le Turkmene" PHTF C.I Wiesbaden
1959

BELYAEV, İ., **Turkmenskaya Grammatika,** Aşkabad 1915

BELYAEV, İ., **Russko-Turkmenskiy Slovar,** Aşkabad 1913, VII,s.176

BENZING, J., **Über die Verbformen im Türkmenische,** MSOSW 42,1939, s.1-56

BERDIGEV R., KURENOV S., ŞAMRADOV, C. ARAZKULIYEV, **Türkmen
Diliniñ Dialektleriniñ Oçerki,** Aşgabat 1970

BERDIGEV, R., KURENOV S., ŞAMIRADOV, C., ARAZKULUYEV, **Türkmen
Diliniñ Arsarı Dialekti,** Aşgabat 1969.

Büyük Larosse Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul 1986, Baskı: Milliyet Gazetecilik

A.Ş. C.23, s.11884-11886

BEREZİN- İ., *Recherches sur es dialectes musulmans I*, Kazan 1848

BRENTJES,B., *Zur Datierung der Turkmenischen Frühzeit*, CAJ, C.3,1983,

BOZKURT, F., *Türklerin Dili*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992

CAFEROĞLU, A., *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK, İstanbul 1968

CAFEROĞLU, A., *Türkmenler*, Türk Kültürü, s.20, Haziran 1964, s.25-28

ÇAĞATAY, S., *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, Yaşayan Ağız ve Lehçeler, Ankara

Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 214, Ankara 1972

ÇARIYAROV B.,*Günorta-Günbatır Türki Dillerde İşlik Zamanları*, Aşgabat 1969.

ÇELİK ÜLKÜ, *Göroğlu*, Milli Folklor, Türk Dünyası Folklor Dergisi, C.4., yıl:7, S.25, Ankara 1995

ÇENELİ, İ., *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, TDAY 1982-1983, Ankara 1986

DEVELLİOĞLU F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1984

DEVLET, N., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ek Cilt*, Çağ Yayınları,

Baskı Feza Gazetecilik Aş, İstanbul 1993, sf. 354

DOĞRU, A., KAYNAK, İ., *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

DOERFER G. TEZCAN S., *Wörterbuch des Chaladsch*, Budapest 1980

DİLÇİN, C., *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK. Yayınları: 503, Ankara 1983

DULLING, G., *An Itroduction to the Turkmen Languae*, London 1960

DUMAN M, *Türkmencede Ünlü Uzunluklarıyla Birbirinden Ayrılan Kelimeler*

Üzerine, TD. s.477, Eylül 1991.

ERCİLASUN, A.B., Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri Kültür Bakanlığı Yayınları: 281, Başvuru Kitapları: 9, Ankara 1993

ERCLASUN A.B., ALİYEYEV A. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Cep Sözlüğü 1. Türkiye Türkçesi Azerbaycan Türkçesi Azerbaycan Türkçesi Türkiye Türkçesi Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1991

GABAİN A.VON., Eski Türkçenin Grameri Çeviren, M.Akalın) TDK Yayınları, Ankara 1988

GABAİN, A.von Ein Türkmenisches Volksmarchen, UAJ, c.31, 1959, s.95

GELDİEV, M., Sbornik Trukmenskih Narodnih Pogovorok, Poslovits i Zagadok, Aşgabat 1929

GELDİEV, M., ALPAREV, G., Türkmen Dilinin Grammatikası, Aşgabat 1925

GÜLENSOY, T., Türkçe El Kitabı, Bizim GENÇLİK Yayınları Nu: 10, Kayeri 1994

GÜLSEVİN, G., Türkçede -SA Şart Gerundiumu Üzerine, TD, s.467, Kasım 1990, TDK, Ankara 1990

HACİCEMİNOĞLU, N., Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991

HAMZAYEV, M.Y., Türkmen Dilinin Sözlüğü, Aşgabat 1962

HAMZAYEV M., Türkmen Dilinin Morfologiyasının ve Sentaksisinin Meseleleri, Aşgabat 1969

HIDIROV, M., AYDAROV, G., **Orhon-Yenisey Yadıgarlıklarının Dili**, Aşgabat 1968

HUDAYKULUYEV M., KÜRENOV S., **Kratkie Soglasnie V. Turkmenskom Yazıke: Long and Short Vowels in Turkmen Language**, Sovetskaya Türkologiya (3) 1972.

İNAN A., **Türkmenler ve Türkmenistan Tarihine ait Materyaller**, Belleten 8, 1944

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, **Türkmen Maddesi**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1988

KAFESOĞLU İBRAHİM, **Türk Milli Kültürü** Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1982

KAFESOĞLU, İBRAHİM, **Türkmen adı, Manası ve Mahiyeti**, Jean Deny Armağanı, Ankara 1958

KÂHTALI NESRİN, **Türkmen Türkçesi** (Metin-Dil Özellikleri Sözlük) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya, 1991

KARAHAN, L., **Türkçede Söz Dizimi-Cümle Tahlilleri** Akçağ Yayınları, Ankara 1991

KARA MEHMET, **Yirminci Yüzyıl Türkmen Halk Şairleri**, TD. S.518 Şubat 1995

KECSKMEMESTI, I., **Über die Langen Vokale im Türkmenischen**, FUF, C.37, 1969, s.190

KENESBAYOĞLU, İ.K., (hazırlayan heyetin başkanı), (Çev. H.Oraltay, N.Yüce,

S. Pınar), **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dünyası Araştırmaları, 1984

KORKMAZ Z., **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları Ankara 1992

KÜLTÜR BAKANLIĞI, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Kültür Bakanlığı, 1372, Kaynak Eserler: 54, Ankara 1992.

KÜLTÜR BAKANLIĞI, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II**, Kültür Bakanlığı: 1372, Kaynak Eserler: 54, Ankara 1992

MENGES, K.H., (Çev. K.Aytaç) **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları**, Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1982, İstanbul 1982

MIRADOVA, S., **Halkçılık ve Al İşlerinin Sözlüğü**, Aşgabat, 1967

MUSTAFAYEV, ŞÇERBIN, **Rusça-Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1989

MÜSLÜMAN HALKLAR ANSİKLOPEDİSİ, İstanbul 1991, C.3.

NURMEMMET A., (Çev: Nesrin Kahtalı Sis) **Nuh Tufanı**, ABA Yayınları, Ankara, 1994

PAYLI, S., **Altay Filolojisi ve Türkoloji Etütleri kılavzu**, TDAY 1958, Ankara 1958, s.228-232

ORKUN, H.N., **Eski Türk Yazıtları**, TDK Yayınları: 529 Ankara 1987.

OSKAR, H, **Turkmen Manuel, Descriptive Grammer of Contemporary Literary Türkmen Text Glossary** Wien 1977

PAASONEN, H., **Çuvaş Sözlüğü**, TDK, İstanbul 1950

POTSELEVSKİY, A., **Rukovodsto Dlya İzizuçeniya Trkmensogo yazık a s prilojeniem kratkogo turkmeno-russkogo slovary**, Aşgabad 1929

POTSELEVSKIÝ, A., **Sbornikk Turkmeniskh jenskih pesen**, Turkmenovedenie 1930

POTSELUEVSKIÝ, A., **Dialektı Turkmenskogo yazıka**, Aşkabad 1936, 8, s.66

POTSELUEVSKIÝ, A., **Fonetika Turkmenskogo yazıka**, Aşkabad 1936

POTSELUEVSKIÝ, A., **Osnovı sintaksisa Türkmenского literaturnogo yazıka**, Aşkabad 1943, s.100

SAMOYLOVIÇ, N., **Zapiski Vost. Otdel. C.21**, Petersburg 1912, s.LXXIII-LXXIV
(’deki bazı notları)

SARAY, M., **Türkmen Tarihi**, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi-5, İstanbul 1993

SİS, K. NESRİN., **Çağdaş Türkmen Yazarı Annaguli Nurmemmedov ve Romanı ‘Nuh Tufanı’ Üzerine**, T.D, Sayı 510, Haziran 1994, s.437-439

SÜMER FARUK Oğuzlar, İstanbul 1992

ŞİMKEVİÇ, İ., **Kratkoe pratiçeskoe rukovodstvo dlya oznakomleniya s nareçiem Türkmen Zakaspiysksoy oblasti**, Aşkabad 1899, IV, s.2-168

ŞİMŞİR B.N., **Türkmenistanda Latin Alfabetine Geçiş Hazırlıkları**, TD, s. 518, Şubat 1995

TEKİN, T., **Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler**, Ankara 1975, s.80-108

TOGAN, Z.V., **Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi**, İstanbul 1981

TOGAN, Z.V., **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No: 1534 Enderan Kitabevi, 3-baskı, İstanbul 1981

TUNA, O.N., **Türk Halkları I. (Modern)**, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları:1, Malatya 1985

TUNA, O.N., **Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)** İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ders Notları: 3, Malatya 1986

TUNA, O.N., **Türkçede Transtive-causative geçişli-ettirgen fiiller, bunlarla ilgili morfoloji ve öğretim meselelerinin çözümü**, TDED XXIV-XXV, 1980-1986, İstanbul 1986, s.381-428

TUNA, O.N., **Türkçenin sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1982-1983, TDK Yayınları: 527, Ankara 1986, s.163-228

TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, C.I, II, TDK Yayınları, Ankara 1988

TÜRK DİL KURUMU, **Derleme Sözlüğü**, C.I-XII TDK Ankara 1963

Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası (A Bibliyografi of Turks out of Turkey)

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 5, Ankara 1992, C.IIYALMAN (YALKIN),A.R,**Cenupta Türkmen Oymakları I, II** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ,**Türkmen** Maddesi, Ötüken Yayınları,İstanbul, 1985

YUDAHIN, K., (Çeviren: A.Taymas)**Kırgız Sözlüğü (I-II)**, TDK., Ankara 1988

VAMBERY, A., **A turkomanok nyelveröl. Ertekezes, Turkoman szövef es forditasa Jegyzetek**, NyK, C.15, 1879, s.1

VAMBERY, A., **Die Sprache der Turko-manen und der Diwan Machdumkuli's**, ZDMG, C.25, 1879, s.387-445

Harita, M.Saray **Türkmen Tarihi**, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi-5,
İstanbul 1993, s.6'dan alınmıştır.

ORİJİNAL METNİN FOTOKOPİSİ

1 Архип балчы ерине гечип сүйненинде, агыр яланыны билди, эмма
2 гөзүне чыш кыкылан ялы, вагты билен укы гелмеди. Гөжөнүн бир ваг-
3 ты болды. Ичнни якыйн днен ялы, шот махал ики ити ики ерден се-
4 чинде барыны элип үйрмөгө дурды. «Ит гара гөрмесе, үйрән-ә дөл-
5 дәр» дийип, ол ынжалман еринден турды. Голай-голума серетди, га-
6 ранкынын ичинде гөзүне илен зат болмады. Итлерини чагырып, икин-
7 динден бери ачык галаң чыраны өчүрдү, сонра дүшегине гирди.

8 Иглер хычраныл, гуйругыны булап, ене түмүгө тарап туттурды.
9 — Вай, итнни ёк этсене — днен зенан сеси гараңкынын ичинде тү-
10 пөк атылгандан эйменч чыкды.

11 Үмсүм гижелери еке атып гечирмөгө эдик болан балчы онун жүм-
12 мүшүндөн йүрегини түйдүм-түйдүм эдйән, бейинни гыжындарын сесин
13 телмисини калбы билен дуймага гөрдиш болупды. Көтө-көтө, гөвүнө
14 болмаса, түмүгүн бир ерлеринден «Огулүм, балам, жан балам...» дийип
15 зары-тиран болян эжесиниң сесинде эшилдйән алыды. Эмма оларын
16 хич бири балчынын пикир кервенинин арасыны ёлуп, йүрегине довул
17 салманды. Хеммеси, эдил өмүрүнүн маналы бөлөгү ялы болуп, она ши-
18 рин арзуларын көшги-ымаратыны салгы берйәрди. Балчы велиң, ва-
19 салларын хем ой-хыялларын дервезесини эмай билен ачып, сүнүчүн гу-
20 лаша дөңдөрйән ала-яз дүнйөннц умманына өзүнц оқларды. Кө чага бо-
21 луп, кө йигит болуп, чынны билен арузу эленинде-де етип болмажак
22 хыялы дүйөссиниң ичинде яйнап, хезиллер элинерди. Какасы билең-де,
23 эжеси билең-де душуларды, оларын сесиниң-де айыл-сайыл эшидерди.
24 Сөхетнйаз билең ашык ойнап уршанларандакы галмагалларарың-да,
25 сонра достуңны торба ялы чув ак сақгаллы какасыңны «Дурушман, сө-
26 гүшмөн ойнарлар, огулларым!» диййән сөзлөрүңн-де динлөп билерди.
27 Бу сөслерин барыны Архип балча үмсүмлик эчилерди, оны динлөп бил-
28 мек, леззетиндең мөлүл болмак нөхилк оңат!

29 Эмма балчы дөпө-сачыны дүйүкдирйән шейле гөркүнч сеси, онда-
30 да аял сесини еке гечирен үмсүм гижелериниң хич биринден эшитмөн-
31 ди. Ол сесин ниреден, нөхили чыкканлыгы хақында-да, кимикйлиги ба-
32 рада-да пикир этмөгө етишмеди. Әхли зат онун серинден учды, дине:
33 — Авчар, долан ызына! — дийип, балчы ызытсыз гыгырды. Ерин-
34 ден туруп, демини дүрсөндөн сон, итлериниң өзлөрини уран түмүгү-
35 не назар айтлап: — Кимсиң, хабарыны бер! — дийип, дөзүмли сорайды.
36 Балчынын «Кимсиң?» днен совалы, эдил гуя гачан даш ялы, хер
37 сапар түмүгүн ичине синип гидйәрди. Хич хили жогабын болмазлыгы
38 онун инжигини говшатды, этияч үчин гошасыны элине алды.

39 Чыбышылды барха голайдан эшилдилип башлады.
40 — Мен сана диййән, ичинде жанан бар болса, диллең! Сон арман-
41 ты болдум дийме...

42 Ене жогап берен болмады. Балчы гошан гөзүни асманга туттурды,
43 бирини бошатды.

44 — Вай... — днен ысгыңсыз сес демидемине етмейән хышышылды би-
45 тен түпөн түмүлдесинин арасында йитит гитди. — Бу мен, мен...

46 Гара судур балчынын эдил бири азмиклигинде дүйбү чапылан
47 алаң алы гүрүлдөп гайтды. «Горкан өңүт-ер этдим-юу...» Балчы мүйн-
48 ли ялы, йыкылан гөрө эл узатты, эли сечеленип өгне дөкүлөн сача
49 дедги, сонра сыпадашдырып, манлайыны талды, элини басым ызына
50 чекки. Манлайынан ган акяр... Ол сүйнүп яган гөрөнүн ики голтугын-
51 дан голуны гечирип, өө тарап алып гайтды. Гөни гелшинне, аягы билең
52 денип ачаы эжесинин отагы болды. Чыраны якада, эжесинин дивар-
53 дакы сураты гөзүне каклышлы. Гөвүнө болмаса, эжеси оглунын гана
54 булашан яш зенаны сүйрөп гетирйисини гөрүп, бир өрбет тистигини гит-
55 ди. «Нәме болды оглум, сен нөмөтөрд эдил йерсүң?» дийип, она сорайды
56 казарыны хем дикди. Огул сесини чыккертмады, онун өзн-де, болубил-

1 се, йигримикен йигрими бөш яш аралыгындакы жуван машгаланы гө-
2 руп, жуда аажырады.

3 Балчы гызы аркан ятырды, онун кейнеги якасындаң тә гөбегине
4 ченли дик ашаклыгына йыргылылдыр. Гөвүслери чейнелен сактыч ялы
5 талларын атыр, манлайындан акан ган гөвсүнүн аралыгындан ёл ясап,
6 татап галыдыр. Балчы гыза артык середип билмеди, чыраны өчүрүп,
7 ашак чыкды. Бирсалды нәме эдерини билмен, айданжырап дурды. Эли-
8 не бир бетре сув, дегенсиз, ене отага гирди. Чыраны якман, гызың
9 кейнегиниң чыгарды, келлесини дзынынын үстүдө гоюп, ганыны ювды.
10 Сонра сермелни, төвөрөклен эшик гөздөли. Эжесинин атам дөвүрдөн
11 галаң көне сандыгына элини етирди. Онун азыны ачаңда башы айла-
12 нып гитди. Лампа ашак чөкөниниң-де билмен галды. Сандыгын барып ха-
13 ичандан бәң агзы ачылман ятырды. Эне сүйдүне эйленен мэхир бурну-
14 на урды, эңилден велин, жуван гызың ганынын шейле гелйәрди. «Эй, ху-
15 дай...» Ол өмүрүндө хич хачан «худай» сөзүнү шейле ыхлас билен йү-
16 регинден саздырып гайталаманды. Ол йүрегиниң жүмүшүндөн өз-өзи
17 атылып чыкан ялы болды. «Эй, худай, бу гүн нөхили гүн болды, эдил
18 йылдыза йөрөн ялы болдум-ла...» Ол эжесиниң көйнөклериниң бирини
19 гысымландан, кимдир бири онун гошарындан тутуп дуран ялы, элини
20 хич ызына чекип билмеди. «Эже, бу бир навар, бетбаттыга учран
21 гы долды, сонра ол эжеси билен сөссөз дүңкитти. Көйнөклерин он-
22 йрини согруп алы, усудлык билен гыза гетидирип, чыраны аякы.

23 Балчынын гөзлери гаташып гитди, йүреги тас азындан чыкпыды.
24 Гөжө онун өңүндө яган ыстыңсыз гөврө, янкы гыз дөл-де, хут эжеси-
25 нин уруш йылларындакы яшажык кешибди... Өзем ол эдил оглуны гу-
26 жаклап, янын ятышы ялы гышарылдыр. Көйнөкден болса, онун хачан-
27 дан бәри зар болан мэхирли ысы күкөйәрди. Балчы сансара дөңдө...

28 Ол гызы эжесиниң ятан диванына гечирип, өзи гапладан чыкпыды.
29 Инди-инди гызың ким болуп билмеклиги хақында оя батды. Хер хили
30 пикир элип гөрдү, эмма хичиси гөвүнө жай болмады. Ол гыз гөзүнү
31 ачыраны мөхетет: «Кимлигини бир айт» дийип, ене халки совалыны
32 бермөгө тайрланып отырды. Гарма-түрмө пикирлериниң арасындан шу
33 гүнкки башбозар арылар, олары көшгө гойбермен, дервезани эржел
34 саклан гараулар арылар ваз ясап учды. «Адам пахыр инди тертибинде-
35 бе-бейлекисине, берклигинде-ержеллигинде арыча-да ёкмука?» дийип,
36 мисли өз эден ишини салдарлап гөрйөн ялы гызылы ваканын чепинден-
37 сатгындан чүмүкчөлөп гөрдү. Ене баш чыкаран залы болмады.

38 Гыз ики яна тозганджырап, чалажадан иллөп башлады. Ким болуп
39 балсын ол, гижөннц бу махалы гыз халына энтөп йөрмөсү кэмекө? Ел
40 йитирен сергездан дөлдиги белли. Гейнуваллигинден, кешбинден-зына-
41 тейлекисин дзың алахага гелип, жеңелде азаман болса, билдинми?
42 Манлайындан акан ган нәме? Ит-гушун этжек иши-хә дөл, эгер аза-
43 шыл-тезиз йөрөн йартыжа габат гелен болса, онда илки билен эндамы
44 персала болмажак алы... Я хайсылар бир йыртжыкыдан гаты гөркуп та-
45 чан болмады, метер, ёлда йыкылып-сүрүшүп, манлайыны ярдырандыр,
46 метерем, кимдир бири даш билең уран-енжен болмады... Онда салпа-
47 рып ятан гөвүслер нәме? Архип балчынын ядына Сөхетнйаз моллан
48 «Азгыңчылык дийип бир зат тапылылдыр...» дийип, гахарана бәс гелип
49 билмөн айдан сөзлери, магазиниң азындакы эден гүрүкчлери дүшди.
50 «Эй, балчы, балчы, сен кимлери өйүңе салып, эжең диванында ятыр-
51 ың!»

52 Гыз икнидөп, гөзлөрини аякы. Ягта өврөнншмөннн-нәхемси,
53 йүзүн гүрүшдирип, ене гөзүннц юмды. Балчы гызың гөзлөрден-де хич
54 хили маңы оқап билмеди. Бир серетсең, ол сүтөм гөзлөр навар. Бир
55 серетсенең, чаклашылдан жуда чышарымамы дүйбөн гөрхалине сыг-

1 та уярады, оны адамларын янында башбарай эйлерди. Сахетныяз молла
2 башта пердеден голды.

3 — Хан огул, сен Матымгулы моллага наме дененин былайын, дия.
4 ме онда:

5 Долдурган бу жаханы,
6 Сөздөн ики дуньани,
7 Кудли ишин бекны
8 Курьандадыр-курьанда.

9 Хова, кудли ишин бекны турхандыр, шоны билди гой!

10 Сонра молла турханын биринчи сүресини дога окан алы тайтала-
11 ды. Ону маньсы шейлерек: «Дийжестими динимден шейтен алмасын,
12 Алланын Рахман хем Рахым алы биле гел башлаи! Кыямат гүни
13 дунянын ич мерхемети, рехым-шепараты хакими Танра шан-шехрат
14 болсун! Голан эди, биз Сенден мерхемет ислегерси! Тахад-тазабына
15 дучар болгаларын хем-ле ухруны китиректерин алы биле дол-де, ким-
16 бере рехимдарлык элен болсаң, бизи шол хак эл биле алы гит!»

17 Молла Нөкерден сорды:
18 — Айт, ханы, сен ядым дийнән сөзсөң, хей, шундан тапавуды бар-
19 мы, тайта, сен она эл гарысың, таган салысың... Бейтмелер, ол куд-
20 ли гүна болар...

21 — Тапавуды кенди, Сахетныяз ага! Ол мен өз сөздеримди, өз
22 йүрегимден чыкандыр. Йөне Матымгулы шахырын башга-да айдан
23 зады кел:

24 Келгери теширмиш бу көне жазан,
25 Ахыры ынсандыр, өни Бекжан.
26 Матымгулы айлар галамды ерсен,
27 Мүз йигрими дөрт мүн пыгамбер гедди.

28 Мүз йигрими дөрт мүн пыгамберин хайысына ынанын адамат!
29 Дунян ахырын адымныкы болмалылыгы айдандыр-а ол. Инди
30 бир адама ынанмак терек, биз яны адама...

31 — Ай, хова-да, сизинки өңде бирининики хасаба алмажак болуп,
32 өз билгенжизе япышып ятмак-да!

33 «Ай, наме... — дийип, Сахетныяз ага адамлар өйи-өйүне дагашан-
34 дав соң, угулдан шемини алды. — Нөкер гедиче гарашагатам борды
35 Бекян, бахит болсун! Баша геленин төрүбермени бор-да!»

II.

36 Дөвлетт дөвлет бар мунда, патышасы патыша кимин, хызматкары-
37 да хызматчы билең... Дөк-дөк гошууды дөвлет ол, энрекин я ган ат-
38 дапы айданын гөзүнде яш гойжак гүманы эк. Ниресени гулап ысы
39 айдалар, аяк секирмелек гүл-гүллекли адалар дийип, жылдыл туулу,
40 учар гилер. Илгын дөкүлөн саханын тору эдилмелик халаты өкүр ве-
41 лин, ыттыбарлы кешкен чыкыл тайлан гошунын баран ери ала ызыр,
42 жөн сурнайынын шемал нүре тәйнен сеске-де айдан-садыр... Сен хак-
43 дан ичтен эстер болжак болган, аяк секең ерде гөзүңде дегмен, көндүңе
44 гават берип, ону өзүңе бендаван этмелисин. Сана оза-дөбегинден эдеп-
45 экрам берлиш шейледир. Көшүн ичине галамдарын хем иш-
46 лары өзүне етерликкир, ким олжа алган хазынаын үстүн өртү.
47 Кара гүл үчүн азындыр, ким үстү етирмелек биялынын дашында
48 тарашына гай болуп, хысырлан йөрөндир. Бу көшкде ансаг-ансаг эли
49 бош отурана дүшмөсөн. Ону патышасы-да гол гошурди, улумулык
50 өйлер күтү ийип ятмагы халамз. Оңун иштерди илгикилең ичү, ыс-
51 се азындыр. Ол улу гөрөсени сүйрөп, аяг-дыгына, ясиа өрнедиге-
52 г-дыны адыммыкам дийнән. Тайдат элн адыжагаладым!»

ИХУН ТУПАНЫ

1 дир, кимин наме билең гүмра болдына эсеван эйдандыр. Йөне онун
2 көшүн ичине-кичирден бир улу артыкчалыгы бар, хич хаан көшкелен
3 чыкып, ая-шкарка гитмек адаласы эк. Ол отуран ериндан улу дөв-
4 лет доңалдырып билыр, көшүн ахли гошуны-да, хызматкары-де она
5 стабындыр. Мисли олар патышадарын йитирсе, дерби-дасы болжак
6 кимин, ону төверегинде мылым берер. Патшанын хем хак иш үчүн
7 оларын гөвүнү дөжжө гүманы эк... Мунда хер ким өз этмели ишини
8 чыкк быдыр. Көшүн дөвресенин ыттыбарлы сакчылар горадылар,
9 она өзүн дөт болуп гирмек пикири-а бейле-де гой, шол көшүн нөкө-
10 ри болсанаң, үст-башын гаты пакизе болмаса, хонда тосалаң тойбер-
11 дер. Сенни заны паклигини я хапалыгыны еде инындан гөссен, ысми-
12 лдан алардыр. Көше халысыны гойбермек ич алып гөрдүйн зат, чуки,
13 ол, дунейи-а-лемин ич ыттыбарлы хем араса дөвлет...

14 Архип балчы: «Гүрсан, шейле дөвлет гүрайсан...» дийип, ады өй-
15 леринин төверегинде ойланyp отырды. Ону аралары, наме үчинди,
16 өңүлгери ялы толдум-толдум болуп, вазалып гелберек, етса хо-
17 ван бу чагы готай-готулмада нөче дийсөң, гүлуни гүжелейн экин-дикин
18 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
19 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
20 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
21 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
22 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
23 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
24 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
25 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
26 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
27 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
28 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
29 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе
30 үк дөт. Башбоздарлар көпелер, арасындан бирди-икиди келдесиңе

31 Аралар бир ерлерден вазалып, көше илдилер. Иркили отуран
32 гавул аралар едлаштары улу ав гетирең алы гутлуны, гавалары-
33 ны геришадардыр, аякыкларыны херекетлендирип, оларын олжасын
34 барламага гайым болдулар.

35 Төре, болар алы дөт, гүл дийип гилең араларын телмис сынасы-
36 ны хапалап гелинди. Гавул аралар ишине журлук билең эсеван ат-
37 эмесе, ялгын ондугык билең гутармажатына баде-бат гөз етирне бо-
38 зарды. Гарма-гүрмелекде бирди-арымы билдирмән өе гирисе, бар
39 аабын рейтган болжак. Сонра сен элп адыл судун өнүңде келсе яла-
40 нчалар, жоган берилтери ялы, жоган бермели боларсын. Олар гаты
41 ыхласты кештелер, алжыраберелер, көшүн ичинен бухда яган
42 рушмага түргөн догумды аралары чагрыдылар. Эмма аягыны дола-
43 гыны хапалап гелен еке арыны хем өе гойбермән, дунйде ич арасы
44 сейылан мертебел көшкелерини мертерче горадылар. Хала араларын
45 ювунуп, арасаганын гелмелер үчүн, олары дөвреселен салмаң, пызып
46 гойбердилер. Аралар ювунуп, пакизе болуп гелениннен сонра, олары өе
47 салип, ене дашына гедидер. Өзлерини онармандыктары, халысы-
48 лары үчүн тас туйт-муйт эдиң, ич екары жезаны башларыннан инде,
49 риндилер...

50 Бадыч араларын хапалап геленине бир эрбет тынанан бол-
51 са-да, мерт хем догумды, херан-хаңан едлаштарыны араса-хем абыр-
52 ды саклап билжөк араларынның барыгына өз ынандан молла болды.
53 «Эй, махрибан аржыкыларым, индем, наме, ким башбоздарлык эден бол-
54 су са, адыл судуңада ара алып маслахатлашың, темничини берип, бу
55 иш бизни онаржак гүманымыз эк. Ол сизин өз ишиниз. Эртерек учуша
56 гитмелсиниз, ялансыыз, шу гүн-а менем угуру эк, ирзезинден атып
57 г-дыны адыммыкам дийнән. Тайдат элн адыжагаладым!»

бейүндә саклардылар. Оба ойда ерлешени үчин, сув беласы иң улы аховлды. Өң колхоз көп өнүм берйинлиги үчин, экин мейданларына ча-зла ховп абанса, гачы бейгедилип тапбалаларды, ондан нем сызылмаш алы едилерди. Инди район елбашчылары нәхәнин хатырасына гоңшы а гачыны режеләп, төржек пейдаң нәме? Ондан баш өйлинн гөчүренин ааматлы дөлми? Бир гиче обаны гапыллыкда сув алайса, она ким жо-8 гап берер...

9 — Эй, о гүррүн биз догалымыз бәри барды-лай — дийип, Аннам магазинчи ене гел гошды. — А-хов, шу гачы хем ене телим йылап сув 10 саклар...

12 — Ай, Аннам жан, она бил баглап болмаш — дийип, Жахансолтан 13 эже аладалы гелмед. — Нәме, гит дийсениз гитмели бор! Инди бизи 14 гозгамаң дийип гөрөйин. Гачыны оңарын дийин...

15 — Сен гитмели борсун, Жахансолтан бажы! — дийип, Архип бал-16 чы сөзе гошуды. — Сени дилгәләр, сен нәхилем болса, хөкүмелин 17 аакын адамсы... Шу Нөкөрәм Жахансолтан бажын анына гошуп гойбер-18 сек, нәхили болар Сәхетһияз, олам бир канунчы адам...

19 — Нөкөр бир диймәсен-эй... Нөкөрдир-дә, ынам бармы она! Шу вагт 20 оңуң шәхерә нәме үчин гиденни биләнәһиз? Асыл телим гүн бәри 21 оба көвләйән дөлдир, он себәпжагы бар, сиз оны биләнәһиз, эма 22 мен бийән. Шейле бир гел эшитәм. Бизид обамызы чола гөрүп, чет-23 рәк гөрүп, шо көне мекдәбимиз бар-а, шоны еңил-еллай бежериди-24 рип, шо ерде кеселхана ачкалармыш...

25 — О нәхили кеселхана? — дийип, балчы Аннама сораг берди.

26 Сәхетһияз молла-да, Жахансолтан эже-де бирдәли шум хабар 27 эшитмәкдән горкян алы атызларыны өведип, Аннама серетди. Анна-28 мың гөвни бир ялы:

29 — Кеселхана-да! — дийип, шол бир аркайынлыгы билән геллөп 30 отыр. — Нәхили кеселхана бор-ай, Архип дайың аягыны бежермек 31 үчин ачмааклар-а белли... Неме бар-а, о тәни хапалаң кеселханасы, 32 ана, шоны бизиң обамыза гетиржек болярлар.

33 Адамлар дөһәсинн ийәжәк болдулар.

34 билән магазинчинн ийәжәк болдулар.

35 — Эсапыралла, эсапыралла! Тоба дий, тоба дий... — дийип, Сә-36 хетһияз молла оңуң гүрүнүнни динләп отурмага гүйч таңманмы я-да 37 дуйданыс зарбанын ичине урлан алы эленлиги үчинми, йүзүни кесе 38 совды.

39 Аннам магазинчи болса, шол вазладип гитип отыр:

40 — Сиз йөнекейже затлан гүрүнүнни эдһәрсиниз! Шәхәрдән дыңч 41 алмага гелйәңлери обан төверегине гетирмели дөл дийһәсиниз, оныңыз 42 лагы нәмежик, кеселхана гелсе гөрәрсиниз, асыл биринизем обада гал-43 ман, чым-пытрак болсаныз нәдерсиниз...

44 — Бу гелин-«ха» дийип билжек дөл. Обаны гөчүрмели дийип дүр-45 халар, кеселхананы бәрик гетирмәләр ахчы — дийип, балчы оны 46 гелинде тужак болды.

47 — Нәме үчин гетирмәләр?! Бизи гөчүрмек үчин шейтәкмишләр, 48 вагтлайынам болса, гетиржәкмишләр. Кеселханада телефон болар, де-49 рә жошса, шәхерә жан элп, дәррәе ызына гөчүрдәләр. Бизи горкуз-50 мак үчин шо гели тапмакларам чын...

51 — Биз-ә бейле хабар эшилмәк, сен нирелән эшилп йөрсүн! — 52 дийип, Жахансолтан эже тобунжарат, Аннама серетди.

53 — Нирелән эшилмәде нәме, эшитим-дә, шәхерә барамда эшитәм.

54 Шәхәрдәлиерм хапа кеселханасындан дыңса, той бержәкмиш. Хаваа,

55 шугаң гөчүрилжәкмиш шо. Бу затларын багына-да Нөкөр гүңкәһ...

56 Себәби оң элинден ишини алдылар, Нөкөрә болса миһистәлидән баш-

1 та зат гәрәк дөл. Он эзи: «Шо кеселхананы бизиң обамыза гөчүрин» 2 дийип, ялбасып миһияна барылар. «Шейтәһиз Сәхетһияз ата илкин-3 жи болуң бәдән чыкар» дийипдир. «Көне мекдәбимизе гетирйән» 4 дийипдир. Оңун атынамы миллистелер сакламалымыш. Олары жайдан 5 чыкармак болма...

6 — Сәх Нөкөрә төхмәт атып отуран болма! 7 — Архип дайы, сен мана йөне «бейле дөл болаймасын, ялан сөз-8 хәйән болмаш» дийип дурсун-ай, мен хачан төхмәт атыпдырын, ялан-9 мы нәме, Н-көриң шәхерә гидени... Ине, гөрәрсиниз...

10 Ара дүшән үмүчлик, мисли оларың йүреклерини мыңгалтазан ялы, 11 тысыл-говдәи жаныны алып барян ялы, хич хили баш чыкарып болма-12 жак ел атың әнтер-пелегини айлалы. Ерн, бу нә болуш, дүйки гүнә 13 ченди «Обаған гөһмели боларсыңыз» дийцәйди. Инди арасса отуран 14 обаның үстүнә тәни хапалары, онда-да шәхерә сыгыдырмадык тәни 15 хапалары гетирип, оба дөкжәк болмалары нәме?! Я-да ын арасса ери-16 миз оба, о-да зааланын дийжәк болярлармыка?!

17 Сәхетһияз молла башыны галдырды:

18 — Жахансолтан, сен хөкман шәхерә гитмели борсун. Би гелпн чын-19 мы-яландыгыны әнтәк биләмзәк, йөне сен «бизи инди шу ерден гозга-20 ман» дийиң, гелпни дүшүндүрмели борсун... — Соңра ол бейләки оту-21 ранлара йүзәлди. — Гелпмиз гелдир адамлар, хер хили белә-бегер 22 гелсе-де, обаны терк әтмели дөлдирис. Шу тайдан сәхәдимиңиз чыкканча 23 гозгамарис.

24 Олар эдил газаллы сөвешдә иң сонкы окуна ченли агышып, дйри 25 галан савдыга әгәр ялы башы бирикдирип, бир чукура гүңкүрдиләр:

26 биз шейле бир арасса обады болмалдырыс, оңун хич хачан йитип 27 гитмәжетини хемеләре гөркәзмелидирис. Шейле арасса оба дүйһәниң 28 хич бир күңжүдә болмалы дөлдир. Мунда динә пәкизәлик өз хөкүми-29 ни йөрәтмелидир. Әгәр кимдә-ким шу гүңдән шейләк обаны терк әтсе, 30 башга бир ере гөчүп гитсе я шу кәсама икәлик әтсе, оңуң гүнәсини гет-31 мек болмаш. Биз оны шобада өз хатарымыздан чыкарып, намарт хем 32 дөнүк хөкүңдә язгармалдырыс...

33 «Вах, адамлар, адамлар! Сиз гагы говы ниет эдһәрсиниз!» Ине,

34 бир ерден Нөкөр милнәс пейда болар-да, хут янкы сөзләри гайталар.

35 Ол сизе гәрә көп чорба соватмадык болса-да, китабы көп оқандыр.

36 Оңуң билмәһән зады бармы: бир вагтлар, хениз Нухун тупаны турман-37 ка, адамлар шейле арасса дүйһәни дөрәтжәк болупдылар. Эмма ху-

38 дай оны гөрүбилмәзчилиг эдил, дүйһәни сува гәрк эдилдир... Сиз шо-39 лардан үгәтешик боларын дийһәһизми! Ек менсиз маслахат эдил, гагы 40 ялышырасыңыз! Онсонам бу гүрүнүчилигиниз сәһәс ятышылга 41 азан ерлән хем бар. Жахансолтан эжәниң дымып отурышына хайран.

42 Бар, Сәхетһияз молланың ниети-пәли товы хем экән, дийнәк болубер-43 йәрни нәме? Сиздән өнәм «мән-мәни» дийн өрләр пәкизәлинин ашыгы бо-44 луп, өтүп гитдәләр мундан... Адамлар Нөкөриң эдил шу болмаса-да, 45 шейле әхәдә сөз оқлажакдыгыны билмән дүраноқдылар. Ол «Китап-46 лар баш» дийип, бир зат язип урған гүни Сәхетһияз аганың атында 47 учук гайкадылп, бир тагта кагызыны долдурып-долдурманам яшулы-48 нын өзүне оқан берилди.

49 «Эй, Адам...

50 Сәхетһияз молланың китабы Алла дийип ачылар, ол адамлары ал-

51 ланын азындан арассалыга чагылар. Мен яшуанын гахарыны гетир-

52 жәк болуң азда терсидән тутуп, өзбашыма хокга чыкармакчы дөл.

53 Гүнә мәрһи китабым Адамның ады билән башланп, адамларын йүрегн

54 болубам гүрәтәхәлидир. Адам бири-бирине инаналды, нәме үчин оңун

55 йаи кагзы арасса болмалы дөл...

56 Яштыгы бирбада хезил элп гүлән болса-да, сон оңуң мазасы бол-

57 мады. Ол оғланжык гүрхана дид етирйәрди, молланың ынанжына пәд-

5 эдибөрмели болар

13 мынчап уҗрады.

23 зиннинин ичх-ичити яда дүшүн, иүзи оура жылы тьзззрар

Занин атына үйшердилер, узакдан акылдан: 1991-жылдан бери

Апаттан биз шив обала ымыккылы отурмалы боларымсы?

35 пшшп. онун өзүнө совал берди:

32-MB12

39-нн элнне алыберме — дийип, Архип балчы аркайын гүрледи.

Чу молла сөзүни довам этдирди. — Би ошолу миздан мыдар ошол

43-түрүнүн намысыны дөпөлдөтүп билмедис... —

446 — Олары түпнөлдөм-ө болмаз — динип, Аннам мат

48 — ААН ОГУЛ, ЭНГЭЛ-Э САНА ГҮНЧИЛС ДНСЖОН. ОВОН НАМЬ

Бир сене-мене ёкды ахырым. Иёне биз шейле бир

3-биринден үзнө яшаматгы хиң хачан гөз өнүнө-де гетирмедин

55 — Хеммамиз гүнакар. Сөзөм оизин оаңа

3
→
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839

29

...пан атжеге-де ёл бермединиз...

И-да! — дикит, Жахансолтан ээс урдун д...
...отоме от хемиче арассадыр. Эрбет адам.

18 лар сизин арабчада

билмединиз, колхозы темирди-темирди, 1990-жылдан баштап

Жахансолтан дөрөңөр, сиз моңолуyman оmmон... Ай. ёк-ла, 27 арандыдан дөрөңөр, сиз моңолуyman оmmон... Ай. ёк-ла,

25 мен би заттарды диниден өзгерткендіктен едмден хич ере бытнаман — динил, ан

гоншопкара гатнашжак гүманын ен, ара уюш

90-Ангам жигим, еринден 1031 ан Ангам - 1111

32- Жахансолтан оды даңдырды. Осылайша, олардың арасындағы қарым-қатынас біршама жақсарды. Алхип батыс хем пики

34 ДИНИ ЗИТДЫ.

Кем сана гөчелн динир, Аннам: Сопф

баданон отвлѣтъ пущицимъ онъ бермеди. ѿ газинчи она ѿсем бермеди.

Шон ек ватты нүрек дөкүшенимисм

42 — Аһнам, асылың үрүңдү сөмөңдү табыштырыс.

Жаҳансолтан, сенем онинг

— Няхилек гуррун эдиан, могаи! шу ерде опри лашмавы оолс

49-0 дивенни-а юды всилин, сир уаи

Сени о тайла ливладдер, ёлбашчыгаз янына гит-де, шу гачыт

54 Адам-җар гөчүп, обанын хер еринде бирки өйли Галассон, дерань

Удда этжерен татылмалды. Дине дөрү газарына тутан максатты, гачыны

1 таныстанда гүлдүк эдип, Мекенден сәхел улуурак, йөне отгандыктан
2 сайланмандыгы йүз-гөзүндөн билдиргән дүрән дөңдүшлары, оларын
3 көпүсүннн арманы ажалас пенжесине дүшүп, гүл өмүрүн күл эли-
4 шн... бирин-бирин гечтәрди... Ол көмөрдү дагаларын ичиде үч-дөрт эс-
5 тер болуп ел саклайшыны, оны душманлардан горайшыны, үсти йушани
6 гейлән машыналар ок атдырмажак болуп, гарыдашларыны ишкани
7 алып түздүрүшүнн, машынар аман-эсен гечип гилденден соң велнн ёл-
8 дашларынын жаныны халас этмек үчүн олары иберип, өзүннң дашдан-
9 даша букулып, ок атышыны, бирденем пилчесинн янынын гызып ги-
10 лешинн, эсинден гидер-гидер болуп ерде чабаланышыны, шол ватт
11 жанына ажал окунын миесер этмек... душман элине дири дүшүшүнн
12 ятлап, дине ахмыр чекмели болды. Хер гезек сорат ээлденде: «Мен ху-
13 дайсызлардан гачып, синиз тарапынага гечим» диеп жүмүлөнн дилине
14 алман, лал ачаныгы үчүн, ол ит ялы енжилп, ажал ысыны буругсад-
15 кан чыгы чуккура ташанарды. Хер сапар гөзүнн ачдыгы ажалдан баш-
16 га зады аруз эдип билеюкдү. Эгер хулай күллн элемин бир еринде
17 бардыгыны билдирип, Эрайыл першдесинн иберсе, Нөкер онун көв-
18 шүнн яламага-да тайарды. Эмма ол өзүнн яшадып билжегин хем, өл-
19 дүрүп билжегин хем ялыз өзи болмалыдыгына акыл этди. Нөхили
20 яшамалы, нәдип яшамалы — бу совагы велнп, габыр болуп, өзүнн ди-
21 ри сакляян эындан хем, пычакларыгы ловурдадып, гөзе сокжак болян
22 хыйрысыз душманлар хем онун гөвүнн ислегине гөре чөзүп билеюкдү.
23 Олар иң говы дурмушын ожагына дөңүклүк эден пурсады, калбыкны ху-
24 дулай якын тутан махалы башланжактыгы айдарылар. Худай билсн
25 Ватан онун өмүр, терезисинде гойлуды. Нөкерин рухуну лерзана ге-
26 тирип, йүрегинн жүмүшинден аттып чыкан сес: «Сен хөкман яша-
27 малы» дийип, оны асман першдесеринн янына дөлдө, эжесинн
28 бирваггы чөрөк биширип бергән тамдырынын аллан топрагына ча-
29 тырды. Эмма она келемәни чөвүрмән, худая янанман емтек велнн
30 бынды. Ахыры онун өкүнө худай демн дүшөн кераматлы сөзлерин ки-
31 табыны — гурханы атдылар.

32 Нөкерин оба мекдобиң гутарып йерен ватты, Сәхетныяз молла-
33 нын үрч эдип окаян хатлы китабынын харпаларына ашык болуп,
34 оны өврегмеги үчүн янына баран гезеги аз болмалды. Молла она хер
35 сапар: «Оглум, би китаба ыкбал багласан, гайдып оны төрк этмели
36 дөл. Сен хениз она гөзүң етеюк, ал-гавчы хөвесин билен гелйән» дийип,
37 өврегмекден-э гечен, бармагыны дегардибем гөркемәнди. «Өврегмесен,
38 молланын геч, герегем дөл шол маха» дийип, Нөкерин торсарылышы,
39 молланын болса: «Күпүр гелтеме, гахар кәпирди» дийип, өвүт берши
40 хем яндыла... Бирден сүрелерден чыкан шейлекин бир овоз Нөкерин
41 гөвүнө ганат, ыкбалына умыт берди. Ол оны өвран-өвран ичинден гай-
42 талады: «Аллаа денсиз-тайсыз мекдәлик бар...»

43 Гурханда язылан шу жүмле оны атса-турса гүнүнө гоймады. «Хиле-
44 гәр болмалы, хөкман ал салмагы өзгөрмәли...» Ол гурхана бил багла-
45 мактыгын бир ёла элтип билжектегине, онун өзүнн зындандан чыка-
46 рып, ажалына себәп болжак ярагы элине тутдуржакдыгыны акыл эдип,
47 гөвүнө теселли берди.

48 Нөкер гурханы йүзүнө сылып, үч гезек маалайына дегирди. Шол
49 пурсатдан башлап, она болан гарайыш үйттеди, оны ювулдырып-ардын-
50 дырдылар, бирлай тәзе эшик бердәтер, ярасыны бөжөрдилер. Сонра
51 болса рухуны тәзәлемек, худая хас якын этмек үчүн, она йөрите мол-
52 ла берктидилер. Нөкер молладан аралча язматы, окаямагы өврәнди.
53 Онун калбында болса: «Худайын өзи ялы мекир болмалы» диеп пикир
54 ат чапып, хиле-ал она ата Ватана тарап узаян баллары селжермегн
55 тегинн агтарышды. Ол инди ата-энесинн ожагына дине дири долан-
56 матын арзуваны эдйәрди.

57 Бир гүн ол сес йирадан энжамга башгай болуп ишлөп отуран мол-

1 ласынын үстүндөн барды. Молла шонда аркайынчылыга салып: «Өлөм-
2 жакан дүрлн рухларын овазындан долы. Мен шу энжач билен шол
3 оваларың ичинден гечип, худая хабар етирйөн. Она бекселерин сар-
4 гыларынз айлан» дийип, бир геп талды. Нөкер онун нөхили «худая»
5 хабар етирйөн молладыгыны билмән дуранокды, өзүндөн ичалы ясамак
6 үчүн йөрите беркидилен адамдыгыны хем сыязды. Йене молланың
7 сес йирадан энжамы онун гөзүнө ыссы гөрүнди, ол шона мензеш энжам
8 тапып, Ватанына ашып билжек кимин, болманда, ил-гүнүңе хабар ети-
9 рип билжек кимин аркайылашды.

10 Ол ахыры сес йирадып, өз илне йүрек ахвалатыны етиржек эн-
11 жамын гурсагынын астында гизилнлк билен ишлөп дургадыгына гөз
12 етирди. Ол Нөкерин өз йүрегиди. Мисли онун гурсагы икн тарапына
13 өз-өзи ачылган тапыржага дөнүп, херекете гирди, ол сес йирадан хем
14 кабул эдгән бейлекн эхли энжамлардан талаутланып, «дугу-дудан» иш-
15 лемән, «гүрсүдүң» сес чыкарды. Ол сес әлем гинишлагине яйрал,
16 гөрек овазыны ызына алып гайдып, ене Нөкерин өзүнө хабар берйәрди.

17 «Йшле, гүрсүдө, меннн хич киме гарашлы болмадык йүрегим! Ас-
18 ман оваздан долы, земин оваздан долы, сениң сесин хич бир овазың
19 сүнүнүңе синмесин, ярып әлда йитип гитмесин, бармалы мензилтине ет-
20 син» дийип, Нөкер ачыш эден ялы, гурсагынын астындан талан ытга-
21 барлы энжамы билен гижелерине, ятар ватгы арузу көлүнө тарк болуп
22 ишлейәрди. «Эй, меннн арзылы энжамжыгым, белки, сен «Датинин мүн
23 гели тәсек болса-да, бир гени гөрек» диеп пәхими билйәнси. Икмизин
24 кастымызда ысырганып йөрөн молланың шол гели велнн гөвүнүңе жай
25 болды. Ол оны үстүмдөн гүлүп, дилине телен ал хөкмүндө айдып гой-
26 берди. «Дүнә адамы бир улы бөтбатчылыкдан махрум эдипди, әлем-
27 жакан рухларын овазындан долы, эгер адам гулагы шоларын барыны
28 эңидип билйән болса, гулагы тапыларды. Мен болса рухларын арасын-
29 дан худайын сесини динлейән» диймәмиди, гой, ол худайын сесини
30 динлесе динлөберсин. Сен пынхан толкунларың узак аралыктардан
31 өтүрүп, илн билен меннн дилдигиңи, эне сүйдүңе икнлжк этмөйөн-
32 дигими Ватана етир. Сени динлөп, әлда тутуп билжек еке нчалы хениз
33 энесинден доган дөлдир. Сенгагы аркайын гиттин, билнә: саңа пәс-
34 гел бержек затлар болар, себәби сени учурып дуран энжамын өзи
35 этдән! Сен әлем-жакан аралыгындакы мүн бир овазың арасында эрөп-
36 арша чыккындан соң, земинне бакып, өз ожагындан, өз эжең йүре-
37 гинден галкан овазы динлөп билмекдир. Эгер/сен мүн овазың ичинде
38 өз әнен нәгәсыңи, топрагың «Балам!» диййән интизар мукамзын эшит-
39 мейән болсаң, саңа бу дүнйөдө яшарлык ёкдур.

40 Сен илн билен бар-да, какама: «Мен огулң йүрегинн сесн, телнм
41 серхет ашат гелдим. Ол аман-эсен, ол сүин йүзүнн ере салмаз, башы
42 ны белент тут! Огулң хич хачан дөнүклүк этмәз» дийип, ашыл гайт.
43 Гой, какаң нәдеткерде оглы дүнйә пешгеш бердик дийип, баллини бүк-
44 мелн болмасын. Икннжак хабар шол, етир шоны...»

45 ...Гүрс...
46 — Мен ёлумы йиттирдим, гаты беленде чыкылдырын. Эшилйәнми,
47 бу ерде рухларын овазы ёк. Хайсы тарага дин салсаң, «дук-дук...»
48 болуп дур. Әлем дүршүна ичалыларын дүшүнүкс «дугулд-тарыннан»
49 долы. Оларын бейле көп болматгы нәмә гөректә, јерин гулагыны кама-
50 ла гетирип, тапжак болзарлармыка?!

51 «Сен хәзир хич эда келлиңи агыртма, оларын эдип билен залы
52 болмаз. Олардан хемнше бир гез ёкарда бол. Хас ёкарракдан учуп гит,
53 өзүнә махрум оваларын арасы билен гит...»

54 ...Гүрс, гүрс, гүрс...
55 — Ел ачылан ялы болды, эмма мен дүйбүндөн башга ере дүшүп-

- 1 — Мен шәхерә гилдип телдм. О ерден сана совгадам гетирдим...
- 2 — Нәме үчин мана?
- 3 — Вах, хен башга киме гетирейин...
- 4 Нөкер милгисте жүбүсини сермөп уграды, гыз артык теплешмәги усылып билмәк. өй ишлери билән гүмра болды. Шол вагт ниредендир бир ерден гөзагырысы алы болуп, Меканын синегин ызыллыдына мен-деш сесли усторы герүнди. «Хәх, ичигар, сенки нәмәди, яны бир айны вагты гелилди!» дийип, ол оңа ичинден гарганды. Келлесиһи өйүң ичине узалып:
- 10 — Айжерен, мен кақан янына гитдим, сон бир гүн... — дийип, эл-ни ховул-хара жүбүсінден чыгарып, ыза доланды. Гыз она ягышдан-12-ямандан сөз гайгармады.
- 13 Нөкер милгисте Айжеренлерин өйүнн габат гаршысында моторыны өчүрүп, эйлесини-бейлесини барлашдыран болуп дуран жажыла гыйгы-15 ны пүркди:
- 16 — Эй, эрни сузлы, күлүни дөкмәге башга ер тапмалыңмы?
- 17 Жахансолтан эжәнин узак гижәки такалыңдан соң, гызы йерите сыламата гелен Меканам ондан геп алып галмады:
- 18 — Эй, окумыш, теплейән гелиңи бил. Бу ер сана гаравулчылык 19 эдер ялы милциянын жайы дөлдир. Онсоңам гелип, бәрде гочусыран 20 болма.
- 21 — Ай, сен гот болян болсан, менем бир гот. Йене ики готуң келле-22 си бир газанда гайнамазмыш...
- 23 — Сендеңем бир гот бормы, дөнүк диерлер сана.
- 24 Нөкер милгисте йүрегинден ханжар урлан ялы эрбет тистинди.
- 25 Дөнүклик...
- 26 Ол Нөкери ожагыңдан, гөбөк ганы даман топрагыңдан айрып, гур-27 сагыңдан йүрегини согруп, калбыны көвек эйләп, бу барлыкда ажал 28 билән өмүрү манасыны денләп, телмил асыл намысына от берип яха 29 тутушан, яшамалың-яшамалы дөл диең борагы өңүнде кесерден, ахы-30 31 ринда-да көлүңе гирип билән агарыңыны ере азыдыран дөви астың 32 жижизлик дөлими... Ол хич хақан Нөкер милгистинң еле яныңдан гөмгө 33 хем йүрек элип билмәжәк, саты говшак намартларын азыңдан хем 34 өвүнә кактырылап айдылмажак рухы шол адам Нөкер үчин ел уг-35 ри оңлан-чынлан дилиңден сыдырса, шол адам Нөкер үчин ел уг-36 руна гайып йерен пешмек кинин мансыз өмүрли, хич киме, хатла өзү-37 нде-де нөл гетирип билмәжәк өкнәсыз болуп төрүнйәрди. Онда эхли сув-38 жуклыгы багышламага гүйч-гайрат тапылаңлыгында-да, гөзек якы-39 сәзе геленде, гечилмәли гүнә барды, гечилмәсиз гүнә...
- 40 Бу сөз худайын кераматына эйленип, пыгамберин доңуна бүренип, 41 көлүңе хужум эйлән махалы хем ол гала ялы сарсамды. Иңди, гел-42 -гел, Мекан «дөнүк» дийип, онуң Айжерене болан сөйүсннң йү-43 зүне гара чекмәлими? Оңа хайын диерлер, шейле йүрөкбәтәнжынын 44 дилини өксесинден чексенем азыр... Нөкер милгисте земзен ялы чи-45 шип, ярылара гелди. Мотораны тырдадып, оба артында ала-тозан 46 түрүзүп йерен агзасыры оғланжык өз дүйгүсүннң артыкмачыгыны гы-47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

50 Ине, бәсәм Меканың өзи-де йигит чыкар, училшени гутарып, ху-
нәри болер, гүлнәрнң бир гүни хем готун гуллуғына чагырылар. Ол
Нөкер ялы дашары юрта гулдук этмәли болса, башына дүшмәси ве-
37 лли, сай-себәп билән зыңдаңда отурмалы болса, дөнүклик дийлиән
38 мусаллаңнң нәнен-чичк жезалдығыны дилжагазы билән дә-де, йүреги
39 билән дүймәли болар. Шейле йигитләрнң гыз ызында энтөн болуп, кө-
нүл алдамата аста хакы өкдүр.

50 Нөкер милгисте Мекан элине дүшсе, мазалы сувуна дегип, эймежи-
51 «Совет элбәтлән» № 9, 1990.

геләймәли ялыды. Эмма инди бу сөвешән ыза чекилмәк ёкды, бир э-
херли гүл мердана гаравулы алдава салды, онун жаныны жәхеннеме
3 эллады. Онун бирине-икине алдырмажагы хем гөрнүп дур, душман
4 кеми ёк. Ёлмәли велин, еке эдим хем ыза чекилмәли дөл. Арман,
5 арыларын сөз ыкбалы бар, душманыңы чакып, бир гөзек аяундырдың-
6 мы, гайдып сен бу ягты жаханда яшамалы дөл, жаның зохерин билән
7 биле чыкар. Голай-толтумдакы арылар хем, көшкәде галанлар хем бир
8 гопгуннң тураныны дуюп, ажала гитмәге-де тайын болуш, вазлашып
9 гелдирер. Бирбада бирнәчеси алжырап, нәхили хужум этмәлидигиннң
10 эобөгетини тапман, илкинжи шарлыгың пидасы болды. Арыларын ичин-
11 де-де, эдил адамлар ялы салы говшаклары, уруш туранда намартлап,
12 өйүнә күрәсп урын бинамыслары бар боларлы. Оларын бирентеги,
13 эсасан хем, санасыннң хапалыгы зерарлы көшге гирип билән йөрәнде-
14 ри, дәрвезәниң агзындакы гопгунны өз бәхәдине ёруп, көшге күрседи-
15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

VI

22 Нәме үчин Нөкер милгисте обада ёк махалы шейле дөвләтли гүррүн
23 этдилеркә? Я оны сана говшак исләмәдилермикә?! Аслытниде, бу
24 пикир илки киниң келлесиңе гелдикә? Мундан озал-а хер гүррүнчигиде,
25 ыттараз, онукулы-ирили маслахата-да Сәхәтнәяз ага яшуудык эдерди
26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

1 «Тызыны алып, гарынлаш болмак үчин эдйен экен» дилер. Ах, о зат-лар билген өзүм дүшүнүшп билжек, йене сенин тызына гүлалчылыга барсам, бу нәхили геп болар, Сәхетиньдә! Сен бир мен билген ден бол-ма, менн далама. Айжерен хәкман меки болмагылдыр, ол менни йү-рәтме теселди берди, онун йүренинен чыккан оваз менни ахли мукад-беситими, бүтин өмүрүм, чөлүмн хем дүзүмн, сәхрәмн хем дагымн, а-от-ялынды, жөбир-жепәм... чигит чаган ялы элип тайтарып берди.

8 Жахансогдан әже бирден таты әжизтеди, йене ол хәр элип-хесип әдип, өз-өзүнә басатгы берйерди, янык саз велин онун калында ян-лапты, сөйтү умжаны кимин акырды. Ол дине шонун ожагына дөвләт и гетирмек үчин акжаклыгына, шот сазын өйүнә гүн ялы ядыбарып бак-12 жакдыгына болан гүйчлү ынамы билген көнә күлбәнин талысыны ачды.

13 «Сәхетиньдә, сен бир зада дүшү, сен шона дүшүрсенмәк дийин, сен 14 тызын овазы шу ожагымын төрүндән чакса, мен худайын хузурында 15 баш әтмәге-дә тайын. Шо тыз мана хич кимин элинен телмәжәк сөй-16 тини эңиди...»

V.

17 Балчынын мүлкүндә тызын еке өзн галды.

18 Ол бирян ужуңдан ахли отагларга айланп чыкты, «әхлисә» дийип, 19 дилге чолар ялы үйшүп атан отаглар екли. Балчынын өз болан отагы, 20 әжесининки, сонра-да ашхана... Боланы. Тыз жыңлан ялы болуп, аш-21 ханалыкы хачандан бери улангыман йөрән, чаң-тозан басып гилән тап-22 т-тагларын бир тырасындан тгдыр. Олары үйшүрүп-үйшүрүп, ердә тош-23 дилды. Нирелә нәмәнин бардыгыны билмәк үчин дашарык чыкып төр-24 ди. «Ашмазача ер дәл» дийип, тыз пышырды, ене ашхана гирди. Гап-25 т-таглары толуклап, хованын галдылап гечән яба тарап йөнәлди.

26 Ол асы дүйн ашмам хич зат болмадык ялы, бу желәйиләрда-да атам 27 дөврүндән бери яшап йөрән алам кимин, хиндәңжирәп, гетирән тап-28 т-тагларын әхлисәни юлды. Жәя доданын телмәк исерини сүңүрди, 29 элине дүйки келтәси ювдан ләгәни алып, бир ерлерден әси талып, 30 сува басы-да, билгини мөкәм данып, ашхананы, бейләкә ики отагың 31 полуну ювуп, айна-ялы довулдатды. Пәңжирәлери гилән ачышдырды, 32 жайын ичини жаныгы алып баран мейдан отларынн ысы тутды. «Йн-33 ди тарбанайсаман болар» дийип, холадилынги ачды. Юмуртта чакы-34 ып, хейенек эңиди. Чай ичди.

35 Инди нәмә иштемәди? Ол гөрнәңжирәп, балчынын отагына гечди. 36 Бойы билген бойлаш болуп дурән айлангы өңүнә барып, өзүнн сында-37 ды, «Болса-да, таты чапылмандыр, басым йигер гилер» дийип, ол ман-38 дайы, таты яраны сыпашырды. Сонра эгинлеринә дөкүлүп дурән 39 ачыны дарады, айнаын галдылында дурән атырарын биринә элини 40 аузавды. «Эй-вай, «Тызыл Москван! Жалык боларды, менни халас-41 чирим...» Ол атырдан төвүн солтүсүндән чыкканча, сепини биленини 42 сепинди. Инә, бир дүрәңгә бәүлин бар, үстүндән гүл ысы бурк урды... 43 Бирәлгәм өз сыратына өзн мелу болуп, дооп билмән айна сәредди. 44 Эдил танс ойнап ялы усулук билән көйнәгини галдырды, пырланды-45 пырланды-да, даш чыкты.

46 Тыз өз гәзәлигине мелу болупты, гүл-гүл ачыландырн өйләр-47 ди. Әмә өз айнынн бу махаллары мейданда гүл гытмы! Эдил ховлың 48 чиндә-дә эрикмин, алмамн ахлы-тызылн гүлгәрини гүжәлән отыр. 49 Хәр гүлүн өз ысынын барлыгын бәзәрлардан сонра билп болан 50 болсады, эдил шу махал ары көшүгүнн агында гәрәвүчылык чейән 51 арылардан хәбар тутуп билән болсады, олар гүлдән-гүлә учуп, бад 52 тоңдан арыларга гөзүгүн гиләндилгини, хәкман сакчы дурмалы болан-53 соң, нәдәч отундыкларынн, гилән ямарты арзүв эдйән гәнажыкка.

1 ры билән ча-дәжә хәрәкәтләңдирп дүшүндирдилер. Йәне узак учуша 2 гилән арыларын хем карам эдйән ватгы сейрек боланок, олар эдил 3 көшүгн галдылындакы гүлгәре дегмәли дәл ялы велн, гәсәнд-гилдә, 4 жула нәсәвүрлик билән шолара-да тонуп чыкыр. Барын бир гүлдән 5 сорсәң, онда узатындан ыс галыры нәмә! Гәрәвүл арылар көшүгн тап-6 далында дүрлн-дүмән гүлгөр гүлп ысыны күкәдил дурса, шонун ысы-7 на мелу болубам, ватгың нәхили геченини билжәк дәл. Вах, оны дий-8 сән, алтарак арылар көшүгн төвәрегиндән айрыланогам, узак өрүс 9 балчынын ховлусындакы алма, эрик гүлдери... Кәтә бир-бириндән та-10 балып, оймак ялыжак кичижик гүлә үч-дөрт болуп лабырын атырлар.

11 Бу сәхәр көшүгн толай-толугмындакы арылар үчин үйтешик гүн 12 болды, илки билән оны дөрвәзән агында гөрнәңжирәп, учуп билмән, 13 дине ыс алмага элик болан гәрәвүл ары дүйдү. Ол муртжагаларынн 14 диләдип, келдәкитини чаң-чалтан төвәрегинә айлады. Учуша тайыр-15 дәнең ялы ериндән тозанжырап, ики алгына галып, бойнуңу узалып, 16 төвәрегине, сонра хас алыслара сәредди. Ол үйтешик гүл ысынын 17 узакдан дәл-дә, нирелә-дә болса, толай-толугмындан гәлбәндилгини ба-18 да-бат сәздү. Әмә ол төвәрегиндән хәнизә ченли шейә үйтешик ыс 19 сәңн гүлүн ысынын алып гөрмәнди. Әкәбырак болмасаң, алданматгың 20 таты ахмад.

21 Ыс барха толайдан гәлйәрди. Өзүн ары болуп, шейә ыс алыркан, 22 онун гәзәлигине чыкман отурмак барыптан бинаыслыкты. Әмә эт-23 жәк залын бармы, сен көшк гөрәрсин ахыры, бирдән хушун төчүп, 24 бәш-он эдим дашлаңсаң, дәрвәзәни терк эдәйсән, халаланан ары-25 лар көпшә тәрсә, сон нәмә ишләжәк! Этер гүл бирки эдимликкә бол-26 са, бир өврүм берип, ысыны алып, багыны соруп гәлданнн зыяны хем 27 эк. Бу-да бир гәрәвүл үчин онданлып йөрән хәрәкәт дәл, әмә ешыл-28 жетинә төз етирилип дурка, элилмәй зат хем дәл.

29 Гәрәвүл ары ысың нирелән гәлйәнини анык билди, оны гәзләри 30 билән сайтармага-да етишди. Ол өз алы билән гәрәвүлүн сәк го-31 рәк кәшшүнә тәрәп гәлйәрди, ара таты йыгжамлашды, бары-бәы икүч 32 эдим галды... Эйгилик болаверсин хернә! Әмә баша-да бир ағдай 33 бар, гәрәвүл ары йөрән йөрән гүлгәринн таты сейрек дүшүндүгүнн, 34 шонун үчин арыларын онә кәңбир баш гәлдырмаңдыгыны билмән ду-35 рәкәлды. Себәби эгилдәмә багыны соруп йөрән гүлүн боламаса, она 36 нәхили чәмәлшәмәкити биләймәк ансадам дәлди.

37 Гүл ысы озалдан ики төвүлги болуп дурән арыннн жанынн алың. 38 Ол бирки мән толайына геләндә, ары нәлип дәрвәзәни терк эденини-дә 39 дүймәди, гүлә тонуп, багыны сормакчы боланда велн, ялышшаны-40 гыны ачык билди. Әхли арзүв күл болан ялы, тоған ериндә терсәлн-41 олдың айлангы, хич бир арыннн шу пасалда душмалык гүлн дийип, 42 ялашларын гөрениниң ясама гүл болуп чыкканына бир өчүп билмәди.

43 Арзүвәүни йигирди, озалдан гәхәры гелип дурән халына, бирдән гүлүн 44 япырды, тикенини келдәкитинә дедди. Инди ызына учуп бармак 45 ары нәсләне ыснат гетирмәди... Нәмә әтмәди! Ол кән ядланп дур-46 ман, өврүнин ахли маньысыны — захерини ясама гүлә гөйбәди, шей-47 дәнбәк ондан арынн алың. Гой, ол гүл кими алдаса-да, бадалрынн ая-48 ламалы дәлгитини билсин.

49 Вай... — дән чиркин сәс, эдил дүйки атшамы ялы, ене баг-50 батынын ховлусында яндалы. Бу сәс гөйә ахли арылардә сәвешә чаң-51 ран ялы болды. Арылар толлүм-толлүм болуп, үстүндән атыр ысы 52 күкәкән тызын чар тәрәпәндән хуҷум әтидир. Олар гәрәвүл арынн 53 гәленини гөрәнсон, шейә гүлә тонмак болмаынына гөз етирип, тоба

10 — Эй, адамлар-ей, хей-хей-хей,
11 Хабар билмединизмиң-тей, какамдан,
12 Какамдан-ей, какамдан...

13 Аңыздан сач-сакгала буренен адам. иреги эленип:

14 — Вах, гызым, мен сен какаң-лей,
15 Жан гызым-ей, жан гызым... —

16 дийлп, айдымагыгар. «Айдым дине шейле пурсатда лөрөп билгән
17 кен» дийп, сон-сонлар Гызылбак обасында несли өрнөдип, юрт ту-
18 танан адамлар гүррүн эдләрләр. Өз какасынын сесини эшиден, «Сен
19 мениң гызым» дийгән айдымны дилгән Күмүш эхли зады — ватыны
20 аны, оңун серхедини-де уоңулу, йүрегини майыл болган сесине тарап
21 өзүни оқландыр. Барып гөвсүнни сиеме персала этдиргенин-де, чабала-
22 ып уруянынын-да, атырдан какасынын: «Бейтме, гызым, дур, айрыл,
23 атырлар сени» дийгәнини-де билмән, ата йүрегиниң айдымы үчин жан
24 беридир. Шондан сон Күмүш серхедин Гызылбак тарапында жайлап-
25 ыдылар, шолам тәзе бир өлүгәйиде. Жахансолтан эже дагынын гөчүп
26 баран обасынын өлүгәсинин ады ботуп, «Күмүш өлүгән» дийен ат би-
27 ден хәли-хәзире чегли тутулып гелинйәр. Ата өз гызуннң алындагы
28 сынң «Какал» дийип, жан беренини гөрсө-де, онун, арман, перзент ма-
29 зарына бир гызым гүм атыга эли етмәндир. Шейдип зары-тарялыкта
30 Күмүш өлүгәй дөрөддир.

31 Жахансолтан әке Айжереннен шөл Күмүш диең гыз-ялы кака-
32 сына гаты говы гөржөндигини билдирди, онуң үчин какасындан башта
33 мукадеслигин ақлутыны хем аңарды. Йөне инди ахын гоптузынын ова-
34 зы Айжеренің өз йүрегинин дәл-де. Күмүш гызын ахын-чаласыны гетир-
35 йән ялыды. Бир серетсен, гопуз Жахансолтанын Ербентдеки гызлык
36 дөврүни, жерен кимин аладан-алана ытпап йерен, гүләдекли мейла-
37 38 нынын ичинде айлап йерен дөврүни гетирйән ялыды. Жахансолтан
39 әжәни сөйги өмүрүнде хич хачан шейде бейгелтмәди. Ол чын сөйгинин
40 рдине кыңчылыккара жогап берип я-ла она дөз гелип, тенини әдил эр-
41 кек тени ялы гатайтмак дөлдигине гөз етирди. Сөйги сениң йүрегине
42 төсир әди, гызлык буйсанжыны гөз етирди. Сөйги сениң йүрегине
43 хакаыкы сөйги экен. Ол сөйгинини тагахыны гелин болан илкинжи ги-
44 жесинде-де, сөхөл вагтлык гелиндик дөврүнде-де алырды. Инди ойла-
45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

1 дине бизе несиб этсин» дейип, Меканыны яда салды. «Айжерен жаны
2 элден сыгдырмак болмаз» дейип, (ол башыны ашак сапып, голуздар
3 оазыны мейжиреп-меймирал диндеди). Голуз овазы оны ене алаңдар-
4 дан-алаңдара, сонра йыкылан харабалардан, Гызыагакла галаң, го-
5 зи ганаң, сөйгүсү-маҳри галаң тутларын ичи билен айтлап, өмүрүндө гөр-
6 медик нн үйжи лезетини гайтарып берди. Ине, дурмуш дийлибениң
7 аныксы, дүйл-тейкары шол экен. Эмма инди сен оны горап баждекми,
8 сен инди гаррапсын, сен инди гаррамазлык үчин голуза дн сал, сен
9 гызың йүрегине дн сал, сен яшлыга дн сал, сен дине өлмезлик үчин
10 шейт. Жакансолтан!

11 Голуз онун бүтүн гечен өмүрүнүн, эхли ыкбалынын депесинде мис-
12 ла ниредар бир ерлере гыгуулап гечип баран дурна ялы сайраарды.
13 Он гөзүңнүн өңүндө болса зол-зол турдуңу ташлап тайдаң йыларды,
14 Гуртмурадын фронта гидиши, Мария телин билен ерден галган гелелер
15 хөкүмүндө дердинияп аглайшы, ялыңыз хем аяң гүңлөрүң эхлиси жан-
16 ланарды. Мария гөлиң, бу болян ахвалатларга бир гөрөн болсадың, се-
17 лиң барна бейкилгигиң, нерме-нээзиклигигиң, эхли зада йүргөң юка на-
18 зарьетигиң, хемме зады Биби Мерьмеиң гөзи билен гөрүд, Иса пыгамбе-
19 риңиң делалату биленем барча бардыкдан расыла татанар — хеммеси,
20 хеммеси, бу дурмушун гурханы-ла, эхли овоза-ла, тэк бир Айжирениң
21 йүрегинде жем болса нөтжөк! Икимиз дагы онуң янында гыз болман
22 өмри өтүрипдирис, Онун йүрегинден чыкан оваз: «Шейле болупды өм-
23 рүң, гөр, нэхили болупды» дийип, ыкбалымзы окуп отыр. Сен өмүрүндө
24 улу бейкилигиң гөрүдү, Жахансолтан! Сен инди өлсөнем разы болмалы,
25 сен өң шейле оваза гулак асмамыдың, өзүңөм бирчаклар гопуз чал-
26 ярдың, шонда онуң овазыңн нәмелигини билеоккдымы, гамлы йүре-
27 гиңе жуваналык гаталды, Жахансолтан!

28 Ол учсам-учсам дийлөөрдү, барагада, Айжерени багына басып, гез-
29 яш сиңен гасын-гасын йүзи билен гызың тер янагыны отгасы гелди.
30 Эгер шейтсе, топузун сезиңн кесилжетиңи! Күреги дуян алы бутпа-
31 билмән, ол өмүрдөн разылык билен, хатда Райкомдан гайдан пурса-
32 дыңдан хем разылык билен башыны белет тутды, сөйгү овазыны га-
33 нынча дингелди. Ол сэхел гымылдаса, шол оваз тапба атайжак алы,
34 гозгамага гүйч тапман отырды, йөне шол овазың хич хачан кесилмез-
35-диги үчүн, нәдиш-де болса, топуз чалып дурка, өйүнө тарап гитмеги
36-йүрегине дүвди.

33 Гөр, сен Жахансолтан, өмри инди башлаан экениң, гардакыча
34 адам сөйгинин гадырыны билгич бор экен. Жахансолтан, сана бу геппи
35 агамагам күпүрдир, сенниң сөйгич от билен гүлдиң, ган билен ювүлүң,
36 гөр, хайсы топрагын ыгыгырып ачылган багулиннң долагына чайыллың,
37 сенниң сөйгич ин халал ишлериң гурсагында галды, сенниң сөйгич рай-
38 комда ташлап гайдан гызыл билсидиң гатында ятыр... Ек, сенниң сөй-
39 гич инди арша гөтерилен белентлик болуп, гөр, хайсы гызыл довам эл-
40 дәр, ол сени ене бир өмүр яшаткага чалым элдәр, сен шоңа беген,
41 Айжереник бардыгы үйин Газылайкада сөйгич өлүпдир дийип, хич
42 хачан арман чегмели болмасын! Йене Айжерен сенден дашлашса,
43 шоңа ахмүр этимеси мүмкин, ол Ай ялы гелин болуп, дүлдүндә отурса,
44 сен хич хачан өлмерсин, Жахансолтан! Өлмерсин, Жахансолтан!..

44) Эй, бетбәт гарры, сен гөрөш үчин, өз адалатын үчин Сәхәтһыяз
50) молаһанн йүзүмә гара чекитдин ахыры. Сен инди галыңдан гыз дийип
51) барсам, ызма ит салып коварсын, Сәхәтһыяз! Шол әдәним хйч хачан
52) ыңдан чыкан болмагы дөл, ай, адамдыр, олам гецир, белки, душү-
53) нер. Мен өз ынанжымын хак сөзи үчин шейдиндим ахыры, шо дөвүр шо
54) метжит нәмә герекди, Сәхәтһыяз! Инди нәче метжилдин болса салыбер.
55) Шо вагт дөвүр саңа гаршы чыккылар, бизәм саңа гаршы чыкмадылх.
56) Шу гүн мана: «Сен Сәхәтһыяз моллан генине гилип, бизетини ташла-
57) я» дийид, йүзүмә басырлар. Инди-хә, шо гел догры чыкайса-да ахмаи,

1 — Сиз хамала партия ишинде иштәп термәлек алыла, дүшүнн 2 ахыры. Кеселхананы, вагтайынам ботса, шол ере төчүрмәсек, башта 3 ягдаймыз ык. Партия бу ишле көмәк эдериннз дийип, улы ынам бил- 4 дийрәр. Сиз ботса, я-ха таррап йөрүгүз, я-да мен хич зада дүшүн- 5 мөк...

6 Райкомын секретары Жахансолтан эжәни «Гармылык басмарла- 7 ялар, эжәндежәк богадыр» дийип, өз ыннан ол хакда белги-кул- 8 ти пикире гелмәгә-де гөлнәжәк дедип татып билмәк. Гары ботса бир 9 деген ерини дедип дурды, секретарь оңун хәсиенне белетди, өзүни 10 партия хатарына хәдүрләнелер бир-де Жахансолтан эжәди. Бир 11 «ык» дийди, райды сөзүни ызына элмәз. Сетимберлиева ишин чы- 12 ыларыннан чекинди. бу вака биринчә ете, оңун өзүнә-де абрай 13 болжак дедди. Оңун ыдына Сәхетныз молла дүшди. «Я молланын тер- 14 кидүяне гешне гулак габардып йөрүгүз» Сетимберлиеванын эндамы 15 жұмшудан гитди. «Масараылык... Сар хымаатыны бир көпүге чы- 16 кармак...» Ол Жахансолтан эжәнин Сәхетныз моллады вака хазир 17 нехили гараядыгыны билмәк үчин, оскаладып сорай:

18 — Жахансолтан эжә, икди биздә тотам чыкасы ык-ла Сәхетныз 19 молла, барыбир, икмиздән кинәлидр ахыры...

20 — Наме дикенем, бей диймәли дедди. Акмарал — Жахансол- 21 тан эжә жаңыгып гелдиди. — Молла шо махад йыл кесдеренимизе бир- 22 жигем өкүнөмөк. Мен партияны иштәп алыдыгына ынанып шей- 23 дидим. Оңа дуркум билән берлип, ик билән обаны оба элилдим. Ял- 24 ныш хәрәкәт эләнәм болсам, динә ынасып шейлилдим. Гәүмин алы- 25 тында, обамы хатыналардан долдурды. сонра-да бир гүн сува басыл- 26 ыр алы, хенәз мен өлөмөк ахыры. Мени муңдан артык тынамак, ына- 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58

30 — Вах, Жахансолтан эжә, обада элмә талмалы, баш өйлиң гача- 31 сыны режәлемек үчин нәчә тракторың. нәчә механизаторың рәкәтлән- 32 ни сиз билмән дурсунымыр! Онсоңам чола обанын нәмәсине туванып 33 отурышыңыз хайран! Гайта, обаның ерлешән ерны гелжәкдә тайыр 34 ховдан этмәгә-де мүмкинчилик улы. Угтакан харажатам терек дед, та- 35 чы бөвсүлсә, о тайда, тер, нәчә сүв ығындрәк. Сон терек ватыгы сүв 36 дийип, көсенип отурмалы дед... Биз ботса билдәк ере баш өйлиң та- 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58

38 дара баш болуп, тәзә обадан биринә гелүң. Сиз ботса, термиздән тут- 39 арыңыз...

40 — Жахансолтан эжә райкомдан па-тасы даша дегип гайды. йүрети 41 үзүлән алы болуп гайды, бу өмүр дәнә шонда ахынага, русса билән 42 үзүлән алы тутарынкырдылды. Ол еңилт гайдан гошуның серкәдәри алы 43 йүзүн салып, обаның бир четиндән гитди. Элиг Сәхетныз молланың 44 өйлеринин дениндән гечип барырка, сөңүң гүлачына бу эйлама эшитмә- 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58

41 сөйиннә дончуна бурап, көңүне салды. Ол шона ченин-де, хемиче-де 42 Айжеренин ыкбалы барада дүйбүдән башга пикирдәди, гөвнүнә бол- 43 маса, ол динә хасраты хем йүредүшүгүн овалар ичре гәм лайына 44 чатып, өңри соннамалы ыкбалды. Нәлип Айжерен молланын өйүндә 45 Сөзүниң тер дүйүсү билән, тызлык буйсанжы билән турханың дүниә- 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58

51 — Жахансолтан эжә Сәхетныз молланын тызыны оту-ларыннан то- 52 53 54 55 56 57 58

58 — Жахансолтан эжә, тер, нәмәлери атылмалы. 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68

68 — Тәзә юрда гелүп гелән гүмәлүләр икки билән оңун өв-тәси хакла- 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78

78 — Кушун аты бир тыз серхәтлән ашылдан тижәнин нүчү гүн өнү- 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88

- 1 Өмүрүн инжил билен гечирин Мария дайзаны гүрхань овазы би-
2 лен соккы елуна угратдылар. «Хешдек молла билен Мариянын хылват
3 иш эденине инди ынанансыңыз... Хешдек молланың оглы оны йене ере
4 Күмүш өвүлүдө ерлеңдир өйдөйөңүз? Какасынын хатырасына
5 шейдөр» дийип, Сапар кейтигн ер асты билен нышананы назарлап
6 атан оқы бу гезегем ондан сова гечди...
7 Архип оглан-огланжык ваггы-ха, Сапар кейтигн хөдүрлөйөн кем-
8 путларынын ыкбал пәклигине шыттак атың захердигини нәдип бил-
9 син? Шол вагт эжесине ең бермән: «Ийди, ичң янса-да, кемпүттан
10 ийди» дийип, кежине гайдышына инди бир өлүп билеок.
11 — Бир гезек ийдим, эже! Оны сен төрмедик, букулып ийдим...
12 — Хич гезегем иен дәлсиң, оглум! Мен төрмедик болсам, ийдигиң
13 хасап дәлдир...
14 Ене эжесиниң лабазлы овазы янланар.
15 «Төрхеметли Худай Адам атаның янына йөнөлипдир, оңа шей ди-
16 йипдир: сен ниреде?»
17 Ол айдыпдыр: «Сениң сәсүни жөнөтүң, ичиндеком эшитим», төрк-
18 дүм-да, гизлөңдүм; себәби мен хананым».
19 Олам айдыпдыр: ким айтды сана хапа дийип? Мениң иймеги га-
20 даган эден дарагтымдан сен иен-ә дәлсин?
21 Адам ата айдыпдыр: шол аял, Сениң маңа берен аялың дарагтдан мире
22 берди, менем ийдим.
23 Төрхеметли Худай аяла айдыпдыр: сен нәме эдип йөрсүң? Аял ай-
24 дпдыр: йылан мени алдады, менем ийдим...»
25 — Йылан болмалы дәл, шейтан! — дийип, Сәхетнязжык дилең-
26 ди. — Өзөм оң иени багың мивеси болмалы дәл, бугдай болмалы...
27 — Шейлеми эже! Сәхетняз билеок гереки!
28 Мария ики одуң арасында галды:
29 — Икинизикки хем догры.
30 — Эже, нәмүчүн икинизикки догры, онда Адам ата хич зат иен
31 дәлдир.
32 — Ёк, оглум! Адам ата ийипдир...
33 — Нәме ийипдир? Багың мивесини я бугдай?
34 — Икисини хем ийипдир, оглум! Сәхетнязларьң худайы онун бут-
35 дай иенини биллипдир, бизикки болса дарагтың мивесини иенини дуоп-
36 дыр...
37 — Бизаң херимизин бир худайымыз бармы?
38 — Хава, оглум.
39 — Эже, оларын хайсы көп билйөр?
40 — Иксем дөңжө билйөр, оглум.
41 — Ай, онда Сәхетнязлан худаям какамың хачан гелжегини айдып
42 билмез.
43 — Бизин худайымыз Архипин какасынын хачан гелжегини айда-
44 нок герек, Мария дайза. Оны Архипин өз худайы айтмалы герек — ди-
45 йип, Сәхетняз сөзө тошулды. Архипжик ене эжесине йүзлөңди:
46 — Эже, хо-ол гүн Сәхетнязын какасы өе геленде, сен Иса пытам-
47 бер дийип агладың. Оңа гел дийдин, Нәмүчүн сен илки какама гел дий-
48 келдин?
49 — Иса пытамбер какаң ниредигини билйән болмалы, оглум!
50 — Ол говы адаммы?
51 — Хава, говы адам...
52 «Төрхеметли Худай йылана шей дийипдир: шу иши эдениң үчин
53 сана эхли жандарың өңүндө нәлет окаяң, сен хемише төврәң билен сүй-
54 тремели боларсың, өмүрүң өтүнчө, ийжегн гүм болар.
55 Сени хөврүң билен душман эдип гөярын, сениң неслиң билен хөв-
56 рүң неслини-де душман эдип гөярын, ол сениң келләни иер... сен онун
57 азарыңдан налап гечерсин».

- 1 Аяла айдыпдыр: сениң хамылаыктың (сөзүң ачылмаз, агырыңа
2 чыдаман чага ыза чага доггарсың, адамыңа бакна боларсың, ол сенин
3 үстүңдөн хөкүм сүрер.
4 Адам ата айдыпдыр: аялың гелине гидип, мениң «ондан ийме» ди-
5 йип, гадаган эден багымдан иенигн үчин, нәлет сиңен ер сенин
6 болсун, онда сен там лайына батып, өмүрүң гүңлөрини ийип, ончут эт-
7 мели боларсың...
8 Манлай деринден чөргина нерсин, өз алнан топрагына, ере дола-
9 нып барарсың: өзүң-топракдансын, топрага хем долаңарсын...»
10 — Эже! — дийип, Архипжик ене мүйнли ялы дилленди.
11 — Нәме, оглум!
12 — Худай шо миве үчин Адам ата-да, аяла-да, йылана-да жеза бе-
13 рипми? Ол Сапар кейтигн кемпүтаны неним үчин маңа нәме дьеркә?
14 — Сен оны иенок ахыры.
15 Архипжик бойнуны салалы...
16 «Адам ата өз аялына Хов эне дийип ат дакыпдыр, дине шол эхли
17 махлукларьң энес болупдыр...»
18 — Мария дайза, өң нәме үчин Адам атаң аялыңа ады болман-
19 дыр?
20 — Ол ~~ахыры~~ ~~болманды~~ ~~секетниңиз жән!~~ Ерде дүрмүш баш-
21 лананы үчин аялына шол ады дакайпдыр. Хов эне диймек — Дүрмүш
22 диймек...
23 ~~Архипжик бойнуны салалы...~~ ~~Муса-пыгамберниң китабы-да-~~
24 ~~жәси-болуп, шол-гелди-барың-алдың.~~
25 — Худай жөнөткө халаланлыгы үчин Адам ата билен Хов энәни
26 Эрем багыңдан ковулдыр...
IV.
27 Ысан сөйгүсннен гүйчли гудрат жаханда ёк болса герек. Көндү-
28 ни дүңдә алгыран адамың өвезине ондан нәме аялыңа-да белли дәл.
29 Ахыр етдйк аялың гөргүдир гүзапмы... Хасратыңдан яна демлигини да-
30 раппып баран эжир халкасымы... Жахансолтан эже инди-инди ызына
31 сер салса, дине өз гөргүлөринден рустем гелен экен. Эжизлиги еңмеңиң
32 ахыр бир гүн бүтин өмүрүңи сардыржак говгасының бардыгы хакда
33 ол хич хачан пикирем эдип төрмөңдир. Бу дүңдә хич хачан гарра-
34 мажак, дине мердеси гелин ялы яшап гечмек дүйгүсү, төр, оны хай-
35 сы уммандан чыгарылдыр.
36 Жахансолтан эже райкомдәүзөгүгүлак асарлар, диени-диен болар
37 өйдүп, аша ынананына инди гыйблды. Ол нәдип партия бийетини сек-
38 ретарың столунын үстүндө патлалып говяны-да биймәнгәлтыды. Эгер
39 ол бу херекетини өңүндө патлалып говяны-да биймәнгәлтыды. Эгер
40 йүрегиниң согулжатына-да шүбхеленмөгө ер тапмазды. Бир болан зат,
41 секретарь нәмәниң-нәмәлигине ақыл етирп билмән, гөзлөрини пегрөт-
42 ди. Жахансолтан эже болуп отурышына намыс әддән ялы, йүзүни ашақ
43 салып, чишип отырды.
44 — Бу нә болуш, Жахансолтан эже!
45 — Элик эднә шуна, маңа герек дәл инди, мен аркайын яшасым
46 гелйә...
47 — Ким сизе яшаман диййөр. Жахансолтан эже! Мен сизе хич дү-
48 шүниң билмәни-ле, өң ишми алың дийип тоймадың. Индикниң нәмә!
49 — Секретарь гелин гахарланжак ялы этди. — Оюн эдлән-ә дәлсиңиз?
50 Бу сизе гелишжөк зат дәл ахыры. Ил-гүн эшитсе-де, гөң гөрер. Йыгнан
51 билдириниз.
52 Жахансолтан эже тамылдайынам диймеди, секретарь гелин оңа ене
53 жаныгың дүшүңдирди.

1 де әлем гинилингі пейда болды. Мүн ылдыз ичре бирини махирли сай-
2 ды. Ол Архипи ниредир бир ере чагырын ялы, онун лык депсинден ин-
3 зитар болуп бакды. «Огулум, йөр гилдеги. дүш женин ызым» дийип, йыл-
4 дыз бирден дил ачды. Архип онун эжесинден башта хич ким болуп бил-
5 смеждилгине, жесединин йылдыза өврүлүп, асман чыкандыгына бада-
6 бат тез етарди. Ол шенде эжесинин көме үчүн өзүн йылдыз болуп ча-
7 тырандыгына хем йүрөст билен дуйм. Ол төверегине мүйңли ялы
8 таранжактап: «Адамлар, мен багышпай!» Мен гитмеги болдум, менин
9 обам башга ерде экен, йөне мен обам шу тайдыр дийип, шу чака чен-
10 ди ыналып гелдим. Гетин түмени, адамлар! Эжем мени хакыкы обамы-
11 ң аз акитмәге гелинар» дийип, оң таят баганына махетдел нурана ча-
12 лтажык ялы, зол-зол: «Эже, нирө етпиз, хениз дашм?» дийип, түкеник-
13 сиз сорагырагына турарды. Йылдыза өврүлен эне: «Огулум, серет, хонха,
14 шо-ол эгрет-буграм ёллары гөрйөним, сен хениз алты жаханы гермен-
15 ккан, гөрөмдөксен, сен шом ёллар бижон оба алып гайлылдым. Ек, мен
16 йакакан изына дүгүрө көбөйдүм. Бизе шом ёллары пыда секүп, ыла
17 долыммак мессер эжесин. Ахыры утжамы болдук, огулум» дийип, она
18 гадым эрестини түр берген ялы дүшөйдирбарды.

19 Олар аз суйнуя, көп суйнуя, ахыры узак гөзөтмизин яшыл токай-
20 тла бурген гүзөргөне ыпкандар, «Гелдеж, огулум, ине, бизин мекамыз,
21 ине, бизин ожатимыз» дийип, йылдыз гайтадан эне өврүлүп, огулуын
22 хузурында суйди. «Алексей руханынын тыз гелиндар» дийип, ону
23 кешбинден танан адамлар обаны өврүлүп, мерхуын янына ховуукады-
24 лар. Архипин эжесинин янына наташш гелиндар гелиндар. Архип
25 оларын сорагына чагыртот гелин, жогап гайтарды. Ол жуаа кен
26 ваткан беря, асла тутуш өмүрүн деген ялы өз эжесинин дилине гел-
27 демөн гетиренине, шиники болушунан өрөн тэзгындыгына ертенди.
28 Адамлар оны бир «агач» узак ерден өз ватанына гетирип, хайыр иш
29 газанан сахаваты йигит хөкмүне сыгалдылар. Бир гарры энэх, мис-
30 30 ти дота окан ялы: «Сотан иш эдипсин, огулум! Алексей руханынын
31 тызыны ахыры өз юрдун гетирисин, өмүрү узак болсун!» дийип, зол-
32 зол алкыш барыны окады. Архипин гөздерине иш айлалды, төвереге
33 не-де середип билмен, эжесинин аркайын атан топрагына гуссалы бак-
34 ды. Гөвнүне болмаса, онун чар тарапында гөзлерини дандан чыгына
35 эзип, шор яша долдурган йылдылар, шайлы гелин ялы шанырдып оту-
36 ран торанылар бар ялды. Эжесини сылап гелиндарын арасында дос-
37 37 ты Сахетяз, Жахансолтан эже хем башыны ашак эгип дурган ялды.
38 Ол агрес башыны галдырып, төвереге бирлай гөз гезилди, өзге бир
39 дүньа дүшөн ялы болды. «Йт илгер, жман илгер» дийип, узакда галан
40 ободашларын халы-першан боланда зарыгалай айдымына тутду-
41 рып, бозлабереси гелин. «Эже, түр, ене йылдыза өврүл, бизин обамыз
42 бу ерде дөп экен, учалы, ыза учалы» дийкети эбетейини таппан, алжы-
43 рап төверегине таранжактады...

44 Архип бирбада өзүнин хайсы обода, хайсы адамларын арасында
45 дуранына селжерип биледи. Юваш-юваштан онун үмөздөн гөзлеринде
46 башы таба телпекки сууларды пейда болуп урарды. Ол дине шондан
47 сон адамлары мундан «артык» эгелемеген эжизик болжарына акыл ети-
48 ден ялы мердемсилемеге чалышты. Яс мехелесине хөккан бир зат
49 диймеди. Ол ахли дийжес сөзүн эжесинин нурь өчен йүзүндөн тап-
50 ды. Эненин мадайындакы гасылар онун гөз өңүндө барха улалып,
51 долуп-дашып, чырынып акын дөрдө. Гөм-гөк суулы дөрдө Архипин
52 шөйгө ыхлас билен берлип диндеп термедик айдымдарын акдырды.
53 Намалар онун гүлагына хувди болуп эшилди. Инди ону эне хувдуге-
54 йарми, дөрдө хувдугерми, билер ялы дөлд. Йөне Архипин өзи-де га-
55 рым-татым оवादарын чинде белли-түтүл эл-еда таппата етишмедик
56 шахыр кимин көңгө геленини шол акыма сөздү.

57 — Көбөм энем Волга экен...

НУХУҢ ТУПАНЫ

1 Онун калбындан дөмөн, хениз хич бир зыбандан чыкмадык, хатда
2 тарашымага хем етишилмедик айдым яс мехелесини гөзгөлөна сал-
3 ды. Обашалары онун сейүп хинденён айдымын «Ыдирт ярымды-
4 гыны», элине дугар берсен дагы, махелле гүйөп билерче сесинин бар-
5 дыгыны билйорди. Ол хазир илжинжи тезек диеп ялы эжесинин хенин-
6 де, онун өз дилинин сөзгөри билен хинденёрди. Онун айдымын бо-
7 курлагына долдурган ери-де, эненин ак сүйди хем хувдус билен кабы-
8 ын терүнде орнап, узак ватлап сүйжи ука батан сөзгөрин дилине баш
9 берген, артылып-артылып гидангилди, ол мисли өзүне дүйбүндөн ат
10 йайдымы илжинжи тезек айтмата сынанан ялы, сөзгөри кылдык билен
11 хетжиккелерди.

12 — Көбөм энем мавы асман,
13 Көбөм энем ак береза...

14 Ол эжесинин гөзүни алгында барха мукадес хем бейик затлара
15 өврүлүп, эльеткөз шаха болуп барыны алды. Эненин гөрежи яшыл
16 токайлара барыны гөрен мавы асман мензеди, комулк ялы гөверси
17 үмүлмөз рус саралыклары кимин яздылып-айрап гити. Ол эжесинин
18 комулк ялы гөверсине бүтүн Орсьетин ерлешенин гөрдү, өзн велди,
19 гентан дүньа сейран эйкен жаханкешде ялы тер өгөлдү, совук суулы
20 дөргялары асал сууна энек басып, гара топрапын тагымны алды.
21 Калбы кемсиз дүзүлөн дугара мензеп, зарын хинденди.

22 — Яналмадык мейдандарда,
23 Оулмадык сүнбүлдөрим,
24 Чыкылмадык сейрандарда,
25 Сайрамадык библилерим —
26 Дине сенин калбың, көбөм,
27 Гелсин дурсун дүрс гелиң,
28 Ненен атыр өлмү, көбөм,
29 Сен ахыры Орсьетим!
30 Ал элине илжинини,
31 Чатыр динлар шепелерин,
32 Сайлап сөздөр хунжусини
33 Дп гугурлаң галыларын.
34 Бу дүньаде сенден өзге,
35 Дөрдүм аялап, аглан бормы?
36 Айдын ахыр дарда-дүзде,
37 Хей, Волганы жайлап бормы,
38 Орсьетим жайлап бормы...

39 Архипин йүрөти санжып гитди, атгысап дурган йүрөк, меререм, эне
40 жесединин хузурында илжинжи тезек ватан хакында шөйгө ола-көзө ду-
41 шен бозса гөрек. Ол айдымын гугарандан сонам, эсли ватлап сесини
42 чыкармап отурды. Дымышп дурган адамларын калбында да алжыран-
43 ылык дөрдө.
44 — Адамлар, сылап геленинне сар болуң! — дийип, балчы юду-
45 ып-юдулуп геледи. — Билмедим мен-э, йүретим калырма, муул-
46 маным, эжемиккимем шейгеленине гүва гечип билжеск. Йөне йүрөгү-
47 миз шу обан адамдарынкыдан-а айры дөлдү...
48 — Ханя, гетерин табылды, адамлар! — дийип, Сахетимыз молданын
49 өзн-де, бокурдагы долуп геледи. — Мария дакамыз өврүни вепады
50 гетирен гелиндаримиз ялы пеккир. Бир обода дотан ялы яшан, гонанм.
51 Чылымымизда да дотанымыз ялы болуп атмалдыр...

2-лин йүзүн түтүп, атламага башлады.

3-Бу вакань бир ужу оба етди. «Хешдек молла капыр гелиң билен атып турармыш». Адамлар атлы-абрайлы молладан озалда-ахырда шейле ишч чыккагына ынаан билмеди. Оноңам, молла нире, доңуз саклаан ер нире! Асыл ол шол ерин еди мензил елесинден хем гечен дөңдөр. Адамлар башда дине, шейле пикире гол апындылар. Эмма Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

4-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

5-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

6-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

7-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

8-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

9-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

10-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

11-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

12-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

13-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

14-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

15-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

16-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

17-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

18-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

19-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

20-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

21-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

22-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

23-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

24-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

25-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

26-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

27-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

28-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

29-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

30-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

31-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

32-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

33-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

34-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

35-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

36-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

37-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

38-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

39-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

40-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

41-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

42-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

43-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

44-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

45-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

46-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

47-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

48-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

49-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

50-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

51-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

52-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

53-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

54-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

55-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

56-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

57-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

58-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

59-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

60-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

61-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

62-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

63-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

64-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

65-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

66-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

67-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

68-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

69-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

70-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

71-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

72-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

73-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

74-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

75-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

76-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

77-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

78-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

79-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

80-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

81-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

82-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

83-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

84-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

85-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

86-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

87-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

88-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

89-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

90-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

91-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

92-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

93-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

94-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

95-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

96-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

97-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

98-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

99-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

100-Хешдек ага Мариянын ховлусында көн гөрүндү.

1-Бирин галдан янызлык дөрдүнн бирден бөлүгүнн да хайсы желе-
2-гайлары сокуп геленинде билерден эжиз гөрүнөрдү. Догрусы, ол дур-
3-мушта бакы зады экзугуны кемсиз билерди. Йене ол бир топрагын.
4-үстүндө биле өмүр сүрөн адамларындын бейле-бейле совала гарашман-
5-дымы. Бу не ахвалат, мэхир-мухабет чешмесиң гөзбашыны дыкын ал-
6-дымы, ол инди нем сымаз ялы болдумы я онуң барыны эжеси ажалы
7-билең атып гитиди! Мэхир гайттыгындан зерре дамжа етмези!
8-Гөбөгтаның даман топракдан көбөң багына басып, зым-зыят учма-
9-дымы? Бу начар энениң гүнөси нөмө, айдың ахыр, адамлар... Я хайыр-
10-сажаватгың хатырасына, ятгы гүңлериң мерхеметине Исадан харай гөз-
11-лөл, Бий Меръеме налыш эденигиң үчүн обанын женнетинден она жай
12-болмалы дөмө инди! Онуң эхли ягышы уматылары дине шу топрагын
13-үстүндө галды ахыры. (Адамлар!)

14-Эмма хич кимден сес-сөд чыкмады. Архипиң йүрегини нэхилидир
15-бир дуйгы санжып-санжып, ийип урады. Ол адамларын гөзлеринден
16-торкда, гөрөчлөр бирхил дүшүксиз йылпылдады. Ах, нөмө үчүндир.
17-хич ким сесини чыкканок... Бу адамлар өң бейле дөдди азбетин, олар-
18-не дөв чалды! Адам сизден харай ислейер, сиз нөмө үчүн дымарсы-
19-ңыз? Бу өлүмдөн атыр дымашлыгы хайсы гудрат бозуп билдөн бол-
20-со, етисини! «Эй, Иса пыгамбер, өзүн етиш!» Архипин додаклары ча-
21-ажа мүңкүлдөдү, ол эжесиниң ыхлас билең гайталан догасыны ис-
22-тысыз динине гетирди. «Эй, Иса пыгамбер, өзүн етиш, өзүн етиш...»
23-Мислиң уман дүйө делалат ислейән налышдан долуп, янланып дур-
24-на дөдди. Архипиң калыбың чунундан ене бир оваз эшилди. «Сала-
25-тагы гитидим Мухаммет пыгамбер, инди бу начар гара ерден гарып
26-ер тапмак, шейип ятмалы болармы, рехиминиз инсин...» Шо пурсат
27-Хешдек молланың дүйнөң дирети саян Мухаммет пыгамбери-де, эже-
28-синиң эхли ынанчларың сүтүни хасапкан Бий Меръеми билең Иса пы-
29-гамбери-де чөресиз адамлар кимин көмөгө гелип билеңокды. Балчы
30-дөддү чагалындакы ялы ол пыгамберлерин хайсысының гудратына
31-гүйчүлүгине-де акыл етирип билеңокды. Инди ол бирвагтыксы ялы,
32-гүрханын хем инжилин овалы септирлери чыккан ики өйүң арасында ок-
33-кесирне гечип, ширин нагмалары диндөй чөгө кимин яйнап-да биле-
34-нокды. Инди ол ики оваз йүрегиниң чунундан дөң чыкып, бейнисини
35-чайкаарды. Ол эдил шо пурсат бир бейик хакыката йүрегү билең ына-
36-ды, эгер онуң калбындан ики овазың бирден-бири сумат болса, өмүрлик
37-сөм эдилсе, ол эжесиниң жайламатына асла кын болмажатына акыл
38-етирди. Эмма оларын бирден-бириниң сесине сув сепилсе, өмүрүнн рей-
39-ган болуп, көкүнө палта урулдыгыды... Йене оларын икиси бирлешен-
40-де, нөмө үчүн оны гам лайындан чыкарып билеңок.

41-«Ах, сана дерек мен гиден болсам болмамыды!» Архип адамла-
42-рың дүшүксиз гөзлерине бакды, йүрегү ялбарылар гелдөй ялы гүр-
43-сүлдөйөрди. Эк, мунныз гаты газалы болар, адамлар! Кын гүндө би-
44-ри-биринизе теселил болдуңыз, йүзүңиз ягыланда биле гүлдүңиз. Эм-
45-аң салыны бир келде күрөкледиңиз... Индикиңиз нөмө ахыры! Я бу
46-өмүрүң бар ойны саналгымыды, саналгың долячамыды... Я биз дүй-
47-шүргөн дүйнөң дүйшүгүдө гайып йөрөн адамлармы... Нечүң инди эл-
48-лар айра дүшмөдү! Бу начар шу топрагын отуны-чөпүн гөрап жан
49-берди, ол шу топрак үчүн өлдү... Инди она ондан бир гарыш ер тап-
50-дыраңокмы?

51-Арман, Мария даяз лирика, өзүни ниреле жайламалыдыгы хакын-
52-да оюндан-чындан оглуңун янында дил ярмандыр. Егса ол: «Оглуң, шу
53-вагт магизинде бийз барка, алдажык гой, соң бир гүн тапман көсөмө-
54-гүн ахмал» дийип, нөмөлөр вестет этмөдү. Өзүңн шу топракдан өзге
55-терде жананмалы додакыды Мария даязаның да оона-күйүңе гел-
56-медик боларлы. Егса ол хөкман айдып гилерди.

59-Огуз кын гүне дүшди. Гөзлериңи юмды, онуң думалдан бейнисин...

1 Женетде хованын салкын гүлдеринин бири олар мерхеметли Ху-
2 лайын сесини эшилиптир: Адам ата билген онун аялы женеттин багдла-
3 ғынын арасында мерхеметли Худайын назарындан тизлениптир...

4 — Олар гаты горкупдырмы, эже!

5 — Хава, отлугу.

6 — Сапар дайы бир тезек сана гөркөжсөн, сүйжи беренде, мен оны
7 горккан ийлим...

8 Марьянын эндамы тикенектеп гитди. Эжесинин шол ахвалына сон-
9 соңдар Архипкем анып ертенлиди.

10 Гүлдерде бир гүн обанын тоюны-ясыны совуп йөрөн Хешдек ата-
11 нын гүлалына акымсыз хабар илди. Адамсыны урша алдырып, аялыз
12 талган Марья гелин гүлдөтүшсө арым-ыш болуп, өз худайларына чо-
13 кушуп, ондан делалат истейбериш. Онун ыкбалынын атарлыгы мола
14 чүндө-дө, бейлекли адамлар чүндө-дө өз-өзүндөн душманды.

15 Марья жүрөгүн бир багалап, Сапар кейитгин гүлүнө гоймагындан
16 налат, обанын аскагалынын иштиги ачы. Хешдек ата оны рехим-ше-

17 патат билен гаршылап, Гелин алгамжырап, ахвалындан сөз ачы. Ак-

18 сакал сесини чыкарман дилгесде, Сапар кейитгин бинамсыгына

19 багынын түтөгдү, гахардан аяа жүзүн эшипти. Марьяны көмөшүлүп

20 тойберди-дө, отлуга Сапар кейитги чагырмагы ташыды. Ол ашулу-

21 нын гелине өр-төкдөн геледен болуп, шейде ише элинин бармакагы-

22 ны айдатып, ант ичип, авы ялады.

23 Барыбир, Хешдек ата онун сөзүн жүйнги дуйы. Яшулы ынжал-

24 ман, Марья гелин хал-ахвалындан, оншук-түзөтүрүндан хабар билмек

25 чүчүн, өзи онун өйүнө гитди. Ол Марьянын нэхкилди бир китаба ял-

26 барып: «Эй, Иса пытамбер, сен мени өз пенайда сакла, эгер шу пурсат

27 талайып гелесен, нэхкил онат боларды. Етим чагалары, энегере наза-

28 рыны айлап, оларга толгыз берердин. Менин налышыма гулак кой-да, бу

29 рхала голдары ысмаза дөндөрдүн. Менин налышыма гулак кой-да, бу

30 аягы дуня назарыты сал, мерхеметли Иса пытамбер! Инди мени Миша

31 жанын елуна гөз дикмеге бир койсундар, ол менин үчүн хемеше диди.

32 Мен Миша үчүн ерин анружуна гитмеге-дө тайландым. Ерин анружы

33 лийдөн хем шу обадан узак дөдлди... Тора мени, тора, Иса...» дийип,

34 ики этинне, манлайына элини узатып, алганынын гелди.

35 Хешдек ата ишкден гиренде, гелин китабы ыгыпал, сесини чы-

36 карман ашак бакды. Сонра она гечип отурмасы мүрөхет эти. Молла

37 орнашыкты отуруп, сөзө башлады: «Гызым, Миша-да эли өз оту-

38 ларымыз аялдыр, сени-дө өз гелинмиз аял гөрйөндирис. Чет ерлерде

39 еке галандыр дийип, гөвүнө гам гетирметин... Ханы, ынык окан

40 китабыны берик абер...»

41 Гелин китабы мола узатты. «Нәме биз?» дийип, Хешдек ата китабы

42 элине аталдан сон, онун сахыпаларынын атгарып отурышына соратты.

43 «Инжил» дийип, гелин пышырап айтты. «Бу-да «Төврат», ол Муса пы-

44 тамберин китабы, биз «Инжиге» — Иса пытамберин китабына уйка»

45 дийип, ол төвралды-да яшула тарап сүйшүрдү. «Ба, түгөсөң, асыл сен

46 төвраттанам окуялы диксене» дийип, ол гелине гелгалдыктык билген

47 серетди. Сонра ол дота оканд аял чалажа хингенди.

48 — Төвралды — Муса.
49 Зөбүрү — Давуд.
50 Инжиги — Иса.
51 Турханы — Мухаммет...

52 Бу молланын пытамберлерин китаптарындан хабарынын барды-
53 гыны аялгалтылды. «Хешдек ата, бу китаптар маңа какамдан галап
54 алыгөрлик. Онда дини китап гаты канды. Ол өмүрүн ыбадаттана гатан
55 гетүрдү. Ол хемеше инжигден харай гөзгөрдү, аялында шу китап болса,
56 калабын араса болар дидерди. Менем оны элиме алып дуршум...» дийип,
57 гелин дүшүндүрмөтө дурды.

1 «Гаты говы, гаты говы, гызым» дийип, Хешдек ата китабын сахы-
2 пагырына мүбгөсө болды. «Сен, гызым, аны налыш элден аялды. Че-
3 киме-дө айдоор, ким сана азар берйөр. Еке дөдсүн сен...» дийип, Хеш-
4 дек ата эсөөм гүрүпүе гечти.

5 Шол васт галын анырындан гөдөкс сес эшилиди: «Марья жан,

6 Марья! Гүл гелин гүл аял алы болар, ат галынды, бадыз долакаларыны

7 ачырын аял элгетдиң, ач ахыры. Энем бири шей дийимени: Несип

8 болса эриндирин! Ач Марьям, бу мен, Сапар жанайдырмын...»

9 Сапар кейитгин «мен-мен» дийип, дөшүнө какан васты. Дулунда

10 аял аял гелин бар, эйма, нәме, дүрүмсө болсан, дине бири билген кана-

11 тат элип болармы! Батгына, оны доңуз чопаны эдилер. Итки өз-дө

12 гөвөпөл барманты. Яйбардылар-якардылар, ол ере хөкман бир эркек

13 аламын зерурлыгыны аялгалтып. Сонра ол Марьянын аялына дөтө-дө

14 аламын биржигем өкүмемди. Женеттин хүйр-перни ол. Ах, онун ир-да-

15 харда чыкан чөмүч аял инжиги, Гаррыталанын надыры аял ал-тызып

16 өүсөсөн аяты... Онсонам, нәме, башы бош гелин, тер гелин... Дир чола

17 жөнөкөли алам-гара гөрмедик боз жерени... «Бу гүн болмаса, эртир

18 гириме саларын» дийип, Сапар кейитгин хем бар арузуы шол. «От ге-

19 рекин, ийм гөрөкми, айыбертин! Сен доңузланын хор элип болмоз, сы-

20 тыргал агзындан кесерис велин, берерис. Доңуз эти би махал эстерден

21 гүлжүңдө-дө гүлү гошйр. Доңузлары семретмек, гөрөк, Марья жан! Ара-

22 сында өзүмкөм унуттаверди...» дийип, ол хингендирип йөр. Ити билген

23 ковалашып, ики аяа ытган Архипжиги саклабам элине кемпүт тутдур-

24 ар. Оглы хер нәче өзөгөсө-дө, Марья онун элиндики кемпүтжиги алып,

25 хо-ол бейлак зынып гөйбөрө. «Отлугу, ач өлгөсөң, шонун берен сүй-

26 жусини ийме» дийип, она айбарар. Эйма Архип эжесинин аясындан,

27 саагындан чекелештирер, юмруклары билген чөм гелен ерине урар.

28 Бир тезек Сапар кейтик эркини саклап билмөн, чызыгындан чык-

29 ды. Марья онун пишик басышыны элип, енесинден геленини амалды.

30 Ол гөдөксө голдарыны ийм дөдүп дурал гелин билгенден айлап, оны

31 өзүнө чекки. Марья нәме-нәме боланын-да билмөн галды. Сапар кей-

32 тигин доңуз тесегинин ичинде чин аркан дүшүп, булашып аялынын ге-

33 рүп пынжырды. «Инди гөлайыма гелсөң, бейлекли аягынам майын эде-

34 ы рин...»

35 Сапар кейтик намыс этип, элинин тирсегинден ашатына тезесе

36 чүмдүрүп, еринден турды. Тезекли элтерини узатып, ене гелине тарап

37 берди. «Гелме гөлайыма, ити чагырып, эндамын тике-тике эдилер-

38 ын...» Онун хынранып атан ите гөзи дүшүп, аяклары динет этмедди. «Ай,

39 бол-да, өз гөвөн махалын болар...» Ол өзүнө баялык берйөн эхенде,

40 эшидилер-эшидилемиз хүнүрдүп, үстүгүн какыштырман болды. Марья

41 үстүгүн чыр-чырашак элип дурал Сапар кейитгин болушуна саканып

42 билмөн гүлди. «Гүлөн боламы, дүр бакалды, энгектик биле гүлүшмөди

43 боларсын...»

44 Галыны Хешдек мола ачы. Сапар кейитгин бирбада йүз гыза-

45 ыран хем болса, калабында барха бетпеллик дуйгусы мөвжөд. «Бу муң-

46 дан чык-ов» дийип, ол отурулгын үстүндөн баран аялы, бирнөмө мер-

47 демсереди, сымпайчылык үчүн:
48 — Сааламалейким, Хешдек ага! — дийип, хал-ахвал сорапшарман
49 болды.
50 — Утанакым, Сапар!
51 — Нәмелен утанам, Хешдек ага! Гыз-гелиндер сүйжи сөзи говы
52 гөтөксөн, ай, нәме, кәте дөшпөйлөй...
53 — Шехит өлөгөнө машгаласынын аялында батырдык этжек болың-
54 мы! Бинамыс дидирер сана...
55 — Нәме эдилдиң, Хешдек ага! Ханы, дүшүнүшсөң-дө, үстүңө ге-
56 ден утанар этжек болман...
57 — Саала гараны шу ерден, ит оглы!

1 гыны хер тарапдан чекеләбем, ене хич хили үч татып билмеди. Дине
2 «Ялан сөзләйәр» дийип пышырдап оңды. «Эй, Мәхрибән арыжыкларым,
3 сат-аман өрдүниэм! Дүһүн сизин өйүңкә-дә сыйнасы хәпәләнәнтәр ге-
4 ләндир. Сиз олары адыл судуңызга даглансыңыз, догрудан-да, сиз шей-
5 лә хала дүһеңиздә нәмә эдйәрсиңиз? Айганыңыз-лаң, арыжагазларым,
6 мен нәмә этмәли?»

7 Гыз оянып, пенжиредән серелениңдә. Архип балчы арыларын яны-
8 да көв-сөв эдил йөрди. «Бу алам гижесин ятман гечирйәрмиңә...» Гыз
9 гериңирип, ериндән турды. Кейнегине гези дүһендән, ене хезил эди-
10 нип гүлди. Орта гечип, ики янындан тутуп, пырлангын гөрдә. «Шуны
11 тейип, шөхерә чыкайсан нәмә днерлеркә?» Ол соңра балча кәкдәярәп,
12 дашындан гөлледи: «Вай, муңа серет-дә... Өдүңе гетирйән аялың эши-
13 ги шу болар-да, өзи нәхиликә? Мәдеси ири боларлы, меннә халасгәри-
14 мин!» Соңра гызын гөзи дивардакы сурата дүшкән, бир-ә оңун этиннә-
15 ки кейнеге, бирәм өзүңнәк серетди. «Асыл шу аялыңкы экен-ов, өз-ә
16 ованансыз дәл велин, кейнеги бирхилеркә-дә...»

17 Ол ене өзүннә диванын үстүнә оклап, отагың ичиннә бирлай гөздән
18 гечирди. Гөзүңнә эгленен идиңи зады болмады, эдил гапдагыңдакы сто-
19 луң үстүндә ятан көне китаплара элиңи узатды. «Ин-жым! Дийдир» хет-
20 жикләди. Иса пыгамберин китабы гызын гөзүңдән турмалык боларлы.
21 Әлине алаң бейлеккә китабы Муса пыгамберикиди, гыз «Төврат» ди-
22 йип, оны-да гөвүңли-гөвүңсиз окап башлашы: «Худай илхибашда асма-
23 ны хем ери ярадылдыр. Ер гөзбәстәм хем бошлук болуңдыр, бар ери
24 түмлүк өртүлдир: Худайын Рухы сув үстүндә гезиндир. Худай айдып-
25 дыр: гой, яты болсун. Онсон ятгы болуңдыр. Худай ятталыгы төрүп-
26 дир велин, ол гова экен: Худай ятталыгы түмлүкдән болуп айрылдыр.
27 Худай ятталыгы гүңдиз, түмлүги гижә дийип атландырылдыр. Хем аг-
28 шам болуңдыр, хем гүңдиз болуңдыр...»

29 Окап отуран китабы гызын йүрегине дүшән боларлы. «Сендерем
30 бир китап болармы, ондан-а «Мүн бир гижәнә» оканың муң пай гоы!»
31 дийип, ол оны элиңнә терси билән столуң үстүнә оклап гойберди.

32 Шол ватт гапыдан балчы гирди, оңун йүзүнә урлан ялы болды.
33 Гайта, гыз ашыгы алчы гопан ялы дилләңди:

34 — Бу суратдакы сениң аялыңмы? — дийип, ол дивара элини узат-
35 ты. Балчы столуң үстүндә дүңдәрилип ятан китаплардан гөзүңнә айыр-
36 ман, гызга тахарлы серетди. Гыз она үнс бермедикдән болуп ене өңки
37 сөзәлиңнә гайталады:

38 — Аялыңмы?

39 — Әжем! — дийип, Архип балчы, метерем, өмүрүндә илкинжи гезек
40 шол сөзи азм билән айтды. Китаплары тертипләп дуршуна болса:

41 — Шу гүн агшамлык магазин ачылганда, мен сана эшик гетирерин.
42 Сен шоны тейип, шу ердән гараңы сайларсың — дийип, ол йүзүннә ке-
43 се-кесе солды.

44 — Нирә?

45 — Билемок.

46 Архип балчы Муса пыгамберин китабыны-да, Иса пыгамберин кн-
47 табаны-да алып, чыкып гитди.

III.

48 Архип ол ваттлар әжесиннә инжил окап берйәннәни нәбилсән, ол оны
49 шинди-шиндиләр хем элине алаңда, Сәхетһыяз билән чуғутдырып дин-
50 ләп отурышлары гөз өкүнә гелйәр. «О гүңләр нәхили бузды» дийип,
51 Архипдән сөхәл улурак адамлар хем гахатлык йыллары ятланса, улү-
52 дан демини алмак билән боларды. Әмма Архип үчүн ол жуда бейлә-
53 ләнди, оңун үчүн әхли муһаддәслик, әүгүн манасы хут шол йыллардан
54 башланан ятды. Гөвүңне болмаса, әжесиннә ке гижелер гөзүңнә яшы-

1 ны сыкып окан гудратлы китабы хем шол дөвүрдә язылып, өмүр
2 бәдүны шондан алып гайдаң ялды. Адам ата билән Хов әне-дә оңун
3 гөзүңнә алғында дүнйә ийилди. Ол хич хачан Хов әне-дә оңун
4 билән гүмра боланыны бәлжәтәм болманды. Йөне ол әкиси болмадык
5 болса, Адам ата билән Хов әнәниң хем, Иса пыгамбердир оңун мерхе-
6 метли хулаһының хем дүнйә инмежәклигини ачык билдирди. Оңун ин-
7 жилә болан ынаңды-да шейләди, әгер әжеси оғлуны шейлә әй гөрмедик
8 болса, оңун билән шейлә хөврүкмәс-дә хөврүкмәздә. Балчының гөзи
9 билән серетсән, инжил далада исләип, гам лайыңа батып, гөзәшынә
10 гандарян әне йүрегиди, әне рухуңнә сахаватды. Гой, исләндик руха-
11 ны гелип: «Инжили язан Худайын өзүдир» дийип, Архипи ынаңдыр-
12 жак болуп бир гөрсүн. «Әк, ялан сөзләйәрсиңиз. Инжили әжем азып-
13 дыр» дийип, ол шу яшылда-да чекимнән аялды билжәкди. «Ханы, сен
14 оны әжәң азындыгыны ынаңдыр-да» дийип, оны гысәберселәр, оңун-да
15 жогабыны чөп дөвлән ялы эдәр: «Окаң-да гөрейиң, оңун хер сөзүңнә
16 руханы өрт-әкдән гелер: «Оглан, мундан динә мерхеметли Худайың се-
17 си эшдидиләр». Архип балчы нәмә дийсин, «Инжилдән үштүннә әк
18 экән» дийсе-ха, о гөргүли дәләрмек хетдинә етжәк. «Гулагың кердир»
19 дийсе, оңусты-да жам ялы. Онсон гаты гөрсә, гаты ердә отурсын дийип,
20 динә чыныны айдаймак галар: «Халыга, сениң оңыңдан инжил бол-
21 маз...» Әмма балчы билән обада-ха шейлә маньда гүрүң әдишән еке-
22 жә алам озалда-ахырда тапылмады. Динә Нөкер милгистә, гайта, әк
23 зағлары танып: «Инжили гижә-гүңдиз оканың билән Иса пыгамбер гай-
24 дып гелер өйдйәнми?» дийип, терсиндән тутар. Ол жуда көпбилмиши-
25 ресә-дә, балчының инжил окап, кини гайтарып гетиржәк болянына хич
26 ақыл етирип билеңок.

27 Әжесиннә дини китаплары она улы бир дүнйәни эчилдәр ахыры.

28 Ол оғлуна динә бир инжил дөл, жөхитлернә гадымы дини китабы
29 «Төвраты-да» окап берерди. Олардан чағалыгыны гөз өңүндә жанлан-
30 дырын әне овансы эшдидиләр. Йне, шол овансы...

31 «Худайың ярадан хайванларының ичиндә ин мекири йылан болуп-
32 дыр. Йылан аяла шейлә дийипдир: Худайың жөннеңиң хич багыңдан
33 зат нәмә динә чынымы?»

34 Аялам йылана айдылдыр: биз бағларын мивесиндән ийип билйәрис.
35 Йөне Худай шей дийди: динә жөннеңиң ортасындакы багың мивесин-
36 ден иймәң, өлмежәк болсаныз олар янашмаң.

37 Йылаңам аяла айдылдыр: әк, өлмәрсиниз! Йөне Худай бир гүн сә-
38 зин олары нениңизи билер, ол мивелер сизин гөзүңнә ачар, сизем эдил
39 худай ялы боларсыңыз, хайры-шери селжерерсиңиз...»

40 — Әжә, худай хеммә зады билйәрми?

41 — Хава, оглум!

42 — Онда сорап билип берәй-дә, әжә! Какам хачан урушдан гайдып
43 гелйәр?

44 Әжесин Архипжигиң сачыны сыпар, бокурдагы долуп ювдунар. Ки-
45 табан ызыны окап билмән, гөзүңнә чығжардар отура.

46 — Мария дайза, ол Архипнәң какасының хачан гелжегиннә эртәр
47 айтжак диййә гөрәк. Шу китабың көп ерини окап боланыңдан сон айт-
48 жак диййә гөрәк — дийип, Архипжигидән эсли улы Сәхетһыяз дымыш-
49 ылыгы бозар.

50 — Йне, Сәхетһыяз жан билдә, гөрейәнми оңун ақыллыгыны...

51 «Аял зарагтың ймек үчүн гова мивесиннәң барлыгыны гөрүңдир,
52 ол гөрер гөзә-дә якымкы экән... Аял оңун мивесини алып ийилдир, өз
53 адымсына хем өйилдир, ол хем ийилдир. Ол икисиннәң гөзләри ачы-
54 лылдыр, олар өзлериңнәң хәпәләнәниң биллип галыдыр...»

молитвы о баты-

аламдары сөнүрүп бастамажагыны анык билдилер. эдил

БҮЛ. БИТЭЧ ОБЪЕКТЫН НАМУСЫНА ТЭГЛИП БИҮҮГДЭЛЭЙ

П. чепинден Сахетныя

2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841

Инди Нәкелте иш барлы ол энтэк «китэп тэр бэничын» азын

... ..

сейчас дивер-сёр-оюна галды.

1 беда-бестерден горамагымы? Горамагы? Адамдары ене бынкажалык элип
2 йөрмеси, хас бетери-де, олара ынаназчылык эйден яды, өз олардан
3 хас акылды кишин габарымасы. Аннам магазинини енесадарыны
4 гатайтды. «Ай, сенки наме!» дийип, она личинди отуорман, эшидилер-
5 эшидилмез хунурдади. Этер нерикте болмалы болса, Нөкер милгисте на-
6 гиле болмалыды, обадашлары маслахат этжек болса, онун ек вагъ-
7 ны сайламалымы, от алып баран тыскал экдур ахыры. Бу энки оба ми-
8 личионерини кемситкем, она ынамсыз гарамак болмамы? Хей, Нөкер
9 обадашларынын шейле бипервайлыгы билген ылагашып билерми! Йене
10 адамларам ону айры тутуп, гуррун гечирмеди, бары Сахетныыз молла
11 дан, габады теленде магтабыны айтып, аралды отурыберди. Шол гунем
12 тайын энесен сөймедик яды. Нөкери обада болмайшыны дийсене, ах, өй-
13 леммедик йигитде гайын эне наме илгесин! Сахетныыз молла инди ой-
14 ланып отурса, бу санлыжа өйлинин агъыбирлигинин хаттарысына дед,
15 бир адам, бир адам! Нөкери-хэ, асыл уналып болмаз. Нөкер телгесин,
16 ичини дексун, сон эхли гурруни гайтадан чутлактаймалы болар. Са-
17 хетныыз молла толгунунып дуран Нөкерин йүзүне серетди, ол эдеп сак-
18 лап:

19 — Сиздендир, Сахетныыз ага! — дийип, онун ёл арчарына тараш-
20 ды.

21 — Адамлар, шо энки гурруни элишжек биз, шоң учун йытпаныш-
22 дык, Нөкер екды шоңда. Ыны Архип билген отыркак, ынымыз гелип,
23 айтжак-тойжак азгалам бар дайды. Айдыбер, Нөкер иним!

24 Инди Нөкер милгисте ваздалбермели ялды, ол немелен башла-
25 жатыны билмен айданды.

26 — А-хов, мереке сана гарашыр — дийип, дили гижеп дуран Аннам
27 оны тьсесалды.

28 — Боланок! — дийип, Нөкер милгисте угулдан демини алды.

29 — Наме боланок, теллеп боланокмы? — дийип, Аннам магазинни
30 ене дилине булруп билмеди.

31 — Шу этжек болушуныз боланок, дуйбулден боланок...
32 — Биз гечен тезек ким йөвсегтесе, он арамьада иши ек дийишдик.

33 Эй, шу милгистеген горкакылыгы айрылган гечжеки!

34 — Ханы, Аннам, горсанып отура-да, дингемени башар! — дийип,
35 Архип багыч онун бөвүрүне дүртди. Сахетныыз молла-да она аларыды
36 серетди.

37 — Говы ниетиниз бар, эмма от етерлик дед — дийип, Нөкер ми-
38 лгисте Аннамдын гелини артыкмач билип, онун билген санашмагы өзүне
39 кичилдик сайн яды, өз гурруни билген болды. — Алагалда, обаны гора-
40 малы дийиениз, шахерилдер дыны алмага телмели дед дийиениз. Эмма
41 канун дийибез бир зат бар, сизин этжек болушуныз хич хене теленок.
42 Арзув эденин билген иш битенок...

43 — Сен илки наме учун милинши чатырдаланын бир айт — дийип,
44 Аннам ене отуруп билмеди. — Гой, хемме киши өз дилинден эшитсин,
45 гетса мана ынаноклар...

46 — Ынанмаз яды бир задыны атансың-да! — дийип, Нөкер милгисте
47 ене онун гелине кен бир эхмет бермеди. — Мени милинши чатырды-
48 тар. Ядан дед. Тазе иш хадурлансерем ялан дед. Шу тайла гаты басым
49 хапа кеселхана ачылжак, шоң галысыны саклап бер дийдилер, йене
50 мен этмелим...

51 — Оны шу желегая гетирмез яды элип боланокмы, шоңы дийип гөр-
52 дүмий? — дийип, Сахетныыз ага сөзе тошулды.

53 — Дийип гөрүм, барыбир, пейда ек. Гачын угуруна чыкылмажаты
54 хак, кене мекадсий жайыны кеселхана өвүржектерем хак. Хеммеси би-
55 зи обадан гечүрмек учун эдилер...

1 — Эй, сизин иш битиришиниз шейле-де! — дийип, Сахетныыз мол-
2 ла негиле пышырдады. — Наме, инди дийлене кайды болуп отурмалы-
3 мы?

4 Райкомдан пагасы даша дегип гайдан Жахансолтан эженин-де,
5 Нөкер милгистинин-де йүз гызарды. Бир салымал оларын хичин се-
6 сини чыкармалы. Сонра ене Нөкер милгисте розганджырап утуды:

7 — Гол говшурпы отурмарыс, Сахетныыз ага! Азыбирлик улы
8 гуйдыр, агымыз бир болса, биз гозап билген болмаз. Обамыз ин арас-
9 аса оба болмалы дийип, догры гуррун элисиниз. Йене он учин йөрте
10 релүгүнанама хөкман, кимин наме иш этмелилигини билемди. Егса улы
11 гатамалд турар, телени ковжак борсуңыз, олар гитмежектен болар.
12 Акылды-башлы чемелешмек герек. Бу меселең бирже таралы. Икинжи
13 гатамы болса, сизин дугуғанаманыз нөмөн эсасында ятды. Гелин, адам-
14 чар, боюн алагын! Бизин херимиз бир зады ынанис, ынанин залымьа
15 ынаншымыз хем гаты йытылды. Барымыз бир зады ынанмасақ, бу
16 шй баша бармаз...

17 — Наме ынанмалы, айт сен шоңи! Сен китапбашым дийиениңе
18 ынанмалымы?

19 — Ай, халыс йүрете дүшдүң-ей, Аннам! Ховва, шоңа ынанмалы,
20 шоң ызма душмели! — дийип, Нөкер милгисте гахарды теледи.

21 Сахетныыз молла ардынжырады, эмма агылдан-ямандан сөз ди-
22 мей, меререм, Нөкерин энки-сонкусыны дөкөрине пурьжа береди.

23 — Егса бизин башымыз кызмат инер, Сахетныыз ага! Мен сөзү-
24 чим-төвүңе алма, мен эхли зады айтжак...

25 — Айт, Нөкер, айт!

26 — Айтсам, сизин китабыңыз өң обаны саклап билмеди, гайта, өзү-
27 низ йытталдылар. Этер биз ене Сахетныыз аганы динесек, барымыз
28 биле турме гитмели боларыс. Сизин бу гуррундеринизин сысы тарамыз
29 говшак...

30 — Иним, сен алдан гудараты китабыңны ара гошман телте! — ди-
31 йип, Сахетныыз молла чыдап билмеди.

32 — Сахетныыз ага, гаты герман, биз шу гун хакыкаты боюн алып,
33 бири-биримиз чынымын айтмасақ, дерби-дарын болас. Мерем өз
34 обам, онун мертебесинин бейкилти учин яшаран. Инди бизин душ-

35 таналарымыз дине кейип-сала учин энгеп йөрендер дед. Басым халы-
36 ылардүктеси билген гечирилер, сонра-да бу ерде ышасак, кичү йыл би-
37 зме яшарыс. Бирденем дуйби көвлөн гачы бөвүрлер весин, дед гунуче!
38 Кеселхана жайыны суз-сид алар, эхли халысалды обамьаңыз үсүңе
39 жарар. Агаларың рухы тени хапаларың сүлөкеси билген гарым-гатым со-
40 лар...

41 — Чын шо, Нөкерин дийени — дийип, Жахансолтан эже онун ге-
42 лини тасыкылды.

43 — Ахмырзаман болжак дийсене, Нухун тупаньны башыкызын ин-
44 держектер диксене — дийип, молла угулдан дем алды. — Iep өңкүдир,
45 адамлар! Шу ерден дине маслымыз чыкар...

46 — Сахетныыз ага, маслыктар иш чезенек, биз дери галамалы, ятан-
47 дарымыз рухуна-да зереп етирмели дед — дийип, Нөкер айыгыны
48 гайды. — Онсонам бир тезек болан тупан икинжи тезек гайталамьаз.
49 Бу тужак тупан Нухун тупаны дед, ол бизин битивилешмек руху-
50 ымын тупаны... Рухун тупаны турса, Нухун тупанын чени-чакы
51 болмаз. Гол говшурпы отурман, иш битирмек герек. Херимиз өз ери-
52 мизде дүрсак, ин говы пикириниз бирктирсек, биз шо тупанын өңүни
53 алып битерис. Этер шейтмесек, рухумыз гарпышып, өз-өзүңиз чым-
54 ытпак боларыс. Жахансолтан эже мени башытасың, ол тупанын өңү-
55 те партитенин бөөт элип гайтылдыр, мен она алышыпсың дийлим...

56 — Янышам дед яды, коммунисти сыдан адам онун биетинин
57 күтүден сиз гойбермес — дийип, ховсала дүшөн багыч сөзе тошулды.

- 1 Гыз дине балчынынка өзүни атып, демини дүрсөндөн сон: «Өтө-
2 рөк гечен дөлдирин-да» дийип, айдаң сөз-терини салдарлап гөрүп, өкүн-
3 жек жаты этди. Балчынын арылары билең яка түтүшкандан сонра, ол
4 асыл ары угруна рехим-шепагат этмелл дэдигине дүшүндү. Онуң үчүн
5 инди агшамчы ары нөмө, гүндизки арылар нөмө... Гамшы сөхөл гомшак
6 түтүскөн, элини гыймак билен. Гызын болса, эндем-жананын гыйылма
7 кеси галмады. Үзүң-гөзи, асыл бар ери чиипп, эл-аякдан тидип баряр.
8 Архип балчы гапыны ачаңда, гыз еңе инлеп ятырды. Онуң гөзи
9 гызын реңидө дөңүп бараян йүзүнө дүшкн. Балчы гөйө дүйнки ахвалат
10 инкижи гезек гайталаян ялы тисинип гитди. «Ах, мөхрибан ары-
11 жагазларым, жеза берениңизде-де, жүдэ бейдәймели дөл экениңиз,
12 бирден ганыңз гайлаисаныз нөтжөк...»
13 — Хаңан чакды, көп ары чакдым? — дийип, балчы ховсалалы
14 гөпелди.
15 Гызын сеси жанатырды чыкды:
16 — Эхли арын чакды, яны чакды, бар еримден чакды...
17 — Ханы, чыкар эшиклерини!
18 — Нөмө этжек! — дийип, гыз гөң галып, онуң йүзүнө серетди. —
19 — Я инди арылан чаканыны аз гөрүп, өзүңөм чакжак боляным?...
20 — Өлөснң гөлмейон болса, гой болгусыз гүрүңүни.
21 — Уатаян...
22 — Агырыңа чыдасан, утан-да ятыбер — дийип, балчы гахарына
23 хырра изына өөрүлдү. Гызың ведин эйдем көйнөги гөбегинден ёкарда
24 галгайрды.
25 — Чыкардым.
26 — Бай-бов, арыжагазларым өмүр ялнндан чыкмаз ялы эдипдир-ов!
27 Өлмөн адам болганын биленем, арын хер чакан еримден итешен өрөр...
28 — Гыран дегенлер, мени нө гүңө салдырар...
29 — Онуң үчүн гаргынып отурма, барыбир, сени чакан арылара гы-
30 ран дегендир — дийип, балчы гызы аркан ятырды. — Ханы, нирән эр-
31 бет агыра, авусы яйрамадык ерлерини гөркөз...
32 Шу ерим, шу ерим... — дийип, гыз лөшүнн төвөреклерини бар-
33 маты билен гөркөздү. Балчы гөзүни юмуп, онуң бармагыны дегрен ер-
34 лерине долагыны басды... Телим ваит бәри зенан ысыны алмадык бал-
35 чынын башы айланп гитди.
36 — Сеннң долакарың нөхили якымлы — дийип, гыз мелул болуп,
37 «шу ерим-шу еримини» көпелтди. Ол хер гезек балчынын атзы энди-
38 мына дегенде, тенине дирилди демн уран ялы. дүйнәни уңудып товлан-
39 жыраарды. Балчы онуң болшуна артык чыдап билмедн, элине гораба-
40 лы жамыны алып, эндамыны суулап чыкты.
41 — Башыны басыр-да, ят инди...
42 —

viii.

- Эй, адамдар, адамлар!
Хей, сиз өмүрүңизде бир гезек өзүнчө хакында эдилең гүррүүлөрө
угурдаш гоуп, шондакы кешбиниз сыялп гөрдүүнүзми? Сиз аруз-
ларда, ой-хыялларда, наамаларда-га, тауларда, ширин-шекер сөзлөрүн
арасында нэхили овалан хем мэхрибан... Я адамлар энтек-энгелерем
сизин хакыкы кешбиниэ чехкек болуп, Юрегинизин урушун айдым-
саза гевиркек болуп, чыр-чытыр эгерешип йөрмүкөр! Нөкер миллиге
вечин хачандан бери ин говы адамларын ниетини-пэлени «Китаплар
башсына» габамак үчин жүдә тосни дүйнанин гирдабында гарк болуп
йөр. Олер агыл-пайгасдан йукун тутар адамлар, олар билен йүрекен

1. Газан билән толутан ардыларын хичисини озад хич ерде төрмәдә ахы-
2. ғы. Газан баларлар барда даш гүләкән эшлән йөрән өвгүлү гүр-
3. үнчиринин бәры билерек болды, ол инди ары ялы намарт жәндәр баш-
4. ыта бир ерде бардыр дийли, пикирем элип билжәк дәли. Гыз динә өз-
5. ни горамак үчин элини талатды, етса онун таты-тайрым динә сән-дә
6. ык...

7. Өзүни горамак айып затмы, гыз өзүни ардыларын тонн гүлүчә тө-
8. ренәкмы! Хер нәме-дә болса, гызын төвүнчә гүман гитди. Бу төдәк жан-
9. дарлар гүләр нәдип чыдап билйәркә? Гызын хем хер бир әнәстәни
10. ытүгүнә тондуруп йөрәси теленәк, онун үчин, жула болманда, ябарма-
11. ны-якармагы, төвүнүн талжак болмагы. Ардылар гүл билән өшүмәтә
12. ыкдә болан болса, гелип сән-мән ек, онда-да ылышбөрмәли дәл экән.
13. Ардыларын гызын тартыжына галаны болды ол-а нәме, эйер-бейер,
14. ыгүман ерни сылар-сермер, басым ызасы айрылар гилер. Эма ары-
15. ынар адам билән оюн әтмәли дәлитгине төз етирмәли ялы, төр, нәче-
16. синин жесәли сарыларынжәлара шам болды. Адамын гүлүчә тонн,
17. ыбалыны сорсан, басым гөзлерини бакы юмжатып инди дүшүкүли бо-
18. лган болса төрәк...

19. Гыз она маалы төз етирәсәң, шей диймәли болыр. Ардылар мей-
20. дан гүлдеринин-дә башына дүшән төвкә болмагы, о төрүлгилер ша-
21. ытә төрмәлик нәзижәк нересәләр, дүняа гелип, нәме төрүлгиләр әнтәк, хер
22. ытәхәри ылытырып таршы алжак. Өз гүлдәри билән болуп, дүняннан хе-
23. ызилин төржәк. Олар өз элдериндә болса, хей, шол түйжәк сары бөт-
24. ыныларын бирини бир үстүнә мүләрәсми, нәтсін пахылар, оларын
25. ызәхәриндән гөзләри торкуп, табын болушларлар. Дашындан сәрсәң,
26. ыаклы-сарылы гүләр ашык-машук ялы өтүшип отурандыр. Ол динә,
27. ыдашындан шейләпир, боква болмасан, баш әтжәк гүманын бармы...

28. Гыз инди сәредип отурса, дүньяа дүшән йитилдән хем намарт ары-
29. ылардан хич хили тапауды эк ялы. Йәнә ол динә-дә йүзүн сәратма-
30. ылык болса, гызын төвнәжәк гүманы бармы, ол динә шондан соң, бир-
31. ы нәме ырылжак ялы әтди, сонан гитжәк ерлерини узак төрүп яйданлы.
32. Йигит оны төп-сөз билән баг кәлүнә багылды, акынын ашатындакы
33. ысуз ялы малынын гүжәдәп, елүн гүрүрүнин әтмәли дәлитгине, мей-
34. ыданла отурмапын шәхәрлә боландан мүн пай говудынын, баг, дүшүн-
35. ы дирмәк дүшүндәрди. Ол, хамада, гыз бу затлары билмәкән ялы төгилә-
36. ы йәрди...

37. Эмма, нәме, адамкәрчлик әтмәли болыр. Ардыларда велін адам-
38. кәрчлик динә затдан үшүк ек экән. «Азыбырлиги ардылардан өврәнин»
39. ы дийип, сән эллик өвбәрсинләр, барыбир, адамларын арысында-да бо-
40. ылуп билмәрсиниз. Балчы велін башта гел, ол гыз гитжә арысдан аган-
41. ы соң өйүнә салды, она хоссар кимдә арка дурды. Ардылар велін, таррап
42. ы сандан талса, әнәсинин йүзүнә-дә сәрсәтжәк дәл, гараз, үтүрүн талса,
43. ы оны төрк әтжәк билән болжак. Сәзнә жанынныз иш алытыр, дүнядә
44. ы шондан башта дөзәтлән пише бардыр өйләнәк. Нәме, гызын иши ек-
45. ы мулы, бир анжакын болуп, сөвдә-сәтгә элип йәрди...

46. Эжеси оны әнә арынныкы ялы юмрутунин пиннә дәл-дә, азынын
47. ы үстүдә саклады. Ол какасын кимлитин, онун нәхили адамдыгынын
48. ы пәтә-пәт гелсә-дә, танан билжәк дәли. Хәниз чагакыкка эжесиндән
49. ы «Ханы какам?» дийип соран махаллары «Какамам, эженәм мән, гы-
50. ы зым» динә шол бир жотабы эшләләрди. Белки, эжеси гызжәгазын ка-
51. ы касынды-да, эдил. Әнә ары ялы бирәвәт айшы-шәрепн дүняасынә әки-
52. ы дин, сонра гайдып ызына көвләдән дәлди. Хер нәме дийиндә-дә, бир
53. ы бәуз хақыкат барды. Ардылар хич хауан адамлар ялы болуп биләюкәд.
54. ы Белки, гызжәгазын какасынн әржәк арылар ялы дәл-дә, төрсинә, ажал
55. ы йүзүнн төрмән, дүрилитинә йитип гилән болмагы-да ахмад. Онун ата
56. ы мәхрини күбәп, өйдәрнә гелип-гидән теләм адама дөлмүрн баканы
57. ы велін чында.

1. Ардылар өйлериндән гирип-чыккынн жула кәлүти үчин юмпаран
2. ы болсалар, шона тахаргәлип, гызын үстүнә хужум әдн болсалар, гаты
3. ы янышларды? Она әнә арынн чагаларына төрбә берип билмәли,
4. ы бирәвәт гызжәгазын өйлеринә гелип-гиләнгиләрин хичисинә тахарланман-
5. ыды. Эжеси она дайылары геләдә юваш болмат, өз отатын гечип
6. ы ятаты өврәләрди. Кәтә гызжәгаз эжеси билән тәзә дайынын нәме
7. ы ятартуң эләннин динәжәк болуп, оларын талысында жытлары. Ол
8. ы илгә-илгәтәр эжеси уруланыр өйдүп атламжырды. Эжеси болса,
9. ы онун элнә сүйик-кәкә берип, диндиржәк болар. Гызжәгаз динә шондан
10. ы дийип сорсә, эжеси кәйпикәтүк билән: «Ол дайы дәл, гызым, какан»
11. ы дийип, шүбәлә оны ыналаржак боларды. «О мәннн какам болса, нә-
12. ы ме үчин ыныда ятано?» дийип, гызжәгаз енә шумжарып башларды.
13. ы «О мәннн какам дәл төрәк, о дайы төрәк» дийип, онун какасы дәли-
14. ы гини, гараз, эжесинин бойнуна торды. Сонра эжеси: «Дайы говы адам»
15. ы дийип, оны етишбилгиләндән өврә. Гызжәгазын өвүлән дайысы көп-
16. ыды, оларын овалдан-овалдан малынлары-да барды, кәтә ол эжеси, тәзә
17. ы галынан дайыларынн бири билән мейдана тәзәләнжә гиләрди. Шонда
18. ы гаты хезиллик боларды, гызжәгазын эжәкә өзи-дә узакдакы гүлдерин
19. ы арасына гилди, кәбәләк ковалтап билйәрди...

20. Гыз эжесиндән разы болмазча дәли, эжеси оны гәзә төрәндән
21. ы өз ишлән магзининә ишә алды. Ол илгә етип билмәйәнн талып,
22. ы йийи, гәлид, баг гүлдә яшад. Бир гүн велін ажы-ажы гәрирәли бол-
23. ыды, умасыз пул кәм чыкды, енә эжесинин «Шу какан!» дийән «дайы-
24. ы кәс» дайна етишди. Дининн теләнинин дүгәсәп өнүлә гойды, өз
25. ы эләннида пулу гүрүрүнинн есүлүгүн айдып, үзлүшжәк болуп дурмагы
26. ы эләнлигинн сызларды. Гыз велін хасалсыз достун узата гитмәкәтә
27. ы пәкәл етирмәзчә чага-чагакык дәли, бәргисини-боржуну беднинин
28. ы гәлү нәм билән үзлүшүп башларды... Ол узаклы гүн мазаңдә данды,
29. ы көпүк-көпүкәдә сүйшүржәк болуп йөрмән мансыз сайды, ахырында-
30. ы да бергә-боржа батжак болса, бу пишәнин она гәрәгн ек болуп тө-
31. ы рүндә...

32. Эбәстә, дурмуш динәни арын өйжүти дәл, йәнә дурмушда сәни
33. ы танатына гәтерип, мутт багыны йидирип, мейдан гүлдеринн арасына
34. ы элип гәлип билжәк ардыларын барлыгына кәмиз төз етирп урулды.
35. ы Дүн ашман ары онун гүлүчә тонды, эма онун мүшки-анбар ысы динә
36. ы бир ары үчин дәли. Гайта, хер тонан онун ысынн бурк урмагы үчин
37. ы өз арасыны билмәлиди. Балчынын ардыларын ялы болуп, онук-да гир-
38. ы ре тахары гәлид.

39. — Сән гүлүчә баха кәсйәнми? — дийип, ол гызын үстүнә хәррәд-
40. ы ди.

41. — Бахасыз гүл бармы?

42. — Асыл шейләмиди...

43. — Эрәк ялы гелиндә дур.

44. — Бинамыс, гелләржәк гелини бил!

45. — Гүл намьсыз болса, она тонанам шол болар.

46. — Кәс сәсини, хәй, сәнин бир...

47. — О сәзүни бар-да, өйүндәкә дий!

48. — Көп гелләмә, ганжык, дуран ериндә болуп өлдири...

49. — Шо-да элиндән гелмәз...

50. — Ол бәлүп турды-да, гызын якасында тутуп, кәйнерни икн яны-
51. ы гина елди, онун биләнәм ич совамән, юмруты билән чәм гелән ер-
52. ы дә урды. Гыз жанховуна гытырып, жәнәлән ич билән чәм гелән та-
53. ы баша гәлид...

1 ди. Ишини битиренсон, өйжүккөсүн дүйбүнө сер салып, ене өзүндөн
2 төгөнн гечип гырмылдарды. «Гарраасың, гаты гарраасың» дийен алы,
3 тагтын төверегине гелип, агыр гөвөнн гөвүнн-гөвүнсиз гозгарды.

4 Бу сусулестик көшүң ичиндеки эхн арын калбында гозгалаң
5 турзар, шонун үчүн оларын бая толмамата гидибем, гүрлүшүк ишле-
6 рини алып барыбам көңбөр мазасы болмаз. Олар нөмедир бир за-
7 тарашян алы, гөвүнн-гөвүнсиз гырмылдар йөрерлер. Шонда эне ары:
8 «Хэй, улалып оңалман геченлер, шунча тербөне бердиммикэм дийсем,
9 барыны бирдек этжек болуп дурсуңуз, сесин, пөселенини анса, өз
10 перзенттерин хем сенден эл чекип, дагап гүтжек» дийген алы, гүй-
11 жүндө барыны эдип, мермөсүлөңжөк болар. Арылар болса, бир бөлү-
12 нишгичи болжагыны өңүдөн дуялыгы үчүн, мисли кимнч тарапына
13 гечмели дийип, пурсат арап ятана мензөйөн аялды.

14 Эмма олар көшкө өвүрүшүк болжак болуп йөрөн махаты хем
15 тасасына хапалаң, онуң төрүнө аяк секең арылары гөздөн салмадылар.
16 Ишенчир арылар билен оларын арасында өзара сөвөш башланды, ха-
17 лаланаң арыларын инди гайдып хич бир гүлө гонмазлыгы үчүн, ола-
18 рың ганатынын чыкан еринден дишледиляр. Агыр арылаңлары шол
19 махал дүйнө азбындан дыңдылар, бейлеклере-де агырына чыдасан,
20 мүн аша дийлөп алы болды, эмма оларын өлүмү бада-бат жан берен-
21 леринкиче-де болмады...

22 «Шун-а оңартыңыз» дийген алы, эне ары ынжалып, ганатларыны
23 геришдирди. Ол өз перзенттеринин хич хачан йүзүгара этмежектиги-
24 не, арылар нестинин ата-баба гелйөн дөл-дессурларынын чагаларына-
25 да геченлигине гөз етирп: «Хэ, сиз инди өз-өзүңиз хем араса дөвлөт
26 гүрүп, агзыбяр машала болуп билжек» дийген кимин, келесини баш
27 атың алы херекетлендири. Онун бу дүйнөдө инди хич хили арманын;
28 эклугыны араса гөзлөринден хем алмак болярды.

29 Эне ары гөвүнүхөш болуп, төверегине эсеван этди. Онун шү чака
30 ченли бал барыны муңт ийип ятан эркек арылара гөзи дүшди. Өзүниң
31 ашлыгы, бирнөчө эркек ары билен гүлтерик арасына гезеленже чы-
32 ккышы аялана дүшөн боларлы. Ах, о гүлтер нөхили хезилди, сен ая-
33 патышалык кесбөне башлажак-башлажак болуп дурансын. Эркек ары-
34 лар дашында пыр-пыр айланарлар, сенем яш машала, дүйнөң гөр-
35 күнө мөул болуп, башың-гөзүң айланып гидйр. Эркек арыларын ыс-
36 нашып, тиркешип билсе, арманы өк. Сени гүлден гүлө айларлар, бу
37 дүйнө, гүллө, ягты асман гайдып гөзүң дүшмөжөк алы, хезилер
38 ээлинип, сейлиң билен боларсын. Эркек арылар сени бири-биринден
39 табанарлар, гонан гүлүнө гонжак болуп, билеже ыс алышжак болуп,
40 дөбө-башагай боларлар. Ысгашарсың, өлүшөрсин, бил гүлүшөк болуп,
41 гө гүллөри атлаханандан говусы өкдүр, бу дүйнөдөн гилесин дөмөз. Ол
42 гөрүң хич хачаң гайталайп билмөжөк пурсады... Эркек арылар билен
43 ишини битирип, ызына гайларсын, сен инди хақыкы эне арысын сана
44 көшгө-тагында патышалык тарашяндыр. Сүйжи-сүйжи ймөнн ажы-
45 ажы гөгирмесинин барлыгына середин акыры. Сениң жуванлыгың эр-
46 кекек арылар билен гүлүшөк, гөр, хайсы гүллериңде галды. Сен инди
47 чага догурмалы, несил көпөлтмели, өз перзенттерине хем энелик, хем
48 патышалык этмели. Гөр, бир говы гезеленч бойнуна нөчө алада йүклөп-
49 дир...

50 Көшө еке доланып гелерсин. Хич ким сенден: «Ханы, яныдакы-
51 лар?» дийип, сөзгөп дурмаз. Себөби көшүң ичиндекилер шейле иш эден
52 эркек арыларың жезасының өлүмдигини онат билйендир...

53 Балчынын мыхманы арыларын өвүз хөсөтнинн барлыгыны өң ха-
54 чан гөрүшүр. Пене арылар хич заттан хабарсыз, төвереге кейпхонгук
55 билен сыламага чыкан гызы жула бейлөмели дөдди. Мыхманына шей-
56 де дарашыбермек бихөбөликден нышан, үстөсине-де, озалдан көйүп
57 атан арылары бар алы болан болмалары нөмө... Етса гыз өзүне гахар-

© Совет ээбияты № 9, 1990.

1 Эне ары ажал сыртмагының бу гүн болмаса, эртнр бойнундан ил-
2 жегини өңрөкдөн бөри дуярды. Ол гаррылыгын лабыры билен бар-
3 ха голая гелйэр. «Эй, ары, ары! Шарылаңал дуран көшк салдырып, иң
4 бир рахат еринде-де тагт гүрүңдү, бу дүйнө бакы гелен аялдың. Хан-
5 патыша болдуң, көкөрлерин дашында пыр-пыр айландылар. Бир дие-
6 ниңи ики гайталатмалылар. «Лөбөй» дийип, хызмата гайым болдулар.
7 Эмма сен нөмө гөрдүң, диш-дырпак болуп дөрдөн агзыбяр дөвлөтнң
8 хөзирини хем гөрүп билжек дөл. Инди сана нөмө тарашяныны бил-
9 йөңиң? Мен гарашян, мен...» дийип, ажал сыртматы она гыжалат бер-
10 йөн алы, чалажадан халлан атырды.

11 Бу дүйнөдө гаррылыгың боюн алмаккан өкүш зат өк боларлы. Эм-
12 ма эне ары үчүн өңжөлемек, бир гиден йгтын өңүдө өзүң йтирмек
13 өлүмдөн агырды. Ол, хер нөмө-де болса, сыр сакларды. Эбгарланыны
14 билдирмөжөк болуп, чыр-чытыр ишлейрди. Йөне хич хачан «Мен па-
15 тыша болдум» дийип эселмөндү, патышалык онун өмүрүнң манасыды.
16 Ким она «Элини совук сува батырмандыр» дийген болса, ялан сөзлөп-
17 дир. Эне арынң эден иши азы! Көшүң ичиндеки перзентлер кимин-
18 ки! Ол хөкимлик эдип, киме жеза берип, киме абыр-забыр эден болса,
19 барыны дине өз перзенттериниң башың бир болмагы үчүн шейдиң-
20 диди. Чагам дийип сылап дурмады, башбозарлык эделере, сынасыны
21 халаланаңа хөкман темми бермелидигин хер бир перзентине яш ба-
22 шындан өвөргди.

23 Балчынын гижеки мыхманы билен болан сөвөшкөн соң, көшүң
24 ичине алжыранлык аралашылды. Эне арынң гүйжө-кувматы еринде
25 боланлыгында, хей, тагтын төверегинде бейле-бейле затлар гопармы?
26 Сынасыны хапалаң көшгө гиренлер бир дөл, ики дөл, үч дөл... Ол па-
27 тышалык эден дөврүндө шейле масгарачылыгы хич хачан гөрмөдү.
28 Хөммөсө салың товшап барянлыгыңдан...

29 Етса көшүң ичиндекилерн өңжөкөс өз перзентидир, олар хем
30 гөтүжүн гачып уградыгы, бир заманлар аламаларн гарран гатарарын
31 падаңан ташлап гелмек үчүн тайярлаңыны алы, сана совук-сала гатарары
32 лар. Олар сенин гаррап уграныны-да өзүңдөн өң дурлар. Тохум таш-
33 лан өйжүклерин еке-екеден барлап чыкарлар. Ташланаң тохум өйжү-
34 гин ортасына дүшмөң, чөм гелен ерине гачса, эне арыдан гөвүнлери
35 гечип башларлар. «Ол бизин энөмиз» дийлип, сылаңың эклугыны би-
36 патыша ары-да көшгө доландырмага артык гүйжүнн эклугыны би-
37 злөңсөн, өз перзенттерине тэзе патыша сайламак үчүн өл ачар. Эгер
38 шона пөхим этмөсөң, көшүң башына юмрутжажылыгы, тайдып ер йүзүн-
39 де неслиң галмажаклыгы өз-өзүңдөн дүшүңкүндир. Тэзе эне ары дүйнө
40 иңип, көшгө эе боляңа, гараз, көкөрлерине пыратман салмаматы. Бел-
41 ки, бу дуйгы эне арынң калбыны ганаттан-гараңдыр-да, ол ажал би-
42 лден даркаш гуруп йөрөн болса-да, буйсаналы гөрүнйрди. Эдил онун
43 гөзүниң алнында көкөрлери «Шундан патыша чыкар-ой!» дийген баш-
44 алы арысына ша тагтыны салардылар. Онсузам көшүң ичине ая-
45 талдыгына гүрлүшүк ишлери гидйерди, кел бойи егемдик өңжөкөс ала-
46 рын үстүни етирйөрдү, ким гетирен ширесини гара гүлдө чагажыкла-
47 рың, өзлөриниң йимеги үчүн бош өйжа-гызларда йгышлары гойарды.
48 Эне ары бу затларын хөммөсүнн сыңап отыр, йөне ол арыларын
49 бир вагтыклары алы гөвүнжөңдик билен бал толмамага гитмөңдиги-
50 ны-де, көшүң ичине нөхилидир бир совук-салалыгың аралашандыгы
51 ны-де, иш эден боляңаларын хем «менден сана барыңча» болушандыгы
52 ны-да сылап отыр. Арыларын өз дашыңган айлашман болса-да, гөз
53 лерини тэзе гуруп йөрлөн таглара дикөнигини-де гөркөн дураток
54 ды. Ол шонда бирхили там лайына батжак хем болярды, башардыгын-
55 ден тохум ташлайыны говулашдыржак болуп, элинден геленини эдер-

За «Эй, хулай!» днийп, Сөхетнэыз номон аашырт

өнермиди! Бир аз жакык уярынында-да, той гүндүр-дө, худай дегенде

1 ялан-яшырк, йүрек буланжы сөзләрн барына калында гайрат талып
2 билиди, кәте өз-өзүнән туташып, эжнәтл алган гезегиде, нәсерини
3 билмән Гүртыралды суратына серетди, бар дердини она дөкүп, ичи-
4 ны совалдыт, өз-өзүнн көшеширәнн пуссалды аз болманды, Гүртыра-
5 дын болса фронта шол тилиши тилиши болулды, онун не эди хабары,
6 не дери хабары гелиди. Ин жаны-да шол, нәбелликиди, ол Жа-
7 хансолтанн узақ йылларын довамныда нәмәлим дуня ташлап, калыб-
8 на болса, умыт учуңлары билән о берип, динә «эртир телер, биргүн
9 хансолтанн йүренини баггалып тоюлды, долрусы, иш таралындан адамсы-
10 ләнгә» йүренини баггалып тоюлды, долрусы, иш таралындан адамсы-
11 ләнгә фронтда йнтелигине бетгүман болган эди, оны сылардылар,
12 йнтелигине сарпа гойбардылар. Йәне дили гижеп, бөври ёвнәсә-
13 ләнгә «Адамн шекле болан боламасын, ол чет юртларн биринде, меле
14 сачы телинн гужагында паталдан-беткейден бияр болуп, шерәп су-
15 ләтп атан болса нәбилдән» дийип, ичи гужукин гүрүрүн учурын гойбө-
16 ренерем тапылды. Шонда Жахансолтанн болшы, Нөкер милнстә-
17 зинн таньны гачырып дубәлешиннен баш эсә бетерди. Ол бир гезек
18 кейдан дүшәтесинде дайханлар би-гән чайлашып отырка, шейде ты-
19 шык тепи дилине чоған адамн тас кәдесинде ичи гайнат суалы гара
20 күндүгү дөвүлди, арман, онун элине кышып сакландар болды...

21 — Нөкер жан, сен бизн барышта...

22 Хәлиден бәри сесини чыкарман отуран гарры ювдуңлы, тас атлан-
23 ды, Метерем, онун Нөкере жулда кән зат диләи геләндүр, йәне онун бо-
24 курдагынын доулуп, гелип билмәянини Нөкер ачык дүдүм, ол элини
25 ере диләп, турмак билән болды.

26 — Отур, хич ере гитмә, чай отурдайың...

27 Жахансолтан эже Нөкәртә отур бигән гелшиксәз ягды
28 ягдыдан чыкарыңча хич ере гойбөрмәди. Ол Нөкәртә кахасынн, эже-
29 сенинн яшлыгыдан, оларн ил сылан говы аламдарыгынн, гараз,
30 биргидән гелән-гүрүләнн сөз ачык. Нөкер милнстә, долрусы, Жахан-
31 солтан эже башла мүйли ялы башына ашык салан балына, онун от-
32 лүвүнн өзүнә дилән сөзләрини она айтты, дердини гозал, йүренини чи-
33 ширмән дәлитгине дүшүниди.

34 Жахансолтан эженин гүрүрүнн вәтин, сырылып-сырылып, ахырында
35 өзүниң райкома баршына етди. Ол партия, билетини райкомын секретә-
36 рынн өңүнә ташлап гайлышыны Нөкәрдән гызләржәм болмады, гүр-
37 үрүнн шу ере етенде вәтин милнстанн йүзән боз-яз болды. Жахансолтан
38 эженин йүзүнә гәл гәлмакдан яна, чинерилип-чинерилип серетди, бир
39 ердә отурып билмән горсанжырады.

40 — Нәмә, олгүм, мән теләк иш эңлидиримиз? — дийип, Жахансол-
41 тан эже ондан сорайды.

42 — Ай, ёк-да, нәмә... Говы иш-ә дәл — дийип, Нөкер милнстә ерин-
43 ден турмак билән болды. Ол галымш алдына етйбм ыза бакды, гү-
44 тармакы гелиннн үстүнн етирдик: — Говы дәл-дә, Жахансолтан эже!
45 Гәмән-өз ынанып йөрән задына икәлик эдән аламы хич хаһамок. Йәне
46 сән мендән гатыт төрмә, бейдәймәди дәл эжениң...

47 Нөкер милнстә кәне гүзәринн бәзәна ретәнде, Сәхетняз мола би-
48 гән Архип багынын гүрүрүнн Алау ата билән Хов энәни Эрәм багы-
49 дан чыкарып, ере гайтарып гетиргәли. Багы кәне гүзәринн өз ховлу-
50 на акын таралында Нух эйимыннн сөз ачарды. Сәхетняз мола гүзә-
51 рин бейләки галдында «хә, хәхәхәхә» берип, дүниәни унулып гүр-
52 үрүн диләйерди. Олар төвәрт бәзән гүрүхынн шол бир зат хахында
53 бир-бирине чапраз гелән ермәтә жәстә ятарды. «Асылтәнде, онун
54 шейде айдылышы догры болмады» дийип, мола өзүниңини гетергәк

1 исләрди. Багы онун билән узақ желәлешжәм болуп дүрмәз, оны
2 сәз урүна гойбөр, келинннн көк варты хәм: «Сәхетняз, сениң айд-
3 ягдың догры» дийип, динә өз йүренинн дөкәр отурап, Сәхетняз ата-да
4 она монча бәзәр. Нөкер милнстә багынын дүбәләнн келинннн ёк-
5 лүгынн бәзә-бат аңды, моланың хәм өңкүлүнн галдындан, йүзән бир-
6 кили солгүп гөрүңдәр. Ол икн сактадышы гүрүрүннн бозмә, чагача
7 бәш атып, Сәхетняз атанын галдында чекки.

8 Нух эйимынн гүрүрүннн арасына:

9 — Сат-хы, аманлыкмы? — дин сөз дүшәндә, ене она ёл ачы-
10 ләди. Милнстә эдән сакталы, озаг мүн өвән эшилди, халас болан гүр-
11 үрүнигине гәрахаздан, озаг гүләк сазды. Ол пикирлериннн жыла-
12 рынн бойына аты: «Багы гелшикжә зат дәлди, гаты сәз гөрүңдәр,
13 й агынын агыры гозал йөрүмкә? Ай, ёк, агырына-патырына бейлип
14 отурмак алам дәл ол...»

15 Нөкер милнстә онун Сәхетняз мола кәне гүрүрүнннн шейде хә-
16 ләс эдиң, гүр бөршинн-дә, ине, шу махал гөрүп дүр: «Мүна не дөв ча-
17 рмак?» Багы эдиң Нух эйимынннн өзи дөрдән ялы, хәзигән шонун
18 ичиндән гачып гәйән ялы гүрүрүн бөрирдди. Алы-тупандан хәләс эдән
19 чыда-да эңлидәки ижигилдир төвәрды... «Бу не болуш, онун хич хә-
20 рәчән киталгәрыннн янына алмасы ёкды...» Нөкер хич зада акыл етирип
21 билмәди, динә кәне гүзәринн о таралындан голап гүрүрүнн аңындан ге-
22 чирди, сакларлап отурмәсә, башга алажы-да гәлмәди.

23 — ...Адамлар ердә көчәлип башлады, олардан гызлар хәм дүңйә
24 ишиләр. Шонда Хулайын отуларыннн ынсан гызларына гәзгә дүшмәз-
25 тми, олар гаты гаты овалдан болуңдыр. Хәр ким өз сайланыннн өзүнә аял эди-
26 лип алынды...

27 «Шо махал-а хәзигән экән» дийип, Нөкер милнстә пикир өвүрди.
28 «Якы ялы агзәсары ёк боларды» дийип, ол Мәкәны янсалды. Сонда
29 «Бәзә багыныннн хәкәтыннн пикирлери билән ковалан утралды: «Онар-
30 мандыр, хулайын икн ялышан ери шол. Нәмә үчин ол адамә лайык
31 (йүз йиримә яш бөрилдир, йүз йиримә яш бөрилдир, сөз бөрән болсан,
32 алабыңдә берк дүрмәди. Адамлар элгә-аттышма-да етирмән, сени
33 эстермәзчәк эдиң, сөзүнн гара шә-да алман, Эзрайыл першудан ола-
34 рын жанынн жәжәнемә ёллар. Ол ынсабынн башындан айлал уран-
35 доков, гүл алыжак чагаларда нәмә гүна бар, кәлгәч шолар-дә азар яма-
36 зыны бөрир. «Менин бу затлардан хабарым ёк» дийжәк боламмы...

37 Ерн, боляр-дә, ене адам пахыр гетиримди...»
38 — Шол дәвүрләрде Хулайын отуларны ынсан гызларын билән
39 шош бириндәрилдирер, олар чага долурмәга башлапдылар. Олар галы-
40 комытыннн гүйчәли хәм шәрәтләи адамлары болуңдылар...

41 «Эмә сән нәлисин?» Олар сенин гөзүнә дүңйәни булаң-дәтәм эд-
42 лән болуп гәндүлди, сән оларн йүрегиндә хәм бөйниңиндә шер ишләр
43 күдә болуп атыр дийлисин... Этер өзүн мөрт болан болсан, женетн хә-
44 җадалыгыт үчин. Адам ата билән Хов энәни Эрәм багындан коьмаз-
45 тми. Шейде иш эденинн гөзләрин билән гөрүбәк, ене ере гойбөрисини.
46 Этер шол вәт ил ёкары жезаны сайлан болсан, онда хәмә зат гүләй-
47 лә-түлүк билән гүтарарды. Эмә сән оны этмәсини, хала иш үчин адам-
48 ларын гүнесини гечлисин, шейдәбәм оларын өзләрини халысачыга ча-
49 җырысын. Барын, инди болса ери хапалаң дийән ялы, олары ко-
50 вулп гойбөрисини. Эмә оларын ердә нахити хала ишләр эденинннн
51 йә сән айда, не сенин гүләрүнн гандыран адам айлар. Сәз хала иш-
52 ләр дийип, адамларын пикири хәм дүйгүс билән бина эдилән ишләр
53 дүшүнйән олакма! Адамлар сенин эңлидән гәлмәжәк затлар ердә
54 бина эдиң үгәндә, сән ер-гөкдән гелисин: «Адам ердә нәмә ишләр
55 эдиң йөр дийип, гахарына бәс гелип билмәсини...»
56 — Мәхәкәтти айдылар: ерин йүзүндән адамлар ёк эдәрин.
57 Мән о тайда адамдан башлап маллар, йиртыжыларга хәм асман гүш-

- 1 — Ах, эрдүм, ене бизи айрачылыкта дучар этме-дэ...
- 2 — Мекен шо топрагың гудраты сизе говшурды ахыры, эже!
- 3 — Негеши, балам, башың дик геленине шүкүр! Өй-кишкили эт-
4 мөңкөк, өзүңн айырмагы болжак-да... — дийип, эжеси агла-
5 — Эже, сен хич зады гайгы этме, ине, Ай ялы гелинли боларсын...
- 6 Нөкөр гөбөклери мата данып, дүвүнчеге элине алды. Сонра ол
7 дүйнө ине топрагында мисли гайтадан бу яггы жахана гелген кимин
8 бөн эли билген гөбөклери көнө ожагынын башында гөмүп гойды. Шон-
9 дан сон ол йүреги арам талан ялы, инди шол топраккан хич хачан
10 өркки үзүмдөмөккө ялы аркайынашып, эжесинден-какасындан айрачы-
11 дыкда яш-берди. Адамлар онуң болуп йөршүнө акыл етирип билмөн,
12 йүрөк хасатына дүшүмөн: «Ай, Нөкөрдир-дэ, зындада ятып гелсен,
13 акылың дүңдүрүл болармын?» дийшип, гүрүңүң этдилер.
- 14 Нөкөр хайниге Жахансолтан эжелере бараанда, Мекен ички жай-
15 ларың бирине гечип, чинь аркан дүшүп ятырды. Нөкөр гарра баш атып,
16 жая гирмек билген болуберди. Йүзүндө ган-пет галмадык йигидин бол-
17 шундан горкан гарры:
- 18 — Огдуң, нэме болды, эйгиликми? — дийип, ондан сораса-да, хич
19 хили жогаң алып билмеди.
- 20 Нөкөр сен-мен эк, жая гирди, барып, Меканың якасындан тутуп,
21 еринден галдырды:
- 22 — Ким дөнүк? Ким ичалы? — дийип, ол саңылап дурен огтаның
23 янагына чалды.
- 24 Мекан элтерини айлап, она атгына геленини сөгди, узы сеси би-
25 лен гыгыгы, Жахансолтан эже-де гапыл галан кимин жая багырып
26 гирип, нэхэнин-нэхэнигине дүшүмөн, Нөкөр малистенин ягырысын-
27 дан япышты.
- 28 — Чык өйдөн билөөлет, сен она шарпык чаларча ким болупсын?
29 — дийип, ол Нөкөрдөн астышып ятырды.
- 30 Нөкөр милисте дине шондан соң, Ганының гызып, етжек держежи-
31 не егендигини билди. Дивара яппапп дуран Мекан болса, яралы эл-
32 барс ялы динини сыртарды, пенжесини ачып, май болса, Нөкөриң үс-
33 түнө топуз-жак боларды. Нөкөр индики херекетлеринин эхисинин ар-
34 тыкмач болжогыны аңан ялы:
- 35 — Жахансолтан эже, оглудан нэме диненин сорап гөр! — дийип,
36 деми-демиң этмөн софалды.
- 37 — Нэме дийипдир ол, боюңу сырык ялы эдиң, бары эзүндөндир.
38 Юмрук ялы чаган үстүнө чөвжөп дурмага утанмадыңмы?
- 39 — Чага болайшыны, нэме диненин өзүңден сора!
40 — Агаз юздан ялы болуп дурма-да, гелле сенем — дийип, Жахан-
41 солтан эже оглуна бака өврүлүп, она азгырылды. — Айт, юздунуң дур-
42 ма-да, нэме дийдин?
- 43 Мекен хырчыны диншлөп, сесини чыкарман дурды.
- 44 — Ай-ай, гузум, нэме диең болсан...
- 45 Мекен элтерини салгап, сесини чыкарман, гапыдан атылып чык-
46 ды. Жахансолтан эже мүйнли ялы башыны ашак салды, сарсаалымдан
47 деми дүшөшти:
- 48 — Нэме болан болса, өзүңжүк айдай. Мен она кыйырым — дийип,
49 юмшап геледи.
- 50 Нөкес милисте дуран еринден ашак чөкүп, кечениң гүтүнн дурма-
51 ламага баштады, гелпөндө ахмырлы ялы, башыны яйкап-жаппат, Мекан-
52 нын өзүн нэме динендигини айды. Йөне ол бу ваканың Америкелерин
53 ишигинде боландыгы хакда келам агыз гелмеди.
- 54 Жахансолтан эже айдаралдиере сөз таппаян ялы, узак вагтлап
55 ссонтчын ызында галан аятын адамсына-да шөпкө шытак-
56 ларың атып гелетн аз болманды. Ол ожак, она дөнүктүк этмегин,
57 ажырынна нэхэнигини шу гүн билмели аят дэлди, эхли гел-гүрүңе,

- 1 өз өйлерини илден-гүндөн сорап таппаң... Эжеси, какасы, доганлары оны
2 гужак ачып гаршылан болса-да, Нөкөриң икүч гүн көнө юрт еринде эг-
3 злененден ногиле болды. «Вах, жан балам, гелен вагтын сен билганем
4 дөлсөн-ле, бизиң тэзе гөчөн еримизи... Онда-да сорап, шо гүнжүк гай-
5 даймалы экениң» дийип, эжеси элеврэдн.
- 6 Нөкөр велин, хатарасына тутуған той совлуп, адамлар дагашан-
7 соң, акылы еринде дөл ялы эхенде геледи. Бөрде бирхили йүрегинин
8 тсындыгыны айды, көнө юрт еринде гидип яшасынын гелйенигини
9 сындырды. Какасы илжибада онун гелине питава этмели, эжеси велин
10 тсөзашыны саклап билмөн аглады. Нөкөр ики одун арасында галды.
11 «Мени гайгы этмөн, мен вагтал-вагтал гелер дурарың» дийип, ол эже-
12 сини көшөшдирди. Какасы ардыңжырап, нэме дийип, нэме гойжагыны
13 билмейен эхенде пессай геледи:
- 14 — Сен о тайда нэме ишлөжөк?
- 15 — Яшажак.
- 16 — Нэме, би тайы дарлык эдйэми?
- 17 — Хава. Мен дүйнөдө шондан башга хич ере сыгамок...
- 18 Нөкөриң эжеси гүрүңе гошулды:
- 19 — Какасы, болмаса, баламың диненин эдэли. Бизем гидибери...
- 20 — Ай, гойсан-ай... Батыр аганың ганы гызып угады. — А-хов
21 сени шо тайда нэме саклая, болмаса, шоном голпарып алып гайдалы.
- 22 — Ай, эк, кака, мени саклая зады голпарып гайтмага гүйжүмиз
23 етмез. Мени гайтадан дүйнө берен рухум ятыр о тайда...
- 24 — Ай, самсык, рухум дийиңми, рухум, рухум... — дийип, какасы
25 нэразы эхенде пышырап, мисли өй гысып-говруп баран ялы даш
26 чыкды.
- 27 — Эже! — дийип, Нөкөр узак тымышыккан соң, гөзашыны сүлү-
28 рип отуран эжесине йүзлөңди. — Сен мана догужаны айт, мең төбөгө-
29 ми бөбөкханадан алып гайданың чынмы?
- 30 — Хава, оглум, хава! Сен төбөгөң гитжек ери эк... — Нөкөриң
31 эржесинин йүзи ягтылып гитди. — Сен төбөгөң, жигилең гөбөгөм,
32 агаган гөбөгөм, хеммеси бардыр, оглум!
- 33 Ол еринден туруп, сары гачаң көнө дүвүнчеге элине алды, оны
34 чөзүп оглуның өңүнө аты:
- 35 — Нэме этжесидиң, оглум, сен булары?
- 36 — Эже, сен нэме үчин булары ере гөммедин? — дийип, Нөкөр кү-
37 лембиканиң ужы ялы гатап, чүршүп гиден хам болуп, бири-бирине ел-
38 мешип, токта тутуп яган гөбөклере середин, төгиле болды. Олара се-
39 ретмек нэхилдир бирхили якында болса-да, олар Нөкөриң эхли та-
40 масыны пужа чыкарына мензөйөрдн.
- 41 — Оглум, шейди сакласаңау боля. Чагалам өйдөчли болсун, өйүң
42 төвөрегиден узага гитмесин дийип, эхисиниң төбөгүнн бир дүрүн-
43 чеге дүвүп хем гойярлар. Ине, гөр, би улы агакны, би ондан кичиң
44 ки, би болса сенки, бужага алар аңилтенди — дийип, эжеси гөбөклери
45 бирин-бирин оглуна гөркөздн.
- 46 — Эже, сен инди булары нэме этмөкчи?
- 47 — Нэме эдерин, оглум, ожа-хмызың башында хеммесини гөмүп
48 жик гойсак, хеммеше бири-бириниң күйсөр дурарсыңыз, хеммөңсөм
49 бир ердөңжик өөрсиниз, шейди агзыбыр боларсыңыз...
- 50 — Сен мана булары берип болмөзмүн?
- 51 — Вий, сен нэме этжөк, балам, булары?
- 52 — Мана гөрөдн-дэ, эже!
- 53 — Ал, оглум, йитирмөнжик саклаверн, янымыздан гитжек дийме
54 сен боля...
- 55 — Йитиресим эк, эже! Мен булары өзүңн зындандан алып гайда
56 топрага багыш этжөк. Булар таңы даман еринде гөмүлмелидир. Шейт
57 саксек говы болмазмы...

- 1 дийр. Әлемин кү күнжегинде гечен асырларын ахы-наласы топланып-
дыр. Олар мени сыпыранок. Олар аламтардан гаты наразы. Олар бир-
3 чак өлүп гиден аламтарын рухы... Арастарындан гечере ер өк, мени эе-
4 мине тарап гойбереноклар, өз яндарында алып галжак болдылар...
5 «Гайт ызына...» Нөкер арша чыкардан йүрек толкундары ыза
6 гайтармак үчүн жан этди. «Баша өлдү-бүткөн-тилдир гөрүң!»
7 — Эл өк, бу ерде энечерин ахы-патыны, олар эинден алдыран ча-
8 гажыктарын гөзгөйөр. Бар дады-перзет менин дашыма гечди, олар
9 менин сесими өз чагалаарыныкка мезелдир...
10 Нөкерин гойберен толкунны ене ызына гайдып гелди. «Онамасын
11 сен» дийип, ол ене йүрегине генешди. «Олар энедир, йүреги юкадыр,
12 мен өз эжемге гөзгөйөн динсен, хөкман гойберен...»
13 Нөкер ктан еринден толкундара гөзгөй беринини экүлүтүны, ола-
14 рын етунын ачылып урларыны ады.
15 — Ене бир ак сачы энинин рухы сакталы, ол мени өз оглуна ча-
16 лымдаш сайыр. Мен өз эжемин йүрегине етмөгө барыным айтсам, «ма-
17 на огул бод» дийип адыбар. Нейин... Йтаймы ене дүшүндирейин-
18 ми? Дүшүндирдим. Ол алгаар. «Менин баламам Овангыстана гилп-
19 ли» дийип алгаар. Огуны гөрдүм дийинми, ол диди дийинми? Огу-
20 нын дидилгине өз-де ынанар. «Талып бер, жан огул» дийип ял-
21 бараар. «Огул хөкман гелер» дийдик. узак өмүр дидип, алап галды
22 гакыр... Мен эйем аршдан ашак инил барын, ер гөренок, нире барсам
23 төм-гөк деңиз.
24 «Азашама, сен Юваш океанынык үстүндө инисин, барик гайт,
25 анрык гилдик болма. Ере хабар бер, сенни сесими өзүңкилер танар...»
26 дийип, Нөкер ынжалман пикирини тижейерди.
27 — «Өз Ватанымдын асманна гелсин, бушүлкү! Гени пайтагта ба-
28 райым? Илки өйүмизе дийинми? Ооба күм-түлкүк, таранкылык...
29 Адамдар сүйжи укуда атырдыр...
30 «Обамыза бардыным, берекетте, ки битирдин. Усулдук битен өйү-
31 мизе гир, бирден олары гөрүзайма, хөңисини олма, болдым, эжемин
32 дүйшүнө гир...»
33...Гүрс, гүрс, гүрс, гүрс...
34 — Гирдим, эжең гаты хорлангылар. Ана, сени гөрдүп йалтырып
35 баштады. Какана тарап өөрүлүп, онк ырадалар. «Огулмыз дидирди»
36 дийип айтмадыммы? дийип, ол бөгөңдиген алгаар... Каканы района
37 чатырып, сенни денүңкигини айдилдырдыр, эма ол ынанадыр...
38 «Сен эжеме ак сүйдүңе хич хачең инилик этмежерими айт. Онуң
39 өзү какамы ынандырдыр...»
40 — Айтдым. «Балам хич хачан эжесини йүзүтара етмөз дийер...»
41 «Сен олар менин басым долаңагымы ынандырдыр, ювалык бн-
42 тен дүйшүңдөн чык. Инди гөбөгүмне гөңдөн ерини ташжак бод...»
43...Гүрс...
44 — Тапаккок, бетки, гөбөгүн чүйрөт йитип тилдидир...
45 «Хакы өк, говужа гөздө, ожагымызын гөвөгегини, тамдырымызын
46 аныны аттар...»
47 — Эк, өйүңизин готай-готолумын-а өк...
48 «Алжырама, топрактан сорап гет, ол нирдегилгини хөкман айдар...»
49 — Биленок. Шу обан топракына Нөкер алды огланын гөбөгү гө-
50 мүлмедди дийер...
51 «Пүшүңишмөйөн ботайма, бейде болмага хакы өк! Онда хайсы топ-
52 ракта гөмдөлгилгини сора...»
53 — Ол түркмөн топрагында гөбөгүн гөмүлмдигини айдар.
54 «Онда нирде гөмүлдүр, чынды гөң сора...»
55 — Хич топракта да гөмүлмдир. Эеминин хич бир еринде сенни
56 гөбөгүн гөмүлмдир...
57 Бу сөз Нөкере өлүмдөн агыр деген, онун шейде болмага хич хили

- 1 хакы өкди, ол эжесине дине бир өзүни дүйнө индердиги үчүн дед,
2 чага догулган өйдө жегилди, сонда да шол ерден өз гөбөгүнн ырадыр-
3 дан сорап алып гайдыны үчинем минеттарды. Ётса онун өзи-де уни-
4 вереттеде ошол йөрөн вагыт чага догулган өйдө ишлеген гызларын
5 бири биен таныш боланди, жуда бөбөт ахвалатын гүрүңүнни эши-
6 дили. Ол гыз она дүйнө инен чагаларын гөбөгүеринин кесинден соң,
7 зибилхана таштанып гөбөрлөндилгини, оларын хапа-хуланын
8 биниле бири-бирине чолашып, синеклеп талынагыны айдилды. Шон-
9 да Нөкер: «Хей, онсон чагалар акылды болармы, оларды эдеп-тербие
10 обармы, асыр оларын еркүнн топрага баглан рух өк экен-а? Хей,
11 онсон неси чүпиремезми?» дийип, шол дөвүр она чыны биен гынаныл,
12 канулар деггечесини гөбөк меселесинден башланды.
13 Ол эжесинден өз гөбөгүнн зибилхана таштандыгы-таштанман-
14 лыгы барада йөрөт сорады. Эжеси она: «Огулм, аркайын бод, гөбөгүн
15 өз ожагымызгаалар, сен дүйнө инил, менем өзүмө телен балдым, сенни
16 огулмы-гыздыктын хем врачлардан сорамам, илки гөбөгүңи зымааз-
17 дыгы хайшы эңдилдир» дийип, кен аяктарын чагаларынын гөбөгүни
18 алмалдырар өймөңдигини гүрүң бериди.
19 Ят юртеде ктан Нөкерин йүрек санжысынын хабарына везин ына-
20 нар алы дедди. Ол ене ынжалман: «Эжемни дүйшүнө гайтадан гир, ба-
21 бежанаган гайтады гөбөгүни алып гайдынын-тайтманын сора. Оны
22 билмек хөкман дий. Душманлар өз Ватанында гөбөгүн болмаса гойбө-
23 ренок дий...» дийип, йүрегине йүзгөндү.
24...Гүрс...
25 — Топракдан бир оваз чыкды...
26 «О нехили оваз?»
27 — «Ин говы айдымлар шу обода айдылды дийер, ин говы тойктар
28 шу обода туугулы дийер, ин говы гызтар шу обода бар дийер...»
29 «Менин басым ин говы гызлар гөрмөгө, ин говы айдымлары дин-
30 мөмөгө баржатымы айт. Адамдар гөмөсин, эжеме, какама-да айт, ола-
31 ра гөмөсине. Мени диди алып галжак дине шол оба болар, мен шо-
32 лун үчүн ашам. Эжемден гөбөгүмнн барыгыны-экүлүтүны хөкман
33 заныкка...»
34 — Ол сүйжи укуда йалтырып атыр. Дүйшүңде сенни сесими эшит-
35 мек үчүн ене гөдашыр. Мен ондан сорадым. Ол: «Нөкер жан, гөбөгүм
36 экдүр дийип гыйымтасын, ол ожагындадыр, аркайын болсун» дийер...
37 «Бодың болды, инди ынжалдым, мен хөкман оба гайдып бараары,
38 ки битирип бидилди...»
39 — Мен ыза гайдым...
40 «Ыза гайдың болсак, кын гөрмө-де, ёл утруна майор Атаковын
41 дүйшүнө гир. Ол геним догры чыккы. гөрүң, Нөкер дөңк болар дий-
42 мейермдиги дийип, офицерлерин арасында өзүни веки сайыт, дөшүнө
43 какып йөрөң болмасын. Она айт, Нөкер билайрат дөддир дий...»
44...Гүрс, гүрс...
45 — Айттым. Шол өңкүлүгү, ынанаңок...
46 «Гайдыбер, дүзөлдөн гөңжөт-ов! Сен Пакистанын үстүндө гайтмагы
47 утуума, бизен зибилханамызын нирдедигини, она хайсы өлдөргүн дог-
48 ры элбөңдигини бид...»
49 Дай гелди. Ыл гелди, бир атыш гүн Нөкер доланды гелайды. Оны
50 юрт ери тозот ктан кене күтбөйин, чагшан ожагын кесери гөшгөйалды.
51 Ол өхли гүлжн дине шо пүрсаг гөзүңе инен алы эжизгелди: «Дине се-
52 нин рухун үчүн хакас элди. шу дүйнөде сен дийбөм япарын...» Пөне
53 ол бу ерде инди, нөмө үчүндир йөзүңи зынданда атырка эшгден ова-
54 заны динсат битенекди. Нехидилдир бир совукалык онун йүрегини
55 мынгтарды. «Шу топракта, догулданам, гөбөгүм гөмүлмедик болмаха-
56 зысы» дин бүрөк эңдилдиржи ховасалды пикир битен ардан-ээдан пы-
57 шырдиди. Йүрөң такат атман, какасынын төзө юрт ерине гилди. Ол

(Газетден).

я-да Нөкөр милисгэниг телисэнтис.

АҫАдына дөнейин, эй, Адам, Адам...

26 Калбы тэсин сырлардан долы дүйнө сөн, үчт хачар толкунларын...
27 аңааланып йүзүмдөик умман дөря сөн... Ким сөнүп гөзүнө сөрдө...
28 алап сөзсөйөр, ким сана: «Эк, бу болуп йөршүп ашатыңыз дед, аш...
29 болжак бод, өз рухуна акын дуржак бол» дейип, йүргөндөн сызып...
30 айлар. Сана вебин, дүшүндөр ялы дөл.

21 Сен бу абагытым дүнөдөн рухуны төзсөйөн, ол аршдамы-кур...
22 ми я сди гат земинин астында галып, соңра да алы-дала болуп, ару...
23 гөтерлен мертебелди өмүрлерин калбынын саргымына өврүлөн ар...
24 ма... Сен она саташаянын, бөлгөшө бу дүйнөдө яшанына, яшажат...
25 кепил гечип бижекми я сен она аталарын сызмаз инам, сыгдыр...
26 элестемсэ шаха өврөинне парх гоймам, экинчилик этжэк болямын... Сен...
27 рухуны гөзлө, оны тап, бу рухдан долы дүйнөтүн рухуна сенеп-гөр...
28 Сен, барыбир, даргурсак адам дөл ахыры, илик эне гарыны...
29 төрүп, соңра жэгилдин билен саллаңачга жак бераци. Сен энелериң...
30 мушунин дөрөмөгинө себеп болган бейкилик дэлми! Сен соңра салдан...
31 т-тэмин биден махир-мухабетин көлүндө йүзүлү, ол сени агартыман...
32 жатман, елден-гүндөн, яшсы-яман гөздөн гөрөн болса-да, ондан ер-б...
33 кул дүшөини кем гөрмөдүң. Зыбанына аңар болуп, өмүр сандгырман...
34 күп бир гуллуны ачан, иликнжи гезек «эжэ» дейлип дилинден үн...
35 сөз—мисли дүйнөңүзүн эмсэти дөл-дө, хахкы хемрасы кимин өйүңиз...
36 чинден бир өвран айланып чыкды. Оны-да дар гөрөн боларлы, бөр...
37 ра сен тамларыңызын төвөргөндө йөржөн-йөржөк болдун. Эмен сөнү...
38 чанди галымдан гелиң ага-баба рухуңы бутга чөргөмдөмөн даалып...
39 гөр дийлөн кимин, ниет эден көкөжигин биширин берди. Сен оны те...
40 шилер эңнип ийдң-де, ики аякы ики гүндө дийдирип, көчөлдөрдө сө...

1. Ипп гөрдүң... Түөлөмө, боюн өсүүңчө, дүңгө гөзүңө дәр гөрүңди. Инди
2. еке өзүң бир оба сыгып билеңокдың, калбың калбың гысып-оврадып
3. барян жы, сөйгй дүйнөсине өзүңи урдун, ондан-да бир гүн ок жы
4. шуулап чыкып гитдиң. Какабаш көңүл нәмедир бир зада дире-
5. се, әлем-жаханьң гойнуңдан сыпп гилерли гөрүңди. «Башына шейле
6. гүн дүшөн гожалар нәйәркә?» дийип, өрүңдөн үзүлмөзлүк үчүн, чы-
7. ңың билең ойландың. «Хөкман бир зада ынанмак, уймак герек» дийи-
8. птер, өңүңе күти-күти китап оқладылар. Сен оларьң ичтінде, алаң
9. галаның өзүңки билип, гечдиң гидибердиң. Шейдип өзүңкни дүрс сая-
10. ысың гелди, шонун мырады билең ашасың гелди. «Чызыгандан чыкыбер-
11. ыме, алла бардыр, ослан!» дийдилер. «Оқун гудратың-китабы бендеси-
12. ңиң өмүр мыкыдыр» дийдилер, хақың өлуна чагыраңлар тапылды.
13. Эмма сен не алланың эчилең дүйнөсүнө, не-де китапларын китабы дий-
14. лип, өңүңдө гойлан гурхана сыгды. Теблэңи эликедилер өйдүн, көтө
15. тайдың, кәте учдуң. Сен учуп, бу барлыгы ташлаң-да, гидип билеңок-
16. ыдын. Сени Ериң дартыш гүйжи болупөзүнө чөккөн бир мукаддеслик бар-
17. ды, сен «Адам хер ёла баш урса-да,» ахыры бир гүн хөкман учан хөвүрт-
18. гөсине доланып гөлөймөң!» дийип, белли-күлли пикире тен бердиң.

19. Себабы ерде сени саклап дуран теблэңиң барлыгы чын болуп чык-
20. ыды, сен она баглыдыгыны унутып, тамала, йүпсүз жы янйаның-ла
21. билмәсиң. Ахыры йүпүң дартылаңда, сен кимдир бири өзүңе пәсгел
22. бермек үчүн оны чөккәндип өйтүң. Допрулаң-да, топрагыңда сени өзүнө
23. чөккәңи гударт барды. Сен она: «Ол мениң рухум, гечмишмиңгелже-
24. ңиңиң барлыгы» дийип алышымандың, акыл ыш эдиңди.

25. Эй, Адам, ол сениң хачандың бир заман топрагыңдан өркүн үзүл-
26. месин дийип, гөмлөн гөбегинди. Сен хер нәме этсенем, шоны йитир-
27. межек бол, ол бу топрагың астыңда аталарың рухы билең чагылып,
28. сени өз үстүңде яшадып йорендиң. Эхли мукаддеслигиң башы шондан
29. тайдыңдыр, шона хыянат этдиңиңгәне суйдүңө-де, өз-өзүңө-де, бүтин
30. барлыгың-да хыянат этдиңиңдир. Б дурмушда шона кәст этмекден улы
31. жанагт ёкдур...

32. Гой, Нөкөр милтигнэн дептери шу ерде галсын. Егса онун хер
33. сахыпсынла гең-тан ой-хыллара берлен, адамы алам эгмек үчин сүн-
34. нэлэп язалан ватызлардыру-дүзүгүнмалар нәче дийсен бар. Хер нәме-
35. нә де болса, элэп сакланса ягышы, онун дептериндәкә эхли эгекы бирян
36. де жуудан омап чыкса-ла боларды. Эмма өзүнден бирүстат Нөкөр милс-
37. гнәни мүлкүнә яак секижи болма, эк, ол асла гыск алам дәл
38. Гей дүбүдөн башта затда, биз онун язглар йгындысыны деплер
39. дийип, жуда кичеллип айдарыс, өзк она «Кытаплар башы» дийп ат
40. бөрйәр. Ол «Кытаплар башысыны» Сәхәтныяз молланн мафтайындан
41. өндүрйөн гурхашындан артык гөрмөсө, биржитем кем саймазды. Гайта,
42. гуратлы китабына гыя сөз билен баканы үчин Сәхәтныяз молла Нө-
43. кәрин чектисе чапмалы ялы. Көплөңч ол: «Сөң айдялан угрунда
44. бар, ниңм» дийип, айлавлы теллөп, милсгнәнниңни мамла саяр отыр.
45. Ооһоны-чынымы, билер-эдер ялы дәл, йөне Нөкөр чызыгындан чыкып,
46. көлөһисинн гызгынына гурлөп сүрүбөрсө, өз айданыңа төгөртжөк-гө-
47. төртжөк боладан: «Ай, нирм, йүз берилсө, йүзүн гайта, херки задын
48. чени-чагы ягышдыр» дийип, гараз, төвнүнү-дә дөгмөн, өзүнниңни бит-
49. тигилли элөр. Нөкөрин эсасы гөп-гурүрүмөк шондан сөң башлаыан ялы-
50. дыр, ол «чын-лак кешбе гечип, еңбөрмөзигилне тутар. Шейде халат-
51. ларда Сәхәтныяз молланн жедесе гызышп гиндирмөсө барлы, эдил
52. ослан ялы болуп, санашыбөрмөс-дө барлы. Сәхәтныяз ага онун «Кытап-
53. лар башысындакы» гөбекли жүмлөннн якасында эшмигэл тутды,
54. милтигин алдым-бердимне бакман, дийгетини дийди: «Кетче-ка-
55. яв ерин кән, иинибатыр! Гөбөгөң бир ужу ерде гөмгөндир дж-ниң раст,

- 1 хань, онуң бейлекти ужу иредер! Ыттыбарлысам шолур, асмандадыр
2 бейлекси, Аглататаларын эгиндепир. Адам, ихарадыкта хинилик
3 чан язы, гүнесини дөке-дөке яшамалдыр...»
4 Бу жедел бир гүлүң, ики гүлүң гүрүңнү дөл, ызы кан онуң. Вах,
5 бар теп шонда болса, дүшүнишсе-де болар, онушса-да! Оа чооларды,
6 оба! Бер шондан хабарың, бары-ёты бир элин бармагыңны бүкүп са-
7 байкалы өйли галды онда. Дине баш өйли, боланы! Оларын ер билең
8 бите-битте ялы ытырлы отурмасы немеменер! Етса обаның адам-
9 ры сүлгүн жүйкөлери ялы дыр-пытрак болды, онуң өз-нде, эңиере эли-
10 тее мелтекедө тутарып татан гадарыңа, кимин, бойнуңа ышарып, ечини
11 са-тап, там лайына батып отуруңа меңзейар. Үй, тилең гилибер-
12 сиз, башы дик болгун, аман-эсен гесин. Чөп башы себепсиз тымылда-
13 мазмыш, гөүх-гөүлүтүн ыштыра дүшүлөн болса, бекки, бир себабы бар-
14 дыр. Бу ерде эк адамдарың гүрүңнүн эдиң, гулакларың шандатым-
15 ды, ол карам болар.
16 Хер өйүң арасы себептер аралыктан жуда узак. Сахер билең иш-
17 тие атында теринкирлет: «Саг-аман ердүңизми?» дийип, гүйүңүңе ба-
18 рыңа эдиң тырарың билең. Оруңуларың эшиткек туманы эк. Шонун
19 үчүн баш өйли хер гүн ирден-яңкы сөзи тыгырып дөт-де, чалажа па-
20 шырлап айдар. Хеммеден ир өйрөн Сахетияз молла Архип багычпа, а
21 Архип багыч Нөкөр милестелер, Нөкөр милесте Жахансолтан эжелер,
22 Жахансолтан эже Аннам магазинчилер багып, додалың мункуйде-
23 дер. Бу сессиз саламашык яңкы айлавың терс ызыны чалыса, бир
24 өвүң элер. Болдугылар онсон. Олар шол гүн барды-гелди билең. О-
25 рине душмаса-да, «таңры саламыңа» ерине дүшүтүң сагарар. Сахет-
26 ныз молланың, Архип багычын, Жахансолтан эжениң өйи дөтө-
27 дөтө сың этсен. Ишти учырагыңа ыда, салың шекли дөтө-дөт,
28 Шол тырарыңа күтөк таралдыраңа, айдаты, Сахетияз мол-
29 ла билең Жахансолтан эжениң өйлерине хо-ол узаккан Нөкөр милес-
30 таным хем Аннам магазинчинин өйи тарышканы болуп, олар асман ба-
31 жетилигине гүш айлавыңдан назар салсаң, дөрдүсү бириликте дөрт-
32 тырарыңа ыда сагар. Жахансолтан эжелер билең Сахетияз молла,
33 длар тарапта, оларданам ат гайтарым узаккыда төгөрчаныңде башың
34 тие галдырылан көнө мекедө нөчө йылдыр жан өссөң зар болуп, ир-
35 килип отыр. Чар төгөрөкдө йыңкан-юмран болан ожалар, көнө юрт-
36 дерп айыт-сайыт билдирйер. Дөрттырарыңа ыда салың дөрт жакың
37 оттарасында, гөр, илди нөчө вагыттан бери тазе дон эленип билим от-
38 брап, сувагы гөүшүп тидең, ене бир улам ак жай бар. Ол Аннам ма-
39 гизинин мазаңы...
- 40 Оңүңдөн чүрт-кесик пылан зат диймерем кын, хер наме-де болса,
41 азга бөдө баш өйлиңин обадашларыңдан татып, наме үчүн гечинен от-
42 радыңа хакда көбир затлары айтмак мүмкин. Гөүпү гилелерин бол-
43 са херс бир зат дийер: «Өзүни онарман, сүйрөнүшпн йөрөндөдүр-
44 да...» «Бк-хов, шолора бөдөкелдө дийелси, элиң гала тораңи ады...»
45 «Биз-э хайран, наме үчүн отурандарыңа дүшүңдөн дэ-дирис...»
46 Айдыман-дийиңен теп гытмы, йөне «Эңиңден дөң болмаз», төрөн төз
47 бөлсө дин гөпмө бар, бекки, олары өз гөзлөрүмиз билең сыңап, ге-
48 рини-гүрүңүнни дийлеп, бу болан ахвалатлар бате кесек, хемме зат
49 эңиң асында ялы болар. Онда, наме, сахер саламашың эд эден айла-
50 бөңүн чалыбермек галар.
- 51 «Эссалавмалейким, Сахетияз молла...». Ол: «Валекиймессалам!»
52 дээр-де: «Дир салавмалейкимин етмиш согабы бардыр. Валекиймесса-
53 лам!» дин онуң дине бирине шарикдир» дийип, татын алтымы до-
54 куз согабы сенин пайы сайып, гөвүңүң гөтөрер. Сен татыш бод, ната-
55 ыш бод, ол эсин вагылап хадахадал сорашар, тептеген-сөзүңдөв өмүрүң
56 манымсың окар отулар. Онун писинди отурман атам аз-аздыр, зан-
57 ың дөмөхадал бодо-ха, басым сулхы алшар гилер. Сен онсон Сахет-

- 1 ыдаз моллаңың натуңсиң адамдыгы барада окур-будур билимге-де
2 етишерси.
3 Ол обаның иң абайлы, учурсыз сытанан адамдарыңны бири
4 Хешек моллаңын олго. Сахетияз моллаңын үч олго, бир гызы бар.
5 Ики улы олгоңуң шахере окуу-покуу дийип, шол гилдиң, шо тайдан
6 херси бир «сечы молла» талды-да, гөш-көтөси билең галыберди. Көр-
7 те орул етисенсиз, эд урдурды. Гөш түркөсөн адымалы. Гызы Айже-
8 рен эжесиниң ерине гөтөн перзент, моллаңын ады яш үсүңдөн гитди.
9 Илди онун нагашларыңны ахлеси етишил, өй-ишик болаларыңны хер-
10 синин өз етишпн үтүрн чагалары-да бар. Сахетияз моллаңын ики улы
11 олго коте бир дин ады, дынч аты чыканаларында болармы, гөроз, иш
12 барысында вест талымы, какаларыңны ишигин какар. Шонда эдил-
13 не-гүрүңүңнүн томбойлысы хем: «Кака, бу чога обода бейлип йөрмө,
14 гилибер бизиң билең» дин тотузыбан теп болар.
- 15 Органлар екеже гыз жигилерине гүм-гүк обода кын бодылыгыны
16 орта атып гөтөрдөр. Допрудан-да, Айжерениң гүни аңсат дөдди, бир
17 обаның ене гызы болмагың нахили хупобатлыгыңны гөз өңүңе ге-
18 тирин-де гөдөйиң. Ичин дөкөр ады не эжеси, не жорасы бар. Гөп-
19 гүрүң эжеке болсаң, я Жахансолтан эжелер, я Аннам магазинчинин
20 ады Садабын аныа бармалы. Оларам, наме, эңче чаршенбэн башлан
21 гөчирен я гөчиренкирден дили дузы залым аялдар. Гызым-эркекмин
22 дилеңок. Иүзүң-ексен саянок, дилиңиң хөзирини гөтүрү, гөвүңе гелениңи
23 вагалалп отурлар. Садап еңениң Айжерениң аянагыңны гызарыңа
24 гөш дүшүтүң-ха, барха дили гижер.
25 Наме, гыз, эре чыккан онарың дийиңиңи! Утанан болман наме...
26 Гүңиңерде бир гүн Айжерен мейданда ишлөп йөркө, от-чөпү гымыл-
27 дааныңа гөдөймезми, ах, шу билеситгеликчилик гүрсүн.
- 28 Айжерен элиндиңиң орты билең тамышларың башың екип, ит-
29 гүшдур-да дийип, шо тарапа гилип баряр. Гөртүлүңиң гөвүңүдө хич
30 зат эк. Икн ана чыйканан тамышыңа, гөдай баранда, гызың боды
31 гөтөшылды. Бөбүңнү сүндүрүп-сүндүрүп серетди, бирденем захреси
32 тырарың ады, улы или билең тыгырып, этек аты, ең еди болуп ызына
33 тарап тутурды. Тамыштыңын ичинде чырмашык ады чодалып ятан ики
34 гөврө хасыр-хуур еринден галды, оларын башагайлыгы Айжерениң-
35 киден артык болмаса, кем дөдди.
- 36 Гызың чыркиң сеси Садабын гулагына етди, она көмөкчешип йө-
37 рөн ики отужыты.
38 — Эжк, она серетде-она серет — болушуп, тамыштыңын ичинде гу-
39 шаклыгыңдан екарысы гөртүлүң ики ялаңаз гөврө оракаларыңны уза-
40 дып, донуң галды.
- 41 — Вах, жастара, тоба, тоба...
42 Садап акасыңы тууды, ики гөврө от-чөпүң ичинде гызелди. Айже-
43 рен иүзүң тутуп, алдыраңы бар ады, Садабын анына ылап гелди.
44 Оруруң алтамжырамага башталды.
- 45 — Гөйсана, ерчекен, о, икисиниң захресини яраның-а яраның, мөн-
46 чүрөк болган наме! — дийип, Садап гахарыңы нөмөдөн чыгаржатыңы
47 чыгаржатыңы. Сонра ол эшиклериниң гөйип, бүкүдкелашып барып
48 гызым-чызым билең эркек алама гөшн калышпанды, гөйиниң үтүрүңы үйт-
49 гөтөди: — Хай, мейли кесилентер, башга ер татын дөдөйиңиң-оо!
- 50 Эркек адам ызына гандырып, эжи гахарыңы Садаптан чыкармак
51 чыгайын кат, она юмругуңны ченед. Садап отын көйөк гөсө дөдди,
52 ызырыңа дийиңиң келдиңиң гөтөдөн, ене эркек дийикесиң, юмругуңны ченеп,
53 — Мейлиңде ядаң гөтөдөн, ене эркек дийикесиң, шу-шу срак билең
54 гүңүңүңнүн амына гымыан наме! Гөд, эркек болсаң, шу-шу срак билең
55 гөмөйиңдөс оуп таштайың...
56 Намы аттына аттанан Садап илди өзге перделен гөдди, өз анып-
57 даң адамсыңа гөртүлди.

- 1 — Шу жележайларда дурарлык галмады дийип, нәче айтдым мен сана. Вах, нәлежайлар, «ожа»ым, гөбөк ганымын даман ери» дийип, хонданбәрсирәнем болар. Гөчүп гиденктерде-де сеничәрәк гөбөк бардыр ахыры. Вах, ожак болайшындан сең, желепхана дөндүрдилер мунны. Арман, янқылар бидерәжик гаргыныпдырын, гайта, хақымыздан чыкка олар. Дагы нәме, шундан аманатлы, шундан чола ери башга нирәден тапсанлар... Хеммесини айтжак, Сәхетһияз молла айтжак: «Гудра-глы бар болса, гөзүмизе гөркөзсин-де гөчүрсин адамлары».
- 9 — Жан доган, шу мастарачылыгы какам бир эшитмәсәң, айтма оңа, ялбаран... — дийип, Айжәрен зөвә ериндән галды. Эмма инди бары гнчди. Салабың дилине дүшдүгн, бүтүн оба жар болдугн.
- 12 — Нәме айтман, бетерем айдарын. Этер какаң моллалыгы чын болса, еке гызыны зир-зиблин ичиде яшатмз...
- 14 Бу хабар Сәхетһияз молланы көбәсидән баслан ялы эдди, йөне — гөч хақында оюндан-чындан дил ярмады, ичيني хүмлетди гезди йөрди.
- 15 Эдил шол махаллар, яшудының кейпине соган догалан вагты, ики оглы билеликте мыхманчылыга гелди.
- 17 Сапаң Сәхетһияз молланын огулларындан делалат исләйән ялы. Айжәрен гөрән мастарачылыгыны оларда айтды. Ики доган шол вагт сесини чыкармадык болса-да, агшамлык ене, өңкүлери ялы, көне саман совруп, какаларының дашына гелди.
- 21 — Кака, жигәмизе бир хайпың гелсин...
- 22 Сәхетһияз агның сабыр кәсеси долды, ери, буларә серетрәе инди, эз багырдан өндүрелерин сака нәхили яшамалыгының өвәрдәр, 23 жиглеринин халына гынанырыш, атасы өз гызыны зындайда сакла- 24 ярмыш, әй худай, ненен-ничик заман болды... Яшулы сакланчы брлме- 25 ри, огулларының өнүнде ярылды:
- 26 — Бес элин инди, телсениз тапым ачык, етса-да гыз-биләнем ишнәиз 27 болмасын, мең билем. Бир дөвүм чөрәк газаммага турбатың бар эн- 28 тек. Айжәренни аладасыны этмек сизе галматар...
- 30 Шонун билән геп гутарды, Сәхетһияз ага көне күлбәсиде тызы 31 билән галыберди.
- 32 Айжәрен гүнүнү кын сайян болса, ичгыстынчылыккан өзүнү гынайн 33 болса, элбәтте, доганларына етирмән. ягдайыны болшы-болшы ялы ка- 34 касына айдип берерди. Эмма гыз сесин чыкарман, хер деминде өзү- 35 не дөп-де, гарры атасына небси агарыңдаман. Догры, биркүч йыл- 36 лыкта Айжәрен оба билән бирхили өвреншмәкәк ялы, хия-хилу гүни 37 гечмәкәк ялы дуйгыны башдан гечирипти. Оңун хем себәби барды, 38 Сәхетһияз молланы дөвләте гаршы адам хөкмүнде йыл кәсип йыгна- 39 аллар, шонда оңун көрпә оглуны хем Айжәрен агалары шәхәрә алып 40 гитди. Айжәрен шәхәрде үч йыл окуп, оглан доганы бир йыл окуп, орта 41 чекдәби гутарды. Ол шәхәрде биргидән тәзе жоралы болды, мек- 42 леби гутаран бадны шәхәрин халы фабринге ише ерлешди. Айжәрен 43 биркүч йылын ичиде мешхур халычы болуп етишти. Ики атасының 44 өнүнде бири-бириндән овадан халылар гыз жигелеринин ыхлаасы-эх- 45 мети билән гөрк сауды. Еңнелери баалызының дашында көбелек 46 алы пыр-пыр айланаллар. Сәхетһияз молла туссагылдан бошап ге- 47 лептос. Айжәрен ене бирвагтты көне күлбелериндән гирип-чыкып уг- 48 нады.
- 50 Шол дөвүр молланыңка ики оглы-да, гелдәтери хем ил дөзегини 51 гүртман гатнардилар. Шәхәр дурмушына кәксиз өвренишди. Айжә- 52 рен илки-илкилер шумжарып, еңнелери билән гидесинин гелләнни ка- 53 касына дили билән дүлдүрмәса-да, отурып-турушы билән сызыдарды. 54 Сәхетһияз ага гызының ахвалыны гөрмәзлге саларын, оңун шәхәр 55 тохуны кем-кемдән адындан чыкаржагына ынаарлы. Ол шәйле-де бол- 56 ды. Гыз сонабака есклик билән шәйле бир өвренишди велән, ол бир- 57 чаклар шагалан шовхууды дурмуш боландыр дийип, хушунда-да гети-

- 1 арип билмеди. Оңун бар гүйменжеси сынны-кесери, докма-дараты бол- 2 ды. Етса-да, ол аз вагтлык Садаба елдам болуп, мейдан ишине га- 3 дилди, буян көкүнни йыгнапчы. Шол вежәра ахвалатдан соң, какасы 4 оны гайдып мейдада ишләмеге гойбермеди.
- 5 Сәхетһияз молланын отурып гелениндән соң, өңки гужур-гайраты 6 ағысидән ялы болды. Ол бирнәме егшерилән, узакда албай булаян го- 7 жалыгына вагтындан өң баран ялды. Хәмише диен ялы сусды, ил ара- 8 сына-да жуа гөрәкләп, аталап дурмасалар, бармасыны азатлды. Йөне 9 ол өзүнүн нәме үчин йыгналандыгына, хәли-хәзире ченли хич акыл ети- 10 рип билеоклады.
- 11 Ол ичин бөхбиндән үйттешик иш этмәнди. Шол дөвүр төвәрекле 12 отурып-жүмрүлик, кишиниң малына гөз гыздырмак, аягыны эри бас- 13 мак ялы азгычылыклар өрч алып уграды. Оңа гайтавул бермәли оба, 14 район ебашчыларының өзлери хакда болгусыз гүррүнләр агызлан-атза 15 гелди. Көлхозын эмәлгәне эл урмак, олары гөрмәзлге салмак елбаш- 16 чылар үчин алаты заа өвүрдил гитди.
- 17 Адамлар дөп сачыңы дүйрүкләрбән, намыс атына атландыран ах- 18 валатларын газанында гайнап, увунуп-чыдап билмән. Сәхетһияз молла- 19 ның пәхм-пайкасындаңан харай гөзлелдиләр. Оңун янына гоншы обалар- 20 дан гелкәндерем көпелди, ховлусы дүрли арз-шйкаат билән дердиниң 21 валзалардан хырын-дыкын болды. Яшулы бирбада нәме элдерини бил- 22 мән, бу ишлерин әхләсиниң оба Советине дахыллыдыгыны, динә шол- 23 ың чөзмәлидигини жанянгылык билән айдип онды. Сәхетһияз мо- 24 ла оны оба Советиндән чекнип-я-да өзүни шол ишләрә дахылыз сайып 25 билеоклады. Оңун азгычылыкдан или горага совалды-да етерликди. Ол 26 Бухарада иш угурудан йөрте окуялы болуп гелипти. Шовдан соңра 27 молланын ызына дүшән адамлар, оңун хер бир херекетини ызарлая- 28 лар көпелди. Ол Мектә баранда мусулман газетлериниң бириниң ишгә- 29 ри билән сөхбәтшә боланда, өз юрдунда динә ынаанларын көпүгнәиз 30 серетмәздән, оларын башыны бирикдирйән дини ожагың еклугыны, да- 31 нә ынаанларын гысхын ичиде сакланыдыгыны гүррүн берди. Бу 32 дүрүнчүлик дашары юрт газетлериниң телсимнде нешир эдилди.
- 33 Сәхетһияз молла медресәни гутарып, обаларына геленде, өз угурун 34 дан акылы-башлы иш эдиң болмажатына бада-бат гөз етирди. Оңун 35 малки хыялы төвәрегини, жеңел басып гилдән көне метжиди арассалап, 36 оңа сереңжам берип, шол ерде моллачылык этмекди. Оба Советиниң 37 елбашчылары молланың ниетини эшдендән, өрт-төкдән гелди. Оңа: 38 «Бейле-бейле иш этжәк диймәвәри, бизи тохум-тижмиз билән йыгна- 39 дарсың» дийип, ювашлык билән ялбарып гөрдүләр. Молланың велән 40 чыныды. Ол этсем-пәтсемини чыныргалып, оба Советине хат билән йуз 41 гутды. Ол хатында өз этжәк ишлериниң кануна гаршы далдигини, дини 42 ишине болса, оба Советиниң гатышмазылыгыны хайшы элпн язды. Ерин 43 турамазар оңун хатындакы теклиплери чөзмәкдән гечеп, гайта ене хө- 44 ре-көше билән ялбарып, арзасыны ызына алмагы өзәлендилер хайшы 45 етдиләр. Елбашчылардан бири-ка, молла хатыны алып йыртса, әслиже 46 шул бакратының бардыгыны хем янзыдыллар.
- 47 Сәхетһияз молла этсем-пәтсемини билән телли йыл галдишди. Дүрли 48 турамазара хат язды. Йөне барысы гуя гачан ялы. «Этер снз дөври бу- 49 лашдырып, оңармажак болсаныз, беңиң бизин элимизе» дийип, ол кә- 50 те-кәте зейреңмеги хем чыкарды. Ахыры сабыр-такады этмеди, ховлу- 51 сына үйшән адамлары оба дөрәйән бәла-бәтерләрден динә худайын 52 аман саклажакдыгыны, шонун үчин өзүнүн нәме дийсе, старың хөкман 53 этмәлидигини бойнуна гойды. Молла биртопар адамы ызына дүшү- 54 рип, көне метжиде алып барды, биркн гижәл Сәхетһияз гүл гүр- 55 жүлүв ялы эддирип, йыкан-юйран болан ерлерини дүзәтләрди. Бу хабар 56 алыдырың чалталыгында район меркәзинә етип, елбашчы гобарасы бар- 57 ларың әхләсиниң гонжуа гор гүдәрдәди. «Сәхетһияз халыа дөвләт-

1 гаршы дини меркес дөредилдир» диең гүррүч, көне метжиди төздөргө
2 биген гөрүп гилең едбашчыларын анында өз ынаназлыкта ер тойма-
3 ды. Молданын хөкөмөттериндең өнөм тегин гезек азы бишен ерди
4 гүрүмдөрдү оң алып гөтөрдилер, ондан дымкесалар, бу ишин соңунун
5 уда ызматтыңан ховатыр этдилер.

6 Молданын оба Советиниң тараматтындак көне метжиди адыгтер-
7 диниң бирүсат эселеп, адамдар дини ызмат эдеңгиги үчүн үстүндөң
8 жөнөт ишини гозалдылар. Баш ыңы иш кеселер. Молда суда өзү-
9 нин ишини аста тегек дөдлүгини тегим гезек ыңжалды. Гайта, едбаш-
10 чыларын ил арасында мөжбөй бөт иштер үчүн худайдан гөржмалы-
11 дыгын, егса онун гүлдерде бир гүн хөкман гөз гөркөзжөтгөн хем айт-
12 ды. Оңа соңкы сөзүн айтмага ыгытыр берендигинде-де: «Мен бу ишим-
13 де ызк бардыр диюмөк. Хөмөсини ала гөтүр дүр, мен худайын мер-
14 ктебес үчүн нирә гитмеги болса тайыр. Оңун бөңсөсиниң өз пөнасында
15 тастажажаклыгына, салымны бермен, сизге демир гөзөңөгинизден
16 мени халас этжеклигине ынаның...» дийип, ишд бир эхенде гөтөлдү.
17 Молдасыны адырар ил хем нөпгө болмаккан башта чөре галмалды.
18 Оларын көңүс молданын суда айдан соңкы сөзүнө тен берип, ыгыш
19 үрүмүтте болды. Эмма бир ың гөтүр, ики ың гөтүр, худай көмөтө ет-
20 шип, молданы түрмөңө чыгарып бөлмөдө. Адамдар шоңда түрмө ди-
21 сен гөдөрнөдөң гүлжүнн айданын хөкүмдөң хем русмөдигини кен-
22 жөмдөн дүшүмөдө болдулар. Сөхөтныз молданын билин бүкөн дерт
23 башталды, ол диларына зар болуп гилең чагдарынын бирини — көрпө
24 олугун түрмөдө гөрүп, ики гөзүндөн бөңүр-бөңүр ыш дөклөт. Улы огулда-
25 рындан гөвни гөтүр, буз ың болды, шоңар илгил алам болмагында
26 жөңилери какасынын ызылдан гөтөрмөдиги! «Ажмеренин ыкбалы бир чат
27 заманды болсун-да, худайым!» дийип, молда бир дөмдө дөшөлдү. Огы
28 какасына танамалды, аска хич кимем Сөхөтныз молданы чуз ак сак-
29 галасыз гөз өңүнө гөтүрүп билжөк дөдлөт. Молда сакталың сарында-
30 рында, түрмө басыландыңан бетер намыс эдилди. Көрпө огул ка-
31 касынын йүзүнө чинерлиг-чинерлиг сөртөдү, сонра она шейде халды
32 сөртөмөтө гөркөн алы, ызга тесди. Дынсан теген агысына саклап бөдү-
33 мөн, какасынын гөзгө гүжакалалды, мөңүрүлүшөр аталды.
34 «Кака, бөр, мен жөхөнөм дийениң, эд эрликсид эдилдирин, аягы-
35 мы тышкы басылдырын... Сени наме үчүн басылар, сен этмишин наме,
36 сени наме үчүн шу гүнө саялдар... Муңда арам болсаң, тара-да болсаң,
37 сөзжөңөн ет-ов, кака...

38 Сөхөтныз молда олугун көшөдирмөк үчүн башыны сыпалды.

39 — Худай бардыр, олугум!

40 Худай Сөхөтныз атаның өз наласың-да эшитмөдөк болалды, мол-
41 да баш ыңлынын тылынын гырман атын гөтүрдү, обасына доланы, бир-
42 ваткы сөз ызана чыкан адам алы мүйүрүгөң, көң бир ил арасында-да
43 гөрүмөң, өйи-өзөңары биген болды.

44 Белки, оба наче чола болса, молданын йүрөги шоңча-да арам тап-
45 ыңалды...

46 Ялызлык дөрдүнн немеретини Архип багчыдан сорап гөрсөд-
47 низ, йөне онун эйрененини дилднөң эшитжөк гүманын еддүр, дине йү-
48 ретиниң гүрүлүгисине дин салмак гөрөк, шөдө сиз чолалык чинде
49 шаң йөрөн адамн ызлызлык халканы бөсөт айдынын диндөп бө-
50 дериниз, ол адамн кимдиги айыл-сайыл гөз өңүңизге гөдөр. Архип
51 багчынын «бады» лакамн, ыңлың-ыңлыңа баг тутуу, шоңун биген
52 мылар эдилдиги үчүн галмалды. Егса онун аска корн токайчы, ол
53 эдери боюнн токайынн, жөнөңини торалар, багчынын өйи-де дөң аякы,
54 адылшларына гөрс-онун балынын таратыл-да-зың диленин сүйүлүгисин
55 гөдөт. Багчынын дөрт обаданынын баг үчүн ет сөкүп, район меркөз-
56 деки базага гитмөк алаасы эк. Архип хер ың май багына алаады,
57 оларын хер бирине арды ыңдан чыкар алы элин баг гөтүрүп, дугуңда

1 гөпсиз-гүрүңсиз гөдөр гилер. Барды-гөдди, багчынын эхметине гө-
2 дыр тоюң, муңуну бермөкчи болсалар, ол өйкөдөк чага алы, кемчи-
3 -кемши эдөр. «Ай, нагдиниз-ай муңы» дийип, элини салгар-да, өзбашыңа
4 хүнүрдәр гилер.

5 Архипиң гөбөк ганы шу обанын топарыңа дамды. Уруш ыңгалары-
6 ның өңүсрәләр Орсөтдөн түрмөң обаларына дүрүн хүнәргә адам-
7 дар көмөтө гөдлөдөр. Оңун какасы Михаил мал дөторьды, ол ыш гөл-
8 дар Мария биген четки обаларын биринде ише дүрдү. Олар ики болуп,
9 асирмөңиниң сувы совған көнө гүзөрин башында өй тутуңып, колхозын
10 доңуларынн илдил башлаалар. Шоң дөвүр Жейхун асарынн кенә-
11 рындакы ташланар ерлөре Ашгабат эгетиниң гүмүндән адамдар гөү-
12 тилип гөтүрүлдү. Жөнөң чинде гүтарып отуран доңуэхованынн чар
13 таралы улы обалыңа гөвүрдү. Михаил дагы гүмүлүларын юрт туу-
14 нан обасында, хүт өңи алы доңлук мөканындан айра дүшөн адамларын
15 арасына тоңулушуп, олар биген тиз өврөңилди. Гүмүлүлар оңун гөли-
16 не элди гүдрәтә бакан ыңы сөдөдөрлөдөр. Өз араларында: «Оңун ка-
17 касы, ондан аңырлар хем ыңы дүрән ахуңмыш, орсун ахуңмыш»
18 дийшип, гүррүн эдйөрдилер. Дөрдүлдән-да, Мария Алексий руханынн
19 гызыды, ол Михаил биген тош бирикләрсөң, оңун ызана дүшүп, ерин
20 өңүрү ужуна гитмөгө-де тайыр болды.

21 Яны дил чыгарып утүрән Архипжиге-де гүмгы оғланжыклар улы
22 хөвүр болды, басың ол гөз аңан топарыңын дилде жөдирлөп башла-
23 ды. Йөне Архипжик какасы Михаил биген узак гүлүшү-ойнашмага
24 етпимеңи, какасы уруш туранда ят обода олугун-гөлиниң галдырып
25 тигин. Шоңдан соң Мария гөлне олугунн ыңды-те гөзүңи юманча:
26 «Какаң гөдөр, хөкман гөдөр» диең бакы айдымынн адып гөмөк ар
27 болды.

28 Өз дөң-дүш оғланлар сүнөтө атырыланда, Архипжик эжесине:
29 «Менем жүлүгүм көсдиржөк» дийип, азар ыманын берди. Эжес о-
30 гунуң «эргө-эргө» биген көшөдирип, тегим гүн бадыңы сакталды. Гүн-
31 дөрдө бир гүн чагалар биген Архипжик Хөшөк алгарын өйүнө ба-
32 ралды: «Эжем менем!» басың жүлүгүм көсдиржөк болың» дийип, ди-
33 жөңдөн сыңарайымыз!» Хөшөк атаның йүзү агыгың гитди: «Хай,
34 бөрөкөдәң, ине, инди инер огул болдуң» дийип, ол гөвнөтжидик би-
35 дөң оғланжыктын аркасына каалды...

36 Архип жажыл чыкып, токайчылык утүрүлдән окувды болды. Окан

37 еринде Лариса аты гыз биген халашып, оны оба алып гөдди. Улы той
38 тутдулар. Эжесиниң бөңөңиниң чөң өклү, ол агтык күлсөң, гөлини
39 эдигин асында сакталды. Огул агтыга йүзү дүшсө, дүңдө мүнде бир
40 арманынн бирининде галмажарың Архипиң ыңдыда тегим гезек
41 аңызтыл. Ларисанын ызлы-ызыга огы болуп, иксинде оларын йүрө-
42 гилде даг тойд. Оларын чагалары дүрмөн, йүрөк агыны сырын гитди.
43 Дүрә-бара оба Ларисаның йүрөгине дүшди, ол адамсына шөхөре гө-
44 чүп гитмөчү бирнөчө гезек теклиң этди. «Бу ериниң сувы мана яранок»
45 дийип, бир чыкты. «Чаралан ганына галаңам шу оба» дийип, шужа-
46 рылар аталды. Архип хүмүлүгисини чинө салып, сөсини чыкармаң,
47 дүңдөн алаасы гөдөңдөнө дүшөн алы гөздө йөрдү. Гүңдөрдө бир гүмөң
48 Мария даканынн тиз агтыга гөзи дүшди, оңун башы гөк дүрөдү, гө-
49 нинем бирнөчө йүрөдә дүшүшөн алы болды. Чагасы биген башатый
50 болан ыш гөлиңа дүрүшү ыңдыдан чыкарды. Эмма гызжагазы Тана
51 мек алы эркәна дүрүшү адыңдан чыкарды. Эмма гызжагазы Тана
52 мек алы эркәна дүрүшү адыңдан чыкарды. Эмма гызжагазы Тана
53 мек алы эркәна дүрүшү адыңдан чыкарды. Эмма гызжагазы Тана
54 дийди, Лариса тутуа улы даванн. Архип бу месләң хем өз ыңындан
55 чөдөң оуруберди. Лариса гайдып дава элөре ер тоймалды. Ол гызжа-
56 газына гүлүш-гүлүшө отуз километрликтеки район меркөзине «Урала»
57 аэропортка-гәти биген окува гатталды. Дине хованың совук чаглады оны

1 хер днен-айлан сөзи догдук обасына зар болан адамын өз топрагына
2 күйсөп, зарын хилдениши ялы гуссалы. Ол дурмушта агшы-амаң, ажы-
3 сүйжн — эхли хупбаты гөрөн, фронтчын ызында галан аял. Гөвнүне
4 болмаса, Гуртмырады уградан ожагына хениз-хенизем шу гүз я эрди
5 хөкман доланын гелейжек ялы. Ол көтөлөр өз гөвнүнн алданына ына-
6 ныбам ажир аманын чекйерди. Обала Жахансолтан эженин мертебе-
7 си үлүдү, адамлар кәте обанын хахыкы адыны тутман, она «Жахан-
8 солтанын обасы» хем диййердилер. Ол обаны оба эден, уруш дөврүн-
9 де гелгиллөр баш болуп, нирде агыр иш болса, шоңа окдурылаң, түйс-
10 обасан еринден от чыгарың зенанды. Ол колхозын эхли ёлбашчы везипе-
11 синде днен ялы ишлөп гөрдү. Оба Совет болды, партия гураамасына
12 баштаңтанкы этди, колхоз башлыгы болуп гөрдү... Иёне ол өмүрдө бол-
13 малын иң сүйжи леззетин өзүңдө ёкдугына, бүтүн өмүрүн иш дийип ыл-
14 гап гечиренини соң бисди. Яшы бирчене баранда йүрөкчү перзент күй-
15 седи, өмүрүн эхли манасынын дине шондалыгына гөз етсирип, ажыр-
16 чекди. Эмма Гуртмырат велин, фронттан долаңал гелсеңокды. Жахан-
17 солтан эже оглан жигисиниң оглы боланда, оны өзүне огуллык берме-
18 гини өзеленилдер сорады. «Гөвни гарып гарырдыр, гөвни галмасын»
19 дийип, она Меканжыгы огуллык бердилер.

20 Жахансолтан эже перзенте йүзи дүшөндө, шу чака ченли өзүниң
21 дине бир гудратта ынаңып гелендигини ачык билди. Онун партия ына-
22 нышы ялы күлүн жаханда хич бир гудрат болан дөл болса герек. Жа-
23 хансолтан эже үчин гурсагында гөтөрип гезен партия билети — батыр
24 йигитлерин ватан үчин дөкөн гырмызы ганды, шол дөвүрлөр гелин-
25 ги-гызларын гиже-гүндөз ятман газан газыларыды, топрагын берекетди
26 сыны күкөйдөн манылы өмүрди. Жахансолтан эже онча кырк
27 йыллап икилик этмөндү, шоңа ынаңышы ялы худая-да ынаманды, көңө
28 сандыкларынын дүйүндө атасындан галан, дүвүнчөдө дүлөп ятан гур-
29 ханын йүзүнө хем шол зерарлы екеже гезегем мөхир билен бакманды.
30 Гайта, коммунисттик билетинин адындан ил-гүгүн гудратлы сайып ге-
31 лен китабынын гаршынасына батаргай сөзлөрөм айдыды. Ол шейле сөз-
32 лери өз везинесини горажак болан адамлар ялы, агызугруна дийип
33 койбермөн, йүрегинин чүчүндан, хахыката ынаңып, дүймөти билен
34 берелениги үчин айдыды. Сөхетныяз молланы суд эденлеринде, гөр,
35 нөхили сөзлөр билен онун йүзүнө дурмалы болууды. Молланын ялыш
36 херекеттери үчин она йыл кесепелеринде-де өкүмөндө. Себаби ол дөв-
37 тари дин билен горап, адамлары ишледиң болмажагына айнада гөрөң
38 ялы билйерди. «А-хов, жикжикки, сен партиям, партиям дийиң велин,
39 манасына бир дүшүнөйми, элипден шерменде халына ноктулдан бол-
40 ман нәме?» дийип, Сөхетныяз молла гахырына бөс гелип билмөн, гүнө-
41 керин отургыжында она жабжынылды.

42 Догры, ол молланын айдышы ялы, соватлы дөллөп, партия-да со-
43 валдынын анырысы чыканлыгы үчин гирмөндү. Онда үйтгешик бир би-
44 лам хем ёкды, ол партия хатарына кабул эдилеңде, дотруссы, онун нө-
45 медигини хем билеңокды. Дине бир арассалыга, дүркү билен хахыка-
46 а югулдан беленлиге өзүни оклаандыгыны анып, гаты толгунылды.
47 Жахансолтаны яны еднжи класы гутаранда, мектепте мугалым
48 эдилеп, ише алдылар, арасса ынаңжы үчин партия хатарына кабул этди-
49 лер.

50 Жахансолтан эженин дүшүнүксиз, утур-утга алып болмаян хәсие-
51 тиниң баргырыны агы-гараны сайгарып угран огуллык Мекан хем яң-
52 ыларды «Эже, өзүн-э махал-махал, аа, Ербөндим, юрдүм дийип зарын-
53 даяң. «Өчөчи» дийсемем, ер депип дүрсүдү! Мен-э сана дүшүнөң дөл-
54 дири...»

55 Бар гүнөни дүшүнүшмөзлүгүн үстүнө атмаган мүмкүн дөл. Жа-
56 хансолтан эженин йүреги, догрудан-да, нәхилдир мукадес, хич гүнүңө,
57 тоймаян гудратлы учгун билен туташарды. Ол ыкбалын эчилеп эхли

1 шөхөрдәки танышларынын өйүндө яшатмалы болды. Ене улы голгун
2 турды. «Вай, мен гызгагазымдан еке гүн айры яшап билжек дөл» ди-
3 йип, эжеси гөзүнө яш айлады...

4 Ене бир хәсрәт Архипиң башына инди, ол эжесини өз эли билен
5 ажалын өчүнө итерди. Бу ургы оны теллм йыллап айналтмады. Архип
6 эжеси билен моторлы район меркезинден гелгәркә, ёлда үсти гораң-
7 ылы машына габат гелди. Машын денинден гөтөп гилеңсөн, Архип
8 сен-мен ёк моторыны ыза өвүрди. Теллм гүм дөпесини ызда галдырып,
9 онун өкүнө дүшди. Моторынын чырасыны өчүрмөн, елүн ортасында
10 ояы кесердип тойды. Өзи ики элини галтадып, машына тарап йөрөди.
11 Шонда ақыла сыммажак херекет эденине соң өкүченинден не пейда.
12 огуллык олуңлы тейлән машынын дуржак гүманы бармы! Архип жан-
13 ховлуна өзүни гыра зыңды, батлы геллән машын ёл үстүндөки моторы
14 кыкыл, түмлүгүн ичинде йитип гитди. Балчы эжесиниң: «Вай, гач, ог-
15 лум...» днен чиркнң сесини иң соңкы гезек эшилди галды...

16 Балчынын аалы отуран-туран еринде шол хәсрәтлн ваканы-да ди-
17 лне чолды: «Өң ики оглуны алдырдың бу оба, соң эжәң башына шу
18 женчәлик етди, нәме көрүң бар инди мунда. Инди гызжагазында-да,
19 маңа-да шейле ыкбалы пөштөш бересин гелйөрми...» Архип аялынын
20 индирисине чыдаман, шөхерә шайланмак билен болды. Доланып те-
21 ләйде велин, онун элинде жайын ачары барды. «Ике, ачар, даң гошу-
22 ны» дийип, ол аялынын паты-пугусыны сайлашдырты. Өйде өзүниң
23 тейим-гежим, эжесинден ядыгәр гош-голам галды. Шейли-де, Архип
24 хем шөхерли, хем обалы болуп яшаберди. Ол гызыны гөрмөк үчин иң
25 ты-йыгдан шөхәрәкә өйүнә гитди. Йөне хер гезек баранда, аялынын
26 йүрете дүшди индирис бар гөвнүчәгдлүгүнә пужа чыкарды. Оңур-
27 зам ол эжес азадан чыкала бәри ичгә япланмагы чыкарды, дердини
28 шерәп билен әсрәмән болды. Аялы она: «Бу ери мыхмажана дөл, тег-
29 жәк болсаң, ымыкты гел» дийип, соңкы сөзүни йылды. Ол дөврә ченли
30 балчынын гызы-ла етишип, шөхәрлән батгыны-да танылды. Шондан
31 соң Архип аялынын өйүнә бармасыны ымыклы кесди отурыберди.

32 Балчынын гызы Таяна-да, эдил Сәхетныяз молланын огулларынын
33 какаларына ялбарышы ялы, хер гезек янына гелен махалы: «Кака,
34 инди бу обада нәме бар, йүрегин гысыңдыр» дийип, бизәр-петениң, че-
35 ткарарды. Балчы гызынын чакылыгына гөвни бир ялы кылгырар оту-
36 рар. Жуда алжыралыберсә: «Баларыларымы нәлейиң?!» дийип, сы-
37 жыктык эдер. Гызы она шөхәрде яшап, бал тутуп бөләндлүгүнә шу-
38 бөлә дүшүндиржек болар, эмма какасы ене ер депип дүрандыр. Ол гы-
39 зынын гөвнүнә дөгмөжөк болуп, хас улутрак делип атгарар. Бирчаклар
40 эжесинин окан инжилини гөркөзип, өзүниң еке-ялыңз дөдлүгүнни ай-
41 дар. Архип балчы эжеси аятда дирикә, онун гудратлы китабыңа кән
42 бир үнс бермөндү. Эжеси айрылгандан соң, эне мөхриңе кәтә, алыңз-
43 лык дердини чекен махаллары инжилиң сахыпаларыны атгармагы чы-
44 карды. Гөһә ол гудратлы язгыларын арасындан эжесини гөзлөйән ялы,
45 хәтәләр узак гижесини онун билен гүрлөшип гечирерди. «Кака, бар
46 баклаң зат инжи болса, оны-да янын билен алып гелдир» дийип,
47 гызы-да сыпара ер гоймаз. Шонда балчы: «Азар берхәсене, гызым!»
48 дийиңк терәде гатырганжак ялы эдер, гелледиңчә велин, сөзи хем буй-
49 санчды, хем гамгын чыкар: «Гызым, сен инди етишдиң, адам болдуң,
50 аборай билән машала боланыны гөрдүм. Инди сен бир шу топраклан
51 мени айыржак болма. Мунда мени дүниә берән эжем ятыр...» Шонун
52 билән сөз гутарар, гызы гайдыл сесини чыкармаз, өйкәли халда ызы-
53 на доң-анар, эсли ватлап оба көвләнмез...

54 Сәредип отурсаң, обада галан адамларын эхлисннң ыкбалында
55 нәхилдәгә бир мәнәшлик бар ялы. Екелкден-ялыңзлыгдан сөз ачсаң,
56 Жахансолтан эже-де жошранар отураң. Ол бүтүн өмүрүн днен ялы еке
57 ашап гечәрәт аял. Ол бирден гаррады, бир зарбада лагай дүшдә. Оңур,

1 гүлерини разылык хем рухубеелетлик билен өкүр юматына саралы.
2 Идил ол шол юмакдан үч тапмак үчүн оны чезген отыр, бир серетсе-
3 нем, оны хызында ызын-тыгына тогарлап, өмүрү гечен гүлерине сер-
4 салып, гөвүнө теселди берген алы. Иене, наме учундар, гечен гүл-
5 лерин хыч бири-де, йүрегине жем болан сүйжө түрөктөрдө, кычкы-
6 тьктардан пүрө-пүр болан ахвалаттар-да, барынан үстүн чыккан
7 еништер-де оны канататандырып бикенек. Гайта, оларын бары днен
8 кты бирин-бирин өмүрдөн сыпырылып, асыл оны бу дүйнөдө хыч хачан
9 шымадык, она хыч хачан гетмедик алы гет-тан дүйнүдүр билен йүрө-
10 рын овазы чар тарапа айрылып отыр. Шейге көрт гечен ыкбалды соңы
11 рын овазы чар тарапа айрылып отыр. Шейге көрт гечен ыкбалды соңы
12 нердесинин зары-тирри оваздан юрүлүштөгү-де пикрини түксөмөзө
13 ахвалат дед ахыры. Адам ыкбалдын хайы гүлүн бикешши эжетте-
14 ни билер алы дед. Өмүр юматын эсги түктөлөнгө, сонда-да сил гайт-
15 тын алы, хайылар бир тарапа шагтап, апыдан ашак инни үргүндө,
16 ахын өтүп етен гүлерин сыпырылып-сыпырылып, ин ошаттары оңун
17 дүйнөдө талы боларды. Ол өмүрүн юматыны бир чешлеп, бир күл-
18 тереп, хыч баш чыкарып билмен, йүрегинин неместен надыл болынына
19 бер-баштай болуп, кетекте өз бошундан хопуш, вас-вас болуп
20 торанынан башланан еринде — гарынын гөвүнө ин алы, она
21 үчүн токталанып башланан еринде — гарынын гөвүнө ин алы, она
22 теселди берип билжек гүйү атырды. Ол өмүрүн гөвөш алып талыан
23 топаргалы. Гөз өңүндөн шол топарын барха даш-лашыны алып, тар-
24 ры деми-демине етмейен алы хопуларды. Ол оңун гетин дөвүрүнчү ил-
25 кинжи гүлүнө ченди болуп, сонра хыч хачан тейи дүшмөк топаргалы,
26 Меркези Гарагүмүн аңнат-аңнат гүл дөңдөрдүр, гүл-гүлүгө буре-
27 вен ойдуру топаргалы... Оны шол жүкөдөсикден айырмаа кимин бөр-
28 кунун ыскалдыгына инди-инди хайран галдыр. Адамдар ага-баба бе-
29 рексиди эстимекке ожатындан айырмагы хем хыч заты төрөмөлдүр...
30 Олар Гыздалга гетибем дөвөт тапмадыкан деди. Жахансолтан
31 эженин шы бирчөне етди-де, галымкы Ербент оңун руссалы айлымына
32 еврүди таныберди. Оңун өмүр сүрүп, ыйнамагы хем тапнамагы, хыч
33 хыч кынылык төрөдик гүлгери бар болса, барчыш гүл дөңдөрдүн
34 арасында, кетени көйгөтүнүн хем шай-сепинин шөрүлдөдүр шаныр-
35 лысына гуванин ылдырында галыды. Иене ики гетинин бири-де Гы-
36 здалгакы. «Оңун-сүрүш дийкемин... Рыстын үстүндүр, разхыш,
37 таркайынсы. Юрт дагы дедири...» Етсе ол ырыма ынанан адам дед-
38 ан, иене ил-гүлүн бир ытшыада хакыакы гүрүчүнө хер-тесек баш
39 атып топаргалы. Япшыада хасасын башыдан айкап ызындыр-да-
40 «Шүн дүшөн ери хакыакы женет болар, юрдун гүл болар» дийлиди,
41 Оңун хасасын дүшөн ери хер дөвүр ажы дөйрүт, согон галынып би-
42 нөн ожак болмады экен. Жахансолтан эже-де шол хасасын Гыздалга
43 дүшөнине йүрети билген ынаарды. ... Оны эркине гөймөк дүйнө —
44 аны обанын бири-биринден ээиз болуп, гөвүнүн өңдө жатталыны-
45 ден өзгө женет сайтаман, гени Ербентин эпкели алаңдарын гоню-
46 на өзүн октады. Оңун кабында хут шейге инче дүйнө барды, хам-
47 ражайак алыды, өмүрүн шол гүлгөрдөн довам элдепкек алыды. Ол
48 ене өз гөвүнүн алаңылыгыны билгиди. Дине шолга бар заада жаны
49 аны, гөчөм-гөчөм гүрүчүнүн, кет-де бүтүн өмүрүн жөхөнөкө ууар-
50 да...

51 Нөкөр миңисте велин, ей-иши болманка, ала-зесенден рыстын
52 азырмалы болды. Бир өзе атасыдан талан юрт етсе күлөбө галдыр-
53 ын ашберди. Адамдар она хемийшектери алы «Нөкөр миңисте» дн-
54 ын йүзгөндөрдүр Иене ол миңионер болуп, йк-ылыз-перекети
55 эштер деди. Гошу гүлүгүндөн долаңып гелесек, бир дөвүр ода

1 миңионери болуп ишледі. Адамдар гөвүт-гөвүт азалдылар велін, ха-
2 емада, санлыжа өйлөдін чинде оңун каринин гереги эк алы, оны ми-
3 нионердигиндөн айырдылар. Она иш меселесинин пүл билген багы-
4 дыгын, сөхөт өйлөдін асудалыгына поранылыгы үчүн айлык төлөп
5 билмектедирини айттылар. Ол терип-дүзүп днен залды, сен аз-
6 ык бол, көзүгү бол, барына ден дерман болмадылыгыны жаны-төнө
7 билген дүшөгүндү. Ол өзүнүн пүл үчүн иштемейдигини ыккан, өз
8 ыныдан ода асудалыгына эсеван болды. Оны обадашлары гөв гөр-
9 ындилер, себөи ол миңионерлигине дааны, хыч хачан адам сатман
10 лды. Искендик даа-шери өзи арадап, олар акылыжа болмагы, етсе
11 дилер гөзөңгөн анырыста дүшөгүнгөн мүмкиндини хайбат биле
12 (айды гөзөңгөн. Адамдар оңун сөзүнө ынанан дураноктады, дотры,
13 ил йчине хер хилсін бар. Нөкөр миңисте көкөлдө-көкөлдө өзүнникин
14 дүшүндире билмек, сөзи ер алмадык халаты, район милиция иштер-
15 гөдирне йүз туталы боларды.
16 Ол обад гечирен хер гүлүн багынтын чувагы сайар. Ол энтек
17 гошу гүлүгүна чатырдыманка, обанын почтабыны болуп ишлн ма-
18 хадларды дагы нахили хези дөвүрди. Ийгилер: «Нөкөр, бир гайрат эр,
19 хачан сен гөв азын, шо гыз-да кып берсене» дийди, хал-ишынди оңун
20 ылына гелердилер. Нөкөр ин эк дилер, ылары-ыттары болмаз, «Хат
21 кып бер» дийип гелен искендик жакылын йүрегини ак кызын йүз-
22 ыне гечире-де, хамала, обанын гызларыны эхли йилиди, дегерине бир
23 өзи сейхан алы болуп, онан лезет алар йөрөди. Эмма ол ишн ту-
24 тардыгы деди, ин кын, ин жопаңкерди ери өңдөди. Дзан хатыны өзү
25 гелін тошуралысы. «Тоюнда айратын хызмат этсек, онуна
26 мүшгилдиги эк» дийип, Нөкөр хат-пек хоржунуны эгине атып, өймө-
27 өй айланберер.
28 «Нөкөрүн азан хаты дурман, гени Москва барымкыш» дийип, кө-
29 мек пүлүн алып билмен йерен парлар-да, урууда йитен хоссарды-
30 рыны шинди-шинди тегелешип йерен адамдар-да ынына гелердилер.
31 Ол шол дөвүртер өзгө бир залды ытшына дүшди. Көбүр адамдарын
32 өйүндө гаты ачыман атан көне кытаплара кан габат гетди. Олара сыр-
33 ы-сырды серелерди, турмакы боланда: «Дайа, шу кыпал сизе хөкмө
34 керемий» дийип, өзгөдөн алы болуп сорарды. Оңун кыпалхонунун
35 ыкыдан йүрөт юкаржак адамдар: «Нөкөр жан, герегин шо кыпал боусун
36 дийип, оны берип гөйбердилер. Көбүрери болса, сылап-сермеп йө-
37 зрен кыпал-арыны ене халпына дүшүмөсө-де, ата-бабасын мирасы
38 ындан галп баран алы, аак дилерш дурар.
39 Нөкөрүн йылган кытаплары тиз валтын чинде умтаган чыкды.
40 Иене ол кытапларын бирини-де окуп билмеди. Сөхетныз молданы
41 ынына иргенсз гатласа-да, она, наме учундар, арап халында окума-
42 ы, кызматы өвөртемди. Молда оны оглантарак сайды, оңун максалы-
43 нын гурмаз окуп, она уймак дедилигин, иене огланлык хыжувунун гу-
44 нүне гөймөкчын аңды. Нөкөр Сөхетныз молданын рууусыкылы-
45 ны халмакы, өз ыныдан намыс эди, арапча кып-позматгы өзбашдак
46 көрөмөтө гиршиш.
47 Нөкөр миңисте хакында жула көп зат алып боларды. Ол шу чак
48 район миңионеси чатырдыл, бекки, она тазе иш бержекдилер. Шей-
49 те болуп, кейи көк долаңып теге, бай, оңун гүрүчүнн диниесегин
50 хезили бердир-а! Генине-гүрүчүнне «ха» берсен, ол болан ерилерде
51 не гөзөт гыздардан сайтан, көне күлбесинде Ай доган алы эжетини
52 хендизе-бу түне ченди хыч киме айланок. Максалын динне чолайы-
53 ытын, йүрегін төрүнө атан гизин сырн этеме печан болжак. Себөи
54 обад екеме гыз, екеме пөндиз бар дийик ахыры. Ол Нөкөр миңисте
55 дөн-а баш-аатын аш йичи. Жахансолтан эженин огуллыгы. Мекандалам
56 дерт-баш аш улм. Меканам гжже огуусы алы, Сөхетныз араны күлөбө

1 Эгер хулай икенизи билеңикте женнетте ковса, онун йүрөңи сүлдө-
2 рип, урмасыны койжак. Икенизи женнетте алып талса-да, биз онун
3 эрки еткен ели ыкыма сөйгө хөкмүрөөнү билген эе чыкмамы.
4 Эгер сени женнетте алып талып, мени ере койберсе, хулай жеринин
5 хулайы болуп, Шежеретил шөхрине таршы баш гөтөрөгөм ахмак. Шө-
6 жүн үчүн ол сени женнеттен чыгарып, мени шу талда гөз астында сак
7 калажак болар...

8 «Довзахдан айрылма өкдүр-га мана!» дийип, улу сенин билген ар-
9 гадын. Сенин атын женнет ичре гүлкө өвүрүп, өз үстүмдө янлады.
10 Хасратыны гүлкө өвүрбөн ерде сана ышмак агыр дүшүн. Гысылдың,
11 говрулдың, басым даң атарыны дилең. Барыбир, сен сөхөр билген
12 доваха гитмедийң.

13 Биз шейди Эрем багында тене икже гүн болдук. Ондан ики бо-
14 луп чыкып гитмең йүрөтө дүлдүк. Сенин алуны саклаң болмады, сана
15 «Гелен ерине гит!» дийдиңер, менин сыйымдан асылдылар. Биз Адам
16 ата билген Хов эне алы биле ковулгасак, гөр, нахили багылы болардык.
17 Шонда Хов эне гүна эдиң, Адам атаны алып гитди, бу ерде сен гүна
18 этмедийң ахыры. Гүлн елан мендик, эма хулай тазабыны гүлө тай гүл
19 ден чыкарды. Ылки, хулай өң Адам ата билген Хов энени Эрем багы-
20 дан биле ковул алышандыгына нели акыл эңелдир...

21 Инди сени угурады билсем, дине шона ыттыр берсесер кайыт-
22 дың. Першиделерден алыбарылар хайыш этим. Ерден хаоар билмек
23 үчүн гитип-гелип дурдун першиделер барды. Шол гүн велин олар еке-
24 -екеден диен алы гитди. Сени олардан гөбандың, оларын йүрөңини
25 стахкитини билсемем, сени еке иберсем гелмедил. Сен бирхили чытып
26 дыйң. «Какамдан бөтөр экениң» дийдиң. «Какам мени узак өлдү дү-
27 шөңдө, шунда-да гөз-гүлкө бол дийип, киндик бирине йүрөңи билген ына-
28 ыны табырарды. Сен мени першиделерге ынаммажак болдң, сенин
29 йүрөңиде шейде сөйгө бар болса, ондан нели айрылайың...»

30 «Ах, өз-өзүңдөн довза дүшпөң, сени айралык үчүн Эрем багына
31 гетирмамдың. Эрем багында ыттайдың болдң адамлар өк ахыры. Му-
32 на гелген бакы дүшмөң. Мундан гашыны чытып гитмек болмаар... Ана,
33 першиделерден бир топбазы ере гитжөк болар... Сорап төрөйиң...»
34 Олар сени алып гитмаре разы болды.
35 «Хощ, гүлдү! Гитсөң, саг-аман бар, мөн сени хакман гапарың...»
36 «Она ченли ынамсамыз?»

37 Сен шей дийдиң-де, першиделер билген учуп гитди.
38 Гайдың сени тапмадым. Яныңмы, довахада кул болдуңмы, онча-
39 сыйың-да билмедийң, йене сен гилениңден соң Эрем багы хем доваха
40 дөңдү. Мен йүрөңиңиң туташыңар ышк олунуң ортасында жезма
41 чеккип, ынамды болдум. Аташым ели гат асмаңы таллаң, Шежеретил
42 шөхриниң-де доваха дөңдөрөңдир дийип пикир этдиң, хулай ышкың
43 олунга чыдап билмөң, башымыз сага гүнүңе пушман эңдейдир дий-
44 дим. Бир ерден першиделер пейда болды-да, дашыма айналды, хөшө-
45 -лөңө каккышты үстүмдөн гүлдү: «Хулайдан гүлчүл сөксөң, болжатың
46 шудур...»

47 Айжерен илсип билмәр болдң алы, эңилдики хатың үстүнө манла-
48 йыны гойды. Ол Нөкөрүң гелениңи хем дүймөң, йигидиң йүрөңи гоп-
49 ды, ашык назары билген эсли салымдан гыз сыналды.
50 «Окадымы?» — дийип, Нөкөр өзүңнү гелениңи дуйдурмак үчүн
51 ардыкжырады.
52 Гыз тегипниң гитди, болуп отурушындың утанып, хаты ниреде гыз-
53 тежетип билмөн көсөңдү.

54 — Окадым, йене мен торкян...
55 — Неме үчүн торкян, дүймөң хушда терсине болмады...
56 — Эк, сен дүйшүн орашан чыкар өйдүп торкян.
57 — Сен өрүп бер, Айжерен! Оны хөкмөң сен ёрмады.

1 — Нэлип ёржалымы билемок. Мени саклама, мен гилейиң...

2 Айжерен өйлерине геленде, ене какасының овалы сени эңилдиң.
3 «...Эрбет аялдар эрбет эркектерге, эрбет эркектер эрбет аялдарга,
4 говы аялдар говы эркектерге, говы эркектер говы аялдарга дөңшип-
5 дир...»

6 «Хака уйан зенандарга айт: Гой, олар гөрөңерини буландырма-
7 сыңдар, өз тениңи готарсыңдар...»

8 Дүк... дүк... дүк...

9 «Кака жан, шу халыңы сана багыш эдериң!»

10 — «Хөшөк оглы Сэхетныза багыш эдиди!»

11 Б Э Ш И Н Ж И Г У Н

12 — Гызым, дотандарыңа бир хатжагаз изай, басым какам ак гойну-
13 ны бердә дий!

14 — Бор, кака!

15 Айжерен готондары мейдана алып гитмеди, өйө-лашда болды,
16 Доварлары сува акып, тирт элип берди. Соң докма-даратың башына
17 гөңдү.

18 Ене гурханың овалы янланды.

19 «...Кыямат гүни баша гелер...»

20 Гыз уулдан дем алып, «Ах, шонда Нөкөрөң ёл йитирелтерин ара-
21 сында боармыңар? Шол гүн Алга оларын барыңы алына ытлар. Шон-
22 да Алга наме дьеркә, ине, шу сөзгөри гайталар, хөкмөң шей дьер:
23 «Менин бу бөңдөгөримн өлдөн сован снэми я-да оларын өзи ёл йитир-
24 дим?»

25 Нөкөр шонда-да ытлашасы ёк. «Мен ыттын гүлүнн ёлдум, сен
26 ар алжак болың» дийип, терсинден тутар. Эй, Танрым, сен онун билген
27 ден болма, гөң гүнесиңиң... Хулайың гахары гелмесе-де бир. «Сен оны
28 каклап билемсиниң, хич хили көмөк элип билемсиниң?» дийип, менден
29 сораса наме дьеркә? Ол менин жогабыма-да тарашмаз. «Сизин ара-
30 нызда кич хаклан йүз өвөрөн болса, тагамыңы датмак үчүн она бөйк
31 жеза берерис» дьер. Ах, сен кыямат гүнүнн нахили өвүз болжатыңы
32 билеңокми, сен дотрулдан-да, ыттын таттына эржешип, хулайы өз сөй-
33 гин өңүңдө баш эгдирмөкчи болдң. Ах, Нөкөр, сен ол гүн есе үстүңдөн
34 гүлөн першиделерге душарсың, гүнаңилер үчүн оларда хич хили шат-
35 тсыккы хабар өкдүр... Сен «Гүнам наме, айдын ахыры» дийип, өзөгөңн
36 оворсарсың. Сана ол ерде гелмөсө ыттыр бермөздөр, сен дийжериниң
37 бир чак дленсин. Ол гүн нахили болжатыңы гурхан айдып дүр:

38 «...Ол гүн булуттардан яна асман инейин дьер...»

39 Ол гүн ахли хакимлик Рехимдарыңкы болар...

40 Ол гүн хака уймаңилар үчүн гаты агыр болар...

41 Ол гүн хакдан йүз өвөрөн өз бөрматыңы дийлөп айлар: «Ах, мен
42 Ресудын ёлуну тутан болсамды...» Сен шонда-да тоба гелесин ёк. Нө-
43 көр! Сени еңжердөр... Олар сенден йүзүңи совасың, болмадың, шон-
44 да бир гурхана йүрөңини бер. Пыламоер, барыбир, ёлдан чыкандар
45 бөсөлдөр, «Ынанма!» дийип, Танра йүзөлөңөр, Ресуд айлар: «Эй, Тач-
46 рым, менин хакым Гурханы эрбеткич үчүн кабул эдидир, шейдиң
47 биз ислендик пылабоери гүнаңилерин душманы эдик...»

48 Мислди какасы гурхана өвүрүлп, гызыңдан хасеп сорөңн атыды:

49 «Мумкин, сен оларын ынамзанылыгы үчүн өз-өзүңи эдидүрмө
50 тайар болорсың...»

51 Гыз Нөкөрүң өңүңдө гүнаңи алы, хылайыңда пынхан сөзгөшдүң.

1 пышмыз ялы, әбелә-жүйе болуп дур. Үстүнде сес элен байхатының
2 сеси билибин сесине өврүлжәк... Белки, хулай женети дикибашда
3 ашык-магшугун жүп йүрегиниң нугасындан яраландыр, әгсә Эрәм
4 багы шейле овалдан болмазды. Серет ахырын сен она, ол бизиң битени
5 йүрегимиздиң алкымына мензейәр. Эрәм багының ичинде Эрәм багының
6 нугасы болуп, ене-де бир баг дөрөди. Инди Эрәм багындан чыкып
7 җитсегем, бизиң йүрегимизден женет хич хачан чыкып билмәс.

8 «Сен шона ынанянымы?»

9 «Ынаняң, йөне мана довахдан айрылма әк ялы.»

10 «Бей дийме, ышгың женети бақытыр!»

11 «Бакылыгың ичинде сүйки арзү-хыяллар билән мелу болуп, әргі-

12 ре нәдип чыканымызы билмедик. Сәхәр чагы бу ериниң ховасы-да, пер

13 ганат гушларының сайрайшы-да, баг-тарың үлпүлдеши-де, хемә зат

14 гөзүне ысы.

15 Зол-зол: «Шо ысылыгың әхлси сенден» дийән.

16 Сен чалажа йылгырян-да: «Өзүңден болаймасың, сениң сахаваты

17 йүрегинден болаймасың!» дийән. «Барысы Алладандыр...» дийип, сен

18 ене нәхилидир бир гудратың көлүңде гулаланыңы кем гөрөнок.

19 «Ене сейле гидели!» дийдң.

20 Селсебиле тарал гитдик.

21 Паггалдылы сесинден, овалы айдымындан дөря киини алып ятан

22 чешмәни Селсебилдир өйтүк. Шей дийип, ялышман экеник. Ол бе-

23 зүмә сув сепйәрдин, мисли гулап сувуны сепйәрмикән диййәрдим. Өзү-

24 нәм жак-жаклар гүлйәрдин, сана бу өмүрүңде гүлдүкән, шадыялыңдан

25 башга хич зат берилмәдик ялы...

26 «Сен геч талып, мана совал берйән. «Динлесеңе чешмәң акыш-

27 ны, үйн алшар ялы дөл. Ерде-де шейле гох-галмагал көлди, йөне сеси

28 бейниңи гыжырдадып ийип барярды. Муң сеси велин жаняна хош

29 аяр... Наме үйиң шейлекә?»

30 Догрудан, жуда тәсин! Ол бизе айдым айдып берйәр, ышгың

31 айдымың, мәхир-мухаббетин айдымыңы...

32 «Ах, шу сесин әхлсиниңи азып, оны өмүрлик янына алып гитсен,

33 ере әкитсен... Соңам аламара, ине, шу айдымы динлән, ышгың айды-

34 мыны динлән, шонда узак яшарсыңыз дийип, жигербендиген сызды

35 рып, арзүв эдйән. Мен жүбимден сес азын гуралымы чыкардым, биз

36 сесимиз чыкарман Селсебилиң сесини азык. Соң оны динлән гөрдүк,

37 Селсебил мәхриниң дине бир бөлөжигиниңи эчилдир. Сен гайта-гайта

38 «Динләп гөрөйиң-ле!» дийип, элимәкки гуралы чекдң. Ол пагшылдап,

39 Селсебилиң ортасына гачды «Вай, сана говусыны этжек болупдым, би-

40 леже динлекек болупдым» дийип, сен Селсебилиң сесини алып гитдип

41 билмезиден горкан болар-а чемелиң.

42 Хасыр-хусур балагы чермәп, чешмә гирдим. Шонда гөвнүңиң гөте-

43 риж, бакылыгың овуз сүйдүне югүлән рехимдарлык теними отшады

44 дим. Мегерем, хулай сува дүйиң гүзери болсун гөрөк» дийип, пикир эт

45 сес азын гуралымы талдым. Әлиме алаңымда, ол сениң ачып койшуң

46 алы шол өңки сеси, шол өңки гүйжн билән айдып дурды. Биз муңа гөй

47 галдык. «Ериң сувуна гачан болса, он жыкың чыкасы экды» дийишдик

48 де сакландык. Шонда сен: «Вай, бу гүл-лөң оваландыгыңы» дийдң. Мен

49 ер гаратолугуңы элип: «Сана гөрөк болса, хөкман әлүп берерин» ди-

50 йип, бага окуралдым.

51 Гөрөймәге, багың чар төвереге ачык, гиренимде велин балагым

52 -көйнегим персала болды. Теними нәхилидир авулы тикенлер огшар

53 -зерзав этди. Чар тарапдан аслышыл ятан шахалар зордан гүллер

54 -етирди. Нәхилидир бир гудрат гүллери әлмагыма пөгсел берйән алы

1 ды, аягым ере чүмүп гитди. Өлүмнң өйүнде янр гызыл, бир сары гүл
2 елдум. Ене төверегиме серетдим, инди бейлеки гүллер әлимдәки билән

3 деңешдирсән, әланына-да дегенокды.

4 Бизама доланың телемде: «Наме этжекдң бейдип, өзүңи хорлап,

5 әлмалам дәл экениң» дийип, небсиң агырды. Әлиңе ики гүл тутдура-

6 нымда, йүзүң боз-аз болды.

7 «Ики гүл әлмалы дәл, тәк болмалы, үч болмалы, баш болмалы...»

8 Мен шол икисини зордан әлупдым ахыры, ене сениң анында өзү-

9 ми акламак үчин дәл, йүрегим билән: «Тәк-де, херимизе бири-дә!» дий-

10 дим.

11 Ики гүли сувыл гапда гойдук. Сениң йүзүңден гам-гүсса айры-

12 ләнок, сен барха дердңа аграяңн алы, йүзүңи гаралдып, әрәп-акып

13 баряң. Мен өрән-өрән себәбиниңи сораяң. Сен сесини чыкарман, гүл-

14 дөре серет-де биләй дийән алы, оларә үмлейән. Гүллер гөзүмиздиң ал-

15 тында сүл-терип баряң.

16 Мен бу затларың себәбиниңи гич агшам билип галдым. Ики периш-

17 дә дер-газан болуп, ишигимизи депди. «Ким гүл әлан болса, дүшсүн

18 өңүмизе. Хулай чагырар...»

19 Сен сесиз агладың, гөзлериңден дүвмә-дүвмә яш акды, башымы-

20 нда кыямат иненине кемсиз ынандың.

21 Перилделер голтугымдан гөтерип, хулайың анына алып тидениң-

22 дә, мен озал оны женеттиң бир ерлериндидир өйдүп алышман экеним.

23 Асыл бизиң ер дийәнениң асман-земиңниңи единжи гаты болуп, хем-

24 асмисден ашақда, ин жебирли меканда мыдар эдип йөрүлдирис. Сени

25 довахздан чыкарып, алып гиден бехиттим хем я дөрүнжә, я бөшин-

26 жәки тат болса гөрөк. Дага чыканымызда-да: «Бизден екарда хич ким

27 әлэк» дийиш, өз гөвнүмизни алладдырыс. Екарымыз ене гат-гат болса

28 нәтжәк! Перилделер билән ин соңқы гатлагың хем дөгесине чыкдык.

29 Асыл адам оглы икимизиң Эрәм багында болан еримизден екарысыңи

30 гыж хачан гөрөндир, мен ысан аяга сөкмедик арш билән алып гит-

31 тидир. Әхли тат гутарансон, гөзүмизе Шөжәретил шәхри гөрүңди. Онда

32 икимизниң женетде болан көшүмизе менешлик барды. Мен өз көшү-

33 мизниң тутусы хем гыз чыкабының матасындан дийип, алышман экеним.

34 Ол мата дәл-де, нур болуп чыккан. Шөжәретил шөхериниң дашы хем

35 эрбир мүн бир саны нур пердеси билән өртүлдир, шонун ичинде, ак

36 булутларын үстүнде Аллагагаланың отурандыгыны айтдылар. Догры-

37 мы айдыйы, мән өмүрүме шу чакә чентли горкыны-үркени билмәдим.

38 Хулайың Шөжәретил шәхрине гөзүм дүшүп, инжигим санкылдады.

39 Оңуң мана жеза тайярлагыңны аңардым, онлан чекинип дурамок, ар-

40 ман, сени гөршүм ин соңқы сапар болуп галар дийип довла дүшбәрдим.

41 Мени хулайың хузурына әлдилер.

42 Җол, төвнүмә болмаск, барча ягыш рух әхлиниң мәхриндән ярады-

43 лан хейкел алы болуп отыр. Йүз-гөзүңден адамкәрчилигиниңиң барлы-

44 гыны дуоуп, дерим гичән алы болды, йөне адамкәрчилик билән берилйән

45 жезаның ин адыл хем ин әвүз жеза боляндыгыны билмән дурамок-

46 дым.

47 Хулай мени дабанымдан дөпмә ченли сыналды. «Аштыгы-да, маг-

48 луты-да-разы эдиң, жезасыңы берин!» дийип, кән теплемән перише-

49 дерине буурды.

50 Мени ене Эрәм багына, сениң зары-гырян аглап отуран көшүңе

51 ташладдылар. Келам агыз сөз диймән, гөздән гайып болдулар. Сен ме-

52 ниң башыбнгиңиң доланып геленими гөрүп, гөзлериңе ынанмажак бол-

53 дун.

54 Мениң рухум велин өз жезасының нәмедиңине кемсиз гөз етирип-

55 лды.

56 Мен сана болан ышк-мухаббетим үчин хулайың сөйги гүлүнн

57 луддырын, ол гүллериң өмри инди икимизниң йүрегимизде яшамалы,

- 1 сыйрашып, бизе җа төркөздү. «Ине, шундан гитсениз, баггынызын үс-
2 тугендиге барарсыңыз» дийдиләр.
3 Биз ышк җаудан, ики йүрегин төрүгән гайдан гоша җаудан бир
4 җа сапан җаудан гиттик. Жәңнетте ышк җаудан баггы гуйн дүш-
5 йән экен, билбиллери сайрашып, жүмле-жаханна жан берйән өз кабы-
6 мыз болуп чыкты. Баттын гуйүндөн йөрөп, ышк җаудан арылабер-
7 нинизде, бармалы мөһиминизни даш дашлыгын сыздык.
8 Бизе көшк алы жай төркөздүләр. Ол дүшкү билән утанжан тызы
9 йүзүнә чекилген никабын маңасыдан элген ак туты билән өртүлгәдә,
10 Ак җа алы төгелек дийсәң, төгелек дәт, адаты жайлар алы дөртүрән
11 дийсәң, би дәт, депси Гүн кушына, ләүрәдән гүмәз дийсәң, о дәт,
12 Гараз, ышк мүлкүниң хич бир солтан-да шейле көшкүн талтында
13 хөкүмүрәтлүк әтмәлик болса төрөк. Йүрөк оңа жүдә ысшылды, ме-
14 төрөк, ол оңун өзүнә чалым элдиләр.
15 Босагасыннан әтмәлик, биз шоңда, погулдан-да, өз көңлүмизин
16 дәрвәзәсини дүйдүк. Босагалан гечен ермиңизде биттәи төвә өвүрүлгән
17 дөңдүк. Соң дүйгүларын көлн гөзүмизн алында, хамалда, жәннетн
18 йн бир пакизә сүйт дәрәк кимин қызыл-йырап гитди. Гүнәсиз чага
19 кимин махир күйсәң, дәрә ичрә чырындык...
20 Эрәм баты бизн шейле таршылды.
21 Төрүмни, дүйгүларымыз бизн алдаман экән!
22 Төрүмни, биз бу ере бакы гелитилгис, бакы гелмәлик болсак, би-
23 ззе йн пакизә хәм непис көшкүн ишити чыгып, багыш элимәзир!
24 Сенин вагтайлыгын хакда пикир әзәсн геленокды. «Хөкмән ба-
25 қы гелендилрис» дийип, ене шүбхән бар алы, өзүнә тәсәдди берип йыл-
26 ғыралды. Иенә инди сенин янагында сакар довазхән екежә аламат-
27 да галмалык алы, оны сән Эрәм баггының дәрвәзәсиндән елн мәнәдә
28 анырда гоюп тайлана мәнәш...
- 29 Биз бу ере наме үчин гелдик?
30 Наме үчин адамлар, ери ташлап, олардан ала-бөгә икмиңиз согу-
31 лып гайтылдык-да, Эрәм багына манлай дәрәлик?
- 32 Геләжекки ыкбагымыз хакда ойланмага межбур болдук. Погулдан-
33 да, биз жәннетте наме ишмәлн я-да биз йн непис дүйгүлардан көн-
34 ли бина болан Эрәм баггының сакчысы болмамыз, багбаны болмалы-
35 мы? Я-да биз шу ерде ышк-мухаббәтнә нәмәдигини йн арәсә көңүл-
36 дән чыкарып, оны хәм әр йүзүнә ййралып отурмалымы?
- 37 Бу ерде чүнчүр пикир әтмәк, хәр бир залын дүйбүнә етмәк, онуң
38 әмәрдәмәриннә пенжәлмәк берилмәсә нәтәжә! Төвәртин наме непис
39 болса, ол сениң өз көңлүңдәки ой-хыялыңдан, эдән арувудыңдан да бе-
40 ләнт болса, сән хич хачан чүнчүр пикир элип билмәсән, асыл пикир
41 әтмәдип әйтмәсән нәмә Ажайып затлар көңлүни бада-бат әзәлп,
42 олар бакы берлендир дийдиләр. Динә бир-биримизни шоңдан төрәжә
43 рәңгн, йүрегимиздәки бар зады, геләжекки ыкбагымыз шоңдан төрәжә
44 алы, шол майып болшуп отырыс. Гөзләрин дүйгүзәлгини, махир ум-
45 манының анырына етмә ыкбагының динә шоңда биләп галан алы бол-
46 дуқ. Гөз гәзә бакып, доюп биләноқ. Жәннетте болса әхли зады, халда
47 ййжәк-чүжәк оқалдында алыз ұрман. Динә серәлп гүл-төбә дойма-
48 ды. Хәзир сени ийәсем, махир-сәйгәндән дойжак дәлдәм, арман, ыс-
49 гап онмалы болдук. Бу ериниң када-кәңгүннә забун...
- 50 «Тәл, жәннәт бәдәндән сыналды» дийишиң. Сәбәби икмиңиз хә-
51 мишә бәдәнтәлгн гоуы геләрдик. Бейнәк дәгдәләр армалық. Садәгәсә
52 гитлирим бейиңлик, сана чырмақ кын-та, нәмә үчиндир, дүшмәк аңаста-
53 «Шу вагт биз дүшүп барып болсалық...» дийишиң. Арман, биз чыкып
54 барардык.
55 Ашақта Эрәм өз ованына мелу гәлүп отыр. Инди биздән ыкарда
56 хич ким йк. Хәзир худам, мәрәт, йн оңат көшкәләрн биринә, а-шақта
57 жүгәдә бир ерде дынч алып йтыр. Ол бизн дага чыканымыз билән

- 1 «Дурмы! Ол гөрйәр, ол бири-бирини гуйчи сөйсәң, өзүңдән ыкарда гоюп
2 биййәр ахыры.
3 Биз дәгын үстүңдә, наме үчиндир, элимизә-агымыз әркимиз ет-
4 мән алы, бирдән-бирдән әңтирәкләп йкылжак болардык. Бирдән-
5 бирдән йүрегимиз гуйч гелип, годларымыз гоша ганата өвүргән ки-
6 миң уңжак-уңжак болардык.
7 «Бу ерде бир гударат-а бар» дийип, мән сенин йүзүнә бакың.
8 Сән: «Нәмәкә?» дийип сораяң.
9 «Сөйүгүн» дийип, мән сенин йылдыздан-да йтты гөзләрине се-
10 рәйдән.
11 Сән, наме үчиндир, гусса батяң. Узақлар, нирәдир бир ерлерә се-
12 рәйдән. «Мән гәзләримә асман билән дәгдәләрн сеплешкән еринә бир
13 Бөйик гәл төрүйәр. Шоңдан анырда нәмәниң бардыгын биләймиң?»
14 дийип, галың халда сораяң.
15 «Биләмоқ...»
16 «Шоңдан анырда довазх бар. Сән мени шо тайдан алып гайтың.
17 Нәмә үчин мән шо ере дүшеними сораяқ? Нәмә үчин мени довазха ат-
18 дылар?»
19 «Биләмоқ...»
20 «Сән билән яшамажак болсам, мана довазхәм кем дәл. Йүрөк, на-
21 мә үчиндир, атысәл, ене шол ерини күйсәйәр...»
22 «Җә, бейлә дәл. Йөр, дүшәли. Жәннетә, көңүлдән теләсә элән ерн-
23 нә гиләли...»
24 Дәгын арпы биләне етенимиздә, дәрәләрә дүшүп ялғанан йт сәси
25 эдилдиләр. Биз бири-биримизн йүзүмиз гәл галып бакыс. «Йтәк жән-
26 нә дүшмәк экән-ов!»
27 Бәкки, ол бизн дәгдан гаты чагт дүшмәгимиз үчин гударат тара-
28 ның ялғанандыр. «Хә-хавалың...» сәси эшилдәсә-дә, өзн гөрнөноқ, хөк-
29 мән шейле болмады.
- 30 Ене дәш-төвәртн йүпәк никалдан туты эдилән ышк-мухаббәтлн
31 дүмәзә гайлып гелдиләрис. Бу ерде хәмиә зат ерин төрсинә. Гөзүмн
32 багы алыңн дийип, оны юмуп отурмақ гәрәк дәл. Йтайып дийип,
33 гәзләрә гоуы затлардан бихабар болуп, өзүни билән ятмақ ге-
34 рәд. Гөзүң ачылды, уқлақын дийсәң, гышарсәнам-гышарсәсалам,
35 «Җә, дүшкәңн алып биләң...» Сән чар тарапында нәмән болуп геч-
36 кәңн биләп йтырың, гөзүң оларда болса-да, бейниң йн ширин дәз-
37 әстергән, жәлүңә йүзәр. Галдылымда сәнем шейлә йтырды. Мән ән-
38 нәк аламың шейлә овалдн йтышың гөрмәдим. Сәнем мана шей дий-
39 ин. Биз Эрәм багына дүшүп, бири-биримизн галдылымыздә сәхәчә-
40 жик гышарылымызда-да, бири-биримизн гөзүмизә перишдә бо-түп гөр-
41 дик. «Ах, элмыдама шейлә болн болсалы...» дийип, арув чекдик.
42 Мән сана жәннетләскән, шейдн арув чекмәлн дәлдинини, бу тайда
43 рмагын өзүниң бакылыктыгын шүбәлә дүшүндиржәк болардым,
44 сән оңа дүшүңгәңини, йәнә ерин эдилгәннән саланып билән, эдил
45 иң тайдакы алы арувчыл болуп галандыгын айдип, өзүңн ақлажак
46 болардың.
- 47 Биз өз-өзүмиз акалап билгәрдик, йәнә бу ерде хич хачан бош йт-
48 ләк динә зат йк экән. Биз түм гижәниң ниндә ене бир ере сейрана
49 дүмгә йүрәгимизә дуалық. Йүрәгә дүвәлн пикир йүрәклерә сейрана
50 йтмәлн ваде берди. Мисли икмиңиз йүрегимизн гурасымыздан сопра-
51 да, оны хо-о-о: бейлә-дә бирешдирип гойдуқ. «Ики йүрәк бир-лешендә
52 ахын боларыз» дийип, оны бир гырадан сыналдык.
53 Биз оңа галдылдан йпражық оқлап төрдүк, гүлжәгәз оқлап төр-
54 җә. Багышта вәтин, нәсәларымыз хәм оқлап төрдүк. Нәмә оқтасан,
55 динә нуралыгыа гүренип, эдил бизн бири-биримиз йтирип та-

- 1 — Жахансолтан, сиз алы ер билен гарындаш болмак мана-да як-ман дуранок. Еке газым бар, наме дийсе, дини билен болжак...
- 2 — Айжерен жан гаршы болуп дурасы ек — дийип, Жахансолтан эже аркайыланан алы гел урды.
- 3 — Гыз өз гирип билмен, дашарда айланды. Бирхакдан Жахансолтан эже даш чыкты, она гөзи дүшкенден дили асал-набат ширесине ба-тырылгана дөнди:
- 4 — Гуртун гезип йөрмүн, гызм! Түвелеме, боюна-сыратына дөне-йин... Мекан жанам бу гүнлер шәхердешир... Ол матлабыны гызын йү-зүне дийди. — Сен дийип телендирин, Айжерен жан!
- 5 — Гыз дашара сыгмаян алы, алжырап өе гирди. Какасынын кешби
- 6 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 7 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 8 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 9 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 10 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 11 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 12 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 13 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 14 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 15 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 16 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 17 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 18 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 19 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 20 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 21 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 22 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 23 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 24 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 25 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 26 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 27 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 28 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 29 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 30 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 31 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 32 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 33 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 34 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 35 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 36 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 37 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 38 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 39 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 40 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 41 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 42 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 43 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 44 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 45 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 46 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 47 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 48 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 49 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 50 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 51 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 52 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 53 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 54 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп
- 55 — Гыз дашары бетер тьсыды. Гыз йүрегини дине докма-дарагына дөкүп

75 Д е р д у н ж и г у н

30 — Эгзубиллахы минеш-шейтон нер-режим,

31 Бисимылла ыр-рахман ыр-рахим!

32 Өз саяк гулуна китап иберен Алла шүкүр...

33 Муса пыгамберниң оглы билен ики деңизин Әжит билен Мәжит...

34 Зулхадиддин ере биадиллык айралып йөрөн

35 ден тынып бермеклерини сорапшары хакдакы роваятлар Айжерениң...

36 дунйасыне долды. Гыз оны ирден чай башында чыгарып йөрди. Айже-

37 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

38 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

39 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

40 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

41 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

42 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

43 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

44 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

45 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

46 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

47 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

48 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

49 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

50 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

51 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

52 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

53 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

54 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

55 «Мерем» сурес окаларка, тоюлары атылдан чыгарып йөрди. Айже-

1 пыгамбер этди. Менни дүйә гелен гүнүмден жаханда абатлык болар,

2 мен өлемде-де дийрилгем гайып боларын».

3 Ол бәбек Исды, Мереме худай тарапын берлен отулды... Айже-

4 ренин калбына ышк дерди етдими я-да Нөкерин дүйшүнә, догруданам

5 худайын рухы гиримми, гыз үчин хич хайсысы билер алы болмады,

6 Гыз йүрегинден бир саргынын дөмүл, хич гүнүнә тоймадыдыгыны сыз-

7 арун махал-махал Нөкерин хатына биыгтыяр бакдырандыгыны сыз-

8 ачык дуйды, онү билен нәхилдик бир пынхалык хакда гүрлешеси

9 югелди. Айжерен калбыны гозгалаңа салан дуйгыны, эдил Биби Мерье-

10 ме худай тарапын берлен рух кимин гөтерип гездди. Ол Нөкерин елуна

11 а бакып, кән гарашды. Онү хөкман көне меклеп тарадан гелжегини өз

12 анынан чакталы, сөбәби ол Нөкерин жуда иш тапмаса, шо тайдакы

13 гурлушыкчылар билен давалашыныны, оларың ким үчин меклеби яңа-

14 гдан тирсеге даяндыржак боляныны йүзлерине басып санашыныны бил-

15 а мән дуранокты. Көне меклебе эйәм көне днер алы дөл, ол ннди хас

16 аузакларданам агарып гөрүнүйәр, асыл обада доңуны шейкекин тәзелен

17 башга жай ек... О тарапданам Нөкер гөрүнмедди, гыз лапыкечлик билен

18 хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

19 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

20 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

21 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

22 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

23 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

24 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

25 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

26 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

27 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

28 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

29 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

30 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

31 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

32 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

33 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

34 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

35 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

36 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

37 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

38 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

39 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

40 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

41 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

42 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

43 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

44 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

45 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

46 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

47 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

48 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

49 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

50 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

51 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

52 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

53 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

54 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

55 а хатына гөз гездирип, мисли оны илкинжи гезек ене элине алаң алы,

3) «Ынананым гара даг...»

...отъ пер-прежм;

30 — Әзубидлахы минөш шенгөн гөр рахым...
31 Бисимылла Җа-рахман ыр-рахым...
32 Гурханча «Аллаһындан» булак болуп гайдан оваз Сәхетняз мол-
33 ланың йурегиңде өмүрүң манасы кимин эйленип, сонра мисли Айже-
34 ренң акбалына хахын ёлы болуп узалды. Геда какасы өзүнө гурхан-
35 чыкман, гызына өвүт-несихат берйөн жалды. Гурхан илкижи аятла-
36 рындан башлап, Айжерени жалыгөй ялы көкерди. «Гызым! Дийжеги-
37 ми дилимден шейтан алмасын, Алланың Рахман хем Рахым алы биле-
38 ги тең башлаян... Ким хака ынанас, онүе ёлы хах болар... Ким хака ына-
39 маса, гэзи төртүндөн ачылмас...»
40 Аятларын манасыны тирдигиче. Айжерениң калбыны горкы гап-
41 лады. Инди нөче ватгдыр какасының янына салама гелмейн Архи-
42 балчы-да хахын ёлундан ғышарлык? Гыз дек дүйнүң өзүңде Жахан-
43 солтан экжени болшуны-да гөзлери билен гөрмөңмиди? Гарры дүңбө-
44 ден намут талыпдыр, бир гысым болуңдыр. «Гөреним гөрги болды-
45 дийип, зейренени яланым?» «Бу болгөн затлара бир серет, гызым!» да-
46 гылып, ол геһа өмүр ёлуны Айжерене күлтөrlөп бермели ялы ажы ыкба-
47 ындан сөз ачманымды?!

48 Ынананы гара даг, гара дага гар ятды...
49 Жахансолтан экжени райкома бир дөл, ики дөл, теллиң тезек чагы-
50 дылар. Төшөллә этгилер. Ынамлар ғынан гаррынын агзындан ах-
51 -нала экжизе гуш кимин ганат герат, овазлар умманына өзүни урд-
52 ы...

Сборник научных трудов № 9. 1990.

- 1 — Салам, яшуу! Ким гелекди сизе?
- 2 — Аманлыкмы...
- 3 Сэхетныяз агадын додактары чаалажа мүчүлдөдү, эшиликер-эши...
- 4 Дилмез алган салам онун артык гелемек исьмейинини мелим атди.
- 5 — Ким борсуң сен? Архип ниреле? — дийип, ол ховдучмак адам...
- 6 Кимин ызы-ызына сорап суңдурулду.
- 7 — Яшуу, обанын адамдары нахили! Барызын йүзүңизден...
- 8 тар ягир. Мен шу оба ишлемекте гелдин, токаятын көмөкчиси болуп...
- 9 гелдим. Балчынам еке өзи яшан экен, шу талда болубержек, өй ишле...
- 10 рине-де көмөкөшөк. Сонунан, наме, гөрүбөрсис...
- 11 — Эй, худай, бетеринден сактал!
- 12 — Айып зат бармы барде, яшуу?
- 13 — Архип ниреле? — дийип, Сэхетныяз ага онун ынында көп дур...
- 14 Мана хем гүна билди, гыссанмак билген болды.
- 15 — Онун шахере гилдин, иккиндинара гайдып гелед.
- 16 — Гелед десине менке барсын...
- 17 — Киме диймели?
- 18 — Сэхетныязмыка! — динде молтанын сеси тахарды чыкты.
- 19 — Айдарын — дийип, Маржина тазелерини гүлдүрүп, мун нэз ба...
- 20 гелен гашыны какды. Молта хырра ызына өвүргүл: «Бетеринден сакла...
- 21 сын, бетеринден сакласын...» дийип, дога окаян ылы пышырдан гилди.
- 22 Онун өйлерине барыбам вежи болмады. Архип багынын хич ки...
- 23 билген тенеширм адип көрөн ишине мыррыхы атланып, ол эгли тахары...
- 24 ны шондан чыкармак исьди. Онун мазанын азындыкы уйшмелен...
- 25 хем району етиренин багындан башта хич ким дедилгине, обаны н...
- 26 мастарасы эденигине ынанмаздыга чорес галмады. «Ах, Архип, А...
- 27 хип...» дийип, ол догуна сыман, не чай билген болды, не чорек биле...
- 28 «Өе бир тел бакалы, эймежини етиренин», дийип, ол дийжек-тойже...
- 29 генини өңүлөн бичди.
- 30 Сэхетныяз ага иккиндинара гара өйү босогасында дуран сууур...
- 31 илки дүйшүдир дийди, ол дүйш бозаңда-да, онун ишинде дурмап...
- 32 кулди гүнади, ахыраманан акын гестенинен хабар берген аламатды...
- 33 — Айдыбер, наме хабарын бар болса, шо ерден — дийип, Сэхе...
- 34 няз молта она өе гирмекте рүстат бермек.
- 35 — Архипин айданы дотры экен — дийип, Маржина галпн азын...
- 36 дуран еринден арым-яш атталды.
- 37 — Наме айтды, немеси дотры оң...
- 38 — Обадашлармын палгери ямандыр, исьтедери таралыр дийд...
- 39 Сана барде ишлемек кын болар, ызына гайдыбер дийди. Этмедим, ө...
- 40 ренишин дийдим. Наме мана бейке эрбет тез билген серейерсини...
- 41 Мен сиан галпынза дилет билген тегелек. Мени Архип иберди...
- 42 — Он өз аты кескилпир?
- 43 — Өзүм баржак дэл дийди. Яшуунын гелешжети чыны болс...
- 44 өзи гелдин дийди. Мун ишим бар дийди. Менем галтмажак болду...
- 45 ма сиан ыныызда ыланга болмайын дийип гайдыбердим. Онон...
- 46 Архип: «Обадашлам билген бурун гатташ, өзүн өвөншп. Терепоку...
- 47 долан еринден гелмелитини, хич бири сен зерары өйүмө геленок. М...
- 48 хахана ченди өйде еке дөв ылы яшайын, бар гит-де, өзүн обадашлар...
- 49 мын гөвүнүн тап, та гөвүнүн талычан, ошара йүзүм гөрөкөмерин» д...
- 50 иип, ер депип дур. Кынам болса, өзүм гайдым, сиз бир бейдин йүзү...
- 51 алдып дурман...
- 52 — Бар, балча айт! — дийип, Сэхетныяз молта ары көн ылы тепп...
- 53 ди. — Хазирин өзүндө гелсин, гайдып сенем гаданы гөрөкөмө шу ерде...
- 54 гелмен. Архип обадашсыз яшаса-да, аялсаз яшап билмез, шоны б...
- 55 белден...
- 56 Маржина тасанжырап чыкып гайды.

1 Сэхетныяз молта узак гижеси билген, эртес, бирлүгүн хем Архип багынын гетерине таралды, эма ол хич гара бермед. Оба болса Маржиналы гүлдүрүп, оны молтанын ызына ит салып кошы, багынын хем ондан гаты гетерини барада теп яйрады. Шүна менас гелмери талки билген Саап таптарды, онун экли затдан хабарын багынына байкаран галайыталды. Дотры, көте Аннам ичи-ичине сылман: «Мага-раинде шей-шейте гүррүч элигир...» дийип, Маржанын гелини-де гилин дилинин үсти билген аялына етирбиди. Бу мыш-мышларды, ай-ылант-долант, ене бир ужи Сэхетныяз агадын гүлдүрүм дегтерди, бадамларын хич бири багынын өйүнө гыз гетрип, молтанын гөвүнө дегенини оңалмады, ошара бирхили совук-салалы арашамды. Шол шу-гүлдүрүм хем Архип багындан башта, хич ким болмады дэл дийип бид, дийдир. Сэхетныяз молта, эгер багынын өзи эден ишине пушман эдип, өчүң сорамага гелмесе, онун гүнесини гечмек болмаангилди, галы-гандан хич кимин бармалы дедилгини төверегине берк тапшырды.

XI

1 Сэхетныяз молта сонкы вагтар тапдан дүйшөндүгүн, нахилилар бир бейини гыжындырды, йүрөгүнө говушпысызлык салып дүйшүдүрүм хем пикирлерин болмалысындан чекдердинин хич киме, халда гызын-да айтмажак болуп, өз-өзүн иймеки, ил намысын бир баш-дра чекип, өмүрүн кертпирмекки, гараз, екелигин гирдобында эжжеле-жек болгон ылы гек-тан ахвалаттары башдан гетирбиди. Онун дилин-ден хер бир сөз сорууп алмалы болды. «Кака жан, сен тапдан дүйшүдүрүм ахыр, аз-овылажык ийай» дийип, Айжерен она ораза тутанда дүңдүр-көрөм эткели дедилгини билсе-да, небарыжы халда йүзгө-нөрдү. Какасы шонда йылгырып, онки сүңгүнүн сагатынын гызына чыгары билген сыдыржак болса-да, онун йүрөгүндө нахилилар акып-зыдырып барып дерт алавы, көңүлүн гетрип ятан пикирлер өрү ала-ды. Элибер, Айжеретем она дүйшүмдөн дуранок, какасынын гүни кын болды. Оба аттыдан хер бир кесек илки билген онун манайына дедди, дайрысына бакса, енесине елмедди, аксактал болмак аңсат дэт... Хер көмө-де болса, Сэхетныяз ага хич киме сыр билдирмек болды. Ол оразанын аялсынын дин ылы белент рух билген, өз-өзүн ынанм билген, бейик алдысына хем онун салык пытамберине махир-мухаббети билген етине атды. Йене ыстын-дермататын галмандыгы, өңки табынды гызыны, гожалык гүзүсүнүн мажам урандыгыны, лабырды кексиз кечүне аталыгыны боюн алмажак болса-да, ичинден урдан ылы эпил-ди. Дүшөтө ыныны берди. Ол болманда, шу чака ченли галпысындакы баш саны кел токусуну мейдана акыпды мыдар эдерди, өзүн ылы шип алам ылы сарды. Илди онун шона-да рабаты етмедди, гызын ынына чагылып, доварлара гөз-гулак болмат, олар ы узак ере эки-теглин тапшырды.

1 Айжерен гоюндары өйлеринин төверегине гойберип, хем ошара, хем какасына эсөөн этди. Сэхетныяз ага, догрудан-да, көңүлүе тап-тырман там етен кимин алдысын чартырып, элине гүлханы алды. Ол гүлханы ханчада эжир чеккенде, эл йиткенде, я-да гүлханы гам дэт, я-да батанда, динне шонда эле алмалы дедилгини чыкк бийбиди. Се-ден бу ишле оны көтөкөдөмөгүн гетери ек, ол гүлханы башындан ая-на ченли элит йүрөгүнө кызыл бды атдан билдир. Йене ол бу ге-оны атдан бийлелити я-да алданын өңүндө бетлагам иш элип, гү-лини ювмак үчүн дэт-де, өзүнө элимелги ин улы согабын хатырасы-лине алды. Ол, гөвүнө болмаса, басым паны билген хашлашып, ичте бармакы алы орашан пикирлерин керөбине чошолды. Бу дине үчү сонкы гүлгеринде-де сахаватын алданын адына багыш этмек-

1 Сәхетһыяз молла-да Нөкөр милһстге билен ылашашман дурмады, Жахансолтан эжәниң башынан индерилен думан совулды-га. Архип балчынын күлбесине тарап сүйшди. «Балчың поли азымыш днен гел бар, сең хабарың бармы шондан?» дийип, молла гел арасында Нөкөрден сорамы. «Ончасыны билмедим, шейле гел-е бар, гөзүм билен гөр-дүм дийсем, яланчы болдугым» дийип, Нөкөр сыпжылык этди...

2 Гараз, ене баш алып чыкар ялы болмады. Обаның яшкычиси Ме-кандан баштап, тәксакталына чени барысы бирлай шүбхели гөз-лерден гешип, улы башагайлык дөрөтди. Гүррүң велин етжек держеси-не етип, агыздан-агза ынып, тутуш района иш болды. «Шол кеселхана элтилжек обада улы маслахат болуп, агыз бирикдирипдирилер. Олар 12.өзбашына яшажакмышлар, кичирик дөвлет болжакмышлар. Онуң баш-тутаны хем Сәхетһыяз молламыш, ол шейле иш үчин өнем бир гезек 14.түрме гарасыны гөрүп геленимиш» дийен мыш-мышлар яйрады.

15 Соңкы жүмле Сәхетһыяз молланың йүрегинден оқ болуп гөйләди, ол аскактагындан биржигем чекенюкды, йене «Межегин агзы ий-се-де ган, иймесе-де ган...» якасында ятышып, оны ерден гөтерип, ене ере соқарды. «Хер зат этмели, оба дөнүгини тапмалы, оны ит мастара-сы этмели, йүзүне түйкүрмели» дийип, молла өз янындан пикир эдйәр-16.үзүндөн өзгелерден хабар соратып, агыздан-ямандан адының 17.тутулмазлыгы, «Шундан эгэ болун!» дийен маньны, ислесен-ислемесен, 18.зөбирп дурды. Олар моллачылыгындан бетер, өң отуруп чыканлыгы үчүн район ёлбашчылары алагөз бакмалыдылар. Ол ёк затдан бар 19.түсеп, обаның абрайы үйү эдилен гүррүне башгача реңк берйән, пе-20.шпен пил ясап, баш өйлини дөвлетик гаршысына гоян агзыеллини 21.тапмаса, оны район ёлбашчыларының өңүлде-де, обашларының өңү-22.лде-де ит мастарасы эди, кимиң адамлары буладшырып йөрөңлигини 23.гөрөне гөз этмесе, ыбалы яшайшың болмажатына, асыл өзүңиң бу дүн-24.иәде яшап отурасы ишиниң еклугына гөз етирди. «Ким болуп билер?» Ол ене хыялында үйшмеленде отуран адамлары бирлай гөзден гөчи-25.ди, хичисине-де гүңә йүкләр ялы адамлар дөл, бири-биринден намыс-26.жаң-гөрүнбәр. «Би гел йене ерден дилден сылдырымалы дөл, я-ха бах-27.бат араян эдип билер, я-да горка! Жахансолтаның инди везине та-28.макинчилиң ёк. Галанлары өз гүңүне кайыл. Арасында горкагам ёк, 29.реплетсен хеммесен гаралан гайтмаз. Нөкөр... о-да дөл, ол есиртикде 30.бжагыны сатмады. Башга нәхили матлап болуп билсин. Гөрбилмез-31.чилик, ичигарачылык... хейле гылыклымызам ёк. Жахансолтаның оглы 32.ны эшидиң, шәхерде гүррүң эдәйдиңмикә?! Онам хабары болмалы 33.дөл...»

34 Балчы хакдакы гулага илйән якымсыз гелтер молланың пикирини 35.тхеди. «Архип нәме үчин гара беренөк? Дөнүклик эден юваш-юваш 36.ылден өзүни гизләр, гөрүнмәге йүзи болмаз...» Анырсына гөз етирмән, 37.оңриниң бойнұна гарамат йүкләмек, даш этсин, молла өлсе шейле ишин 38.арасында гөрнерми? Барыбир, балчының өйүндөн нәтанш гызың 39.трип-чыканылыгы хакдакы гел оны инкисе гойды. Молла оны гөзлери 40.илден термесе, она ынажагыны-ынамажатыны билмеди. «Хер нәме-41.де болса, Архипиң аягыны кесип йөрмеси-хә бирхили» дийип, молла 42.не гүмүртк ягдая дүшди. Сәхетһыяз ага ынжалман, бу гопүп йөрөн 43.тадары салдарлап-сечмек үчин балчынынка уграды.

44 Сәхетһыяз молла билен Маржинаның гүррүни узага чекмеди, яшу-45.она гөзи каклышандан, гөз чени өзүне гызың кимлигини өлти-соң-46.айдып берен ялы, намыс оды билен туташды. «Шейтандан сапак 47.на мензәбәр би» дийип, ол өз янындан балча зейрәнди. Маржина 48.е диклиен гөрөктәри бөтгүман билди, яшулыны гарасеймез сайды, 49.а-да эдәп сактамак үчин, дирилигине ийип барян гөзлериң өнүнде 50.иысырады.

1 керң гөвни үчин икинжи гезек йыгнашшып, ынамыны депеледенди-2.гине намыс этди. Онда башгача пикирләнмәге хич хили дедил галма-3.ды, себәби биринжи гезек йыгнаныштында гел дөрт адамың өз ара-4.сында талыпды. Онуң Нөкөр милһстгесен гөвни бұз ялы болды, өзи 5.адам болмадыга адамкәрчилик этмели дәддиги хакдакы пикири бейни-6.сини ийди.

7 Нөкөр милһстге өзүни бу дүйәде хич киме герексиз сайып, елди-8.гән кимин өйүндән чыкман ятды. Ол кимн ағзындан шейле гелнп чык-9.жаклыгыны, шол үйшмелене терс мань берип билжәклинги өз яны-10.дан ойлаып анырсына чыкып билмеди. Аннам магазинчиден гөрсө, она 11.шейле терс мань бер диендиде-де, сыясы реңк чалар ялы совалдыны 12.көм билди. Болшы-болшы ялы гүррүң берендиң дийсе-де, хакыката га-13.бат гелип барман ялды. Ол магазинни япарларындан «оалам гөр-14.кәи элип йөр. Я горкан өнүрлер эдиң, дова дүшүмликә? Гараз, Нөкөр 15.милһстге баш чыкарып билмеди. Сәхетһыяз молланы, Жахансолтан 16.эжәни ол хич жәхәтден айыплара есас тапмады. Архип балча велин 17.өйүнде Маржинаның барлыгы үчин мүнкур болды. Эмма онун дамагы-18.ны чалжак дийсәнем, обашшыларыны йүзүгара этмез... Оны дийсе, Мар-19.жинаның онуң янына ише гелмәгә гаракыды. «Балчы акалысызлыктан 20.оа намартлыктан ялышмаз, телек иш этмез. Ол бар беланы дине йүре-21.дәги юкалыктан тапар» дийип, Нөкөр милһстге оны-да айылап билмеди. 22.Ене Аннам магазинчи гаралыга акын ялы болуп гөрүндү. О гызың өзи 23.Маржинаның янында келлесиниң гызгынына ярандыр. О бу пикириден 24.талыпдыдака, милиция барып билмез 25.хем эл чекди.

26 Оба Архип балчының ят гыз гетрип, өйүнде сактаяндыгы хакда-27.кы хабар яйрады велин, адамларың Нөкөр милһстге болан гарайшы 28.көм-көмден үскен дүшүп, бар бела-бетер дине токайчының күлбеси-29.ден чыкан ялы, шона шүбхели гаралалар. Онан адамларың гөвни га-30.ралып уграпды, ол янына ишгәр алагы бәри, хич кимнң галысындаң 31.гара беренюкды, бу бир аял үчин тутуш обаны эстермезликден башга 32.хич зат дәдди.

33 Хер ким ене кимнң башына дөнүкүлик бижесиниң дүшйәниңи ика-34.чәк сөхәт эденде, салдарлап гөйләди. Эгер Нөкөр милһстге билен Жа-35.хансолтан эже пикир алышса, Сәхетһыяз молла шүбхе астында галар-36.ды. Себәби молладан бейлеклериң әхлисн района херсн өз ёлбашчы-37.сының янына чагырылыпдыр. Хатла Аннам магазинниң хем. «Гайдып 38.магизиниң агзында адамлары эрбет ниет билен үйшүрмә» дийип, ел-39.башчылары ит алан санажа дөндерилдирилер. Токайча-да токайың би-40.лен бол дйлени дүшүңкүли. «Ай, молланы чагырар ялы, районда он 41.ёлбашчысы бармы!» дийшип, Нөкөр милһстге билен Жахансолтан эже 42.ол пикири-де гүмүртк билди.

43 Нөкөр милһстге йүрегини бирә батлап, Сәхетһыяз молланың иши-44.гени аяды. Молла онуң саламаны гөзүлти-гөвүнсиз аяды. Ол гаты бир 45.йүз берилмәйениңи анса-да, молла юваш-ювашлаң сөзлери ал-46.малы болды. Бирки кәсе ажы чайдан соң, юваш-ювашлаң сөзлери ал-47.ды, гүррүң айланп-доланып, Жахансолтан эжәниң башындан инди 48.Сәхетһыяз молла: «Шу үйшмеленде эят-эбтатың герегем ёкдур велин...» 49.онда? дийип, Нөкөр милһстге икәриңдендәддигини сыздырды. «Ай 50.ёк!» дийип, ол молланың гелмәкәң стуранындан пейдаланып, Жахан-51.солтан эжели гели бир аялачкы этди: «Она Селһмбердидева «Бу эдиң 52.йөрән ишиниз нәме?» дийип, гаты кәйһәпдир. «Сенден бейле зада гара 53.шамокдым, хей, хөкүмәткен аман-хә гөрән ериң бармы?» хем дийип 54.дир. Жахансолтан эже она: «Адамлара яман-хә гөрсәң ниетимиз асла 55.ёкды, башарсак дине ягышылык этжәк боляс» дийип, көне большевик 56.ләрче өзүне сак, сырына бек болупдыр...»

1 рухулар. Адамлар дурин-дурин руху болгандыгы үчүн хер хили же-
2 наглар күзө чыкыр. Руху эжиз адам ин ховлы жанагычдыр. Шонун
3 үчүн илки биген руху тейдүккери аттарын тапмак, оларын анын бай-
4 лашырмак терек...

5 Некер милгесе майор сөхөл башын галдырды, эхли дүзүңини

6 бири-бири биген багланшылып, дүшүндүрүш берди:

7 — Елдаш майор, бу канууларын эхлис терек. Руху эжизер, хас

8 догрусун, аны тейдүккөр нолдун бойнуна дүшөн тогкы. Олар эне сүй-

9 дүндөн башлап, намыс ченги каст эйертер. Олар ин агыр жежа бер-

10 омеги... — Ол сөгинди: — Дине бир кылда, дүздөш иштерини гечи-

11 ренди билгем аклына айтканмаса... Билгенимиз сиз, ине, бизин оба-

12 мызда ики пытамберин руху биген ашан йөрөнөм, партиянын руху би-

13 лен ашан йөрөнөм бар. Онсон ол ерде хич хапан азыбырлык болмаз.

14 Олар азыбыр алы болса-да, азыбыр дэйдир. Онсон гоншокара-да,

15 мертеба-де совуклык арашашар...

16 — Мен-э дүшүңан дэйдирин — дийип, майор гезлерини петредин,

17 Некер милгесе бакды.

18 — Сиз хазир бөлөк-бүчөк окалдыыз, эгбетде, дүшүңмерсиниз!

19 — Ханы, сен шу деплерин үстү биген наме дийжек болганыыз айт-

20 — Шу ерде дийжик болгунан зат кен. Бизин канууныыз адам дур-

21 мушындыкы көп айратыныкларыз гез өнүңде тутмандыр. Онда ин улаң

22 шол заттар барада кыздым. Эгер мекелеше мугалым окууча хич зат

23 өврөдип билгемсе, шондан улаң жанагт болармы? Болмаз! Адамдарын

24 ата-бабасын, гезишини унутмат, ожагынын ташлап гитмесе жанагт

25 дэлим! Шондан агыр жанагт хич ерде өкүр. Коммунистер өз партия-

26 сына диндарларын хулаң ынаншын алы ынанш билгирми? Шол ына-

27 мы эк болса, ол жанагычдыр. Бизин обамызын адамдары хазир наме

28 ынагжарын билгемок, ким оны гударата чекер, ким оны баша ына-

29 ынагжарын билгемок, ким оны гударата чекер, ким оны баша ына-

30 тутуш обаңы дери пайдашан алы этмек жанагт дэлим? Эма канууда

31 сына дөмөк, үстүне сүлүкүлери дөмөк жанагт дэлим? Мен хаксыз

32 боларын бирине-де жежа бермели дийип гөрсөзүлмөдир. Мен хаксыз

33 бирини айдап чакыйын. Ожага каст элдерини ватан дөңгү хөкмүңде

34 дайындамалы. Бизин Сөхетныыз атамныыз бир дүрс гези бар. ол азың-

35 чылык кепениберсе, ине басым хартежжалар догрус ташлаң чагалары

36 Онуң хартежжалар дийини азгын айдларын догрус ташлаң чагалары

37 болмалы. Шол чагалар өлмөн адам чыкса, оларда не дүйп болар, не

38 эне-ата, не-де рехим-шепатат... Эма бизин, азгынларда гин өл берип,

39 оларын кейип дэлим? Сөхетныыз аганын-ха ташлаң чагалар хартеч-

40 омыз жанагт дэлим? Сөхетныыз аганын-ха ташлаң чагалар хартеч-

41 жаллар диймеси, бизин болса, оларын энегерине хартежжалар дийип

42 билгемизимиз жанагт дэлим? Бизин говулан говы, сылайыдан сылайы

43 болжак болуп, бар зады бутам-бужар эдйенимиз аламыз, өз көңүңни

44 молдаң «хулаң» дийип, «пытамбер» дийип апышып айтмасы, өз көңүңни

45 алдап йөрмөт жанагт дэлим?

46 — Сен молданыыз ене басмалы дийжек болганыыз? — дийип, майор

47 Некерин гүрүңине артык чыдап бйтмэн, сөзүңи бөлдү.

48 — Басмалы дийжек болмок. Она өз канууныыз, ишимиз ынан-

49 дырып билгемизимиз жанагт...

50 — Эд, негдин-ей, иним, наме ынанса, өз иши.

51 — Ана, биз шейип адамдары хич зады ынандырып билмелик. Би-

52 дүзүңичилигин гөзбөш хем шо ерте, адамдарын рухуңда... Наме дийсе-

53 не... Сен шунуңы өз ынында той, терек болса, хабар элерис. Кануна

54 гошмалы-айырмагы заттар хакде өзүмиз ойганп гөрсөт...

55 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

56 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

57 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

58 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

59 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

60 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

61 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

62 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

63 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

64 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

65 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

66 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

67 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

68 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

69 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

70 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

71 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

72 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

73 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

74 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

75 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

76 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

77 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

78 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

79 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

80 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

81 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

82 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

83 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

84 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

85 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

86 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

87 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

88 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

89 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

90 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

91 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

92 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

93 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

94 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

95 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

96 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

97 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

98 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

99 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

100 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

1 эңде барлап гөрейин. Мен Сөхетныыз молда алы Нухун тупанынын
2 болжатына ынанмок йөне мен диним эдймесе, рухун тупанынын
3 болжатына ынаным! Илки биген барагада, багынын ише алаң гы-
4 нын гүмүни чекжеск... Сиз мана «Кытаптар башын» дэми биген йө-
5 ре-маге ыттыр берин! Нетжесинин говы боландыгынын гезүңиз биген те-
6 ренин, сен тектилерини ёкарык иберсиниз...

7 — Болмаз, о диним дүйбүңдөм ёкарык иберсиниз... дийип, майор столуны

8 комруканын-да дүймөдү. Ене өзүни дүрсөп, сылайычылык эдди. —

9 Некер, сен бир зады дүшүн, бизин боржумыз адамдары жанагта чек-

10 дөмөк дэл, тербөлетмек. Багыч хак иш эдир. Ол ёлдан чыкканы ээхжет

11 билген тербөлетмек, иш өвертсе, адам этсе, она этсен зат эк...

12 — Ах, ол адамдары сандан чыкарар!

13 — Бигерек ере довла дүйсөн. Кануудан чыккатын өзүне агыр дүш-

14 жетин билгемокмы? Совет милициясынын адычдан херекет эдйенини

15 дүшүңмат!

16 — Ай, Сөхетныыз молда алы гөни ёкарка дахылды бол дийсеңе,

17 она оны этсен эйле болар, муны этсен бейле болар дийип, буйрук бер-

18 йанем эк...

19 — Ханы, акылдыжа бол! — дийип, майор хырсызланды. — Гөр-

20 йоңан велдин, эхли дийипиңдер догрус чыкып барыр. Сени шу ере чагыра-

21 нымыз сеэбэбин билдирми?

22 — Еки — дийип, Некер перт жолап гайтарды.

23 — Ин улаң жанагыт нежелитини менем айдайыммы? Наме, мата-

24 нын азымыз уйшул, өзбашлак дөвтөт турматын гүрүңүңини этмек ин

25 ховлың жанагт дэлим? Онуң кануны эсасын янык деплерин дүзйени

26 аламыз? Дини хем партияны бирешдирмеге мейил эдйени аламыз?

27 — Некер милгесе бүтүн гөвреси биген гитреди.

28 — Ким айта оны? Ялаң, бары ялаң! Некер дашары юрдуң эни-

29 данды атында-да өз дөвлетине дөңүлүк эден дэйдир...

30 — Бу хабары илки гезип сенин айтмазгылың говы дэл. Сана говы

31 иштер дийип, ынанш йөрдүм. Ойланар, аклына айландар, обаңызда

32 дахылжак кеселхана ершерсөн дийип, ынанш йөрдүм. Гөрдөн велдин,

33 атам чыккажак болар...

34 — Илки биген-э шо кеселхана атсамызам ише гечмен. — Некер

35 милгесе хенгезем өзүңи эле алып биглэн гитрейди. — Онсоном... си-

36 зе айтмадыммы тектилерини нэхилилитини... Гайта, олар жанагыт

37 өзүңи саклажак заттар...

38 — Мен сизе хазир жанагт элисиниз дөмок. Уш салышын адамдар

39 рын бири өң түрмөсө атан, шондан агарык бол диййөн. Сизин бошу-

40 дахылда улаң жанагта ыктын этмек мейли дүюлор диййөн. Онсоном ене

41 пайдалан, акылыжа бол, гайдып шу меселен гырасында гөруңме!

42 дүшүңүңм!

43 Некер милгесини майордан гаты нагиде боландыгы мөсө-мэлим йу-

44 атыне чыкты. эма гүрүң гутарыды, ол бинагч, совук-сала хоплашып

45 тайтмалы болды.

46 Абрай динени сөхөл ерде гечар...

47 Маргазинин агзындакы үйшөмөлдөн милициянын хабарлар болан-

48 ыры хакдыкы мыш-мышлар обаңы довла салды. Хөкмөтөр Некер ми-

49 нгизе мүнкүр болуп, бу иши дине шондан гөрдү. Аннам маргазинин:

50 айтмалымы мен, эзи милгесе болса, гортак болар дийип, ене өз ге-

51 нин дүрсө сайды. «Ах, болар-болар, ене маргазиниме болар. Шоны ап-

52 дарыңыз сиз» дийип, ол Сөхетныыз аганын, Жахасолган эженин

53 ына-да жанагычды гөлдөди.

54 Сөхетныыз ата ичинен урпан алы болуп, ахмырлы гездэ О. Не-

55 керин гүрүңине артык чыдап бйтмэн, сөзүңи бөлдү.

56 — Басмалы дийжек болмок. Она өз канууныыз, ишимиз ынан-

57 дырып билгемизимиз жанагт...

58 — Эд, негдин-ей, иним, наме ынанса, өз иши.

59 — Ана, биз шейип адамдары хич зады ынандырып билмелик. Би-

60 дүзүңичилигин гөзбөш хем шо ерте, адамдарын рухуңда... Наме дийсе-

61 не... Сен шунуңы өз ынында той, терек болса, хабар элерис. Кануна

62 гошмалы-айырмагы заттар хакде өзүмиз ойганп гөрсөт...

63 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

64 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

65 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

66 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

67 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

68 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

69 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

70 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

71 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

72 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

73 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

74 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

75 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

76 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

77 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

78 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

79 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

80 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

81 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

82 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

83 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

84 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

85 — Елдаш майор, сиз мана дүшүңмедизиз. Шу деплерин гүйжүңе

86 —

- 1 — Жахансолтан даңза айдарып, гайт ызына!
- 2 Нөкер милгисте Меканы ызына гайтарар аял сөз тапмады, билерек жанын аял ғытырып тапты. Гайт ызын толғуна адажа чайқанып, таптырып аял баран күне тарап йүзгелді. Мекан тебидің шейге овадан кешини шу чака ченли онун тойнулда яшап, сыламанна өкүйн аял, тараңқы гайтышып гиленсоңа, гайты өз ытырына тойберди.
- 3 Нөкер милгисте не Меканы, не Айнам матазинини оба печан етди.
- 4 Архип балчының өйүнде аясы гайтышып сакталыпты хақла-да хич ерде келам аяыз гелмеде. Өз обасын йитгелерини айрыны аяшыр-ды, олары мастара этмеден сакланды. «Олар дине еникелгелік эд-йер, актына айланармак терек» дийип, ол бир алач тапана, сыр сак-лап гезді. Садап еңсе: «Эрин шейге-шейге иш эйлер» дийип айдысан.
- 5 түрүнүн ула азып, ахыраманым голмагы ахмат. Хер зат этмеді, өзүн чресини тапмады. Жахансолтан эженин анында-ха бу хақла яшы-дан-ямандан дил ярып болмаз. Сахетныз молла эшідәйсе, йитгелер-ден гевни гечип, аныны ере бермеги мүмкин. Товусы, олары акылна айландырыңан дыммады, хагыс нагтан даша дерсе, Маржинанын шыкмутурини товламалы, гезуини оаңы алмады...
- 6 Нөкер милгисте соңқы пикирини гевнежай билди, ол Маржинанын анына гатнап, она азынчылыгын адама абрай гетирмейндирі, адам-дары сандан чыгарыңды хақла узыңдан-узын такал оқалды.
- 7 Вий, бу огланым дийип дуран задым!
- 8 Онсоңам мен би оглан деді, милгичиниң векили...
- 9 Менем токайчының көмекчиси! — дийип, Маржина хем чында-кай кешбе гирди.
- 10 Токайчы болсаң, токайың билген бол, йитгелеримиз аздырып йармел!
- 11 Геллейн гелини бил, оба милгичисы! Төхметин үчин өз түр-дизнаде өзүни чүфрелерин!
- 12 Наме, Меканын гезуин-баштың айдлап, гайыга басыңыз ыланым?
- 13 Каште гезуим билген термедик болсам...
- 14 Төресен гезуиниң-де! Ол мени дерянын андырына гечирди. О тай-да балчы тоқаз середип йөр, шона азык ақитдик...
- 15 Нөкер милгисте Маржина геп дүшүндирип, гада алып билмежестине гез етирди. Айнам билген Мекан хем гелини ясылап, онун ичини як-38 арды. Ол не алач эдерини билмөн, ичини хүмгелдип, кен гезді...

X

- 39 Нөкер милгистиниң өзи милгичи гилейин дийип йерди велін, она гелип-гитмелі дийип, хатжаз хабар гетирди. Ол шөхере бегенжинден чүл барды, милгичи онун учун адам-лара сахаватлы хем эдеп-эхрамлы ыкоал эчигейн мукалдесикли. «Ай, сенем милгичи дийип, шол сүрүп-отырысы, гөйбас-олаң нэхилдигини» дийип, онун аг-гелинден алаң-адыр тапылса-да, оны пикиринден дәлбержек гүманың болмаз, кес-кел-дизм өзүниңкин дотры этжек болар... «Шолан нөкери болуп, чресини ыленсон, сенки дүшүклә-ле» дийип, гайрышына гайдаланар теги тутар-дым эдерлер. Он көпленч Айнам матазини, горжалан хагыс гүмне-гоймасаң, сетаңда-сейранда Сахетныз молла хем аялар гөйберер. Нө-кер милгисте жанына деген аял жабуринер: «А-хов, сизң бар гара-30 талгыңыз черек тазанмак... Мен инди чөремини шо тайдан немок ахы-31 ры. Ишини элимден алаңлары үчүмне гаты төрөмок, олар кануна гөра-32 шейдәйлер. Өзем хак эйлерер. Мен оған арасында-да падак юмурт-33 гаган көпүгүни билген, йене ел дүзүв... Мен, «Китаптар башымыз» 34 ала алаң!»
- 35 Динсе-дийесе-де, ишинден айрылалыгы үчин Нөкер милгистиниң

- 1 йүрегинде берч галды, ол баш өйи үчинем тертип-дүзүгүнн герекили-ни отурса-турса дилинен дүшүрмеді. Динен ер алманы үчин милгичи сөүп-зейренбөм йөрмеді. Гайта, ол «Китаптар башысыңыз» азып ту-тарсоң, оны ичери ишлер бөлүмниниң начальнигиниң өңүндө патла-дып гойжадаланды, оны оқап төрөксотар велін, хөкман еңки ишини гайтарып берерсе... Ол баша-да бир хақыката гез етирди: дүзүгүн-малар азысыңы өмүрү ахырына ченли азып гутармак мүмкин деді, йене ол жасап сайан бир бөлүмине(бөдүн-күлди ат гойды: «Адам ру-хы хем жасап жопаңкерчилиги». Онда кануна өк, йене ода хөкман 30 йорилдәймең дүзүгүнмалар анык бөлөккере бөлүңип, мүн бир дү-шүндирип билген азылтыды.
- 31 Нөкер милгисте района наме үчин чатырылалыгы хақла дүйлги пи-кирм этмеді, ол дине «Китаптар башысыңыз» дүниесинде гайты, оны майора оқап бермегин арузында болды. Нөкери район ичери ишлер бөлүмине угулдан-киче хөмеси дин аял танаарды, онун садалыты, хер бир сөзүңн йүрегү билген айдип жангылыгы гөраз, наме гелде-32 се-де, ол дине адамларын гевнүнн гөтөрмек үчин дүниә инен алы, ола-ра хош акарды. Ол наме чыныгы эдип гелгесе-де, төверестиндиклер оны оюн аял дингел, ала-ка боларды. Майор Калыров хем онун билен 33 өкете кабинетинде йөрте отуруп, узақлан-якыңдан сөз ачып, чай башы-дын түрүнүнн эдерди. Майор онун билген дершмеңи хагаларды.
- 34 Нөкер галыңдан бойнуна узадала, Калыровын йүзүнн түтүк гөр-ди. Майор шонда-да алахудине гөра, өр түрүп, оны гарышалаң:
- 35 «О-хов, милгичиңиң вепады эстере, гел, гел!» — дийип, она ер төркезди. Ол Нөкер милгистиниң йүзүндөн хош хабарын шүтасыны аң-ды. — Келиң көк, башың дик гөрдүм...
- 36 Хут шейдеңер, ёлдаш майор!
- 37 Обода наме тазелик бар?
- 38 Тазелик өзүмде бар — дийип, Нөкер янторбасына элини сохды.
- 39 Канунымызга тазе дүзүгүңер азым.
- 40 «О-хо!» — дийип, майор Калыров дедерди Нөкериң гарышың-данаң бетер ишлемеллик билген элине алды.
- 41 Ёлдаш майор, хазир көбөр ерлерини оқап гөрейин. Галаныңы ватыңыз болганда оқарсыңыз. Менем жайным бөрдә гөрейин дийдим, пикириңиз билейин дийдим...
- 42 Шейтеми!
- 43 Майор дедердиң ич йүзүне сүннәләп азылган овадан харилер йүз-утра оқалды.
- 44 «Бә, «Адам рухы хем женат жопаңкерчилиги» дийиңиз? Дүг-ден тутан-ов! Мунун худайлаң хем пыгамберген женат колекси дәл-аңдрә!
- 45 Ай, ёк-ла, ёлдаш майор! «Адам рухун...» дийип азылты ахыры. Майор дедердиң сахыпаларың аттарышдырып отурышыңа, улы карлар билген чымыл азылган сөздери дашыңдан оқалды.
- 46 «Рух кануны...», «Мертбе кануны...», Бә, бә... «Ожак кануны...», «Намыс кануны...», Есер заттар тапан-ов! — дийип, ол гезуиниң татагы ат гөзәйәне меңешти. Онун болшы дедерден нэхилдир, бир гизгин 47 «Дин-ымат кануны...», «Гоншокара кануны...», «Азгылык ка-нуны...», Бәх, иш-элиниңиң, ахисини өзүң азылмы?
- 48 «Хав, ёлдаш майор, өзүм азым. Ватыңыз болса, хазир оқап йөйин. Хөкмес анык пикирлер билген дегилдидирдидир — дийип, 49 кер милгисте тапырып етирден аял гозаңжырды.
- 50 Майорын дедерди дүмүгүнн оқашыңдан чен тутсаң, од узақ гүмүнн 51 на барыштамала тайыр жыды. Ол мань алып билмелик ернин да-52 ндан оқалды:
- 53 «Женатың өйжү, онун кереп багдан горханасы адамларын

1 — Шу өз динини тутуп отырсын. Яшаса мен өйүмдө яшар, саха
2 нәме аграмы бар?
3 — Мана дүшпө шоң аграмы! Инди биз бир якасы гайышыдан пес
4 болдук-ла!
5 — Эй, бир гере дүшүмөз экениң-эй! Шейле дүшүсөң-э, шейле
6 дүшүң, бейле дүшүсөңөм, бейле дүшүң! Шо гыз-а өйлөн чыкаралмаз...
7 — Гөгерис! — дийип, Нөкөр милистге гахырандан чышип, ярылара
8 гелип гайды.
9 Архип балчынын хем дүшөн халы онукыдан өверлик дедди. Ол
10 Нөкөр милистгенин милиция айдарынан биржитөм чекиненокды, барып
11 Сәхетныяз молла чакайса, бер шондан хабарың! Соңра оны өмрылла
12 ынандырмак гуманың болмаз, ол шу гүнүң өзүңдө онуңка гитмеги йү-
13 регине дүрди.
14 Маржина балчынын йүзүнүн тутуктыгыны гөрүп, өңкүдөнөм бетер
15 юмшады, хас асылдысыралы, она оюндан-чындан еке сөз диймеди. Гай-
16 та, бу ишлерің барына өзи гүнөкөр алы хала гечип, йүзүңи саллап,
17 ич-дашың хысырдысы билен болды.
18 Балчы моллананка шайланайын дийип дүрка, онуң ховлусына нә-
19 таныш машыңлы бири гелди. Машындан бөкүп дүшөн йигит атасының
20 мүлкүнө гелен ялы:
21 — Яшулы, кейплер нәхили? Нәме бизиң жерейжигимизи капасала
22 саклап йөрсүн. Биз велин оны ер йыкып гөзлөйс — дийип, Маржина
23 үмеди. — Мун машына, товшанжык. Саңа гара иш гелшенок...
24 — Эк бол, гайдып гелме шу ере...
25 — Бе-хә, дилиңже болуп гидидир-эй, кесерин ожагазыңы.
26 — Кесегем болуп гөр...
27 Балчы гүрүңгө гошулды.
28 — Ягыш йигит, саңа нәме герек?
29 — Ай, яшулы, сенде-де ынсап эк экен. Болды-да, эслиже саклап
30 биллиң, өмүрлик зат бармы? — дийип, ол ылгап барып, Маржинаның
31 элинен гудды, оны суденекледип, машына тарап чекди.
32 — Гойбер гызы, еңсәне япарың — дийип, балчы она хайбат атып
33 гөрдү.
34 — Яшулы, хетдини тана...
35 — Балчы бар гахыраны нәтаныш йигитден чыкарды:
36 — Ме, саңа хетдин!
37 Еңсеси гызып гиден йигит Маржинаны гойберип, балчынын үстүнө
38 топулды. Олар эсли салым ерде басалашдылар, тогаланып-тогаланып
39 хем сувлы яба агарылыдылар. Архип балчыла ысгын-мылар галмады,
40 ол саргылы аягыны зордан ере дйрөп, келесини сува басдырмажак
41 болуп дызаярды. Маржина гыкыкылап өе гирди, балчынын тошасын
42 алып чыкды.
43 — Эк бол дийән шу ерден, атарың!
44 Йигит гөзүнө ынанмады, дүйн-өннүн хем мәхрини берип, гужагын-
45 да мейирәп, сүйжи ука гидийән гыз өзүнө түпөң ченәп дур. Ол саңыл-
46 дап япдан чыкты.
47 — Самсык! — дийип, гыз она азгырылды. — Балчыны чыкар яп-
48 дан...
49 Ол халыс ысгын-межалы гачан балчыны сүйрәп, япдан чыкарды.
50 — Гүм бол шу ерден инди!
51 — Боля-да, боля-да... — дийип, гөзи горкан йигит машынына нә-
52 дил мүненини билмеди.
53 Машын гарасыны сайландан соң, Маржина Архип балчынын ятав
54 ерине барды. Ол ярасыны чыламан, индилдемежек болуп
55 харчыны дилшлейрди. Гыз десине яраның дийиңсыны чөзди, телим
56 ватт бәри гүн гөрмән, ак эсгә дөнөн аякла жан бара мәнзәнокды, лаба-
57 нынын гапдалы болса суварып, оюлып ятырды. Балчы ярасына хем

1 ше өзн мөлхөм эйлерди, кеселхана барса, врачлар: «Кесмели болар,
2 сүйжүлик кесел бир ярып чыкансоң, гаты ховлды» дийип, онуң дашы-
3 на гечерди. Ол кеселханадан аягыны кесирмән, өлүмүн өйүңдө сыпый
4 гайдарды, соңра герек-ярак дерманыны тапып, өлүңдө шолар билен
5 мыдар элдерди.
6 Маржина она нәме эм этжерини билмеди, ол балча сөйгөт болуп,
7 оны отагына гетирди, ол эйәм эссинден гидилди. Нирә гитмели, киме
8 йүз тутмаз? Маржина оба гитмеги йүрегине дүвүп, ховла чыкды,
9 шол вагтан янык кован машыңлысынын доланып гелйәнини гөрүп, йүзи
10 ягытып гитди. Ене вагтлайын машыңлар, вагтлайын йигитлер кын гү-
11 нүңдө она көмеге етишди. Гыз демн-демнине етмән, онуң өңүңдөн чыкып
12 ылгады.
13 — Жан доган, көмөк эг!
14 — Хә, нәме болды, өлдүми? — дийип, йүзүңдә ган-пет галмадык
15 йигит бойнұны узатды.
16 — Өлмөсө-де өлжөк, кеселхана акидиш, гайрат эг!
17 — Ким она уруш дийди, ченини билсе ягыш.
18 — Хөтжетлик етмәсәң, акидишәй...
19 — Соң янык алы оюн етмәзиң? — дийип, йигит янысы гүлди.
20 — Нәме дийсән эдейин, өдөр ол. Өләнсоң сенден гөрерлер...
21 Маржинаның соңкы сөзи йигидин тонжуна гор гуйды, онуң гепи
22 йөвсөл чыкды.
23 — Бары сенден, кесир хожайын тапыпсың, урушмалы дәл-дә. Бол
24 тизрәк...
25 Олар өзүни билмән ятан балчыны шәхәр кеселханасына алып гит-
26 дилер.
27 Маржина шол гүнүн өзүңдә ене көнә эндигиниң ыкбалыңда мөсә-
28 мәлим ел ясан акабасына гошулды, онуң дүңдә эркиниң ене бөведи
29 бөвсүлди. Ол айдым-саза мелүт болуп, гышыны гайгы етмәйән тенеңир-
30 ялы, эхерин араларын арасыңда ене кейп элип учды. Йене ол балчы-
31 нын халыңдан хабар алмагы-да унуланокды, гүңдә-гүнаша онуң янына
32 барып, обадан гатнамагын кыңлыгыңдан зейренен боларды. Эмма ол
33 балчыны кеселхана гетирен йигит билен тиркешип гидели бәри, шәхәр-
34 ден гарасыны сайламалды. Балчы ондан оба-гараң ятдайыны сораярды,
35 өзүниң кеселхана дүшенини обадашларына айтмагы, баларыларына
36 эсәван болмагы табырарды.
37 Маржина дикә дөрт-бәш гүңдөн соң, гам-гуссаны билмәйән тене-
38 жаржиге дөнүп, яныз галан ховла доланып гелди. Балчынын күлбеси
39 шол гүңдөн башлап, үмүсүмдик хем туқатлык эжиринден дынды, өл
40 дүрли-дүмөн вагтлайын машыңларын дуралгасына, шагалак-шовхунын
41 сайп-сапалы мөстенине өвүрүлди.
42 * * *
43 Аннам магазинниң «Инди-хә балчынын гызы гелиберендир» дийип,
44 филипн гызыны гөрмәге, хал-ахвал сорашмага гитди. Ол Тәня билен
45 шыдашарды. оглан-огланжыкка көнә гүзәрде биле сува гүшәрди.
46 Гөзөк Аннам оюн эдиң, Тәнянын энламындан чүмүкүлөп гачанын-
47 кол тас оны сува гарк эдилди. Бу гайталанмажак ахвалатларын әх-
48 си чагалыкда галды. Аннам сетаңда-сейраңда шәхәре йүк алмага
49 сенде, Тәня дүшаймаса, оны көп вагт бәри гөрөнөкды.
50 Тәня гелен болса, ол хөкман какасының янында эсли гүн болуп ги-
51 Аннам Тәнядан әз магазинниңдәки көйнәгиниң гелишәнини-гелиш-
52 әнини сорар. Бахана гытмы, шөйлә барсаңам, балчынын гапысы
53 шә ачык.
54 Аннам сува дүшүлән көнә гүзәре етди, ондан аңырсы хем балчы-

14 Деле совуржакмы, гелди-гечер болжакмы, сен адам ахбетин... Көшөш, көшөш... Чыкалга гөзлө, эхли тарапы ятык болан пурөт хич өмүрдө болан дөлдир...

15 14 Нәме этмели?... «Пәх-ей, дүшүп йөрөн гүнүнн...» Архип балчы өз-өзүнүн үстүндөн гүлжөк болды, ол өз-өзүнүн үстүндөн гүлүп билмеди. Она өйүндө рухуны төзөлөп, йүрегини галкындыран, дине хайыр ише хем сахаватлы көңлө урукдудыран рух, мегерем, Иса пыгамберин руху көмөгө етишди...

16 15 Эй, ынсан отлы, сен өз пыгамберине нәме үчин уйяныны хем адың-чарык чыгарып йөрсүң өйдөн. Сен өз пыгамберин не ишлер гайрып, бар-ча адамы гүнөснндөн салмакка үчин дагла-дүздө, чөл-бөөвандо сер-сепил болуп, обатарда-шөхрөлөк оларан далына етишип йөренини хем үнүндүпсн... Бийленим сен, шол гүн мени желлат Пилат хача чүйлөдө-17 ндө, сонра жесдими гаравуладып сакланында, «гугардыгыр» дийшип үстүмдөн гүйдөрдилер. Эмма араса рухуң өкүндө дуржак гүлч болмаз. Шонда табдымың аяны алып отуранлар зенанларды, сонра гайыл болуп, ене барлыга назар саланымда, мени илки төрөлө-18 рөм шоларды. Зенанлара эрбет гөз билен серетсөң, олар эрбетдик элер, олар нурана гөз билен серетмек гөрөк, нурана гөз билен... Сен зенан охалкына бейлө донйүрөк болма! Сөйгүснни бүтүн өмүрдө бир адама 19 багыш элбөңлөр пыгамберлерир я хулайдыр... Гөзүни ач, сенң гөзүң гугарырапдыр, сен дине нурана гөзлөрин билен өйүңө сер сал, белки, 20 сен онуң эхли халысалыгындан дынарың. Ол өзүңө екеме бир зат 21 демейсннн өз дили билен айтды ахыры.

22 20 Она адам руху, адам мэхри етенок. Эгер сен оны адам эдип бил-мөсөң, совук ыкбалыдан чыгарып, рухуна гайтарып гетирмөсөң, онда 23 бу өйдө мениң рухуым, мениң гугратгы китабымың яшадгы дөлдир. 24 Сен шока дүшүн, ол саңа чөңли яшанында эжең пәк болупды, дине шо-25 нун үчин пәк болупды, мениң худаы демимн ылысыны билен, рухум-26 дан рух алаң, рухум дүшөн өө гирен ислендик хапа адам, ислендик 27 гүңөди адам өз гүнөснндөн, дердинден салланар. Сен оңа эжең гөзлөри 28 билен серет! Сен оңа мениң гөзлөрим билен серет...

29 33 Архип балчынын гугратына хер хили оваз эшилдди, ол овазлар ич-20 ре өз-өзүңө-де сала салып гөрдл. ...Сен ил-гүнүң өкүндө мастара бола-21 рындан гөркяң, балчы! Шейлем! Сенң гөзүң алында бир адам ве-22 жералыгын чүр башына чыкып, харай ислеп ятырка, онуң чөкйөн эжи-23 ри йүрегине тагма басанчкмыр! Сен өз мастарачылыгыңа перделенме, 24 өзгелерин мастарачылыгындан гөрк... Сен Сәхетныяз молладан элхе-25 дер эдбәнсн, он-да Иса пыгамберин гугратынын нәмедиğini орта 26 атсаң, дүшүнмән дурмаз. Оңуң анында яш башындан алдава дүшөндө 27 таме... Бир гезек Иса пыгамберин элы бир обаның үстүндөн дүшөндө 28 дан саны аламын ыгытгы янына гелилдир. Олар: «Рехим эт, Иса халыпа!» 29 дийип ялбарымышлар. Оларын онусы хем пә ачандлар экен. Пыгам-30 бер гуграта ынанмагы маслахат берилдир. Он адамың бири йүрегн би-31 сен арасалыга уоп, дердинден салланылдыр. Пыгамбер она: «Сени 32 тамың халас эти!» дийип, өз элы билен гилберилдир. Шу начары-да 33 рухуң сиңен өй билен сапажагама ынан! Эгер гугратың делалаты 34 этип, ишмн онуна болса, илки билен Сәхетныяз молла «хак эдипснң» 35 дийп, алкыш айдар...

36 35 Гыз харам кейпәндөн салланып, пәк адам боланда, мөн оны иле 37 өкзөйснн. Өмүрүмн ягышы ише улашдырдым, хайыр иш билемн өтү-38 син. Гой, ол мениң анымда болсун, гой, ол мениң көмөкчим болсун. 39 кайдара гитсин, айлансын, шу ерлерин салгытындан, өйүң рухундан 40 аасын. Ол эхли зады адындан чыкарар. Дине шондан соң маңа 41 дашларам: «Балчы, сен ин эрбет адамлары хем перишде эдип бил-42 экениң» диерлер, мени алкарлар... 43 Ол сүйжн арзув-хыял билен ука гитди.

1 — О гүнлери нәме үчин маңз ятлады! — Гыз улуудан дем алды.

2 — Бу совук ыкбалым мени ажалыма дүчар этмелиди, ондан ажалам 3 бизар бор-а чемеги. Мөн онсон нәдип шейте ише баш тошмайын, мени 4 дүнйә берен адамлар шейле вежералыгын ичине ташлап гилдипдир ахы-5 ры. Меним сөйгим барды, менем жораларым билен тиркешип, дүнйә 6 буйсанылдым. Гушларын учушына, дүңгеларын гечинише эл чарып-7 адым, менем чага ялы ыгтадым, ойноптым, бөкүндим, гүлүндим... Эм-8 ма барысыны-бүтүн өмүрүни хич затча гөрмән сатып алаң экенлер. Йн-9 ди мөн өк, мениң кимлигим белли дөд, мөн нәбелди дүнйәдә яшап йө-10 рөн бир нәбелди адам... Йене мөн хич хачан адамларын башына мусал-11 лат болуп иммедим, олар дине тенимң шыпасыны эчилип гелдим. 12 Эмма мениң өңдөн анырсы өк өмүрүме дава салдылар, сен адамларын 13 нәхили эжилдигини, нәхили гугаралыгыны билбәнми! Олар хиле би-14 лен, ал билен мени башга эла итердилер, сонра дашымда хешелле как-15 ыдылар, хамала, бу халысалыгын хеммөсине дине мөн гүнөкөр ялы, ма-16 на эрбет гөз билен бакдылар. Олар менден этияч етдилер, сенем шонун 17 үчин менден дашрак дураныңы кем гөрбәз дөйсн...

18 Балчы эсли салым сесини чыкарман отурды, сонра гызың йүзүңө 19 серетмән, ондан соралды:

20 — Хәзирем магазинде ишлейснми?

21 — Эк, мөн оны дүнйәм гугтаран гүни ташладым. Рысгмы өз гүлү-22 миң ысындан аттардым, гурап гугтаряңам, шо сөвда баш гошарын 23 дийдим. Башга менде алач галмады, азам болуп яшарлык галмады. 24 Шу ере-де кейп чөкмөгө гелдим, ишини битиренсон, сен киме гөрөк?! 25 Дийсезими дийип, өлүмүң өйүңдө сеннәкә өзүми атым. Сенң эхери-26 ми соран додакарларындан өмүрдө алып гөрмөдик мэхримн сыздым. Ол 27 мени пагыш-пара этиди. Дине шола мени зир-зибилерден саклап билер. 28 Шол йитргенжи шөхере велин доланып барасым геленөк. Инди өйүңден 29 ковансам өзүң бил, гызым дийсесем, эят элинип алсанам...

30 30 Архип балчы өз-өзүни өртөди, онуң бар гахар-газабы бетбагтлы-31 гын өкүндө пагыш-пара болуп, мислн алабахарын деми билен чүфлене-32 ндө буз ялы эрәп гитди. Ол адам дийиләйән махлуғын бетбагт боланда, ол-33 да адамларын өзүндөн етенде хич ким болуп галыныны гөрдл, онуңам 34 эдил өз өйүңдө багры-пара болуп отурышыны сынлап, небеси агырды.

35 Балчы кын гүнде галды. 36 — Ят инди, эртире бир чыкалы — дийип, ол чөресиз адам кинин 37 өз отагына йонелди...

38 38 Нәме этмели?... Өйдөн ковса-да намартлыкды, ковмаса-да. Ол, 39 мегерем, гыз өмүрүндө бир гезек чыны билен дердинендир» дийип, она 40 йүрегн билен ынады. Гөвнүңө болмаса, онуң сөзлөринде галат өкды, 41 ол ганыны саркдырып гелен гүнүңдөкн гызам дөлдл. Йүрөкдәки хақы-42 кат орта атыланда, адам бетбагт боланы биленем, ол овадан гөрүн-43 берди. Ол балчынын гөзлерине бетбагт гезатыны астында оваданга на-44 чара өйүңдир...

45 45 Эй, сен адам, эгер бир адама ягышылык эдейин дийсн, эгер сен 46 киндир бирини халысалыгын гирдабындан алып чыкайын дийсн, онда 47 сен хаял этмән гарына гал, сен илки билен дине шу гызың элиңден чөк, 48 сен она өмүрүндө гөрмөдик мэхримин эчил, шонда дине содап иш геза-49 нарысы, сен дине шонун билен ялкызарсын. Сен өз яшайн өйүңе серет 50 ахыры, сенин өйүң пыгамберлерин рухундан бина болан өй, онда пә-51 кизелигин берк бинады — эжен рухы бар ахыры. Жуда болманда, 52 шондан онун рухуна екеме чүмүжөк сеп... Етса нәме гөрөкди сенң 53 мухалдес сайып йөрөн барча затларын... Эгер бир эл урураны эла са-54 лып билмек болса, оны пәлиңден гайтарып билмек болса, онда се-55 нин ыкбалын, онда сеннн сыгылыгын инжил, пәкизе ыкбалы билен тө-56 рөңдө донуп галан энә мөхри, сеннн барлыгына гүвә гөйөн рехимлар 57 йүрегн... нәме гөрөк. Гел-гел, инди шу яшында сен оларын барыны

- 1 — Нәме болганын бир айт ахыры!
- 2 — Нәни айдан, нәмсин айдан онч. Иүзүмә серетпәге ута-нарын. Озүм өзүмдән ирдим, мен хич киме терек дәл экеним...
- 3 — ~~Хан-тоң~~ алтама! — дийип, багчы чага алы элдерди. — Хич кимим эк дийдинми? Дуйи адамш огтен гезелген чыклым дийдин...
- 4 — Ялан сөзлемесем, маңа ышайыш эк. Мен алданып дуйи гелип-дирин, эжеми хем алдалдырлар...
- 5 — Энен-атан бармы?
- 6 — Эк, хичини эк. Эжеми мен сөзәтти басдылар, кака дийдигән менде эк. Эжелн-какалы болсам, шу гүне дүшөрмидим...
- 7 — Дүшүккүлрөк гелгесен, эжеңе нәме үчин басдылар, какаң нәме үчин эк?
- 8 — Доррымы айтсам, коварсын. Ковмак үчин маңа гыммат көйнек гетирип бересин. Гыммат бахалы гейи-тежим берип, мени гужакан-гужата кән коваллар. Эма сән бейдерсин өйтәдиди. Ойүндән ала-начлап чыкаран болсан, сендән разы болардым. Барыбам өзүми дери оклардым...
- 9 — Мен-ә дүшүңдән дәлдириң.
- 10 — Дүшүңгәрем болма, хасратыма улашсан, сенем ынарын. Сениң күрегин паккити йүзүңдән бидирип дүр. Йене нәме үчин говы адамла-рам бөбәтгын гүңүне дүшүңмек келәнок? Мен инди нәме ишмемел?
- 11 — Сән аныгыңы айтмак дәл-дә! — дийип, багчы гахалды ардың-жырады.
- 12 — Айдайын, йене рехкин инсин!
- 13 — Гыз башына дүшән гүлдерин гыгыңы гырман, Архип багча гүр берип башлады.
- 14 — Эжем овалдыгыңа буйсаныллар гитди, индем демир гезенегин анырында атыр...
- 15 — Ол ювалды, чыши айырап, релиде ялы болан йүзүңдән гөзаш дүв-мәтери ызы-ызына тогаланч, янагында несатарыжы ел ясалды.
- 16 — Эжем гызка-да шөхер магазинде ишләдир, сон-сонам шонда ишледи. Безенемн-бесенемн, дүрдн-дүмөн йимәни говы төрер экен.
- 17 — Сөвдә утүрдән утүрәк бир башылыгы онч башыны-гөзүн алап тору-на салдылар. Шондан төврелди болгудыр дийдирлер, ончасыны бижәк дәл, йене ол адам мен өзүмн бигеним бари, аны-ны хем ее гелдирди.
- 18 — Эжем маңа «шу сенин какаң, гызам!» дийип, йүзлөсәм телеоклды. Мен онч, нәме үчиндир, «Кака!» дийип, йүзлөсәм телеоклды.
- 19 — Ол бир сапар шей диемдә, эжем ыныкта эк ватты дүлүгәма шарык чалыды. Мен: «Она кака дийжәк дәл, ол менин какам болса, мени ур-ле алгашмага дерек, гайта гүлүп: «Гызым, ол кака динини халамаса, она дайы дийей!» дийип, онч тарапын гүтүлдди. Ол ведн дине кей-пинин чаг ватты: «Мержежигим, Кәйежигим, Товшанжыгым!» дийип, маңа хер дүрн овалдаж соватлар бөверди. Соңабаса ее гелән «да-йыларым» көпелип башлады. Олары херси маңа бир хили ат биген йүзлөрдиди, кимси «Меремжик», кимси «Маринажык», кимси «Мер-жәжжик» дидерди. Мен нәме дийсәләр, дүш-дүш болуп гилән ялы, хич гәтәтә төрмездим. Алгашыклым, олар бигән жедилдешерим. Улаған-шочам, белги бир ат гетерип бигән гелдиди. Эжемем шолан деми бигән, ыларейән ялы, кәте «Марина», кәте «Маржан», кәте «Марым» дидерди.
- 20 — Жәжжәл-дерекел болуп, эжемин гәтәтә гелдидән эшкәтери бигән, сөйдә чыкып утүрәлдә. Олар «Сана Маржина» ады шовалан гелдидиләр, дийип, оны алып гетердирлер. Инди шондан башта адымьң бардыгыңы бигәнәм эк. Эжем мени мекеби гүшан бадьма, 55 адымьң ишәтәйи магазинише ише алды.

- 1 Эжемин гүлүңи чиртен айбыралым башлык өйүмиз йыгы-ытылдан гелди. Ол инди орта яшларидыкы ёрнас адамды, отурам-туруам, гө-зүңи меңгән айырман, тамаккыңлык бигән сердирди. Маңа гөз гыз-4тырдылар дийип, айтсам-турсам келдәме-де геленоклы.
- 2 Бир гүн эжем кимизин ишләнәр магазиниң бардылар. Гаты кән кем чыкты. Ол адам бизе хоссар болуп, көп ыгыды. Эма ишин дүзәдидиләрден геләдидини, эжеми алып галып болмажыкдыгыңы, йылы-ны ааггыттыгың мүмкинлигини айтды. Менин гыз халыма турма дүш-жәкитиме хырыңы дидиләп гыналды. Эжем пахыр өзүңдән гечип: «Маржинаны алып гад, мен баша геләдиди гелерин, сән шона хоссар-лык эт» дийип әрәди. Шондан сон онч бар аладасы мен болдум.
- 3 Дорры, ол мени алып гадды, эжеми ведн йыгалдылар...
- 4 Ол аламын галып кешә гечип, ее геләдиди бигән. Мен дуйәм бошап гәлән ялы атылардым. «Маржина, гынама! Ине, басым эжеми хем алып чыкарын. Бирки ая етмән, доланып гелер. Озүн саг-аман гал-дың, чыкарылган пуллар хич-дә! Эжем бошап гелгесини-дә өвүңдән 13 юмалды бор» дийип, ол коньык чыкарды. Ол нәче ватган бари биз 18 үчин ыгып йөресон, мен онч ынанылдым, хас бетер-дә, онч атыш-19 лыкларынның өвүңдә бериллар кимин табынды. Ол мениң етума бак-20 джан, атыма түдүрүп дин ялы ичиди, келгелер сәмансон, гужарына 21 чекки. «Аг-ама!» дийип, мениң гөзашымы дили бигән ялды. Йүретиң 22 от алып берән ялы, мен онч гысылдыжырап атылардым. Башым айла-23 нып, бу гүндә бардыгымы-эк-лүгүтүм бигеомоклым. Ол мени гетерип, 24 эжемин гүлүңи чиртен диванына гетирди, алакор ялы дегинип, та-25 быр-түбүр басды...
- 26 Батымы атыран-а атыран, ол мениң эжемдәнем нәзикитими ай-27 тып өвәйди, дили сылыс-дә, оны атылгыңа ямәндиларды. Мениң 28 үчин бу дуйи гүларды. Маңа гөз гыздырып, эжеми түрмә йөрәнем, хич 29 кимлигиңи өз дуйиңә етирәнем шол адам болды...
- 30 Мен түрүп, онч сащын пенжәгелдим. Нәлейи, алачсә бирәре мен. 31 Келтәми дивара утүр-утүрлар атыларды. Ол мени көпшәдиржәк болуп, 32 ондан бөтәр хакыкатың үстүни ачды. Бу дуйиңдә мениң эжемем эк 33 экән, какакам...
- 34 «Эжем» дийип йөрениң сени кечәдән талды, бир тижә магазиниң 35 ыпып дузқа, дашарта козжасаның ичиндән бабегин атылаң сөси ашы-36 лийдир. Оны кимдир бири ташлап гилдидир... Ол сени чагатар өйүңдә 37 бермән уагытды, сенин кимлигини-дә, кимин чагасылыгыңа-да, хайсы 38 милләтн гыздыгыңа-да бигән сакалды. Ол өңдән чага күйәп йөр-39 ди, адәмси оны чарасы болмазыңлыгы үчин ташлады. Ол сени өз гыз 40 алы сакалды...
- 41 Бу хакыкаты эшиңип, мен гаты эрбәт болдум. Эжем өзүмн биле-42 тим бари, менин ыныкта хемнше какам өлән ялы гүрүрү эйәрдиди... 43 Эжемин бардыгына шүкүр эдип йөрән халыма, олам өз эжем дәл болуп 44 чыкты. Эч-а ол нәхисә болса маңа махрини синдирдидир, мени адам 45 эңилдир. Йене ахыры бир гүн ирән яран йүзүңе чыкар экән-ә! Өз ким-46 лигини бигенә, анрың ектүгәна гөз етирәдиди кабын бошап галын, 47 экән. Мен гүтардым, мен шондан сон өзүмн хич киме терек дәлдиним, 48 аламыңа адәмси хич кимлигиңи бигип, өзүми оларга пайлап башла-49 дым. Мен онч мекжүр болдум, шейди өзүм дүй-мүт эткедим. 50 Шондан бирәзжәк төвүмә теселди тапжаклым, себеби менде йүрек 51 дин зат, рүх дин зат галманды. Бу гүн сенин өйүңе гелип, махир ди-52 ен шепаттын азда-кәндә нәмәлитини бигдим. Этер какам болан болса, 53 ол мени сәткә ялы махирин долады бигән отшарды дийип кешсиндиди... 54 Гыз эгнә-эки көйнек бигән ене гөзашыны сүпүрди, багчы болса 55 гөзүңин чәт-жәжжик бигдир-эжәк болуп, аграсык бигән ере бакыр-ды.

1 — Мен чынымы айдым, Архип! Арак башынын гүррүни дөл. Шү-
2 -хов, мен тагымат дөргөжөк, шү дүйнө болшуна ондан сон серет ди-
3 жип, паңдактарданам бизар болупагыс. Киме герек сен тагыматын
4 киме герек сен китапбашын. Дога-тууар дөлдир өйдөнөк. Шү Нөкере
5 дийдөн-лөй!
6 — Он дийдөн заттары уругунда бар, онсоңам хер ким бир заттан
7 леззет аламалы-да!
8 — Мен шейле леззетин йүзүнө түйкүрөн. Янында-да дийип билжөк
9 оны, өйкөшөш йөрсөн, говы дөл-дө. Шонкы ялы тагыматы менем
10 дөлдөрдөрүн. Нәме, гөрөн-эшиденими, ядыма дүшөн патарракыны элек-
11 ден геирисем, аннамизм болар дүрбөзөр. Болды этсек, өз тагыматым-
12 дан бирини гачырып берейин. Дийле онда:

- 13 Ал-аракы эс-салат,
- 14 Ал-коньякы шоколат,
- 15 Пиво эс-саламыл бөрөкүлла,
- 16 Непесилла-аракылла,
- 17 Омын!

18 — Нәме элини галдыранок?
19 — Нәмесиңе галдырайын он...
20 — Муна арак төвири дийдөрлөр. Ичкенн эдил еринөжик дүшөр...
21 — Аннамын бар бол-а! — дийип, балчы йылыгырды. — Нәме дийди-
22 гин болды ол?
23 — Бу ерде келлени таржашдырар ялы зат эк. Арак салат билең,
24 коньяк шоколат билең, пиво бөрөк билең говы гүдйөр дийдө. Непесини
25 дурлаяңам ене арак дийдө. Вессалам!
26 — Кимин янында окасанам, Сәхетныяз бир эшитмесин, өмрүлла
27 йүзүңи гөрмөз.

28 — Мен ялан сөзлөмөг-а, онсоңам өз догам. Ай, гаты гөрени би-
29 лдемс ман-а-ха бу голай-голтулма жоллан гереги болуп дурасы эк.
30 Кыямата етинчөм, молтамызың Нөкөр болмагам ахжал, гайта, шоң гөр-
31 үңө дегмели дөл дийсене. Ай, онданам колла чыкасы эк... — дийип,
32 Аннам бу дүйнө билең хашлашмалы гүңүн ядына салып, бираз хапа
33 болды.
34 — Хань, гойсана, Аннам, бу сана гелишжөк зат дөлдир-ле...
35 — Догры айдым, Архип дост! Гүзүңе дийип дийдигим дийме, шу
36 обала дине сен мана дүшүнйөн... Ах, гинден обачылыккак нехили хезил-
37 лики. Эдил шу магазинн галдажыгында Хыдыр агалар отурарды,
38 ачыр йүзүңдө Хөжөм Гогурлар, ачыррагында Тотам дайзандар, бейле-
39 рагында Гурбан китирлер...
40 — Ялышма, ялышма, Гурбан китирлер Хоммат газаклан төвөре-
41 гиндели, тапыларында-да обан бар китири ала-беле шолан өйүндө ялы
42 чагшашар ятарды...
43 — Архип, сен шу ватт ичөңсөң, келлөң булашжак боля Тотам
44 дайзалан янында дийлмими, шо ерде. Ынанмасаң, жайларынын ере
45 синен кесегинден танап берейин...
46 — Ба, догруданам, шо ердеди-мэй...
47 — Гөрйөнми, сен көп ваттлап ичмөйөнн үчүн боля бу заттар. Сен
48 Омамлаң, Нуматлан, Атдавлан, Дөгдөлен, Чаматлаң ниреле отураныны
49 отапармың?
50 — Тапарын. Аннам жан, йөне сен какаларынын адыны айт. Сен бу
51 саяңаңлаң чагака гөчүп гитли ахыр...
52 — Омадын какасына ким дийдө-дир-эй, тей, ядыма дүшжөк дөл-
53 лә! Дур-ла, Чамадан какасы чолан болмалы, ядына дүшйөрми, чөлө
54 гийип дүе бакарды...
55 — Мүтлө дий!
56 — Вур ичинден, ниредеди шолар?

1 — Жахансолтан бакылан бәри тарапындады, аралыкта кин ей
2 барды...
3 — Ики дөл, үч өй барды. Хан агалары гөрмөн гечке...
4 — Бу гезек гечине ынанып билжөк дөл!
5 — Ынанмасаң, йөр гөркөзөйин, гөзүми дансаларам тапарын — ди-
6 жип, Аннам гапа тарап октуралды.
7 — Дур-хов, нирө барян? Мен билең сөздөлашжак дөлмн? Ай, бу
8 чак гижән ичиде харабачылыкта айланып йөрмөли, оны соң бир гүне
9 тоялы — дийип, балчы тепи башга яна совды.
10 — Ох, тас ятдан чыкан экен. Айт, Архип, дилин гелтесе бор.
11 — Мана көйнөк герекиди, аял көйнөгү...
12 — Аял көйнөгү? Гелнекем гайдып гелен-э дөлдир? Юмалы бор-ов!
13 — Гелнекең бир чак гелип болан болса герек...
14 — Архип ялан-яшрыга урмалы болды:
15 — Шу Тания гызым гечен гезек гелип-гилеңде, сен магазинндекн
16 шо гыммат көйнөгүн хырылдары болупдыр. Шонда алайжак экен вели,
17 пулы етмендир. Менден сорамата-да утанылдыр. Инди болса: «Кака
18 жан, Аннамнн магазинндекн көйнөгү алып гоявери, менем икүч айдан
19 дагы гезеленже барарын, шөхерде тапдыранок шоң ялы көйнөк, гаты
20 тат» дийип, хат барыны язып ятыр...
21 — Тания хак айдыр, бейле көйнөк шөхерде өкдүр. Менем екеме би-
22 рини алдым, молла гызына алып берермикэ дийилдим. Олара-да тики-
23 ни яранокмыш, акырабаш модамаш. Гысык адамлаң гүрүңн-дө! Ай, шу
24 Тания узын көйнөк гелтеген-дө! Бөх, ол мең магазинни хем ятлайып-
25 май?

IX.

26 — Хэ-э...
27 Таттын-болсун, нөтаныш болсун, дархн-эк — бир-иштинден-этлөн-
28 соң, ол сеннн аталдан-да улы мыхманын. Архип, жуда болманда, мых-
29 маныкы үч гүн, үч гүндөн соң гөчүн эдил, аркайындыга саламалы
30 ялыды. Сабыр-такаты етмеди, сериде дине йүреине дүвен пикири ат
31 салды: «Вежералыгын үстүндөн элтер ол, дине шейдер, о сен инжили-
32 нем биленок, бейлекнем... Басырак башың гутармасаң, обан өңүндө
33 йүзүңгара етмекденем гайдасы эк...»
34 Архип серине дине бет пикирлерин гелйөннннен хопукды. «Бир
35 начардыр-да, он билең дең болуп дурма!» дийип, өз-өзүнн көшөшдир-
36 жетем болуп гөрдү. «Бесдир-да, дүлүнү алдырып ятырыба-а болмаз...»
37 Ол гызын болян отагына бойчуны узатды, элиндөкн көйнөгү онун
38 үстүнө оклап гойберди:
39 — Ал... Эгтир ирден өйдөн гараны сайларсын...
40 Гыз, хамала, онун гелерине гарашып отуран ялы, уы сесн билең
41 алаады, онун агысы бетбаттың агысына чалым эдйерди, йүреги дилип-
42 дилип гидйерди.
43 — Мен нирө гидейин, киним бар менин? Сен мени өтүмдөн халас
44 эттин, инди өвүз ыкбалымданам халас эт... Егса-да өлдүр мени — ди-
45 жип, ол балчынын гетирен көйнөгү билең гөзашыны сүпүрдн.
46 Архип нэдил отага гиренинем, отургыжа чөкенинем билмеди, гы-
47 көшөшдирмегнн уругуны тапмаң, өңкн сорагың орта а-тды:
48 — Догружаны бир айт, ким сен, нэдил дүшүң бу ере?
49 — Нэдил дүшеними айтсам, сен мени коварсын. Нәхе үчин адам-
50 ларын йүреги дашкан? Нәме үчин оларда рехим-шепаатт эк? Мен инди
51 эрбет атамларын ичинде-де, говы адамларын арасында-да яшап биле-
52 мөк, хич ким мени сыгдыранок. Шу гүне кейпине дүшмөдн ахыры.
53 Менинем арузым барды, яшасым гелйерди. Дирилгеме ода атылар.
54 Янып-бишшмилден леззет алдылар... Күл болансон киме герегнн бар,
55 сенем мени коваж болан, ондан-а, телен бадыма түпөллөн болсан, го-
56 вы боларды. Дамардым, сенем дынардын...

1 реви өзүндө шу матаардан туты асап ас, хас оваландрак болсун!» динип, Аннам иш битиреп эргерге аягына буурды.

3. Едбашчылар бири-биринин йүзүнө серешип, инди аска адамлар 4 теурип болмажатына дүшүндүлөр. Райисполкомун башыгы: «Елдаш 5 Селимбердиева, сув чинде туру галап шужагаз айманчаны оба 6 адамларга бермесек, башга алач эк» динип, райкомун секретарына 7 кенешти. «Бу ерде буларга ашмак кын болар. Бирден диварын бири 8 түрүлдөп гайтса, ким оларын жананга жоготп берер» динип, ол бири 9 тракторга диварларын беркингини барлап төрмөгү табырды. Трактор 10 баш дивары еке-екеден сүсөп төрт, асыл оларын хыч бири мизейнеси 11 диеок. Диварлар бири-бирине сеп туруп, шейде бир бирлешиптир 12 велит, уссалар кебирлешкен битенек шоңча болмак дед. Райкомун 13 секретарынын йүз гызарып гтди, догууса, ол бу бителити учин, өзү 14 нин иш башарманлыгы учин кеселженинен атыч эден боларды. Ол 15 тракторча-да ынанам, диварларын дүңбүн элимме-алим барлап чык- 16 ды. Төң төрмөли, дине Аннам мазанчинин диварынын ашатындап нем 17 сьззаноок. Онуа үстүлгитинден башы айландан болмагы-да ахмад, «Гөр 18 дүмми, хелей, төрдүмми, ене булан мана гевин етмедик болар» динип, 19 теринжиреп, дөшүнө паттады-паттадып какыр. Турхан билген инжи- 20 дин септешеп еринденем, инжил билген Нөкөр миллестини, «Китаплар 21 башысыны» бирлешеп еринденем. Жахансоотан эжанин дивары билген 22 Сахетныяз молданын дивары аралыккланам нем сызып атыр.

23 — Муңдан айдан болмаз — динип, Селимбердиева азмалы тегеле- 24 кер. — Сизин бири-бириниз билген бирлешип бимкеженин нем сы- 25 зып атан диварларыныз төркөзөдөр. Бир гүн барынмаз сув төгөрип ги- 26 дер...

27 — Архайын болуң, елдаш секретарь, биз инди наме этмедилити- 28 ни билдик — динип, адамлар өз иштери билген болдулар.

29 Селимбердиева нелерини билген. Жахансоотан эжанин диварынын 30 төвөргөтинде пеласан урды. Онуа диварынын орта түрүргөтинин дик 31 ашатынын чыжаранынын төрүп, эхерес арыдан алы болды.

32 — Жахансоотан эже, сиз диварынмазган наме үчин нем сызынанын 33 билгенинми? — динип, ол жогаба-да тарашман. ол алан алы тегеледи. 34 — Билетин менде атырка, өзүм сизе дерек взнос төгөдим. Сизе ынама- 35 нмаз бериктөмөк терек...

36 — Багышла, Акмарал жан, мен шоңда гаты алынылтыларын...

37 Нөкөр миллесте болса, гара башына гай болуп «Китаплар башы- 38 сынын» довамыны азырды, ол ободаштарынын ахисинин диварынын 39 дүйбүндөн ызар гечип, кем-кеден опуратжатыны билгедди. «Китап- 40 лар башынын» азып гутармаса, оба хөккан сува гарк болжады.

41 — Елдаш Селимбердиева, мен бир хайышым бар! — динип, Аннам 42 магазининин кейли көкүлүк билген татырды сеси эшидилди.

43 — Айдың!

44 — Билип болмаз, адамчылыктар, келте гызса, дөвезе болуп ду- 45 рөн чүйшөпөн бири-ярымы индлер. Ызын баштыктарымыз арагы көп- 46 тек бермеги табышавери...

47 — Башга хайышыныз экми?

48 — Бизе бир вертолёттар терек болар.

49 — Вертолёт меселеси кын. Сизе бири саны гайык берерис. Гайык- 50 ларымаз дөвезенин дашында беркилип гоарынык, диварларын ич 51 түзүндөн болса узун мердиванлар сагала. Хазирликче шейдин оншук 52 эдилди. Галаанын хем төрүберерис.

53 — Ай, кейтин, таңрыялжасын! Биз сизден мунде бир раздыдыс — 54 чилип, Сахетныяз молда түрүлөпеш тошуды. — Гачыны бежермениниз 55 кем болмалы. Сиз-е чыккажа талмалдык, бизе-де неш дедди, инди 56 шехерлигер бет иш үчин оба аяк секип билмес. Биз алада атмаң, өз 57 жүүңүмиз өзүмиз төрөрис...

1 Магазинин агымда отуранларын хыалы херсини өзүче чаккады, 2 оларын хер бири өзүне ынамы алы, сесини чыкармалы. Дине узак ды- 3 змылыктан сон:

4 — Сахетныяз ата, шу иши шейде этмек терек, биз шоңда арасса 5 обалы болары. Он үчин биратса бакдыр дүңгүнама терек, жбис- 6 лик терек — динип, Нөкөр миллесте ене өңки сөзүни гайталады.

7 — Иним Нөкөр! — динип, Сахетныяз молда кылык билген тегилди. 8 — Гары-гатым днен залыны гош Сен Матмугулы молдан: «Бейик 9 аатын башындакы үч агаз, дүйбн бир болмаса, чатып болмаз» днен 10 ларынын билеокжы! Жебисдик дийнинин хем, ине, шу: обадан быта- 11 ларыс дийликми, бытамарыс. Хөкүмеле-де шу адамлар терек болмаса, 12 марк айтмайдын. Эгер кимде-ким шу оба үчин икилик этжек болса, 13 тоңун йүзүн төрмөли. Хер ким өз ынанкында галсын, шу түрүлү хем 14 чүшү ерде галсын. Сизин башыкларыныз эшитсе, ене кесе чекерлер — 15 динип, молда Жахансоотан эже калдырды. — Шу дөвгөстн түрүлү баш- 16 та ерден чыкайса я-да она галалык тегирен талыды, ол бизиң обад- 17 та шымаз дедир, хыч ким он галысындан бармалы дедид...

18 Ене адамлар бир чукура түйкүрүп даладылар. Бачы магазини 19 пжак болуп дуран Аннамдын ынына барып, аз-олак сөзда этмекчиди- 20 боити дийдулар.

21 — Халден шей-де, ине, муңы болды. Эзбашына арасса оба дий- 22 диниз, торамалы дийдиниз, мен-а шу эдилген түрүлөрдөн хы гевинум 23 сув ичесек. Эк задык түрүлүни эдирлер-хов, торамалы залы гевин 24 билеокжар. Ине, шу магазини торамалы, бу борулатты ахыры, чини- 25 дашын ахыры. Муңы велги пыланыны доланок дийшин, эрге-биринүн 26 ыжак болушуп дүрүлүр. Шоңда биз наме ишлерс, Архип? Мен допры 27 айлан терек! — динип, Аннам эгинден чекилген алы дид ачды.

28 — Допры айлан, гаты допры...

29 — Башлансомалык этмесене, сиз дине магазини япансоотар дар- 30 гарынык, дыр-пыррак борууназ. Оларын болса, бири турханы орта той- 31 ар, ене бири парбистини таштар, бейлеси бири китапашым дийип 32 чекип атыр... Ким билге, хакыныннык дотрулупыны. Ене тегилтесен, 33 хонданберушершен болшарлар. Шу обода шоңа хычсы бат чөзөнок, 34 динне шу магазин иш битирйар. Эгер шу болмаса, олан атды биритип, 35 бир ере үйшүбөм билжек дөдлөр-хов! Чөрек дине шунда бар. Аннамды 36 эсасмык саймасындар, обаны өтөн-геченден горап, дөвлет тапып болмаз. 37 Допры дөдм?

38 — Допры...

39 — Допры-да валла, тегеле тегилтесер, олан бизе азары етйарми! Ис- 40 чөмөсөн барма, төрме, тошуды! Сен бир шу затлара дүшүнбеймги алы 41 велги, баш атып отуорсын.

42 — Ай, Аннам, магазини ялдарыба болмаз, бар газананымыз 43 еттирип дөкерис велги...

44 — Хак айдан, төрөйини олары, гаты гысык. Акыл барыны сатып 45 китдилер, эхма гевинум үчинем сөзда этмедилер...

46 — Гам чекме, сөздан ломайжасыны эдерис.

47 — Мунча болганча төра, йүз-йүзден урарысмы? Ай, сен хачандан 48 абары ичкенен дөдсиң. Ичмесен ичме, шу гүн урмасама-а, келелер ат 49 чененики алы болды.

50 — Гүл, гевинүл галмасын, сени еке ичирип болмаз — динип, баччы 51 атын халда дем ады.

52 Аннам берекжиктендн чүйшө апышды, олар ики болуп, бирини пай- 53 зашалар, келелер сөмөп башлады.

54 — Архип дост, мен допрым айдайын, шу обода бар-а, сенден баш- 55 та говы төрөйини эк. Йүзүнө өйө дийме, сен билген отурсан, гевинүл тө- 56 рөйдө, өзүн бир йүргөтн сахы адам-да...

57 — Ай, болд-да, Аннам!